
WIDENER
HN UNPB 0

VE RI
TAS

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ

ΞΕΝΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΑΙ
ΒΑΣΙΛΕΙΑ
ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

(1821-1897)

«Εὑρίσκει τὰ σαθρὰ τῶν πραγμάτων αὐτὸς ὁ πόλεμος».

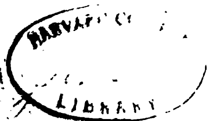
—

«Ὑμῶν αὐτῶν ἔστε».

«Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τῶν ἔξω τῆς πόλεως ἐχθρῶν κρατῆσαι πρὶν ἂν τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει κολάσητε ἐχθρούς».

Δημοσθένης.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΣΠΥΡΙΔ. ΚΟΥΣΟΥΛΙΝΟΥ
ΠΛΑΤΕΙΑ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ
1897

Πᾶν ἀντίτυπον φερει τὴν σφραγῖδα τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως.

Κὰδ δύναμιν ἔρδεεν»

Γ. Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ

«...Τοὺς εἰς τὴν πατρίδα τι παρανομοῦντας ἰδίους ἐχθροὺς εἶναι νομίζειν...».

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ
(κατὰ Λεωκράτους)

Εἷς ὢν κἀγὼ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ δούλων ἐπαναστατῶν τῷ 1878 ᾐσθανόμην μείζονας τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν κινδύνους ἢ τοὺς ἐκ Λαρίσης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὸν διὰ διπλωματικῶν τεχνασμάτων στραγγαλισμὸν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπείσθην ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο ἀγγλικὴ ἁρμοστία ἢ ἔστω καὶ ρωσικὸν κυβερνεῖον, ἀλλ' οὐχὶ κράτος ἀνεξάρτητον.

Εἶχον ἐκ νέου σκληρῶς ὑποδουλωθῆ τὰ ὑπὸ τοῦ βερολινίου συνεδρίου ἐλευθερωθέντα Ἰωάννινα καὶ ἡ Ἐλασσών, ὅτε κληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐμῶν συμπατριωτῶν — ὅπως κατέλθω εἰς τὴν ἐκλογικὴν παλαίστραν (1881) πρὸς ἐκπροσώπησιν τοῦ τε Πηλίου καὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ρήγα—ἔλεγον πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς: «... ἡ πολιτικὴ τῶν ξενικῶν συμφερόντων, διατηροῦσα πάντοτε εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ πράκτορας αὐτῆς, θὰ δηλητηριάζῃ συνεχῶς τὸ αἷμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ...»· καὶ βραδύτερον δὲ (1885) δίδων λόγον τῶν ὑπ' ἐμοῦ πεπραγμένων ὡς βουλευτὴς συνηγόρουν ὑπὲρ ἐπικρατήσεως **ἐθνικῆς πολιτικῆς**· ἔγραφον ὅτι, ἐὰν μὴ ἡ διεύθυνσις τῶν ἐξωτερικῶν τῆς ἐπικρατείας ὑποθέσεων ρυθμισθῇ συμφώνως πρὸς τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἤθελε

διατελῇ πάντοτε ὡς νομάρχης τῶν ξένων Δυνάμεων.

Διαρκοῦντος δ' ἐν ἔτει 1885—1886 τοῦ εἰρηνοπολέμου ὑπεστήριζον ἔν τε τῇ βουλῇ καὶ ἰδίως ἐν τῷ τύπῳ ὅτι ἡ μὲν πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος ἦτο εἰρηνόφιλος ἕνεκα ὑποχρεώσεων τοῦ στέμματος πρὸς ξένα κράτη, ἃς ἠδύνατο μὲν ἴσως νὰ μὴ ἐκτελέσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν· οἱ δὲ τότε ἡγέται τῶν κομμάτων ἠσπάζοντο αὐτὴν ἢ ἐκ πεποιθήσεως ἢ μᾶλλον χάριν τοῦ βασιλέως· ἐπεδείκνυον ὅμως πολιτικὴν πολεμικὴν πρὸς ἀποπλάνησιν τῆς κοινῆς γνώμης χάριν τῶν θελγήτρων τῆς ἐξουσίας. Ἐν Ἀθήναις κατ' ἐμὲ μόνον ἡ ἐθνικὴ πολιτικὴ ἔδει νὰ κρατῇ· ἀλλ' ἐὰν ὑπῆρχον ὀπαδοὶ τῆς ξενικῆς, οὗτοι ὤφειλον τοὐλάχιστον ἀπροκαλύπτως καὶ εἰλικρινῶς νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ αὐτῆς, διότι διὰ τῆς ὑπούλου πορείας καὶ ἕνεκα τῆς ἀλληλοσυγκρούσεως τῶν ἄκρως ἀντιθέτων σκοπῶν ταύτης πρὸς ἐκείνην ὁσημέραι συνετρίβετο ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ παρεκωλύετο ἡ ἐσωτερικὴ εὐημερία.

Ὀλίγοι τότε κατενόουν ταῦτα διὰ τὴν ἐξ ἀνάγκης ἄκραν συνοπτικότητα ἐν θέματι οὕτως εὐρυτάτῳ. Διὸ ἐν τῷ προλόγῳ ἀγορεύσεών μου καὶ ἄρθρων **«Κατὰ τοῦ εἰρηνοπολέμου»** ὑπεσχέθην (1886) νὰ δημοσιεύσω ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ μελέτην ἀναλυτικὴν περὶ τῆς ἐξωτερικῆς τῆς Ἑλλάδος πολιτικῆς· ἔγραφον δὲ ὅτι, ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἐξακολουθῇ οὕτω βαδίζουσα «ἀναμφισβητήτως οὐ μόνον ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπώλετο, ἀλλὰ καὶ ἡ μικρὰ αὕτη γωνία, ἐὰν μὴ κατασπαραχθῇ ὑπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ αὐστριακοῦ ἀετοῦ, ἀντὶ νὰ γείνῃ πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ βε-

βαίως μεταβληθήσεται εἰς **πρότυπον γελοιωδεστάτου κρατιδίου ἐν αὐτῇ».**

Τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑποσχέσεως ταύτης ἀκουσίως μὲν ἀνέβαλλον μέχρι τοῦδε, δὲν παρέλειπον ὅμως πᾶσαν εὐκαιρίαν ἐν τῇ βουλῇ—ἰδίως τῇ 15 Μαρτίου καὶ τῇ 20 Νοεμβρίου 1896—ὅπως ἐγκαίρως καταδείξω τοὺς ἐπαπειλοῦντας τὸ ἔθνος κινδύνους· ἀλλ' ἤδη ἐπιλαμβάνομαι τῆς δημοσιεύσεως συστηματικωτέρας ταύτης μελέτης, διότι μετὰ ὀδύνης παρετήρησα ὅτι οὔτε αἱ ἐθνικαὶ συμφοραὶ τριῶν δεκαετηρίδων καὶ ἡμισείας περίπου οὔτε ἡ τελευταῖον γενομένη δολοφονία καὶ ὁ ἀκρωτηριασμὸς τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν ἐν **εἰκονικῷ πολέμῳ** οὔτε ἡ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγείου εἰς τοὺς Τούρκους παράδοσις τῆς ἐρημωθείσης Θεσσαλίας οὔτε ἡ ἐπικειμένη ἀπώλεια τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ κράτους οὔτε αὐτὸς ὁ ἐνταφιασμὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ζῶντος ἐσωφρόνισαν τοὺς ὁπωσδήποτε δράστας τῶν ἀνοσιουργιῶν τούτων. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο· ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδὲ ὁ λαὸς ἐκ τῶν φρικωδῶν τούτων παθημάτων ἐδιδάχθη ὅσον ἔδει· διότι στερεῖται ἐπαρκοῦς φωτὸς πρὸς γνῶσιν τῶν ἐν σκότει εἰς τὰ διπλωματικὰ καὶ ταὐλικὰ παρασκήνια κατ' αὐτοῦ τεκταινομένων ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ὑπὸ τῶν σκοπίμως τὴν μὲν διάνοιαν ἐπισκοτιζόντων, τὴν δὲ ἀλήθειαν διαστρεφόντων. Τοὐναντίον δὲ φόβος ὑπάρχει μὴ καὶ μετὰ τὸν ἔσχατον ὄλεθρον ἡ ἐξ ἀγνοίας ἀπάτη τοῦ λαοῦ ἐξακολουθήσῃ· διότι ἐν πολιτείᾳ, ἐν ᾗ πάντες ἀνευθύνως πράττουσι τὰ κοινά, ἡ τὸν λαὸν κολακεύουσα καὶ διαφθείρουσα ἀκόρεστος φιλαρχία, ἡ ἐν τῇ αὐλῇ Κίρκη καὶ ἡ ἐν πανουργίαις ἀνεξάντλητος δι-

πλωματικὴ δολοπλοκία τεχνηέντως θὰ ὑποτρέψωσι τοὺς φοβεροὺς πλοκάμους τοῦ τερατώδους πολύποδος **τῆς δημοβόρου ξενοκρατίας καὶ βασιλείας ἐν Ἑλλάδι,** μέχρις ὅτου ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία συνερχομένη ἐν **συντακτικῇ συνελεύσει** διὰ τῆς ἐκριζώσεως τῶν αἰτίων ἐπιτύχῃ ἀνεξαρτησίας πραγματικῆς. «Πρέπει πάντα τὰ λάθη τῶν διευθυνόντων— ὡς καὶ ὁ ἀληθὴς τῶν Ἑλλήνων φίλος Κλεμανσὼ συνεβούλευε τελευταῖον ἡμᾶς—νὰ ἐξέλθωσιν εἰς φῶς καὶ **νὰ γνωσθῇ ἡ ἀλήθεια.** Μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ἡ **ἀναγέννησις** εἶναι δυνατή...... ἀλλὰ τοῦτο δύναται νὰ γείνῃ ἄνευ φειδοῦς τῶν προσώπων, ἅτινα οὐδόλως πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν πρὸ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος».

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4 Ὀκτωβρίου 1897.

Γ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ
ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ ΒΟΛΟΥ

ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ ΛΕΞΕΩΝ

Ἐφημ. συνελ.	—Ἐπίσημος ἐφημερὶς τῆς συνελεύσεως (1863—1864).
Βαρθ.	=Κ. Μενδ. Βαρθόλδη. Ἱστορία. Μετάφρασις Ἀ. Βλάχου. 1873—1876.
Ἑλλην. Κώδ.	=Ἑλληνικοὶ Κώδικες ὑπὸ Γ. Ῥάλλη 1875.
Μελετοπούλου.	=Χαρ. Δ. Μελετοπούλου. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Διπλωματία εν Ἑλλάδι. 1888.
Γ. Φιλ. Σύντ.	=Νομικὴ Βιβλιοθήκη. Γ. Φιλαρέτου. Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος. 1889.
Κρέμου.	=Γ. Κρέμου, Νεωτάτη Γενικὴ ἱστορία. 1890.
Κυριάκ.	=Ἐ. Κυριακίδου, Ἱστορία τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ. 1892.
Εὐαγγελ.	=Τ. Εὐαγγελίδου. Ἱστορία Ι. Καποδιστρίου. Ἱστορία Ὄθωνος. 1893. 1894.
Ἐφημ. Βουλ.	=Ἐφημερὶς τῶν συζητήσεων τῆς βουλῆς.
Πρακτ. βουλ.	=Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς βουλῆς.
σ.	=σελίς.

Τὸ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ἐξόδων ὑπόλοιπον ἐκ τῆς Α΄ ἐκδόσεως διατεθήσεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως πρὸς ὄφελος χηρῶν καὶ ὀρφανῶν ἐκ τοῦ δολοφονικοῦ πολέμου κατὰ δημοσιευθησομένην ἐν καιρῷ λογοδοσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΠΕΡΙ ΞΕΝΟΚΡΑΤΙΑΣ ΕΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩι ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ,

«Le droit d'intervention n'est autre
»chose qu'un deguisement moderne du
»droit de la force». Hervé.

§ 1. — Τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ πολέμου.

Μετὰ τὴν λῆξιν ἀτυχοῦς πολέμου βαθέως πάντες αἰσθανόμεθα τὰ ἕνεκα αὐτοῦ ἐπενεχθέντα εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν τραύματα. Καιρὸς εἶναι ἤδη, νομίζομεν, ὅπως ἐρευνηθῶσι τὰ *αἴτια* καὶ ζητηθῶσιν *εὐθῦναι*, διότι καὶ ἐπείγουσα ὑπάρχει ἀνάγκη, ὅπως ληφθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι τοὐλάχιστον, *ριζικὰ καὶ προληπτικὰ μέτρα*. Αἱ νίκαι καὶ αἱ δάφναι πολλάκις κατέστρεψαν Ἔθνη, μὴ προνοήσαντα ἐν τῇ μέθῃ τῆς ἀγαλλιάσεώς των περὶ τοῦ μέλλοντος. Πολλὰ ὅμως Κράτη, ὠφεληθέντα ἐκ τῆς πικρᾶς τῶν διδαγμάτων πείρας ἤρξαντο βελτιούμενα εὐθὺς τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἥττης των.

Ἐκ τοιούτων ὁρμώμενοι σκέψεων, καὶ ἐν ἔτει 1878 ἐξεθέσαμεν τὰς περὶ τῆς Θεσσαλικῆς ἐπαναστάσεως ἡμετέρας ἐντυπώσεις[1], εὐρύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸ τέρμα τοῦ *Εἰρηνο-*

---

[1]) Ἐκτὸς πλείστων ἄλλων ἄρθρων, δημοσιευθέντων ἐν τῇ παρ' ἡμῶν συνταξομένῃ ἐν Χαλκίδι «Εὐβοίᾳ», ἀναφέρομεν τἀκόλουθα :

πολέμου ἐν ἔτει 1886, ὅτ' ἐδημοσιεύσαμεν καὶ χωριστὸν φυλλάδιον[2], ὅπερ καὶ εἰς τὰ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι σήμερον τελεσθέντα οὐκ ὀλίγον ἐπιρρίπτει φῶς, πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν καὶ προεῖπεν ἔκτοτε.

«Πολλάκις τὴν ἐπαύριον τῶν καταστροφῶν, — ἔλεγε πρὸ »ὀλίγου χρόνου ἐν Παρισίοις ὁ Μ. Μπρεὰλ κατὰ τὴν ἐνι»αυσίαν συνεδρίασιν τοῦ «Συνδέσμου» πρὸς ὑποστήριξιν τῶν »Ἑλληνικῶν σπουδῶν ἐν Γαλλίᾳ, — ἀρχίζουσιν αἱ περίοδοι »τῆς προόδου καὶ τῆς γονίμου ἀναπτύξεως. Λέγομεν λοιπὸν »πρὸς τοὺς Ἕλληνας: *Μὴ θλίβεσθε. Ἔχετε πίστιν εἰς τὸ »μέλλον. Ὑπάρχει δικαιοσύνη»*.

«Πενθεῖν οὐ χρή·
Νέμεσις γάρ».

§ 2. — Γεννηθήτω φῶς.

Τὴν ἐπιοῦσαν ὅμως τοῦ πολέμου δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐπιχειρήσῃ τις τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐπισκόπησις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας μέχρι σήμερον, ἐν γενικαῖς βεβαίως γραμμαῖς, θέλει μᾶς βοηθήσει, ὅπως ἀνασύρωμεν τὸν πέπλον, δι' οὗ καλύπτονται εἰς τοὺς πολλοὺς τἀληθῆ αἴτια τῶν ἐθνικῶν συμφορῶν ἕνεκα τοῦ τελευταίου Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου. Νομίζομεν, ὅτι διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ ἐν

«Σημειώσεις περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1878» (7 καὶ 27 Ἀπριλ. 1878). «Ἡ ὁμοσπονδία τῆς Ἀνατολῆς» (11 Μαΐου). **«Ἡ λύσις τοῦ Αἰνίγματος»** (18 Μαΐου). **«Αἱ νύξεις τῶν νύξεων»** (27 Μαΐου 1878). Τὰ σχετικώτερα πρὸς τὸ θέμα τοῦ παρόντος βιβλίου εἶναι τὰ δύο τελευταῖα. = [2] «Ἀγορεύσεις καὶ Ἄρθρα κατὰ τοῦ Εἰρηνοπολέμου» εἰς 16ον σ. 84.— Ἐν Ἀθήναις 1886.

πολλοῖς τῇ βοηθείᾳ ἐπισήμων κειμένων,—διπλωματικῶν ἐγγράφων, βουλευτικῶν ἀγορεύσεων ἐν ξένοις κοινοβουλίοις—καὶ ἄλλων ἱστορικῶν αὐθεντιῶν, δὲν εἶναι δυσχερές, ὅπως ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐγένετο καὶ τὴν φορὰν ταύτην οἰκτρὸν θῦμα **ξενοκρατίας** *ἐν Ἑλλάδι* **ἐθνοκτόνου** ἕνεκα τῶν θερμουργῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑπὸ βαρὺν στεναζόντων ζυγὸν ἀδελφῶν ἡμῶν

Διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ στρατοῦ τῆς Κρητικῆς κατοχῆς καὶ διὰ τῶν ἐπισήμων δηλώσεων, αἵτινες ὑπὸ τύπον ἀνακοινωθέντων ἐπιδεικτικῶς ἐδημοσιεύοντο ἐκ τῆς Αὐλῆς, εὐλόγως εἶχε πιστευθῇ, ὅτι ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος παρεσκευάζετο *πόλεμος* **ἐθνικός·** ἐκ τῶν ὑστέρων ὅμως ἀπεδείχθη, ὅτι εἶχε προσχεδιασθῇ *πόλεμος* **εἰκονικός, ψευτοπόλεμος,** τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὁποίου ἡ διπλωματία ἐνεπιστεύθη εἰς τὸ Στέμμα, *ὑπ' εὐθύνην βεβαίως τῆς συνταγματικῆς κυβερνήσεως,* —ἡγεῖτο γὰρ αὐτῆς ὁ ἀπὸ 34 ἐτῶν ὀργανωτὴς πολλῶν ὁμοίων ἐθνικῶν καταστροφῶν. Ὅτε, ἕνεκα τῆς ὁπωσδήποτε δημιουργηθείσης καταστάσεως, ὁ πόλεμος εἶχε καταστῇ ἀναπόδραστος, ἡ δὲ ματαίωσις αὐτοῦ δὲν ἦτο ἐφικτὴ διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὡς ἐν ἔτει 1886, ἢ δι' ἄλλων ἠπιωτέρων μέσων, ὡς ἄλλοτε, ἀπεφασίσθη μὲν ὁ πόλεμος, ἀλλ' ἐντὸς *ὡρισμένων ὁρίων καὶ μόνον κατὰ ξηράν.* **Ὁ ἐντοπισμὸς τῆς ἐθνικῆς πυρκαϊᾶς** εἰς ὅσον οἷόν τε στενώτερα ὅρια, ἦτο τὸ ὁριστικὸν μεγαλουργὸν *σχέδιον τοῦ πολέμου,* — ὅπερ φαίνεται ἐκπονηθὲν ἐν τῷ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἱδρυθέντι «στρατιωτικῷ γραφείῳ τῶν ἀνακτόρων», *ἵνα μὴ ταραχθῇ ἡ Ἀνατολὴ* καὶ ἵνα μὴ διαταραχθῇ **ἡ Εὐρωπαϊκὴ εἰρήνη·** διότι ταῦτα φαίνεται διέταξεν ἡ διπλωματία ἕνεκα τῶν ἑαυτῆς συμφερόντων καὶ ταῦτα μωρῶς ἀπεδέξαντο οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ λαοῦ τῆς 16 Ἀπριλ. 1895! Οὕτω καὶ οἱ θερμοκέφαλοι

«ζητωπόλεμοι» ἐξητμίζοντο «ἅπαξ διὰ παντὸς» διὰ τοῦ χυθησομένου ἐπὶ ματαίῳ αἵματος, καὶ τὸ Στέμμα ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ διολισθαῖνον τοὺς ἐσωτερικοὺς σπαραγμοὺς καὶ τὸ κρητικὸν ζήτημα ἠδύνατο νὰ διαρρυθμισθῇ, *ὡσεὶ μὴ εἶχε γίνει πόλεμος, κατὰ τὰ προσχεδιασθέντα*, καί, *ὅπερ σπουδαιότερον*, οἱ σύμβουλοι τοῦ Στέμματος θὰ ἠδύναντο νὰ παρατείνωσι τὸν ὑπουργικόν των βίον, *διορίζοντες, προβιβάζοντες καὶ μεταθέτοντες* τοὐλάχιστον μέχρι τῆς λήξεως τῆς βουλευτικῆς περιόδου!

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τοιούτου σχεδίου καὶ ἕνεκα ἀναφυέντων ἄλλων παρεμπιπτόντων αἰτίων, ὀφειλομένων εἰς τὴν ἐπὶ 35ετίαν σκόπιμον παραμέλησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐν γένει τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, ἐπῆλθον περιπλοκαί· διὰ τοῦτο αἱ συνέπειαι ὑπῆρξαν πλέον ὀδυνηραὶ ἐκείνων, αἵτινες προϋπελογίζοντο ὡς πιθαναί, ἐὰν ἐπακριβῶς ἐξετελεῖτο τὸ ἀρχικὸν σχέδιον. Ὁ Ἐτὲμ ἀντὶ νὰ σταματήσῃ πρὸ τῆς Λαρίσης, ἵνα ζητηθῇ τότε ἡ ἀνακωχή, εἶχε τὴν ἀναίδειαν, ἐπωφελούμενος τῆς ὠκυποδίας καὶ τῆς συγχύσεως τοῦ ἀρχηγείου νὰ προχωρήσῃ μέχρι Λαμίας. . . .

Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μετὰ τὴν σκανδαλώδη ἀδράνειαν τοῦ στόλου,—εἰς ὃν ὁ Ἑλληνισμὸς προδήλως ἐστήριζε τὰς πλείστας τῶν ἐλπίδων του,—καὶ μετὰ τὴν αἰφνιδίαν ἄνευ ἀντιστάσεως παράδοσιν ὁλοκλήρου τῆς Θεσσαλίας εἰς τὸν ἐχθρόν, εὐθὺς ὡς συνῆλθεν ἐκ τῆς βαθείας καταπλήξεως, ᾐσθάνθη, ὅτι ἐγένετο θῦμα δολοπλοκίας. Τότε ἤρξατο ἐννοῶν, ὅτι δὲν ἦτο ὁ πόλεμος, ὃν ἐζήτει, καὶ ὅστις διὰ βασιλικῶν σαλπίγγων ἐσαλπίσθη ἁπανταχοῦ τῆς ὑφηλίου πρὸς συγκέντρωσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων. Ἀλλ' οἱ ὁπωσδήποτε ἐνεχόμενοι ἤρξαντο διὰ δημοσιευμάτων νὰ σκοτίζωσι τὴν ἀλήθειαν. Ἐρειδόμενοι εἰς τὰς ἐπιτυχίας τοῦ παρελθόντος, ἐλπίζουσιν, ὅτι,

ἐὰν θολώσωσι τὰ ὕδατα, θέλουσιν ἐπιπλεύσῃ ὡς ἀθῶαι περιστεραί, ἵνα, ἐὰν καὶ βραδύτερον παραστῇ ἀνάγκη, ἐπαναλάβωσιν ἴσως τὴν ἔκδοσιν ὁμοίου αἱματηροῦ δράματος διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ἐξωφύλλου πρὸς παραπλάνησιν τῶν ἀγοραστῶν.

Νομίζομεν, ὅτι, ἐὰν τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος δυνηθῇ νὰ μάθῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ ὄπισθεν των διπλωματικῶν παρασκηνίων τελεσθέντα, *ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος*, θέλει παύσει κυλῦον τὸν λίθον τοῦ Σισύφου,—*συντριβόμενον ἐξωτερικῶς καὶ ὀπισθοδρομοῦν ἐσωτερικῶς*. Τὰ πορίσματα μελετῶν μακρῶν καὶ ἰδίας ἀντιλήψεως προτιθέμεθα νὰ ἐκθέσωμεν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, διότι ἐν τῷ περιπλόκῳ τούτῳ ἐθνικῷ δράματι ἀπαιτεῖται διὰ τοὺς πολλοὺς μῖτος Ἀριάδνειος, εἶνε δὲ ἀνάγκη πᾶς, εἰ δυνατόν, πολίτης, νὰ μορφώσῃ περὶ θέματος οὕτω σπουδαίου πεποίθησιν **ἐξ ἰδίας κρίσεως.**

Γεννηθήτω λοιπὸν φῶς! Ἀνοιχθήτωσαν αἱ βίβλοι καὶ ἑκάστῳ τὸ προσῆκον (suun cuique). Ἡ ἀλήθεια σώσει ἡμᾶς.

§ 3. — Παρέμβασις καὶ ἐπέμβασις κατὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα.

«Ἡ κυριαρχία εἶναι, — εἶπεν ὁ Vattel,—[1] τὸ τιλμαφέστερον δικαίωμα παντὸς ἔθνους, ὅπερ καὶ πάντα τὰ λοιπὰ Κράτη ὀφείλουσι νὰ σέβωνται πλειότερον παντὸς ἄλλου, ἐὰν μὴ θέλωσι νὰ προβῶσιν εἰς ἀδικίαν κατ' αὐτοῦ». Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὸ τῆς κυριαρχίας δικαίωμα εἶναι τὸ κυριώτερον προσὸν παντὸς κράτους, ἀξίου τοῦ ὀνόματος τούτου[2]·

---

[1] **Le droit des gens II p. 22 § 54. 1863. = [2] P. Fiore Dr. int. publ. I p. 207.**

πᾶν δὲ κράτος εἶναι κυρίαρχον, καὶ ὡς τοιοῦτο ἔχει τελείαν ἐλευθερίαν, ὡς πρός τε τὰς ἐσωτερικὰς αὐτοῦ ὑποθέσεις καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικάς του σχέσεις. Ἡ *ἀνεξαρτησία* παντὸς Κράτους εἶναι τὸ ἀναγκαῖον πόρισμα τῆς *ἐθνικῆς κυριαρχίας*. Κυριαρχία δὲ καὶ ἀνεξαρτησία συμβαδίζουσι, διότι πᾶν κράτος δικαιοῦται νὰ παρακωλύσῃ τὰ λοιπά, ἐὰν θελήσωσι νὰ παρενοχλήσωσιν αὐτὸ εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῶν κυριαρχικῶν του δικαιωμάτων, εἴτε πρὸς ἐλευθέραν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν, εἴτε πρὸς ἀνεξάρτητον διεύθυνσιν τῶν διεθνῶν αὐτοῦ σχέσεων[1]. Τὸ τῆς ἀνεξαρτησίας δικαίωμα ἔχει ὡς ὅριον τὸ ὅμοιον δικαίωμα παντὸς ἄλλου κράτους· διότι πᾶσα Πολιτεία συμφυῆ δίκαια ἔχει ἐκτὸς τοῦ τῆς *συντηρήσεως* καὶ τῆς *αὐτοτελείας* καί τὸ τῆς *ἰσότητος*· ὅθεν *πάντα τὰ κράτη* κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον θεωροῦνται **ἴσα** ὡς μέλη τῆς μεγάλης κοινωνίας, ἥτις καλεῖται *ἀνθρωπότης*[2]. Διὰ τοῦτο,—προσεπιλέγει ὁ Κέπετζης[3], ἡ ἀνεξαρτησία τῶν λαῶν εἶναι εὐρυτέρα καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων, διότι οὐδένα ἄλλον ἀνώτερον δυνάμει νόμου ἀναγνωρίζουσι καὶ ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς ἰδίας αὐτονομίας οὐδὲν ἄλλο ὅριον εὑρίσκουσιν ἐκτὸς τοῦ ὑπερτάτου νόμου τοῦ δικαίου, εἰς ὃν πάντες ὑποβάλλονται.

Ἐκ τῶν γενικῶν τούτων ἀρχῶν, ἃς οὐδεὶς τῶν νεωτέρων συγγραφέων ἠμφισβήτησε ποτέ, ἕπεται ὅτι τὸ Κράτος εἶναι ἐλεύθερον *πρὸς ἐκλογὴν οἱουδήποτε πολιτεύματος* καὶ πρὸς οἱανδήποτε μεταβολὴν αὐτοῦ[4] ἢ πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν

---

[1] Martens. Traité de dr int. p 394. 883. Trad du russe par Léo. [2] P. Fiore. Dr. int pub. I p. 199. = [3]) De l' intervention. Paris 1890. Αἰνέσιμος διατριβὴ πολυτιμωτάτη.= [4] Klüber et Ott. Dr. des gens, p. 82, § 5', 1874 —Heffter. Le dr. int. pe l'Eur. p. 109 s. Trad. par Bergson, Berlin.—Paris, 1883.

ἀρχόντων του[1]. Ἐπίσης δικαιοῦται νὰ κανονίζῃ καθ' οἱονδήποτε ἤθελε κρίνει συμφερότερον τρόπον τὰς διεθνεῖς αὐτοῦ σχέσεις καὶ τὰς συμμαχίας, νὰ κηρύττῃ δὲ τὸν πόλεμον κατ' ἄλλου κράτους.

Καίτοι ὅμως τὸ διεθνὲς δίκαιον ταῦτα παραδέχεται, τὴν δὲ μὴ ἀνάμιξιν τοῦ ἀλλοτρίου κράτους ἀναγνωρίζει ὡς κανόνα[2], ὑπάρχουσι καὶ ὅλως ἐξαιρετικαὶ περιστάσεις, καθ' ἃς ἐξ ἀνωτέρων λόγων ἐπετράπη δικαίωμα παρεμβάσεως (intervention), ἥτις, ὡς καὶ ὁ Woolsey[3] διδάσκει, εἶναι ἐξαίρεσις, δικαιολογουμένη μόνον *ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ*. Δὲν δύναται δὲ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς νόμιμος, ὅταν δὲν βασίζηται *ἐπὶ δικαιώματος*, κατὰ δὲ τοὺς Ρωμαίους «πᾶν ὅτι ἅπτεται τῆς ἀνθρωπότητος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀλλότριον» (Nil humani a me alienum puto). Τὸ δυστύχημα εἶναι, ὅτι ἡ ἐκτίμησις τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ δικαιώματος, μὴ ὑπάρχοντος διεθνοῦς κριτηρίου, κατ' ἀνάγκην γίνεται ὑπὸ τοῦ παρεμβαίνοντος κράτους ἤ, ὅπερ ἔτι χεῖρον, ὑπὸ συμμάχων κρατῶν, ἡ μέθη δὲ τῆς ἰσχύος εἶναι τοσοῦτον κακὸς σύμβουλος, ὥστε οἱ μὲν ἀρχαῖοι εἰλικρινέστερον ἐκφραζόμενοι ἔλεγον: «inter arma silent leges»,[4] ἀλλὰ καὶ οἱ νεώτεροι μεθ' ὅλην τὴν πρόοδον δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ ἐπαναλάβωσι πλέον ἢ ἅπαξ (la force prime le droit) «ἡ ἰσχὺς πρωτεύει τοῦ δικαίου».

Οὕτως ὀλίγον κατ' ὀλίγον δεινοὶ διπλωμάται ὑπὸ διαφόρους μορφὰς καὶ λεπτεπιλέπτους διακρίσεις,—ἀπὸ τῶν προφορικῶν διακοινώσεων μέχρι τῶν ναυτικῶν ἐπιδείξεων καὶ τῶν ἀποκλεισμῶν,—μετεμόρφωσαν τὸ τῆς παρεμβάσεως δι-

---

[1] **Lawrence. Con sur les Élém. du dr. int de Wheaton II p. 485 et suiv.** = [2] **Bluntschli, § 68.** = [3] **§ 42.** = [4] Ὑπὸ τὰ ὅπλα σιγῶσιν οἱ νόμοι.

καίωμα εἰς ἐπέμβασιν αὐθαίρετον.'Από τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης τοῦ ἔτους 1815, δι'ἧς ἱδρύθη ἡ *'Ιερὰ Συμμαχία*, καὶ τῶν ἐν Λάϊβαχ καὶ Βερώνῃ διπλωματικῶν συνόδων, ἐν αἷς οἱ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των ἀγωνιζόμενοι Ἕλληνες ἐχαρακτηρίζοντο ὡς κακοποιὰ στοιχεῖα, ὀλίγον διαφέροντα τῶν ὄφεων καὶ τῶν λῃστῶν, μέχρι τῶν τελευταίων ἐν Κρήτῃ σφαγῶν διὰ τῆς βοηθείας τῶν ἓξ δυνάμεων, αἵτινες ἀπέκλεισαν τὴν νῆσον καὶ ἐβομβάρδισαν τοὺς ἀμυνομένους κατὰ τῶν ἐμπρηστῶν καὶ τῶν σφαγέων, βεβαίως θέλομεν εὕρει καὶ ὀάσεις τινὰς ὡς τὴν 'Ιουλιανὴν σύμβασιν τοῦ 1827, ἧς ἐπακολούθημα ὑπῆρξε τὸ Ναυαρῖνον, μᾶλλον ἐκ τῆς ἀναποδράστου φορᾶς τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ προσωπικοῦ φιλελληνισμοῦ τῶν ναυάρχων· ἀλλ' αἱ πλεῖσται παρεμβάσεις καὶ ἐπεμβάσεις τῶν ξένων δυνάμεων ὡς μόνον δικαιολογικὸν ἔχουσι λόγον τὸν μεσαιωνικόν : *τὴν μάχαιραν τοῦ ἰσχυροτέρου*. «**Τὸ δικαίωμα τῆς παρεμβάσεως**,—μετ' ἀγανακτήσεως ἀναφωνεῖ ὁ Hervé[1],— *εἶναι νεωτεριστικὴ* **μεταμφίεσις τοῦ πολέμου**». 'Αληθῶς δὲ ὑπὸ τὴν ψευδῆ πρόφασιν τῆς παρὰ τοῖς λαοῖς ἀναγνωρίσεως ἑνὸς μόνον νόμου *περὶ δικαιοσύνης καὶ πολιτισμοῦ* τὰ ἰσχυρὰ Κράτη διαιωνίζουσι τὰ πρὸς ἄλληλα μίση καὶ καταδυναστεύουσι τὰ μικρά.

'Η κοινὴ ὅμως τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ κόσμου γνωμη κραταιοῦται ὁσημέραι, ἰδίως εἰς τὰ κοινοβουλευτικὰ κράτη· ὅθεν ἐκτὸς τῶν ὅσων λίαν εὐγλώττως ὁ Μ. Κέπετζης ὑπεραπολογεῖται διὰ τὴν κύρωσιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου[2] καὶ ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς ἀδικίας ἀνεγερθέντα ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν διπλω-

---

[1] **Block. Dictionnaire de la Politique**, λέξις **Intervention**.= [2] **Contribution à l'étude de la sanction du droit international** ὑπὸ **Μ.** Κεπετζῆ, ὑφηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βέρνης. 1897.

ματικὰ οἰκοδομήματα θέλουσι θᾶττον ἢ βράδιον κρημνισθῆ διὰ τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος. «Ἔστι δίκης ὀφθαλμός, ὃς τὰ πανθ' ὁρᾷ».

§ 4. — Τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν ξενικὸν ζυγόν.

Τὴν ἀπαισίαν Ἱερὰν Συμμαχίαν, συντριβεῖσαν ὑπὸ τὰς ἀρὰς τῶν λαῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπρωταγωνίστησεν ὁ Ἑλληνικός, οἱ διπλωμάται τῶν ἰσχυρῶν κρατῶν ἀντικατέστησαν διὰ τῆς *οἱονεὶ ὁμοφωνίας* τῶν ἓξ Μεγάλων Δυνάμεων *χάριν τῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης!* Ὑπὸ τὴν εὔσχημον ταύτην πρόφασιν ἐδημιουργήθη καὶ τὸ δόγμα τῆς *ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας*, σφυρηλατοῦνται δὲ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας τῶν Λαῶν, μόνον ὁσάκις οἱ αὐτόκλητοι οὗτοι ἅρπαγες ὑπὸ τὴν τήβεννον διαιτητῶν δὲν προσδοκῶσι νἀρπάξωσι τὸ Σλέσβιγ—Ὀλστάϊν, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην ἢ ὁσάκις δὲν πρόκειται νὰ προστατεύσωσι τοὺς εὐνοουμένους των. Διὰ τῶν ψευδῶν τούτων τίτλων, οὓς ἐδημιούργησαν, ἵνα διαμελίζωσι τὴν Τουρκίαν πρὸς ἴδιον αὐτῶν ὄφελος, σατανικῶς εἰσδύουσιν εἰς τὰ κρατίδια τῆς Ἀνατολῆς, αἱ δἐπιτηδειότεραι τῶν δυνάμεων, μὴ ἀρκούμεναι εἰς τὰς ὑπὸ τῶν διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων των παρεχομένας ὑπηρεσίας πρὸς κατασκόπευσιν πάντων τῶν γενομένων, ἐπιτυγχάνουσι καὶ τὴν ἀναγόρευσιν ἡγεμόνων, ὧν ἡ ἐντολή, εἴς τινα τῶν τοιούτων κρατιδίων, ὀλίγον διαφέρει τῆς τῶν πρέσβεων ἢ τῶν ἁρμοστῶν.

Τούτων ἕνεκα κραταιὸς συνάπτεται ἀγών, ὁσάκις κενοῦται θρόνος ἡγεμονικὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, συνωμοσίαι δὲ καὶ παντοῖαι σκευωρίαι ὑπὸ ξένων πρακτόρων τεκταίνονται κατὰ

τῶν ἡγεμόνων, οἵτινες ταυτίζουσι τὴν τύχην των μετὰ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τῶν λαῶν, ὧν ἡγοῦνται. Ἄλλοτε πάλιν διὰ δολοπλοκιῶν καὶ πρὸς μείζονα ἐξασθένισιν κρατῶν, παρακωλυόντων τὰ κατακτητικὰ αὐτῶν, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἁρπακτικά, σχέδια, μηχανεύονται ἐμφυλίους πολέμους, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐξωτερικοὺς ὑπὸ συνθήκας, ἐξασφαλιζούσας τὴν συντριβὴν τῶν μὴ τυφλῶς ὑπακουόντων εἰς τὰ ξενικὰ κελεύσματα λαῶν. Οὐχὶ σπανίως ἐπεμβαίνουσι καὶ μέχρι τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος, συχνότατα δὲ καὶ μετ' ἀναιδίας εἰς ζητήματα τῆς ἐσωτερικῆς ὅλως διοικήσεως, πλέον δὲ ἢ ἅπαξ, ἰδίως τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου, ἐπέβαλεν ἢ ἐζήτησε νὰ ἐπιβάλῃ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, καὶ ὑπουργικὰς μεταβολάς!

Ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ μεγάλου ἡμῶν ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ἰδίως ὅμως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἀνεζητήθη ἡγεμών, ἡ πονηρὰ διπλωματία ἐδημιούργησεν ἐν Ἑλλάδι Ῥωσσόφρονας, Ἀγγλόφρονας καὶ Γαλλόφρονας. Ἐπὶ Καποδιστρίου τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ᾐσθάνθη τὴν Ῥωσοκρατίαν, ἣν ὁ ἄλλως τε ἀγαθὸς ἐκεῖνος Κυβερνήτης ἐθεώρει ἐπωφελῆ· ἐπέζησαν δὲ αὐτοῦ οἱ *Ναπαῖοι*, οἱ ***Μπαρλαῖοι***, καὶ οἱ *Μοσχομαγκῖται*. Ἀλλ' ἡ ἐμμονὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν *Ἐθνικὴν πολιτικὴν* ἐξουδετέρωσε τὰ κακόβουλα σχέδια τῶν διπλωματῶν, οἵτινες ἐν τέλει ἠναγκάσθησαν, ὠθούμενοι ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων, τῆς δημιουργηθείσης ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων καὶ τῆς καρτερίας τῶν Ἑλλήνων, ἐπίσης ἕνεκα τῆς ἀντιζηλίας καὶ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων συμφερόντων τῶν Δυνάμεων, νἀναγνωρίσωσι τὴν Ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν ὡς *ἀνεξάρτητον*.

Τοιαύτη ὅμως ἀναγνώρισις ὑπῆρξεν ὅλως *τυπική*, διότι σκοπὸς καὶ πρόθεσις διηνεκὴς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἰδίᾳ ἐκείνων αἵτινες μονομαχοῦσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, — τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσσίας, — χάριν ἁλιείας πελατῶν ἐν τῇ

Μεσογείῳ καὶ χάριν θήρας εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Αἵμου Κράτη, —ἀείποτε ἦτο κατ' οὐσίαν ἡ *ὑποδούλωσις τῆς Ἑλλάδος*, ὁτὲ μὲν εἰς τὴν μίαν, ὁτὲ δὲ εἰς τὴν ἑτέραν καὶ ἄλλοτε εἰς ἀμφοτέρας. Ὁ πολύμητις Μέττερνιχ ἐγκαίρως ἀπεκάλυψεν[1], ὅτι: «ἡ »**Ρωσία** καὶ ἡ **Ἀγγλία** *ἔχουσι πάντοτε* **κοινὰ συμ»φέροντα** *ἕνεκα τῆς ὁμοίας κατακτητικῆς καὶ αὐξητικῆς »αὐτῶν ὀρέξεως»*. Ὁ μελετῶν τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τῶν τελευταίων ἑβδομήκοντα ἐτῶν πολλάκις θέλει ἐνθυμηθῆ τὴν λυπηρὰν ταύτην ἀλήθειαν καὶ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα εἰς τὴν διπλωματίαν τῶν δύο τούτων δυνάμεων ἐχρησίμευσεν ὡς πρόσχημα, καλύπτον ἄλλην ἐνέργειαν, ἧς σκοπὸς ἦτο ἡ *ἔκτασις ἰδίων ὁρίων* καὶ ἡ *προστασία τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῶν συμφερόντων*.

Ἡ ἐπὶ Ὄθωνος Α' βαυαροκρατία, ἥτις ἐδέσποσεν ἐσωτερικῶς ἐν Ἑλλάδι, δὲν ἔβλαψε τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, διότι χάρις εἰς τὸν φιλελληνισμὸν τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας καὶ τὴν μέχρι μονομανίας ἀγάπην τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος τῆς *Μεγάλης Ἰδέας*, οὐδεμία ξένη δύναμις ἠδυνήθη ποτὲ νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ ἀνακτοβουλίου τῶν Ἀθηνῶν πρὸς ζημίαν τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων. Πᾶσα δὲ μετὰ τῆς Ρωσίας ἢ ἄλλης δυνάμεως συνεννόησις ἐπήγαζεν ἐκ τῶν ἁγνοτέρων προθέσεων, ἀδιαφόρως ἐὰν οἱ ἐν Πετρουπόλει διπλωμάται ἐδείχθησαν ἐνίοτε καὶ κακόπιστοι. Καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ ἀνταγωνισμὸς τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος (=τῆς ρεδενγκότας) καὶ τοῦ γαλλικοῦ (=τῆς φουστανέλλας) ἀπέβη ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἕνεκα τῆς ἁγνότητος τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ

---

[1] Ἔκθεσις ἐκ Βερολίνου 28 Αὐγ. 1828 εἰς ἱστορίαν Βαρθόλδη Β'. παρ. 6'. σελ. 727.

Κωλέττου, μέχρις ὅτου μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον καὶ ἐξέλιπον τὰ τῶν ξενοφρόνων κόμματα, «ὑπολαθάνοντα» ἔκτοτε καὶ μὴ δρῶντα ὡς πρίν. Ἡ ἀπείθεια τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰς ξενικὰς διαταγὰς καὶ ἰδίᾳ τῆς Ἀγγλογαλλικῆς συμμαχίας ἐπήνεγκε τὴν ἔξωσίν του, διότι ἡ Ἀγγλικὴ διπλωματία καταλλήλως ἐξεμεταλλεύθη τὴν ἐν Ἑλλάδι κοινὴν γνώμην.

Οἱ ἐν Λονδίνῳ μετὰ δεινότητος προστατεύοντες τὰ ἐν τῇ Μεσογείῳ Ἀγγλικὰ συμφέροντα ἐγκαίρως κατενόησαν τὴν μεγάλην ἀνάγκην, ὅπως ὁ διάδοχος τοῦ Ὄθωνος Α΄ ᾖ πρόσωπον τῆς ἰδίας ἐμπιστοσύνης τοῦ Ἀγγλικοῦ Ἀνακτοβουλίου, *«ἀνώτερον οἱασδήποτε ἀντιρρήσεως»* [1] καὶ ἔχον *«εἰλικρινῆ ἔρωτα* **ὑπὲρ τῆς εἰρήνης»** [2] δυνάμενον δὲ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀπρόσκοπτον ἐφαρμογὴν τοῦ δόγματος τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, *ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐξυπηρέτει τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν* ἢ ἄλλαις λέξεσιν ἐφ' ὅσον ἡ Τουρκία ἐθεωρεῖτο βιώσιμος. Πρόγραμμα τοιοῦτο τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, εἰ καὶ ἐπινοηθὲν ἐν Λονδίνῳ, δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ εἶναι ἀρεστὸν καὶ εἰς τὸ Ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως, τὸ ὁποῖον, ἐξ ἄλλης μὲν ἀπόψεως, εἰς τὸ αὐτὸ ὅμως κατέληγε συμπέρασμα, *τῆς μὴ ἀναπτύξεως ἰσχυροῦ Ἑλληνικοῦ κράτους*, διότι τό γε νῦν δὲν συμφέρει μὲν Μεγάλη Ἑλλάς, ἀλλ' οὐδὲ ἡ ἐκ νέου ὑποδούλωσις τῆς ἐλευθερωθείσης γωνίας, ἥτις ὡς κρατίδιον καχεκτικὸν φαίνεται ἐξυπηρετοῦν κάλλιον τὰ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἀνατολῆς ἐγωϊστικὰ σχέδια των. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἀνεζητήθη τότε Βασιλεὺς διὰ τὴν Ἑλλάδα· ματην ὅμως μετὰ τὰ τεχνάσματα τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ἀλφρέδου προσηνέχθη τὸ Ἑλληνικὸν Στέμμα εἰς τὸν Φερδινάνδον τῆς Πορτογαλλίας, εἰς τον Ἐρ-

---

1) Εἰς § 86 ἀγόρευσιν Σμόλετ.—2) Ἑλλιότειον ὑπόμνημα εἰς § 57.

νέστον Κοβοῦργον, εἰς τοὺς πρίγκηπας Λάϊνιγγεν, Χοενλόε καὶ Βέϊμαρ· οἱ ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς διπλωματίας ὑποβληθέντες *ὅροι* ἦσαν τοσοῦτον *ἀπαίσιοι*, ὥστε ἀπερρίπτοντο ὡς ἀπαράδεκτοι. Οἱ ὑποψήφιοι δὲν ἐδέχοντο νὰ θέσωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των Στέμμα ἀκάνθινον, διότι ἐκαλοῦντο ὑπὸ τὴν βασιλικὴν χλαμίδα νὰ καλύψωσι τὸ ἀξίωμα Ἄγγλου Ἀρμοστοῦ.

Ἐν τέλει ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τοῦ δεκαοκταετοῦς δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας, ὃν *οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ* ἔπεισαν νἀσπασθῇ τὴν προταθεῖσαν νέαν Εἰρηνόφιλον πολιτικήν, ἣν εὑρίσκομεν, διατετυπωμένην εἰς ὀλίγας γραμμὰς εἰς τὸ ἀπὸ 9 | 21 Δεκεμβρίου 1863 ἔγγραφον[1] τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Ἑλλάδος Χ. Τρικούπη πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸν τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ πρὸ τούτου ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία εἶχε διατυπώσει αὐτὴν ἅμα τῇ ἐξώσει τοῦ Ὄθωνος διὰ τοῦ *Ἐλλιοτείου ὑπομνήματος* εἰς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν (§ 57), ἥτις φαίνεται ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος παραδεχθεῖσα τὰς ἀγγλικὰς προτάσεις, καθ' ὧν ὑψώθησαν μὲν καὶ ἐν τῇ Συνελεύσει ἀσθενεῖς τινὲς φωναί, μὴ δυνηθεῖσαι ὅμως νὰ κατισχύσωσι τοῦ μετὰ θαυμαστῆς διπλωματικῆς τέχνης σχηματισθέντος ἀκατασχέτου λαϊκοῦ ρεύματος *ὑπὲρ τῆς ὑποδουλώσεως εἰς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν* ἐπ' ἀνταλλάγματι τῆς Ἑπτανήσου !

§ 5.—Σύγκρουσις τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς ξενικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ περὶ τούτου ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ θέλομεν κατωτέρω ἐκθέσει, ἀρκούμενοι εἰς τὰς προκαταρκτικὰς ταύτας παρατη-

---

[1] Ἔγγραφα ἐπίσημα ἀφορῶντα εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ Ἑπτανησιακοῦ ζητήτήματος διαπραγματεύσεις 1864. σ. 27.

ρήσεις νὰ σημειώσωμεν, ὅτι ἔκτοτε ζωηρὰ ἤρξατο σύγκρουσις ἐν παντὶ ἐθνικῷ ζητήματι μεταξὺ τῆς **ἐθνικῆς** *πολιτικῆς*,—τῆς ἀναγραφείσης ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων εἰς ἅπαντα τὰ συντάγματα τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, τῆς ἐγκεχαραγμένης ἐν ταῖς καρδίαις παντὸς Ἕλληνος,—καὶ τῆς **ξενικῆς** *πολιτικῆς*, ἤτοι τῆς *ὑπομονῆς* καὶ τῶν *πρέσβεων*. Ἀγνοοῦμεν ὁποῖα ἠδύναντο νὰ ὦσι τἀποτελέσματα τῆς ξενικῆς πολιτικῆς κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς Ἀγγλίας ἢ τῆς Ῥωσσίας ἢ καὶ ἀμφοτέρων, **ἐὰν αὕτη ἐφηρμόζετο ἀκεραίως καὶ εἰλικρινῶς,** βεβαίως ὅμως τὸ κακὸν ἤθελε εἶσθαι μικρότερον. Ἀλλ' ἡ ἔλλειψις θάρρους ἐκ μέρους τοῦ Στέμματος, ἡ ἔλλειψις ἀτυχῶς καὶ εἰλικρινείας ἕνεκα κομματικῶν ὑπολογισμῶν ἐκ μέρους τῶν κυβερνήτεων εἶναι οἱ λόγοι ὧν ἕνεκα ἐγένετο παγία ἡ *διπρόσωπος αὕτη ἐξωτερικὴ πολιτική*, ἡ σκοπίμως φέρουσα ἔμπροσθεν μὲν τὸ προσωπεῖον τοῦ *Ἄρεως* ἐν πανοπλίᾳ εὐέλπιδι,—ἵνα τοῦτο καὶ μόνον ἐν ἐποχαῖς ἐθνικῶν πόθων ἢ κινδύνων βλέπῃ ὁ Ἑλληνικὸς λαός,— ὄπισθεν δὲ τὸ τῆς *Εἰρήνης* ἐλαιοστεφοῦς,—ὡς ἐγγύησις τῆς ὑποταγῆς τοῦ δῆθεν ἀνεξαρτήτου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς ξένους! Εκ τῆς ἑρμαφροδίτου ταύτης ἑνώσεως φυσικὸν ἦτο νὰ μαρανθῇ ὁ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ἑλληνισμός, ἡ δὲ ξενικὴ ἐπίδρασις καὶ ἡ κομματικὴ ἀποθηρίωσις νὰ δηλητηριάσωσι τὸν πυρῆνα τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνισμοῦ, διασκορπίσασαι τὰ ἰοβόλα μιάσματα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτέραν διοίκησιν τοῦ ἐν σκοπίμῳ παραλυσίᾳ διατηρουμένου στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ἐξ αὐτῆς ἐγεννήθησαν τὸ Παρισινὸν πρωτόκολλον ἐν ἔτει 1869 καὶ ὁ μέχρι Δομοκοῦ στρατιωτικὸς περίπατος ἐν ἔτει 1878· εἰς αὐτὴν ὀφείλομεν τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἐλασσῶνος καὶ τῶν Ἰωαννίνων ἐν ἔτει 1881· αὐτῆς τέκνα τερατώδη εἶναι ὁ **Εἰρηνοπόλεμος** τοῦ 1886,—ὁ οὐκ ὀλίγον συντελέσας καὶ εἰς τὴν πτώ-

χευσιν τοῦ Δημοσίου Ταμείου,—καὶ ὁ τελευταῖος ἀποτρόπαιος **εἰκονικὸς πόλεμος**, οὗτινος τὰς ἀλγεινὰς καὶ δυσβαστάκτους συνεπείας θὰ ὑφιστάμεθα ἀτυχῶς μέχρι τῆς ἐποχῆς γενναιοτέρων ἀποφάσεων.

§ 6. — Ἐθνικὴ καὶ καιροσκόπος πολιτική.

Ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ Κυβερνήσεις παρενέβησαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος μόνον ἐν τῇ τελευταίᾳ ὥρᾳ καὶ *πάντοτε παρὰ τὴν θέλησίν των*, πᾶσαι δὲ ἀνεξαιρέτως περὶ ἑνὸς μόνον συνεφώνουν: «*πῶς νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι* τὴν ἀνάπτυξιν Ἑλληνικοῦ Κράτους *τοσοῦτον ἰσχυροῦ*, ὥστε νὰ εἶναι *ἀληθῶς ἀνεξάρτητον*». Κακὸν ἡ ἀγνωμοσύνη καὶ δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἐξ ἀχαριστίας τοιαῦτα τινὰ ὑποστηρίζομεν. Βεβαίως ὁ τίτλος «τῶν τριῶν *προστατίδων* δυνάμεων» ἀποδεικνύει τὰ εὐγενῆ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ αἰσθήματα, ἀλλὰ δι' ἐπισταμένης ἱστορικῆς ἐρεύνης οὐδόλως εἶναι δυσχερὴς ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ἡ ἑκάστοτε παρασχεθεῖσα προστασία ὑπῆρξεν *ἀμφιβόλου εἰλικρινείας*. Δὲν λησμονοῦμεν τὴν στιγμὴν ταύτην οὔτε τὴν μεγάλην τῶν φιλελλήνων στρατιὰν ἀπὸ τοῦ Βύρωνος ἐν Μεσολογγίῳ μέχρι τοῦ Γαριβάλδου ἐν Δομοκῷ, οὔτε τὰς εὐγενεῖς ἐκείνας ὑπάρξεις ὡς ὁ Κάνιγκ καὶ ὁ Κόδριγκτων, οὔτε τοὺς ἐστεμμένους φιλέλληνας ὡς ὁ Κάρολος Ι' τῆς Γαλλίας καὶ ὁ Λουδοβῖκος τῆς Βαυαρίας, οἵτινες ἠδυνήθησαν ἐν ἀξιώμασιν εὑρεθέντες νὰ παρασύρωσι καὶ τὰς Κυβερνήσεις εἰς πράξεις, συμφερούσας εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Ἐννοοῦμεν περὶ τῆς κεχαραγμένης ἐπισήμου ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν Μεγάλων δυνάμεων, ἰδίως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσίας, — αἵτινες τὰ μεγαλείτερα ἔχουσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφέροντα, — ἤδη προστιθεμένης καὶ τῆς Γερμανίας ἕνεκα

λόγων πολλῶν καὶ ποικίλων,—ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν καὶ ὑποστηρίζομεν, ὅτι πολλαὶ ἀποφάσεις αὐτῶν, *φαινόμεναι ὡς ἄξιαι μεγάλης ἐκ μέρους ἡμῶν εὐγνωμοσύνης*, κατὰ βάθος ὅμως ἐξεταζόμεναι ἀριδήλως ἀποδεικνύουσιν, ὅτι *δολίως ἐγένοντο* μετὰ προθέσεως κακοβούλου ἢ ἐξ ἁπλῆς ἀντιζηλίας πρὸς ἀλλήλας. Ψηλαφητὸν παράδειγμα φέρομεν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωσίας, παρὰ τὰς ἐναντίας δηλώσεις της, ψηλαφητότερον δὲ τὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου παρὰ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἥτις ἐγένετο ὡς δόλωμα πρὸς ἐνταφιασμὸν τοῦ ὑπολοίπου Ἑλληνισμοῦ, ὡς ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ θέλομεν ἐν πλάτει ἐκθέσει.

Τούτων ἕνεκα νομίζομεν, ὅτι τινὲς ὑπερτιμῶσι τὰς ὑπὸ ξένων δυνάμεων γενομένας εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν προστατευτικὰς πράξεις, ἀλλὰ πολὺ πλειότερον πλανῶνται οἱ ἐρειδόμενοι εἰς τὰς βασιλικὰς συγγενείας, ἀνεγείροντες δι' αὐτῶν ἱσπανικοὺς πύργους (Châteaux en Espagne). Ἐὰν μὴ ἤρκουν οἱ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καταδιωγμοὶ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Ἑλλάδος συνδέεται μετὰ τῶν βασιλικῶν οἰκογενειῶν τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ῥωσσίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Δανίας, ἂς ὁ τῶν Ἑλλήνων βασιλεὺς εἶχε καὶ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκέπτηται τακτικώτατα ἅπαξ κατ' ἔτος χάρις εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ νὰ διαμένῃ ὅσον οἷόν τε πλειότερον χρόνον ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ὑπομιμνήσκομεν καὶ ὅ,τι ἐκ τῆς ἱστορίας εἶναι βεβαιωμένον:—κατὰ κανόνα οἱ βασιλεῖς δὲν ἔχουσιν οἰκογένειαν, ὑποτάσσουσι δὲ τὰ ἰδιαίτερά των αἰσθήματα εἰς τὰ πολιτικὰ ἢ εἰς τὰ ἴδια συμφέροντα[1].

---

[1] Ἰδοὺ καὶ παραδείγματα ἐκ τῆς ἱστορίας: Δὸν Πέτρος ὁ πρῶτος

Πεπλανημένην δὲ θεωροῦμεν καὶ τὴν γνώμην τῶν πρεσβευόντων, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον ἀφοπλιζόμενον ὀφείλει νὰ ἐπιδοθῇ μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, διότι, κατ' αὐτούς, τὰ πάντα πρέπει νἀναμένῃ ἐκ τῆς *γενναιότητος* καὶ ἐκ τῆς *φιλανθρωπίας* τῶν ξένων δυνάμεων. Καλῶς πάντες γινώσκομεν, ὅτι ἀνεξαιρέτως πᾶσαι πρωτίστως καὶ κυρίως ἐργάζονται ὑπὸ διάφορα ψευδῆ προσχήματα, πάντοτε ὅμως *ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων*. Ἀνάγκη, — κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, — ἡ ἐπίσημος Ἑλλάς, ὡς ἐντολοδόχος τοῦ σταθεροῦ λαϊκοῦ φρονήματος νἀναμνησθῇ τῆς Δημοσθενείου παραινέσεως, «Ὑμῶν αὐτῶν ἔστε»· ἐρειδομένη δ'ἐπὶ τῶν ἰδίων δυνάμεων, νἀσπασθῇ *ὁριστικῶς* καὶ *εἰλικρινῶς* τὴν **ἐθνικὴν πολιτικήν,** διότι ἡ ζωτικότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶναι μεγίστη, *ἐὰν δεόντως καλλιεργηθῇ τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα*, καὶ ἡ τοῦ ἐλευθέρου Κράτους οὐ σμικρά, *ἐὰν χρησιμοποιηθῶσιν αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ὑπὸ Ἄρχοντα*, **εἰλικρινῶς αἰσθανομένου** *τοὺς ἐθνικοὺς παλμούς*. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ ἡ Βασιλεία, μὴ ἐκτελοῦσαι τὰς ὑπὸ τύπον φιλικῶν παραινέσεων ξενικὰς διαταγάς, ὀφείλουσι νὰ μὴ ἔχωσι καὶ προκατάληψίν τινα κατὰ τῆς Ἀγγλικῆς ἢ τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς ἢ οἱασδήποτε ἄλλης δυνάμεως. Καιροσκοποῦσαι, ὡς αἱ ἐν Βουλγαρίᾳ, δέον νὰ ὠφελῶνται παντὸς οὐρίου

ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ κηδεστοῦ του Ἰνφάντου δὸν Ἐρρίκου τῆς Τρανσταμάρης· ἡ Μαρία Στούαρτ ἀπεκεφαλίσθη τῇ διαταγῇ τῆς ἐξαδέλφης της Ἐλισάβετ Τυδώρ· Ἰάκωβος ὁ δεύτερος ἐξεθρονίσθη ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ του Γουλιέλμου τῆς Ὀράγγης· ὁ πρίγκηψ Κάρολος καὶ ὁ Φερδινάνδος ὁ Ζ΄ ἐφυλακίσθησαν, ὑπὸ τῶν γεννητόρων των Φιλίππου τοῦ Β΄. καὶ Καρόλου τοῦ Δ΄· ἐν τῇ Συμβατικῇ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως Φίλιππος, ὁ ἐπικληθεὶς Ἰσότης, ἐψήφισεν ὑπὲρ τοῦ ἀμέσου θανάτου τοῦ Λουδοβίκου ΙϚ.

ἀνέμου, ὅπως συμμαχῶσι μεθ' οἱασδήποτε δυνάμεως ἤθελον ταῖς ἐπιβάλλει τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, προτιμῶσαι, εἰ δυνατόν, τὴν μετὰ τῶν ὁμοιοπαθῶν ἀνατολικῶν Λαῶν συνεννόησιν πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν. Ἀρκεῖ νὰ συνηγορῇ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον καὶ νὰ *ὑπάρχῃ εἰλικρινὴς ἡ πρόθεσις*, ὅτε,—ἡμεῖς τοὐλάχιστον,—δὲν ἠθέλομεν θεωρήσει ἀποκρουστέαν ἐν ἀνάγκῃ καὶ αὐτὴν τὴν μετὰ τῶν Βουλγάρων ἢ καὶ τῶν Τούρκων σύμπραξιν. Ἐὰν δέ ποτε ἐπετυγχάνετο ἡ συνεννόησις τῶν ὁμοιοπαθῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἵμου πρὸς ἵδρυσιν τῆς **Ἀνατολικῆς Ὁμοσπονδίας,** αὕτη μόνη ἠδύνατο νὰ προφυλάξῃ ἐσαεὶ τοὺς ἀνατολικοὺς Λαοὺς ἀπό τε τοὺς ὀδόντας τῆς Ἄρκτου καὶ ἀπὸ τὰς ὑπούλους θωπείας τῆς Δύσεως. Ἀλλ' αἱ Κυβερνήσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, σατανικῶς ἐργαζόμεναι, συνεχῶς κρατοῦσι τὰ κρατίδια τῆς Ἀνατολῆς ἐντὸς παχυλοτάτης ὁμίχλης, ἵνα μὴ διακρίνωσι τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον. Τίς οἶδε δέ, ἐὰν ποτὲ θὰ ἔλθῃ ἡμέρα τῆς ἐκτελέσεως τοῦ μεγαλουργοῦ καὶ λαοσωτηρίου προγράμματος τοῦ Φεραίου Ρήγα !

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ, ἐννοοῦμεν, ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι φανερῶς καὶ ἀπροκαλύπτως ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ὀφείλει νἀκολουθήσῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ «σωφρόνως» τὸ πρόγραμμα τῆς **Ἐθνικῆς πολιτικῆς.** Ἐὰν ὅμως τὸ Στέμμα καὶ αἱ παρ' αὐτοῦ δημιουργούμεναι Κυβερνήσεις ἐναντία φρονῶσιν, ὀφείλουσιν *ἀπροκαλύπτως καὶ οὐχὶ ἀπατηλῶς* νὰ ὑψώσωσι τὴν σημαίαν τῆς **ξενικῆς πολιτικῆς,** τῆς εἰρηνικῆς, ἤτοι τῆς ὑπακοῆς εἰς τὰς ψευδοφιλικὰς συμβουλὰς τῶν ξένων, τῆς πολιτικῆς τῆς ὑπομονῆς ! Ὅ,τι δὲν πρέπει νὰ συγχωρήσῃ τοῦ λοιποῦ ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς εἶναι ἡ σκόπιμος *εἰρηνοπολεμικὴ* πολιτική, ἥτις ἀφήρεσε τὸ αἷμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, **χωρὶς βεβαίως νὰ γένῃ ἡ Ἑλλὰς**

πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. ὡς ἐπηγγέλθη ὁ νῦν βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Στέμματος *πρὸ τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν !*

§ 7. —Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου ἡ ἐκ τῶν παθημάτων ὠφέλεια.

Τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον δὲν πρέπει νὰ κριθῇ *ἐκ προκαταλήψεως* ἢ ἐκ τοῦ τίτλου ἁπλῶς ἢ «ἐκ πρώτης ὀμμάτων ἐπιβολῆς», χαρακτηριζόμενον οὕτως ἢ ἄλλως, πρὶν ἢ ἀναγνωσθῇ, ὡς πολλάκις συμβαίνει παρ' ἡμῖν· διότι ἐκ τῆς μελέτης αὐτοῦ εὐελπιστοῦμεν, ὅτι ὁ ἀναγνώστης θέλει ἀντλήσει τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ μόνος καὶ κύριος σκοπὸς τῆς ἐργασίας ἡμῶν εἶναι ἡ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων διαλεύκανσις τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος πρὸς *καταπολέμησιν τῆς ἐθνοκτόνου ξενοκρατίας καὶ πρὸς ὁριστικὴν καὶ εἰλικρινῆ ἐπικράτησιν* **τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς.** Ἐὰν δ'ἀποτύχωμεν, ὅπερ ἀδύνατον,—κατάδηλος γὰρ ἡ ἀλήθεια.—θέλομεν ὅμως δυνηθῇ ἀναντιλέκτως νἀποκαλύψωμεν εἰς πολλοὺς ὁποία τις ὑπῆρξεν ἡ μέχρι τοῦδε ἐξωτερικὴ τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος πολιτικὴ καὶ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς γίνεται οἰκτρὸν θῦμα τῆς πράγματι μὲν εἰρηνικωτάτης, πρὸς τὸ φαινόμενον δὲ πολεμικῆς πορείας τοῦ Στέμματος, ἣν ἠσπάσθησαν καὶ ὑπούλως ἐκτελοῦσιν αἱ κατὰ καιροὺς κυβερνήσεις, *αἱ μόναι συνταγματικῶς ὑπεύθυνοι.* Εἶναι δὲ καὶ περιττὸν νὰ δηλώσωμεν εἰδικώτερον ἢ νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν ἀνὰ πάντα στῖχον, ὅτι ὑπευθύνους διὰ τὴν πλημμελῆ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος, νομίζομεν τοὺς συμβούλους τοῦ Στέμματος, καλῶς καὶ ἡμεῖς γινώσκοντες, ὅτι κατὰ τὸ περίεργον συνταγματικὸν πλάσμα διὰ πάντα ταῦτα ἀνεύθυνος μένει ὁ Βα-

σιλεύς, ὅστις ὅμως ἀείποτε εἶναι *ἠθικῶς ὑπεύθυνος ἐνώπιον τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἱστορίας*.

Ἀλλ' ἐν τῇ τερατώδει ἐφαρμογῇ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος *διὰ τῆς ἀλληλοβοηθείας τῶν Ἐξουσιῶν*, οὐδεὶς δίδει πραγματικὰς εὐθύνας εἰς τὸν Λαόν, ὅστις ὅμως μέγα ἔχει συμφέρον νὰ μάθῃ τὴν ἐπιμελῶς κρυπτομένην ἀλήθειαν, ἵνα ἐγκαίρως προφυλάσσηται ἀπὸ τὰς διπλωματικὰς παγίδας, ρυθμίσῃ δὲ καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ συμφώνως μὲν πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἀλλ' ἀφοῦ προηγουμένως ἐξασφαλισθῇ δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μέτρων, ὅπως μὴ καταλήγῃ εἰς τὰ ὀδυνηρὰ συμπεράσματα οἷα τὰ ἐν ἔτεσι 1886 καὶ 1897.

Συνταγματικὸς ἀνάδοχος οὐ μόνον ἀμφοτέρων τῶν ἀπαισίων τούτων ἐποχῶν, ἀλλ' ἀτυχῶς κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν καὶ ἄλλων διπλωματικῶν πράξεων, ἐξυπηρετησασῶν τὴν τοιαύτην ἐπιβλαβῆ ἐξωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος πολιτικὴν εἶναι ὁ ἐκ Γόρτυνος βουλευτὴς καὶ τέως πρωθυπουργὸς κ. Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης, τὴν διπλωματικήν του ἀδεξιότητα ἀποδείξας ἀπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1863 ἐπεισοδίου τοῦ Σουλλιὲ (§§ 73. 74). Ἀλλὰ τοὺς ἀρχικοὺς δημιουργοὺς καὶ ἱδρυτὰς τῆς τοιαύτης διφυοῦς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀνάγκη νἀναζητήσωμεν διὰ τακτικωτέρας ἱστορικῆς μελέτης. Τούτων ἕνεκα αἱ ἔρευναι ἡμῶν θέλουσι κυρίως περιστραφῇ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν διπλωματικὴν καταγωγὴν τῆς βασιλευούσης ἐν Ἑλλάδι δυναστείας ἐν σχέσει πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἐπικρατείας. Πρὸ τούτου ὅμως ἀπαραίτητον καθίσταται νὰ ὑπενθυμίσωμεν διὰ βραχέων, ὁποία τις ἦν ἡ ἐξωτερικὴ τῆς Ἑλλάδος πολιτικὴ ἐπὶ Ὄθωνος Α', τίνες οἱ ἀποτυχόντες ὑποψήφιοι πρὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Βαυαροῦ ἡγεμονόπαιδος καὶ τίνες οἱ λόγοι τῆς ἐξώσεως αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα κάλλιον ἐννοηθῶμεν, δὲν θέλομεν παραλίπει καὶ

σχετικάς τινας πληροφορίας ἐπὶ τῶν ἀναφυέντων διπλωματικῶν ζητημάτων ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας ἐπὶ Καποδιστρίου καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἱεροῦ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Διὰ τοιαύτης ἱστορικῆς ἐξελίξεως μέχρι τῆς ἀρχικῆς διαχαράξεως τῆς διπλωματικῆς πορείας τῶν τριῶν Μεγάλων δυνάμεων ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀρτιπαγὲς Κράτος, ἐπιχυθήσεται, νομίζομεν, ἐπαρκὲς φῶς πρὸς διαλυσιν τοῦ σκότους, δι' οὗ περικαλύπτεται ἡ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐξαντλήσασα *εἰρηνοπολεμικὴ πολιτική*, ἐξ ἧς ἐδημιουργήθη καὶ τὸ περιπετειῶδες αἱματηρὸν δρᾶμα ἐν ἔτει 1897.

Ἡ ἐν τῇ ἐξετάσει ταύτῃ ἀνάμιξις τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν, ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν τῆς βασιλευούσης δυναστείας καὶ ὡς πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς, εἴτε ἕνεκα μυστικῶν συνθηκῶν, αἵτινες ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχωσιν, εἴτε ἕνεκα ἀγράφων, κυρωθεισῶν ἁπλῶς διὰ βασιλικῶν ὑποσχέσεων, εἴτε καὶ ἐπὶ τὸ ἁπλούστερον ἕνεκα συγγενικῶν δεσμῶν, ἐπίσης ἡ ἐξέτασις τοῦ χαρακτῆρος παντὸς προσώπου, ὁπωσδήποτε συμμετασχόντος εἰς τὰ τῆς ἐθνικῆς δράσεως διὰ τῆς *σκοπίμου ἀδρανείας*, γίνονται κατ' ἀνάγκην χάριν τοῦ κυρίου θέματος, μεθ' οὗ ἀρρήκτως συνδέονται, ἄνευ ὅμως οὐδεμιᾶς προθέσεως πρὸς προσωπικὴν ἐπίθεσιν.

Πρὶν ἢ κλείσωμεν τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις, δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ δηλώσωμεν, ὅτι τὴν παροῦσαν μελέτην ἐνέπνευσεν ὁ πόθος ἡμῶν, ὅπως συντελέσωμεν, ἵνα ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ὠφεληθῇ ἐκ τῶν διδαγμάτων τῆς ἱστορίας, διότι ἐκ πικρᾶς πείρας ἐδιδάχθημεν, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς περιοδικῶς ὑφίσταται ἐπιζημίους ἐθνικοὺς κλονισμοὺς χωρὶς νὰ διδάσκηται ἐκ τῶν παθημάτων του. Οἱ κινοῦντες τὰ σατανικὰ μηχανήματα μεριμνῶσιν, ὅπως ἡ πλάνη τοῦ δυστυχοῦς λαοῦ ἀπατηλῶς περικαλύπτηται, ἐν ᾧ ἀείποτε ἐπαναλαμβάνεται

ἡ αὐτὴ ἱλαροτραγῳδία τῆς εἰρηνοπολεμικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ δι' ἄλλων ἠθοποιῶν, φράσεων καὶ περιφράσεων ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος ἢ τῆς κωμικότητος τῶν πρωταγωνιστῶν ἢ ἀναλόγως τῶν ὑπαρχόντων καὶ ὑποτιθεμένων ἐσωτερικῶν κινδύνων.

Πρὸς παντὸς ἡ διάγνωσις τῆς ἐθνικῆς νόσου, ἥτις καθ' ἡμᾶς εἶναι **Ξενοκρατία** *ἐν Ἑλλάδι* **ἐθνοκτόνος.** Ἡ διάγνωσις τῆς νόσου,—λέγουσιν οἱ ἰατροί, — εἶναι τὸ ἥμισυ τῆς θεραπείας. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ ξένοι πράκτορες ἄνευ τῆς συμπράξεως καὶ βοηθείας Ἑλλήνων οὐδὲν ἢ σχεδὸν οὐδέν, ἀντικείμενον εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα δύνανται νὰ ἐνεργήσωσιν ἀποτελεσματικῶς. Ἀλλ' ἀσχέτως πρὸς τὸ ζήτημα τῆς εὐθύνης καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς, ἀσχέτως πρὸς τὰς ἰδιότητας καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπευθύνων γνωρίζομεν ἕνεκα τῆς *ἀλληλοβοηθείας τῶν ἐξουσιῶν* κατὰ τίνα τρόπον διευθύνεται ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐξωτερικὴ πολιτική. Ἄλλως δὲ χωρὶς νἀποδώσωμεν δολίαν προαίρεσιν εἰς τοὺς ἐξυπηρετοῦντας τὴν τοιαύτην ἐπιβλαβῆ, κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, πολιτικὴν διϊσχυριζόμεθα, ὅτι καὶ ἐὰν ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος εἰσὶν ὀπαδοὶ αὐτῆς, ὀφείλουσι νὰ ζητήσωσι τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἀκεραίας καὶ οὐχὶ ἠκρωτηριασμένης. φανερῶς καὶ οὐχὶ διὰ προσωπείου εἰρηνοπολεμικοῦ. Ἢ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θέλει ἀσπασθῇ αὐτὴν καί, ἐγκαταλιπὼν τὰ ἐθνικὰ ὄνειρα, θέλει ζητήσει μόνον τὴν *ἐσωτερικὴν εὐημερίαν*, ἢ τοὐναντίον θέλει τὴν ἀποκρούσει καὶ ἀναγκάσει τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ νἀσπασθῶσιν εἰλικρινῶς τὴν *ἐθνικὴν καιροσκόπον πολιτικήν*, ἐὰν μὴ οὗτοι προτιμήσωσιν νἀποσυρθῶσιν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἐν ᾗ περιπτώσει δὲν θεωρῶσιν ἑαυτοὺς ἐλευθέρους ἢ καταλλήλους εἰς ἐξυπηρέτησιν ἄλλης πολιτικῆς ἐκτὸς ἐκείνης, ἣν μέχρι τοῦδε ἠκολούθησαν.

Ὑπὲρ **ἐθνικῆς καιροσκόπου πολιτικῆς** ἐκθύμως

συνηγοροῦμεν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Ἀλλ' ἐὰν ὑπάρχωσιν οἱ δυνάμενοι καὶ θέλοντες νὰ ἐπιβάλωσι τὴν **ξενικὴν πολιτικὴν** *τῆς ἐσωτερικῆς εὐημερίας* κατὰ τὸ ἑλβετικὸν σύστημα, *τῆς διηνεκοῦς εἰρήνης* καὶ τῆς μειώσεως τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας διὰ τῆς μεταμορφώσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς ἀγγλικὴν ἁρμοστίαν ἢ εἰς ρωσικὸν Κυβερνεῖον, ἂς τὸ εἴπωσι σαφῶς, ἂς ἐργασθῶσιν εἰλικρινῶς. Ἡμεῖς ἀμειλίκτως *πολεμοῦμεν τὴν* **ξενικοεθνικὴν πολιτικὴν** ὡς ὕπουλον, ἐθνοκτόνον *ἐξωτερικῶς*, ὀλεθρίαν δὲ εἰς τὴν *ἐσωτερικὴν* εὐημερίαν τῆς ἐλευθερωθείσης γωνίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΑΛΥΕΙ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΣΥΜΜΑΧΙΑΝ (1821—1827)

«Οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν θέλουσιν ἀναγνωρίσει περὶ τῆς τύχης των ἀπόφασιν, ἄνευ τῆς συμπράξεως αὐτῶν γενησομένην. Ἂν μᾶς ἀποβάλητε θέλομεν τραπῆ πρὸς τὸν Οὐράνιον Κριτὴν καὶ **θὰ νικήσωμεν ἢ θὰποθάνωμεν.**»

Ἐξ ἐγγράφου τῶν ἐπαναστατῶν (Νοεμβ. 1822) πρὸς τὸ Συνέδριον τὸς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

§ 8.—Ἡ ἁγία Ρωσία, ἐκμεταλλευομένη τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡ Ἀγγλία, πωλοῦσα τὴν Πάργαν!

Δὲν προτιθέμεθα νὰ συγγράψωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος οὔτ' ἐν τῇ στενωτέρᾳ σφαίρᾳ τῆς διπλωματικῆς ἐξετά-

σεως, διότι καὶ αὕτη ἤθελεν ἀναγκάσει ἡμᾶς εἰς ἔκδοσιν ὀγκώδους βιβλίου. Μετὰ τὸν κάματον τοῦ παρελθόντος καὶ μετὰ τὰς θλίψεις τῆς τελευταίας ἐθνικῆς συμφορᾶς ἐπιθυμοῦμεν νὰ καθήσωμεν μετὰ τοῦ ἀναγνώστου ἐν ὑψώματι, μακρὰν τῆς κοινωνικῆς τύρβης, καί, ἐλεύθεροι πάσης περὶ τῶν προσώπων προκαταλήψεως, τῇ βοηθείᾳ δὲ τοῦ ἱστορικοῦ τηλεσκοπίου νὰ παρατηρήσωμεν τὴν ἐθνικὴν σταδιοδρομίαν ἀπὸ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος μέχρι σήμερον, ἐξετάζοντες μετὰ πάσης τῆς δυνατῆς ταχύτητος τοὺς σημαντικωτέρους σταθμοὺς τοῦ παρελθόντος, καὶ μόνον ἐφ' ὅσον τοῦτο συντελεῖ, ἵνα κάλλιον ἐννοήσωμεν τὰ αἴτια, ἅτινα ἔρριψαν ἡμᾶς ἀπὸ τὰ αἰθέρια ὕψη τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς εἰς τὰ τέλματα, ἐντὸς τῶν ὁποίων κατεδικάσθημεν νἀναπνέωμεν τὰ μικρόβια τοῦ κομματισμοῦ καὶ νὰ δηλητηριαζώμεθα ἐκ τῶν καρπῶν τῆς ξενοκρατικῆς πολιτικῆς,—ὑπούλως ἐνισχυομένης ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος!

Αἱ δύο δυνάμεις, αἵτινες πλέον τῶν ἄλλων διεδραμάτισαν πρόσωπον διπλωματικὸν ἐν τῷ Ἀνατολικῷ δράματι κατὰ τὸν ΙΘ'. αἰῶνα, εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Ἀγγλία· αὗται δὲ κυρίως εἶχον καὶ ἔχουσι τὴν πρωτοβουλίαν τῶν διπλωματικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐπὶ παντὸς ζητήματος ἐνδιαφέροντος τὸν Ἑλληνισμόν· διὰ τοῦτο καὶ τὰ κατ' αὐτὰς ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐξετάζομεν ἐκτενέστερον.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἔτι τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ ἀπεφάσισε νὰ *ἐκμεταλλευθῇ τὰς ἐθνικὰς τῶν Ἑλλήνων ἐλπίδας*[1]. Εἰς τοῦτο οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν καὶ αἱ ἕνεκα τῆς αὐτῆς θρησκείας στεναὶ σχέσεις τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες, διατελοῦντες ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ἐκ τῆς δουλείας τρόμου, καὶ

---

[1] Βαρθόλδης Α'. σ. 85.

πραγματικὴν εὕρισκον πολλάκις συνδρομὴν παρὰ τῶν Ρώσων. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείρας Ἄννης καὶ τῆς Αἰκατερίνης Β',—τῆς καὶ Σεμιράμιδος τοῦ Βορρᾶ ἐπικληθείσης,—οἱ Ἕλληνες ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν *ρωσικῶν συμφερόντων*. Οὕτω καὶ κατὰ τὴν εἰς Οἴτυλον ἀποβίβασιν τοῦ Θεοδ. Ὀρλὼφ (17 Φεβρ. 1770) ἐσχηματίσθησαν καὶ δύο σώματα Πελοποννησίων, ἅτινα, ὁρκισθέντα νὰ φυλάξωσι πίστιν εἰς τὴν Τσαρίναν, ἐκλήθησαν ἡ Δυτικὴ καὶ ἡ Σπαρτιατικὴ λεγεών. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς κατ' ἐπίφασιν ἐκείνης ἐκστρατείας καὶ τὴν σκόπιμον ἐγκατάλειψιν τῶν Ρώσων, οἱ Ἕλληνες ὑπέστησαν μεγάλα δεινὰ ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν. Τὰ αὐτὰ καὶ χείρονα κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν συνέβησαν ἐν Κρήτῃ, ἔνθα ὁ Παπάζογλους, ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τῆς Αἰκατερίνης, ἐξώθησεν εἰς ἐπανάστασιν τὸν Δασκαλογιάννην, ὅστις ὅμως, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων τελείαν ἐγκατάλειψίν του, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, ὅτε ἐξεδάρη ζωντανὸς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ δ' ἐπαναστατήσαντες Κρῆτες ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα[1].

Αἱ διαθέσεις ὅμως τῆς Ἀγγλίας ἀπεδείχθησαν ἐχθρικώτεραι πρὸς τοὺς Ἕλληνας χριστιανοὺς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κατὰ τῶν Παργίων. Ὁ Ἀλῆς κατώρθωσε νὰ συναινέσῃ ἡ Πύλη εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Ἰονίου Ἐπταρχίας ἀγγλικὴν προστασίαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς εἰς αὐτὴν παραδόσεως τῆς Πάργας· διὰ *μυστικῆς δὲ συνθήκης* συνεφωνήθη, ὅτι ἡ Πύλη *ἤθελε παραχωρήσῃ αὐτὴν* εἰς τὸν πιστόν της ὑποτελῆ Ἀλῆν. Ἡ ἱερότης τοῦ περιπετειώδους ἀγῶνος τῶν γενναίων Παργίων συγκινεῖ καὶ τὸν ἀπαθέστερον τῶν ἀνθρώπων, ἡ δὲ κα-

[1] Ὅρα μελέτην ἡμετέραν εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν Παρισίων «Questions diplomatiques et Coloniales 1ης Μαΐου 1897 ἔτ. Α' σ. 281 ὑπὸ τὸν τίτλον Les insurections de Crète».

πηλικὴ διαπραγμάτευσις τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν *πώλησιν* τῆς ἀτυχοῦς Πάργας εἶναι ἐκ τῶν βδελυροτέρων διπλωματικῶν πράξεων, ἃς ἀναφέρει ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν[1]. Οἱ τλήμονες Πάργιοι, καίοντες τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων των, ἵνα μὴ τὰ παραδώσωσιν εἰς τὰς ὀρδὰς τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων. καὶ ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς σκληρῶς πωληθείσης πατρίδος των, (Μάϊος 1819) ἐτραγῴδουν :

«.... Τ' ἄσπρα 'πούλησαν τὸ χριστὸ
»τ' ἄσπρα πωλοῦν καὶ 'σένα ....»

§ 9. — Ἡ ἱερὰ συμμαχία κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

Οἱ Ἕλληνες, διαρρήξαντες τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας, δὲν εἶχον βασιλέα καὶ πρέσβεις διὰ τοῦ διπλωματικοῦ διαβήτου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ὑποχρεώσεων τοῦ διεθνοῦς δικαίου δειλῶς καθορίζοντες τὰς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀποφάσεις των. Ἦσαν δοῦλοι συνωμόται κατὰ τοῦ τυράννου των,—ἄξεστοι καὶ ἄπειροι τῶν διπλωματικῶν ἐθιμοτυπιῶν, ὑποκλίσεων καὶ περιφράσεων.—στεγανῶς κλείσαντες τὰ ὦτα αὐτῶν εἰς τοὺς ἐνδοιασμοὺς τῶν ἄγαν συνετῶν. Δυσπιστήσαντες, δὲν ὑπήκουσαν εἰς τὰς *φιλικὰς* παραινέσεις τῶν ξένων δυνάμεων, ἀλλὰ, συνετῶς ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῆς Φιλικῆς ἑταιρίας[2], ἐρρωμένως ἀντέστησαν κατὰ τῆς τότε κραταιοτάτης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἧς τὴν ἀκεραιότητα φανατικῶς ὑπεστήριζεν ἡ *ἱερὰ συμμαχία*· ὁ κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἡρωϊσμός, ἡ καρτερία αὐτῶν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας των ἐγέννησαν τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης, ἥτις

---

[1] Βαρθόλδης Α΄. σ. 151.=[2] Ἱστορία τοῦ Ι. Φιλήμονος Α΄. σ. 1-34.

ἐν τέλει παρέσυρε καὶ αὐτὰς τὰς Κυβερνήσεις, ἀκουσίως νἀναγνωρίσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας. Ἐν ἀρχῇ ἐφάνησαν εἰς τοὺς συνετοὺς τρελλοί καὶ ἐν τέλει διὰ τῶν ἔργων των ἀπέδειξαν διπλωματικὴν πρόνοιαν, σύνεσιν καὶ δεξιότητα ὑπερτέραν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος διπλωματῶν· διότι μόνον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐκράτουν τὴν διπλωματικὴν γραφίδα, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ὅπλον. Ἀλλὰ τίς «ἡ ἱερὰ συμμαχία» καὶ ὁποῖαι αἱ διπλωματικαὶ περιπέτειαι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος;

Μετὰ τὴν ἐξόντωσιν Ναπολέοντος τοῦ Α΄, οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς ὑπὸ τὴν πρόφασιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης συνησπίσθησαν. Αἱ συνεννοήσεις αὐτῶν κατέληξαν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ὑπογραφὴν τῆς ἀπὸ 14 Σεπτεμβρίου 1815 συνθήκης, ἥτις ἐκλήθη *Ἱερὰ συμμαχία* ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Αὐστρίας καὶ Ρωσίας καὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Πρωσσίας,—τοῦ Βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ ἀντιβασιλεύοντος ἡγεμονίδου τῆς Ἀγγλίας δηλωσάντων δι᾽ ἰδίων ἐγγράφων τὴν συγκατάθεσίν των μόνον ἐν ἰδίῳ ἕκαστος ὀνόματι, ὡς ἐκ τῶν συνταγματικῶν πολιτευμάτων τῶν ἐπικρατειῶν των. Εἰς τὴν συνθήκην ταύτην προσεχώρησαν αἱ Κάτω Χῶραι τῷ 1816 καὶ τὸ βασίλειον τῆς Σαξωνίας, ἡ Βυρτεμβέργη, ἡ Ἑλβετία καὶ αἱ Ἀνσεατικαὶ πόλεις τῷ 1817. Διὰ δὲ τῆς ἀπὸ 13 Νοεμβρίου 1818 διακηρύξεως τῆς ἐν Ἀκυϊσγράνῳ Συνόδου ἐγνωστοποιήθη ἡ συνθήκη αὕτη εἰς πάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς καὶ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῶν πέντε Μεγάλων Δυνάμεων. Οἱ δεσμοὶ τῶν συμμάχων συνεσφίγχθησαν ἔτι μᾶλλον κατὰ τὰς ἐν Τροππάῳ, Λάϊβαχ καὶ Βερώνῃ Συνόδους πρὸς περιστολὴν τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ, Νεαπόλει, Ἑλλάδι, Σικελίᾳ, Πορτογαλλίᾳ καὶ Πεδεμοντίῳ ἐπαναστάσεων. Τότε δὲ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων τῶν Δυνάμεων, πλὴν

τοῦ τῆς Ἀγγλίας, καὶ τὸ δικαίωμα πρὸς *ἔνοπλον ἐπέμβασιν ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς* πάσης πολιτείας *χάριν τῆς κοινῆς* εἰρήνης ![1] Σκοπὸς τῆς βδελυρᾶς ταύτης συμμαχίας ἀνεφέρετο ἐν τῇ συνθήκῃ, ὅτι ἦτο ἡ προστασία τῆς *θρησκείας, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης*[2], ἐνῷ ὁ ἀληθὴς σκοπὸς ἦτο ἡ *ἐν τῇ ὑποδουλώσει διατήρησις τῶν ὑπὸ ξενικοὺς ζυγοὺς λαῶν καὶ ἡ ἀσφάλεια τῶν βασιλικῶν θρόνων*. Ὁποῖος ταρτουφισμὸς καὶ ὁποία ἡ ἀναισχυντία των !

Ὅτε οἱ σύμμαχοι εἶχον συνέλθει εἰς Λάϊβαχ, παρόντων καὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆςΡωσίας, Ἀλεξάνδρου,καὶ τῆς Αὐστρίας, Φραγκίσκου, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τῆς ἐν Νεαπόλει ἐπαναστάσεως, ἔμαθον καὶ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἣν διὰ τοῦ ἀπὸ 30 Ἀπριλίου 1821 πρωτοκόλλου των ἀπεκήρυξαν ὡς *ἐγκληματικήν*.[3] Συμφώνως πρὸς τοιαύτας ἀρχὰς ἅμα τῇ πρώτῃ ἐκδηλώσει φιλελληνικῶν αἰσθημάτων εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Βυτεμβέργης καὶ τῆς Βαυαρίας ὁ αὐστριακὸς καγκελλάριος Μέττερνιχ προεκάλεσε δριμυτάτην ἐπιτίμησιν δι' ἐγκυκλίου τῆς πρωσσικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῶν ἐστεμμένων φιλελλήνων ![4]

Ἕνεκα τοῦ ζητήματος τῶν ἡγεμονιῶν καὶ μετὰ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ψυχρότης ἀνεφύη μεταξὺ τοῦ Διβανίου καὶ τοῦ Ρωσικοῦ ἀνακτοβουλίου, ἥτις ἀπέληξεν εἰς διακοπὴν τῶν σχέσεων καὶ τὴν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχώρησιν τοῦ Στρόγονωφ.[5] Ἔκτοτε διπλωματικὴ ἤρξατο

---

[1] **Heffter** § 6. σημ. 14· = [2] Αὐτόθι § 92 σημ. 3 Πλείονα περὶ τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα εἰς **Bignon. Les Cabinets et les peuples**. 1822.=[3] Σ. Τρικούπη Α'. σ. 98. — Βαρθ. Α σ. 215.=[5] Βαρθ. Α'. σ. 402 καὶ Παρ. α'. σ. 713.=[5] Αὐτόθι Α' σ. 297.

μονομαχία μεταξὺ τοῦ ρώσου Ὑπουργοῦ Ἰ. Καποδιστρίου, ἡγουμένου τοῦ φιλοπολέμου ἐν Ρωσίᾳ κόμματος, καὶ τοῦ Μέττερνιχ, εἰς ἣν ἡττήθη ὁ πρῶτος, ἀποσοβηθέντος τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου.

Περὶ τὰ τέλη Μαΐου 1822 ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ἀνεκάλυψεν, ὅτι οἱ ἐξ Ἀνδριτσαίνης δύο ἀδελφοὶ Ζαφιρόπουλοι διεπραγματεύοντο μυστικῶς μετὰ τῶν ἀρχῶν τῶν Ἰονίων νήσων, ὅπως ἡ Πελοπόννησος τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἄγγλων. Συνελήφθη δὲ ὁ ἕτερος αὐτῶν καὶ αἱ διαπραγματεύσεις διεκόπησαν, ἐγνώσθη ὅμως ἐκ Ζακύνθου, ὅτι ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, θὰ ἠδύνατο νἀπαντήσῃ, ἐὰν ἠρωτᾶτο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῶν προκρίτων[1].

Εἰς τὴν ἐν Βερώνῃ σύνοδον (Νοέμβριος 1822), ἥτις συνῆλθεν, ὅπως πείσῃ ἢ ἐξαναγκάσῃ τὴν Γαλλίαν νὰ τιμωρήσῃ δίκην χωροφύλακος τῆς ἱερᾶς συμμαχίας τοὺς Ἱσπανοὺς δημοκράτας, ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας ἔπεμψεν ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτῆς τὸν Α. Μεταξᾶν, ἵνα δώσῃ ἐξηγήσεις τινὰς περὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ὑποβάλῃ παράπονα. «Οἱ Ἕλληνες,—ἔλεγε τὸ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἔγγραφόν των,—*οὐδεμίαν θέλουσιν ἀναγνωρίσῃ περὶ τῆς τύχης αὐτῶν ἀπόφασιν* **ἄνευ τῆς συμπράξεως αὐτῶν γενησομένην.** Ἂν μᾶς ἀποβάλητε, θέλομεν τραπῇ πρὸς τὸν οὐράνιον κριτὴν καὶ **θὰ νικήσωμεν ἢ θἀποθάνωμεν**».[2] Εἰς τοιοῦτο διπλωματικὸν ὕφος ἔγραφον πρὸς τὴν συνησπισμένην Εὐρώπην οἱ τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες Ἕλληνες, διότι σταθερὰν εἶχον

---

[1] Τρικούπη Β' σ. 242. = [2] Βαρθόλδης Α' σ. 420. Ὁλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου ἀπὸ 29 Αὐγ. 1822 καὶ ἰδιαιτέρας πρὸς τὸν Τσάρον ἐπιστολῆς, ἐπίσης ἑτέρας πρὸς τὸν Πάπαν Πίον ἐδημοσιεύθησαν εἰς Ἱστορίαν Τρικούπη Γ. σ. 17—22

ἀπόφασιν νὰ νικήσωσιν ἢ νἀποθάνωσιν. Τοὺς διπλωμάτας ἐκείνους πρὸς τοὺς συγχρόνους χωρίζει τόση ἀπόστασις ὅση ὑπάρχει μεταξὺ χαρτοπολέμου καὶ ἐθνικοῦ ἀγῶνος.

Εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους Ἕλληνας δὲν ἐπετράπη νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον τῶν συνεδριαζόντων, ὧν τὰ νεῦρα τοσοῦτον ἠνωχλήθησαν ἐκ τῆς ἐκδηλώσεως ἰδεῶν, οἷα ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα, ὥστε ὁ Πάπας παρηγγέλθη νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ ἐκ τῆς Ἀγκῶνος, ἔνθα ἦσαν «ὑπὸ κάθαρσιν». Ἐκεῖνοι δέ, ἀπομακρυνόμενοι τῶν Ἰταλικῶν παραλίων, ἔγραφον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν: «Οἱ ἡγεμόνες μᾶς ἐγκαταλείπουσιν· ὅθεν *εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἔχομεν νὰ ἐλπίζωμεν!*

§ 10—Τὸ Ρωσικὸν σχέδιον περὶ διαμελίσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τριῶν ἡγεμονιῶν.

Καθ' ὃν χρόνον ἡ ἀνάρρησις τοῦ φιλέλληνος Κάνιγκ ἐδημιούργει ἐλπίδας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὁ Τσάρος ἐλάλει εἰς τὴν ἐν Τσέρνοβιτς σύνοδον (7 Ὀκτ. 1823) περὶ αὐτῆς περιφρονητικῶς: «Οἱ Ἕλληνες κατέστησαν, — ἔλεγεν ὁ αὐτο-»κράτωρ Ἀλέξανδρος,—ἕνεκα τῶν ἀρχῶν αὐτῶν *ἀνάξιοι συμ-»παθείας καὶ* **εὔχομαι** *μάλιστα νὰ νικήσωσιν οἱ Τοῦρκοι!*»·[1] Τὰ Ρωσικὰ ὅμως κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ σχέδια, ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ σφυρηλατούμενα, ἀπροσδοκήτως ἀπεκαλύφθησαν *πρὸ τῆς ὥρας* τῇ βοηθείᾳ τοῦ Σατωβριάν, ὡς ἐνόμιζεν ὁ Κάνιγκ. Διπλωματικὸν τῇ ἀληθείᾳ κειμήλιον εἶναι καὶ μελέτης ἐμβριθοῦς ἄξιον *τὸ ἀπὸ 9 Ἰανουαρίου 1824* **Ρωσικὸν ὑπόμνημα,** δι' οὗ σατανικῶς ἐπενοήθη ἡ χάριν τῆς ἐξασθενίσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατάτμησις αὐτοῦ.

---

[1] Βαρθόλδης Α' σ. 427.

«Ἡ αὐλὴ τῆς Ρωσίας προβάλλει, — ἔλεγε τὸ σπουδαιό»τατον τοῦτο ρωσικὸν ἔγγραφον, —ὡς μέσον ὅρον τὸν ἀκό»λουθον τρόπον τῆς εἰρηνοποιήσεως, παρέχοντα τοῖς μὲν τὰς »ἀναγκαίας ἐγγυήσεις, τῇ δὲ ὠφελείας πραγματικὰς ἀντὶ κυ»ριαρχίας σαλευούσης. Φρονεῖ λοιπόν, ὅτι κατὰ τὰ παραδείγ»ματα αὐτοῦ τοῦ τουρκικοῦ κράτους *συμφέρει νὰ συστηθῶσι* »**τρεῖς ὑποτελεῖς τῇ Πύλῃ ἡγεμονίαι** ἐπὶ τῆς Στε»ρεᾶς Ἑλλάδος, ἡ μὲν ἐκ Θεσσαλίας, Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς, »ὃ ἐστι τῆς *Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος*, ἡ δὲ ἐξ Ἠπείρου καὶ »Ἀκαρνανίας, ὃ ἔστι τῆς *Δυτικῆς Ἑλλάδος*, τῆς ἄλλοτε »ἐνετικῆς παραλίας, ἐξαιρουμένου τοῦ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς »Αὐστρίας μέρους· ἡ δὲ *ἐκ Πελοποννήσου καὶ Κρήτης*, ὃ ἐστιν »ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος· αἱ δὲ νῆσοι νὰ διοικῶνται »δημογεροντικῶς καθὼς καὶ μέχρι τοῦδε».

Ἡ ρωσικὴ αὕτη πρότασις ἐδικαιολογεῖτο διὰ τῆς σκέψεως, ὅτι οἱ Τοῦρκοι δύνανται νὰ ἐννοήσωσι τοιαῦτα πολιτικὰ κατασκευάσματα, ὡς αἱ τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας ἡγεμονίαι, προνοίας ὅμως λαμβανομένης κατὰ τῶν καταχρήσεων, αἵτινες κατατρύχουσι τοὺς τόπους ἐκείνους. «Ἀλλὰ κατὰ βάθος, »φαίνεται πρόδηλον, — λέγει ὁ Βαρθόλδης,—[1] ὅτι *ἡ ρωσικὴ* »*πρότασις* **δὲν ἐπεθύμει ἰσχυρὰν καὶ ἀνεξάρτητον, »ἀλλ' ἀδύνατον καὶ κατατετμημένην Ἑλλάδα.** »Οἱ μέλλοντες Ὁσποδάροι ἤθελον εἶναι σκόλοψ τῇ σαρκὶ τῶν »Τούρκων, ἔχοντες ἰσχύν, ἱκανὴν μὲν ὅπως ἀπασχολῶσι τὴν »Τουρκίαν *δι' ἀπαύστων σκευωρημάτων, καὶ γεννῶσι ταρα»χάς, καὶ προκαλῶσι ξένην ἐπέμβασιν*, **ἀνεπαρκῆ ὅμως »εἰς ἐθνικὴν διαβέβωσιν καὶ πολὺ ὀλιγώτερον εἰς**

---

[1] Τρικούπη Γ' σ. 180. ὁλόκληρον δὲ τὸ κείμενον αὐτόθι σ. 373

»πραγματοποίησιν τῆς περὶ παλινορθώσεως τοῦ »Βυζαντινοῦ κράτους ἰδέας.»

Ἡ τυχαία δημοσίευσις τοῦ ἐγγράφου τούτου καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῶν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἀνατολῆς Ρωσικῶν σχεδίων προὐξένησαν ἐντύπωσιν ἐν Εὐρώπῃ, τὰ δὲ Ἀνακτοβούλια, κηρυχθέντα κατ' αὐτῶν, ἠδυνήθησαν διὰ τοῦ διπλωματικοῦ τούτου φωτὸς νὰ χαράξωσι νέαν πορείαν περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ὁ πολὺς Μέττερνιχ μάλιστα ἐθεώρησεν, ὅτι τὸ προσφορώτατον ἀντιμηχάνημα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τοῦ διὰ τοῦ Ρωσικοῦ ὑπομνήματος ἐπιζητουμένου σκοποῦ ἦτο ἡ *τελεία ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος.*

Οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ των ἀπέκρουσαν τὰς Ρωσικὰς προτάσεις, οἱ δ' Ἕλληνες οὐ μόνον δὲν ἐδελεάσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, κατανοήσαντες τὸν κίνδυνον, ὃν ἤθελε διατρέξει ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τοιούτου καταχθονίου σχεδίου, ἐθορυβήθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάσθησαν, πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῶν, νὰ ζητήσωσι καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως. Πρὸς τοῦτο ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματεὺς Ρόδιος διὰ τοῦ ἀπὸ 12 Αὐγ. 1824 ἐγγράφου[1] πρὸς τὸν Κάνιγκ διεμαρτυρήθη ἐντόνως κατὰ πάσης σκέψεως, ἧς τυχὸν ἤθελον ἀξιώσει αἱ Δυνάμεις τὰς ρωσικὰς προτάσεις, ἐζήτησε δὲ τοιαύτην παρὰ τῆς Ἀγγλίας βοήθειαν, ὁποίαν εἶχε παράσχει εἰς τὰς ἐν Ἀμερικῇ Ἱσπανικὰς ἀποικίας.

Ὁ Κάνιγκ ἐχαρακτήρισε τὴν ἐπίκλησιν τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας «τὴν λογικωτάτην τῶν Ἑλλήνων πρᾶξιν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἐπαμεινώνδα», μεγάλως δὲ τὸν ηὐχαρίστησε, διότι αὕτη συνετέλει εἰς κραταίωσιν τῆς ἀγγλικῆς ἐπιρροῆς ἐν Ἑλλάδι. Διὰ τῆς ἀπὸ 7 Νοεμβρίου 1824 ἀπαντήσεώς

---

[1] Αὐτόθι σ. 184. 379.

του[1], ἀποφεύγων νὰ κυρώσῃ τὴν γνησιότητα τοῦ μυστικοῦ ρωσικοῦ ὑπομνήματος, ἐθεώρει δυσχερῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν μεσιτείαν ἕνεκα τῶν ὅλως ἀντιθέτων γνωμῶν, τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν ἐπιμενόντων εἰς τὴν *ἀνεξαρτησίαν των*, τῶν δὲ Τούρκων ἀποκρουόντων πᾶσαν ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν μεταβολήν, προσέθηκε δέ, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἤθελε τηρήσει οὐδετερότητα, ἀλλ' ὅτι δὲν ἤθελε συμπράξει εἰς συμβιβασμόν, ἀντιβαίνοντα εἰς τὴν θέλησιν τῶν Ἑλλήνων. Ἦτο τὸ πρῶτον διπλωματικὸν ἔγγραφον, δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο ὁπωσδήποτε ἡ πολιτικὴ τῶν ἐπαναστατῶν ὕπαρξις.

Ὁ Μαυροκορδάτος ἠναγκάσθη νὰ διαμαρτυρηθῇ καὶ ἐνώπιον τοῦ αὐστριακοῦ ἀνακτοβουλίου κατὰ τῶν ρωσικῶν σχεδίων, διότι εἰς τὸν Μέττερνιχ δὲν ἤρεσεν ἡ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν μόνον Κυβέρνησιν προσφυγή. Διὰ τοῦ ἀπὸ 17 Δεκεμβρίου 1824 πρὸς τὸν Γέντς ὑπομνήματος του ἔγραφεν, ὅτι τὸ *ρωσικὸν σχέδιον σκοπὸν εἶχε* **νὰ διασπάσῃ τὴν Ἑλλάδα** καὶ νὰ καταστήσῃ τὰς ὑποτελεῖς τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας τοιαύτας *εὐαλώτους διὰ τὴν Ρωσίαν χώρας*, **ἐνῷ μία ἀνεξάρτητος Ἑλλὰς** *ἤθελεν ἀποβῇ ἡ φυσικὴ φίλη καὶ σύμμαχος τῆς Πύλης*, κοινὴ δὲ μετ' αὐτῆς φρουρὸς κατὰ τῆς Ρωσίας καὶ πολὺ κρείττων μάλιστα ἢ μέχρι τοῦδε, ἑπομένως ἀξία τῶν εὐχῶν καί τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Δυνάμεων διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, δι' οὓς ὑπεστήριζον αὐται τὴν Τουρκίαν. Τὸ Ἑλληνικὸν τοῦτο ἔγγραφον πολλὴν προὐξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τὴν αὐστριακὴν διπλωματίαν καὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ θερμὸς τουρκόφιλος Γέντς, ἀποφεύγων μὲν ἀπάντησιν κατηγορηματικήν, οὐχ ἧττον ἔγραφεν εἰς τὸν ἐν Κερκύρᾳ πρόξενον, ὅτι πρό-

---

[1] Τρικούπη Γ' σ. 184 380.

βλημα διπλωματικόν, οὕτω δυσχερές, μόνη ἡ *θεία πρόνοια* θὰ ἠδύνατο τὰ λύσῃ!

§ 11. — Ἡ Ἀγγλία ἐκμεταλλευομένη τὰ ρωσικὰ σχέδια.

Ὁ κίνδυνος τῶν ρωσικῶν προτάσεων ἐκέντρισε τὸν Κάνιγκ εἰς αὐτόβουλον ὅλως καὶ αὐτοτελῆ ἐνέργειαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀνεγνώρισε μέν, ὅτι ἐν τῷ ρωσικῷ ὑπομνήματι περιείχετο ὕλη καὶ ἀξιόλογος βάσις πρὸς περαιτέρω ἐνεργείας, **συμφωνῶν ὅμως πρὸς τὰς ρωσικὰς ἰδέας,**[1] διενοήθη νὰ μετατρέψῃ αὐτὰς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ πρὸς ὄφελος τῆς Ἀγγλίας καὶ νὰ κερδήσῃ ἐπιρροὴν ἐν Ἑλλάδι· διότι καὶ ὁ Κάνιγκ μεθ' ὅλον τὸν φιλελληνισμὸν αὐτοῦ εἰργάζετο πρωτίστως *ὑπὲρ τῶν Ἀγγλικῶν συμφερόντων*. Διδακτικὸν δὲ ἦν καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ **Ἀγγλία** καὶ ἡ **Ρωσία** *ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατὰ βάθος* **εἰσὶ συμφωνόταται** *εἰς τὰ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ σχέδια* ἐκ διαφόρων ὅλως ἀφορμῶν καὶ πρὸς ἰδίους σκοποὺς ἑκατέρα.

Ὁποία ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης τῆς ρωσικῆς προτάσεως πρὸς τὴν καὶ βραδύτερον κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος ἐπαναληφθεῖσαν! Ὁπόση δὲ σατανικὴ ἐπιμονὴ καὶ τελευταῖον κατεβλήθη πρὸς ἵδρυσιν ἡγεμονίας ἐν Κρήτῃ; Καὶ τίς δὲν ἐνθυμεῖται, ὡς κατωτέρω λεπτομερέστερον θέλομεν ἀναφέρει, τὰ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπαναλαμβανόμενα θρυλλήματα περὶ ἱδρύσεως **ἑτέρου** *βασιλείου τοῦ Ἀρχιπελάγους*; Πάντα ταῦτα, τὰ διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν κακόβουλα σχέδια, ἀρχικῶς ἐχαλκεύθησαν ἐν Πετρουπόλει, ἀλλ' ἐχρησι-

[1] Βαρθόλδης Α' σ. 534.

μευσαν καὶ εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ *μὴ γείνῃ* **μία μεγάλη** *ἐλευθέρα Ἑλλάς*, συμφέρον δέχοντας νὰ βλέπωσιν αὐτὴν *κρατίδιον καχεκτικόν, συνεχῶς κλυδωνιζόμενον ὑπὸ ἐθνικῶν τρικυμιῶν.*

§ 12. — Ἡ Ρωσία ἐπιμόνως ἀποκρούει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν συνεδριάσεων τῆς ἐν Πετρουπόλει συνδιασκέψεως ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς *Αὐστρίας* προέτεινεν ὡς μόνον μέσον εἰρηνεύσεως *τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος*. Ἡ ῥιζοσπαστικὴ αὕτη πρότασις, προερχομένη μάλιστα ἐξ Αὐστρίας, ἐξέπληξε τὸ ἀνακτοβούλιον Πετρουπόλεως, ὁ δὲ Νεσσελρὼδ ἐν τέλει ἠναγκάσθη σαφῶς νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ *Ρωσία* **οὐδέποτε** *ἠδύνατο νὰ θελήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων*, ἣν καὶ ὁ Τσάρος ἀπεκάλει *χίμαιραν*· ἐδέχετο δὲ μόνον διοικητικὴν αὐτονομίαν τοῦ Σουλτάνου[1]· οὕτως οὐδὲν ἄλλο ἐπετεύχθη ἐκεῖ ἐκτὸς τῆς ὑπογραφῆς πρωτοκόλλου (7 Ἀπρ. 1825), καθ' ὃ ἤθελε προτραπῇ ἡ Πύλη νὰ *ἐπιτρέψῃ ἐξ ἰδίας θελήσεως* τὴν παρέμβασιν τῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ἐν τῇ συνδιασκέψει ἐκείνῃ ἐβεβαιώθη, τί δὲν θέλει ἡ Ρωσία, ἐμαντεύθη δὲ τί θέλει.

Μετά τινα χρόνον ἀπέθνησκεν ὁ Τσάρος, ὃν διεδέχθη ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Νικόλαος μετὰ αἱματηρὰν στρατιωτικὴν στάσιν ἐν Πετρουπόλει. Καὶ ὁ νέος αὐτοκράτωρ τῶν Ρώσων ἐνεπνέετο ὑπὸ μισελληνικῶν αἰσθημάτων. Ἐν συνεντεύξει του δὲ μετ' ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Βιενναίας αὐλῆς, τοῦ ἀρχιδουκὸς Φερδινάνδου (Ἀπρίλιος 1825), μόλις

[1] Βαρθόλδης Α' σ. 542. 544.

ἤκουσεν αὐτοῦ, ὁμιλοῦντος περὶ Ἑλλήνων, ὁ Τσάρος διακόψας αὐτὸν εἶπεν:[1] «Ὄχι! Δὲν ὀνομάζω αὐτοὺς Ἕλληνας, »ἀλλὰ *ἀποστάτας* καὶ ὡς τοιούτους **οὐδέποτε θέλω βοη-«θήσει αὐτούς,** διότι οὐδ' ἔχω τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα...»

Κατὰ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1825 οἱ Ἕλληνες πρὸς ματαίωσιν τῶν ρωσικῶν ἀντενεργειῶν δι' ἀναφορᾶς των, ἣν ὑπέγραψε καὶ ὁ μᾶλλον σκληροτράχηλος εἰς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν Γούρας, ἐζήτησαν τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας. Εἰς τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο, ἐγχειρισθὲν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιαούλη εἰς τὸν Κάνιγκ, ἀπήντησεν οὗτος ἀρνητικῶς, ἵνα μὴ περιπλακῇ ἡ Ἀγγλία εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, προσέθηκεν ὅμως, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπρεπε νὰ προστρέξωσιν εἰς ἄλλην δύναμιν, ἀλλ' ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελε πράξει πᾶν ὅ,τι δυνατὸν ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων.—Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1826 ἠγκυροβόλει πρὸ τῆς Ὕδρας παρὰ τὰ Περιβολάκια ἀγγλικὸν πλοῖον, ὅπερ ἔφερε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει νέον πρέσβυν Στράτφορδ, ἐξάδελφον τοῦ Κάνιγκ, ὅστις ἤρξατο διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ Ζωγράφου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου. Οἱ Ἕλληνες δέ, διατελοῦντες τότε ὑπὸ τὸ κράτος πιέσεως καὶ δυσχερειῶν, ἐφαίνοντο ἐνδοτικοὶ εἰς τὰς προτάσεις ἱδρύσεως *ἡγεμονίας* ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου *τῇ μεσιτείᾳ τῆς* ***Ἀγγλίας.*** Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Μέττερνιχ προσεπάθει νὰ κρατήσῃ εἰς ἀπόστασιν τὰ ἀνακτοβούλια Πετρουπόλεως καὶ Λονδίνου, ἤτοι περὶ τὰ τέλη τοῦ 1825, ἐγεννᾶτο ἡ ρωσοαγγλικὴ συμμαχία, «τὸ τερατῶδες ἐκεῖνο προϊόν,» κατὰ τὸν Μέττερνιχ, οὗ τινος τὴν πραγματικότητα δὲν ἠδύνατο κατ' ἀρχὰς νὰ πιστεύσῃ ὁ αὐστριακὸς καγκελάριος.

---

[1] Βαρθόλδης Α' σ. 558.

§ 13. — Ἡ αὐτονομία τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

Τὴν 4ην Ἀπριλίου 1826 ὑπεγράφη ἐν Πετρουπόλει ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι πρωτόκολλον[1], δι' οὗ ἀμφότεραι αἱ Δυνάμεις ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μεσιτεύσωσι πρὸς συνδιαλλαγὴν τῆς Πύλης μετὰ τῶν Ἑλλήνων· ὡς αἰτιολογίαν αὐτοῦ ἀναφέρει ὁ μὲν Οὐέλιγκτων τὰς περὶ Βρεττανικῆς προστασίας αἰτήσεις τῶν Ἑλλήνων, ὁ δὲ Τσάρος τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ περὶ περατώσεως τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολέμου. Αἱ προτάσεις, ἃς ἐσκόπουν νὰ προτείνωσιν εἰς τὴν Πύλην συνεφώνουν εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γενομένας ἐν Περιβολακίοις. Κατ' αὐτὰς ὁ Σουλτάνος ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ εἶδός τι κυριαρχίας, ἡ δ' Ἑλλὰς ὡς ὑποτελὲς κράτος νὰ μείνῃ συνδεδεμένη μετὰ τῆς Τουρκίας διὰ τοῦ προσωπικοῦ μόνον δεσμοῦ τοῦ κυριάρχου. Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἀνεκοινώθη ἐμπιστευτικῶς καὶ εἰς τἀνακτοβούλια τῆς Αὐστρίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Πρωσσίας, ἅτινα δὲν ἐφάνησαν εὐχαριστημένα πρὸ τοῦ τετελεσμένου γεγονότος. Ὁ Μέττερνιχ ἐχαρακτήρισεν αὐτὸ ὡς προσβολὴν κατὰ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ *σύμβασιν πρὸς διάπραξιν ἐγκλήματος*. Αὐτὸς ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Τσάρος ἐθεώρει τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ὅλως δευτερεῦον, ἐπῆλθε δὲ ἡ τοιαύτη συνεννόησις ἐκ φόβου μὴ τυχὸν ἡ Πελοπόννησος περιέλθῃ ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν προστασίαν.

Εἰς τὰς ὑπὸ τῶν δύο συμμάχων γενομένας προτάσεις τὸ Διβάνιον ἀπήντησεν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι προτιμῶσι νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν ἢ νὰ πολεμήσωσι παρὰ νὰ δεχθῶσι τὰς ρωσοαγγλικὰς προτάσεις.

---

[1] Ἑλλην. Κώδικες Δ' σ. 5.

Χάρις εἰς τὸν φιλελληνισμόν. ὅστις ἐδέσποζεν ἐν Γαλλίᾳ καὶ τὰς καλὰς Καρόλου τοῦ Ι΄ διαθέσεις ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, αἱ δύο σύμμαχοι Δυνάμεις προσεταιρίσθησαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Ἡ τοιαύτη δὲ συνεννόησις κατέληξεν εἰς τὴν *Ἰουλιανὴν σύμβασιν*, ἧς μοιραῖος καρπὸς πρέπει νὰ θεωρηθῇ τὸ Ναυαρῖνον. Τὴν 6ην Ἰουλίου 1827 ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ρωσίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας συνθήκη χάριν τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἑλλάδος[1]. Δι' αὐτῆς ἔμελλε νὰ προταθῇ εἰς τὰ διαμαχόμενα μέρη συμβιβασμὸς καὶ ἀνακωχή. Ἐν ἀρνήσει τῆς Πύλης αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἤθελον ἐπιζητήσει τὰς ἀμέσους συνεπείας τῆς ἀνακωχῆς ἐξεναγκάζουσαι τὴν εἰρηνοποίησιν, *χωρὶς ὅμως νὰ διαταράξωσι διὰ τοῦτο τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν πρὸς τὴν Πύλην σχέσεις*. Εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐδίδετο *αὐτόνομος διοίκησις ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου*, χριστιανοὶ δὲ καὶ τοῦρκοι ἔμελλον τοῦ λοιποῦ νὰ χωρισθῶσιν ἐντελῶς, ἀποξενουμένων τῶν Ὀθωμανῶν ἐπὶ ἀποζημιώσει τῶν κτημάτων αὐτῶν. Διὰ τριῶν μυστικῶν ἄρθρων ὡρίζετο, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τῆς Πύλης αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἤθελον συνδέσει μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμπορικὰς σχέσεις καὶ ἤθελον ἀνταλλάξει μετ' αὐτῶν προξένους· ἂν ἡ ἀνακωχὴ δὲν ἐγένετο ἐντὸς μηνός, θὰ ἐλαμβάνοντο τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἔργου τῆς εἰρήνης. Ἐπὶ σκοπῷ νὰ δοθῇ σημασία εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἀορίστους ἀπειλάς, ἀπεφασίσθη νὰ γείνῃ ναυτικὴ ἐπίδειξις.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ στόλοι διηυθύνοντο πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, ἤρξαντο διπλωματικὰ διαβήματα ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς τὰ ὁποῖα ὅμως ζωηροτάτην ἀντέταξεν ἀντίστασιν ἡ Πύλη. Ἀλλὰ γεγονὸς ἀπροσδόκητον, ὁ θάνατος τοῦ

[1] Αὐτόθι σ. 10.

Κάνιγκ (8 Αὐγ. 1827), καταπονηθέντος ὑπὸ τῶν μεριμνῶν καὶ τῶν σπασμωδικῶν ἀγώνων, ἀνέκοψε τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων. Τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἐπωφεληθεὶς ὁ Μέττερνιχ, ἐπεζήτησε καὶ αὖθις νὰ λάβῃ εἰς χεῖράς του τὸ πηδάλιον τῶν Ἀνατολικῶν πραγμάτων. Ὁ διοικητὴς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν αὐστριακοῦ στόλου διετάχθη νὰ διαβεβαιώσῃ τοὺς Ὑδραίους, ὅτι συνέφερεν εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ ζητήσωσι τὴν βοήθειαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας. Ἡ ἐν Αἰγίνῃ ὅμως κυβέρνησις μετὰ δυσπιστίας ἤκουσε τὰς αὐστριακὰς προτάσεις, τοὐναντίον δὲ ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ, ἐκμεταλλευθεὶς τὴν αὐστριακὴν μεσολάβησιν, ἐδέχθη συνεννόησίν τινα, κηρύξας ἀμνηστείαν τῶν ἐπαρχιῶν Τρικκάλων, Ἰωννίνων, Ἀκαρνανίας, Ναυπάκτου καὶ Εὐρίπου· ἀλλὰ τὰ διαβήματα τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς ἀπέβησαν ἄκαρπα, διότι ἐπῆλθον τὰ ἐν Ναυαρίνῳ γεγονότα.

§ 14. — Ἡ ἀναζήτησις Βασιλέως διαιρεῖ τὴν Ἑλλάδα εἰς κόμματα Ἀγγλοφρόνων, Ρωσοφρόνων καὶ Γαλλοφρόνων.

Ἡ Ἑλλὰς καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ ἐκ κακῶν τουρκικῶν ἕξεων τὴν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐξάρτησιν αὐτῆς καὶ εἰς τοῦτο ἀφετηρίαν κυρίως ἔδωκεν ἡ ἀναζήτησις Βασιλέως. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κάνιγκ ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐστηρίζετο εἰς τὸ κόμμα τοῦ Κουντουριώτου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, οἱ δὲν Βιέννῃ διπλωμάται προσεπάθησαν νὰ στηριχθῶσιν εἰς τὸ κόμμα τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τοῦ Ὀδυσσέως· κόμμα ὅμως αὐστριακὸν δὲν ἐρριζοβόλησεν ἐν Ἑλλάδι. Μετὰ τὴν περὶ ἀγγλ. προστασίας ἐνέργειαν ἡ ἐπήρεια τῶν Ἄγγλων ἐπεκράτει ἰδίως ἐν ταῖς νη-

σοις, ἐν ᾧ ἐν μὲν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι ἡ Γαλλία, παρὰ δὲ τοῖς Πελοποννησίοις ἡ Ρωσία, ἦσαν ὅλων τῶν ἐλπίδων αἱ ἄγκυραι· διότι πάντες ἀπέκρουον τὴν ἐθνικὴν ἐξάρτησιν τῆς Ἑλλάδος ὁριστικῶς ἐκ ξένης δυνάμεως. προσεπάθουν ὅμως νὰ βοηθήσωσιν αὐτήν, εἰ δυνατόν, ἐκ τῆς ἰσχύος τῶν δυνάμεων ἐπ' ἐλπίδι νὰ καμφθῇ ἡ Πύλη.

Ἡ ἀναζήτησις ὅμως ἡγεμόνος διήρεσε τὸν τόπον εἰς τρία κόμματα: Ρωσικόν, Ἀγγλικὸν καὶ Γαλλικόν[1]. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἀρχηγὸς τοῦ *ρωσικοῦ κόμματος*, εἰργάζετο δραστηρίως πρὸς ἐκλογὴν τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου. Ἀρχηγὸς τοῦ *Ἀγγλικοῦ κόμματος* ἦτο πάντοτε ὁ Μαυροκορδάτος, τὸ δὲ κέντρον τῶν ἀγγλοφρονούντων ἡ Ζάκυνθος, βοηθοῦντος καὶ τοῦ Ἁρμοστοῦ τῆς Ἑπτανήσου.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1823 εἶχε γείνῃ σκέψις νὰ παρακληθῇ ὁ Δὸν Μιχαὴλ τῆς Πορτογαλλίας, ὅπως δεχθῇ τὸ Ἑλληνικὸν Στέμμα, βραδύτερον ὁ Ἱερώνυμος Βοναπάρτης. Κατὰ δὲ τὸ 1824 εἶχεν ἐμφανισθῇ ἐν Μεσολογγίῳ διδάκτωρ τις Βιτάλης, ἐνεργῶν ὑπὲρ τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ ἐν Παρισίοις συλλόγου στρατηγὸς Ρὼς κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος πολλὰς κατέβαλε προσπαθείας, ἀποτυχούσας δ' ἕνεκα τῶν περὶ ἀγγλικῆς προστασίας ἐνεργειῶν. Ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος ταύτης ἠθέλησε νὰ ἐργασθῇ ὁ Κωλέττης, ὡς ἀρχηγὸς τοῦ *γαλλικοῦ κόμματος*, ἀλλ' ἀπέτυχε, τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου δηλώσαντος, ὅτι ἤθελεν ἀποκρουσθῇ ἡ ἐκλογὴ Ὀρλεανίδου πρίγκηπος, ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος.

Μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων κομμάτων ἐταλαντεύετο ἡ ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως δημιουργηθεῖσα προσωρινὴ ἀρχή, ἥ τε Κυ-

[1] Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 31.

βέρνησις δηλαδὴ καὶ ἡ νομοθετικὴ ἐπιτροπή. Μὴ δυνάμενοι ἐν τούτοις, ὅ τε Ζαΐμης καὶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ, νὰ ὑπερισχύσωσι καὶ μείνωσιν ἀνώτεροι τῶν κομμάτων, παρεσύρθησαν ὁσημέραι πλειότερον καὶ συνετάχθησαν τέλος εἰς τὴν Ἀγγλικὴν μερίδα. Τότε ἀπέστειλαν (11 Ἰουν. 1825) ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὑπηρεσίας τινὸς τοῦ Σπανιολάκην εἰς Ἀγγλίαν, πράγματι δὲ ὅπως ζητήσῃ παρὰ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως Βασιλέα διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὑποδεικνυομένου τοιούτου καὶ τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Σὰξ Κοβούργου, ἀλλ' ὁ Κάνιγκ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν ταύτην.[1] Ἡ Κυβέρνησις μετὰ τῆς νομοθετικῆς ἐπιτροπῆς κατέλιπον (Νοέμ. 1826) τὴν ἐν τῷ θαλασσοπύργῳ Ναυπλίου ἕδραν αὐτῶν, μετέβησαν εἰς τὴν νῆσον Αἴγιναν, ἣν ἐθεώρησαν καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους καταλληλοτέραν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ν' ἀπομακρυνθῶσιν ἀπὸ τὸν Κωλέττην καὶ ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνην.

§ 15. — Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδιστρίου.

Ἐν ᾧ δὲ ἡ Κυβέρνησις συνεκάλει τοὺς πληρεξουσίους εἰς Αἴγιναν διὰ τὴν 17 Νοεμβρίου 1826, ὁ Κολοκοτρώνης ἐκάλει ἑτέραν Συνέλευσιν εἰς Ἑρμιόνην. Ἡ Ἑλλὰς ἐφαίνετο διῃρημένη εἰς δύο στρατόπεδα «ὧν τὸ μὲν ἐν Ἑρμιόνῃ ἤθελε περιορισμὸν τοῦ μέλλοντος Ἑλληνικοῦ Κράτους «εἰς μόνην τὴν Πελοπόννησον»,τὸ δ' ἕτερον ἐν Αἰγίνῃ ἐλευθέρωσιν πάντων τῶν κατὰ τῶν Τούρκων ἐξεγερθέντων καὶ ἰδίως τῆς Στερεᾶς».[1] Ἀλλ' **ἡ αἰτία** πάντων τούτων ἦτο *ἀντίθεσις* μεταξὺ *τῆς ρωσικῆς καὶ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς*. Ὑπερίσχυσεν ὅμως ἡ

---

[1] Τρικούπη Γ' σ. 257. — Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 31. = [1] Βαρθόλδης Α' σ. 619.

πρώτη, διότι εἰς αὐτὴν ἔκλινε καὶ τὸ γαλλικὸν κόμμα καὶ διότι ὁ Κουντουριώτης ἐκηρύχθη κατὰ τοῦ Ζαΐμη, ὡς θέλοντος νὰ μεταβάλῃ εἰς Ἡγεμονίαν τὴν Ἑλλάδα, συνεννοούμενος μετὰ τῶν Ἄγγλων. Τὰ κατὰ τῶν Ὑδραίων βίαια μέτρα τοῦ ναυάρχου Ἄμιλτων ἐξώθησαν ἐντελῶς τὸν Κουντουριώτην εἰς τὸ ρωσικὸν κόμμα, καρπὸς δὲ τοῦ γαλλορωσικοῦ συνδέσμου εἶναι ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδιστρίου.

Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐφαίνετο ἐπικείμενος, ὅτε τῇ μεσολαβήσει τῶν ἀρτίως ἀφιχθέντων, τοῦ στρατηγοῦ Τσὼρτς καὶ τοῦ λόρδου Κόχραν, ἐπῆλθε συμβιβαστικὴ λύσις, ὁρισθέντος τοῦ χωρίου Δαμαλᾶ, ὡς ἕδρας τῆς Συνελεύσεως, ὑπὸ τῆς ὁποίας τὴν 11 Ἀπριλίου 1827 ἐξελέγη ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐπὶ ἑπταετίαν, ἵνα κυβερνήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος «κατὰ τοὺς ἰσχύοντας νόμους» ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, Κερκυραῖος τὴν πατρίδα καὶ τέως ρῶσος ὑπουργός, ὑποψήφιος δὲ ***Κυβερνήτης*** τῆς Ἑλλάδος, προταθεὶς ὑπὸ τοῦ ***ρωσικοῦ*** κόμματος, μεθ' οὗ ἐτάχθη καὶ τὸ γαλλικόν, ἡττηθέντος τοῦ ἀγγλικοῦ.[1] Τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου, καίπερ ἐνδομύχως φρίττον ἐπὶ ταῖς συνεπείαις τῶν ρωσικῶν ρᾳδιουργιῶν ἐν Ἑλλάδι δι' ἰδίου πράκτορος, δὲν ἐτόλμησε ν' ἀντιπράξῃ, ἵνα μὴ ἀποκαλυφθῶσιν ἐν στιγμῇ πανηγυρικῆς ἐκλογῆς αἱ φατριαστικαὶ αὐτοῦ ἐνέργειαι.

§ 16. — Ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία «συμβὰν ἀπαίσιον!»

Ὁ Ἀγγλικὸς καὶ ὁ Γαλλικὸς στόλος, ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Κόδριγκτων καὶ Δεριγνύ, ἐναυλόχουν ἐν Σμύρνῃ, ὅτε ἀνεκοι-

---

[1] Αὐτόθι σ. 623.

νώθη εἰς αὐτοὺς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ Ἰουλιανὴ σύμβασις. Κατ' ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς παρεσκεύασε στόλον ἐξ 92 πλοίων, ὧν τὰ 51 πολεμικὰ καὶ ἀπέστειλεν αὐτὰ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἰμβραὴμ, εἰς δύο μοίρας, τὴν μίαν ὑπὸ τὸν Καπιτανᾶ μπέην, τὴν δὲ ὑπὸ τὸν Μοχαρὲμ μπέην[1]. Ὡς ἐκ τοῦ φιλελληνικοῦ ρεύματος μέγας ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, ἠλεκτρισμὸς, ὅστις, ἀφιχθεὶς μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Πύλου, ἀνεφλέγη ἕνεκα τῶν ἁγνῶν καὶ γενναίων αἰσθημάτων τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου Κόδριγκτων, ὅστις, ὡς ἀρχαιότερος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, εἶχε καὶ τὸ ἀνώτατον πρόσταγμα. Δοθείσης προσφόρου ἀφορμῆς ἐκ τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου, οὗτος ἐγένετο (20 Ὀκτ. 1827) ἐν διαστήματι δύο ὡρῶν καὶ ἡμισείας παρανάλωμα τῶν πυροβόλων τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων. Ἐκ τῶν 72 πλοίων αὐτοῦ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ὑπελείποντο μόνον 27· τὰ ὑπόλοιπα κατεστράφησαν μετὰ ἑξακισχιλίων θυμάτων! Αἱ ἀπώλειαι τῶν συμμάχων ὑπῆρξαν μόνον 172 νεκροὶ καὶ 470 τραυματίαι.

Ποικίλαι ἐγένοντο κρίσεις περὶ τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας· ἡ ἀκριβεστέρα πασῶν ἦν ὅτι ὑπῆρξε θρίαμβος τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν βασιλέων. Τίς τῶν τριῶν συμμάχων ἡγεμόνων ἤθελε τολμήσῃ νὰ δώσῃ εἰς τὸν ναύαρχον αὐτοῦ διαταγὴν πρὸς μάχην; Ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη παρώτρυνε τὸ πρῶ-

---

[1] Μὴ προτιθέμενοι νὰ συγγράψωμεν τὰς πολεμικὰς ἐνεργείας τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, οὐδὲ τὰς ναυτικὰς κινήσεις τῶν ξένων στόλων,—πρὸς οὓς (13 Ὀκτ. 1827) ἡνώθη καὶ ὁ Ρωσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν κόμητα Ἄϋδεν, — παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς ἐκτενεῖς ἐκθέσεις καὶ κρίσεις τῶν ἱστορικῶν, ἡμεῖς δὲ ἀπὸ διπλωματικῆς ἀπόψεως ἐξετάζομεν τὰ ἐν Ναυαρίνῳ.

τον τὰς ἀνθισταμένας αὐλὰς εἰς *εἰρηνικὴν παρέμβασιν* μεταξὺ τῶν διαμαχομένων μερῶν καὶ παρέσυρε τέλος τοὺς ναυάρχους, ὅτε ἡ μεσιτεία ἐκείνη παρέστη ὡς ἄλυτος ἀντίφασις εἰς τὴν αἱματηρὰν ἀντίφασιν τοῦ Ναυαρίνου. Ὁ φιλελληνισμὸς εἶχε καταδείξει, ὅτι δὲν ἦτο μόνον ὀνειροπόλημα ἀκάκων ἐνθουσιωδῶν ψυχῶν, ἀλλὰ δύναμις πραγματική, οἱ δὲ Τοῦρκοι εἶχον μάθει διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ στόλου, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπαίζωσιν ἀτιμωρητὶ τὰ αἰσθήματα τῆς χριστιανωσύνης. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Σουλτάνος ἡτοιμάζετο νὰ πατήσῃ πάλιν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν προτέρων αὑτοῦ δούλων, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐφαίνοντο εἰς ἀφανισμὸν καταδυόμενοι, τὸ καταπληκτικὸν ἐκεῖνο γεγονὸς μετέστρεψεν ἐλπίδας καὶ φόβους. Ἐκ χαρᾶς ἀνέπνευσεν ἡ χριστιανωσύνη τὰ ἔθνη ἠλάλαξαν ἐν ἀγαλλιάσει· ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐπλήρωσε τοὺς ναοὺς καὶ ἀνεμελψεν ἐν θερμαῖς προσευχαῖς τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ· ἀλλὰ τὰ ἀνακτοβούλια ἐσίγησαν κατάπληκτα!

Μόνον ἐν *Γαλλίᾳ* ὁ Κάρολος Ι΄. εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον ἐχαρακτήρισε τὸ ἐν Ναυαρίνῳ γεγονὸς «*παραίτιον δόξης τῶν γαλλικῶν ὅπλων* καὶ περιφανῆ ἐγγύησιν τῆς συμπνοίας τῶν τριῶν Δυνάμεων». Ὁ Τσάρος ὅμως ἐδήλωσεν εἰς Λονδίνον καὶ εἰς Παρισίους, ὅτι ἐλυπεῖτο ἐπὶ τῇ αἱματοχυσίᾳ, ἥτις ὑπῆρξε **ξένη τῆς προθέσεως τῶν δυνάμεων** καὶ ἀνεπαύετο μόνον συναισθανόμενος, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρξαν παραίτιοι τῶν γενομένων. Ἀλλ' ἡ εἴδησις ἐφάνη κεραυνοβόλος εἰς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν. Οἱ Τόρεις διερράγησαν φωνοῦντες ἐξ ἀγανακτήσεως, ὅτι προσεβλήθη δύναμις, νομίμως καθεστηκυῖα καὶ ἀνέκαθεν *φίλη τῆς Ἀγγλίας, ἐμποδιζομένη νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὴν* κατὰ τοῦ ἀπὸ βορρᾶ ἀπειλοῦντος κολοσσοῦ. «Ἐπετέθημεν, ἔλεγον, κατὰ τῶν **πιστῶν ἡμῶν συμ-**

μάχων, ἑνωθέντες μετὰ τῶν χειρίστων αὐτῶν ἐχθρῶν, ὅπως τοὺς παραδώσωμεν ἀπροστάτευτον ἕρμαιον εἰς τὴν Ρωσίαν». Ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ λόρδου Δώδλεϋ γενομένης ἐπερωτήσεως κατεφαίνετο φόβος περὶ ὑπερβάσεως τῶν πρὸς τοὺς ναυάρχους ὁδηγιῶν. Εἰς τὰ πληρώματα δὲν ἐδόθη ἡ συνήθως κατόπιν νίκης χορηγουμένη ἀμοιβή. Μετὰ δυσκολίας ἀπενεμήθη εἰς τὸν Κόδριγκτων (13 Νοεμ. 1827) ὁ μεγαλόσταυρος τοῦ Λουτροῦ· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ εὑρέθη μικροπρεπής τις ἀφορμή, ὅπως τιμωρηθῇ ἐπὶ τῇ νίκῃ αὐτοῦ ὁ νικητὴς τοῦ Ναυαρίνου, ὅτε τῷ ἀφῄρεσαν τὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ στολαρχίαν· εἰς τὸν Μέττερνιχ ἐδικαιολογήθη τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου, ὅτι ἠναγκάσθη νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τῆς Ρωσίας, *ἵνα ἐπιτηρῇ αὐτὴν* καὶ ὅτι ἡ *Ἀγγλία* **δὲν ἐπεθύμει οὔτε τὴν ἀπόλυτον τῶν Ἑλλήνων αὐτονομίαν,** οὔτε τὴν *καταστροφὴν τῶν Τούρκων*. Ὁ βασιλεὺς ἐξεφράσθη, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελεν ἀναζητήσει ἐν *Αἰγύπτῳ* ἀντίρροπον κατὰ τῆς κολοσσιαίας τῆς Ρωσίας δυνάμεως· ὅθεν ἔκτοτε εἶχεν ἀποφασίσῃ ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία τὴν κατοχὴν τῆς Αἰγύπτου, ἣν ἐξετέλεσε τῷ 1882!

Διὰ τοῦ βασιλικοῦ λόγου τοῦ 1828 ἐχαρακτηρίσθη ἐν Λονδίνῳ ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία «**συμβὰν ἀπαίσιον**»,[1] **βαθεῖα δ' ἐξεφράζετο λύπη,** ὅτι ἐγένετο ἡ *σύγκρουσις* καὶ κατεπολεμήθη «ἡ θαλασσία δύναμις τῶν *παλαιῶν συμμάχων*». Ἐπαρηγόρει δ' ἐπὶ τούτῳ τὴν Κυβέρνησιν ἡ ἑδραία πεποίθησις, ὅτι «τὸ **ἀτυχὲς** *ἐκεῖνο συμβεβηκὸς* δὲν ἤθελε συνεπαγάγει ἄλλας ἐχθροπραξίας, οὔτε ἤθελεν ἐμποδίσει τὴν φιλικὴν διάλυσιν τῶν μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπαρχουσῶν διαφορῶν»[2]. Ἀλγεινοτέρα ὑπῆρξεν ἡ ἐντύπωσις

---

[1] Τρικούπη Δ' σ. 207. = [2] Βαρθόλδης Α' σ. 687—9.

ἐν Βερολίνῳ καὶ ἐν Βιέννῃ, ἔνθα ἐθεώρουν τὰς δυτικὰς δυνάμνεις ὡς ὄργανα τῆς ρωσικῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ρωσικῶν κατακτητικῶν ὀρέξεων. Τὸ Διβάνιον ἐξεμάνη ἐπὶ τῇ εἰδήσει, ἐθεώρησε διακεκομμένας τὰς σχέσεις τῆς Τουρκίας πρὸς τὰς τρεῖς δυνάμεις, ἐζήτησε δὲ ἀποζημίωσιν τῶν στόλων, ἀποχὴν τῶν δυνάμεων εἰς τὰς ὑποθέσεις Τούρκων ὑπηκόων καὶ ἀρκοῦσαν ἱκανοποίησιν. Οἱ πρέσβεις ἀπέκρουσαν τὰς Τουρκικὰς προτάσεις, ὡς ἀπαραδέκτους καὶ ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ Πύλη *ἐξέδωκε Βαγζάν—Ναμές*, ἤτοι δήλωσιν τῶν δικαίων, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξεδηλοῦτο πᾶσα ἡ ἀδιάλλακτος κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἔχθρα καὶ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τοῦ Ἰσλάμ.

Οὕτως ὁ ἐθνικὸς ἀγὼν τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας ἤρξατο διὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἥτις συνήσπισε καὶ συνέδεσε τὰς δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς αὐτενέργειαν ἐθνικὴν καὶ ἀπελευθέρωσιν τοῦ γένους ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, λήγει δὲ ἡ μέχρι τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας περίοδος διὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι δημιουργίας *κομμάτων*, ξενοφρονούντων, ἐν ἐποχῇ ἄκρας πολιτικῆς ἀπειρίας, ἀγνοίας τῶν διπλωματικῶν δολοπλοκιῶν καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν μεγάλων στερήσεων καὶ δυσχερειῶν. Τὰ κόμματα ὅμως ταῦτα ἡνοῦντο διὰ τοῦ ἠθικοῦ σκοποῦ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς *ἐθνικῆς πολιτικῆς*, καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ *μικρὰ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ἠδυνήθη νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς ἱερᾶς συμμαχίας*· διὰ τῆς δυνάμεως δὲ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς κοινῆς γνώμης ἐπετεύχθη ἡ συμμαχία τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων, ἡ ἀπολήξασα εἰς τὸ σωτήριον ἐν Πύλῳ γεγονός, ὡς ἐκ τοῦ φιλελληνισμοῦ τῶν ναυάρχων καὶ *παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Κυβερνήσεων*, ὧν αἱ πλεῖσται, καὶ ἰδίως ἡ Ἀγγλικὴ μετὰ βα-

θείας λύπης έχαρακτήρισαν τὴν καταστροφὴν τοῦ τουρκοαιγυπτίου στόλου ὡς «*συμβὰν ἀπαίσιον* !

Ἐν τούτοις οἱ ἀγωνιζόμενοι, *ἕνεκα τῶν ξένων ῥαδιουργιῶν* ἐκινδύνευσαν νὰ ὑποστῶσι τὰ δεινὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἡ δ᾽ἐκλογὴ *ῥώσου ὑπουργοῦ* ὡς Κυβερνήτου ἐγένετο τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἐν Ἑλλάδι ρωσικοῦ κόμματος, ὅπερ ὑπεστήριζεν ὡς ἀνωτέρω (§ 15) εἴδομεν τὴν *ἡγεμονίαν τῆς Πελοποννήσου* πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀσχέτως πρὸς τὰ κατ᾽ ἐξοχὴν Ἑλληνοπρεπῆ φρονήματα τοῦ προσωπικῶς ἁγνοῦ Ἰονίου Ἰωάν. Καποδιστρίου, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν, ὅτι προετιμήθη ἐκεῖνος ὡς *ὑποψήφιος ὑπὸ τῆς ρωσικῆς* Κυβερνήσεως,—εἰς ἣν εἶχε πρὸ τῆς ἐκλογῆς του *αὐτοπροσώπως* μέρος, — καὶ ὅστις εἶχε λάβῃ ἐπίσης μέρος ὡς εἷς τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἀνακτοβουλίου τῆς Πετρουπόλεως εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ σύνοδον, ἔνθα ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς Ἁγίας Συμμαχίας.[1] Παρὰ τοῦ μισέλληνος Τσάρου Νικολάου Α΄. μετὰ τὴν παραίτησίν του ὁ Καποδίστριας ἦτο φυσικὸν νὰ λάβῃ τὰς ὁδηγίας περὶ τῆς μελλούσης πολιτικῆς του πορείας ὡς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Χωρὶς διόλου νὰ μειώσωμεν τὴν μεγάλην τοῦ ἔθνους εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις, ἄσπιλος ἐν τῷ ἰδιωτικῷ του βίῳ, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐμόχθησεν εἰς ἀπόκτησιν εὐρυτέρων ὁρίων καὶ πρὸς παγίωσιν τοῦ ἀρτισυστάτου Κράτους, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ σημειώσωμεν, ὅτι ἡ ἐκ παραδόσεων καὶ στενῶν δεσμῶν αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀνακτοβουλίου Πετρουπόλεως ἀκλόνητος πεποίθησις αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπωφελὴς ἐτύγχανεν ἡ τυφλὴ ὑπακοὴ *εἰς τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν* καὶ ἡ μεγίστη ἐπίδρασις αὐτῆς εἴς τε τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἡμῶν, εἶναι, κατὰ

[1] Εὐαγγελίδου. Καποδίστριας σ. 34.

τὴν ἡμετέραν γνώμην, τὸ πρῶτον καὶ μέγα δυστύχημα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, ἧς αἱ βάσεις ἐτέθησαν σαθρῶς καὶ κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῆς ὑπούλου πολιτικῆς τῆς ἄρκτου, ἥτις γνωρίζει μέν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἀσήμαντος, δύναται ὅμως νἀποβῇ σπουδαιοτάτη ὡς αἰχμηρὸς ὀδοὺς αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΕΛΛΑΣ ΕΠΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ ΡΩΣΙΚΗ ΑΝΘΥΠΑΤΙΑ

(1828 — 1832)

«Ὁ Κόμης ἤρχισε δι' ἀπάτης τὴν ρωσικὴν αὐτοῦ ἀνθυπατίαν».

Gervinus.

§ 17. — Τσάρος καὶ Καποδίστριας.

Οὔτε οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ φιλέλληνες ἀγωνισταί, οὔτε ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ἠδυνήθησαν νὰ καταστήσωσιν ἠπιωτέρας τὰς μισελληνικὰς διαθέσεις τοῦ Τσάρου. Καὶ κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1828, ἤτοι τρεῖς περίπου μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄφιξιν τοῦ Ἰω. Καποδιστρίου (11 Ἰανουαρίου 1828), ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος, ὁμιλῶν μετὰ τοῦ Κόμητος Ζίχη ἔλεγε: «**Καταρῶμαι, ἀποτροπιάζομαι τοὺς Ἕλληνας,** καίτοι ὁμοπίστους μου· ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ὑπῆρξε *φρικώδης, ἐγκληματικὴ καὶ ἀπόβλητος*. Θεωρῶ αὐτοὺς πάντοτε ὡς ὑπηκόους *στασιάζοντας ἀναφανδὸν κατὰ τοῦ νομί-*

μου αὐτῶν ἡγεμόνος· **δὲν ἐπιθυμῶ τὴν ἀπελευθέρωσέν των**· *δὲν τὴν ἀξίζουσι* καὶ ἤθελον εἶναι *ὀλέθριον παράδειγμα* διὰ τοὺς ἄλλους λαούς, **ἂν κατώρθουν νὰ ἱδρύσωσιν ἐλεύθερον κράτος.**[1]

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἐκδήλωσιν τοσούτου μίσους κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐὰν μὴ ὑπῆρχον ἄλλα διπλωματικὰ ἔγγραφα, φωτίζοντα ἡμᾶς περὶ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὁποῖαι ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνακτοβουλίου Πετρουπόλεως ὁδηγίαι εἰς τὸν ἐπὶ ἑπταετίαν ἐκλεγέντα πρόεδρον τῆς *Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας* μετὰ τὴν ἐκ τῆς ρωσικῆς ὑπηρεσίας ἀπομάκρυνσίν του.

«Ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Τσαρσκοεσέλου,—γράφει ὁ Βαρθόλδης[2],—ἵσταται ὁ νεωστὶ ἐκλεχθεὶς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἐνώπιον τοῦ Τσάρου Νικολάου. Ὁ Καποδίστριας λαμβάνει τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπὶ τῇ ὁδοιπορίᾳ αὐτοῦ εὐλογίαν, *πρόκειται δὲ νὰ ἐξουδετερωθῇ τὸ δημοκρατικὸν ἔλαιον*, δι' οὗ ἔχρισαν αὐτὸν ἐν Τροιζῆνι.—Τὰ μεταξὺ αὐτῶν περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος λεχθέντα δὲν εἶναι πλέον ἀπόκρυφα μυστικοσυμβουλίου. Τὸ κλειστὸν ἄλλως καὶ ἀπρόσιτον Τσαρσκοέσελον μεταβάλλεται εἰς κρυστάλλινον ἀνάκτορον καὶ ἀπὸ τῆς Πύλης αὐτοῦ ἠχεῖ σαφὴς καὶ κατηγορικὴ ἡ τῆς Ρωσίας *ἀπαίτησις*: **Ἐσωτερικῶς ρῆξις ἐντελὴς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν· ἐξωτερικῶς προσωπικὴ ἕνωσις μετὰ τῆς Τουρκίας.**[3] Οὕτω δὲ ὁ Καποδίστριας εὑρίσκετο

---

[1] Rapports de s. Petersbourg τῆς 16 Ἀπριλίου 1828. Βαρθόλδης Β' σ. 2.— [2] Β'. σ. 1.— [3] Νομίζομεν, ὅτι κατὰ τυπογραφικὸν λάθος εἶναι «Τουρκίας» ἀντὶ «Ρωσίας». Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν κατωτέρω.

ἐνώπιον δυσχεροῦς διλήμματος, ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο, καθ' οὗ μετὰ 31 ἔτη ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ ὁ Καβοὺρ ἐν Πλομβιέρραις καὶ ὤφειλε νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῶν ἰδεῶν ἀφιλοκερδοῦς δῆθεν προστάτου καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἔθνους αὐτοῦ».

Ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις προέτεινε σύνταξιν 60,000 ρουβλίων εἰς τὸν Καποδίστριαν, ἣν ὅμως ἐκεῖνος εὐτυχῶς ἀπεποιήθη· ἀλλ' ὁ δεσμὸς τῆς εὐγνωμοσύνης ἔμεινεν, «ὁ δὲ Τσάρος ἐφαίνετο ἔχων σκοπὸν νὰ φέρῃ εἰς σύγκρουσιν τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν πατριωτικὴν τοῦ Ἕλληνος συνείδησιν».[1]

Ὁ πρώην ὑπουργὸς τοῦ Τσάρου καὶ στρατιώτης τῆς ἱερᾶς Συμμαχίας ἐνεπνέετο φυσικώτατα ὑπὸ τῶν ρωσικῶν ἰδεῶν, ὡς πρὸς τὰ δεσμὰ τῶν λαῶν ἐν γένει· ἐνῷ δ' ἀπεδέξατο τὴν ἐκλογήν του, ἵνα κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ *Συνταγματικοῦ χάρτου τῆς Τροιζῆνος*, ἄλλαις λέξεσιν ὡς *πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς* **Δημοκρατίας**, συνεχῶς ἐπανελάμβανεν ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του, ὅτι πρέπει τις πρῶτον νὰ μάθῃ τὸ ἀλφάβητον τῆς ἐλευθερίας, ὅπως πλεύσῃ κατόπιν πλησίστιος πρὸς τὸ συνταγματικὸν καὶ μάλιστα πρὸς τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα. Ἀλλὰ τότε διὰ τί ἐδέχθη τὴν ἐντολήν, ὅπως ὁρκισθῇ τὸν ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζῆνος ὁρισθέντα ὅρκον.[2] Διὰ τί δὲ καὶ τὸν τροποποιηθέντα ὅρκον[3] δὲν ἐτήρησεν, ὡς θέλομεν ἴδει, κάκιστον δοὺς αὐτὸς παράδειγμα ἅμα τῇ ἀφίξει του ; Ἡμεῖς χωρὶς νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς ἐξέτασιν τοῦ περὶ πολιτευμάτων θέματος, νομίζομεν μέν, ὅτι ἐκ τῆς καλῆς ἐφαρμογῆς τοῦ θεμελιώδους νόμου, ἀσχέτως

---

[1] Αὐτόθι Β' σ. 2. = [2] Γ. Φραγκούδη. Ἑλληνικὰ πολιτεύματα σ. 110 τὰ ἄρθ. 102 —125. ἐκανόνιζον τὰ περὶ Κυβερνήτου. Αὐτόθι σ. 102. = [3] Βαρθόλδης Β'. σ. 33.

πρὸς τὴν μορφὴν αὐτοῦ, τὸ πᾶν ἤρτηται, ἀλλ' ὅτι «*τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πολιτικοῦ ἀλφαβήτου*» ἀνάγκη νὰ βοηθῶσιν, οἱ θεσμοί, ἡ δὲ πεῖρα μᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι τὰ πολιτεύματα διαπλάττουσι τοὺς πολίτας καλοὺς ἢ κακούς.[1] Ἀλλ' ὁ Καποδίστριας διὰ πολιτικῶν πραξικοπημάτων καὶ διὰ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν δημοτικῶν ἐλευθεριῶν[2] ἀνέτρεψε τὰς βάσεις τοῦ ἐν ἰσχύϊ πολιτεύματος, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων δὲ τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζῆνος ἔθηκε τὰ θεμέλια ἀρχῆς ἀπολύτου καὶ ἐδράξατο τῶν ἡνίων τῆς Κυβερνήσεως.

§ 18. — Ρωσικὴ διοίκησις ἐν Ἑλλάδι. Ρωσικὴ πολιτικὴ ἐξωτερικῶς.

Δὲν θὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς λεπτομερείας τῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Καποδιστρίου ἐσωτερικῆς διοικήσεως.[3] Λυπούμεθα εὑρίσκοντες ὀρθὴν τὴν κρίσιν τοῦ Γερβίνου: «ὅτι ὁ κόμης ἤρχισε *δι' ἀπάτης* τὴν **ρωσικὴν αὐτοῦ ἀνθυπατίαν**,»[4] διότι συμφώνως πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ Τσάρου ἐπεχείρησεν ἐν Ἑλλάδι ἀληθινὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ κατεβίβασεν εἰς γελοιογραφίαν τοὺς καθεστῶτας συνταγματικοὺς θεσμούς. Πρὸς τοῦτο κατεστράφησαν τὰ δικαιώματα τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν δήμων, ὁ δὲ κατ' αὐ-

---

[1] «Καθίστη γιγνώσκων, ὅτι τὸ τῆς πόλεως ὅλης ἦθος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσι» (Ἰσοκράτης πρὸς Νικοκλέα. § 9). = [2] Βαρθόλδης Β'. σ. 107 — 110. = [3] Ταῦτα πάντα λεπτομερῶς εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης: α) εἰς τὴν Ἱστορίαν Βαρθόλδη τομ. Β'. βιβλ. α'.—β) εἰς τὴν Ἱστορίαν Ι. Καποδιστρίου ὑπὸ Ι. Εὐαγγελίδου. — γ) εἰς βιογραφικὴν ἀφήγησιν Ι. Καποδιστρίου, ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἐπιστολῶν του ὑπὸ Βετάν, μετάφρασιν Μ. Σχινᾶ. = [4] Βαρθόλδης Β' σ. 26.—Gervinus ΙϚ' σ. 19.

τῶν πόλεμος εἶναι πατροπαράδοτος εἰς τὴν ρωσικὴν πολιτικήν· ἐν γένει τὰ πάντα, μηδὲ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου ἐξαιρουμένων, ἐρρυθμίζοντο κατὰ τρόπον σύμφωνον «πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ ρωσικοῦ ἀνακτοβουλίου, ὅπερ ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ Ἑλλάδα ἐξαρτωμένην καὶ *ἀδύνατον*, τουτέστιν ἓν ἔτι νοσοκομεῖον περισσότερον ἐγγὺς τοῦ ἀσθενοῦς».[1]

Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἐγένοντο ἐσωτερικῶς, αἱ πράξεις τοῦ Κυβερνήτου ἀποδεικνύουσιν, ὅτι καὶ *ἐξωτερικῶς* εἶχε σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ παραστῇ ὡς σύμμαχος τοῦ Τσάρου καὶ πάντα μετ' αὐτοῦ νὰ κινδυνεύσῃ κίνδυνον. Ἡ εὐκαιρία ἐδόθη διὰ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου (26 Ἀπριλ. 1828) ὑπὸ τῆς Ρωσίας κατὰ τῆς Τουρκίας. Βεβαίως ἀξιοκατάκριτον δὲν ἦτο τοῦτο, ἐὰν μὴ τὰ στρατιωτικὰ σχέδια δὲν ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε, ἐνῷ δὲν παρεῖχον σπουδαίας ἐλπίδας ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων, βοήθειαν μόνον ἔδιδον κατὰ θάλασσαν εἰς τὸν ἀγωνιζόμενον Τσάρον. Οὕτως ἐκρίθησαν αἱ εἰς Χῖον καὶ εἰς Σάμον ἐκστρατεῖαι, ἐξ ὧν ἡ πρώτη καὶ ἀπέτυχε. Προδηλοτέρα ὅμως καθίσταται ἡ πρόθεσις τοῦ Καποδιστρίου διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Κρητῶν εἰς ἐπανάστασιν, ἀποσταλέντος πρὸς τοῦτο τοῦ βαρῶνος Ραΐνεκ.[2] «Ἠδύνατο ἴσως ὁ Καποδίστριας νὰ ἐλπίσῃ πρὸς στιγμήν,—λέγει ὁ Βαρθόλδης,[3]—ὅτι ἡ Χίος καὶ ἡ Σάμος ἤθελον καταστῆ Ἑλληνικαί. *Ἐγνώριζεν* ὅμως ἀναγκαίως τὴν περὶ Κρήτης *ἀνέκκλητον ἀπόφασιν*, ὅτι ἠδύνατό ποτε ἴσως αὕτη νἀποσπασθῇ τῆς Πύλης, **ἀλλ' οὐδέποτε ἀπὸ τῶν Ἄγγλων.** Οὐχ ἧττον δὲν ὤκνησε νἀναρριπίσῃ καὶ πάλιν ἐν Κρήτῃ ἐπαναστατικὸν πῦρ . . .»

---

[1] Αὐτόθι σ. 111.=[2] Ὁποία δυσάρεστος ἀνάμνησις ὡς ἐκ τῆς ὁμοιότητος ὀνομάτων καὶ προσφάτων λυπηρῶν ἐν Κρήτῃ γεγονότων. = [3] Β'. σ. 125.

Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ λάβῃ σημείωσιν τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης πληροφορίας, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1828 οἱ Ἄγγλοι οὐδεμίαν εἶχον δυσκολίαν νἀποσπασθῇ ἡ Κρήτη ἀπὸ τὴν Πύλην, *ἀλλ' οὐδέποτε κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥστε νὰ ἐκλείψῃ πᾶσα ἐλπίς, ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ... ἐγίνετο* **Ἀγγλική!**

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ ἀνακτοβούλιον Πετρουπόλεως προέτεινε νἀφεθῇ οὐδέτερος ὁ ἐν τῇ Μεσογείῳ Ρωσικὸς στόλος καὶ νὰ παραιτηθῇ ἡ Ρωσία *τῆς ἐν αὐτῇ θέσεως* ἐμπολέμου δυνάμεως. Ἡ ρωσικὴ πονηρία εὐκόλως κατενοήθη, οἱ δὲ ἐν Βερολίνῳ καλῶς ἀντελήφθησαν, ὅτι οἱ ἐν Πετρουπόλει «ὑπεδύοντο τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα μόνον ὅπως καλύψωσι δι' αὐτοῦ ἄλλα μηχανεύματα, ὧν σκοπὸς ἦτο ἡ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων των καὶ ὅτι ἡ **Ρωσία** καὶ ἡ **Ἀγγλία ἔχουσι πάντοτε κοινὰ συμφέροντα** *ἕνεκα τῆς ὁμοίας κατακτητικῆς καὶ αὐξητικῆς αὐτῶν ὀρέξεως.*»[1]

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Ρωσικὸς στρατὸς ἤρξατο στενοχωρούμενος ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ, ὁ Καποδίστριας ἔδωκε διαταγὴν εἰς τὸν ἀντιναύαρχον Σαχτούρην νὰ παραιτήσῃ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Βώλου καὶ νὰ μεταφέρῃ αὐτὸν εἰς Ἑλλήσποντον. Τότε συνελήφθησαν τέσσαρα αὐστριακὰ πλοῖα ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὰ φορτία των ἦσαν ἰδιοκτησία τουρκική. Ἐνῷ δὲ τὸ ἐν Ναυπλίῳ *Θαλάσσιον δικαστήριον* ἐπελήφθη τῆς ἐξετάσεως τῆς λείας ταύτης, ὁ αὐστριακὸς ναύαρχος Δάνδολος εὑρισκόμενος ἐπὶ τοῦ δικρότου «Ἐνυοῦς» μετέβη εἰς Σπέτσας, ὅπου ὑπῆρχον τὰ συλληφθέντα πλοῖα καὶ ἐκανονοβόλησε τὰ ἐκεῖ εὑρισκόμενα Ἑλληνικὰ πλοῖα καὶ τὴν πόλιν τῶν Σπετσῶν· οἱ δὲ Σπετσιῶται αἰφνιδίως προσβληθέντες καὶ μὴ δυνάμενοι

---

[1] Ἔκθεσις ἐκ Βερολίνου 28 Αὐγ. 1828.—Βαρθ. Β'. σ. 126 καὶ 727.

νάντιτάξωσιν άντίστασίν τινα ήναγκάσθησαν νά παραδώσωσι τά πλοία είς τόν ναύαρχον.[1]

§ 19. — Ἡ γαλλικὴ ἐκστρατεία εἰς Πελοπόννησον.

Ὁ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τουρκοαιγύπτιος στρατὸς ἦτο μὲν ἀποκεκλεισμένος κατὰ θάλασσαν, συνεκοινώνει ὅμως διὰ ξηρᾶς· οὕτω δὲ ἡ ἀπόφασις τῶν τριῶν δυνάμεων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ. Τούτων ἕνεκα μετὰ πολλὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ πρωτόκολλον (19 Ἰουλίου 1828), δι' οὗ ἀπεφασίσθη ἡ ἀποστολὴ γαλλικοῦ στρατιωτικοῦ σώματος, ἵνα ἐντολῇ καὶ τῶν τριῶν Αὐλῶν ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Πελοποννήσου τὸν τουρκοαιγύπτιον στρατόν.[2] Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο ἡ μὲν Ρωσία συνήνεσεν οὖσα ἐν στενῇ συνεννοήσει μετὰ τῆς Γαλλίας «ἕνεκα τῆς κοινῆς αὐτῶν αὐξητικῆς καὶ κατακτητικῆς μανίας,» — ὡς ἔλεγεν ὁ Μέττερνιχ·[3] τὸ ἀνακτοβούλιον ὅμως τοῦ Λονδίνου δυσπίστως ἔκρινε ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα συνήνεσε τότε μόνον, ὅτε ὁ Πολινιὰκ ἐδήλωσεν εἰς αὐτὸ ὅτι ἡ εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατεία ἐθεωρεῖτο μέσον, ὅπως λυθῇ ἡ ἀπὸ τῆς Ρωσίας ἐξάρτησις! Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ὁ Ἀγγλικὸς στόλος, πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς γαλλικῆς ἐκστρατείας διαταχθείς, μετέβη εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἔνθα ὁ ναύαρχος Κοδριγκτὼν ἐν συνεντεύξει του μετὰ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ (6 Αὐγ. 1828), ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀντιβασιλέως ὑπόσχεσιν, ὅπως πέμψῃ ὁπλιταγωγὰ πλοῖα πρὸς μεταφορὰν τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ στρατοῦ. Οὕτω διὰ πλαγίας στροφῆς

[1] Τρικούπη Δ' σ. 170 = [2] Ὅρα ὁλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ πρωτοκόλλου εἰς Ἑλλην. Κώδικας Δ' σ. 22—31. = [3] Βαρ. Β' σ. 133.

ἐματαιώθη ὁ σκοπὸς τῆς Γαλλικῆς ἐκστρατείας. Οὐχ ἧττον τὴν 30 Αὐγ. 1828 ἀπεβιβάζετο εἰς Πεταλίδι (πλησίον Ναυαρίνου) ἀπὸ 25 πλοίων πρώτη μοίρα ὀκτακισχιλίων γάλλων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαιζών.[1] Ὁ ἐχθρικὸς ὅμως στρατὸς ἀνεχώρησε διὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου ἀπὸ 16 Σεπτεμ. ἕως 3 Ὀκτωβρ. 1828.

Ἐν συμβουλίῳ, εἰς ὃ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν δυνάμεων συνεσκέφθησαν περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Αἰγυπτίων, ὁ Πολινιὰκ ὑπέβαλε καὶ τὴν πρότασιν περὶ προόδου τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων, ἀλλ' ὁ Ἄβερδην (τῆς Ἀγγλίας) οὐδὲν ἤθελε νἀκούσῃ περὶ κατακτήσεων χάριν τῆς Ἑλλάδος, ἐδυσπίστει δὲ εἰς τὸν Κυβερνήτην, οὗτινος τὴν ἐνίσχυσιν ἐθεώρει, ὡς ἐνίσχυσιν ρωσικοῦ ὀργάνου. Εἶχε μάλιστα τὴν γνώμην, ὅπως ἀποσυρθῶσι τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐκ τῆς Στερεᾶς· τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας τοῦ Ἄγγλου διπλωμάτου δὲν ἐπολέμησεν ὁ Ρῶσος πρεσβευτής, «ἀλλὰ προὐτίμησε μᾶλλον νὰ ἐξακολουθήσῃ παίζων τὸ παράδοξον δρᾶμα τῆς Ρωσοαγγλικῆς *συνεννοήσεως*, ὅπερ ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ τουρκικοῦ πολέμου εἶχε καταστῆ χονδρὴ πλέον κωμῳδία».[2] Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς συσκέψεως ἦν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 4]16 Νοεμβρίου 1828, δι' οὗ ἀπεφασίσθη νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν νὰ κρίνῃ, ἐὰν ὑπῆρχεν ἀνάγκη, ὅπως ἀφεθῇ ἔτι εἰς Πελοπόννησον σῶμά τι στρατιωτικόν, νὰ τεθῶσι δὲ ὑπὸ τὴν προσωρινὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν αὐλῶν μέχρις ὁρι-

---

[1] Εὐγενίου Καβανιὰκ ἐπιστολαὶ πρὸς τὴν μητέρα του, δημοσιευθεῖσαι καὶ ἐν μεταφράσει εἰς «Νέαν Ἐφημερίδα» Ἀθηνῶν 7—13 Ἰουνίου 1897 περὶ τῆς ἐκστρατείας εἰς Μωρέαν.=[2] Βαρθόλδης Β' σ. 150.

στικῆς ἀποφάσεως ἡ Πελοπόννησος, αἱ παρακείμεναι νῆσοι καὶ αἱ Κυκλάδες.[1]

Πᾶσαι αὗται αἱ ἐνέργειαι ἀποδεικνύουσι τοὺς πόθους τῶν τριῶν δυνάμεων, αἵτινες καὶ μετὰ τὸ Ναυαρῖνον θεωροῦσαι τὴν Ἑλλάδα ὡς ὕλην κινδυνῶδες περιέχουσαν δηλητήριον προσεπάθουν πάσῃ δυνάμει νὰ περιορίσωσι τὰ ὅρια αὐτῆς, ἵνα μὴ γείνῃ βιώσιμος, ἀλλ' ἔμβρυον προωρισμένον ἐξ ἀναιμίας εἰς τὸν ἐκ πνιγμονῆς θάνατον.

§ 20. —Ἔστω ἡ Ἑλλὰς «δῆθεν» ἀνεξάρτητον Κράτος, ἀλλ' ἐν τῷ ρωσικῷ πλανητικῷ συστήματι !

Ὁ Γαλλικὸς στρατὸς ἀνεχώρησεν, ἐναπέμενε δὲ ἡ ὑπομεραρχία ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σναΐδερ. Ἡ γνῶσις τοῦ περιεχομένου τοῦ πρωτοκόλλου καὶ ἡ ἀναχώρησις τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ ἐξήγειραν θύελλαν ἐν Ἑλλάδι, ἥτις ἥνωσε σφιγκτῶς τὸν Κυβερνήτην μετὰ τοῦ λαοῦ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ πρωτοκόλλου, διότι ἡγεμὼν συνειδὼς ὅτι φρονεῖ καὶ αἰσθάνεται ὅ,τι καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ, εἶναι ἀκαταμάχητος. Εἰς τὴν ἐν Πόρῳ συγκροτηθεῖσαν συνδιάσκεψιν ὁ κυβερνήτης ὑπέβαλε τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, καταδεικνύων καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς προσαρτήσεως τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, ἐκτὸς τῶν ἄλλων μερῶν, περὶ ὧν εἶχε γείνῃ καὶ προηγουμένη πρότασις.

Μεθ' ὅλα ταῦτα, ἀπομακρυνθεὶς ἐπ' ὀλίγον τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς, ἐπανῆλθεν αὖθις εἰς αὐτὴν δι' ἄλλης ὁδοῦ. Πρὸς τοῦτο ἔπεμψε (14 Δεκεμ. 1828) εἰς Πετρούπολιν διὰ τοῦ κόμιτος Βούλγαρη, νέου διπλωμάτου, στενοῦ συγγενοῦς καὶ

[1] Ἑλλην. Κώδικες Δ'. σ.31.

τυφλῶς εἰς αὐτὸν ἀφωσιωμένου, ὑπόμνημα σκοπὸν ἔχον νὰ παροτρύνῃ τὸ Ἀνακτοβούλιον Πετρουπόλεως εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἐν Πόρῳ ἐνεργείας τῶν τριῶν πρέσβεων. Ὁ Βούλγαρης προσεπάθησε νὰ παραστήσῃ, ὅτι αἱ περιστοιχίζουσαι τὸν κυβερνήτην δυσχέρειαι ἀφορμὴν εἶχον τὴν διαφθορὰν τῶν ἀνωτέρων κλάσεων τοῦ Ἑλλ. λαοῦ. Φρικτὴν δὲ διέγραψε τὴν εἰκόνα τῆς κοινωνικῆς παραλυσίας καὶ τοῦ δημαγωγικοῦ πυρετοῦ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες δὲν εἶναι ἄξιοι ἐλευθεριῶν, ἀλλὰ *μοναρχίας·»* ὅθεν ἔδει ***κατὰ τὸν Κερκυραῖον κόμιτα*** νὰ κατασταλῇ ἡ ἐπανάστασις, ἵνα εἰσαχθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς τὸν ὅμιλον τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, ***οὐχὶ ὡς δημιούργημα ἐπαναστάσεως***, ἀλλ' ὡς προϊὸν τῆς καταστολῆς αὐτῆς καὶ συμπλήρωμα τῶν συνθηκῶν! Ἡ διακοίνωσις αὕτη, ὄπισθεν τῆς ὁποίας ἀτυχῶς ἐκρύπτετο ὁ Κυβερνήτης, προὐξένησεν εὐάρεστον αἴσθησιν εἰς τοὺς ἐν Πετρουπόλει, ὁ δὲ Νέσσελρωδ ἐφαίνετο ὡσεὶ ἐσκόπει νὰ προτείνῃ τὸν Καποδίστριαν, ὡς ὑποψήφιον τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ***καὶ ἀπόλυτον μονάρχην·*** διότι «ὅτε οἱ ἐν Πετρουπόλει ἐβεβαιώθησαν περὶ τῆς ἀπεριορίστου ὑποταγῆς τοῦ Κυβερνήτου, δὲν ἦσαν πλέον ἀδυσώπητοι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐπικυριαρχίας, καὶ οὐδόλως ἤθελον νὰ προέλθωσιν εἰς ῥῆξιν πρὸς πιστὸν καὶ χρήσιμον παλαιὸν θεράποντα ἕνεκα τοῦ ζητήματος τῆς ἀνεξαρτησίας, ἣν εἶχον ἤδη ἀποδεχθῇ πως ὑπὸ ὅρους ἕνεκα τοῦ πρὸς τὴν Πύλην φόρου καὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἀναγνωρίσεως. Οὕτω δὲ τὸ Ρωσικὸν ἀνακτοβούλιον, ἀποβλέπον κυρίως εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι ἄσκησιν τῆς ἐπιδράσεώς του, ὑπέταξεν εἰς τὸν κύριον αὐτὸν σκοπὸν πᾶσαν πλαγίαν σκέψιν περὶ διατηρήσεως τοῦ προγράμματος τοῦ Τσαρσκοεσέλου»[1] «...Ἡ κυριεύουσα τάσις

[1] Βαρθόλδης Β'. σ. 165.

τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς κατέληγεν, ὡς πάντοτε, εἰς ἔκτασιν ὁρίων ἐξωτερικῶς καὶ μοσχοβιτικοὺς θεσμοὺς ἐσωτερικῶς. *Ἡγεμονία*, **ἐξαρτωμένη ἀπὸ τῆς Πετρουπόλεως** *καὶ* εἴτε ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλης διατελοῦσα, *εἴτε ὡς* **δῆθεν** *ἐλεύθερον καὶ αὐτοκυρίαρχον κράτος*, **ἐν τῷ Ρωσικῷ πλανητικῷ συστήματι δορυφοροῦσα,** ἦν εὐάρεστος ὁπωσδήποτε λύσις εἰς τὴν Ρωσικὴν Κυβέρνησιν[1]».

Οἱ ἐν Πετρουπόλει κατεννόησαν, ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶχε μὲν ζητήσει ὑποτελῆ Ἑλλάδα, ἀπῄτει ὅμως ὅρια δι' αὐτήν, ἅτινα μόνον εἰς ἀνεξάρτητον κράτος ἦσαν προσήκοντα. Συνεπείᾳ πάντων τούτων, ἀπορριφθείσης καὶ τῆς Γαλλικῆς προτάσεως περὶ παραχωρήσεως τῆς Κρήτης, καὶ μεθ' ὅλας τὰς Ἀγγλικὰς ἀντιρρήσεις ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ τὸ ἀπὸ 10] 22 Μαρτ. 1829 πρωτόκολλον,[2] καθ' ὃ ἐγένετο δεκτὴ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἀπὸ Βώλου μέχρις Ἄρτης. Ἡ Ἑλλὰς ὡρίσθη νὰ τελῇ φόρον ἐτήσιον ἑνὸς καὶ ἡμίσεως ἑκατομμυρίου εἰς τὴν Πύλην καὶ νὰ διατελῇ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν αὐτῆς. Ἀμνηστία ἐχορηγήθη ἑκατέρωθεν. Τὸ πρωτόκολλον διηύθυνεν εἰς τὴν Ἑλλ. Κυβέρνησιν ὁ ἔκτακτος Ἄγγλος ἀπεσταλμένος Δώκινς διὰ τοῦ ἀπὸ 6 [18 Μαΐου 1829 ἐγγράφου,[2] δι' οὗ ἐζητήθη καὶ ἡ ἀναστολὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν, εἰς ὃ ὁ Καποδίστριας ἀπήντησε διὰ τοῦ ἀπὸ 11] 23 Μαΐου 1829 ἐγγράφου, ἀποκρούσας τὰς προτάσεις συμφώνως πρὸς τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, διότι ὁ Καποδίστριας ἐν στιγμῇ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀπεφάσισε νἀπατήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν Ρωσίαν.

Συνέπεσε τότε (Μάϊος 1829) καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Στόκμαρ ἐκ μέρους τοῦ πρίγκιπος Λεοπόλδου τοῦ Κοβούργου, ὅστις εἶχε μάθει παρὰ τῶν πρέσβεων τῶν Δυνάμεων, ὅτι ὁ

---

[1] Αὐτόθι σ. 167.=[3] Ἑλλ. Κῶδ. Δ' σ. 40—55.=[2]Αὐτόθι σ. 37.

Καποδίστριας εἶχε συστήσει αὐτὸν ὡς ὑποψήφιον τοῦ Ἑλλ. Θρόνου. Πρὸς διαφώτισίν του δὲ καὶ ἵνα γείνῃ ὑπὸ τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως ἡ πρόσκλησις ἀπεστάλη ὁ Στόκμαρ πρὸς τὸν Κυβερνήτην. Περὶ Λεοπόλδου ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος εἶχε γείνῃ λόγος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1824· εἰς αὐτὸν ἠτένιζε καὶ ἡ Κυβέρνησις Κουντουριώτου καὶ ὁ Καποδίστριας ἐφρόνει αὐτὸν ὡς πιθανώτερον ἐκ τῶν μνηστήρων. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀποστολὴ τοῦ Στόκμαρ δὲν εὐηρέστησε πολὺ εἰς τὸν Κυβερνήτην, ὃν ἐβοήθησεν οὐκ ὀλίγον πρὸς ἀποθάρρυνσιν τοῦ Λεοπόλδου τὸ τελευταῖον πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου· τῷ παρέστησε δὲ τὰ ἐν Ἑλλάδι καὶ τὰς ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων οὕτως, ὥστε δὲν παρώτρυνε αὐτὸν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ Στέμματος· μάλιστα ἄνευ τῆς παραχωρήσεως τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης, εἶπεν, ὅτι καὶ αὐτὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπογράψῃ σύμβασιν, προτιμῶν τὴν παραίτησίν του· ὑπέδειξε δὲ καὶ δυσκολίας, ὅπως γείνῃ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Λεοπόλδου ἐν τῇ Συνελεύσει τοῦ Ἄργους.

Τὴν 21ην Αὐγ. 1829 ὑπεγράφετο ἡ μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως, δι' ἧς (ἀριθ. 10) ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῆς Πύλης ἡ αὐτονομία τῆς Ἑλλάδος.[1]

§ 21. — Ἡ Ἀγγλία ἀναγνωρίζει τὴν Ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἀλλὰ φοβεῖται ἵδρυσιν ἰσχυροῦ Κράτους.

Νέαι διαπραγματεύσεις ἤρξαντο μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅτε ὁ Οὐελιγκτὼν ἐν ἐμπιστευτικῇ διακοινώσει πρὸς τὸν Μέττερνιχ ἔλε-

---

[1] Ἑλλ. Κωδ. Δ' σ. 83.

γεν, ὅτι, «οἱ Τοῦρκοι δὲν ἀπέθανον, ἀλλ' ἐθεώρησαν μόνον ἑαυ»τοὺς ὡς ἡττηθέντας. Οἱ Ἕλληνες δὲ προσέθηκε δὲν ζῶσι »καὶ ἐπὶ μακρὸν ἔτι θέλουσιν ἐξακολουθήσει διάγοντες *δά»νειον βίον* (existence d' emprunt). *Ἡ Ρωσία οὐδέποτε »θὰ θελήσῃ Ἑλληνικὸν βασίλειον.* Ἢ πάντα μὲ ἀπατῶσιν »ἢ θέλομεν ἴδει τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον, παριστάμενον »ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης προστάτην τῶν Τούρκων.»[1] Ἀνεγνώρισε μὲν ὅτι ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἀνεξαρτήτου Ἑλλ. Κράτους, διότι ἡ Ἑλλὰς ὡς ὑποτελὴς ἡγεμονία θὰ ἐξυπηρέτει τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσίας, ἀλλ' ἐφοβήθη τὴν ἵδρυσιν ἰσχυροῦ κράτους, ἡ δὲ Ρωσία ἔχουσα ὑπ' ὄψιν πάντοτε τὴν ἐξάρτησιν τῆς Ἑλλάδος, ἔστω καὶ ἀνεξαρτήτου *ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἰσοβιότητος τοῦ Καποδιστρίου*, δὲν ἦτο πλέον διατεθειμένη εἰς ἀπόκρουσιν τῆς περὶ ἀνεξαρτησίας προτάσεως. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις, τῆς Γαλλίας μὴ ἀντιλεξάσης, κατηρτίσθη τὸ ἀπὸ 3 Φεβρουαρ. 1830 πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου[2], δι' οὗ ἀνεγνωρίζετο μὲν ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ὁριζομένου τοῦ πολιτεύματος μοναρχικοῦ καὶ κληρονομικοῦ κατὰ τάξιν πρωτοτοκίας, περιωρίζοντο ὅμως τὰ ὅρια πρὸς βορρᾶν. Συγχρόνως ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ καὶ ἕτερον πρωτόκολλον περὶ ἀναγορεύσεως τοῦ πρίγκιπος Λεοπόλδου τοῦ Σὰξ Κοβούργου ὡς *ἡγεμόνος κυριάρχου τῆς Ἑλλάδος.*[3] Τὸ διπλωματικὸν τοῦτο ἔργον ἐθεωρήθη *ἀριστοτέχνημα*, δι' ὃ ἐν τέλει αὐτοῦ καὶ συγχαρητήρια ἀνεγράφησαν, ἀλλ' ἡ ἄφιξις τῆς εἰδήσεως ἐν Ἑλλάδι προὐξένησεν ἀπερίγραπτον λύπην διὰ τὴν περικοπὴν τῶν ὁρίων καὶ πάντες ἀδιακρίτως κομματικῶν ἀποχρώσεων ἀπέκρουον τὴν δοθεῖσαν λύσιν. Τοσαύτη ἦτο ἡ κατὰ τῶν τριῶν

---

[1] Βαρθόλδης Β' σ. 242.— [2] Ἑλλ. Κώδ. Δ'. σ. 70—82.— Εὐαγγελ. σ. 276. — [3] Ἑλλ. Κώδ. Δ'. σ. 84.—Εὐαγγελ. σ. 282.

δυνάμεων καταφορά, ὥστε τὸ ἐν Ναυπλίῳ καφενεῖον «Les trois Puissances» («Αἱ τρεῖς δυνάμεις») χλευαστικῶς προσωμάσθη μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ πρωτοκόλλου «Les trois potences» («Αἱ τρεῖς ἀγχόναι»)[1].

Τὸ πρωτόκολλον ἀνεκοινώθη ὑπὸ τῶν ἐν Ναυπλίῳ παρὰ τῇ προσωρινῇ Κυβερνήσει ἀντιπρέσβεων τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων[2], ὁ δὲ Κυβερνήτης μαθὼν πλέον τὴν ὁριστικὴν ἐκλογὴν τοῦ Λεοπόλδου ἀντὶ νὰ ὑποβάλῃ μετὰ παρρησίας καὶ τόλμης τὸ περὶ παραιτήσεως αὐτοῦ ζήτημα ἔλαβεν ἀπέναντι τῶν Δυνάμεων θέσιν περισκέψεως καὶ ἀμύνης, ὡς τοῦτο τεκμηριοῖ ἡ ἀπὸ 4]16 Ἀπριλίου 1830 ἀπάντησίς του εἰς τοὺς ἀντιπρέσβεις[3]. Ἐν τῷ δημοσίῳ ὅμως βίῳ δὲν εἶναι πάντοτε εὔθετος ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἡ παραίτησις, διότι εἰς τὴν παρρησίαν καὶ εἰς τὸν μετ' ἐπιγνώσεως λόγον ἀνήκει ὁ κόσμος· ἡ δὲ δειλὴ σιγὴ δὲν ἀποκτᾷ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Τὸ πρωτόκολλον ἀπέκρουσε μετὰ δυνάμεως ἐπιχειρημάτων ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ἄδικον ἐκ νέου ὑποδούλωσιν τῆς Κρήτης, τῆς Σάμου, τῆς Χίου καὶ τῶν Ψαρῶν ἡ Γερουσία διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Ἀπριλίου 1830 ὑπομνήματος, ὅπερ, ἀποδεχόμενον τὸν διορισμὸν τοῦ Λεοπόλδου, κατέληγε τεχνηέντως εἰς τὴν ἔκφρασιν ἐπιθυμίας, ὅπως οὗτος ἀσπασθῇ τὸ ἀνατολικὸν δόγμα[4].

§ 22. — Ὁ Λεοπόλδος παραιτεῖται ἕνεκα τῆς μὴ προσαρτήσεως τῆς Κρήτης καὶ ἵνα μὴ γείνῃ Ἁρμοστὴς τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἑλλάδι.

Ὑποψήφιοι διὰ τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον ἐκτὸς τῶν ἤδη μνημονευθέντων ἦσαν καὶ οἱ ἀκόλουθοι: ὁ δοὺξ Κάρολος

---

[1] Βχρθ. Β'. σ. 252.=[2] Ἑλλ. Κώδ. Δ'. σ. 92.= [3] Ἑλλ. Κώδ. Δ. σελ 103. — [4] Ἑλλην. Κώδ. Δ' σ. 111

τοῦ Μέκλεμβουργ, ὁ πρίγκηψ Φρειδερῖκος τῆς Ὀρανίας, ὁ Βερνάρδος τῆς Βέϊμαρ, ὁ Κάρολος τῆς Βαυαρίας, ὁ Ἰωάννης τῆς Σαξωνίας καὶ ὁ πρίγκηψ Φίλιππος τῆς Ἕσσης Ὀμβούργ. Ἔτος εἶχε παρέλθει ἀπὸ τῆς εἰς Ἑλλάδα ἀποστολῆς τοῦ Στόκμαρ, ὁ δὲ Λεοπόλδος ὑπὸ φιλελληνικῶν αἰσθημάτων ὠθούμενος εἶχεν ἐργασθῆ δραστηρίως, ὥστε πάντες οἱ μνηστῆρες τοῦ Ἑλλ. θρόνου εἶχον ἀποσυρθῆ ἐκ τῆς ὑποψηφιότητος, αὐτὸς δέ, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, ὡρίσθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸν διορισμόν του δὲν ἀντέτεινεν ἡ Ρωσία, διότι οἱ διπλωμάται αὐτῆς ἀπελπισθέντες περὶ διαρκοῦς ἡγεμονίας τοῦ Καποδιστρίου, ἐνόμιζον, ὅτι ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος, ὅστις ἦτο συνδεδεμένος καὶ μετὰ τῶν Ρωμανώφ ἕνεκα τοῦ γάμου τῆς ἀδελφῆς του μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς Κωνσταντίνου, ἦν ὁ ἀνήρ, ὅστις ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρονου ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ *τὴν ἀνάγκην στενοῦ μετὰ τῆς Ρωσίας συνδέσμου* «καὶ νὰ καταστήσῃ,—ὡς ἔγρα-»φεν ὁ ἐν Λονδίνῳ πρέσβυς τῆς Ρωσίας,—συνάμα ἀκίνδυνον »*τὴν μόνην ἀληθῶς ἐχθρὰν εἰς τοὺς Ἕλληνας πολιτικήν*, τὴν »τῆς Ἀγγλίας, διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀντιπολί-»τευσιν καὶ πρὸς τὴν οἰκογένειαν τῆς μελλούσης διαδόχου»[1]. Ἡ συναίνεσις τοῦ ἀνακτοβουλίου Παρισίων ἦτο εὐκολωτέρα· ἡ δυσχέρεια ὅμως ὑπῆρχεν ἐν Λονδίνῳ, καίτοι στενώτερον συνεδέετο καὶ ἐκεῖ συγγενικῶς μετὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας.[2] Τὸ σφάλμα τοῦ Λεοπόλδου ἦν, ὅτι εἰργάσθη πρῶτον περὶ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ὑποψηφιότητός του καὶ εἶτα περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν ὁρίων, αἱ δὲ περὶ αὐτῶν προσπάθειαι ἐναυάγησαν, ἰδίως ἡ περὶ προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐνέργεια τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν Οὐίγων. Μετὰ δειλίας προέ-

---

[1] Βαρθ. Β'. σ. 263. — [2] Ἦτο σύζυγος τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως.

τεινε τὴν ἀνάγκην τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὁ Ἄβερδην τῷ ἀπήντησεν, ὅτι ὁ κυριάρχης ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος ἤθελεν εἶναι κύριος νὰ προέλθῃ εἰς τοιαύτην διαπραγμάτευσιν καὶ εὐμενῶς ὑπεσήμανεν, ὅτι ἡ προσωπικότης ἀκριβῶς τοῦ Λεοπόλδου ἠδύνατο νὰ πραΰνῃ τὴν κατὰ τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους **ναυτικὴν ζηλοτυπίαν τῆς Ἀγγλίας,** *καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ νῆσος* **τῆς Κρήτης** *ἔμελλε νἀνήκῃ εἰς οἱανδήποτε ἄλλην πλὴν τῆς Πύλης κυβέρνησιν.* Ὅτε ὅμως ὁ Λεοπόλδος (30 Ἰαν.) κατέστησε τὴν κατοχὴν τῆς Κρήτης *ἀπαραίτητον ὅρον* τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Ἑλλ. θρόνου, ἐξεδήλωσεν ὁ Ἄβερδην ἅπαν τὸ πεῖσμα καὶ τὴν τραχύτητα τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας. «.....Εἶσθε ἐλεύθερος,—τῷ εἶπε,—νὰ παραιτηθῆτε..... Αἱ »Δυνάμεις δὲν σκοποῦσι νὰ διαπραγματευθῶσι πρὸς ὑμᾶς, »καὶ ἤθελον θεωρήσει ὡς ἄρνησιν τὴν *ὑπὸ ὅρους ἀποδοχήν*»[1].

Οὕτως ἀπέτυχεν εἰς τὰς ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἐνεργείας του, διότι ὑπεδύθη τὸ ἄτολμον καὶ ἀναποφάσιστον ἦθος, ὅπερ κατὰ τὸ ἥμισυ πάντοτε εἶναι τῆς ἥττης ἡ ἀφορμή· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν συνήνει νὰ δεχθῇ τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ μεταμεληθῇ διὰ τοῦτο, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ἡ μετὰ τοῦ Καποδιστρίου διαμειφθεῖσα ἀλληλογραφία·[2] αἱ δ' ἐπιστολαὶ τοῦ Κυβερνήτου διὰ διπλωματικῆς μὲν λεπτότητος γεγραμμέναι, ἀλλ' ἱκανῶς χαρακτηριστικαὶ τῶν διαθέσεών του συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ κλονίσωσι πλειότερον τὸν Λεοπόλδον. Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν ὁ Κυβερνήτης ὁμιλεῖ *περὶ ῥαδιουργιῶν τῶν ξένων*, ὑπαινισσόμενος τοὺς Ἄγγλους καὶ Γάλλους, *ὡς συκοφαντοῦντας δεῖθεν αὐτὸν* διὰ τὰ τερατώδη καὶ φιλόδοξα σχέδια, ὡς ἐκ τῶν μυ-

[1] Βαρθ. Β'. σ. 267.=[2] Εὐαγγελ. σ. 296—320.—Βαρθ. Β'. σ. 273.

στικῶν του μετὰ τῆς Ρωσίας σχέσεων[1]. Πάντα ταῦτα ἦτο φυσικὸν νἀπολήξωσιν εἰς τὴν ἀπὸ (9/21 Μαΐου 1830) παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου ἀπὸ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἔγγραφον τῆς παραιτήσεως[2] περιέχει ἐν ἐκτάσει τοὺς λόγους, συνοψιζομένους εἰς τὴν μὴ παραδοχὴν τοῦ πρωτοκόλλου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τὴν περικοπὴν τῶν Ἑλλ. ὁρίων εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ εἶναι βιώσιμον τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Διὰ τοῦτο γράφει ὁ Λεόπολδος ἐν τῇ παραιτήσει του ὅτι ἀποκρούει «τὸ ἔργον **ἐπιτρόπου τῶν συμμάχων »Δυνάμεων** *ἐκλεχθέντος παρ' αὐτῶν*, **ὅπως τηρῇ ὑπο- »τεταγμένην τὴν Ἑλλάδα «διὰ τῆς βίας τῶν ὅ- »πλων των.»** Τοιαύτη ἀποστολὴ ἤθελεν εἶναι *ἀποτρόπαιος* »εἰς τὰ αἰσθήματά του καὶ *ὑβριστικὴ εἰς τὸν χαρακτῆρά του»*.

Οἱ συγγενικοὶ δεσμοὶ μετὰ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ρωσίᾳ βασιλικῶν οἴκων καὶ ἡ ἁβρότης πρὸς τὰς Αὐλὰς τῶν τριῶν Δυνάμεων δὲν τῷ ἐπέτρεπον νὰ ἐκφρασθῇ σαφέστερον ὁ βραδύτερον γενόμενος βασιλεὺς τῶν Βέλγων, καίτοι χαρακτηριστικώτατος εἶναι ὁ ἐπίλογος τῆς παραιτήσεώς του πολλὰ διδάσκων πάντα Ἕλληνα θέλοντα νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παθημάτων. Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων ὅμως τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἐρνέστου Σὰξ Κοβούργου τοῦ μὴ ἀποδεχθέντος ἐπίσης τὸν Ἑλληνικὸν θρόνον μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἔτει 1889, θέλομεν ἴδῃ, ὅτι θεῖος, πατὴρ καὶ ἀνεψιὸς ἀπεποιήθησαν τὸν θρόνον, διότι ἡ *Ἀγγλία* ἠξίου νὰ ἔχῃ αὐτοὺς *ὡς Ἄγγλους Ἁρμοστὰς ἐν Ἑλλάδι.*

Ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς σφοδροτάτας συζητήσεις ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ, ἐπίθεσις δὲ κατ' αὐτοῦ ἐγένετο ζωηρὰ ἐπὶ ἀστασίᾳ καὶ «ἀνοησίᾳ αὐ-

---

[1] Βαρθ. Β'. σ. 281. = [2] Ἑλλ. Κώδ. σ. 130.—Εὐαγγελ. σ. 327.

τοῦ». Ὁ Τσάρος ὠνόμασε τὴν διαγωγήν του «*ἐπαίσχυντον ἀποστασίαν*». Ὁ Μέττερνιχ ὅμως ἔλεγε: «τίνα πρίγκιπα «δύνανται νὰ πείσωσιν αἱ Δυνάμεις εἰς Κυβέρνησιν λέμβου, «*στερουμένης ἐδάφους καὶ πηδαλίου*;»[1] Ὁ Κυβερνήτης ἐθεώρησε τὴν παραίτησιν ὡς εὐνοϊκὸν γεγονὸς καὶ *ἀποτυχίαν τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς*, πᾶσαν δὲ τὴν ἐλπίδα ἐστήριζεν εἰς τὴν Ρωσίαν· ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἡ εἴδησις αὕτη κατελύπησε πάντας. Ὁ Λεοπόλδος, ἀπολογούμενος διὰ τῆς πρὸς τὸν Σταΐν ἐπιστολῆς του (10 Ἰουν. 1830), προέβλεπεν, ὅτι αἱ δυνάμεις ἤθελον βραδύτερον ἀναγκασθῇ νὰ μεταβάλωσι τὰ ὅρια, διότι *οὐδεὶς ἔντιμος ἀνὴρ* θὰ θελήσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν ὑπὸ τοὺς ἐπαχθεῖς ὅρους.[2] Ὁ Σταΐν οἱονεὶ παρηγορῶν αὐτὸν τῷ ἀπήντα ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον: «ὁ ἀνθρώπινος νοῦς «δύναται νὰ κατίδῃ τὰ ἐγγὺς κείμενα, οὐχὶ ὅμως νὰ δια«σχίσῃ τὰ σκότη τοῦ απομεμακρυσμένου μέλλοντος· ὡς πρὸς «τοῦτο ὁδηγὸς εἶναι ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, ἡ εἰς »τὸν Θεὸν πεποίθησις καὶ ἡ λήθη πάσης ἰδιωφελείας». Ἐν τέλει ἡ λονδίνιος Σύνοδος διὰ τοῦ ἀπὸ 2 / 14 Ἰουν. 1830 πρωτοκόλλου[3] ἀπεφάσισε νὰ δηλωθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἑλλάδι ὅτι καὶ μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Λεοπόλδου αἱ τρεῖς δυνάμεις ἐμμένουσιν εἰς τὰ κατὰ Φεβρουάριον 1830 ἀποφασισθέντα.

§ 23. — Ἐμφύλιος πολεμος ἕνεκα τοῦ ἐκρωσισμοῦ τῆς Ἑλλαδος.

Ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπολδου, ἡ ἐν Γαλλίᾳ Ἰουλιανὴ ἐπανάστασις καὶ ἡ ἀνάρρησις τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου εἰς

---

[1] Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Φίκελμον τῆς 17 Ἰουλ. 1830.— Βαθ. Β'. σ. 296.— [2] Αὐτόθι σ. 297. — [3] Ἑλλ. Κώδ. Δ'. σ. 143.— Εὐαγγ. Καποδίστριας σ. 334.

τὸν γαλλικὸν θρόνον μεγάλην ἐπέφερον μεταβολήν. Ἡ μὲν συμμαχία τῶν τριῶν δυνάμεων ἠλλοιώθη, διότι εἶχε παρέλθει πλέον ὁ καιρός, καθ' ὃν ὁ Μέττερνιχ παρέβαλλε τὴν Γαλλίαν πρὸς *πολιτικὸν ὑποκατάστημα* τῆς Πετρουπόλεως. Χαλαρωθέντων τῶν ρωσογαλλικῶν δεσμῶν συνεσφίγχθησαν οἱ τῶν δύο δυτικῶν δυνάμεων. Ὁ δ' ἐπαναστατικὸς ἄνεμος ἔπνευσεν ἐκ Παρισίων μέχρις Ἑλλάδος, ἔνθα ἡ ἐπὶ τὸ *ρωσικώτερον* διαρρυθμισθεῖσα καποδιστριακὴ διοίκησις εἶχε λάβει μορφὴν **«τυραννέας ρώσου ἀνθυπάτου»**[1]. Τὴν γεννηθεῖσαν ἀντίδρασιν ἐπιτηδείως συνεδαύλισαν οἱ πράκτορες τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, ἀνέπτυξε δ'εἰς βαθμὸν ἐπικίνδυνον ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ ἐκ ρωσικῶν παραδόσεων αὐθαίρετος καὶ δικτατορικὴ πορεία τοῦ Καποδιστρίου ἐνισχυθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι ρώσων πρακτόρων, οὓς ὁ Κυβερνήτης διέταττεν ὡς *πρώην ρῶσος ὑπουργός*. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Τσάμη Καρατάσου καὶ τοῦ Γαρδικιώτου εἶχε κατασταλῆ· ἀλλ' αἱ κατὰ τῆς ἐλευθεροτυπίας προσβολαὶ[2] ἀνερρίπισαν τὰ ἐπαναστατικὰ φρονήματα τῶν φιλελευθέρων ἢ τῶν συνταγματικῶν. Ἡ καταδίωξις τοῦ Ἀντωνιάδου καὶ τοῦ Πολυζωΐδου συντακτῶν τῆς «Ἠοῦς» καὶ τοῦ «Ἀπόλλωνος συνετέλεσεν εἰς τὸ νἀνάψῃ ἡ ἐπαναστατικὴ πυρκαϊά, διότι οὐδὲν ἄλλο μαρτύριον ἀποφέρει πλειοτέρας εἰς τὴν ἐλευθερίαν καρποὺς ἐκτὸς τοῦ δημοσιογραφικοῦ. Ὁ ἐθνικὸς ποιητὴς Α. Σοῦτσος ἀπηθανάτισε διὰ τῆς σατύρας του τοὺς καταδιωγμοὺς τοῦ τύπου διὰ τοῦ ποιήματός του «Ὁ περὶ ἐλευθεροτυπίας κανονισμὸς ἢ τὸ *τυποκτόνον ψήφισμα* τοῦ Ι. Καποδιστρίου».

Ἐν Ὕδρᾳ ὑπῆρχον ἐπαναστατικὰ ἐναύσματα, διότι ὁ Ὑ-

---

[1] Βαρθ. Β' σ. 316. = [2] ΕἰςΠοικίλην Στοὰν τοῦ 1888 σ. 169 ἡμετέραν μελέτην «Περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Τύπου».

δραϊκὸς χαρακτὴρ ἦτον ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸν τοῦ Κυβερνήτου· ἀφ'ὅτου δὲ οὗτος *ἀπέκρουσε περιφρονητικῶς τὰς προτάσεις τῶν ὑδραίων περὶ σχηματισμοῦ ἐθνικοῦ στόλου*, ἐξεδηλώθη ὁρμητικώτερον ἡ κατὰ τοῦ Καποδιστρίου δυσμένεια. Ἡ Ὕδρα λοιπὸν ὡρίσθη ὡς ἕδρα ἑπταμελοῦς «*Συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς*» καὶ ἐκεῖθεν μετεδόθη ἡ ἐπανάστασις εἰς Σῦρον καὶ εἰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου.

§ 24. —Ὁ Καποδίστριας διὰ τοῦ ρωσικοῦ στόλου ἀγρίως ἐπιτίθεται κατὰ τῶν φιλελευθέρων.

Ὁ Κυβερνήτης πάσῃ δυνάμει προσεπάθει νὰ πείσῃ τοὺς ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν δυνάμεων, ἵνα διαταχθῶσιν οἱ συμμαχικοὶ στόλοι νὰ καταστείλωσι τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ὁ μὲν Ρῶσος Ρούκμαν ἀπῄτει ἔντονα καὶ γενναῖα μέτρα, «ἵνα κατασυντριβῇ ἀμέσως ἡ κεφαλὴ τοῦ ἐπαναστατικοῦ δράκοντος». Ὁ γάλλος Ρουὰν προέτεινε τὴν ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων κατάληψιν τοῦ Ναυπλίου, ὁ δὲ Ἄγγλος Δόκινς, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰναμιχθῇ εἰς ἐμφυλίους Ἑλληνικὰς διενέξεις, δὲν ἐνόμιζεν ὅμως πρόωρον τὴν συγκρότησιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, οὐδὲ κινδυνώδη τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα παροχὴν Συντάγματος· ταῦτα δ' ἐζήτουν οἱ ἐπαναστάται. Μὴ ἀναμιχθέντων τῶν Ἀγγλογαλλικῶν στόλων, ἀνέλαβεν ὁ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου διαταχθεὶς ρῶσος ναύαρχος νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας μετὰ σκαιότητος, ἣν τῷ ἐνέπνεεν ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὸν Τσάρον, οὗτινος τὸν ἀνθύπατον ἐπροστάτευε.

Χάριν τοιούτου ἁγίου σκοποῦ οὐδεμία θυσία ἔδει νὰ θεωρηθῇ μεγάλη· οὕτω τὰ ρωσικὰ τηλεβόλα ἐχρησιμοποιήθησαν μετ' εὐστοχίας τὴν νύκτα τῆς 5ης πρὸς τὴν 6ην Αὐγ. 1830

κατὰ τῶν ἐν Πόρῳ ἐπαναστατῶν, οἵτινες διὰ τοῦ ἀτρομήτου Μιαούλη εἶχον καταλάβει τόν τε Ἑλληνικὸν στόλον καὶ τὴν πόλιν. Εἰς τοιοῦτο δὲ σημεῖον ἐξώθησεν ὁ Καποδίστριας τὴν ἔνοπλον τῶν ρώσων ἐπέμβασιν κατὰ τῶν ὑπηκόων του, ὥστε ἐν δικαίᾳ ἀμύνῃ καὶ πρὸς τιμωρίαν τῆς ξενικῆς αὐθαδείας ὁ ὑπερήφανος Ὑδραῖος Ναύαρχος μετ' ἀποτυχίαν παντὸς ἄλλου μέτρου καὶ ἀφοῦ εἶχεν ἤδη προειδοποιήσει ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν πυρπόλησιν τοῦ *Ἑλληνικοῦ στόλου, ἵνα μὴ οὗτος περιέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρώσων* καὶ παραδιδόμενος εἰς τὸν Καποδίστριαν χρησιμεύσῃ πρὸς ἐξόντωτωσιν τῶν ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν· οὐδὲν ἄλλο μέσον ἀμύνης εἶχε μείνει κατὰ τῆς ἀναιδοῦς ἀναμίξεως τῶν ξένων εἰς ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας ζητήματα, συμπράττοντος τοῦ ρώσου ἀνθυπάτου, ὑπὸ δημοκρατικὸν μανδύαν! Ὁ ἀμείλικτος Ρίκορδ καὶ ἄλλα τρία ὑδραϊκὰ πλοῖα εὑρισκόμενα ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Κορώνης κατεδίωξε βραδύτερον, τὰ ὁποῖα οἱ ὑδραῖοι ἠναγκάσθησαν ἕνεκα τῶν αὐτῶν λόγων νὰ πυρπολήσωσι.[1]

«Μεταχειριζόμενος,—λέγει ἡ Δωραδίστρια,—ρωσικὰ ὅπλα »πρὸς καταστολὴν τῶν πολεμίων αὐτοῦ ὁ *ἄρχων δημοκρα»τικῆς πολιτείας* ἐκύρου ἀφρόνως τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἀγ»γλικῶν ἐκείνων ἐφημερίδων, αἵτινες κατηγόρουν αὐτοῦ ὅτι »ἤθελε νὰ μεταβάλῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς *«ὀσποδοράτον» καὶ ὅτι »διάθεσιν εἶχε νἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ρωσίας*[2].

Μετὰ τὰ ἐν Πόρῳ, ἐν Ὕδρᾳ καὶ Κορώνῃ συμβάντα *ἐγένετο τελειότατος ὁ ἐκρωσισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως*, τοῦ ρώσου ἀντιπρέσβεως, τοῦ ρώσου ναυάρχου καὶ τοῦ πρώην ρώσου Ὑπουργοῦ τὰ πάντα κανονιζόντων ἐπὶ τὸ ρω-

---

[1] Βαρθ. Β'. σ. 367 = [2] Βαρθ Β'. σ. 358.

σικώτερον τῇ βοηθείᾳ τῶν ρωσικῶν τηλεβόλων, ἀποδοκιμαζόντων, ἐννοεῖται, καὶ ἀντιπραττόντων τῶν πρακτόρων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, οἵτινες μάλιστα καὶ ὑπεδαύλιζον ὑπούλως καὶ τεχνηέντως τὴν κατὰ τοῦ Καποδιστρίου εὔφλεκτον ὕλην.

§. 25. — Ὁ Κυβερνήτης πίπτει θῦμα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς.

Ἡ ἀντιπολιτευτικὴ ἐξέγερσις ἐν Μάνῃ, ἡ σύλληψις τοῦ Πετρόμπεη ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἡ περιφρονητικὴ πρὸς αὐτὸν συμπεριφορὰ τοῦ Κυβερνήτου, ἡ ἐν γένει δὲ πολιτεία τῆς καποδιστριακῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ ἐκμετάλλευσις πάντων τούτων ὑπὸ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Γάλλων πρακτόρων ἐξηρέθιζον καὶ ηὔξανον τὴν ἀντιπολίτευσιν· ἀλλ', ὡς εἶναι ἐξηκριβωμένον, οὐδεὶς ἐκ τῶν διευθυνόντων τἀντίθετα κόμματα ἐσκέφθη περὶ δολοφονίας ἀνδρός, εἰς ὃν καὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἀνεγνώριζον ἀρετὰς ἐξόχους καὶ μέγαν πατριωτισμόν, παρασύροντα ὅμως αὐτὸν *ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος* εἰς τὸν ἐκρωσισμὸν τῆς Ἑλλάδος. Βεβαίως αἱματηρά τις καταστροφὴ ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ κόψῃ τὸν περίπλοκον δεσμόν, εἰς ὃν εἶχον περιαγάγει τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ἡ θρασυτάτη τῶν ξένων ἐπέμβασις διὰ βίας κτηνώδους κατὰ τῶν φιλελευθέρων προκληθείσης ἐξ ἀδυναμίας καὶ φιλαυτίας τοῦ Κυβερνήτου. Προσωπικὴ ὅλως ἐκδίκησις ἕνεκα ἐθίμων τῆς Μάνης εἶναι τὸ κύριον αἴτιον τοῦ στυγεροῦ φόνου τοῦ Ι. Καποδιστρίου (27 Σεπτεμ. 1831).[1] Ἀλλ' οὐδεὶς ὁ δυνάμενος νἀρνηθῇ, ὅτι οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα, ἣν εἶχε δημιουργήσει ὁ ἴδιος

---

[1] Βαρθ. Β'. σ. 375.—397.—Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 44.

διὰ τῆς μεταμορφώσεως τῆς Ἑλλάδος *εἰς ρωσικὸν Κυβερνεῖον*.

«Καίτοι ὁ φόνος οὗτος,—λέγει ἡ ἀπὸ 25 Ὀκτωβρίου 1831 ἔκθεσις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐστριακῆς πρεσβείας,[1]—ἦν ἀποτέλεσμα *ἰδιωτικῆς ἐκδικήσεως* τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχαλῶν ἐχθρᾶς πάντοτε τοῦ Κυβερνήτου, δὲν πρέπει οὐχ ἧττον νὰ μὴ ἀποδοθῇ τὸ ἔγκλημα τοῦτο εἰς τὴν γενικὴν τῶν πνευμάτων ἀγανάκτησιν, ἣν ἐπηύξησεν ἡ ἐπέμβασις τῶν ρωσικῶν δυνάμεων ἐν Πόρῳ καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ. Ἱκανῶς δ'ἐπίσης συνετέλεσεν εἰς τὸ οἰκτρὸν αὐτὸ τέλος ἡ μακρὰ αὐτοῦ ἐγκατάλειψις ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του ἐνθαρρύνσεις τοῦ κομιτάτου τῶν Παρισίων».

Δὲν προτιθέμεθα νὰ προβῶμεν εἰς κρίσεις ἐκτενεῖς περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Κυβερνήτου καὶ περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ βίου·[2] ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ παραλίπωμεν ὅτι ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας εἶχε πολλὰ φυσικὰ χαρίσματα, ἅτινα ἐκαλλιέργησε διὰ τῆς φιλομαθίας καὶ φιλοπονίας του ἐν τῇ ρωσικῇ ὑπηρεσίᾳ· ὅτι ἦν ἀναντιλέκτως ἁγνότατος ἐν τῷ ἰδιωτικῷ του βίῳ διάγων λιτότατα, θεοσεβὴς «φιλόπολις τε καὶ χρημάτων κρείσσων». Χαρακτηριστικὰ καὶ διδακτικώτατα διὰ πάντα ἄρχοντα Ἑλλήνων εἶναι τὰ περὶ αὐτοῦ διὰ τὴν πρὸς τὰ χρήματα περιφρόνησιν καὶ ἄλλα τοῦ βίου του ἀνέκδοτα. Ὡς πρὸς δὲ τὴν διπλωματικήν του ἱκανότητα ἱστορικοί τινες τὸν παραβάλλουσι πρὸς τὸν Καβούρ. Ἀλλ' ἐκ χαρακτῆρος καὶ ἐκ μακρᾶς ἐν Ρωσίᾳ διαβιώσεως ἀνελεύθερος τὸ φρόνημα καὶ δεσποτικός,ἐνθερμότατος δ' ἐκ πεποιθήσεως θιασώτης τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐκτὸς παροδικῶν ἐξαιρέσεων καὶ τῆς *ρωσικῆς* διοικήσεως· εἰς τοὺς κατηγοροῦντας αὐτόν, ὅτι ἦτο «ἐντελῶς ρῶσος» ἀπήντα: «*Ρῶσος*

[1] Βαρθ. Β'. σ. 374 καὶ 754 = [2] Βαρθόλ. Β'. σ 401—426.

διὰ τί ὄχι; ἀλλὰ πρὸ παντὸς εἶμαι Ἕλλην.» Ὑπέγραψεν ὅμως τὴν ἰδίαν αὐτοῦ καταδίκην, ὅτε ἀπεφάσισε νὰ καλυφθῇ ἐν Πόρῳ διὰ τῆς ρωσικῆς σημαίας ἀπέναντι τῶν ὑπὲρ συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ἀγωνιζομένων. Οὕτω δὲ μοιραίως ἑλκυόμενος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐμπεσὼν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ρωσίας κατεστράφη ἐκ τοῦ ρωσισμοῦ του· ἀλλὰ δὲν δύναταί τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι δὲν ἠγάπα τὴν πατρίδα του· ἂν δ'ἐσφάλη κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, μομφῆς ἀξία εἶναι ἡ κρίσις του, οὐχὶ δὲ τὸ φρόνημά του. Τὸ τραγικὸν δὲ τέλος αὐτοῦ ἐξήγνισεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, καὶ τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ σφάλματα, οἱ δὲ πολλοὶ καὶ μάλιστα οἱ νεώτεροι ἀγνοοῦντες τὰ τοῦ πολιτικοῦ του βίου ἐν λεπτομερείᾳ προκαταλαμβάνονται εἰς τὰς κρίσεις των ἐκ τοῦ ἀναμφισβητήτως ἀγαθοῦ χαρακτῆρος του καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐδολοφονήθη.

Μελέτης ὅμως ἐμβριθεστάτης εἶναι παντὶ Ἕλληνι ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ Ι. Καποδιστρίου, διότι, ἐὰν ἄλλος ἀντ' αὐτοῦ, — ἐλεύθερος ξενικῆς ἐπιδράσεως καὶ δὴ Κυβερνήσεως δεσποτικῆς,—καλούμενος ἔκτιζε θεμέλια ἀσφαλῆ τῆς ἀρτιπαγοῦς Ἑλληνικῆς δημοκρατίας, οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, θἀνετρέφοντο ἐξ ἀρχῆς ὑγιῶς καὶ θὰ ἐπροφυλάσσοντο ἀπὸ τῆς παγίδος τῆς *δολερᾶς ξενοκρατίας*, ἧς θῦμα ἔπεσεν αὐτὸς πρῶτος καὶ ἥτις ἔκτοτε ἀνδρωθεῖσα κρατεῖ ὑπὸ *βαρὺν ζυγὸν τὸν τηκόμενον Ἑλληνισμὸν* ἕνεκα καταχθονίων σχεδίων, δι' ἃ εὑρίσκονται ἀτυχῶς πάντοτε πράκτορες ἐν Ἀθήναις, διότι οὐδὲν κινδυνωδέστερον τῶν διπλωματικῶν δικτύων καὶ παγίδων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Η ΥΠΟ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΜΦΥΛΙΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ

(1831—1832)

«Ὁ ρῶσος Ναύαρχος ἐπολιτεύετο ἰδιοβούλως ὡς κυβέρνησις καὶ ἀνεμίμνησκεν ἀπειλητικῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἀπὸ τῆς Ρωσίας ἐξάρτησιν αὐτῶν».

Κ. Μ. Βαρθόλδης.

---

§ 26. — Ὁ Αὐγουστῖνος Καποδίστριας συνεχίζει τὸ ἔργον τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ὁ ὑπὸ τῆς γερουσίας διορισμὸς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς συγκειμένης ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου προέδρου, Θεοδ. Κολοκοτρώνη καὶ Ἰωαν. Κωλέττη καὶ βραδύτερον ὁ διορισμὸς τοῦ πρώτου ὡς Κυβερνήτου ἀναγνωρισθέντος καὶ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐδείνωσαν ἀντὶ νὰ βελτιώσωσι τὴν κατάστασιν. Ἀποσπασθέντος τοῦ Ἰω. Κωλέττου, ἐπεχείρησαν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του νὰ διαλύσωσι διὰ τῶν ὅπλων τὴν συνέλευσιν καὶ νἀνατρέψωσι τὰ καθεστῶτα, συγκεντρωθέντες δὲ εἰς Περαχώραν ἐψήφισαν ἑτέραν ἀρχὴν ὑπερτάτην ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Κωλέττου. Αἱ δὲ διπλωματικαὶ ρᾳδιουργίαι οὐδόλως ἔπαυσαν τῶν ἐν Ἑλλάδι ρώσων πρακτόρων ὑποστηριζόντων τὸν Αὐγουστῖνον ὡς ἀρχηγὸν

τοῦ ρωσικοῦ κόμματος, τοῦ δὲ Κωλέττου ὑποστηριζομένου καὶ ὑποκινουμένου ὑπὸ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων.[1] Ἐν ᾧ δὲ συνεκρούοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ Ἄργους οἱ κυβερνητικοί,—μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐφάνη *ρῶσος* ἀξιωματικὸς καὶ *στρατιῶται τοῦ ρωσικοῦ στόλου*,—μετὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων,[2] ἀφίκετο εἰς Ναύπλιον ἐντολῇ τοῦ Πάλμεστρων ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς Στρ. Κάνιγκ ἐντολὴν ἔχων νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ εἰς ὁριστικὴν συνεννόησιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν ὁρίων, ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ἡ ἀνάγκη τῆς τροποποιήσεως τῶν περὶ αὐτῶν ἀποφασισθέντων· ἀλλ' ὁ Ἄγγλος διπλωμάτης ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἀποστολήν του. *Τότε τῇ παρορμήσει τοῦ Αὐγ. Καποδιστρίου*[3] τὰ ἐν Νησίῳ τῆς Μεσσηνίας σώματα τοῦ Κολοκοτρώνη *συνεκρούσθησαν* μετὰ τοῦ γαλλικοῦ σώματος τοῦ στρατηγοῦ Γκέενεκ, ὅστις καὶ μετὰ συγκέντρωσιν δυνάμεων κατέλαβε τὸ Νησίον, ἀποχωρήσαντος τοῦ Ἑλλ. στρατοῦ (4 Φεβρ. 1832), οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι ἐνισχυθέντες καὶ ἐκ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ὄθωνος, ἔχοντες δὲ ὡς σύνθημα «βασιλεὺς καὶ σύνταγμα» ἐνίκησαν τοὺς κυβερνητικοὺς *μεθ' ὅλην τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ρώσου ναυάρχου κατὰ τῶν Ὑδραίων*.[4] Τότε ὁ Αὐγ. Καποδίστριας ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλῃ (9 Ἀπριλ. 1832) τὴν παραίτησίν του καὶ νἀναχωρήσῃ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα εἰς Κέρκυραν. Ἡ δὲ γερουσία ἐξελέξατο ἐπιτροπήν, εἰς ἣν ἀνετέθησαν τὰ ἔργα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας μέχρις ἀφίξεως τοῦ βασιλέως.[5]

Ἐξ αὐτῶν τῶν ἐκθέσεων τοῦ ρώσου ναυάρχου ἀριδήλως

---

[1] Ἐκθέσεις ἐκ Ναυπλίου 12. 13 Ἰανουαρ. 1832. 22 Ἰανουαρ. 10 Φεβρ. 1832 εἰς Βαρθόλ. Β' σ. 453.= [2] Ὁ Ρίκορδ ἐν ἐκθέσει του προσεπάθησε νὰ κολάσῃ ταῦτα. Αὐτόθι σ 455. = [3] Βαλθόλ.. Β' σ. 481.— [4] Αὐτόθι Β' σ. 471. = [5] Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 46. 49.

βεβαιοῦται ὅτι καὶ αἱ μελαναὶ αὗται σελίδες τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ὀφείλονται εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι πολυπλόκους καὶ ἀντιμάχους ῥᾳδιουργίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυτικῶν δυνάμεων ἐπεδείκνυον τὰς ὑπὲρ τῆς ἀντιπολιτεύσεως συμπαθείας αὐτῶν μετά τινος χλιαρότητος, ὁ ναύαρχος ὅμως Ρίκορδ «ἐπολιτεύετο ἰδιοβούλως *ὡς κυβέρνησις καὶ ἀνεμίμνησκεν ἀπειλητικῶς* εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἀπὸ τῆς *Ρωσίας ἐξάρτησιν αὐτῶν.*»[1]

§ 27. — Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ὄθωνος καὶ ἡ τῇ ἐπεμβάσει τῶν δυνάμεων μορφὴ τοῦ πολιτεύματος·

Ἡ ἐξ οἱωνδήποτε αἰτίων δημιουργηθεῖσα ἀνώμαλος τῶν πραγμάτων κατάστασις ἐπέρρωσε τὴν γνώμην τῶν θεωρούντων ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην ἐκλογῆς βασιλέως. Μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων μνηστήρων τοῦ θρόνου ὑπερίσχυσεν ὁριστικῶς ὁ πρίγκηψ Ὄθων δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ὑπὲρ οὗ ἐκθύμως εἰργάζετο καὶ ὁ Θήρσιος ἀπὸ τοῦ Σεπτεμ. 1829. Τῇ προτάσει δὲ τῆς Γαλλίας γενομένῃ ἀποδεκτῇ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσίας ὑπεγράφη τὸ ἀπὸ 13 Φεβρ. 1832 πρωτόκολλον ἐν Λονδίνῳ.[2] Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ὄθωνος καλῶς ἠκούσθη ἐν Ἑλλάδι ἕνεκα τῶν ἁγνῶν φιλελληνικῶν αἰσθημάτων τοῦ πατρός του βασιλέως Λουδοβίκου καὶ διότι ἡ Βαυαρία οὐδέποτε εἶχε λάβει μέρος εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι διπλωματικὰς ῥᾳδιουργίας. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἀπῄτησε πρὸς τῆς ἀποδοχῆς τὴν συναίνεσιν αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τοῦτο δὲ ἡ γερουσία διὰ τοῦ ἀπὸ 13 | 25

---

[1] Βαρθ. Β' σ. 472 = [2] Ἑλλ. Κῶδ. Δ' σ. 175.

'Απριλ. 1832 ἐγγράφου της[1] ἐδήλωσεν ὅτι μετ' ἀγαλλιάσεως ἤκουσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὄθωνος καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀπὸ 7 Μαΐου 1832 ἐν Λονδίνῳ ὑπογραφείσης συνθήκης ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν δυνάμεων,[2] κυρωθείσης ὑπό τε τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας (22 Μαΐου 1832)[3] καὶ βραδύτερον ὑπὸ τῆς ἐν Προνοίᾳ Συνελεύσεως διὰ τοῦ Β ψηφίσματος ἀπὸ 27 'Ιουλ. 1832[4] ἀνεγνωρίσθη ὁ Ὄθων Α' «Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος», ἡ δὲ Ἑλλὰς ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων **ἀνεξάρτητον** *μοναρχικὸν Κράτος*.

Αἱ δύο αὗται διατάξεις τῆς συνθήκης ἀπαρτίζουσι σχῆμα ὀξύμωρον, διότι *πᾶν ἀνεξάρτητον Κράτος* εἶναι ἐλεύθερον εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ εἰς τὴν τροποποίησιν τοῦ πολιτεύματος (§ 3), ῥήτρα δ' ἐν συνθήκῃ παραβιάζουσα τἀπόλυτα δίκαια *ἀνεξαρτήτου κράτους*[5] δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς μὴ ὑπάρχουσα,[6] οὐδ' ἐκωλύθη ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία ἐκ τῆς συνθήκης βραδύτερον νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος τοῦ 1844, ὅτε ἡ

---

[1] Ἑλλ. Κώδ. Δ' σ. 182.— [2] Αὐτόθι σ. 187. Ὑπάρχει καὶ ἄρθρον ἑρμηνευτικὸν εἰς σ. 202 καὶ ἄλλα σχετικὰ ἔγγραφα αὐτόθι σ. 210—9.— [3] Αὐτόθι σ. 201.— [4] Αὐτόθι σ. 205.—Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 48.—
[5] **Bluntschli de l'État.** Βιβλ. 7 κεφ. 3. — **Gros.** 'Αρχαὶ τοῦ δικαίου. Μέρος Δ'. § 419—422.—**Heffter** § 29—30.— Σαριπόλου. Τὰ τῶν ἐθνῶν νόμιμα § 48. Τὰ περὶ πολιτευμάτων ζητήματα, — διδάσκει ὁ **Bluntschli (Droit international § 39** σημ),—ἀποβλέπουσι τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν. Τὸ Διεθνὲς Δίκαιον ἀδιαφορεῖ, ἐὰν Κράτος τι εἶναι μοναρχικὸν ἢ δημοκρατικόν, ἐὰν ἡ κυβέρνησις εἶναι ἀπόλυτος ἢ κοινοβουλευτική» .— [6] Διότι αἱ συνθῆκαι προτιθέμεναι νὰ προστατεύσωσι ξένην τινὰ δυναστείαν μόνον περιωρισμένην ἀξίαν ἔχουσι. Μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς δυναστείας δι' ἐπαναστάσεως πᾶσα ὑποχρέωσις παύει καὶ ἐὰν ῥητῶς διὰ συνθήκης εἶχεν ἀναληφθῆ τοιαύτη ὑπὸ Κράτους τινὸς (ὅρα καὶ παραδείγματα περὶ τούτου αὐτόθι § 43 Σαριπόλου Συνταγμ. Δ'. § 595 σημ. ζ'.)

Συντακτικὴ Συνέλευσις εἶχεν ὅλην τὴν ἐξουσίαν, ὅπως ὁρίσῃ οἱανδήποτε ἄλλην μορφὴν πολιτεύματος. Εἶχε δὲ δίκαιον καὶ ὁ Πάλμερστων τὴν συνθήκην ταύτην σχολιάζων βραδύτερον[1] νὰ κατακρίνῃ τὰ μέσα, ἅτινα διετήρησαν αἱ Δυνάμεις «*ὅπως δικτατορικῶς ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκείνης, ἣν ἐπισήμως ἀνεκήρυξαν* **ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον Κράτος.**»[2]

Τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὄθωνος ἀνεγνώρισαν βαθμηδὸν ὅλα τα εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια. Τόσον δὲ ἡ Ἀγγλία ὅσον καὶ ἡ Ρωσία δὲν ἠρέσκοντο βλέπουσαι παρατεινομένην τὴν ἐν Πελοποννήσῳ γαλλικὴν κατοχήν· ὅθεν μετὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ νίκην τῶν φιλελευθέρων καὶ τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου Γρέϋ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Κάνιγκ τοσοῦτον ἰσχυρῶς καὶ δεξιῶς ἐπίεσε τὴν Πύλην, ὥστε αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπογραφὴν τῆς ἀπὸ 27 Ἰαν. 9 Ἰουλίου 1832 συνθήκης,[3] δι' ἧς ὡρίσθη ὁριστικῶς ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ τῆς Ἑλλάδος, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀναβλητικοὶ καὶ δόλιοι ἀρνοῦνται τὰ πάντα, τοὐναντίον δὲ παραχωροῦσι τὰ πάντα εἰς τὸν γνωρίζοντα νὰ τρομάζῃ αὐτούς. Ἀπρόσιτοι εἰς τὴν λογικὴν κάμπτονται ὑπὸ τοῦ φόβου. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας εἶχεν ἐργασθῆ ὑπὲρ τῆς συνθήκης ταύτης μετὰ εἰλικρινοῦς δραστηριότητος, ὁ δὲ τῆς Ρωσίας μετά τινος δυσπιστίας καὶ δυσκολίας, διότι διὰ τῶν γενομένων παραχωρήσεων ἐξυπηρετεῖτο ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀνάμιξις τῆς Ἀγγλίας· ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ὁριστικὴ διευθέτησις

---

[1] Ἐπιστολὴ ἀπὸ 18 Ἀπριλ. 1836 εἰς τὸν Πότσο δὶ Βόργο. Βαρθόλ. Β'. σ. 491. = [2] Λόγοι ὡραῖοι οἵτινες μετ' ὀλίγα ἔτη κατὰ τὰ Παρκερικὰ ἐφηρμόζοντο παρὰ τοῦ ἰδίου (§ 40—41) διὰ τῆς κτηνώδους βίας! = [3] Ἑλλ Κώδ. Δ' σ. 220.

τῆς γραμμῆς καθίστα περιττὴν πλέον τὴν γαλλικὴν κατοχήν, ὅπερ ἐπεθύμει καὶ αὕτη.

§ 28.— Ναπαῖοι, Μπαρλαῖοι καὶ Μοσχομαγκῖται. Κατάληψις τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τῶν Γάλλων.

Οἱ κακοὶ δαίμονες τῆς νέας ἐπικρατείας — οἱ ἐν Ἑλλάδι πράκτορες τῶν ξένων—οὐδόλως ἀφῆκαν ἥσυχον τὸν τόπον ἐκ τῶν πολιτικῶν των ῥᾳδιουργιῶν Ἐν καιρῷ δὲ τῆς ἀναρχίας καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐκαλοῦντο οἱ μὲν ῥωσόφρονες,— οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Καποδιστρίου *Ναπαῖοι* ἔκ τινος Νάπα φανατικοῦ Καποδιστριακοῦ,—οἱ δὲ ἀγγλόφρονες *Μπαρλαῖοι* ἔκ τινος Μπάρλα φανατικοῦ ὀπαδοῦ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος, οἱ δὲ γαλλόφρονες οἱ καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Κωλέττου *Μοσχομαγκῖται* ἔκ τινος Μόσχου ὀπαδοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς Μάγκας (=δεκαρχίας). Οἱ τελευταῖοι ἐκαλοῦντο *Συνταγματικοί*, οἱ δὲ δύο πρῶτοι *ἀντισυνταγματικοί*.

Ἐπελθούσης διαιρέσεως ἐν τῇ ἑπταμελεῖ ἐπιτροπῇ, ἐπέκειτο ῥῆξις μεταξὺ τῶν *Ρουμελιωτῶν* ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Θεοδ. Γρίβα καὶ τῶν *Καποδιστριακῶν* ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη. Τότε δὲ συνεπείᾳ καὶ ἐπεμβάσεως τοῦ γάλλου ναυάρχου ἐγένετο ἀποκλεισμὸς κατὰ τῶν Σπετσῶν ὑπὸ τῶν στόλων τῶν τριῶν δυνάμεων, ἀποδειχθείσης ὅμως ἀνυποστάτου τῆς κατηγορίας ὅτι οἱ Σπετσιῶται ἐβοήθησαν δῆθεν τοὺς πειρατάς, ἤρθη ὁ ἀποκλεισμός.

Σαλευθείσης τῆς τάξεως, ἡ Κυβέρνησις ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς ἀντιπρέσβεις, ἵνα τὰ φρούρια τοῦ Ναυπλίου καὶ τῶν Πατρῶν καταληφθῶσιν ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην ὁ ῥῶσος ἀντιπρέσβυς εἶχε παρασύρει τὸν Ἄγγλον συνάδελφόν του, ἡνωμένοι δὲ οὗτοι καὶ πλειονοψηφοῦντες κατὰ

τοῦ Γάλλου κατώρθωσαν τὴν ὑπὲρ τῶν Ναπαίων ἐπέμβασιν, ἥτις κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Θηρσίου «ἔμελλε νὰ παρακωλύσῃ τὴν εἰρήνευσιν τῆς χώρας καὶ νὰ ρίψῃ πάλιν αὐτὴν εἰς τὸ βάραθρον τῆς ἀναρχίας».[1] Οὕτως ὁ Γαλλικὸς στρατὸς κατέλαβε μὲν τὸ Ναύπλιον (19 Μαΐου 1832), οὐχὶ δὲ καὶ τὰς Πάτρας, ἃς ἐξηκολούθησαν κατέχοντες οἱ Ναπαῖοι μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ἡγεμόνος.

§ 29. — Ὁ κατὰ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἀγὼν τῶν Δυνάμεων τῇ βοηθείᾳ τῶν Ναπαίων.

Μετὰ τὰς στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας τοῦ Κολοκοτρώνη οἱ Ναπαῖοι ὑποκινούμενοι πάντοτε καὶ ἐπωφεληθέντες τῆς προδιαθέσεως τῶν ἀντιπρέσβεων κατὰ τῆς ἐν Ἄργει ἐθνοσυνελεύσεως διενοοῦντο νὰ διαλύσωσιν αὐτὴν διὰ πραξικοπήματος· κατεδείχθη δὲ ἡ εἰς τὰ σχέδια ταῦτα ἀνάμιξις καὶ τοῦ ρώσου ναυάρχου Ρίκορδ.[2]

Οἱ ἀντιπρέσβεις εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐξεδήλωσαν τὰς ἐχθρικὰς αὐτῶν διαθέσεις πρὸς τοὺς συνελθόντας ἐν Ἄργει 180 πληρεξουσίους. Κατὰ διαταγὴν τῆς ἐν Λονδίνῳ συνόδου ἀντετάχθησαν κατ' ἀρχήν, ἠπείλησαν μάλιστα ὅτι ἤθελον ἀποσύρει τὸν ξένον στρατὸν ἐκ Ναυπλίου, οὗ ἕνεκα ἡ ἔναρξις τῆς συνελεύσεως ἐγένετο ἐν Προνοίᾳ. Παντοιοτρόπως ἐπιέζετο καὶ ἐσυκοφαντεῖτο ὑπὸ τῶν ξένων ἡ ἐθνοσυνέλευσις, ὁ δὲ Ρίκορδ ἦν ὁ κατ' αὐτῆς πολεμιώτερος ὅλων. Ἡ κατάργησις τῆς γερουσίας, ἥτις ὡς ὄργανον τῆς ρωσικῆς μερίδος εἶχε καταστῇ μισητή, ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐκρήξεως τῶν ξένων κατὰ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, σπανίως δὲ καὶ οἱ τρεῖς ἀντιπρέσ-

[1] Βαρθόλ. Β'. σ. 549.= [2] Βαρθόλ. Β. σ. 555.

βεις εὑρέθησαν σύμφωνοι ἐπὶ κοινῆς ἐνεργείας, διότι ὁ μὲν τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τοῦ φόνου τοῦ Καποδιστρίου εἰργάζετο συμφωνότερον μετὰ τοῦ τῆς Ρωσίας. ὁ δὲ τῆς Γαλλίας ἠναγκάσθη νὰ συμπράξῃ μετ' ἀμφοτέρων, ἵνα μὴ ἀπομονωθῇ. Ἀπὸ κοινοῦ ἀπηυθύνθη (10 Αὐγ. 1832) διακοίνωσις, δι' ἧς κατεδικάζοντο ἀνεπιφυλάκτως καὶ ρητῶς τὰ μέτρα τῆς συνελεύσεως καὶ ἰδίως ἡ κατάργησις τῆς γερουσίας. Ἐδόθη μὲν ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἡ δέουσα ἀπάντησις, ἀλλ' ἐπῆλθε σχίσμα, διότι ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Τρικούπης, ὁ Ζωγράφος καὶ ὁ Κλωνάρης «καθ' ὑποκίνησιν τῶν ἀντιπρέσβεων»,[1] ἐξέδωκαν διακήρυξιν (19 Αὐγ.) ἐπικρίνουσαν τὰς πράξεις τῆς συνελεύσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ δύο πρῶτοι ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑποστηριζομένην ὑπὸ 19 πληρεξουσίων.

Οὕτω καὶ «οἱ ἀπηλπισμένοι» ὀπαδοὶ τοῦ καποδιστριακοῦ κόμματος ἐπωφεληθέντες τῶν σφαλμάτων τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, βοηθούμενοι δὲ ὑπὸ τῶν Ρώσων, ἐν μέρει δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων πρακτόρων ἐξώθησαν τοὺς Ρουμελιώτας, οἵτινες εἰσέβαλον ἔνοπλοι εἰς τὸν τόπον τῆς συνελεύσεως, μετὰ πολλὰς δὲ ἀσχημίας διεσκόρπισαν τοὺς πληρεξουσίους, ὧν τινας ἠχμαλώτισαν, ἀπέλυσαν δὲ μετὰ πληρωμὴν λύτρων ![2]

§ 30. — Σκευωρίαι πρὸς ἀνακήρυξιν Ρώσου δικτάτορος καταλήγουσιν εἰς αἱματηρὰν σύγκρουσιν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ τὴν ἀναβίωσιν τῆς γερουσίας ἐξεδηλώθη σαφέστερον ὁ σκοπὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι ρωσικῶν ρᾳδιουργιῶν. Ἦτο δὲ οὗ-

---

[1] Βαρθόλ. Β' σ. 570. = [2] Βαρθολ. Β' σ. 575.— Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 50. — Χ. Μελετοπούλου σ. 17 —19.

τος ἢ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος καὶ πρὸς ματαίωσιν φαίνεται τῆς ἐκλογῆς του «διὰ τετελεσμένου γεγονότος» ἀνακήρυξις τοῦ ρώσου ναυάρχου Ρίκορδ ὡς Κυβερνήτου δικτάτορος τῆς Ἑλλάδος![1] Πρὸς τοῦτο οἱ ρῶσοι πράκτορες εἰργάσθησαν πάσῃ δυνάμει *«καὶ διὰ τοῦ χρήματος ἔτι»*, ἑπτὰ δ' ἐκ τῶν γερουσιαστῶν ἔφυγον (20 Νοεμ. 1832) πρὸς τοῦτο κρύφα ἐκ Ναυπλίου εἰς Ἄστρος διὰ λέμβων *ρωσικῶν* πολεμικῶν πλοίων παραλαβόντες μεθ' ἑαυτῶν τὸ ἀρχεῖον, τὸ κυβερνητικὸν πιεστήριόν καὶ τὸ ἀφωσιωμένον τῆς μερίδος ὄργανον «Ἑλληνικὸν Καθρέπτην». Συνταχθέντες εἰς ἐπαναστατικὴν ἐξουσίαν ἐξέδωκαν διατάγματα. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐπεφάνη πρὸ τῆς ἀκτῆς τοῦ Ἄστρους ἡ ρωσικὴ ναυαρχίς, ἥτις παρέλαβε τοὺς γερουσιαστὰς Αἰνιᾶνα καὶ Περούκαν, τὸν γέροντα Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Δημ. Καλέργην, ὑπὸ τὴν προεδρείαν δὲ τοῦ Ρίκορδ συνεσκέφθησαν πάντες τὰ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ *ρώσου ναυάρχου ὡς Κυβερνήτου*. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἐναυάγησεν ἕνεκα τῆς μὴ παροχῆς τῶν ἀπαιτουμένων μέχρι πέρατος χρηματικῶν μέσων. Τότε ἡ μὲν κολοβὴ γερουσία μετέβη εἰς Σπέτσας, ὁ δὲ Ρίκορδ ἐπανῆλθεν εἰς Ναύπλιον, ἔνθα ὁ ρῶσος ἀντιπρέσβυς προσεποιήθη ἄγνοιαν (!) τῶν τεκταινομένων, ὅπερ πολλὴν προὐξένησε θυμηδίαν πᾶσι τοῖς καλῶς γινώσκουσι τὰς ἐξυφανθείσας ρωσικὰς ρᾳδιουργίας. Βραδύτερον οἱ ἐκ Σπετσῶν γερουσιασταὶ *προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ρίκορδ* **ὡς Κυβερνήτου,** ἀλλ' ὁ στόλαρχος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ δεχθῇ τὸ ἀξίωμα ἕνεκα τῆς ἀποκαλύψεως τῶν σκευωριῶν καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεως.

Τὸ ρωσικὸν ὅμως κόμμα ἀπελπισθὲν νὰ ἐγκαθιδρύσῃ δι-

---

[1] Α. Παπαδοπούλου Βρετοῦ εἰς Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον 1863 σ. 153 «Ὁ ἀντιναύαρχος ρῶσος Ρίκορδ ὑποψήφιος Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος».

κτατορίαν ὑπὸ τὸν Ρίκορδ διενοήθη, ἐπικειμένης τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος νὰ παραστῇ τοὐλάχιστον τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐν Ἑλλάδι κομμάτων. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη τῶν ρωσοφρόνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Κριεζώτου καὶ τοῦ Τσώκρη ἀπέτυχε τῇ βοηθείᾳ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κληθέντος ὑπὸ τῆς τριμελοῦς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς (Κωλέττου, Ζαίμη, Μεταξᾶ) καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Ναυπλίῳ ἰδίως δ' ἐν Ἄργει (3 Ἰαν. 1833), ἔνθα ὑπέστησαν πανωλεθρίαν καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ ὄρη.[1] Μετὰ 12 περίπου ἡμέρας (18 | 30 Ἰανουαρ. 1833) ἀφίκετο ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Ὄθων Α΄ εἰς Ναύπλιον.[2] Τὸ διακριτικὸν τῆς ἀτυχοῦς ταύτης ἐθνικῆς περιόδου εἶναι, ὅτι *οἱ ἐν Ἑλλάδι διπλωματικοὶ πράκτορες* καὶ ἰδίως οἱ Ρῶσοι ἐκμεταλλευθέντες τὴν ἕνεκα τοπικῶν λόγων καὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπελθοῦσαν ἐσωτερικὴν ἀνωμαλίαν ἦσαν οἱ διὰ παντοειδῶν ρᾳδιουργιῶν καὶ ἐπεμβάσεων *ὀργανωταὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων*, οἵτινες ἠμαύρωσαν τὸν ἱερὸν ἡμῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

[1] Δραγούμη Α΄ σ. 281.—Μελετοπούλου σ. 19.— [2] Δραγούμη Α΄ σ. 328.—Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 50.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΒΑΥΑΡΟΚΡΑΤΙΑ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΣ «ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ» ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΣ

(1833 — 1862)

«... Le roi Othon était poursuivi de l' idée de la grandeur historique de la Grèce, qu' il se croiyait appelé à ressusciter et qui lui faisait entrevoir dans ses rèves, le trône de Constantinople...»
Thouvenel.

§ 31.— Ὁ Ὄθων ἠθέτει μὲν τὰς συνταγματικάς του ὑποχρεώσεις, αἱ ἐξωτερικαὶ ὅμως ῥαδιουργίαι ἐθραύοντο πρὸ τοῦ πατριωτισμοῦ του.

Εἰσερχόμενοι εἰς τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἧς προηγήθη, ὡς γνωστόν, ἡ ἕνεκα τῆς ἀνηλικότητος αὐτοῦ ἀντιβασιλεία, ὀφείλομεν πρὸ πάσης ἐρεύνης νὰ γνωρίσωμεν τῷ ἀναγνώστῃ, ὅτι τὰ τῆς ἐθνικῆς ταύτης περιόδου θέλομεν διέλθει συντόμως, διότι νομίζομεν, ὅτι ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1821 μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος ὑπὸ διπλωματικὴν ἔποψιν εἶναι τοῖς πολλοῖς καὶ μάλιστα τοῖς νεωτέροις ἄγνωστα, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὄθωνος Α'. εἶναι ἱκανῶς γνωστόν, ὅτι ἡ ἀντιβασιλεία κατ' ἀρχὰς καὶ ὁ ἐνηλικιωθεὶς βασιλεὺς βραδύτερον ἠσχολήθησαν πάσῃ δυνάμει τὴν ἐπὶ Καποδιστρίου ἐκρωσισθεῖσαν Ἑλλάδα νὰ ἐκβαυαρίσωσι. Δὲν ἔπαυσαν μὲν αἱ

διπλωματικαὶ ῥᾳδιουργίαι καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ ἡ συνεχὴς ἐπέμβασις αὐτῶν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ὑποκίνησις αὐτῶν εἰς ἐμφυλίους σπαραγμούς, ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ὄθων, ἐν ᾧ ἐσωτερικῶς εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς Βαυαροκρατίας καὶ ἐπολέμει ἀπηνῶς τοὺς ὑπὲρ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν ἀγωνιζομένους, εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὅμως σχέσεις τοῦ κράτους ἐξυπηρέτει εἰλικρινῶς τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν καὶ ἦτο θιασώτης «τῆς Μεγάλης Ἰδέας» μέχρι μονομανίας. Ὁσάκις εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συμφωνήσῃ εἰς ὑποδείξεις διπλωματικάς, τοῦτο ἔπραξεν ἐκ πεποιθήσεως, ὅτι ἐξυπηρέτει τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, οὐδέποτε δ' ἐγένετο ὄργανον τῶν ξένων καὶ τῶν συμφερόντων ἐκείνων. Ἐὰν δὲ σὺν τῇ ἁγνότητι τοῦ πατριωτισμοῦ του εἶχε καὶ τὴν ἱκανότητα εἰς παρασκευὴν στρατοῦ καὶ στόλου καὶ ἂν μὴ περιεσπᾶτο ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν, οὓς ἐξεμεταλλεύθησαν πάντοτε οἱ ξένοι πράκτορες, ὁ Ἑλληνισμὸς ἤθελε καρπωθῇ καὶ θετικωτέρας τινὰς ὠφελείας, καθ' ὅσον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του διετηρήθη συνεχῶς ἀκμαιότατον.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν προέκειτο νἀποδεχθῶσιν οἱ Ἕλληνες τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὄθωνος ὡς βασιλέως, ὁ πατὴρ αὐτοῦ Λουδοβῖκος ὁ διαπραγματευθεὶς τὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ στέμματος εἶχεν ἀναλάβει ἐνώπιον τῶν τριῶν δυνάμεων τὴν ἐπίσημον ὑποχρέωσιν, ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ *ἔμελλε νὰ κυβερνήσῃ συνταγματικῶς* τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ βαρῶνος Γκίζε ἐδήλωσεν (31 Ἰουλ. 1832) εἰς τὸν Τρικούπην, ὅτι ἓν τῶν πρώτων μελημάτων τῆς ἀντιβασιλείας θὰ ἦτο ἡ σύγκλησις ἐθνοσυνελεύσεως.[1] Παρὰ τὰς ῥητὰς ὅμως ταύ-

[1] Βαρθολ. Β'. σ. 617.

τας ὑποχρεώσεις καὶ παρὰ τοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας τῶν συνταγματικῶν πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ὄθωνος, ἡ ἀντιβασιλεία ἐσφυρηλάτησε δεσμὰ τυραννίας, τὸ δ' ἔργον τοῦτο ἐξηκολούθησε καὶ ὁ Ὄθων, ἀναγκασθεὶς νὰ ἐνδώσῃ τυπικῶς μόνον πρὸ τῆς ἀπειλητικῆς στάσεως τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἀλλὰ καὶ τότε ἐσκέφθη ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς νὰ καταδολιευθῇ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τὸ παρ' αὐτοῦ ὑπογραφὲν σύνταγμα.

Τὸ συνταγματικὸν ζήτημα ἐξεμεταλλεύθησαν ἀείποτε οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκ κακοβουλίας. Οὕτω τὴν ἀντιβασιλείαν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐρᾳδιούργησεν ἡ ρωσικὴ διπλωματία. Ἐν διακοινώσει τοῦ Νέσελρωδ πρὸς τὸν ρῶσον ἀντιπρέσβυν (6 Δεκεμ. 1832) ἐκφράζεται ἡ εὐχαρίστησις τοῦ αὐτοκράτορος ***ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τῆς ἐπαναστατικῆς μερίδος τῶν συνταγματικῶν***[1], καὶ τοῦτο, διότι αἱ δυτικαὶ δυνάμεις εἰργάζοντο ὑπὲρ ἐκείνων[2]. Ἀπὸ τῶν πρώτων δὲ ἡμερῶν ἤρξατο ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν διπλωματῶν πρὸς ἐπικράτησιν τῆς ξενικῆς πολιτικῆς.

§ 32. — Οἱ ἀντιβασιλεῖς ἀγγλόφρονες, γαλλόφρονες καὶ ρωσόφρονες.

Ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας διορισθεῖσα τριμελὴς ἀντιβασιλεία συνέκειτο, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ κόμιτος Ἄρμανσπεργ, τοῦ καὶ προέδρου, ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Ἄϋδεκ, ὁ δὲ πρεσβευτικὸς σύμβουλος Ἄβελ ὡρίσθη παραπληρωματικὸν μέλος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐκ Τεργέστης μέχρι Ναυπλίου διάπλου ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας «Μαδαγασκὰρ» ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἤρξατο τῶν ἐνερ-

---

[1] Βαρθ. Β'. σ. 617.= [2] Βαρθ. Β'. σ. 618.

γειῶν της, διότι ὁ κυβερνήτης Λάϋενς προδιέθεσε τὸν Ἄρμανσπεργ τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος, ὥστε, ἅμ' ἀφιχθείς, ἐρρίφθη οὗτος εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ «τροφίμου τῆς Ἀγγλίας» Τρικούπη, δι' οὗ ἐχορηγήθησαν πᾶσαι αἱ σπουδαῖαι θέσεις καὶ τὰ χαρτοφυλάκια εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Ἀγγλίας[1]. Τοῦτο ἔφερεν ἀμέσως ψυχρότητα εἰς τὸν ρῶσον πρεσβευτήν. Ἐκ διακοινώσεως τοῦ πρώσου πρεσβευτοῦ (27 Δεκεμ. 1833) μανθάνομεν, ὅτι: «εἶναι πλέον ἢ πιθανόν, ὅτι ὁ Τρικούπης »εἴτε *παραπειθόμενος* εἴτε *παροξυνόμενος ὑπὸ τοῦ ἐν Ἑλ»λάδι ἄγγλου πρεσβευτοῦ συνετέλεσεν ἰσχυρότατα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς διχοστασίας ἐκείνης*». Οὕτως ἀνεφύη διαίρεσις ἐν αὐτῇ τῇ ἐπιτροπῇ τῆς ἀντιβασιλείας· ἐν ᾧ ὁ Ἄρμανσπεργ παρίστατο ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ *ἀγγλικοῦ κόμματος*, ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἄβελ προσεπάθουν νὰ ἐξυπηρετῶσι τὰς *γαλλικὰς* ἐπιθυμίας, ὁ δὲ Ἄϋδεκ κατεχόμενος ἔτι ὑπὸ τῶν Καποδιστριακῶν παραδόσεων συνεπάθει πρὸς τὸ *ρωσικὸν κόμμα*. Ἐντεῦθεν ἤρξαντο καὶ ἐξηκολούθησαν παντοειδεῖς διπλωματικαὶ ρᾳδιουργίαι. Οἱ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀπολεσθείσης ἰσχύος των συνέστησαν μυστικὴν ἑταιρείαν «ὁ Φοῖνιξ», τῆς ὁποίας ἡγεῖτο ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὅστις προσεπάθει νὰ καθιστᾷ γνωστὸν τῷ λαῷ, ὅτι εὑρίσκεται εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Τσάρου.

§ 33. — Ἡ καταδίκη τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη εἰς θάνατον.—Στάσις ἐν Μάνῃ.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἡ βαυαροκρατία ἐκέρδιζεν ἔδαφος ἐσωτερικῶς. Ὁ μετὰ τοῦ Ὄθωνος ἀφιχθεὶς βαυαρικὸς στρατὸς

---

[1] Βαρθ. Β', σ. 651.

κατέλαβε σχεδὸν ὅλα τάξιώματα, παρηγκωνίσθησαν δὲ οἱ ἄνθρωποι, οἵτινες μετὰ τὴν λῆξιν μακροῦ καὶ αἱματηροῦ ἀγῶνος ἀπετέλουν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τελευταῖον κατεδιώχθησαν. Μετὰ τὴν ἐν Τήνῳ λαϊκὴν ἐξέγερσιν συνελήφθησαν ὡς συνωμόται ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ Πλαπούτας, ὁ Θ. Γρίβας, ὁ Καρατάσος, ὁ Μαμούρης, ὁ Κριεζώτης, ὁ Κ. Τζαβέλας καὶ ἄλλοι. Διατάγματα περὶ λογοκρισίας ἀμέσως ἐξεδόθησαν, ὅπως φιμωθῇ ὁ τύπος καὶ μέγας ἀναβρασμὸς ἤρξατο κατὰ τὴν δίκην τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τοῦ Πλαπούτα καταδικασθέντων εἰς θάνατον ὡς ἐνόχων ἐσχάτης προδοσίας. Τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ ἐκορύφωσεν ὁ τρόπος τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ δικαστηρίου, ὅπερ ἡ κυβέρνησις προσεπάθησε μὲν νὰ καταρτίσῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν της, ἀλλὰ δέν ἠδυνήθη, διότι εὑρέθησαν μεταξὺ τῶν πέντε δικαστῶν δύο εὐσυνείδητοι καὶ γενναῖοι, ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου Πολυζωΐδης καὶ ὁ Τερτσέτης, ὧν ἡ δικαστικὴ συνείδησις ἔμεινεν ἀπρόσιτος εἰς τὰς κυβερνητικὰς σαγήνας καὶ ἀπειλάς. Μειονοψηφήσαντες δὲν ἠθέλησαν νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀποφάσεως.

«Ἠθέλησαν ἀμφότεροι —λέγει ὁ Βαρθόλδης[1] —νὰ καταλίπωσι τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, ἀλλ' οἱ χωροφύλακες ἐπανήγαγον αὐτοὺς πλήττοντες διὰ τῶν ἀκτηρίδων καὶ γρονθοκοποῦντες· οὕτω δὲ τὰς λόγχας ἔχοντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ παραστῶσιν ἀκούοντες ὑπαγορευομένην τὴν ἀπόφασιν καὶ βλέποντες ὑπογράφοντας τοὺς συναδέλφους των. Οὐδεμία ὅμως ἀπειλὴ ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ ὑπογράψωσι· τούτου ἕνεκεν ὁ Μάουρερ ἀπέλυσεν αὐτοὺς τῆς θέσεώς των καὶ τοὺς παρέπεμψεν εἰς δίκην ὡς ἀρνηθέντας τὴν

---

[1] Β'. σ. 686.

ἐκπλήρωσιν τῶν δημοσίων αὐτῶν καθηκόντων. Οὐδὲν ὅμως κατώρθωσε· διότι τὸ δικαστήριον ἠθώωσεν αὐτοὺς καὶ ἀπεδοκίμασεν οὕτω κατηγορηματικώτατα πᾶσαν τῆς ἀντιβασιλείας ἐνέργειαν[1]».

Ὁ ἀντίκτυπος τῶν καταδιωγμῶν ἠκούσθη καὶ πρὸ τῆς καταδίκης ἔτι τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς Μάνην, ἔνθα ἐξεράγη ὑπὸ ρωσοφρόνων ἐπανάστασις, ἣν μάτην προσεπάθησε νὰ καταστείλῃ ἡ κυβέρνησις διὰ τοῦ βαυαρικοῦ στρατοῦ, ὃν ἐξηυτέλισαν οἱ ἐπαναστάται. Τοσοῦτον δὲ εἶχον τραχυνθῆ τὰ πράγματα, ὥστ' ἐλέγετο, ὅτι ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἠδύνατο νἀναγκασθῇ νὰ καταλίπῃ πρὸς ὥραν τὴν Ἑλλάδα· ἀλλ' ἡ κυβέρνησις φοβουμένη τὰ χείρονα ἀπέλυσε τοὺς ὡς συνωμότας συλληφθέντας, διὰ τῆς βοηθείας δέ τινων αὐτῶν κατωρθώθη ἡ καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως. Βραδύτερον ὁ λοχαγὸς Φέδερ κατώρθωσε «διὰ τοῦ ἠπίου τρόπου» νἀπαρτίσῃ ἀπὸ τοὺς Μανιάτας ἐκείνους στρατὸν χρησιμώτατον.

Ἕνεκα τῆς διχοστασίας τῶν μελῶν τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ὡς ἐκ τῶν διπλωματικῶν δολοπλοκιῶν ἔρις ζωηρὰ ἀνεφύη ἀπολήξασα εἰς πρότασιν τῆς ἀντιβασιλείας περὶ ἀνακλήσεως τοῦ Ἄγγλου ἀντιπρέσβεως Δόκινς ὡς ὑποκινοῦντος τὸν Ἄρμανσπεργ, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ καὶ τὴν περὶ τούτου πρότασιν προσποιηθείς, ὅτι συμφωνεῖ, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅμως νὰ ματαιώσῃ αὐτὴν δι' ἄλλης ὁδοῦ, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὅτε ὁ Δόκινς παρέστησεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἄβελ ὡς εὐπειθῶν πλαγγόνων καὶ νευροσπάστων τοῦ ρώσου πρεσβευ-

---

[1] Ὁ Ὄθων μετέβαλε τὴν θανατικὴν ποινὴν κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς ἰσόβια, βραδύτερον δὲ εἰς εἰκοσαετῆ δεσμὰ καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικότητά του ἐδόθη πλήρης χάρις.

τοῦ Κατακάζη, ὁ Πάλμερστων οὐ μόνον τρεῖς ἀπεσταλμένους ἀλληλοδιαδόχως ἀποσταλέντας, ἵνα ἐνεργήσωσι τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Δόκινς δὲν ἤκουσεν, ἀλλὰ καὶ εἰργάσθη τοσοῦτον δεξιῶς παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Βαυαρίας, ὥστε ἠδυνήθη νὰ πείσῃ τὸν βασιλέα Λουδοβῖκον εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Μάουρερ διὰ τοῦ Κόβελ καὶ τοῦ Ἄβελ διὰ τοῦ Γκράϊνερ, οἵτινες καὶ παρηγγέλθησαν νὰ εἶναι *εὐπειθεῖς εἰς τὸν Ἄρμανσπεργ*[1]. Οὕτως ἡ ἀντιβασιλεία ἀπέτυχε καθ' ὁλοκληρίαν.

§ 34.— Ἐπικράτησις τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς.

Ἡ ἐλευθερωθεῖσα γωνία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο μέλος ἀποκοπὲν τοῦ ὅλου σώματος· ἦτο ἑπόμενον νὰ διατελῇ συνεχῶς ὑπὸ τὸ κράτος φρικτῶν σπαραγμῶν. Οἱ μεταξὺ τῆς μικρᾶς χώρας τοῦ ἀρτιπαγοῦς βασιλείου καὶ τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος φυσικοὶ καὶ ἱστορικοὶ δεσμοὶ ὁρμεμφύτως ἀνέπτυξαν τὸ γενναῖον πρόγραμμα τῆς *ἐθνικῆς πολιτικῆς*. Μικρά, μεμονωμένη καὶ ἀνίσχυρος ἡ τότε Ἑλλάς, ἀλλ' ὁ ὁρίζων τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς πολιτικῆς εὐρύς, εὐρύτατος· διότι πᾶς Ἕλλην βαθέως εἶχε ριζώσει ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὸ αἴσθημα τῆς ἀπελευθερώσεως ὅλου τοῦ δούλου Ἑλληνισμοῦ — ἀπὸ τῆς Κρήτης μέχρι τοῦ Αἵμου καὶ ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῶν παραλιῶν τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ μέχρι τῆς Κύπρου.

Ἑρμηνέα καὶ ἡγέτην τῶν ἐθνικῶν πόθων εὗρεν ἡ μικρὰ Ἑλλὰς τὸν βασιλέα Ὄθωνα, ὅστις ἀπὸ τῶν πρώτων βασιλικῶν αὐτοῦ ἔργων ἀπέδειξεν, ὅτι ἐνεκλιματίσθη ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ὡς ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ ἐθνικοῦ ὀνείρου τῆς «Με-

[1] Βαρθ. Β'. σ. 695 καὶ 699.

γάλης Ἰδέας», εἰς ἣν ἐπιμελῶς τὸν κατήχησεν ὁ ἀληθῶς ἐθνικὸς ἀνὴρ Κωλέττης. Ναί! τῆς *Μεγάλης Ἰδέας*, ἥτις τότε δὲν προεκάλει μειδιάματα σαρκαστικά, ἀλλὰ τὸ ἄκουσμα αὐτῆς ἐξήγειρεν ἰσχυρῶς τοὺς παλμοὺς παντὸς ἀνεξαιρέτως Ἕλληνος.[1] Διότι τότε ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἐνεπνεύσθη ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος καὶ τοὺς πάντας ἐνέπνεε διὰ τῆς πανελληνίου ἐξωτερικῆς πολιτικῆς βαίνων εὐθέως καὶ γενναίως πρὸς τὸν σκοπόν του. Τὸ μικροσκοπικὸν κρατίδιον, καί περ ἔχον μικρὸν προϋπολογισμὸν ἐσόδων καὶ ἀσθενεῖς στρατιωτικὰς δυνάμεις, οὐχ ἧττον ἐξήπλου ἀπὸ τῆς μεταξὺ Ὄθρυος καὶ Ταϋγέτου γωνίας τὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ξένους τὸν σεβασμὸν τῶν ἐθνικῶν πόθων, ἕλκυον ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὡς ἀπὸ ἡλίου νέας δυνάμεις διὰ τὴν μέλλουσαν ἐθνικὴν σταδιοδρομίαν.

§ 35.— Ὁ Ὄθων ἐπεσκέφθη τὴν Σμύρνην. Κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαχμοὺτ ἐσκέπτετο νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν!

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν εἰς Ναύπλιον ἀπόβασίν του ὁ Ὄθων ἀνήλικος ἔτι μετέβη (5 Ἰουν. 1833) incognito εἰς Σμύρνην ὡς ἓν τῶν μεγαλειτέρων κέντρων τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος, ἵνα χαιρετίσῃ, ἐνθαρρύνῃ καὶ παρηγορήσῃ τοὺς ὑποδούλους Ἕλληνας. Ἐν τῇ ἑλληνικωτάτῃ τῆς Ἰωνίας πό-

---

[1] Ὅρα καὶ ἔγγραφον (9 Αὐγ. 1859) τοῦ Τουβενὲλ πρέσβεως τῆς Γαλλίας εἰς Ὑπ. Ἐξωτερικῶν· τὸ αὐτὸ ἐν μεταφράσει εἰς «Ἄστυ» 10 Ἰουν. 1897.

λει ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοσοῦτον ἁγίου ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ φλεγματικοὶ Ἄγγλοι ἀξιωματικοὶ πολεμικοῦ πλοίου ἐδάκρυον ἐκ τῆς συγκινήσεως.[1]

Ἅπαντες οἱ ἱστορικοὶ ἀδιστάκτως βεβαιοῦσιν, ὅτι ὁ βασιλεὺς Ὄθων Α' κατείχετο ὑπὸ πόθου ἐξικνουμένου σχεδὸν μέχρι μονομανίας, ὅπως δυνηθῇ νὰ φέρῃ ὑπερηφάνως ἐπὶ τοῦ μετώπου του τὸ στέμμα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει[2]. Ὁ ἀρχισυντάκτης τῆς ἐν Ἀθήναις ἐφημερίδος ἡ «Ἐλπὶς» Κων. Ν. Λεβίδης ἐν πολυτίμῳ μελέτῃ αὐτοῦ ἀντικρούων τὸν «Ἑωθινὸν Ταχυδρόμον» δι' ὅσας κατὰ τοῦ Ὄθωνος συκοφαντίας ἔγραψε τὴν ἐπιοῦσαν τῆς πτώσεώς του[3] κατακρίνει μὲν τὸν Ὄθωνα ὡς ἀνίκανον νὰ καλλιεργήσῃ τοὺς μεγαλεπηβόλους ἐθνικοὺς πόθους, ὑποστηρίζει ὅμως, ὅτι τοσοῦτον ἀναμφισβήτητος ἦτο ἡ μονομανία αὐτοῦ πρὸς ἵδρυσιν τῆς Βυζαντικῆς αὐτοκρατορίας, ὥστε, ὅταν ἐν ἔτει 1840 ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ σουλτάνου Μαχμοὺτ ὁ Ὄθων, ἐκάλεσε τὸν ναύαρχον Α. Γ. Κριεζῆν τότε ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν καὶ τὸν διέταξε νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσίν του τὸ ἀτμόπλοιον «Ὄθωνα». Εἰς τὸν ὑπουργὸν ἐρωτήσαντα τὸ αἴτιον τῆς ἐσπευσμένης ταύτης διαταγῆς, ὁ βασιλεὺς ἀπήντησε :[4] «Δὲν γνωρίζετε λοιπόν, ὅτι ὁ »σουλτάνος ἀπέθανεν ; Αἴ! Ἐννοῶ νὰ ὑπάγω ἀμέσως εἰς »Κωνσταντινούπολιν. Ἅμα μὲ ἴδωσι φθάνοντα, δὲν θὰ προθυ»μοποιηθῶσι νὰ μὲ ἀνακηρύξωσιν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνα»τολῆς ;» Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο βεβαιοῖ ὁ Κωνστ. Λεβίδης, ὅτι γινώσκει ἐκ διηγήσεως τοῦ ἰδίου ὑπουργοῦ. Εὐτυχῶς,

---

[1] Κυριακ. Α'. σ. 392. — [2] Thouvenel p. 439. = [3] Κυριακ. Β'. σ. 188. = [4] C. Levidis, Quelques mots sur la Grèce et le roi Othon. σ. 6.

προσθέτει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, «τὸ μοναδικὸν ἀτμόπλοιον,» ὅπερ εἶχε τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εὑρίσκετο εἰς Πόρον πρὸς ἐπισκευήν, ἡ δὲ μετὰ δύο ἡμέρας ἀφιχθεῖσα περὶ ἀναρρήσεως τοῦ Ἀβδοὺλ-Μετζὶτ εἴδησις διέλυσε τὰ ὄνειρα τοῦ φιλοδόξου βασιλέως.

§ 36. — Ἡ Κρήτη σώζεται ἐκ τῶν ὀνύχων τῆς Ἀγγλίας ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος.

Δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ εὐκαιρία, ὅπως ἀποδείξῃ ὁ Ὄθων καὶ δια τῶν ἔργων, ὅτι ἀληθῶς ἡγεῖτο τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς, διότι διέσωσεν ἐκ τῶν ὀνύχων τῆς Ἀγγλίας τὴν πολυπαθῆ Κρήτην. «Τὴν νῆσον ταύτην — λέγει ὁ Κυριακίδης—[1] διαρκῶς *ὑποβλέπει ἡ ἄπληστος Ἀγγλία*. Κειμένη κατὰ θάλασσαν προσφυέστατα ἐν τῇ πρὸς τὰς Ἰνδίας ὁδῷ ἀποτελεῖ ταὐτοχρόνως τὴν κλεῖδα τῶν θαλασσῶν Ἑλλάδος, Τουρκίας καὶ Αἰγύπτου καὶ εἶναι ἐπίζηλον ὁρμητήριον, λίαν ἐπίκαιρος θέσις διὰ πᾶσαν ναυτικὴν δύναμιν. Τούτου ἕνεκα ἡ *Ἀγγλία* κατὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἐπέτυχε παντὶ σθένει, ἵνα *μὴ συνενωθῇ ἡ Κρήτη πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον*, ὅπερ διὰ τῆς κτήσεως ταύτης *ἤθελε προσλάβει σπουδαίαν ναυτικὴν σημασίαν ἐν τῇ Μεσογείῳ*. Κατὰ τὴν μεταβίβασιν τῆς νήσου ἀπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν ἐνόμισεν ἡ Ἀγγλία, ὅτι ἤθελεν ἐπιτύχει, ἐξεγειρομένων τῶν νησιωτῶν, τὴν προστασίαν τῆς νήσου· ἐπεθύμει δηλονότι νἀποτελέσῃ ἡ Κρήτη αὐτόνομον ἡγεμονίαν *ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν*. Τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐπιζητοῦσα ἐνεθάρρυνε τὸ πρῶτον τοὺς κατοίκους, ἐπειδὴ

[1] Β'. σ. 439.

δὲ καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐνόμισαν κατάλληλον τὴν στιγμὴν ὅπως ἀποκτήσωσιν αὐτήν, ἡ ἐπανάστασις ἀπεφασίσθη».

Οἱ ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ λόγοι τοῦ Πάλμερστων καὶ αἱ πράξεις τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἄγγλου ναυάρχου, ἐν γένει δὲ αἱ ὑποκινήσεις τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας ἐπ' ἐλπίδι νὰ γείνῃ ἡ Κρήτη αὐτόνομος *ὑπὸ τὴν Ἀγγλικὴν προστασίαν*, ἐξώθησαν μὲν τοὺς Κρῆτας εἰς ἐπανάστασιν ἐν ἔτει 1841, ἀλλ' οὗτοι ἀείποτε ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ ἁγνοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, *ἐξ Ἀθηνῶν δὲ ὁδηγούμενοι καὶ ἐνισχυόμενοι*, ὅτε ἤγγικεν ἡ στιγμὴ νἀποφανθῶσι περὶ τῆς τύχης των, ἀπήντησαν εἰς τὸν ἐν Κρήτῃ ἄγγλον ναύαρχον: «ἐμεῖς δὲν θέλομεν *οὔτε* «*ἄγγλους* οὔτε ἡγεμονίαν· **θέλομεν τὴν ἕνωσιν** *τῆς πα*»*τρίδος μας μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος*, διὰ τοῦτο καὶ ἐχύ»σαμεν ποταμοὺς αἱμάτων». Τότε ἡ Ἀγγλία οὐ μόνον ἔπαυσε βοηθοῦσα τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ καὶ παρεκίνησε τὴν Τουρκίαν, ὅπως προβῇ εἰς στρατιωτικὴν ἐπίδειξιν *ἐπὶ τῶν βορείων συνόρων* τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς *ναυτικὴν δὲ κατὰ θάλασσαν*. Ἡ ἐξ Ἑλλάδος βοήθεια δὲν ἐπήρκεσεν, ἡ δὲ κρητικὴ ἐπανάστασις ἀπέτυχεν.[1] Ἡ Ἀγγλία ἐξεμάνη κατὰ τοῦ Ὄθωνος ὡς ἀντιπράξαντος εἰς τὰ περὶ ἡγεμονίας τῆς Κρήτης σχέδια, τοῦτο δὲ ἦτο ἡ κυριωτέρα ἀφορμὴ τῆς 3 Σεπτ. 1843, διότι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσία — *ἀλλοίους ἑκατέρα σκοποὺς ἐπιζητοῦσαι*—ἐκμεταλλευθεῖσαι τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως δυσμένειαν ὑπεκίνησαν ζωηρότερον τοὺς συνταγματικούς, οἵτινές ἐνθαρρυθέντες ἐνίκησαν.[2]

---

[1] Ἡμετέρα μελέτη εἰς Questions diplomatiques et coloniales A'. p. 283.= [2] Κυριακ. σ. 441. —Εὐαγγελ. σ 190.

§ 37. — Ὁ Κωλέττης καὶ τὸ κόμμα του (γαλλικόν, «τῆς φουστανέλλας») ὑπὲρ τῆς «Μεγάλης Ἰδέας». Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ τὸ κόμμα του (ἀγγλικὸν «τῆς ρεδιγκότας») ὑπὲρ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως.

Κακῶς ὁ Ὄθων ἔπραξε μὴ ἐκτελέσας τὰς πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ὑποχρεώσεις του περὶ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν· ἀλλὰ καὶ πλέον ἀξιοκατάκριτος ἦτο, διότι παρὰ τὴν συνείδησίν του ὑπέγραψε τὸν συνταγματικὸν χάρτην σταθερὰν ἔχων ἀπόφασιν νὰ παραβιάσῃ αὐτόν, ὡς καὶ πράγματι τὸν παρεβίασε.[1]

Μετὰ τὸ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Α. Μεταξᾶ ὑπουργεῖον ἐσχηματίσθη τὸ ὑπὸ τὸν Α. Μαροκορδάτον (30 Μαρτ. 1844), ὅστις, ὡς γνωστόν, ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος· μετὰ βραχεῖαν ὅμως διαμονὴν ἐκλήθη (6 Αὐγ. 1844) ὁ Ι. Κωλέττης πάντοτε ἀρχηγὸς τοῦ γαλλικοῦ κόμματος — μεγίστης ἀπολαύων συμπαθείας ἐκ μέρους τῶν ἐγκριτωτέρων τῆς Γαλλίας πολιτικῶν ἀνδρῶν,— ὅστις καὶ ἐσχημάτισε κυβέρνησιν διατηρηθεῖσαν μέχρι τοῦ θανάτου του (5 Σεπτεμ. 1847). Περὶ τοὺς δύο τούτους ἄνδρας στρέφεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πᾶσα ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις, ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς τῶν δυτικῶν δυνάμεων ἐγένετο ζωηρότατος. Ὁ μὲν Μαυροκορδάτος εἶχεν ὡς πολιτικὴν τὴν περισυλλογὴν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων, μετὰ τὴν ἐσωτερικὴν δὲ ἀνάπτυξίν της ἐν εἰρήνῃ ὤφειλε κατ' αὐτὸν ἡ Ἑλλὰς νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν ἀπολευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων· ὁ δὲ Κωλέττης ἐφρόνει τοὐναντίον, ὅτι ὁ πρῶτος καὶ κύριος σκοπὸς τοῦ νεαροῦ κράτους

---

[1] Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 51. 59 καὶ 61.

ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ τῶν ὁρίων ἐπέκτασις καὶ ὅτι τὸ ἔργον τῆς ἐσωτερικῆς ἀναβιώσεως ἦτο ἀνέφικτον διὰ τῶν γλίσχρων μέσων τοῦ ἐλευθερωθέντος τεμαχίου τῆς Ἑλληνίδος γῆς. Αὐτὸς ἐνόμιζεν, ὅτι ἡ *ἵδρυσις τοῦ βασιλείου ἦτο ὅρος ἀνακωχῆς*, **οὐχὶ εἰρήνης** καὶ ἡ ἀνακωχὴ αὕτη ὤφειλεν ὅσον οἷόν τε ταχέως νὰ διακοπῇ.

Ὁ Κωλέττης, ἀφ' οὗ ἀπέκτησε τὴν βασιλικὴν εὔνοιαν, ἐξησφάλισε καὶ τὴν βουλευτικὴν ἰσχύν, διότι ἦτο ἀφειδέστατος περὶ τὰς κυβερνητικὰς παροχάς. Κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἱδρυτὴς τῆς σχολῆς τοῦ «ρουσφετίου».[1] Ἦτο ὅμως οὐχὶ χάριν δημοκοπίας, ἀλλ' ἐξ εἰλικρινεστάτης πεποιθήσεως θιασώτης «τῆς Μεγάλης Ἰδέας». Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην σαφῶς ἐκδηλοῦται ἡ εἰλικρίνεια τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς πρὸς μεγέθυνσιν τῆς Ἑλλάδος ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀγγλικήν, ἥτις ἀσχολουμένη εἰς διπλωματικὰς ρᾳδιουργίας ἐδείχθη ἀείποτε ἐχθρὰ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦτο ἐγνώρισεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον καὶ αὐτὸς ὁ Μαυροκορδάτος, ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του δὲν ἐδέχετο νὰ καλῆται ἡγέτης τῆς ἀγγλιζούσης μερίδος, εἰς δὲ τοὺς φίλους του ἐπανελάμβανε: «Δὲν γνωρίζετε σεῖς τοὺς ξένους! Δὲν γνωρίζετε τοὺς ξένους!»[2]

Τὸ κόμμα τοῦ Κωλέττη ἐκαλεῖτο *ἐθνικὸν* ἢ καὶ ἁπλῶς «τῆς **φουστανέλλας**» ἐκ τῆς ἐνδυμασίας τοῦ ἀρχηγοῦ του, ἐλέγοντο ὅμως οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ καὶ *μοσχομάγκαι* ἢ *μοσχομαγκῖται*,[3] τὸ δὲ κόμμα τοῦ Μαυροκορδάτου τὸ «τῆς **ρεδιγκότας**» ἐκ τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἀρχηγοῦ. Τὸ ὑπὸ τὴν

---

[1] Εἰς τοὺς καταγγέλλοντας αὐτῷ παρανομίας καὶ κλοπὰς ἀπήντα ἀπαθέστατα «Αἴ! μήπως τὰ κλέπτουν ξένοι; οἱ Ἑλληνάδες μου!» Εὐγγελ. σ. 344. — [2] Κυριακ. Α' σ. 526. — [3] Ἀνωτέρω § 28.

ἀρχηγίαν τοῦ Α. Μεταξᾶ ρωσικὸν κόμμα, τῶν Ναπαίων, εἶχεν ἐξασθενήσει, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ ρωσικὴ πρεσβεία ἐχθρικὴ κατὰ βάθος πρὸς τὸν Κωλέττην ἁπλῶς περιωρίζετο εἰς ἐπιτηρητικὴν στάσιν ἐνεργοῦσα ἀναλόγως τῶν περιστάσεων.

Ὁ πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς τοῦ Κωλέττου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου ταχέως ἐπήνεγκε τὴν σύγκρουσιν τῶν ἐν Ἀθήναις πρέσβεων τῆς Ἀγγλίας Λάϋενς καὶ τῆς Γαλλίας Πισκατόρη. Μετὰ τὸ ὑπόμνημα τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας Πρόκες—Ὄστεν ἐπιδεικτικῶς ἐδημοσιεύετο εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς Αὐγούστης», ὅτι ἡ ***Αὐστρία*** προθύμως ἤθελεν ἀποστείλει στρατὸν εἰς τὰ *τουρκοελληνικὰ μεθόρια πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης* καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ Ὄθωνος, ταῦτα δ' ἐδημοσιεύοντο, ὅπως ἐρεθισθῶσιν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι. Μόλις κατέπαυσεν ὁ περὶ τούτου θόρυβος, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐζήτησε τὴν καταβολὴν τῶν τόκων καὶ τοῦ χρεωλυσίου τοῦ δανείου, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἑκάστοτε εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου ὡς *ὅπλον ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ*. Ὁσάκις οἱ ἐν Λονδίνῳ ἦσαν δυσηρεστημένοι διὰ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα, *ὁσάκις ἐν Ἀθήναις ἐκυβέρνων πρόσωπα ἀπαρέσκοντα αὐτοῖς*, ὁ πρεσβευτὴς τῆς βασιλίσσης ἐνεφανίζετο πρὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπουργῶν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰ δῆθεν καταπατούμενα δικαιώματα τῶν *πιστωτῶν τῆς Ἑλλάδος*. Καὶ ὅτε δὲ τὸν Ἄβερδην διεδέξατο ὁ Πάλμερστων, *τὸ ζήτημα τοῦ δανείου* ἐξηκολούθει νὰ εἶναι **μέγα ὅπλον** κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.[1]

Σφοδρὰ ἤρξατο ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἑλλ. κυβερνήσεως ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Πάλμερστων,

[1] Κυριακ. Α' σ. 536. Ταῦτα ὀφείλουσι νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψει των οἱ ἐλαφρᾷ συνειδήσει ὀπαδοὶ τοῦ ξενικοῦ διεθνοῦς ἐλέγχου.

ὅστις ἀμείλικτος ὢν πολέμιος τοῦ Ὄθωνος ὡς μὴ ὑπακούοντος εἰς τὰς ἀγγλικὰς *συμβουλάς* (;) περιέγραφε διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπεδαύλιζε τὸ μῖσος τῶν ἐν Ἑλλάδι ἠρεθισμένων συνταγματικῶν, οἵτινες ἐκεῖθεν λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐγένοντο ἐπιθετικώτεροι διὰ τοῦ τύπου ἀκουσίως οὕτω γενομένου συνεργοῦ εἰς τὰς κακοβούλους ἀγγλικὰς σκευωρίας, καταδιωκουμένου δὲ ἀμειλίκτως ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ὄθωνος. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπιζητοῦσα τὴν πτῶσιν τοῦ Κωλέττου κατήγγειλε τῇ Πύλῃ τὰ διανοήματα καὶ κινήματα αὐτοῦ, ἵνα εὑρίσκῃ ἀφορμὰς ἐπεμβάσεων, προκαλῇ διενέξεις καὶ ἀνακόπτῃ τὰ σχέδια αὐτοῦ, ἡ δὲ Πύλη ἔχουσα ταυτότητα συμφερόντων πρὸς τὰ τῆς Ἀγγλίας οὐδεμίαν ἀφορμὴν ἀπέλειπε παραπόνων καὶ διαμαρτυριῶν.[1]

§ 38. — Ἡ περιφρόνησις τοῦ Ὄθωνος πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Τουρκίας Μουσοῦρον.

Ἐπεισόδιον ἐπὶ πολὺ διαταράξαν τὰς μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας σχέσεις εἶναι τὸ ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης συγκρούσεως μεταξὺ τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Τουρκίας Μουσούρου. Τῇ πρωίᾳ τῆς 11 Ἰαν. 1847 ὁ στρατηγὸς καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ βασιλέως Τσάμης Καρατάσος προτιθέμενος νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν χάριν οἰκογενειακῶν λόγων, ὡς ἔλεγεν, ἴσως δὲ καὶ ἐπὶ ἰδιαιτέρᾳ τινὶ ἀποστολῇ ὑπὸ τοῦ Κωλέττου ἀποστελλόμενος ἐζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ διαβατηριου του, ἀλλ' ὁ πρέσβυς ἠρνήθη ἐπὶ τῇ προφάσει, ὅτι κατὰ τὸ 1841 προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ εἰς ἐπανά-

---

[1] Κυριακ. Α΄ σ. 555.

στασιν τὴν Μακεδονίαν ποιησάμενος ἀπόβασιν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος. Ὁ Ὄθων μαθὼν ταῦτα ὠργίσθη, κατὰ δὲ τὴν ἑσπέραν τῆς 13 Ἰαν. διδομένου ἐν τοῖς ἀνακτόροις χοροῦ ἐπλησίασε τὸν Μουσοῦρον καὶ εἶπεν αὐτῷ γαλλιστί: «*Ἐπίστευον, κύριε, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος* »*ἤξιζε σεβασμὸν πλειότερον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐδείξατε*». Μετὰ τὰς λέξεις ταύτας τῷ ἔστρεψε τὰ νῶτα. Ὁ Μουσοῦρος λίαν τεταραγμένος ἀφηγήθη πάραυτα τὸ γεγονὸς εἰς τὸν Λάϋενς, τῇ συμβουλῇ δὲ τούτου ἀνεχώρησε τοῦ χοροῦ μεθ' ὅλων τῶν ὑπαλλήλων τῆς Πρεσβείας.[1] Ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τοῦ σκανδαλώδους τούτου ἐπεισοδίου ὁ τῆς Τουρκιας πρέσβυς ἐξωθούμενος καὶ ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας ἐπέδωκεν εἰς τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν διακοίνωσιν, δι' ἧς προσεπάθει νὰ ἐπιρρίψῃ πᾶσαν τὴν εὐθύνην εἰς τὸν Κωλέττην. Ὡς ἐκ τούτου ἤρξατο διπλωματικὴ διένεξις διαρκέσασα ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος, κατὰ τὴν ὁποίαν διημείφθησαν καὶ ἐπιστολαὶ μεταξὺ τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ σουλτάνου.[2]

Εἰς τὴν διαμάχην ταύτην, ἥτις προεκάλεσε καὶ αὐτὴν τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων (31 Μαρτ. 1847), ἡ ὄπισθεν τῆς Τουρκίας ἀτέχνως κρυπτομένη Ἀγγλία παρέσυρε καὶ τὴν Ρωσίαν εἰς τὸν κατὰ τοῦ Κωλέττου καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπιδράσεως ἀγῶνα αὐτῆς, ἀμφότεραι δὲ παρηνώχλουν τὴν ἑλλην. κυβερνησιν δι' ἀλεπαλλήλων διακοινώσεων, εἰς ἃς ἀπήντα μὲν ὁ Κωλέττης, συνοδεύων ὅμως τὰς διπλωματικάς του ἐνεργείας καὶ δι' ὑποκινήσεως ἐπαναστάσεων εἰς

---

[1] Κυριακ. Α' σ 556.=[2] Ἅπαντα τὰ διπλωματικὰ ἔγγραφα περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἐδημοσιεύθησαν ἐν χωριστῷ τεύχει ὑπὸ τὸν τίτλον «**Τὰ κατὰ Μουσοῦρον ἢ ἡ ἑλληνοτουρκικὴ διαφορά**.»

'Αλβανίαν, καθ' ὧν ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἀντέτασσε τὴν διοργάνωσιν ἢ τὴν ὑποστήριξιν στάσεων, οἷα καὶ ἡ τοῦ Θ. Γρίβα, ὅτε ὁ *ἁρμοστὴς* τῆς 'Επτανήσου *δὲν ἐπέτρεψε* τὴν πολιορκίαν τοῦ στασιάσαντος *ἐκ μέρους τῆς θαλάσσης*, καὶ οὕτως ὁ Γρίβας ἐσώθη (13 'Ιουν.) *ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου* καταφυγὼν εἰς Λευκάδα.

'Εν τελει ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐπέτυχε λύσιν τινὰ τῇ μεσιτείᾳ τοῦ Μεττερνίχ,ὅστις ὡς διαιτητὴς ἀπεφάσισεν, ὅπως ἡ ἑλλην. κυβέρνησις δεχθῇ τὸν Μουσοῦρον ἐκ νέου, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ἢ νὰ μὴ σταλῇ οὗτος ἤ, ἐὰν σταλῇ εἰς 'Αθήνας, νὰ μείνῃ ὀλίγον καὶ τοῦτο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱκανοποίησις τῆς Τουρκίας. 'Η 'Ελλὰς εὑρεθεῖσα ἀνέτοιμος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ('Ιαν. 1848) πρὸ τῆς ἀγγλοτουρκικῆς πιέσεως ὑποθαλπομένης καὶ ὑπὸ τῆς Ρωσίας. 'Ο Μουσοῦρος ἐπανῆλθεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον, τὴν δ' ἐξ 'Αθηνῶν ἀναχώρησίν του ἐπέσπευσεν ὁ εἰς τὸν βραχίονα τραυματισμός του παρὰ τοῦ 'Απ. Ναδίρη (23 'Απριλ. 1848) ὑπαλλήλου τοῦ γραμματέως τῆς Τουρκικῆς πρεσβείας πυροβολήσαντος αὐτὸν ἐν αὐτῇ τῇ Πρεσβείᾳ.

§ 39. — 'Αγγλικαὶ πιέσεις πρὸς σχηματισμὸν ὑπουργείου ἀγγλοφρόνων. Τὸ πρόγραμμα αὐτῶν περὶ τοῦ ὑποδούλου 'Ελληνισμοῦ.

'Εν ᾧ δὲ τἀνωτέρω ἐγίνοντο μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς βουλῆς (14 'Απριλ. 1847) καὶ μετὰ τὴν καταπληκτικὴν πλειονοψηφίαν τῆς κυβερνήσεως, ὁ Κωλέττης ἐξέπνεε (1 Σεπτ. 1847) ᾄδων «*κλέφτικο* τραγοῦδι» τῆς ὑποδούλου 'Ηπείρου. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν λύσιν τοῦ ἐπεισοδίου Μουσούρου ἐσωτερικῶς ἐπολαπλασιάζοντο αἱ κατὰ τῶν καθεστώτων στά-

σεις καταστελλόμεναι μέν, ἐρεθίζουσαι ὅμως πάντοτε τὸν λαόν, ἐξωτερικῶς δὲ ηὔξανον αἱ καταπιέσεις καὶ αἱ ἐπεμβάσεις τῆς κραταιᾶς Ἀγγλίας κατὰ τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος.

Ἐπελθούσης ἐν Ἀθήναις ὑπουργικῆς μεταβολῆς ὁ Ἄγγλος πρέσβυς ἐπίεζε τὸν βασιλέα νἀναθέσῃ τὸν σχηματισμὸν νέας κυβερνήσεως εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἀγγλικοῦ κομματος, ἀλλ' οὗτος ἐκάλεσε τὸν Σ. Τρικούπην ὡς μετριώτερον, ὅστις ὅμως δὲν ἐδέχετο, ἐὰν μὴ ἀνετίθετο ἡ προεδρεία εἰς τὸν Μαυροκορδάτον. Οἱ ὅροι τῶν Μαυροκορδατιστῶν *ἐπιμόνως ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου πρέσβεως* ἦσαν: ἡ *διάλυσις τῆς βουλῆς* καὶ ὁ *περιορισμὸς τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ συντάγματος διαγεγραμμένα καθήκοντα*. Ὁ Ὄθων ἠρνήθη, ἐσχημάτισε δὲ (7 Μαρτ. 1848) τὸ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Γ. Κουντουριώτου ὑπουργεῖον, ὅτε ὁ Πάλμερστων διὰ διακοινώσεώς του ἐκάλει τὸ σύστημα τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως *σύστημα βίας, διαφθορᾶς καὶ παρανομίας*. Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην, εἰ καὶ δὲν ἐκυβέρνων τὴν Γαλλίαν ὁ Λουδ. Φίλιππος καὶ ὁ Γκιζώ, διότι εἶχεν ἀνακηρυχθῇ ἡ δημοκρατία, οὐχ ἧττον ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ ἐξηκολούθει εὐμενὴς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτε ἀκόμη τὸν Πισκατόρην διεδέχθη ἐν Ἀθήναις ὡς πρέσβυς ὁ Θουβενὲλ φιλέλλην Γαλάτης.[1]

Ἐν ᾧ δὲ ἡ Ἀγγλία ἐνίσχυε καὶ ὑπεκίνει τὰς ἐναντίον τοῦ Ὄθωνος στάσεις, ἰδίᾳ τὴν τοῦ Τσαμάλα ἐν Ὑπάτῃ, ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Ρωσίας προσεπάθει νὰ προκαλέσῃ περιπλοκὰς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου, *δυναμένας νὰ ἐξυπηρετήσωσι τὴν ἀνατολικὴν τῆς Ρωσίας* πολιτικήν.[2] Ὁ Ὄθων ἐζή-

---

[1] Τὰ ἔργα καὶ αἱ σκέψεις αὐτοῦ φαίνονται καὶ εἰς τελευταῖον δημοσίευμα τοῦ L. Thouvenel «La Grèce du roi Othon. Correspondance de M. Thouvenel avec sa famille et ses amis Paris 1890.= [2] Κυριακ. Α΄ σ. 580.

τησε καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, ὅστις ἐν μακρῷ ὑπομνήματι ἀντετάχθη κατὰ πάσης ἀποπείρας ἄνευ προπαρασκευῆς καὶ ὑπέδειξεν ὡς καταλλήλους περιστάσεις ἐθνικῆς ἐνεργείας ἢ ρωσοτουρκικὸν πόλεμον ἢ ἐπανάστασιν τῆς σλαυικῆς φυλῆς, ὑποβοηθούσης τῆς Ρωσίας. Διὰ τοῦ ὑπομνήματος τούτου ὑπεστήριζεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὤφειλε νὰ περιορίσῃ τὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπαιτήσεις εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἤπειρον, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Κρήτην, πᾶσαν δὲ ἄλλην ἀξίωσιν καὶ ἰδίως τὴν Μεγάλην ἰδέαν ἐθεώρει ὡς ὄνειρα ἀπραγματοποίητα. Ἀποτρέπων τὸν Ὄθωνα εἰς πᾶσαν ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν προέτρεπεν αὐτὸν νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν του ***ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ κράτους βελτιώσεων.*** Τὰς ἰδέας ταύτας εἶχον καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῆς πολιτικῆς ἀποχώρησιν τοῦ Μαυροκορδάτου οἱ Ἀγγλόφρονες ἀντιπράτοντες εἰς πᾶσαν πολεμικὴν παρασκευήν, διότι κατ' αὐτοὺς ἡ Ἑλλὰς ὤφειλε νἀσχοληθῇ περὶ μόνην τὴν ὑλικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν οἰκονομικὴν βελτίωσιν τῆς χώρας, νὰ ζήσῃ ὡς ζῶσι τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Ἑλβετία, νἀναμείνῃ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν **ἐκ μόνης τῆς εὐμενοῦς γνώμης** *τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης !* [1]

Πρὸς πρόληψιν ἐπαναστατικῶν κινημάτων ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1848 καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἄγγλος πρέσβυς Στράτφορδ Κάνιγκ, ὅστις ἔπεισε τὸν Ὄθωνα, ὅτι ἡ κατα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐνέργεια ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ τὴν Ρωσίαν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ καὶ ὁ Ὄθων ἐπέτυχεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ Λάϋενς ἐκτελεσθεῖσαν βραδύτερον (Ἰουλ. 1849), ὅστις ὅμως καὶ κατὰ τὴν νεωτέραν ὑπουργικὴν κρίσιν ἐζήτει

[1] Μελετοπούλου σ. 97—102.

ὑπουργεῖον ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος, ἀλλ' ὁ Ὄθων ἐσχημάτισε (15 Ὀκτ. 1848) τὸ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἥρωος Κ. Κανάρη, ὅστις τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς δεξιότητος ἀνεπλήρου οὐ μόνον ὡς ἐκ τοῦ ἁγνοῦ του πατριωτισμοῦ καὶ τοῦ σεβασμοῦ, ὃν τοῖς πᾶσιν ἐνέπνεεν, ἀλλὰ καὶ διότι εἶχε μὲν ἐκ πεποιθήσεως τὰς συμπαθείας του ὑπὲρ τοῦ ρωσικοῦ κόμματος[1], δὲν ἀνεμιγνύετο ὅμως εἰς τὰς τῶν πρέσβεων πλεκτάνας.

§ 40.—Παλμερστώνειος διπλωματικὸς πόλεμος κατὰ τοῦ Κωλέττου καὶ τοῦ Ὄθωνος.

Τότε ὁ Πάλμερστων ἤρξατο ζωηρᾶς διπλωματικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Παλαιοὶ λογαριασμοὶ ἀνεθεωροῦντο καὶ νέοι ἠνοίγοντο. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1839 ὑφίστατο ἄδικός τις ἀπαίτησις περὶ δύο νησιδίων, τῆς *Ἐλαφονήσου* — κειμένης ἐγγύτατα τῆς πελοποννησιακῆς ἀκτῆς κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου, ἀπέναντι δὲ τῶν Κυθήρων —καὶ τῆς *Σαπιέντζας* —μιᾶς τῶν Οἰνουσῶν νήσων ἐγγύτατα τῆς Μεθώνης, ἧς τὸν λιμένα ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ ἑτέρου νησιδίου τῆς Σχίζης. Ἡ Ἀγγλία ἠξίου, ὅτι τὰ νησίδια ταῦτα κακῶς κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, ἐν ᾧ ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ἑπτάνησον· ἀλλ' ἐκ τῶν συνθηκῶν[2] τὸ ἐναντίον ἀπεδεικνύετο, ἡ δὲ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἤνοιξε καὶ ἐκαλλιέργει τὴν διαφορὰν ταύτην μόνον ὅπως ἔχῃ ἓν ὅπλον κατὰ τοῦ Κωλέττη καὶ τοῦ Ὄθωνος, ὧν καὶ προσωπικὸς ἀμείλικτος ἐχθρὸς ἐγένετο, ἄδικος καὶ σκληρὸς ὁ Πάλμερστων.

---

[1] Βασθόλδ. Β' σ. 334. = [2] Ὅρα συνθήκας περὶ Ἑπτανήσου εἰς **Manuel du publiciste et de l'homme d'état par Isambert. 1829 A' p 172.**

Ἐκτὸς τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης καὶ τῆς περὶ τοῦ δανείου, περὶ οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, ἡ φίλερις καὶ φιλότουρκος ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἶχε καὶ ἄλλας ἐκκρεμεῖς ἀξιώσεις ἐπίσης ἀδίκους, τὰς ἀκολούθους πέντε :—**Α**ον Ὅτι κατὰ Σεπτ. 1846 ἓξ πλοιάρια Ἰονικὰ ἐλῃστεύθησαν δῆθεν εἰς τὸ τελωνεῖον τῆς Σελασίνας, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀχελώου ὑπὸ δώδεκα λῃστῶν καὶ ὅτι πειρατική τις πρᾶξις συνέβη εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης· διὰ τοὺς λῃστευθέντας ἐζητεῖτο ἀποζημίωσις 1126 Ἱσπανικῶν ταλήρων.—**Β**ον Ὅτι τὴν 4 Ἀπρ. 1849 ἐλαφυραγωγήθη ἐν Ἀθήναις ἡ οἰκία τοῦ Ἰουδαίου Πατσιφίκου, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ὁ λαὸς ἐξοργισθεὶς κατὰ τῆς ἀστυνομίας, ἥτις παρημπόδισε νὰ καῇ ὁμοίωμά τι Ἰουδαίου, ὡς κατὰ βάρβαρον συνήθειαν ἐγίγνετο εἰς ἀποκέντρους τινὰς συνοικίας, ἐπέπεσε κατὰ τῆς οἰκίας τοῦ Πατσιφίκου καὶ προὐξένησε βλάβην εἰς τὰ πενιχρὰ αὐτοῦ *ἔπιπλα*, δι' ἀποζημίωσιν τῶν ὁποίων ἐζήτει ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις *ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὅλως φανταστικοῦ καταλόγου* τοῦ Ἰουδαίου δραχ. 886,736 καὶ 67 λεπτά! Σημειωτέον ἐν παρόδῳ, ὅτι ὁ Ἰουδαῖος οὗτος ἐνεφανίσθη πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ὡς Πορτογάλος, εἶτα ὡς Ἱσπανὸς καὶ τελευταῖον ὡς Ἄγγλος·—**Γ**ον Ὅτι κατὰ τὸ 1847 ὑψώσας τις ἐν Πάτραις τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν ἐκακοποιήθη δῆθεν αὐτὸς καὶ ἐξυβρίσθη δῆθεν ἡ ἀγγλικὴ σημαία·—**Δ**ον Ὅτι δύο Ζακύνθιοι ἐκακοποίησαν δῆθεν ἐν Πύργῳ, δι' ἕκαστον δὲ αὐτῶν ἐζήτει ὁ Πάλμερστων ἀποζημίωσιν, ἐνῷ προέκειτο *περὶ κλεπτῶν* τεθέντων ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν καὶ **Ε**ον Ὅτι ὁ Γ. Φίνλαϊ δὲν ἔλαβεν ὅσην ἐζήτει ἀποζημίωσιν ὡς ἀντίτιμον οἰκοπέδου του συμπεριληφθέντος εἰς τὸν ἀνακτορικὸν κῆπον.[1]

[1] Κυριακ. Α' σ. 587.—Γ. Κρέμου Δ' σ. 1111—1115.

Σχεδὸν πᾶσαι αἱ ἀφορμαὶ αὗται ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας πρωθυπουργοῦντος τοῦ Κωλέτου, ἵνα ὁ Πάλμερστων ἐπιτύχῃ τὴν ἀπομάκρυσιν αὐτοῦ· πρὸς τοῦτο προεκάλει καὶ στάσεις, διηρέθιζε τὴν Τουρκίαν καὶ ἐξεμεταλλεύετο τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα. Ταὐτοχρόνως καὶ ὁ ἁρμοστὴς τῆς Ἑπτανήσου παντοιοτρόπως προσεπάθει νὰ ἐνοχοποιήσῃ τὸν Ὄθωνα. Ὁ διπλωματικὸς πόλεμος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωλέττου ἐχαλαρώθη, ἀνενεώθη ὅμως διὰ τῆς ἀπὸ 6 Δεκεμ. 1848 διακοινώσεως τοῦ Λάϋενς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ προσωρινῆς συλλήψεως ἑνὸς ἀξιωματικοῦ καί τινων ναυτῶν τοῦ πολεμικοῦ ἀγγλικοῦ «Φάσματος», οἵτινες ἐν καταστάσει μέθης διατελοῦντες προσέβαλον τὰ δημόσια ἤθη καὶ διετάρασσον τὴν ἡσυχίαν, ἀπελύθησαν δ' εὐθὺς ὡς ἀνεγνωρίσθησαν.

§ 41.—Ὁ ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐν Εὐρώπῃ γενικὴ κατάστασις ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὁ Πάλμερστων ἔκρινε κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ βυθίσῃ τὸ ἐγχειρίδιον εἰς τὸ στῆθος τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τοῦτο ὁ τὸν Λάϋενς διαδεχθεὶς ὡς πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Οὐάϊς διετάχθη νὰ ἐπιζητήσῃ δραστηρίως τὴν ἐπίλυσιν τῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος διαφορῶν· ταὐτοχρόνως ἰσχυρὸς ἀγγλικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Πάρκερ περιέπλεεν ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἵνα ἐπέμβῃ ἐν περιπτώσει αἰφνιδίας κατὰ τῆς Τουρκίας ρωσικῆς ἐπιθέσεως—διότι αἱ μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας σχέσεις εἶχον σπουδαίως τραχυνθῆ ἕνεκα τῶν ἡγεμονιῶν—προσέτι δὲ ὅπως τιμωρήσῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Μάτην ἡ Ἑλλὰς ἀπήντα διὰ πειστικωτάτων ἐπιχειρημάτων, ὅτι αἱ ἀγγλικαὶ ἀξιώσεις ἦσαν σαθραὶ καὶ ἄδικοι, ἐν πάσῃ

δὲ περιπτώσει κατὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα τὰ δικαστήρια ἦσαν μόνα ἁρμόδια, ὅπως ἀποφανθῶσι περὶ αὐτῶν. Ἡ Ἑλλὰς ὅμως ἐστερεῖτο θωρηκτῶν, ἡ δὲ Ἀγγλία εἶχε τοιαῦτα. Ἐν ταῖς διακοινώσεσιν ἐπανελαμβάνετο, ὅτι ἡ Ἑλλὰς «ὤφειλε *θᾶττον* »*ἢ βράδιον* νὰ ὑποχωρήσῃ, διότι πᾶσα ἀναβολὴ ὡς μόνον »ἀποτέλεσμα θὰ εἶχε νἀναγκάσῃ τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀνάσσης, ὅπως αὐξήσῃ *ἀναλόγως τῆς βραδύτητος* τὸ ποσὸν τῆς ζητηθείσης ἱκανοποιήσεως!»

Τὸ ὑπουργεῖον Κριεζῆ ἐν πληρεστάτῃ διατελοῦν ἁρμονίᾳ μετὰ τοῦ Ὄθωνος δὲν ἐνέδιδεν, ἀλλ' οὐδ' ἐπτοεῖτο ἐκ τῶν ἀπειλῶν τῆς θαλασσοκρατείρας Ἀγγλίας. Τούτων ἕνεκα ἐνεφανίσθη ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐκ 14 πλοίων εἰς Σαλαμῖνα. Τῇ 4 Ἰαν. 1850 ὁ Οὐάϊς καὶ ὁ Πάρκερ ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Λόντον ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τὴν ἄνευ ἀναβολῆς ἱκανοποίησιν τῶν ἀγγλικῶν ἀπαιτήσεων ἀπειλοῦντες τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Λόντος ἀπήντησεν ἐπικαλούμενος *διαιτησίαν* τῶν δύο ἄλλων *συνυπογραψασῶν τὴν συνθήκην τῆς 7 Μαΐου 1832* δυνάμεων· εἰς ἀπάντησιν ὁ Οὐάϊς ἀπηύθυνε τελεσίγραφον ὁρίσας προθεσμίαν 24ωρον, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ὁποίας ἤρχισεν ὁ ἀποκλεισμός. Οἱ πρεσβευταὶ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας ἐζήτησαν ἀναστολήν, ἀλλὰ δὲν εἰσακούσθησαν, ὁ δὲ Οὐάϊς μετὰ τοῦ προσωπικοῦ τῆς πρεσβείας ἐπέβη ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς ναυαρχίδος. Ἀμέσως συνελήφθησαν καὶ ὡδηγήθησαν εἰς Σαλαμῖνα τὰ ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ θαλαμηγὸς τοῦ βασιλέως. Τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως μὴ ὑποχωρούσης, ὁ Ἄγγλος ναύαρχος προέβη εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν Πειραιῶς.

§ 42. — Βασιλεύς, κυβέρνησις καὶ λαὸς ἀντιτάσσονται σθεναρῶς κατὰ τῶν ἀδικιῶν τῆς κραταιᾶς Ἀγγλίας!

Ἀξιοθαύμαστον εἶναι τὸ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν σθένος τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν Α. Κριεζῆν ὑπουργείου ἐνισχυομένου ὑπὸ σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ *ἀδιακρίτως κομματικῶν ἀποχρώσεων*. Ἡ τρωθεῖσα ἐθνικὴ φιλοτιμία ἐξηφάνισεν ἐν ἀκαρεῖ τὰ ξενόφρονα κόμματα, διαρκούσης τῆς ἀγγλικῆς ἐπιθέσεως, διὰ τῆς γενναιότητος καὶ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ βασιλέως. «Καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἀγγλι»κοῦ κόμματος ἐκτὸς ἐξαιρέσεων τινῶν ζωηρῶς ἐπικρίνουσι,— »ἔγραφεν ὁ Θουβενὲλ διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Ἰανουαρ. 1850 πρὸς »τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς Γαλλίας,—τὰς πρά»ξεις τῆς Ἀγγλίας». Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις διώρισε στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς εἰς διάφορα μέρη. Ἐφ᾽ ὅσον ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀνθίστατο, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ δόσις τῶν ἐκβιαστικῶν μέτρων ηὔξανεν· οὐ μόνον ὁ ἀποκλεισμὸς ἐπεξετάθη εἰς τοὺς λιμένας Πατρῶν, Σύρου, Ὕδρας καὶ Ναυπλίου, κατέσχοντο δὲ πάντα τὰ συλλαμβανόμενα πλοῖα καὶ ρυμουλκούμενα ὡδηγοῦντο εἰς Σαλαμῖνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἐν ἀνοικτῷ πελάγει ἑλληνικὰ πλοῖα καταδιωκόμενα συνελαμβάνοντο, ὅπερ ἠνάγκασε τὸ ἐν Ἀθήναις διπλωματικὸν σῶμα νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ ταυτοσήμου διακοινώσεως πρὸς τὸν Οὐάϊς.

«Ἐν μέσῳ τοιαύτης καταστάσεως, — γράφει ὁ Κυριακίδης,[1] —*οὐδεὶς ἐδειλίασεν*. *Ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἐτήρει στάσιν ἀξιοπρεπεστάτην* καὶ οὐδαμῶς ἤθελε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς

---

[1] Α' σ. 600.

αὐθάδεις ἀγγλικὰς ἀπαιτήσεις· τὰ μέλη τοῦ ὑπουργείου Κριεζῆ ἦσαν πρόθυμα *καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἔσχατα νὰ πρωδῶσι μέτρα* πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας καὶ παρὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἑλλάδος ἐμερίμνων, ἵνα *ἐν δεδομένῃ τινὶ στιγμῇ* **ἐντίμως ἡττηθῶσιν** *εἰς τὸν κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς Ἀγγλίας ἀγῶνα*· Μαμούρης ὁ τοῦ Γούρα, ὁ διορισθεὶς στρατιωτικὸς διοικητὴς Ἀκαρνανίας ἤρξατο νὰ στρατολογῇ «*διὰ τὸν κατὰ τῆς Ἀγγλίας πόλεμον*», ὡς ἔλεγε· τὸ αὐτὸ ἔπραττεν ὁ Γρίβας, ὁ δὲ ἥρως Κῖτσος Τζαβέλας, φρούραρχος Ναυπλίου καὶ ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἀργολίδι στρατοῦ γράφων πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐπὶ τῆς διαδοθείσης φήμης περὶ καταλήψεως τῶν φρουρίων ὑπὸ τῶν Ἄγγλων διεκήρυττεν, *ὅτι θέλει ἀντιτάξει βίαν κατὰ τῆς βίας καὶ ὅτι ἐντίμως ἀγωνισθήσεται ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς Ἑλλάδος*. Ὁ Μαυροκορδάτος ὁ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἡγέτης παρεῖχε συμβουλὰς εἰς τοὺς φίλους καὶ ὀπαδοὺς αὐτοῦ περὶ πάσης ἠθικῆς ἐνισχύσεως τοῦ βασιλέως καὶ τῆς κυβερνήσεως κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας περιστάσεις ἀξιομίμητον εὐγενὲς παρέχων παράδειγμα αὐταπαρνήσεως εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας πολιτικούς· ὁ Σπυρίδων Τρικούπης κορυφαῖος τῆς ἀντιπολιτεύσεως προθύμως παρέσχε τὰς ὑπηρεσίας αὐτοῦ καὶ ἀνεχώρησεν ἐσπευσμένως εἰς Παρισίους ὡς ἔκτακτος ἀπεσταλμένος καὶ πληρεξούσιος ὑπουργός· αὐτὰ τὰ φύλλα τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἰδίᾳ ἡ «Ἀθηνᾶ» καὶ ἡ «Ἐλπὶς» ὁσάκις τυχὸν παρασυρόμενα ἐπέκρινον τὴν κυβέρνησιν ἀπεδοκιμάζοντο ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν ἀντιπολιτευομένων»... «*Σύμπας δὲ ὁ λαὸς* καίπερ πάσχων ἐνίσχυεν ἠθικῶς τὸν βασιλέα καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ· οἱ ἔμποροι τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Σύρου, καίπερ καταστρεφόμενοι ἐκ τῶν ληφθέντων μέτρων ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, ἀπέστειλαν τῷ βασιλεῖ ἀναφορὰς ἐπιδοκιμαζούσας τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ, *πάντα δὲ*

τὰ δημοτικὰ συμβούλια ἐψήφισαν ψηφίσματα *ἐνισχύοντα τὴν κυβέρνησιν ἐν τῇ ἀντιστάσει αὐτῆς»*.

Πᾶσαι αἱ δυνάμεις ἀπεδοκίμασαν τὴν ἄδικον κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀγγλικὴν ἐπίθεσιν, ἰδίως ὅμως ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία. Ὁ Θουβενὲλ οὐ μόνον συνειργάζετο μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπουργῶν, ἀλλὰ καὶ διπλωματικὸν ἀνέλαβε πόλεμον πρὸς τὸν Οὐάϊς, ἐγένετο δὲ προσφιλέστατος εἰς τὸν ἕλλην. λαόν, ὅστις ὑπὸ τὰ παράθυρα τῆς γαλλικῆς πρεσβείας ἐξεδήλου τὰ πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ τὸν ἀντιπρόσωπόν της αἰσθήματά του.

Τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου εὑρέθη ἀπατηθὲν εἰς τοὺς ὑπολογισμούς του, ὅτι ἅμα τῷ κατάπλῳ τοῦ Πάρκερ εἰς Σαλαμῖνα ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἤθελεν αὐθωρεὶ ὑποχωρήσει, ὁ δὲ λαὸς ἤθελεν ἐξεγερθῇ καὶ ἀνατρέψῃ αὐτήν.[1] Αἱ ἐλπίδες αὐτοῦ διεψεύσθησαν, διότι κυβέρνησις καὶ λαὸς ἐν τῷ κοινῷ συναισθήματι τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας ἀντέταξαν θαυμασίαν ἀντίστασιν καὶ καρτερίαν, μεθ' ὅλας δὲ τὰς δοκιμασίας, αὐξηθείσας ὡς ἐκ τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος ἀντέστησαν ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ ὑπέκυψαν μόνον πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης, μετὰ τὴν ἐξάντλησιν δὲ παντὸς μέσου ἀντιστάσεως.

§ 43. — Ἠθικὴ νίκη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη ἐθορυβήθη ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ βουλῇ τῶν λόρδων ἐπὶ τῇ ἐπερωτήσει τοῦ Στάνλεϋ ὁ μαρκήσιος πρωθυπουργὸς εἶχε τὸ θάρρος νὰ ψευσθῇ ἀνερυθριάστως ἀπαντήσας (4 Φεβρ. 1850), ὅτι *«οὐδεὶς ἀποκλεισμὸς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκηρυχθη!»* Ἀλλ'

---

[1] Μελετοπούλου σ. 36.

ἐν τῇ βουλῇ τῶν κοινοτήτων τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐπὶ τῇ ἐπερωτήσει τοῦ Γίβσων ἡ ἀπάντησις τοῦ Πάλμερστων ὑπῆρξεν αὐθαδεστέρα, διότι οὗτος ἀπαθῶς ἐδήλωσεν, ὅτι τῶν ἀγγλικῶν ἀπαιτήσεων μὴ ἱκανοποιηθεισῶν, «διετάχθη ὁ ἀντιναύαρ»χος σὶρ Πάρκερ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Οὐάϊς· αἱ τελευ»ταῖαι εἰδήσεις ἀναγγέλλουσιν — εἶπεν—ὅτι ὁ Οὐάϊς ἐπέβη »τῆς ναυαρχίδος, ἵνα *ἐκεῖθεν ἀποτελεσματικώτερον δυνηθῇ »νὰ ἐπιτύχῃ τὰς αἰτήσεις του»*. Τὸ ψεῦδος τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ τῆς Μ. Βρετανίας εἶναι ἐφάμιλλον πρὸς τὸ τοῦ Κούρζων ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1897 ἐν σχέσει πρὸς τὰς γενομένας σφαγὰς τῶν Κρητῶν, ἠκούσθη δ' ἐν τῷ μέσῳ γελώτων ὑπὸ τῶν βουλευτῶν.

Μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν ἄλλων δυνάμεων ἡ Ἀγγλία ἐξηκολούθει ἀγρίως τὸ ἔργον τῆς ἀδικίας, ἐπῆλθεν ὅμως τετραήμερος ἀναστολὴ τοῦ ἀποκλεισμοῦ μέχρι τῆς ἀφίξεως ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Γαλλίας βαρώνου Γκρώ, ἵνα οὗτος μεσολαβήσῃ, ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἀγγλικῆς ἰσχυρογνωμοσύνης. Τῇ 12 Ἀπρ. 1850 ἐδόθη προθεσμία μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς ἐπιούσης, ὅτε θὰ ἐπανελαμβάνετο ὁ ἀποκλεισμός, ἐὰν μὴ ἐγένοντο δεκταὶ αἱ ἀγγλικαὶ αἰτήσεις. Πράγματι δ' ἐπανελήφθη, διετυπώθησαν ὅμως ἐγγράφως αἱ ἀγγλικαὶ ἀπαιτήσεις. Ἡ ἑλλην. βουλή, συνεδριάσασα, κεκλεισμένων τῶν θυρῶν (14 Ἀπρ. 1850), ἀπεφάσισε τὴν ὑποχώρησιν. Τῇ ἑπομένῃ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερεκῶν ὑπουργὸς τῆς Ἑλλάδος ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας, ἐν ᾗ ἐξεφράζετο ἡ θλῖψις τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως ἐπὶ τῇ γενομένῃ δῆθεν προσβολῇ εἴς τινας ἀξιωματικοὺς τοῦ «Φάσματος», ἐσωκλείετο δὲ καὶ ἔνταλμα δραχ. 330,000 ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ ταμείου πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ Πατσιφίκου καὶ τῶν Ἑπτανησίων· ἐξ αὐτῶν αἱ 150,000 κατε-

τίθεντο ὡς ἐγγύησις διὰ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν καταστραφέντων δῆθεν χειρογράφων τοῦ Πατσιφίκου· τὸ ποσὸν τοῦτο ἤθελεν αὐξηθῇ ἢ μειωθῇ ἀναλόγως τῆς ἀποδειχθησομένης ἀξίας. Ταῦτα πάντα ἠρέθισαν τοσοῦτον τὴν Γαλλίαν, ὥστε καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διεταράχθησαν πρὸς στιγμήν, συνεπείᾳ δὲ τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ ἐν Λονδίνῳ Δρουὲν δὲ Λουῒ μετὰ τοῦ Πάλμερστων ὑπεγράφη ἐν Ἀθήναις ἡ μεταξὺ τοῦ Οὐάϊς καὶ τοῦ Λόντου σύμβασις τῆς 6|18 Ἰουλίου 1850.[1] Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης, ἐξ ἧς ἐξηρέθισαν αἱ περὶ τῶν νησιδίων καὶ τοῦ δανείου ἀξιώσεις, ἐθεωροῦντο ἐξωφλημέναι πᾶσαι αἱ ἀπαιτήσεις, αἱ συμπεριληφθεῖσαι εἰς τὴν ἀπὸ 17 Ἰανουαρ. 1850 ἀγγλικὴν διακοίνωσιν, πλὴν τῆς ἀξιώσεως τοῦ Πατσιφίκου κατὰ τῆς πορτογαλικῆς κυβερνήσεως ἐρειδομένης ἐπὶ ἐγγράφων ἀπολεσθέντων, δι' ἣν ἀπεφασίσθη διαιτησία, ἐφ' ᾧ καὶ συνεφωνήθη ἐπιστροφὴ τῆς δι' αὐτὴν λόγῳ ἐγγυήσεως κατατεθείσης ὑπὸ τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως ποσότητος τῶν 150,009 δραχ. Ὑπὸ ὑλικὴν ἔποψιν ὁ συμβιβασμὸς ὀλίγον διέφερε τῆς προτέρας λύσεως, ἠθικῶς ὅμως ἀπήλασσε τὴν ἑλλ. κυβέρνησιν τῆς καταθέσεως τῶν 150,000., εἰς ἣν εἶχεν ὑποβληθῇ ὡς ἀναξιόχρεως,καὶ ἐκύρου τὴν γαλλικὴν παρέμβασιν. Οὕτως ἱκανοποιήθη μὲν ὁ ἀγγλικὸς ἐγωϊσμός, δὲν ἐπῆλθον ὅμως τἀποτελέσματα, ἅπερ ἀνέμενεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐκ τοῦ ἀποκλεισμοῦ. Οὐ μόνον ἀντέσχεν ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ τρίμηνον εἰς τὴν ἀγγλικὴν βίαν προσελκύσασα τὰς συμπαθείας τῆς δημοσίας εὐρωπαϊκῆς γνώμης, ἀλλὰ καὶ ὁ Ὄθων ἐγένετο παρὰ τῷ λαῷ συμπαθέστερος καὶ δημοτικώτερος· κατ' ἐπίφασιν ἐνίκησεν ἡ Ἀγγλία· *πράγματι ὅμως ἐνίκησεν*[2] *ὁ Ὄθων καὶ ἡ*

---

[1] Ἑλλ. Κώδ Δ' σ. 319.=[2] Κρέμου αὐτόθι σ. 1115.

ἑλλην. κυβέρνησις, διότι διεψεύσθησαν πᾶσαι αἱ περὶ ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ ἐναντίον αὐτῆς ἐλπίδες τῆς Ἀγγλίας.

Βραδύτερον (Φεβρ. 1851) ἡ διαιτητικὴ ἐπιτροπὴ ἀπεφάνθη, ὅτι ὁ Πατσίφικος ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων ἐγγράφων δὲν θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ ***650,000 φράγκων***, *ἃ ἐζήτει*, ἀλλὰ μόνον **δραχ. 3,750**, αἵτινες μόνον τῷ ἐπληρώθησαν.

§ 44 — Ἀνθελληνικαὶ προτάσεις τῆς Ρωσίας πρὸς τὴν Ἀγγλίαν.

Εἶχε λυθῆ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα περὶ χωρισμοῦ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εἰς ὃ δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος ἡ ρωσικὴ διπλωματία ἐπωφεληθεῖσα τῆς εὐκαιρίας, ἵνα ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἀναζωπυρήσῃ τὴν ρωσικὴν ἐν Ἑλλάδι ἐπιρροήν, ἥτις ἀπό τινος εἶχε πολὺ ἐξασθενήσει, ὅτε ἡ Ρωσία ἤρξατο τῶν προπαρασκευῶν, ὅπως ἐπιτεθῇ ὁριστικῶς κατὰ τῆς Τουρκίας. Εἰς τὸν ἀγῶνα δὲ τοῦτον ἐθεώρει καλὸν νὰ προδιατεθῇ καὶ ὁ Ἑλληνισμός, ἵνα βοηθήσῃ τὰ ρωσικὰ σχέδια. Πρὸ πάσης ὁριστικῆς ἀποφάσεως ὁ Τσάρος προσεπάθησε πάσῃ δυνάμει, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν θέσιν τῆς Ρωσίας διὰ συνεννοήσεως μετὰ τῆς Ἀγγλίας. Γνωρίζων ὅμως, ὅτι τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου ἐπρωταγωνίστει ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ὑπέβαλε πρότασιν περὶ συνεννοήσεως *πρὸς διατήρησιν αὐτῆς*, τεχνηέντως δὲ *καὶ ἐπὶ προβλέψει τῆς πιθανότητος τῆς πτώσεως της*. Αἱ τῆς Ρωσίας τοιαῦται προσπάθειαι χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Δεκεμ. 1852, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν μεταγενεστέρως δημοσιευθέντων διπλωματικῶν ἐγγράφων. Ἐκτὸς τῆς πρώτης συνεντεύξεως τοῦ ἐν Πετρουπόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Σέϋμουρ (28 Δεκεμ. 1852), ἐν ᾗ ὁ Τσάρος φαίνεται ζητῶν τὴν σύμπραξιν τῆς Ἀγγλίας

«χάριν τοῦ ἀσθενοῦς,» καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἐμπιστευτικῇ διακοινώσει (14 Ἰαν. 1853) εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τῷ ὁμιλήσῃ ἐμπιστευτικῶς, «νὰ τῷ ὁμιλήσῃ ὡς φίλος πρὸς τίμιον ἄνθρωπον, »διότι ἂν κατορθώσωμεν προσέθηκε νὰ συνεννοηθῶμεν ἡ *Ἀγ-»γλία καὶ* **ἐγώ,**[1] *διὰ τοὺς λοιποὺς ὀλίγον μὲ μέλει·* θεωρῶ »ἀδιάφορον τί σκέπτονται καὶ στοχάζονται οἱ ἄλλοι».[2] Ὁ ἐπὶ τῶν ἐξ. ὑπ. Ρῶσελ ἀπήντα, ὅτι ἡ περίπτωσις τῆς διαλύσεως τῆς Τουρκίας δὲν φαίνεται προσεχὴς καὶ θεωρεῖ ἐπικίνδυνον τὴν ἐπὶ τῇ προβλέψει τοιαύτης περιπτώσεως συνεννόησιν τῶν δύο δυνάμεων. Τὰς προτάσεις του ὁ Τσάρος ἐπανέλαβε καὶ κατὰ Μάϊον τοῦ 1853, ὅτε ἦτο ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ὁ Κλάρενδων, δι' ἐμπιστευτικῆς πάντοτε πρὸς τὸν Σέϋμουρ ἀνακοινώσεως εἰπών, ὅτι τὰ ὄνειρα τῆς αὐτοκρατείρας Αἰκατερίνης παντελῶς ὑπὸ τῶν διαδόχων της ἔχουσιν ἐγκαταλειφθῇ· *ὅτι* **οὐδέποτε θὰ ἐπιτρέψῃ** *τὴν ἀνίδρυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἢ* **τοιαύτην ἔκτασιν τῆς Ἑλλάδος,** *ὥστε νὰ καταστῇ αὕτη κράτος ἰσχυρόν·* ὅτι οὐδεὶς ὑφίσταται λόγος νὰ μὴ γείνῃ ἀνεξάρτητον κράτος καὶ ἡ Βουλγαρία· ὅτι, *ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἐπεθύμει νὰ καταλάβῃ* τὴν **Αἴγυπτον** καὶ τὴν **Κρήτην,** *ἡ Ρωσία δὲν ἤθελεν ἀντιστῇ εἰς τοῦτο* καὶ ὅτι ἡ Ρωσία δὲν ἐπιθυμεῖ νέας ἐδαφικὰς ἐκτάσεις οὐδὲ τὴν διαρκῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάληψιν.[3] Ἐὰν πάντα ταῦτα ἐμπιστευτικῶς μὲν ἀνακοινωθέντα, *ἀπίστως* δὲ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας δημοσιευθέντα ἀπετέλουν τὰς ἐνδομύχους ἐπιθυμίας τοῦ Τσάρου ἢ ἐὰν ἐλέχθησαν, ἵνα κατασιγηθῶσιν οἱ φόβοι τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, δύσκολον εἶναι νἀποφανθῇ τις. Βέβαιον

---

[1] Τὸ αὐτοκρατορικὸν «ἐγώ»=Ρωσία!=[2] Κυρ. Α' σ. 634. =[3] Κυριακ. Α' σ. 635.

ὅμως τυγχάνει, ὅτι οἱ Ρῶσοι ἐθεώρουν τὴν μεγέθυνσιν τῆς Ἑλλάδος ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ ρωσικὰ συμφέροντα καὶ ἤρξαντο στρέφοντες τὰ βλέμματα πρὸς τοὺς Βουλγάρους, βεβαιότερον δέ, ὅτι ἡ Ἀγγλία δυσπιστοῦσα εἰς τὰς ρωσικὰς δηλώσεις συνεμάχησε μετὰ τῆς Γαλλίας.

Ἡ μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας σύγκρουσις καταστᾶσα ἀναπόδραστος ἐπῆλθε μετὰ τελεσίγραφον, δι' οὗ ἡ Ρωσία ἐζήτει νὰ ὑποχρεωθῇ ἡ Πύλη εἰς διατήρησιν τῶν προνομιῶν τῶν ἐν Τουρκίᾳ κτηθεισῶν ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ὁ δὲ ρωσικὸς στόλος τῇ 13|30 Νοεμβ. 1853 κατέστρεφε τὸν ἐν τῇ Σινώπῃ εὑρεθέντα τουρκικόν. Πάραυτα οἱ ἐν Βεσικίσις εὑρισκόμενοι στόλοι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας κατέπλευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀμφότεραι δὲ αἱ δυνάμεις ἐκοινοποίησαν τῇ Ρωσίᾳ (15|27 Δεκεμ.), ὅτι οἱ στόλοι δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι νὰ ἐμφανισθῇ ἐκ νέου ἡ ρωσικὴ σημαία ἐν τῷ Εὐξείνῳ. Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ κήρυξις πολέμου (Μαρτ. 1854) ὑπὸ τῶν συμμάχων Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας κατὰ τῆς Ρωσίας, ἥτις δὲν παρεδέχθη τὰς αἰτήσεις των. Ἡ Αὐστρία ἔκλινε πρὸς τὴν ἀγγλογαλλικὴν συμμαχίαν, ἀλλ' αἱ προθέσεις της περιεστάλησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας κατὰ τὴν ἀπὸ 8|20 Ἀπριλ. 1854 σύμβασιν.

§ 45. — Ὁ Ὄθων ὑποκινεῖ ἐπανάστασιν εἰς τὴν ἀλύτρωτον Ἑλλάδα.

Τὰ σπουδαῖα ταῦτα γεγονότα διεδραματιζόμενα ἐν τῇ Ἀνατολῇ συνεκίνησαν τὸν Ἑλληνισμόν, ὅστις εὐλόγως ἐπίστευσεν, ὅτι ἤγγικεν ἡ ὥρα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία γαλουχηθέντες ὑπὸ τοῦ Κωλέττου εἰς τὴν «Μεγάλην Ἰδέαν» ἐδίψων ἀνωτέρας

φιλοδοξίας, ἐν ᾗ εὕρισκον ἡδεῖαν παρηγορίαν ἀπὸ τῶν πικριῶν τῆς ἀτεκνίας καὶ τῶν ἀνιῶν τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν. Οὕτως ὁ Ὄθων ἐγένετο ὁ ἡγέτης τῆς πολεμικῆς πολιτικῆς ἀναλαβὼν αὐτὸς οὗτος τὴν διεύθυνσιν πάσης ἐνεργείας· δι' ἀπεσταλμένων καὶ δι' ἐπιστολῶν διηρέθισε τὸν πατριωτισμὸν τῶν ζαπλούτων ὁμογενῶν καὶ συνήθροισεν ἱκανὰ ποσά, διετέλεσεν εἰς συνεννόησιν πρὸς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς, ἐμερίμνησε περὶ καταθέσεως ὅπλων καὶ τροφοδοσιῶν εἰς τὰς παραμεθορίους ἀποθήκας καὶ ἐν γένει ἐκ τῶν ἐνόντων ἐποιήσατο μυστικήν τινα προετοιμασίαν, ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν προπαρασκευαζομένων μεγάλων γεγονότων προκαταληφθῇ ὁλοτελῶς ἀνέτοιμος ὁ Ἑλληνισμός. Ἡ καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν Σινώπῃ καὶ αἱ ρωσικαὶ δηλώσεις ὅτι ὁ ἀγὼν γίνεται ὑπὲρ τῶν προνομίων τῆς ἐκκλησίας ἔδωκαν τὸ σύνθημα πρὸς ἐξέγερσιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δεινῶς πιεζομένων ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Τάχιστα ἐξεδηλώθησαν τἀποτελέσματα τοῦ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὑφ' οὗ κατείχετο σύμπας ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, διότι ἡ Ἤπειρος, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Μακεδονία ἐπανέστησαν ὑποβοηθούμεναι ἀνεπισήμως ὑπὸ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

§ 46.—Ἡ ἐν τῷ κινδύνῳ συνταύτισις τῆς τύχης τοῦ βασιλέως μετὰ τοῦ ἔθνους.

Δὲν θὰ περιγράψωμεν ἐνταῦθα τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἑλλ. ἐπανάστασιν[1] ἐν ἔτει 1854· ὅθεν οὔτε τὴν πολιορκίαν τῆς Ἄρτης οὔτε τὰς μάχας εἰς Πέτα καὶ Μέτσοβον οὔτε τὴν ἐν Πηλίῳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς ὑποδούλου Ἑλλάδος πάνδημον ἐπαναστατικὴν ἐξέγερσιν καὶ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἔνοπλον δια-

[1] Κρέμου Δ' σ. 1120—1129.

μαρτυρίαν οὔτε τὴν λαμπρὰν ἐν Καλαμμπάκᾳ νίκην·[1] διότι τὰ περὶ τουτου ἐξέρχονται τῶν ὁρίων τῆς εἰδικῆς ἡμῶν μελέτης. Ἀρκεῖ νἀναφέρωμεν, ὅτι ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν δυτικῶν δυνάμεων καὶ μεθ' ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἡμιεπισήμου πολέμου, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ ἀμέσως εἰς πόλεμον ἐπίσημον, μεθ' ὅλας ἐν γένει τὰς ἐλλείψεις τῶν ἀγωνιζομένων καὶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἑλλην. κράτους, τὰ κατορθώματα τῶν ἐπαναστατῶν ὑπῆρξαν ἄξια λόγου· τοῦτο δὲ ὀφείλεται εἰς τὴν ὁμοφωνίαν τοῦ ἔθνους, πασῶν τῶν τάξεων κηρυχθεισῶν ἐνθουσιωδῶς ὑπὲρ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, καὶ εἰς τὴν γενναιότητα καὶ τὸν πατριωτισμὸν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλλην. στρατοῦ, οἵτινες ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων· ἡ τιμὴ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων ἐξῆλθεν ἀλώβητος καὶ αἱ μάχαι ἐνθαρρυντικὰ παρέσχον ἀποτελέσματα περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ στρατοῦ. Κυρίως ὅμως ἡ ἐπιτυχὴς ὀργάνωσις τῆς ἐπαναστάσεως ὀφείλεται εἰς τὸν Ὄθωνα ἐμπνευσθέντα ἐξ εὐγενοῦς φιλοδοξίας καὶ πυρετωδῶς συνεργασθέντα μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν στρατ. ὑπουργοῦ Σ. Σούτσου καὶ τινων αὐλικῶν, ἐν οἷς ὁ Βέτλανδ. Οἱ λοιποὶ ὑπουργοὶ ἔμειναν μᾶλλον ἐν ἀδρανείᾳ καὶ αὐτὴν τὴν ἐν Ραδοβιτσίῳ ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἔμαθον ἀπὸ τὸν βασιλέα κληθέντες εἰς σύσκεψιν, καθ' ἣν ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτ. ὑπουργὸς Παΐκος ἐξέφρασε μὲν χαρὰν διὰ τὸ κίνημα. ἀλλ' εἶπεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει νὰ βαδίσῃ μετὰ πολλῆς περισκέψεως, διότι καὶ ὁ Τρικούπης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Α. Μεταξᾶς ὁ καὶ ἡγέτης τοῦ ρωσικοῦ κόμματος πρεσβευταὶ ὄντες εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν συνεβούλευον ἡσυχίαν, τὴν δὲ γνώμην αὐτοῦ ἠσπάζοντο

[1] Περίληψις εἰς Κυριακ. Α' σ. 639-655.—Κρέμου σ. 1129.

καὶ οἱ ὑπουργοὶ Πήλικας καὶ Προβελέγγιος· ἀλλ' ὁ Ὄθων οὐδὲ συζήτησιν περαιτέρω ἐπέτρεψεν: «Κατὰ τὸ παρόν, »εἶπεν, εἴμεθα σύμφωνοι νὰ ὑποθάλψωμεν τὸ κίνημα μυστι»κῶς καὶ μὲ φρόνησιν».[1] Ἔκτοτε ὁ βασιλεὺς δὲν συνειργάσθη μετ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐπαναστάσεως, διότι ἐδυσπίστει εἴς τινας τῶν ὑπουργῶν, ἀλλὰ μόνον μετὰ τοῦ Σούτσου ἐκτὸς τῆς περιστάσεως, καθ' ἣν προέκειτο περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἄγγλου Τζούρτζ, ὅστις ὅμως δὲν ἐγένετο, διότι ἐκρίθη ἀσύμφορος. Οἱ πρεσβευταί Ἀγγλίας Οὐάϊς καὶ Γαλλίας Ρουὰν δεινῶς ἐπιέζον τὸν Ὄθωνα, ἀλλ' οὗτος ἔμενεν ἀμετάπειστος ὑπερηφάνους καὶ ἀξιοπρεπεῖς δίδων ἀπαντήσεις εἰς τὰς τῶν ξένων ἀπειλάς.

Ὅτε ἀνηγγέλθη εἰς Ἀθήνας, ὅτι ἐπαναστατικὸν σῶμα τῆς Ἠπείρου καταδιωκόμενον ἔτυχε τῆς ἐπικουρίας τοῦ ἐν τοῖς μεθορίοις ἀξιωματικοῦ Σκυλοδήμου καὶ τῶν ἐκεῖ ὀροφυλάκων οἵτινες ἔτρεψαν τοὺς τούρκους εἰς φυγήν, ὁ Πήλικας φοβούμενος τὰς συνεπείας μετέβη μετὰ τοῦ Προβελεγγίου, ἵνα ἐκθέσωσι τῷ βασιλεῖ, ὅτι ἡ τοιαύτη κατάστασις ἦτο ἐπικίνδυνος καὶ ὅτι ἐν ὅσῳ διατηροῦνται αἱ μετὰ τῆς Τουρκίας σχέσεις ἡ τιμὴ ἐπιβάλλει, ἵνα οἱ Ἕλληνες στρατιῶται ἀπομένωσι ξένοι πάσης ἀναμίξεως. Ἡ βασίλισα ἐδέχθη αὐτοὺς τοῦ βασιλέως ἀδιαθετοῦντος.

«Λαβὼν τὸν λόγον —διηγεῖται ὁ ἴδιος Πήλικας εἰς τὰ πομνημονεύματά του[2] — ἤρχισα νὰ τῆς ἐκθέτω τὰς σκέψεις μου. Ἡ βασίλισσα ὅμως πρὶν ἀκόμη ἐκθέσω τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὁδηγὸν ἡ κυβέρνησις, μὲ διέκοψε καὶ ἔλαβε τὸν λόγον διὰ νὰ θέσῃ, ὡς ἔλεγε, καλλίτερα τὸ ζήτημα.

---

[1] Ἀπομνημονεύματα Σπυρ. Πήλικα. 1893. σ. 140. = [2] Ἀπομνημονεύματα Πήλικα σ. 154.

«*Ἡ Εὐρώπη δώσασα τὸν θρόνον εἰς τὸν Ὄθωνα* **ἐφαντάσθη νὰ τὸν ἔχῃ ἐδῶ ἁπλοῦν ὄργανόν της τῶν ἰδικῶν της συμφερόντων καὶ τῆς πολιτικῆς της·** *ἀλλ' ἔσφαλεν.* **Ὁ Ὄθων συνεταύτισε τὴν τύχην του μὲ τὴν τύχην τοῦ ἔθνους.** Τὸ ἔθνος ἔχει μεγάλην ἀποστολὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὁ Ὄθων τὴν ἀνεδέχθη ὁλόκληρον *ἔπτω μὲ κίνδυνόν του. Ὁ κ. Ρουάν* δὲν ἐντράπη νὰ μᾶς προτείνῃ, ὅτι ὁ βασιλεὺς ὁ ἔχων ἄλλην θρησκείαν παρὰ τὴν ὀρθόδοξον δὲν ἐνδιαφέρεται εἰς τωρινὴν πάλιν **καί, ἐὰν φοβῆται τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, ἡ Γαλλία εἶναι πρόθυμος νὰ τὸν βοηθήσῃ ἀποστέλλουσα στρατὸν πρὸς ἐξασφάλισιν!** — Καὶ λέγουσα ταῦτα ὕψωνε τὴν φωνὴν καὶ ἐκοκκίνιζε.—Τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς—ἐξηκολούθησεν ἡ Ἀμαλία — εἶναι εἰς τὸ χέρι τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ὄθωνος καὶ ὄχι εἰς ἄλλου τινὸς τὴν δύναμιν. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Ὄθων εἶναι ὁ ἰσχυρότερος ὅλων. Ἔχει τὸ δίκαιον ὑπὲρ αὐτοῦ, τὴν ὁσιωτέραν τῶν ὑποθέσεων· ὅλα τὰ ἑκατομμύρια τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Τουρκίας, ὅλον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος χωρὶς διάκρισιν κομμάτων. **Νὰ κινήσῃ ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ ζήτημα ἐλύθη** καὶ ἡ τοιαύτη λύσις δὲν ἀντίκειται εἰς τἀληθινὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης, ὥστε, ὅταν γρήγορα ἢ ἀργὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀλήθειαν ἡ Εὐρώπη, θέλει μᾶς εἶναι βοηθητική· ἂς μὴ μᾶς 'ξιππάζουν λοιπὸν αἱ τωριναὶ ἀπειλαί. Οὕτως ἦτο δυσμενὴς κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον κατόπιν θἀλλάξῃ γνώμην. Ποῖος εἶναι ὁ μόνος φόβος; Μήπως ἐκ φόβου δὲν ἐγκαρτερήσωμεν ἢ διαιρεθῶμεν καὶ τὸ κίνημα δὲν λάβει ἰσχυρὰν ὤθησιν. Τὸ ἐναντίον φοβοῦνται αἱ Δυνάμεις, διὰ τοῦτο μᾶς περιποιοῦνται, διὰ τοῦτο ὁ πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἀκόμη δὲν ἔφυγε καὶ ἡ Τουρκία

δὲν μᾶς ἐκήρυξε τὸν πόλεμον· *αὐτοὶ φοβοῦνται μὴ ὁ βασιλεὺς τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος καὶ ἐξέλθῃ ἔξω.* Τὸ μόνον σωτήριον διὰ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, τὸ ἔθνος καὶ τὸ μέλλον του εἶναι νὰ *προχωρήσῃ, νἀνάψῃ ἡ ἐπανάστασις.* **«Φωτιὰ λοιπόν, φωτιὰ *και πανταχόθεν* φωτιά!! !»** Καὶ λέγουσα αὐτά, ἐπιλέγει ὁ Πήλικας, ἐνθουσιασμένη καὶ χειρονομοῦσα μᾶς ἀπεχαιρέτα καὶ ἔφευγε.

§ 47. — Τὸ ὑπουργεῖον ἐμποδίζει τὸν Ὄθωνα νἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν.

Ἕνεκα τῆς ἀγερώχου ταύτης στάσεως ὁ Ὄθων διέτρεξε κίνδυνον, διότι αἱ δυτικαὶ δυνάμεις ἀπεφάσισαν τὴν πτῶσιν αὐτοῦ, ἣν προέλαβεν ὁ ἐν Παρισίοις Μαυροκορδάτος. Καὶ ἡ Πρωσία δὲ καὶ ἡ Αὐστρία συνεβούλευον τῷ Ὄθωνι ἡσυχίαν· μόνη ἡ Ρωσία ὕψωσε φωνήν, ἀσθενῆ ὅμως, ὑπὲρ *τῆς ἐν Ἠπείρῳ* ἐπαναστάσεως. Ἐν τούτοις ἡ Πύλη τῇ παροτρύνσει Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἀπηύθυνε τελεσίγραφον (7] 19 Μαρτ. 1854), δι' οὗ ἐζητεῖτο ἡ καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐὰν δὲ ἐντὸς 48 ὡρῶν μὴ ἐδίδετο ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις, ἠπειλεῖτο ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων. Τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ τελεσιγράφου οἱ πρέσβεις τῶν Μ. Δυνάμεων διὰ διακοινώσεως συνεβούλευον τὴν παραδοχὴν τῶν τουρκικῶν ἀπαιτήσεων, περὶ ὧν ἐγένετο σύσκεψις τῶν ὑπουργῶν (8 Μαρτ.), ἀπεφασίσθη δὲ νὰ δοθῇ ἀπάντησις μετριοπαθὴς μὲν τὴν ἔκφρασιν, ἀλλ' *ἀπορρίπτουσα κατ' οὐσίαν* τὰς τουρκικὰς ἀπαιτήσεις μετὰ προηγουμένην ἀπόφασιν τῶν νομοθετικῶν σωμάτων ἐν μυστικῇ συνεδρίᾳ, ἵνα τὸ ἔθνος παραστῇ ἡνωμένον καὶ μίαν ἔχον θέλησιν, ὡς καὶ πράγματι ἦτο ἡνωμένον. Ἀτυχῶς 16 γερουσιασταὶ ἐψήφισαν ἐναντίον τῆς ἀπαιτήσεως καίπερ μὴ ἀποδοκι-

μάζοντες τὸ κίνημα ἐκ φόβου ἕνεκα τῆς στάσεως τῶν Δυνάμεων· εἰς τὴν ψῆφον δὲ αὐτῶν βραδύτερον ἐστηρίχθησαν οἱ πρέσβεις, ἵνα ὑποστηρίξωσιν ἀσυμφωνίαν, ἐνῷ κατ' οὐσίαν ἅπαντες ἦσαν σύμφωνοι. Μετὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀπάντησιν ἡ Πύλη διέκοψε τὰς σχέσεις, ὁ πρέσβυς δ' αὐτῆς ἀνεχώρησε (10 Μαρτ.)· ἀνακληθέντος δὲ καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἑλλάδος ἀπεδιώχθησαν ἐκ τῆς Τουρκίας οἱ Ἕλληνες πολῖται καὶ παρεκωλύθη ἡ προσέγγισις ἑλληνικῶν πλοίων. Κατὰ τῶν μέτρων τούτων διεμαρτυρήθη ἐντόνως ἡ Ἑλλὰς (5 Ἀπριλ.), ἐν τέλει δέ, ἀνακληθέντων καὶ τῶν Ἑλλήνων προξένων, διετάχθησαν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος τὰ αὐτὰ μέτρα κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων.

Ὁ βασιλεὺς ᾐσθάνθη ζωηρὰν εὐχαρίστησιν ἕνεκα τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ διότι ἡ ἀναχώρησις τοῦ Ὀθωμανοῦ πρέσβεως ἀπήλλαξεν αὐτὸν ἀπὸ πάσης ὑποχρεώσεως διὰ τὰς δοθείσας ἕνεκα τοῦ τελεσιγράφου ὑποσχέσεις. Ἀμέσως διετάχθη ὁ στρατὸς νὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν μεθόριον γραμμὴν καὶ ἐσπευσμένη πρὸς ἐκστρατείαν προπαρασκευή. Τὸ ὑπουργεῖον θορυβηθὲν ἐπὶ ταῖς διαδόσεσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐσκέπτετο νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατευμάτων καὶ νὰ διαβῇ αἰφνιδίως τὰ μεθόρια ἔσπευσεν εἰς τἀνάκτορα, ἔνθα ἐπληροφορήθη παρὰ τοῦ ἰδίου βασιλέως, ὅτι ἡ εἴδησις ἦτο ἀληθής, διότι τὸ καθῆκον αὐτοῦ ἐπέταττε τοῦτο καὶ ὅτι ἐντὸς ἡμερῶν τινων ἤθελε προσκαλέσῃ εἰς τἀνάκτορα βουλὴν καὶ γερουσίαν, ἵνα ἀνακοινώσῃ τὴν ἀπόφασίν του, διατάξῃ τὰ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του «καὶ ἐνώπιον ὅλων» ἱππεύσῃ, ὅπως μεταβῇ εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ ὑπουργοὶ ἔκπληκτοι προσεπάθησαν νὰ μεταβάλωσι τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ βασιλέως, ἀλλ' οὗτος ἐπέμενεν, ὅτι τὸ ἐθνικὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ νἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν ὁ

ἴδιος, μετὰ δὲ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Εὐρώπη θἀναγκασθῇ νἀναγνωρίσῃ τὰ τετελεσμένα γεγονότα.

§ 48. — Ἡ γενναιότης καὶ ὁ πατριωτισμὸς τῆς Ἀμαλίας.

Ἡ βασίλισσα παροῦσα ἔλεγε τἀκόλουθα, ὡς διηγεῖται ὁ αὐτήκοος τῶν λόγων της ὑπουργὸς Πήλικας: [1]

»Τί θὰ μᾶς κάμουν αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις;—προσέθηκεν ἡ βασίλισσα· θὰ καταλάβουν τὰς Ἀθήνας; *Ἄς ἔλθουν· ἰδοὺ τοὺς ἀφίνομεν τὸ παλάτι μας· δὲν ἐγγίζομεν τίποτε.* Ἄς ἔλθουν νἀναπαύωνται ἐδῶ· **ἡμεῖς** *προχωροῦμεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν.* Θὰ ἐμποδισθοῦν νὰ ταξειδεύσουν τὰ πλοῖά μας; Ἰδοὺ ὅτι ἡ θεία πρόνοια μᾶς βοηθεῖ· ἂν τοῦτο ἄλλοτε θὰ ἐπροξένει ἴσως γογγυσμόν, τώρα ὅμως οὐδετερώθη. Ὁ πόλεμος Τουρκίας καὶ Ρωσίας ἔπαυσε τὸ ἐμπόριον τῆς Μαύρης θαλάσσης· θὰ μᾶς πάρουν τὰ ὀλίγα πολεμικὰ πλοῖα καὶ δὲν θὰ μᾶς ἀφήσουν κατὰ θάλασσαν νὰ κινηθῶμεν; Ἀλλὰ τότε θὰ ἐμποδίσουν καὶ τὴν Τουρκίαν, δὲν θὰ μᾶς δέσουν χέρια καὶ πόδια καὶ ἔπειτα νὰ εἰποῦν τῶν Τούρκων: «*ἐλᾶτε νὰ τοὺς σκοτώσητε.*» Ἀλλὰ καὶ θὰ μᾶς καύσουν μερικὰς πόλεις ἢ τὰ πλοῖα; Καὶ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 τὰ ἔκαυσεν ἡ Ἑλλὰς καὶ πάλιν τὰ 'ξανάκαμεν· ἡ *ζημία εἶναι μόνον ὑλική.* Δὲν ἔχομεν χρήματα; *ἂς φᾶμε χόρτα.* **Πρώτη ἐγὼ τρώγω·** τὰ εἶπον αὐτὰ τοῦ Ρουάν, καὶ—ὅταν ἐκεῖνος ἀπαριθμοῦσε δυσκολίας καὶ μεγάλους κινδύνους —ὅλα εἶναι εὔκολα, τῷ ἀπεκρίθην, à une volonté de fer».

Οἱ ὑπουργοὶ Πήλικας καὶ Προβελέγγιος φρονοῦντες κινδυ-

---

[1] Ἀπομνημονεύματα Σ. Πήλικα σ. 166.

νῶδες τὸ ἐγχείρημα προσεπάθησαν νἀποτρέψωσι τὸν βασιλέα· πρὸς τοῦτο ὑπέβαλον τὴν παραίτησίν των· ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ὑπουργοὶ ἦσαν ἐναντίοι εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ μεταβάλῃ γνώμην. Διὰ τοῦτο ἡ βασίλισσα μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως συνεχῶς ἐπανελάμβε βραδύτερον εἰς τοὺς ὑπουργούς: «Θὰ δώσητε λόγον εἰς τὸν Θεόν, διότι *μὲ τὰ μισὰ μέτρα σας* κατεστρέψατε τὸ κίνημα παρεμποδίσαντες τὸν βασιλέα νὰ ἐξέλθῃ.»

Ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυεν ἐπιμένων ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ εἰς τὴν γνώμην του καὶ μεταγενεστέρως μετὰ βίας περιεστέλλετο ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν. Δραματικὰ ἀληθῶς ἦσαν τὰ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τότε τελούμενα. Αἱ διπλωματικαὶ διακοινώσεις, ἡ ὑπουργικὴ διάστασις, ἡ δειλία ὑπουργῶν τινων καὶ αἱ διηνεκεῖς συσκέψεις καθίστων τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν ἀξίους λύπης. Ἄγρυπνος, ὠχρός, πολλάκις κλαίων ὁ βασιλεύς, ἡ δὲ βασίλισσα ὑπὸ τὸ κράτος διηνεκοῦς ἐρεθισμοῦ· ἀμφότεροι δὲ πλήρους εὐγενοῦς αἰσθήματος, ἀποφάσεως καὶ γενναιότητος. *Τοιαύτην εἰκόνα παρεῖχον* **τότε** *τὰ ἑλληνικὰ ἀνάκτορα!* Εἰκὼν θλιβερὰ μέν, *σεβαστὴ* δὲ *καὶ ἐπιβάλλουσα βασιλικοῦ ζεύγους* παλαίοντος κατὰ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν, παρεξηγουμένου καὶ πολεμουμένου, ἀλλ' ἐπιμένοντος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος.

§ 49. — Κατοχὴ τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ γαλλικοῦ στρατοῦ.

Τὰς δυσχερείας ἐκορύφωσεν ἡ ἀπόφασις τῶν δύο Δυνάμεων περὶ καταλήψεως τοῦ Πειραιῶς. Ὁ Οὐάϊς καὶ ὁ Ρουὰν ἔπεμψαν προσβλητικωτάτην διακοίνωσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν (8 Ἀπρ.). Γαλλικὰ πολεμικὰ πλοῖα μετ' οὐ πολὺ

ἐνεφανίσθησαν πρὸ τοῦ Πειραιῶς (13 Μαΐου) καὶ ἀπεβίβασαν στρατὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ στρατηγοῦ Φορέϋ, ἐνῷ οἱ πρέσβευταὶ ἀπηύθυναν τελεσίγραφον. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ· ἐκήρυξε τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ πολέμῳ καὶ κατήρτισεν ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον (16 Μαΐου), ὅπερ ἐκλήθη *ὑπουργεῖον τῆς κατοχῆς*.

Ἡ νέα κυβέρνησις πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν προτέρων σχέσεων πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ καθησύχασιν τῶν πραγμάτων ἐπέτυχε τῇ συμβουλῇ τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων τὴν ἐν Κανλιτζιᾷ ὑπογραφὴν τῆς ἀπὸ 27 Μαΐου 1854 συνθήκης,[1] ἥτις εἶναι ἡ πρώτη μετὰ τῆς Τουρκίας συνομολογηθεῖσα.[2]

Ἀναχωρήσαντος τοῦ κυρίου σώματος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἔμεινεν ἐν Πειραιεῖ στρατὸς ἐκ 3.500 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Τινάν, ὅστις προσεπάθει διὰ παντὸς τρόπου καὶ διὰ στρατιωτικῶν περιπάτων μέχρις Ἀθηνῶν νὰ ἐξευτελίσῃ τὸν Ὄθωνα, ὃν ὅμως οὕτω καθίστα δημοτικὸν τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον καὶ διαπρεπεῖς δημοσιογράφους ὡς τὸν Ἰω. Φιλήμονα καὶ Κων. Λεβίδην ἠθέλησε παντὶ τρόπῳ νὰ παρενοχλήσῃ. Ὁ κριμαϊκὸς πόλεμος κατέληξεν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ὑπογραφὴν τῆς ἀπὸ 30 Μαρτ. 1856 συνθήκης τῶν Μ. δυνάμεων.[3]

«Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ὄθωνος, παρατηρεῖ ὁ Κυριακίδης,[4] — ἦτο ἡ *ἐθνικὴ πολιτική*, ἀναμφιβόλως δὲ ὁ Ἑλληνισμὸς καθῆκον εἶχε τοιαύτην νὰ τηρήσῃ στάσιν, ἣν ἐτήρησεν· *ἐὰν οὐδὲν ὠφελήθη, ἐὰν ἐζημιώθη, τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον*· ἡ θέσις αὐτου, τὸ παρελθόν του, ἡ ἱστορία του, τοιαύτην διέ-

---

[1] Ἑλλην. Κώδ. Δ' σ. 587.=[2] Ἡ ὑπὸ τοῦ Ζωγράφου ὑπογραφεῖσα, ὡς γνωστόν, δὲν ἐπεκυρώθη.=[3] Dalloz 1856. 4. 49.=[4] Α' σ. 674.

γραφον πολιτικὴν καὶ ταύτην *ὤφειλε νἀκολουθήσῃ* **βασιλεύς, ἔχων συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς ἀποστολῆς του».**

Ἐπελθούσης ὑπουργικῆς μεταβολῆς ἕνεκα κοινωνικοῦ τινος σκανδάλου, κατηρτίσθη ὑπὸ τὸν Δ. Βούλγαρην νέον ὑπουργεῖον (29 Σεπτεμ. 1855)· ἐπὶ τῶν ἡμερῶν δὲ αὐτοῦ ἔληξεν ἡ κατοχή, ἀναχωρήσαντος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ (15 Φεβρ. 1857), διότι ἡ ἑλλ. κυβέρνησις ἀπεδέξατο τὴν παρισινὴν συνθήκην, ἄνευ δὲ ἰδιαιτέρων ἐγγυήσεων ὡς ἐπεζήτει ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία.

Αἱ ἐθνικαὶ αὗται δοκιμασίαι ἐπήνεγκον τὸ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα τῆς *ἐξαφανίσεως τῶν τριῶν ξενοφρόνων κομμάτων* : τοῦ ρωσικοῦ, τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ γαλλικοῦ·[1] εἶχον ἐπέλθη πικρὰ διδάγματα· ἐκ τούτων δὲ τὸ ἔθνος ὠφεληθὲν ἀπέστρεφε τὸ βλέμμα ἀπὸ τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ δὲν ἠνείχετο πλέον κόμματα, διεκδικοῦντα τὰς συμπαθείας αὐτοῦ.

Ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Παρισίων οὐδεμία ἐλήφθη πρόνοια περὶ τῶν δυστυχῶν Κρητῶν, οἵτινες ἠναγκάσθησαν ἕνεκα τῶν δεινῶν πιέσεων τοῦ Βελῆ - Πασσᾶ νὰ ἐπαναστατήσωσιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μαυρογένη ἐν ἔτει 1858. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἐνέδωκεν εἰς τὰς πλείστας τῶν κρητικῶν ἀπαιτήσεων διὰ τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου Ἀχμὲτ - Πασσᾶ.[2]

---

[1] Περὶ τῆς ὀλεθρίας ἐπιδράσεως τῶν ξένων δυνάμεων εἰς τὸ ἀρτιπαγὲς κράτος ὅρα καὶ μελέτην τοῦ **Henry Houssaye** ὑπὸ τὸν τίτλον **»La Grèce et sa création»** εἰς **Revue des deux mondes du 15 Fevr. 1879**. = [2] Ἡμετέραν μελέτην **Les insurrections de Crète** εἰς **Questions diplomatiques et coloniales I. p.** 283.

§ 50. — Ἡ Ἀγγλία σκάπτει τὸν λάκκον τοῦ Ὄθωνος ὀχληροῦ γείτονος τῆς Τουρκίας.

Οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες ὑπέστησαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετὰ τὴν καταστολὴν αὐτῆς πολλὰς πιέσεις, ἃς ἐμετρίασεν ἡ ὑπογραφὴ τῆς ἐν Κανλιτσιᾷ συνθήκης· ὁ δὲ λαὸς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος τετρωμένην ἔχων τὴν καρδίαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης κρίσεως τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου, οὐχὶ δὲ πρὸ πολλοῦ ἀπαλλαγεὶς τοῦ ξενικοῦ στρατοῦ, ἐπεδείξατο φιλοβασιλικὰ αἰσθήματα κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐν ᾧ πάντοτε τὰ σφάλματα ὡς πρὸς τὰς συνταγματικὰς παραβιάσεις ἐξηκολούθουν, οἱ ἐν Ἀθήναις πράκτορες τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως δεξιῶς παροξύνοντες τοὺς *μὴ ἀφοσιωμένους* εἰς τὸν θρόνον, ἐκμεταλλευόμενοι δὲ πᾶν κατὰ τοῦ Ὄθωνος ζήτημα[1] ὡς τὸ περὶ διαδοχῆς τοῦ στέμματος καὶ τὰ κατὰ τὸν αὐστροσαρδικὸν πόλεμον, ἔσκαπτον καθ' ἑκάστην βαθύτερον τὸν λάκκον, εἰς ὃν ὁ Πάλμερστων ἐπεθύμει νὰ ἐνταφιάσῃ τὸν ὀχληρὸν τοῦ σουλτάνου γείτονα, ἵνα δυνηθῇ νὰ λάβῃ ἐν τῷ μέλλοντι *ριζικώτερα καὶ ἀσφαλέστερα μέτρα περὶ πολιτικῆς πειθηνίου τῆς Ἑλλάδος.*

Κατὰ τὰς σφαγὰς τῶν χριστιανῶν ἐν Συρίᾳ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων ὁ Ὄθων καὶ ἡ κυβέρνησις φιλοτίμως ἐδήλωσαν εἰς τὰς δυνάμεις, ὅτι προθύμως ἡ Ἑλλὰς ἤθελεν ἀποστείλει ἓν τάγμα εὐζώνων καὶ δύο πολεμικὰ πλοῖα, ἵνα ἐνισχύσωσι τὸν ἐν Συρίᾳ ἀποστελλόμενον γαλλικὸν στρατὸν καὶ συμμετάσχωσι τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου· τῇ προτάσει ὅμως τῆς Ἀγγλίας, ἥτις πάντοτε ἐφοβεῖτο τὴν ἀνάμιξιν τῆς Ἑλλάδος

---

[1] Κρέμου Δ' σ. 1133—1136.

εἰς τὰ τῆς ἀνατολῆς, αἱ δύο δυτικαὶ δυνάμεις ἐξέφρασαν μὲν τὰς εὐχαριστίας εἰς τὴν ἑλλ. κυβέρνησιν, ἀλλ' *εὐγενῶς ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν αὐτῆς*.

Καθ' ὃν χρόνον τὸ Μαυροβούνιον ἐπολέμει κατὰ τῆς Τουρκίας, ὁ Ὄθων συνῆπτε συμμαχίαν μετὰ τῆς Σερβίας πρὸς κοινὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα. Ταῦτα πληροφορηθεὶς ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας σὶρ Ἑρρῖκος Βούλουερ εἶπεν εἰς τὸν Ν. Δραγούμην, ὡς διηγεῖται ὁ ἴδιος.[1] «Ἐὰν ἔχῃς εἴσοδον παρὰ τῷ Ὄθωνι, πεῖσον αὐτὸν νὰ ἡσυ»χάσῃ· διότι ζητῶν νὰ ὑποσκάψῃ τὸν θρόνον τοῦ σουλτάνου, »*ἀνασκάπτει τὰ θεμέλια τοῦ οἰκείου θρόνου*». Ὅτε δὲ ταῦτα ἀνεκοίνωσε τῷ Ὄθωνι, οὗτος τῷ εἶπε: «Εἰς τὰς τοιαύτας ἀπειλὰς εἶμαι συνειθισμένος».

«Τὴν ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος ἐνδελεχῆ μέριμναν τοῦ βασιλέως —ἐξακολουθεῖ διηγούμενος ὁ Δραγούμης[2] — καὶ εἴ ποτε ἐφαίνετο καμπτομένη, ἐξήγειρε καὶ ἀνεζωπύρει ὁ ἀκοίμητος ζῆλος τῆς βασιλίσσης ὑπὸ ἑνὸς καὶ μόνου πόθου φλεγομένης, ἓν καὶ μόνον μέλημα ἐχούσης: τὸ μεγαλεῖον τοῦτο. Τὸν νοῦν ἔχουσα δεξιόν, τὴν καρδίαν θερμουργόν, τὴν δραστηριότητα ἀκαταγώνιστον κατεγίνετο ἀνένδοτος εἰς τὴν μελέτην τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, συνεργαζομένη μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ ἑρμηνεύουσα γνώμας προφαινούσας *ἄσβεστον πυρετὸν ἐνεργείας* **ὑπὲρ τῆς πατρίδος**. Ὁ βασιλεὺς μοὶ διηγήθη, μοὶ εἶπε, τὴν περὶ τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων ὁμιλίαν σου. Παρήγγειλα τῷ κ. Ρενιέρῃ νὰ σοὶ ἐκθέσῃ ἐν ἐκτάσει τὰ ἐνεργούμενα, ἐξ ὧν θὰ ἴδῃς ὅτι ἀπατᾶσαι.»

---

[1] Δραγούμη, Ἱστορ. Ἀναμν. Β' σ. 276. = [2] Δραγούμη, Ἱστορ. Ἀναμνήσεις Β' σ. 279.

§ 51.— Οἱ ἀγῶνες τῶν ἑπτανησίων ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως.

Αἱ ἑπτὰ νῆσοι ὑπῆρξαν ἔκπαλαι Ἑλληνίδες καὶ οἱονεὶ πρόσκοποι τῶν δυτικῶν παραλίων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἡ ἱστορία καὶ αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν ὑπῆρξε περιπετειώδης, πολλῷ μᾶλλον ἕνεκα τῆς Κερκύρας, ἥτις εἶναι ὁ πρῶτος σταθμὸς τῶν ἐκ τῆς Ἀδριατικῆς κατερχομένων. Ὡς ἐκ τῆς γειτνιάσεως αὐτῶν μετὰ τῆς Ἰταλίας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς, εἶτα τὴν ὑπὸ τῆς Ἑνετίας κατάκτησιν, βραδύτερον δὲ παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Τῷ 1800 ἱδρύθη ἡ Ἰόνιος Πολιτεία ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Τουρκίας καὶ τελευταῖον ἡ Ἱερὰ Συμμαχία διὰ τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης (5 Νοεμ. 1815)[1] ἔθηκεν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν «Τὰ Ἡνωμένα Κράτη τῶν Ἰονίων Νήσων».

Ἀπὸ τοῦ Θωμᾶ Μαίτλανδ πρώτου ἁρμοστοῦ μέχρι τοῦ Στόρξ τελευταίου τοιούτου πολλὰ τὰ λαβόντα χώραν.[2] Ἐν ἔτει 1848 τρία ἀνεφάνησαν κόμματα: τὸ τῶν *ἀντιδραστικῶν* ἢ *συντηρητικῶν* κοινῶς καλουμένων καὶ *καταχθονίων*, τὸ τῶν *μεταρρυθμιστῶν* καὶ τῶν *ριζοσπαστῶν*.[3] Οἱ τελευταῖοι οὗτοι συνεχῶς καὶ ἐπιμόνως εἰργάζοντο ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ τὰ δύο ἄλλα κόμματα ἐθεώρουν οὐτοπίαν. Ἡ κατ' αὐτῶν καταδίωξις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρξεν ἀπηνής. Ἀπόπειρα ὑποβολῆς ψηφίσματος διὰ τὴν ἕνωσιν ἐγένετο τῇ 2 Δεκεμ. 1850 ἀποτυχοῦσα

---

[1] **Isambert. Manuel du Publiciste I p. 172.** = [2] Π. Χιώτου. Ἱστορια του Ἰονιου Κρατους 1815—1864. = [3] Ριζοσπάσται καὶ βελτιώσεις ἐν Ἑπτανήσῳ ὑπὸ Π. Πανᾶ 1880.

ὅμως, διότι ἀνεβλήθη καὶ εἶτα διελύθη ἡ βουλή. Ὁ ἁρμοστῆς Γιοὺγκ δι' ὑπομνήματος (1855) προέτεινε νὰ ἑνωθῶσι μὲν αἱ πέντε νῆσοι μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ Κέρκυρα καὶ οἱ Παξοὶ νὰ γείνωσιν *ἀγγλικαὶ ἀποικίαι* ὡς ἡ Μελίτη. Ἡ δημοσίευσις τοῦ ὑπομνήμτος προεκάλεσε ζωηροτάτην κατὰ τῶν ἄγγλων ἀντίστασιν ὑπὸ τῶν Ἑπτανησίων καὶ σπουδαίας τῶν λοιπῶν δυνάμεων ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὰς δύο νήσους. Τότε ἀπεστάλη προσωρινὸς ἁρμοστὴς ὁ Γλάδστων (Νοεμβρ. 1858)· καθ' ὅλην δὲ τὴν ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ διαμονήν του ζωηρότερον ἐξεδηλώθη ὑπό τε τοῦ λαοῦ καὶ τῆς βουλῆς ὁ πρὸς ἕνωσιν πόθος τῶν Ἑπτανησίων.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ ἐκ τῆς Ἑσπερίας πνέων ἄνεμος ἦτο ἐπαναστατικός, οἱ ἑπτανήσιοι ριζοσπάσται ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς μυστικὰς ἰταλικὰς ἑταιρίας, αἵτινες ὑπὸ τῶν ἰταλῶν πολιτικῶν διευθυνόμεναι παρεσκεύαζον ταυτοχρόνως κίνημα ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ ἐν Τουρκίᾳ διὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Σλαύων. Τότε Γαριβαλδινοὶ ἀπεσταλμένοι συνεννοοῦντο μετὰ τῶν ἑπτανησίων ριζοσπαστῶν καὶ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ὅστις μυηθεὶς εἰς ταῦτα ἐνήργει σπουδαίως. Εἰς συζήτησιν προκληθεῖσαν ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ ἕνεκα ἐπερωτήσεως τοῦ Μαγχάρ, ὁ Γλάδστων ὡς ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν ἀπήντησε κατὰ τρόπον ἀποδεικνύοντα, ὅτι δὲν ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν ἕνωσιν, ἀλλ' ὅτι λόγοι εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς παρακωλύουσι τὴν ἕνωσιν.

§ 52. — Σκόπιμοι διαδόσεις ἀγγλικαὶ περὶ «δευτέρου» ἑλληνικοῦ βασιλείου ὑπὸ τὸν Ἀλφρέδον.

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατανοοῦντες ὁπόσην δύναμιν θὰ ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ οὗτος διὰ τῆς ἐθνικῆς ἑνώσεώς

του ἀείποτε εἰργάσθησαν πάσῃ δυνάμει, ὅπως τὸ μὲν δῆθεν ἐλεύθερον κρατίδιον *κατὰ λάθος, ἢ ἕνεκα τῆς συγκρούσεως τῶν ξενικῶν συμφερόντων* ἱδρυθὲν ζῇ βίον καχεκτικόν, ἡ δὲ ἀλύτρωτος Ἑλλὰς διαμελισθῇ εἰς ὅσον οἷόν τε μείζονα τεμάχια. Μετὰ τὴν εἰς Ἀγγλίαν ἐπάνοδον τοῦ Γλάδστωνος ἐκ τῆς Ἑπτανήσου διεσπείροντο σκοπίμως θρυλήματα περὶ ἱδρύσεως νέου ἤτοι καὶ *δευτέρου* (!) ἑλληνικοῦ βασιλείου ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Ἀλφρέδον συγκειμένου ἐκ τῆς Ἑπτανήσου, τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Κρήτης, χωρῶν, αἵτινες ἤθελον δῆθεν παραχωρηθῆ παρὰ τῆς Πύλης ἀντὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως! Ὅτε βραδύτερον ὁ Ἀλφρέδος ἐπεσκέφθη τὴν Κέρκυραν καὶ τὰς Ἀθήνας, ἡ εἴδησις ἔλαβε μείζονα διάστασιν, ἐκ δὲ τῶν ἐκδηλώσεων ἀνωτέρου ἄγγλου ἀξιωματικοῦ περιοδεύσαντος ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ συμφώνων πρὸς τοιαῦτα σχέδια ἤρξαντο τὰ σχόλια, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο, ὅτι σχηματιζομένου τοιούτου δευτέρου ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἀπομακρυνομένου δὲ τοῦ Ὄθωνος δι' ἐξώσεως, ἤθελεν ἐπέλθει ἡ ἕνωσις (;) τῶν δύο στεμμάτων,[1] ἐν ᾧ πράγματι ὄπισθεν ὅλων αὐτῶν τῶν διπλωματικῶν σκευωριῶν ἐκρύπτετο καθ' ἡμᾶς ἡ παραπλάνησις τῆς κοινῆς ἐν Ἑλλάδι γνώμης ὑπὲρ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἢ τὸ πολὺ πολὺ σατανικὴ ἐπινόησις τῆς κατατμήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὁποία ὁμοιότης πρὸς τὰς τελευταίας φήμας περὶ ἱδρύσεως καὶ *δευτέρου ἑλληνικοῦ βασιλείου τοῦ Ἀρχιπελάγους* ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ἃς διεβίβασεν εἰς ἡμᾶς ὀλίγον πρὸ τοῦ τελευταίου ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου ὁ ἀγγλικὸς τύπος!

---

[1] C. Levidis. Quelques mots etc. p 37—. 8.—Δραγούμη, Κεφ. Θ' σ. 265.—Γ. Φιλ. Σύνταγμα σ. 91.

§ 53. — Τὴν Ἑπτάνησον προσφερομένην ἐπ' ἀνταλλάγματι τῆς δουλείας τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀποκρούει ὁ Ὄθων.

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις πληροφορηθεῖσα τὰς συνεννοήσεις τοῦ Ὄθωνος μετὰ τῶν Ἰταλῶν καὶ τὴν ὑπογραφὴν μάλιστα μυστικῆς συνθήκης μεταξὺ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Ὄθωνος Βότσαρη καὶ τοῦ ἰταλοῦ ὑπουργοῦ Ρατάτση, γνωρίζουσα δὲ ὅτι πᾶσαι αἱ ἄλλαι προσπάθειαι αὐτῆς καὶ αἱ ἀπειλαὶ ἐθραύοντο πρὸ τῆς ἀκλονήτου θελήσεως καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τοῦ Ὄθωνος, ἐσκέφθη νὰ τὸν δελεάσῃ *διὰ τῆς προσφορᾶς τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα*. Πρὸς τοῦτο ὁ Πάλμερστων διὰ τοῦ Σπ. Τρικούπη ἐπανερχομένου (1861) εἰς Ἀθήνας, προέτεινε τῷ Ὄθωνι τὴν προσάρτησιν τῆς Ἑπτανήσου, «**ἐπὶ τῷ ρητῷ »ὅμως ὅρῳ αὐστηρᾶς ἀποχῆς ἀπὸ πάσης ἐνερ»γείας καὶ πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τῆς γείτονος »ἐπικρατείας.**» Ταῦτα βεβαιοῖ ὁ Δραγούμης,[1] πρὸς ὃν τὰ ἐδιηγήθη ὁ ἴδιος Τρικούπης, ὅστις τῷ προσέθηκεν, ὅτι «Μοὶ »παρήγγειλεν (ὁ Πάλμερστων) νὰ ὁμιλήσω μετὰ τοῦ βασι»λέως, νὰ βεβαιώσω αὐτόν, ὅτι ἡ παραχώρησις γίνεται, ἀλλ' »ὅτι **εἰς ἀντάλλαγμα** *ζητεῖ παρ' αὐτοῦ* ἡ Ἀγγλία *μόνον »τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι* **οὔτε φανερὰ οὔτε μυστικὰ θὰ »ἐνοχλῇ πλέον τὴν Τουρκίαν.**» Ἀλλ' ὁ Ὄθων συνεννοημένος ἤδη μετὰ τῆς Σερβίας, παρακολουθῶν τὰς φάσεις τοῦ μαυροβουνιωτικοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἀναμένων τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κίνημα τοῦ Γαριβάλδου ἀπέρριψε τὴν πρότασιν δικαίως εἰπών, προσθέτει ὁ συγγραφεὺς

[1] Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις ἔκδ. α'. σ. 386 καὶ ἔκδ. β'. τόμ. Β'. σ. 292.—Ὅρα καὶ Μελετοπούλου σ. 131. —Π. Χιώτου, Β' 561.

τῆς ἱστορίας τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ,[1] *ὅτι οὐδαμῶς δικαιοῦται* **καταδικάζων εἰς δουλείαν μέγα μέρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς** *νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑπτανήσου.»* «...Καὶ ἐννοεῖς —προσέθηκεν ὁ Ὄθων πρὸς τὸν Σ. Τρικούπην— *βασιλέα τῆς Ἑλλάδος* μὴ μεριμνῶντα ἡμέραν καὶ νύκτα περὶ τῆς τύχης τῶν δούλων Ἑλλήνων; Ναὶ μὲν καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι εἶναι δοῦλοι, ἀλλὰ δοῦλοι εὐρωπαϊκῆς κυβερνήσεως, τακτικῆς καὶ φιλονόμου, οἵτινες ἐπὶ τέλους θὰ ἑνωθῶσι μεθ' ἡμῶν.!![2]

§ 54. — Οἱ ἐργασθέντες ὑπὲρ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος ἀκουσίως ἐγένοντο ὄργανα κακοβούλου πολιτικῆς.

Ἡ τοιαύτη τοῦ Ὄθωνος ἀπάντησις ἦτο τὸ ἰσχυρότερον κατὰ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ράπισμα, ὅπερ βεβαίως ὁ Πάλμερστων δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ. Ὁδηγίαι κατάλληλοι ἐδόθησαν πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι πράκτορας τῆς Ἀγγλίας νὰ ἐντείνωσι τὰς κατὰ τοῦ Ὄθωνος ἐνεργείας των. Βάσιν τῆς ἐναντίον του ἀντιδράσεως εἶχε δημιουργήσει ὁ ἴδιος διὰ τῆς συνεχοῦς παραβιάσεως τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν· ἀλλ' αἱ εἰλικρινεῖς αὐτοῦ ἐνέργειαι ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος ἐπέφερον χαλάρωσιν τῶν περὶ ἐξώσεώς του ἀγγλικῶν ῥᾳδιουργιῶν. Διὰ τοῦτο προσπάθεια κατεβλήθη διὰ τῆς ἀποτυχίας ὅλων τῶν ἐπαναστάσεων νὰ καταδειχθῇ ἡ ἀνεπάρκειά του

---

[1] Κυριακ. Β'. σ. 299. = [2] Δραγούμη Β'. σ. 293. —Τὰ αὐτὰ διηγεῖται καὶ ὁ Π. Χιώτης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἰονίου Κράτους μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ Ἀγγλία εἶχε προσφέρει τὰς ἓξ νήσους, οὐχὶ δὲ τὴν Κέρκυραν. Β' σ. 563.

πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων. Τοῦτο δὲ δὲν ἦτο δυσχερές, διότι εἶναι ἀτυχῶς ἀναμφισβήτητον, ὅτι οὔτε ἡ νοημοσύνη του οὔτε ἡ πολιτικὴ τοῦ Ὄθωνος δεξιότης ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰ περὶ τῆς Μεγάλης Ἰδέας πατριωτικά του ὄνειρα.[1] Ἡ ὑπόνομος ἐπέτυχε, διότι, ἐνῷ ὁσημέραι ἠνοίγετο ὁ κατὰ τοῦ Ὄθωνος λάκκος, συγχρόνως ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία ἐπεδείκνυε δελεαστικῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν Ἑπτάνησον καὶ διεσκόρπιζε διαδόσεις καὶ ἐλπίδας περὶ προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας.[2]

Μετὰ τὴν ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς τῆς Ἀμαλίας (6 Σεπτ. 1861) ἐπῆλθε προσωρινῶς ἀντίδρασις βασιλική· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ σχηματισμοῦ ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Κανάρην, ὅπερ ἀπήτει ὁ λαός, ἐξερράγησαν εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη στάσεις, οἷον ἐν Τριπόλει, ἐν Σύρῳ, ἐν Κύθνῳ καὶ ἰδίως ἐν Ναυπλίῳ, ἥτις μετὰ αἱματηρὸν ἀγῶνα κατεστάλη μέν, ἀλλ' ὅμως τὸ μεταξὺ λαοῦ καὶ βασιλείας χάσμα ἤνοιξε πλειότερον ἕνεκα τοῦ χυθέντος αἵματος.

Ἡ γαλλοσαρδικὴ συνθήκη ἀνέκοψε τὰς ἐνεργείας τῶν Ἰταλῶν· ἀλλ' ὁ Ὄθων μετὰ τὴν ναυπλιακὴν ἐπανάστασιν ὁριστικώτερον ἀπεφάσισε τὴν διοργάνωσιν κινήματος ἐν Τουρκίᾳ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην περίπου εἶχεν ἀφιχθῇ (1 Μαρτίου 1862) εἰς Ἀθήνας μετ' ἐκτάκτου ἀποστολῆς ὁ Ἔλλιοτ *διακριθεὶς ἐπὶ ἐκθρονίσει ἡγεμόνων*. Ἐμφανισθεὶς πρὸ τοῦ βασιλέως ἀνεκοίνωσεν ἔγγραφον τοῦ Ρῶσελ, δι' οὗ ἐζητεῖτο *ἡ διάλυσις τῆς βουλῆς, ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ὑπουργείου καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συντάγματος !*[3] Ἐκ τούτων ἐδέχθη μόνον τὴν

---

[1] **Thouvenel p 439.—C. Levidis p 20.**—[2] **Thouvenel p. 440.**—[3] Καὶ τοῦτο λέγεται ἀνεξάρτητος πολιτεία καὶ πόθος διακαὴς πρὸς τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας κατὰ τὸ λεξικὸν τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας !

δευτέραν πρότασιν ὁ Ὄθων σχηματίσας τὸ ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην ὑπουργεῖον (26 Μαΐου 1862). Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις πεποιθυῖα περὶ τῆς προσεχοῦς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος ἢ πιστεύουσα, ὅτι ὁ Ὄθων ὡς ἐκ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἀναποφασίστου χαρακτῆρός του ἀπεδείχθη ὄργανον ἐπιτήδειον διὰ τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγγλικὴν πολιτικήν, ὡς φρονεῖ ὁ Λεβίδης,[1] δὲν ἐπέμενε πλειότερον. Καὶ ὁ μὲν Ἔλλιοτ ἀνεκλήθη, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Σκάρλετ ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ὄθωνος εἰς τὰς ἐθνικὰς ἐνεργείας του παρηγγέλθη διὰ τοῦ ἀπὸ 14 Αὐγ. 1862 ἐγγράφου[2] νὰ καταδείξῃ τῇ ἑλληνικῇ κυβερνήσει «τὰ σπουδαῖα ἐπακόλουθα, ἅτινα ἐνδέχεται νὰ προκύψωσιν *ἐκ πάσης ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας*. Εἰδοποίησον—προσθέτει ὁ Ρῶσελ—ἐξαιρέτως τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, ὅτι *πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας θέλει φέρει ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ. Πᾶν δὲ κίνημα κατὰ τὰς Ἰονίους νήσους* βοηθούμενον ὑπὸ τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως θέλει ἐκθέσει τὴν κυβέρνησιν ταύτην εἰς τὸν κίνδυνον *νὰ ζητηθῇ παρ' αὐτῆς αὐστηρὸς λόγος* ὑπὸ τῆς *Μ.* Βρεταν*ίας*.»

Καὶ μεταγενεστέρως δὲ (20 Αὐγ. 1862) ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας διεβίβασε διακοίνωσιν, ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον *κατέχει ἐγγράφους ἀποδείξεις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ὄθωνος* καὶ ὅτι καθῆκον ἑαυτῆς θεωρεῖ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις διὰ *τελευταίαν φορὰν* νἀναγγείλῃ, ὅτι ἐν περιπτώσει *οἱουδήποτε κινήματος ἡ Ἀγγλία θέλει θεωρήσει ὑπεύθυνον τὴν βασιλείαν καὶ θέλει κάμει χρῆσιν περισταλτικῶν μέτρων*. «Καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀντιπολιτευόμενοι —λέγει ὁ Κυριακί-

---

[1] C Levidis. Quelques mots etc. p. 36 = [2] Δραγούμη σ. 282.

δης[1] —ἄνευ ἐπιγνώσεως, ἀκουσίως ἐπήρχοντο, ἵνα πραγματοποιήσωσι τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐχθρᾶς Δυνάμεως, ἥτις πάντοτε προσεπάθησε *νὰ δεσμεύῃ τὰς χεῖρας τῆς Ἑλλάδος καὶ περιορίσῃ τὸ μέλλον αὐτῆς, καὶ πάντοτε ἀνησύχως ἔβλεπε τὴν ἐν τῷ ἑλληνικῷ θρόνῳ* ὕπαρξιν βασιλέως *ἐμπνεομένου ἐξ εὐγενοῦς φιλοδοξίας καὶ διηνεκῶς διαλογιζομένου τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ λαοῦ του.»*

Σατανικὴ ἀληθῶς ὑπῆρξεν ἡ ἀγγλικὴ ἐνέργεια, διότι, ἐν ᾧ διὰ τῶν πρακτόρων της ὑπεκίνει τὰς κατὰ τοῦ Ὄθωνος στάσεις, προσεποιεῖτο ἐνίοτε, ὅτι προστατεύει αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι νὰ τὸν προσελκύσῃ! Οὕτω τὴν ἐν Ἀκαρνανίᾳ παρασκευαζομένην ἐπανάστασιν ἔμαθεν ὁ Ὄθων παρὰ τοῦ Ἄγγλου πρέσβεως ἐκ πληροφοριῶν τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ προξένου·[2] ἀλλὰ τὰ πάντα ἀπέβησαν ἐπὶ ματαίῳ, τὸ δὲ μοιραῖον τέλος ἐπῆλθεν ὡς πᾶς τις ἠδύνατο νὰ προΐδῃ. Οἱ *ἀντιπολιτευόμενοι τὸν Ὄθωνα ἀκουσίως ἐγένοντο ὄργανα κακοβούλου ξένης πολιτικῆς*, διότι συνέπεσεν ἡ αὐτοφυὴς καὶ ἕνεκα ἐσωτερικῶν λόγων προελθοῦσα καὶ ἐξογκωθεῖσα ἀντιπολίτευσις νὰ ἐπιζητῇ ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ὅπερ διακαῶς ἐπόθει ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἧς τὰ καταχθόνια σχέδια ἠδυνάτουν νὰ ἐκτιμήσωσι δεόντως οἱ τότε ἐν τῇ δράσει Ἕλληνες μετὰ πολλῆς τῆς εὐπιστίας νομίσαντες αὐτὴν φίλην τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξ ἱεροῦ πόθου ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν τῶν λαῶν μετ' αὐτῶν συνεργαζομένην, ἐν ᾧ αὕτη τὰ δεσμὰ τούτου κατειργάζετο ἔκτοτε.[3]

Τὸν Ὄθωνα ἀναχωροῦντα *προέπεμψεν* ἐπὶ τοῦ *ἀγγλικοῦ* ἀτμοδρόμωνος «Σκύλλας» ὁ τῆς Ἀγγλίας πρέσβυς Σκάρλετ.[4]

---

[1] Β΄. σ. 163. = [2] C Levidis p 37. = [3] Κυριακ Β΄. σ. 79 = [4] Λ. Παλάσκα τὰ συμβάντα τοῦ Ὀκτωβρ. 1862 σ. 37 καὶ 43. — Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ εὕρῃ λεπτομερείας περὶ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄ-

Κλείομεν τὴν περίοδον ταύτην ἄνευ σχολίων. Ταὐτόδηλα συμβάντα εὐγλώττως λαλοῦσιν ἀπαλλάσσοντα ἡμᾶς πάσης ἀνάγκης μάλιστα ἐν ᾗ ἂν περιπτώσει ἐκτιμηθῶσι ταῦτα ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀπὸ τῆς 10 Ὀχτωβρ. 1862 μέχρι σήμερον!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'.

Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΕΠΤΑΝΗΣΟΥ ΕΠΙ ΑΠΑΙΣΙΟΙΣ ΟΡΟΙΣ

(1862—1863)

«Πότερα θέλεις σοι μαλθακὰ ψευδῆ λέγω ἢ σκλήρ' ἀληθῆ φράζω· σὴ γὰρ ἡ κρίσις».

Εὐριπίδης.

§ 55.— Ἡ πολιτικὴ τῆς ἀενάου περιστολῆς τοῦ ἀενάως ἐκρηγνυμένου ἐθνικοῦ αἰσθήματος.

Ὁ Τάκερμαν τέως πρέσβυς τῆς Ἀμερικῆς ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ ἀξιολόγῳ μελέτῃ αὐτοῦ *«οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον»* μετὰ πολλῆς ἐμβριθείας ἑρμηνεύων τὸ περὶ τῆς Μεγάλης Ἰδέας φρόνημα τῶν Ἑλλήνων εὐλόγως παρατηρεῖ ὡς φυσικώτατον.

θωνος: α') εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ Κυριακίδου Β'. σ. 57—189· β') εἰς τὴν Γενικὴν ἱστορίαν Γ. Κρέμου τόμ. Δ'. σ. 1136—1152· γ') εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ὄθωνος ὑπὸ Τ. Εὐαγγελίδου σ. 596—788· δ') Λ. Παλάσκα τὰ συμβάντα τοῦ Ὀχτωβρ. 1862. ε') Γ. Φιλ Σύνταγμα σ. 74—89.

λογικώτατον καὶ ἐπιβαλλόμενον, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγκαταλίπωσί ποτε τὴν Μεγάλην Ἰδέαν. «Τὸ νὰ πολιτευθῇ ἄλλως — προσθέτει[1] — ἡ Ἑλλὰς ἔσται *ἐναντίον τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων*, εἶναι δὲ *ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς αἰσχρὸν τὸ νὰ ἐπιθυμῇ τις νὰ πράξῃ αὕτη ἄλλως*. Ἡ ἀρίστη πολιτικὴ ἐκ μέρους τῶν συμβούλων τῆς Ἑλλάδος ἔσται τὸ νὰ παύσωσι παρεμβάλλοντες προσκόμματα εἰς τὴν εὐόδωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων της.»

Ἀτυχῶς αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις, ἐνῶ εἶναι πολέμιαι τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ῥωσίας, σκληρῶς ὅμως παρεκώλυσαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἐξ οὗ ἡ μὲν Εὐρώπη οὐδὲν ἠδύνατο νὰ φοβῆται, εἶναι δὲ τὸ μόνον δυνάμενον νὰ πολεμήσῃ ἐκείνην ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Μετὰ τὸν Κάνιγκ μόνος ὁ Οὐέλλιγκτων ἐσκέφθη πρὸς στιγμὴν νἀντικαταστήσῃ τὸ ὀθωμανικὸν στοιχεῖον διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ νὰ στηρίξῃ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν.[2] Τὸ δυστύχημα εἶναι ὅτι δὲν ἐνέμεινεν ἐν τῇ ἰδέᾳ του ἐκείνῃ, ἥτις ἠδύνατο νὰ προφυλάξῃ μὲν τὴν Εὐρώπην σύμπασαν ἐξ ὅλων τῶν μετέπειτα περιπλοκῶν, αὐτὸν δὲ νἀναδείξῃ πολιτευτὴν ἀσφαλῶς προνοοῦντα τὸ μέλλον.

«Ἡ ἀρχὴ —λίαν ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Τάκερμαν[3]— καθ' ἣν αἱ τῆς Δύσεως Δυνάμεις *διῴκησαν τὴν Ἑλλάδα* ἀπὸ τῆς λυτρώσεως αὐτῆς ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ὑπῆρξεν αὐτὴ ἐκείνη, ἣν ἀνεκήρυξεν ὁ Πὶτ κατὰ τὸ 1792 ὡς *μόνον ἀληθὲς δόγμα* τῆς ἰσορροπίας· τουτέστι: *«νὰ μὴ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὴν Ῥωσίαν ναὐξηθῇ, νὰ μὴ ἀφήσωσι δὲ τὴν Τουρκίαν νὰ ἐξασθε-*

---

[1] Μετάφρασις Α. Ζυγομαλᾶ σ. 106. = [2] Ἔκθεσις Ἐστερχάζυ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας ἐν Λονδίνῳ τῆς 12 Ὀκτωβρ. 1829 εἰς ἱστορίαν Πρόκες ς΄. σ. 183·=[3] σ. 110.

νήση». Διὰ τοῦτο ἀκολουθοῦσι τὴν γνώμην τοῦ λόρδου Londonderry, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ καταστῇ ἡ Ἑλλὰς «*ὅσον οἷόν τε ἧττον ἐπικίνδυνος, ὁ δὲ λαός της* **μικρόψυχος** *ὡς τὰ ἔθνη τοῦ Ἰνδοστάν*».[1]

Ἱκανῶς κωμικοὶ εἶναι οἱ κατακρίνοντες τὴν Ἑλλάδα ὡς μὴ προοδεύουσαν καὶ ἀναπτυσσομένην. Ὁμοιάζουσι τῇ ἀληθείᾳ πρὸς τὸν ἐξορύξαντα τούς ὀφθαλμούς τινος καὶ εἶτα ὀνειδίζοντα αὐτὸν τοῦτον τὸν οὕτω τυφλωθέντα, διότι δὲν δύναται νὰ βαδίσῃ! Γνωστοῦ ὄντος, ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ δῆθεν ἀνεξαρτήτου κρατιδίου ἕνεκα πολλῶν, ποικίλων καὶ πασιγνώστων λόγων δὲν δύνανται νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς πρὸς τοὺς ὑποδούλους ἀδελφούς των ἱερὰς ὑποχρεώσεις καὶ ὅτι κατὰ τοὺς συνεχεῖς ἐθνικοὺς σπαραγμοὺς ἀδύνατον εἶναι νὰ μένωσιν ἀπαθεῖς, διότι ἡ Ἑλλὰς εἶναι σταθμὸς τοῦ ἐν ἀνακωχῇ διατελοῦντος Ἑλληνισμοῦ—ὡς ὀρθῶς ἐφρόνει ὁ Κωλέττης—πολιτική, δι' ἧς οὗτοι θὰ ὑπεχρεοῦντο νὰ μένωσιν ἀνάλγητοι μ' ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας πρὸ τῶν σφαγῶν καὶ τῶν ἀτιμώσεων, τῶν πυρπολήσεων καὶ τῶν βασάνων τῶν ὁμοφύλων ἀδελφῶν των, ἤθελεν ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀπόφασιν διαρκῶν κλονισμῶν ἐξωτερικῶν καὶ ταὐτοχρόνως ἐσωτερικῆς ὀπισθοδρομήσεως· διότι, ἐνῷ ἡ ὑπὲρ τῶν ὑποδούλων συνδρομὴ ἤθελεν εἶσθαι ἀνεπαρκὴς — τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος *ὑποκρινομένης μόνον*, ὅτι προτίθεται νὰ χρησιμοποιήσῃ ἁπάσας τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, ὅτε καὶ μόνον θὰ ὑπῆρχεν ἐλπὶς σκοπίμου ἐθνικῆς ἐνεργείας —διὰ τῶν ἡμιμέτρων βεβαίως ἤθελε παρακωλυθῇ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐσωτερικῆς εὐημερίας. Καὶ ὅμως αἱ ξέναι κυβερνήσεις ἑκάστοτε ἐδημιούργουν—ὡς προσ-

[1] Σχεδὸν τὸ κατώρθωσαν! .....

φυέστατα παρατηρεῖ καὶ ὁ Τάκερμαν[1] — *πολιτικὴν ἀενάου περιστολῆς τοῦ ἀενάως ἐκρηγνυμένου ἐθνικοῦ αἰσθήματος.*

§ 56.— Οἱ ἀπαίσιοι ὅροι.

Μετὰ τὸν ἐσωτερικὸν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν ἐπὶ Ὄθωνος σάλον ἐπῆλθεν, ὡς ἦν ἑπόμενον, ἡ ἀντίδρασις· μετὰ τὰ ἀλλεπάλληλα ἐξωτερικὰ πλήγματα σκληρῶς κατενεχθέντα κατὰ τῆς μικροσώμου Ἑλλάδος καὶ κατὰ τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, μετὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς ἀείποτε πρωταγωνιστούσης ἐν αὐτοῖς τῆς Ἀγγλίας καὶ πολλάκις τῆς Ρωσίας, ὁ λαὸς ἐζήτει ἡσυχίαν. Ἡ ἔξωσις τοῦ Ὄθωνος ἐδημιούργησεν ἀνώμαλον κατάστασιν πραγμάτων καὶ ταύτης πονηρῶς ἐπωφελήθη ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία, ἵνα ἐκτελέσῃ τὸ ἀπὸ πολλοῦ μελετώμενον σχέδιόν της.

Ὁ ἐκδιωχθεὶς βασιλεὺς ὑπὲρ ἀμυνόμενος τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἐγένετο, ὡς εἴδομεν, προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Ἄγγλου πρωθυπουργοῦ Πάλμερστων, ὅστις ἦτο φυσικὸν νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ δεθῇ ἡ ἐπὶ Ὄθωνος σκληροτράχηλος Ἑλλὰς εἰς τὸ ἅρμα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Τοῦτο δὲν ἦτο δύσκολον, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κατάστασις τῶν πνευμάτων καὶ ἡ ἐπιτηδειότης, μεθ' ἧς ἐργάζονται ἐν τῷ ἐξωτερικῷ οἱ πράκτορες τῆς Μ. Βρεττανίας. Ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ δὲν ἐλλείπουσι βεβαίως οἱ ἄγαν συνετοί, οἵτινες τρομάζοντες τὰς μεταβολὰς εἶναι ἕτοιμοι *τὰ πάντα νὰ δεχθῶσιν*, ὅπως ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν γαλήνην, εἰς τὴν ἀνάπαυσιν καὶ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν,

---

[1] Οἱ Ἕλληνες τῆς σήμερον σ. 110.

ὅτι ὁ Ἕλλην μεταξὺ τῶν πολλῶν πλεονεκτημάτων αὐτοῦ ἀτυχῶς ἔχει καὶ τὸ *δεινὸν διὰ τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας* ἐλάττωμα νὰ ἐνθαρρύνηται εὐκόλως, ὅταν αἰσιοδοξῇ *περὶ ὅλων*, ἀλλὰ καὶ νὰποβάλλῃ τὸ θάρρος μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας, διότι ἀτυχῶς *εἶναι ἀψίκορος*.

Ὑπὸ τὰς τότε περιστάσεις ὁ σχηματισμὸς ρεύματος ἀγγλοφρόνων ἦτο εὐκολώτατος· τοιοῦτο δὲ δὲν ἐβράδυνε νὰ λάβῃ τὴν ἀκατάσχετον φορὰν λαϊκοῦ χειμάρρου. Τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διπλωματικὴν ταύτην ἐκστρατείαν εἶχεν ἤδη ἐπιτυχῶς παρασκευασθῇ δια τῶν ἐπὶ δεκαετίαν ἐπιτηδείων διαδόσεων περὶ ὑποψηφιότητος τοῦ Ἀλφρέδου δευτεροτόκου υἱοῦ τῆς Βικτωρίας ὡς μέλλοντος βασιλέως τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τῆς *χάριν αὐτοῦ* προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν πρὸς βορᾶν ἑλληνικῶν ὁρίων! Μετὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος αἱ πρὸς τοῦτο ἀγγλικαὶ ἐνέργειαι ἐπανελήφθησαν ζωηρότερον καὶ διαδηλώσεις ὑπεκινήθησαν,[1] καίτοι ἐκ τῶν προτέρων ἦτο γνωστόν, ὅτι ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Ἀλφρέδου προσέκρουεν εἰς τὸ ἄρθρον 3ον τῆς ἀπὸ 3 Φεβρ. 1830 συνθήκης, διότι κατ' αὐτὸ δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἐκλογὴ βασιλέως μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν τῶν βασιλευουσῶν εἰς τὰς ἐπικρατείας, τὰς ὑπογραψάσας τὴν συνθήκην τῆς 6 Ἰουλίου 1827 ἤτοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας. Πρὸς ἐξουδετέρωσιν δὲ τῆς ὑποψηφιότητος ταύτης, καθ' ἧς ἐξηγέρθη καὶ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρουπόλεως προέτεινεν ὡς ὑποψήφιον τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τὸν ρῶσον πρίγκιπα Λάϊχτεμβεργ.

---

[1] Τοιαύτη ἐγένετο ἀρχομένου καὶ τοῦ Νοεμβρ. 1862 ἐν Ἀθήναις, ὅτε καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ὡμίλησεν εἰς τὸν λαόν («Ἀθηνᾶ» 14 Νοεμβρ. 1862).

Τότε κατ' ἀγγλικὴν πρότασιν καὶ δυνάμει τῆς μνημονευθείσης συνθήκης οἱ ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων ἐθεώρησαν (1 Δεκ. 1862) ἀποκλειομένους τοῦ ἑλλην. θρόνου τόν τε Λαϊχτεμβεργ καὶ τὸν Ἀλφρέδον, ἐὰν ἐξελέγοντο, ἵνα βασιλεύσωσι τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὅμως ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις παρασκευάσασα τὴν κοινὴν γνώμην καὶ πεποιθυῖα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ της δι' ἁπλῆς περιστροφῆς δὲν παρεκώλυσε τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου ἐκδηλώσεις, καθ' ὑπόδειξιν δὲ τοῦ Ἔλλιοτ ἐπανελθόντος *ἐκ δευτέρου* εἰς Ἀθήνας *μετ' ἐκτάκτου ἀποστολῆς* (11 Δεκ. 1862) ἠρωτήθη ὁ λαὸς διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως. Ὁ ἄγγλος διπλωμάτης ταὐτοχρόνως ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν ὑπόμνημα, δι' οὗ ἡ Μεγάλη Βρεττανία δηλοῦσα τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς, ἵνα διὰ τῆς παραχωρήσεως τῆς Ἑπτανήσου *καταστήσῃ ἰσχυροτέραν τὴν ἑλληνικὴν μοναρχίαν*, «δὲν παρέλειπε, γράφει ὁ Κωνστ. Λεβίδης,[1] νὰ *ὑποβάλῃ ὅρους* ἀφαιροῦντας ἐκ τῆς προσαρτήσεως τὸν χαρακτῆρα πράξεως *γενναιοφροσύνης* ἢ *δικαιοσύνης*, μεταβάλλοντας δὲ τὴν προσάρτησιν εἰς προσφορὰν δωρεᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα *ἐπὶ τῷ διττῷ σκοπῷ* **τῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος ἀρεστοῦ τῷ ἀνακτοβουλέῳ τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως πάσης ἰδέας ἐπεκτάσεως τῶν ὁρίων ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Τουρκίας.**»

Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ Ἀγγλία διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀλφρέδου βεβαίως δὲν ἐσχεδίαζε τὴν ἵδρυσιν μεγάλης Ἑλλαδος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς διατελούσης, ἀλλὰ τοὐναντίον ἐπεθύμει ταύτην ὡς περισταλτικὴν τῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ λαοῦ, *ὡς παρέχουσαν αὐτῇ ἐξασφάλισιν ἀπὸ πά-*

---

[1] Quelques mots etc. p. 86.

σης ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας. «Δὲν ἤθελε —λέγει καὶ ὁ Κυριακίδης[1]—ἀποσταλῇ ὁ Ἀλφρέδος ὡς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος φιλοδοξῶν τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς, ἀλλ' ὡς **ἄγγλος ἁρμοστὴς** *λαμβάνων ὁδηγίας ἐκ Λονδίνου.* Ὅτι δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ πρόθεσις τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ρητῶς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἐγγράφου, ὅπερ ἐπέδωκεν εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν ὁ σὶρ Ἐρρῖκος Ἔλλιοτ ἅμα τῇ εἰς Ἀθήνας ἀφίξει αὐτοῦ, ἐγγράφου καθορίζοντος ταὐτοχρόνως καὶ τοὺς κυριωτέρους **ὅρους** περὶ τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων, ὅρους, οὓς δικαίως μετὰ ταῦτα **ἀπαισίους** ἀπεκάλεσεν ἐν αὐτῷ τὸ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ ὁ βουλευτὴς Γρέγορυ.»

§ 57.—Τὸ Ἐλλιόττειον ὑπόμνημα πρὸς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν.

Τὸ Ἐλλιώτειον τοῦτο ὑπόμνημα, ὅπερ πᾶς Ἕλλην, ὁπουδήποτ' ἂν γῆς εὑρίσκηται ὀφείλει προσεκτικῶς νἀναγνώσῃ καὶ ἐμβριθῶς μελετήσῃ, ἵνα φωτισθῇ, *ἐὰν θέλῃ*, ἔχει ἐπὶ λέξει ὡς ἀκολούθως[1] :

«Ἡ διακαεστέρα ἐπιθυμία τῆς κυβερνήσεως τῆς Α. Μεγα-

---

[1] Β'. σ. 209.=[2] Τὸ ἐπίσημον τοῦτο καὶ μεγίστης σημασίας ἀγγλικὸν ἔγγραφον ἔχει δημοσιευθῇ γαλλιστὶ μὲν εἰς τὴν μελέτην τοῦ Κ. Λεβίδου quelques mots etc p 86—87, ἐν μεταφράσει δέ: I ἐν ὑποσημειώσει ἄρθρου ἡμετέρου ὑπὸ τὸν τίτλον «Οὐχὶ εἰρηνοπόλεμον», ἀνατυπωθὲν καὶ εἰς φυλλάδιόν μου «Κατὰ τοῦ Εἰρηνοπολέμου» σ. 55· II εἰς τὸν «Χρόνον τῶν Ἀθηνῶν» ὑπ' ἀρ. 360 Μαρτίου 1886· III εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ (Β'. σ. 209), ἐξ ἧς καὶ τὸ ἀνατυποῦμεν καὶ IV εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰονίου Κράτους ὑπὸ Π. Χιώτου Β' σ. 586.

λειότητος—ἐγράφετο ἐν τῷ πολυσημάντῳ τούτῳ ἐγγράφῳ—εἶναι νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐτυχίαν καὶ εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Αἱ συνθῆκαι τοῦ 1827 καὶ 1832 ἀποτελοῦσιν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιθυμίας ταύτης τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις τῶν Ἑλλήνων διεκήρυξεν ἀναφορικῶς τῆς ἐξ Ἑλλάδος ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ὅτι ἀποστολὴν ἔχει νὰ διατηρήσῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν καὶ *εἰρηνικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἄλλων κρατῶν*.

Ἐὰν ἡ νέα συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους *ἐμμείνῃ πιστὴ εἰς τὴν διακήρυξιν ταύτην*, ἐὰν διατηρήσῃ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, **ἐὰν ἀπόσχῃ πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τῶν γειτόνων κρατῶν καὶ ἐὰν ἐκλέξῃ βασιλέα, κατὰ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγερθῶσιν εὔλογοι παρατηρήσεις**, ἡ κυβέρνησις τῆς Α. Μ. θὰ ἴδῃ *ἐν τῇ διαγωγῇ ταύτῃ* ὑπόσχεσιν **μελλούσης** *ἐλευθερίας καὶ εὐδαιμονίας* τῆς Ἑλλάδος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἵνα *ἐνισχύσῃ τὴν ἑλληνικὴν μοναρχίαν*, προτίθεται νὰ ἀναγγείλῃ εἰς τὴν γερουσίαν καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Ἰονίων νήσων τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἴδῃ τὰς νήσους ταύτας ἑνουμένας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν μοναρχίαν, ἵνα σχηματίσωσι μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἡνωμένον κράτος καί, ἐὰν ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν Ἰονίων ἐξέφραζε τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν, ἡ Α. Μεγαλειότης θὰ λάβῃ μέτρα ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν συνθήκην, δι' ἧς αἱ Ἰόνιοι νῆσοι καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βρετανικοῦ στέμματος ὡς κράτος χωριστόν. Κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις τὰς ἀπευθυνθείσας ἀναφορικῶς τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὀφείλω νὰ φροντίσω, **ἵνα καλῶς ἐννοηθῇ, ὅτι ἡ ἐκλογὴ πρίγκιπος, ὅστις ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύμβολον καὶ ὁ διεγέρ-**

της ἐπαναστατικῶν ταραχῶν ἢ ἡ παραδοχὴ ἐπιθετικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῆς Τουρκίας, θὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς προστασίας τῶν Ἰονέων νήσων ὑπὸ τῆς Α. Μεγαλειότητος. Ἡ κυβέρνησις τῆς Α. Μεγαλειότητος διατρέφει στερρὰν πεποίθησιν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐθνοσυνέλευσις θὰ ἐκλέξῃ, ὅπως βασιλεύῃ τῆς Ἑλλάδος, πρίγκιπα ἐγγυώμενον θρησκευτικὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας **καὶ εἰλικρινῆ ἔρωτα ὑπὲρ τῆς εἰρήνης.** Πρίγκηψ *τοιαῦτα κεκτημένος προσόντα* ἔσται ὁ **κατάλληλος,** *ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ θέλει τιμηθῆ διὰ τῆς φιλίας καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Α. Μεγαλειότητος τῆς βασιλίσσης*».

«Καὶ δι' ἄλλων δὲ ὑποσχέσεων—διηγεῖται ὁ Δραγούμης—διεβουκόλησεν ὁ ἄγγλος πρωθυπουργὸς τὴν εὐπιστίαν ἡμῶν διαβεβαιώσας, ὅτι ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Ἔλλιοτ, ἵνα ζητήσῃ τὴν προσάρτησιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Ἑλλάδα... Περιττὸν δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἀνακληθεὶς ταχέως ἐξ Ἀθηνῶν ὁ λαβὼν τὴν ἐντολὴν ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια οὐδὲ νὰ πατήσῃ ἀποπειραθεὶς τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ Βυζάντιον».

§ 58.—Ἡ Ἀγγλία προσφέρει εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐντὸς χρυσοῦ κυπέλλου δηλητήριον.

Αὐτὸ καὶ μόνον τὸ ἔγγραφον ἀρκεῖ εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ ἀγγλικὸν πρόγραμμα ἐν σχέσει πρὸς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἦν ἡ **δέσμευσις τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἑλληνι-**

---

[1] Β'. σ. 325.

σμοῦ καὶ ἡ περιστολὴ πάσης προσπαθείας αὐτοῦ περὶ κρείσσονος τύχης. Κατὰ τὴν ἀγγλικὴν διπλωματίαν ἡ εὐημερία καὶ ἡ εὐτυχία τῆς Ἑλλάδος ἀποτελεῖται διὰ τῆς ἐσαεὶ ἐγκαταλείψεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ τουρκικὸν σκῆπτρον, ὁ ἐγκλεισμὸς δ' αὐτῆς ἐν τοῖς στενοῖς ὁρίοις τοῦ παρόντος, ἡ λήθη τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος καὶ ἡ ἀποσκοράσκισις πάσης μερίμνης περὶ τοῦ μέλλοντος.

Ἡ ἐπαγωγὸς προσφορὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου συνδυαζομένη καὶ μετὰ τῆς ἐλπίδος τῆς εὑρέσεως βασιλέως, ὃν τότε παρέστησεν ἀπαραίτητον ἡ ὡς ἐκ τῆς ἀρχολιπαρίας ἡγετῶν τινων ἐσωτερικὴ ἀνωμαλία, ἅμα δὲ καὶ ἡ κούφη ἐλπὶς τῆς προστασίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, ὡς πλανώμενοι τότε ἐπίστευον οἱ πολλοί, ἐμέθυσε τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἀσυζητητεὶ ἀσπασθέντες τὸ ἀγγλικὸν πρόγραμμα ἐνέπεσον εἰς τὴν διπλωματικὴν παγίδα. *Ἡ τότε ἀγγλικὴ κυβέρνησις προσέφερεν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐντὸς χρυσοῦ κυπέλλου δηλητήριον.* Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλφρέδου ὡς ὑποψηφίου βασιλέως ἠλεκτρικῶς ἐνεφυτεύθη εἰς τὰς καρδίας τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας τοῦ ἔθνους. Πάντα τὰ λοιπὰ ἦσαν πλέον ζήτημα χρόνου.

Διὰ τῶν δύο ψηφισμάτων ἀπὸ 19 καὶ 23 Νοεμβρ. 1862 τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως[1] ἐκλήθη ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἰς καθολικὴν ψηφοφορίαν πρὸς ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δ' Ἔλλιοτ οὐ μόνον δὲν παρημπόδιζε τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου ἐκδηλώσεις, ἀλλὰ τοὐναντίον καὶ ἀναφανδὸν ὑπέθαλπε προσπαθῶν νὰ ὑποδείξῃ διὰ τῆς πρὸς τοὺς συλλόγους ἀπαντήσεών του, ὅτι τὸ περὶ τοῦ Ἀλφρέδου κώλυμα

---

[1] Ἐφημ. Κυβερνήσεως 1862 Τμῆμα Β'. σ. 62 καὶ 73.

ἦτο *δῆθεν προσωρινόν*.[1] Ἐκ τούτου δὲ συνάγεται, ὅτι πᾶσαι αἱ φιλαγγλικαὶ διαδηλώσεις καὶ ἐκδηλώσεις ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀλφρέδου πονηρῶς προεκλήθησαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νἀναλάβῃ ἡ Ἀγγλία τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ὁριστικῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν νὰ ἐπιβάλῃ τοὺς γνωστοὺς *ὅρους*, οὓς τοσοῦτον γενναίως καὶ ἐθνικῶς εἶχεν ἀποκρούσει ὁ Ὄθων μὴ δελεασθεὶς μηδ' ἐκ τῆς προσφορᾶς τῆς Ἑπτανήσου (§ 53)

§ 59.— Προρρήσεις τοῦ Κωνσταντίνου Λεβίδου περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ νέου βασιλέως.

Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία ἐπιμένουσα εἰς τὸ σατανικὸν ἐκεῖνο σχέδιον ἐβαυκαλίζετο ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ὁ μέλλων βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸν τόπον πολιτικὴν ἀποκρουομένην ὑπὸ τῶν πόθων του καὶ ἐν ᾗ περιπτώσει ἔτι πρόκειται περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, διότι γίνεται κατάχρησις, ὡς φρονεῖ ὁ Κ. Λεβίδης,[2] τῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας διαθέσεων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες *φύσει μὲν εἶναι δημοκρατικοί*, ἀλλ' ἀνέχονται τὴν συνταγματικὴν βασιλείαν μόνον «ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νἀνευρίσκωσιν ἐν τῇ ἐθνικῇ ἑνότητι τὴν ἀριθμητικὴν ὑπεροχήν, ἥτις τοῖς λείπει· διότι τὴν μοναρχίαν δὲν κρίνουσιν ὡς εὐεργέτημα, ἀλλ' ὡς *κακὸν ἀναγκαῖον*.[3] Ὁ βασιλεύς—ἐξακολουθεῖ ὁ συντάκτης τῆς «Ἑλλά-

---

[1] C. Levidis p. 171. = [2] Quelques mots etc. p. 106—107. = [3] Κατὰ δὲ τὸν Κ. Λομβάρδον οἱ Ἕλληνες φύσει δημοκρατικοὶ ἀνέχονται τὴν βασιλείαν ἕνεκα τῆς δυσκολίας περὶ τὴν ἀναγνώρισιν προέδρου δημοκρατίας πηγαζούσης ἐκ τῆς πρὸς τὴν ἰσότητα ἀγάπης των (Συνεδρ. Βουλῆς 25 Φεβρ. 74 Ἐφ. Βουλ. σ. 174).—Ἡ τοιαύτη ἄκακος ἰδέα ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Δ. Βούλγαρη ἀποδοκιμασίας

δος» — θεωρεῖται παρ' ἡμῖν ὡς διαχειριστὴς μεγάλης ἑταιρείας. Τῷ χορηγοῦσιν ἐπιχορήγησιν, ἵνα ᾖ ἐν ἀνέσει καὶ δύνηται νὰ ἐκπροσωπῇ ἐπαξίως τοὺς ἐντολεῖς του· παρέχουσι πρὸς αὐτὸν πᾶσαν περιποίησιν, ὅπως ἡ θέσις του ᾖ εὐάρεστος· ἀναγνωρίζουσιν ὑπὲρ αὐτοῦ προνομίας πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου του· τῷ παρέχουσι πανταχοῦ τὴν ἡγεσίαν μόνον ὅπως τὸν ἀναγκάσωσι νὰ αἰσθανθῇ πλειότερον τὴν εὐθύνην τῆς ὑψηλῆς του θέσεως· ἀλλὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἤθελεν ἀναγνωρισθῇ, ὅτι ἡ διαχείρησίς του παραβλάπτει τὰ συμφέροντα τῆς ἑταιρείας, ἡ πλειονοψηφία ἢ ἡ ὁμοψηφία τῶν μετόχων *ποιεῖται χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀντικαταστάσεως*, **ὅπερ ἐπεφύλαξεν ἑαυτῇ.** Λέγει εἰς τὸν διαχειριστὴν ὅσον οἷόν τ' εὐγενέστερον, ὅτι δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ βιοῦσα *καὶ ἄνευ αὐτοῦ*».

Τὰς κρίσεις ταύτας—γενομένας ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς ἐκείνου δημοσιογράφου ἐν ἔτει 1863 καὶ *πρὶν ἢ* ἔτι ὁ λαὸς ἀποφανθῇ ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου—ἐξακολουθεῖ ὁ γνώστης ἐκεῖνος τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος διδάσκων, «ὅτι εἶναι λυπηρόν, διότι ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος καὶ ὡς ἐκ τῆς τότε ὑπαρχούσης δυσκολίας εἰς εὕρεσιν τοιούτου *μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων* περιεπλάκη εἰς τὰς ἀγγλικὰς δολοπλοκίας. Ἐὰν μὲν μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀλφρέδου ἢ οἱουδήποτε ἄλλου *καθ' ὑπόδειξιν τῆς Ἀγγλίας* τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου ἀποδείξῃ εἰλικρινῶς φιλελληνικὴν πολιτικήν, τότε ἡ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος *ἀγγλικὴ ταχυδακτυλουργία* εἶναι λογαριασμός, ὅστις θὰ ἐνδιαφέρῃ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ρωσίαν μᾶλλον ἢ τὴν Ἑλ-

---

ἀξία (27. 28 Φεβρ.). Ὁ Λομβάρδος παρητήθη, ἀλλ' ἡ βουλὴ δὲν ἐδέχθη τὴν παραίτησίν του (13 Μαρτίου 1874).

λάδα. Ἀλλὰ—ἀναφωνεῖ μετ' ἀγανακτήσεως:[1]—**δυστυχία** *εἰς τὸν ἡγεμόνα*, ὅστις ἤθελε δεχθῇ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα προσφερόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Λονδίνου *ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς* **ὄργανον τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ φιλοτούρκου πολιτικῆς τῆς Μεγάλης Βρεττανέας! Δυστυχία** *εἰς τὸν ἡγεμόνα*, ὅστις ἀφικνούμενος ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους νὰ εἴπῃ ποῖα κεφάλαια καταθέτει εἰς τὴν ἑταιρίαν δὲν ἤθελε δυνηθῇ νὰ παρουσιάσῃ ἄλλο τι *ἐκτὸς τῆς ἐμπιστοσύνης* τοῦ ἐκλέξαντος αὐτὸν ἀνακτοβουλίου! **Δυστυχία** *εἰς τὸν ἡγεμόνα*, τὸν ἀποδεχόμενον τὸν θρόνον καὶ μὴ ἔχοντα τὴν γοητείαν ὀνόματος, ὅπερ νὰ εἶναι ἡ ἐγγύησις τοῦ μέλλοντος! Ἀνὰ πᾶν βῆμα θέλει συναντᾷ ἀνυπερβλήτους δυσχερείας, ἐνοχλήσεις, ἀντεγκλήσεις καὶ μίση· ἤθελε δυσφημισθῇ καὶ βδελυχθῇ *ὡς ἀγοράσας τὸν θρόνον διὰ τοῦ ἀντιτίμου* **τῆς προδοσίας** *τῶν συμφερόντων τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς οἰκογενείας καὶ ὅλων τῶν χριστιανῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας*· ἤθελεν **ἐν τέλει** *συντριβῇ ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐξαφανισθῇ ἄνευ πόθου τινος*».

Ταῦτα ἔγραφεν ὁ Κ. Λεβίδης πρὸ 34 ἐτῶν! Πόσοι ἆρά γε ἐμελέτησαν αὐτά;...

§ 60. — Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀλφρέδου καὶ οἱ λόγοι τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς Ἀγγλίας.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 22 Ἰαν. 1863 μετὰ τὴν ὁμόφωνον καὶ ἐν τῷ μέσῳ χειροκροτημάτων παραδοχὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ πληρεξουσίου Τιμολέοντος Βάσσου ὑποβληθέντος ψηφί-

[1] C. Levides, Quelques mots etc p 109.

σματος περὶ καταργήσεως τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, τῆς ἀντιβασιλείας τῆς Ἀμαλίας καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ἑλλην. θρόνου διαδοχικῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῆς Βαυαρίας[1] ὁ στρατηγὸς καὶ πληρεξούσιος Π. Κορωναῖος ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς περὶ τῆς διαλογῆς τῆς ψηφοφορίας τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγεμόνος ἀνέγνω τὴν ἔκθεσιν αὐτῆς, ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀλφρέδου διὰ ψήφων 210,433 ἐπὶ πληθυσμοῦ 1,100,000 ὡς ἔγγιστα ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ διὰ ψήφων 19,583 ἐπὶ πληθυσμοῦ 100,000 ἐν τῷ ἐξωτερικῷ· οὕτως ἐν τῇ αὐτῇ συνεδρίᾳ ὁ πρόεδρος ἀνέγνω τὸ *ψήφισμα τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀλφρέδου* διὰ ψήφων 230,016 ἐπὶ ψηφοφορησάντων 244,202.[2]

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 31 Ἰαν. 1863 ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτ. ὑπουργὸς ἀνέγνω ἔγγραφον τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλλάδος ἐν Λονδίνῳ Τρικούπη, ἐν τῷ ὁποίῳ περιείχετο τὸ ἀπὸ 28 Ἰαν./ 9 Φεβρ. 1863 ἔγγραφον τοῦ λόρδου Ρῶσελ, δι' οὗ ἐδηλοῦτο ἡ ἄρνησις τῆς ἀγγλ. κυβερνήσεως πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ θρόνου ὑπὲρ τοῦ Ἀλφρέδου, «διότι ἡ Α. Μ. ἦτο ἠναγκασμένη ὑπὸ τῶν διπλωματικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ στέμματος αὐτῆς καὶ ὑπ' ἄλλων σπουδαίων σκέψεων νἀποποιηθῇ ἐκ μέρους καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς τὴν διακεκριμένην ταύτην τιμήν.»[3] Ὁ αὐτὸς δ' ἐπὶ τῶν ἐξωτ. ὑπουργὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ συνεδριάσει προέβη εἰς ἀνάγωσιν καὶ τῆς περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀπαντήσεως τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπου τῆς Ἀγγλίας Ἔλλιοτ, ἐξ ἧς παραθέτομεν ἐπὶ λέξει τὰς κυριωτέρας περικοπάς :

«Ἡ ἄκρα ἐμπιστοσύνη, ἣν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος αἰσθά-

---

[1] Τὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος σχέδια ψηφισμάτων εἰς Ἐφημ. Συνελ. Α'. σ. 324—326. = [2] Αὐτόθι Α' σ. 339.—Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 90.= [3] Αὐτόθι Α' σ. 459.

νεται εἰς τὰς συνταγματικὰς ἀρχάς, αἵτινες ἀείποτε ὡδήγησαν τὴν Α. Μ. τὴν βασίλισσαν, καὶ ἡ φυσικὴ προσδοκία, ὅτι ὁ υἱὸς αὐτῆς θὰ ἦτο κληρονόμος τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἐπιφανῶν Αὐτοῦ γονέων προὐξένησαν ἀναμφιβόλως τὸν ἐνθουσιασμὸν τὸν τόσον *αὐθορμήτως*[1] ἐκδηλωθέντα διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Α. Β. Υ. βασιλόπαιδος Ἀλφρέδου. Ἀλλ' ὅμως αἱ τρεῖς προστάτιδες Δυνάμεις διεκήρυξαν, ὅτι τὸ πρωτόκολλον τῆς 3 Φεβρ. 1830, ὅπερ ἀποκλείει τοῦ ἑλλην. θρόνου τὰ μέλη τῶν ἐν ταῖς ἐπικρατείαις αὐτῶν βασιλευουσῶν οἰκογενειῶν, διατελεῖ εἰσέτι ἐν ἰσχύϊ καὶ ἐπομένως εἰμὶ διατεταγμένος νἀναγγείλω, ὅτι ἡ Α. Β. Υ. ὁ βασιλόπαις Ἀλφρέδος δὲν δύναται οὔτε νὰ δεχθῇ οὔτε νὰ φέρῃ τὸ στέμμα, ὅπερ τὸ ἑλλ. ἔθνος προσφέρει αὐτῷ σήμερον. Ἀλλ' αἱ ὁδηγίαι μου μοὶ ἐπιτάττουν πρὸς τῇ δηλώσει ταύτῃ νὰ ἐκφράσω τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἡ Α. Μ. *μεγάλως ἐκτιμᾷ* **τὸ αὐθόρμητον** *τοῦτο δεῖγμα φιλίας καὶ ἐμπιστοσύνης*, ὅπερ μετὰ τοιαύτης ὁμοψηφίας ὁ λαὸς παρέσχε καὶ ὅπερ *ἠσφάλισεν* εἰς τὸν λαὸν τοῦτον τὴν ζωρὰν συμπάθειαν τοῦ βρεττανικοῦ ἔθνους......».

§ 61. — Ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Ἐρνέστου Κοβούργου.

«Οἱ πρίγκιπες οἱ παρέχοντες μείζονας ἐγγυήσεις—ἐξακολουθεῖ τὸ ἀγγλικὸν ἔγγραφον—ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην[2] εἰσὶν ἐκεῖνοι, ὅσοι διὰ τῆς σταθερᾶς αὐτῶν ἐμμονῆς εἰς ἰδέας φιλελευθέρους ἐκτήσαντο φήμην ἐν Εὐρώπῃ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο *οὐδεὶς μᾶλ-*

[1] Ὁ ἀναγνώστης εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀμφίβολον ποιότητα τοῦ αὐθορμήτου ἐνθουσιασμοῦ. — [2] Ἤτοι τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας.

λον τοῦ δουκὸς τοῦ ***Κοβούργου*** κέκτηται δικαιώματα εἰς τὸν κοινὸν σεβασμόν. Ἡ Α. Μεγαλειότης ἐλπίζει, ὅτι ἡ συμβουλὴ αὕτη, ἣν ὑποβάλλει, δὲν θὰ θεωρηθῇ παρὰ τοῦ ἑλλ. ἔθνους, ἄλλως ἢ ὡς ἀπόδειξις τοῦ περὶ πόσον ποιεῖται τὴν ἐμπιστοσύνην, ἣν τὸ ἔθνος τοῦτο ἀπέδειξεν εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν τῆς Ἀγγλίας καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὧν αἱ θεσμοθεσίαι τῆς Μ. Βρεττανίας ἐρείδονται. Ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον εἶναι ὁ υἱὸς Αὐτῆς ὁ βασιλόπαις Ἀλφρέδος νὰ δεχθῇ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος, ἡ Α. Μ. φρονεῖ, ὅτι παρέχει εἰς ἀμοιβὴν δεῖγμα ἐμπιστοσύνης ὑποβάλλουσα εἰς τὴν σκέψιν τῶν Ἑλλήνων τὸ ὄνομα ἡγεμόνος, ὅπερ *ἕνεκα τῶν στενῶν δεσμῶν, δι' ὧν ἀπὸ πολλοῦ συνδέεται μετὰ τῆς Ἀγγλίας, δύναται νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἔχει* **τινὰς** *τῶν οὐσιωδῶν ἰδιοτήτων,* ἃς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος φαίνεται ἐπιθυμοῦν νὰ εὕρῃ *ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνου, ὃν θὰ ἐκλέξῃ ὡς ἡγεμόνα αὐτοῦ*»...

Ἐν τέλει τὸ ἔγγραφον προσθέτει: «δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι τὰ αἰσθήματα *ἀμοιβαίας φιλίας* καὶ ὑπολήψεως, ἅπερ ἐσχάτως ἐγένοντο ἔκδηλα, *θὰ ἐξακολουθήσωσιν* ὑπάρχοντα ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ αὐτῶν μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀναγνώσεως τῶν δύο τούτων ἐγγράφων ὁ πρόεδρος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρης ἐδήλωσεν, ὅτι κατὰ τὰς ὑπὸ τοῦ Ἔλλιοτ γενομένας ἀνακοινώσεις εἶχε τηλεγραφικῶς εἰδοποιηθῇ παρὰ τῆς ἀγγλ. κυβερνήσεως, ὅτι «ὁ δοὺξ τοῦ Κοβούργου ἀποποιεῖται τὴν ἀποδοχὴν τοῦ προσφερθησομένου τυχὸν στέμματος διὰ δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ εἰς ἄρθρον τοῦ συντάγματος τοῦ δουκάτου του, τὸ ὁποῖον ἀπαγορεύει τὴν παραδοχὴν ἄλλης ἡγεμονίας καὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἀπάλειψιν παρὰ τὰς ἐλπίδας δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ». Ἀλλ' οὐδὲν κρυπτόν, ὃ οὐ μὴ φανερὸν γενή-

σεται. *Μετὰ εἰκοσαεξαετίαν* περίπου ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀνακοινώσεως ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ ἰδίου Ἐρνέστου Κοβούργου[1] ἐπιχύνεται φῶς ἄπλετον ἐπὶ τῶν *πραγματικῶν λόγων τῆς ἀποποιήσεως* αὐτοῦ.

§ 62. — Ὁ Φερδινάνδος ἀποποιεῖται, διότι ἡ Ἀγγλία ζητεῖ «εὐπειθεῖς» ἀποφάσεις.

Λυπούμεθα μὴ δυνάμενοι νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ἐρνέστου Κοβούργου, ἐξ ὧν γίνονται γνωστὰ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διαδραματισθέντα ἐν τοῖς διπλωματικοῖς παρασκηνίοις καὶ μανθάνομεν οἱονεὶ καὶ ἐπισήμως *ἀπὸ στόματος στενοῦ συγγενοῦς τῆς ἀνάσσης τὰς διαθέσεις τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα.* Σταχυολογοῦμεν ὅμως ἐξ αὐτῶν τὰς σπουδαιοτέρας πληροφορίας καὶ παραθέτομεν τὰς κυριωτέρας περικοπάς, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐζήτει νὰ πέμψῃ εἰς Ἀθήνας **ἁρμοστὴν** *μεριμνῶντα* **περὶ τῶν ἀγγλικῶν** καὶ *οὐχὶ βασιλέα ἐργαζόμενον περὶ ἑλληνικῶν* **συμφερόντων.**

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ἀλφρέδου ἕνεκα τῶν ἀντιρρήσεων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, αἵτινες πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἀγγλικῶν σχεδίων προέτειναν τὸν δοῦκα Λάϋχτεμβεργ, καὶ μετὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς συνθήκης

---

[1] Ἐκ τοῦ Γ'. τόμου τῶν ἀπομνημονευμάτων του ἐδημοσίευσεν ἡ «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης ταφορῶντα εἰς τὴν ὑποψηφιότητα καὶ τὴν ἀποποίησιν τοῦ Ἐρνέστου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 784 (1772) φύλλῳ τῆς 9]21 Δεκεμ. 1889.—Ἡ βιογραφία τοῦ Ἐρνέστου Κοβούργου εὕρηται καὶ εἰς «Ἀθηνᾶν» τῆς 24 Ἰανουαρ. 1863.

τοῦ 1832, δι' ἧς ἀπεκλείοντο οἱ πρίγκιπες τῶν τριῶν Δυνάμεων, ὁ Πάλμερστων μετὰ τοῦ Ρῶσσελ ἔστρεψαν τοὺς ὀφθαλμούς των πρὸς τὸν Φερδινάνδον τῆς Πορτογαλίας.

«Τὸ χείριστον ἦν—διηγεῖται ὁ Ἐρνέστος—ὅτι ὡς ἐκ τῆς στενοχωρίας, εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἐπεθύμει νὰνιδρυθῇ νέα βασιλικὴ κυβέρνησις ἐν Ἑλλάδι *μετ' ἄκρας σπουδῆς καὶ οἱονεὶ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ*. Ἀλλ' οὐδείς πολιτικῶς σκεπτόμενος ἡγεμὼν ἦτο δυνατὸν νὰποδεχθῇ **τὸ ἀκανθῶδες στέμμα** καὶ νὰποδυθῇ *εἰς τὸ τόλμημα ἄνευ μελέτης καὶ ὅρων*. Δὲν παρεῖχε λοιπὸν πολλὰς ἐλπίδας ἡ ἰδέα νὰναβιβασθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου, ὅστις ἀπεδείχθη ἀνέφικτος εἰς τὸν πρίγκιπα Ἀλφρέδον. ὁ *ἐξάδελφος ἡμῶν* ὁ βασιλεὺς **Φερδινάνδος.** Ὁ ἀνήρ, ὅστις νεώτατος ἔτι ἀνεδέχθη ἐξ ἴσου δυσχερῆ ἀποστολὴν ἐν Πορτογαλίᾳ, ἐπετέλεσε δ' αὐτὴν λίαν εὐδοκίμως, ἦτον ἀναντιρρήτως παντὸς ἄλλου καταλληλότερος, ὅπως ἀνέλθῃ ἐντίμως ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. *Ἀλλ' ἐξ ἰδίας πείρας ἐγίνωσκεν ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος* **πόσον ἀκροσφαλὴς εἶναι ἐν ξένῃ χώρᾳ ἡ θέσις ἡγεμόνος ἐξαρτωμένου ὑπὲρ τὸ δέον ἐκ τῆς ἀγγλικῆς διπλωματείας.** Ὑπῆρχε μάλιστα ἡ ὑπόνοια, ὅτι Ἄγγλοι τινὲς ὑπουργοὶ μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ δὸν Πέτρου, ἄσμενοι θὰ ἔβλεπον ἀπομακρυνόμενον τῆς Λισσαβῶνος ἔμπειρον καὶ οὐχὶ *πάντοτε εὔκαμπτον σύμβουλον* τοῦ νέου βασιλέως. Ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος τὴν ἐν Πορτογαλίᾳ ἡσυχίαν θὰ ἐπείθετο νὰ καταλίπῃ μόνον, *ἐὰν ἐδίδοντο αὐτῷ ἀποχρῶσαι ἐγγυήσεις* **ἀνεξαρτήτου ἐξουσίας.** *Ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἤθελε* **γοργὰς καὶ εὐπειθεῖς ἀποφάσεις** *καὶ ἐπεθύμει νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων νέον ἐν Ἀθήναις βασιλέα ὡς, ἀναχωροῦντος* **ἑνὸς τοπάρχου τῆς Βεγγάλης**, *ἐπέμπετο εὐθὺς ἕτερος.* **Ἐπὶ τοιούτοις ὅροις**

ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος *ἀπεποιήθη* ἐντονώτατα τὴν προσφοράν.»

§ 63.— Αἱ πρῶται ἀμφιβολίαι τοῦ Ἐρνέστου περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν ἀγγλικῶν προθέσεων.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Πάλμερστων ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Λεοπόλδον βασιλέα τῶν Βέλγων, ὃν ἐγνωρίσαμεν ἀνωτέρω (§ 22), διότι ἐν ἔτει 1830 ἦτο ὁ ὑποψήφιος τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου παραιτηθεὶς δι' οὓς λόγους ἐκεῖ ἐξέθημεν, ἵνα οὗτος μεσιτεύσῃ παρὰ τῷ ἀνεψιῷ του Ἐρνέστῳ Κοβούργῳ ὅπως δεχθῇ τὸ προσφερόμενον ἑλλην. στέμμα.

«Ἀπὸ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου οἱ Ἕλληνες — γράφει ὁ Ἐρνέστος εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του — ἐνεφοροῦντο ἐθνικῆς ἰδέας, ἣν τὸ μικρὸν καὶ ἄπορον κράτος δὲν ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ. Ἡ διηνεκὴς ὑπὲρ αὐξήσεως ὁρίων κραυγὴ ἔδιδεν εἰς τὰς προστάτιδας δυνάμεις *πρόφασιν συνεχοῦς ἀναμίξεως εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας πράγματα*, ἡ ἐλαχίστη δ' ἀνταρσία *προσελάμβανε χαρακτῆρα διεθνοῦς περιπλοκῆς*. **Ἡ σφοδρὰ ἀπέχθεια τῶν πολιτικῶν τῆς Ἀγγλίας** *κατὰ τῆς ἑλληνικῆς αὐλῆς* ἐπέτρεπε τῇ τουρκικῇ πρεσβείᾳ νὰ ἐξυφαίνῃ *παντοίας σκευωρίας*, *ἡ δ' αὐστηρότης τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας δὲν ἐπραΰνετο* ὡς ἀλλαχοῦ διὰ φιλικῶν σχέσεων τῶν δύο στεμμάτων. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ὄθωνος πολλὰ εἶχε βεβαίως τὰ τρωτά· ἀλλὰ καὶ *αἱ βάσεις τοῦ ἑλλην. κράτους*, ὡς ἀνιδρύθη ὑπὸ τῶν δυνάμεων, *ἦσαν ἀνεπαρκεῖς*. Ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἐπεκύρου τὰς ἰδέας καὶ *τὰς προρρήσεις τοῦ θείου μου Λεοπόλδου καὶ τοῦ πατρός μου, οἵτινες τὸν ἑλληνικὸν θρόνον εἶχον ἀποποιηθῇ* **προτάξαντες τοὺς ἐπενεγκόντας τὴν πτῶ-**

σεν τοῦ Ὄθωνος λόγους. Ἴσως μάλιστα ὁ *πατήρ μου* κατεδίκασεν ἔτι σαφέστερον ἢ ὁ θεῖος μου τοὺς ἐσωτερικοὺς καὶ τοὺς διεθνεῖς ὅρους τοῦ ἑλλην. βασιλείου. Μία ὅλη γενεὰ κατετρίβη πρὸς ὑποστήριξιν κράτους, ὅπερ ἀνιδρύθη ἢ ἔλασσον ἢ μεῖζον τοῦ δέοντος. *ἄμοιρον δὲ πάντων τῶς μέσων ὑγιοῦς ἀναπτύξεως. Ζήτημα ἐγεννᾶτο μόνον, ἐὰν αἱ Μ. Δυνάμεις, ἰδίως δε ἡ Ἀγγλία, ἐδιδάχθησάν τι ἐκ τοῦ μαθήματος.* Ἡ πρόθεσις τῆς προσαρτήσεως τῶν Ἰονίων νήσων ἐμαρτύρει, ὅτι προέκειτο νὰ ἐπανορθωθῇ *ἐν μέρει* τὸ ἀρχαῖον σφάλμα. Ἡ ἰδέα αὕτη ἀνεφύη ἐν τοῖς ἐπισήμοις κύκλοις τῆς Ἀγγλίας εὐθὺς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ὄθωνος, ἡ Ἑπτάνησος δ' ὡς προὶξ θὰ ἐπόριζε βεβαίως εἰς τὸν νέον τῆς Ἑλλάδος βασιλέα ὁπωσοῦν ἀσφαλὲς ἔδαφος· *ἀπέμενεν ὅμως πάντοτε ἡ ἀμφιβολία, ἂν τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον ἐσκόπει* **εἰλικρινῶς** *νὰ καταστήσῃ* **αὐθύπαρκτον τὴν ἑλληνικὴν βασιλείαν.** Ἐν τῷ σταδίῳ τούτῳ διατελοῦντος τοῦ ζητήματος, προσηνέχθη μοι *ἄνευ τῆς ἐλαχίστης γνώσεως* ἢ προκαταρκτικῆς συνεννοήσεως τὸ ἑλλην. στέμμα, οἱονεὶ μοιραία κληρονομία τοῦ οἴκου τῶν Κοβούργων· ἔτι δὲ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1862 ἐτέθην πρὸ **τοῦ σκληροῦ διλήμματος :** *ἢ νὰ θυσιάσω ἐμαυτόν, ἢ νἀποκρούσω εἰσαεὶ στέμμα* ἐπανειλημμένως προσενεχθὲν εἰς τὸν ἡμέτερον οἶκον, προωρισμένον δ' ἴσως εἰς μέγα μέλλον».

Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ θείου του, δι' ἧς τῷ ἀγγέλλεται ἡ ἀγγλικὴ πρότασις, ὁ Ἐρνέστος τῷ ἀπευθύνει ἓξ ἐρωτήσεις ζητῶν πληροφορίας, ἵνα μορφώσῃ γνώμην περὶ τοῦ πρακτέου.

§ 64.— Ἡ μεγάλη δύναμις τῶν Παλμερστωνείων ἐπιχειρημάτων.

«Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ λόρδος Πάλμερστων ἐν λίαν ἀξιο-

σημειώτῳ ὑπομνήματι πρὸς τὴν ἄνασσαν — προσθέτει ὁ Κοβοῦργος — διετύπωσε καὶ ἠτιολόγησεν ἐπισήμως τὴν ὑποψηφιότητά μου, ἔτυχε δ' εὐθὺς τῆς συναινέσεως τῆς ἀνάσσης. Ὁ Πάλμερστων ἔλεγεν ὅτι *εἶχε μέγα συμφέρον* **νὰ ὑποθάλψῃ καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ** *τὴν εὐμενῆ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν διάθεσιν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ σπουδαῖον ἦτον ἡ εὕρεσις* **καταλλήλου ὑποψηφίου**, διότι ἄλλως τὸ βασίλειον *θὰ ἐκινδύνευε δι' ἀσυνέτων ἐξερεθισμῶν*. Ἀλλ' **οἱ ὅροι** *εὐπροσδέκτου ὑποψηφίου* εἰς τὸν ἑλληνικὸν θρόνον ἦσαν *ποικίλοι*. Ὁ ἐκλέξιμος ἔπρεπε νὰ μὴ διατελῇ οὔτε ἐξ αἵματος οὔτε ἐξ ἀγχιστείας εἰς συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Γαλλίαν ἢ τὴν Ρωσίαν. Ἄλλως ἡ ἑλληνικὴ αὐλὴ θὰ καθίστατο κέντρον ῥαδιουργιῶν κατὰ τῆς Τουρκίας ἢ τῆς Αὐστρίας ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρων τῶν Δυνάμεων, συνάμα δὲ *κέντρον ἐχθρότητος κατὰ τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων ἐν τῇ Μεσογείῳ*. Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων ἦσαν ἀποκλειστέοι καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Βάδης Γουλιέλμος καὶ ὁ δοὺξ τῆς Ὠμάλης. *Ἐξ ἴσου ἀπεδοκίμαζεν ὁ Πάλμερστων τὴν ὑποψηφιότητα* **νεαροῦ καὶ ἀπείρου** *πρίγκιπος*, ὅστις *θὰ καθίστατο εὐκόλως ἕρμαιον* **ξενικῶν ἐπιρροῶν**.[1] Ὁ ὑποψήφιος ἔπρεπε κατ' αὐτὸν *νὰ εἶναι* **ἀνὴρ ἔμπειρος** περὶ τὴν διοίκησιν καὶ πρεσβεύων φιλελεύθερα συνταγματικὰ δόγματα, *ἄρα ὥριμος λόγῳ ἡλικίας*. **Ὁ στενὸς αὐτοῦ σύνδεσμος πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἐθεωρεῖτο** *ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων ὡς ὅρος τοσοῦτον ἀναγκαῖος*, ὥστε τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐξέφραζον καὶ *τὴν μωρὰν γνώμην* τῆς προσφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος εἰς *ἕνα οἱονδήποτε Ἄγγλον εὐπατρίδην*(!), ἀφοῦ ὁ πρίγκηψ Ἀλφρέ-

---

[1] Ἀφοῦ ὅμως ἐξήντλησε τὸν κατάλογον τῶν πρεσβυτέρων κατέφυγε καὶ εἰς νεαρούς.

δος ἀπεκλείσθη. Ἕνεκεν πάντων τούτων τῶν λόγων ὁ Πάλμερστων ἐπέραινε τὸ ὑπόμνημα ζητῶν παρὰ τῆς ἀνάσσης τὴν ἄδειαν νὰ κηρύξῃ, ὅτι ὁ δοὺξ τοῦ Κοβούργου Ἐρνέστος ἦτο **καὶ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν** *καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἄριστος τῶν ὑποψηφίων* καὶ ὅτι, ἐὰν ἐδέχετο τὴν προσφοράν, *ἔπρεπε νὰ διατεθῶσιν εὐθὺς ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες*».

Ἡ ἄνασσα ἀναγνωρίσασα τὴν «μεγάλην δύναμιν τῶν Παλμερστωνείων ἐπιχειρημάτων», ὡς ἔλεγεν ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτῆς, ἐνέκρινε τὸ σχέδιον καὶ ἐξέφρασε τὴν χαράν της ἐπὶ τῇ εἰς συγγενῆ της ἐπιφυλασσομένῃ ὑψηλῇ ἀποστολῇ.

§ 65.— Πληροφορίαι τοῦ βασιλέως τῶν Βέλγων εἰς τὸν Ἐρνέστον.

Ὁ θεῖός του Λεοπόλδος διὰ τῆς ἀπὸ 14 Ἰαν. 1863 ἐκτενοῦς ἐπιστολῆς του διηγεῖται, ὅτι τὸν Φερδινάνδον εἶχε προτείνει *ἡ Βικτωρία*· ὅτι *τὴν ἀφορμὴν τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Ὄθωνος ἔδωκαν τὰ κατὰ τὸν Γαριβάλδην*· ὅτι μετὰ τὰς ἀγγλικὰς ἐκδηλώσεις καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Ἀλφρέδου οἱ Ἕλληνες ἐζήτουν ἡγεμόνα στενῶς συνδεδεμένον πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Φερδινάνδου ἐστράφησαν πρὸς τὸν Ἐρνέστον. Εἶτα ἀπαντῶν εἰς τὰ ἐρωτήματα τοῦ Ἐρνέστου λέγει ὅτι ἡ Γαλλία ἀφῆκε τὸ ζήτημα εἰς ἀγγλικὰς χεῖρας. Ἡ Ρωσία θὰ προὐτίμα τὸν Λαϋχτεμβεργ, προσεχώρησεν ὅμως ἐπίσης εἰς τὴν Ἀγγλίαν.[1] «Ἡ

---

[1] Ἡ ρωσικὴ αὕτη γενναιότης εἶναι εὐνόητος, ἀφοῦ τὸ γνωστὸν ἀγγλικὸν πρόγραμμα, ὅπερ ἦτο ἡ δέσμευσις τοῦ μέλλοντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοσοῦτον ἐξυπηρέτει τὰ μοσχοβιτικὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχέδια.

Αὐστρία, ἥτις—λέγει ὁ Λεοπόλδος—ἦτο συνένοχος εἰς τὴν ματαίωσιν τῆς ἐμῆς ὑποψηφιότητος ὑπὸ τοῦ Οὐελλιγκτῶνος καὶ τοῦ Ἄβερδην, εὔχεται ἐπίσης νὰ ἐπικρατῇ ἐν Ἑλλάδι *ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροή*. Τοῦτο δ' ἐν τῷ ἰδίῳ συμφέροντι μάλιστα μετὰ τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰονίων νήσων, ὧν ἡ σπουδαιότης εἶναι μεγάλη πρὸς τὴν Ἀδριατικήν. Ἡ Πρωσία καὶ τὰ λοιπὰ κράτη οὐδὲν θὰ ἔχωσι νἀντιτάξωσι κατὰ τῆς ἐκλογῆς σου. Καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους θὰ *ἐμπνεύσῃς ἐμπιστοσύνην* καθὸ ἀνεψιός μου».

Εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Ἐρνέστου ἂν αἱ τρεῖς Δυνάμεις «προτίθενται πράγματι νὰ καταστήσωσι βιώσιμον τὸ κράτος δι' εὐρυτέρων συνόρων καὶ γενναιοτέρων χορηγιῶν ἢ θέλουσιν ἁπλῶς προσωρινὸν ἡγεμόνα, ἵνα κωλύσωσι, τό γε νῦν ἔχον, τὴν ἀνακήρυξιν τῆς δημοκρατίας», ὁ Λεοπόλδος ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπιστολῇ ἀπαντᾷ ἐπὶ λέξει: «Ἡ παραχώρησις τῶν Ἰονίων νήσων εἶναι μέγα τι. Τὴν ἀνακήρυξιν δημοκρατίας οὔτε νἀκούσωσι θέλουσιν οἱ Ἄγγλοι, δὲν εἶναι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες δημοκρατικοί. Παραχωρήσεις παρὰ τῆς Πύλης δὲν πρέπει νὰ προσδοκῶνται πρὸς τὸ παρόν. Ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ πρώτη ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡ Κρήτη, περὶ ἧς μοὶ ἔλεγε πάντοτε ὁ ναύαρχος Μαλκὸλμ, ὅτι εἶναι **τὸ ὡραιότατον βασίλειον τοῦ κόσμου σύμπαντος**».

Ἐπὶ ἄλλης ἐρωτήσεως πληροφορεῖ τὸν ἀνεψιόν του, ὅτι ὁ Ὄθων δὲν ἦτο ἀρεστός, διότι δὲν ὑπεστηρίζετο ὑπὸ Δυνάμεώς τινος· διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ζητοῦσιν ἡγεμόνα συνδεδεμένον μετὰ τῆς Ἀγγλίας, *ἵνα ἔχωσι τὴν προστασίαν αὐτῆς*. Ἐκτὸς ἄλλων πληροφοριῶν προσθέτει καὶ ὅτι: «Ἓν δύναμαι νὰ εἴπω ἀπὸ τοῦδε ἐν συνειδήσει, ὅτι *παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα εἶναι μᾶλλον ἀνεπτυγμένον ἢ παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς*».

Μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν ἀπαντήσεων τῷ παρέχει καὶ ἄλλας πληροφορίας περὶ Ἑλλάδος πρὸς ὁδηγίαν του, ἐξ ὧν μνημονεύομεν ὅτι «ὁ στρατὸς δὲν ἀξίζει πολύ. Ἐπαινεῖται ὅμως ἡ χωροφυλακὴ καὶ αὕτη ἔσται κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τὸ σπουδαιότατον ὅπλον». Ὅτι οἱ ἁπανταχοῦ τῆς γῆς εὑρισκόμενοι Ἕλληνες τηροῦσι τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα ἰσχυρόν. «Εἶσαι ἤδη ἡγεμών —τῷ λέγει —καὶ ἡγεμὼν πρέπει νὰ μείνῃς μηδὲν θυσιάζων ἐκ τῆς ἐν Γερμανίᾳ θέσεως. Πρέπει νὰ δύνασαι *σὺ νἀποπέμψῃς τοὺς Ἕλληνας*, οὐχὶ δὲ νἀποπέμψωσιν αὐτοὶ *σέ*. Ἐπειδὴ ζητεῖσαι, δὲν ζητεῖς, πρέπει νὰ ἐξασφαλίσῃς *τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας σου*».

Αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Λεοπόλδου δὲν ηὐχαρίστησαν τὸν Ἐρνέστον, ὅστις προέτεινε νὰ ἔλθῃ εἰς Ἑλλάδα καὶ νἀναλάβῃ τὴν διαχείρησιν ὡς ἀντιβασιλεὺς ἐπιφυλασσόμενος νὰ υἱοθετήσῃ ὡς μέλλοντα βασιλέα ἕνα τῶν πριγκίπων τοῦ κοβουργικοῦ οἴκου. «Πρὸς διευθέτησιν ὅμως τῶν ἑλλην. πραγμάτων —γράφει ὁ Ἐρνέστος εἰς τἀπομνημονεύματά του — θὰ διετύπουν *σειρὰν* **ὅρων**, *οὓς ὤφειλον νἀποδεχθῶσιν αἱ Δυνάμεις*· ἀλλ' ὁ θεῖός μου ἐφρόνει, ὅτι αἱ μεγάλαι πρὸς τὴν Ἑλλάδα παραχωρήσεις, *ἰδίᾳ δ' ἐπεκτάσεις ὁρίων ἀναλώμασι τῆς Τουρκίας ἦσαν πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατοι*»

§ 66. — Ἡ ἐν Βρυξέλλαις συνδιάσκεψις περὶ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ἐρνέστου.

Αἱ ληφθεῖσαι (9 Ἰαν. 63) ἀπαντήσεις τοῦ Ρῶσσελ δὲν ἐδέχοντο τὰς προτάσεις τοῦ Ἐρνέστου, κυρίως διότι τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον ἐφρόνει, ὅτι ἀπῃτεῖτο «ὅ,τι τάχιον ἡ *δημιουργία τετελεσμένων γεγονότων*» Τὴν σπουδὴν ταύτην ἐθεώρησεν ἀλλόκοτον ὁ Ἐρνέστος, ἐφ' ᾧ καὶ προεκάλεσε συν-

έντευξιν έν Βρυξέλαις μετά τοῦ θείου του, ἥτις ἐγένετο τὴν 18 Ἰαν. μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Κοβούργου Σέεβαχ καὶ τοῦ συμβούλου του Σάμβερ. Εἰς τὴν συνδιάσκεψιν ταύτην παρέστη ὡς *ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας* ὁ στρατηγὸς Γρέϋ.

Ἡ δημοσιογραφικὴ ἀκριτομυθία κατέστησε γνωστὴν τὴν συνέντευξιν καὶ πρὶν ἢ γείνῃ, ὅπερ προεκάλεσεν ἔγγραφον τοῦ Βαυαροῦ ὑπουργοῦ πρὸς τὸν Σέεβαχ μετὰ πικρίας γεγραμμένον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀποσπῶμεν τὴν ἀκόλουθον περικοπήν: «Εἶναι λυπηρὸν ἀληθές, ὅτι οἱ ἐν Λονδίνῳ παρορῶντες ὅλως τὰς συνθήκας καὶ ἰδιωφελῆ διώκοντες σχέδια διενοήθησαν νὰ θέσωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ δουκὸς Κυρίου σου **τὸ ἀκανθῶδες ἑλληνικὸν στέμμα** μηδαμῶς συλλογισθέντες ἐὰν οἱ Ἕλληνες, οἷς παραχωρεῖται δῆθεν διὰ τοῦ δόγματος τῆς μὴ ἐπεμβάσεως πληρεστάτη ἐλευθερία ἀποφάσεων, θὰ ἐδείκνυντο εὐδιάθετοι νὰ δεχθῶσι παρὰ τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ αὕτη ἀπέκρουσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρίγκιπος Ἀλφρέδου, **ἕτερον λόρδον ἁρμοστήν**».

Ὁ Γρέϋ ὑπέβαλε τὸ πόρισμα τῆς συνδιαλέξεως δι' ὑπομνήματος (79 Ἰαν.).

«Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἄλλα ἐρωτήματα — γράφει ὁ ἄγγλος στρατηγός—, ἐφ' ὧν ὁ δοὺξ περιμένει ἀπαντήσεις, *πρὶν ἢ δεχθῇ* **ἄνευ ὅρων** *τὸ ἑλληνικὸν στέμμα. Ἡ Ἑλλὰς στερεῖται ἀπολύτως στρατοῦ, ἡ ἐδαφικὴ ἔκτασις καὶ οἱ πόροι τῆς χώρας εἶναι ὅλως ἀνεπαρκεῖς, ἡ δὲ κακῶς κεχαραγμένη ὁροθετικὴ γραμμὴ* ἀποβαίνει πηγὴ διηνεκοῦς καὶ ὀγκουμένης δυσαρεσκείας. Δύναται ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις μόνη ἢ ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων Δυνάμεων νὰ διατυπώσῃ προτάσεις ἢ νὰ παράσχῃ ἐγγυήσεις γεννώσας ἔλλογον ἐλπίδα ὅτι *ἡ θέσις τοῦ μέλλοντος βασιλέως θὰ καταστῇ ἀνεκτή;* Ὁ δοὺξ λέγει, ὅτι πᾶς πρίγκηψ

δέον νὰ λάβῃ εὐχαρίστους ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα πρὶν ἢ δεχθῇ θέσιν τοσοῦτον δυσχερῆ καὶ ἐπικίνδυνον».

§ 67. — Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀξιοῖ ἀπὸ τὸν μέλλοντα βασιλέα τῶν Ἑλλήνων νὰ μὴ συντηρήσῃ στρατὸν καὶ στόλον ἀρκούμενος εἰς τὴν χωροφυλακήν.

«Ὅτε μετά τινας μῆνας ἀπῆλθον εἰς Λονδῖνον — ἐξακολουθεῖ διηγούμενος ὁ ἴδιος Ἐρνέστος εἰς τἀπομνημονεύματά του — *ὁ Πάλμερστων μοὶ ὡμίλησε περὶ τοῦ ἑλλην. ζητήματος ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ρῶσσελ*. Ἰσχυρίσθη, ὅτι οἱ ὅροι μου δὲν ἦσαν πρακτικοὶ καὶ ἐξέφρασε λύπην, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ συνεννοηθῇ διὰ ζώσης μετ' ἐμοῦ πρὸ τῆς ἀποφάσεως. *Ἀλλὰ τῆς θέσεως τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἀντελαμβάνετο οὕτως, ὥστε οὐδαμῶς μετεμελήθην ἐπὶ τῇ ματαιώσει τῆς ὑποψηφιότητός μου*. Σὺν ἄλλοις ὁ λόρδος *Πάλμερστων* ἐφρόνει, *ὅτι ἡ συντήρησις* **στρατοῦ καὶ στόλου** *ἀπέβαινε τῇ Ἑλλάδι* **ἐπιζήμιος καὶ ἐπιβλαβής, διότι θὰ ἐνέβαλε τὸ κράτος εἰς περιπλοκάς,** *ἃς ὁ μέλλων βασιλεὺς δεν θὰ ἠδύνατο νἀντιμετωπίσῃ ἀκινδύνως κατ' οἶκον* **ἢ διεθνῶς. Ἡ Ἑλλὰς ἔχρῃζε κυρίως μόνον λυσιτελοῦς χωροφυλακῆς.** Ἐξέφρασα ἀπορίαν πῶς συνίστα πρὸς τὴν Ἑλλάδα δόγμα, ὅπερ κατεπολέμησε σφοδρότατα ὡς πρὸς τὴν Νεάπολιν καὶ ὅπερ ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφορμὴ τῆς πτώσεως τῶν Βουρβώνων. Ἡ διὰ χωροφυλάκων καὶ ἀστυνόμων κυβέρνησις ἐξήγειρε τὴν ἀποστροφὴν τῶν Ἄγγλων κατὰ τῶν ἰταλικῶν δυναστειῶν. Ἀμφιβολίαν δὲν ἐπιδέχεται, ὅτι Πάλμερστών τε καὶ Ρῶσσελ, ὅτε ἔπεμψαν τὸν στρατηγὸν Γρέϋ εἰς Βρυξέλλας, εἶχον ἤδη ἀποφασίσει νὰ μὴ στέρξωσιν

ἣν ἐγὼ προέτεινα λύσιν τοῦ ζητήματος. *Αἱ δηλώσεις μου πρὸς τὸν στρατηγὸν δὲν ἠδύναντο λοιπὸν νὰ ἐπιφέρωσιν ἄλλο ἀποτέλεσμα ἢ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ὑποψηφιότητός μου*».

§ 68.— Τρεῖς ἄλλοι πρίγκιπες καὶ ὁ Ἐρνέστος ἀποκρούουσι τὴν ὑποψηφιότητα ἕνεκα τῶν ἀγγλικῶν ὅρων.

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ἠγέρθησαν ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Ἐρνέστου, τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου ἤρξατο ἐνεργοῦν καὶ περὶ ἑτέρων ὑποψηφίων· πρὸς τοῦτο ἀπετάθη πρὸς τοὺς πρίγκιπας **Λαΐνεγκεν, Χοενλόε** καὶ **Βέϋμαρ Φερδινάνδον.**

«*Ἀλλὰ πανταχόθεν ἦλθον ἀπαντήσεις ἀρνητικαί*· τούτου ἕνεκεν ἤδη τῇ 27η Ἰαν.—γράφει ὁ Ἐρνέστος,—οἱ ὅροι μου δὲν ἐκρίνοντο ὅλως ἀπαράδεκτοι, ἄνευ δὲ τῆς ἐλαχίστης ἐμοῦ συναινέσεως τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ὁ λόρδος Ρῶσσελ ἀνήγγειλε πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρόεδρον τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τὴν ὑποψηφιότητά μου προσθεὶς «ὁ δοὺξ δέχεται τὸ στέμμα, ἐὰν προσενεχθῇ αὐτῷ ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μείνῃ συγχρόνως ἐφ' ὅσον θέλει δοὺξ τοῦ Κοβούργου καὶ τῆς Γότθας....»

Ἀφ' οὗ ἐδημιουργήθη *τετελεσμένον γεγονὸς* διὰ τῆς ἀνακοινώσεως τῆς ὑποψηφιότητος ἐδόθη εἰς τὸν Ἐρνέστον (2 Φεβρουαρ. 1863) ἡ ἀπάντησις τοῦ στρατηγοῦ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἐρνέστου διατυπωθέντας ὅρους.

«......Ὡς πρὸς **τοὺς ὅρους μου**—ἐπιλέγει ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασί του — περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐδηλοῦτο, ὅτι ἡ Ἀγγλία θὰ **μὲ ὑπεστήριζε** διὰ τῆς ἀμέσου αὐτῆς ἐπιρροῆς καὶ **διὰ τοῦ στόλου τῆς Μεσογείου.** Ἄμεσος χρηματικὴ ὑποστήριξις ἦτον ἀπολύτως

ἀδύνατος, *ἀδύνατος δὲ πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἐπέκτασις τῶν ὁρίων ἀναλώμασι τῆς Τουρκίας*. Ἐτηλεγράφησα τὸ αὐτὸ πρωῒ εἰς τὸν στρατηγὸν Γρέϋν, ὅτι ᾤκτειρα τὰ ἄνευ τῆς συναινέσεώς μου γενόμενα ἐν Ἀθήναις διαβήματα, ὅτι τὸ γράμμα του ἐματαίου πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχῶν διαπραγματεύσεων ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ὅτι ἀπεποιούμην ὁριστικῶς».

§ 69.— Οἱ ἀληθεῖς λόγοι τῆς παραιτήσεως τῶν Κοβούργων.

«Ἀλλ' οὐδείς, καθ' ὅσον παρετήρησα, διέγνω **τοὺς οὐσιώδεις τῆς ἀποποιήσεώς μου λόγους**, *οὐδαμῶς διαφέροντας ἐκείνων, οἵτινες εἰς τὰς αὐτὰς ἀποφάσεις ἤγαγον ἄλλοτε* **τὸν θεῖόν μου** *καὶ βραδύτερον* **τὸν πατέρα μου**. *Ὅτι ἡ Ἀγγλία τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ ζητήματος ἀντελαμβάνετο, ὡσεὶ προέκειτο* **περὶ κράτους ὑποτελοῦς,** *ἐξεδηλώθη ἀπροκαλύπτως κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις*. Ἐξ ἀρχῆς λοιπὸν ὀλίγας ἔτρεφον ἐλπίδας ἐπιτυχίας τῶν πρὸς τοὺς Ἄγγλους πολιτικοὺς διαπραγματεύσεων. *Καὶ βραδύτερον* ὁ λόρδος *Πάλμερστων* δὲν ἔπαυεν ἐπαναλαμβάνων, *ὅτι ἐχρειάζετο μόνον καλὴ* **χωροφυλακὴ** *καὶ ὅτι αἱ πρὸς καταρτισμὸν* **στρατοῦ** *ἀπόπειραι* **ἔβλαπτον.** Τὰς γνώμας του διέδωκε τοσοῦτον ἐπιτηδείως, ὥστε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων, ὃν ἔτυχε νὰ ἴδω μετ' ὀλίγον, μὲ κατεμέμφθη φιλοφρόνως ὡς μὴ δεχθέντα ἐκ τῶν χειρῶν τῆς Ἀγγλίας τὸ εὔελπι στέμμα. Τὸ δελεαστικὸν ἐκεῖνο παράδειγμα παρεκίνησεν ἴσως τὸν Ναπολέοντα νὰ δημιουργήσῃ *ἐν Μεξικῷ* παραπλησίαν *σχέσιν ὑποτελείας*, ἧς τὰ ἀναλώματα *ἀπέτισεν ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς* ἡ Γαλλία ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἁδρότερον, ἢ ἡ Ἀγγλία».

Παρατίθενται ἐπιστολὴ τῆς Βικτωρίας (29 Ἰαν. 63) καὶ

ἀπάντησις τοῦ 'Ερνέστου (3 Φεβρ. 1863), κλείουσι δὲ τἀπομνημονεύματα διὰ τοῦ βαρυσημάντου τούτου ἐπιλόγου:

«'Αλλ' ἐν Λεάκεν συνδιελέχθην πρὸς τὸν βασιλέα περὶ τοῦ »ἑλλην. ζητήματος, ὅπερ τὸν ἐνδιέφερε τὰ μέγιστα καὶ ὅπερ »δὲν ἔληξε κατὰ τὰς εὐχάς του. Αἱ πληροφορίαι ὅμως, ἃς »συνέλεξα ἐν Λονδίνῳ, ἦσαν τοιαῦται, ὥστε δὲν ἠδυνήθη »νάρνηθῇ τὰ σφάλματα τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου. *'Ηναγκά»σθη ἐπὶ τέλους νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι αἱ ἰδέαι τῶν ἐπισήμων κύ»κλων δὲν μετεβλήθησαν οὐσιωδῶς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Οὐ»ελλιγκτῶνος καὶ τοῦ "Αβερδην*, ὅτι δὲ μόνον ἡ μέθοδος »τοῦ Πάλμερστων ἦτο κατά τινας βαθμοὺς *τραχυτέρα καὶ »δεσποτικωτέρα*. Κατάφωρος ἀντίφασις ἐφάνη καὶ εἰς τὸν »θεῖόν μου καὶ εἰς ἐμέ, ὅτι *ὁ Πάλμερστων*, ἐν ᾧ καὶ πρὸ μι»κροῦ ἔτι μοὶ εἶχεν εἴπει ἐν Λονδίνῳ, ὅτι **ἡ 'Ελλὰς δὲν »ἠδύνατό ποτε νάποκτήσῃ πολεμικὸν στόλον »ἄνευ διηνεκοῦς κινδύνου τῆς εἰρήνης**, συγχρόνως »ἡτοιμάζετο νὰ ἐπεκτείνῃ κατὰ θάλασσαν τὸ βασίλειον, ἵνα »τηρήσῃ κατὰ ξηρὰν τὰ στενὰ αὐτοῦ ὅρια».

§ 70.— 'Η ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τοὺς ἀποποιηθέντας τὸν ἑλληνικὸν θρόνον ὑποψηφίους τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ διατηρήσῃ ἡ 'Ελλὰς στρατὸν καὶ στόλον.

Συνοψίζοντες τὰ ἐν τοῖς ἀπομνημονεύμασι τοῦ 'Ερνέστου ἀποκαλυπτόμενα εὑρίσκομεν, ὅτι οἱ λόγοι τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ δὲν εἶναι οἱ εἰς τὴν ἐθνοσυνέλευσιν ἀνακοινωθέντες (§ 61), διότι, ὡς ἐκ τῶν ἰδίων ἐξομολογήσεων ἀδιστάκτως ἀποδεικνύεται, ἄλλοι λόγοι *οὐσιαστικοὶ* εἶναι οἱ ἀναγκάσαντες αὐτὸν εἰς τὴν ἀποποίησιν θρόνου, ὃν ἐφαίνετο ποθῶν καὶ

ὃν ἐδυσπίστει νἀποδεχθῇ γνωρίζων τὰ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ὁριστικῶς δ' ἀπεποιήθη εὐθὺς ὡς ἐκ τῆς βολιδοσκοπήσεώς του ἐπείσθη περὶ τῶν ἀγγλικῶν προθέσεων. Ὁ Ἐρνέστος ἀντελήφθη, ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον ἐζήτει τὸν διορισμὸν βασιλέως ἀπαραλλάκτως, ὡς ἤθελε πράξει περὶ **τοπάρχου τῆς Βεγγάλης ἢ περὶ ἁρμοστοῦ τῆς Ἑπτανήσου,** *διότι τὴν Ἑλλάδα ἐθεώρει* **ὡς κράτος ὑποτελές,** ἐν τῷ ὁποίῳ *δὲν ἤθελεν ἡ Ἀγγλία νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀνάπτυξιν* **στρατοῦ** θεωροῦσα ἐπαρκῆ τὴν ὕπαρξιν χωροφυλακῆς διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως. Τὸ φρικωδέστερον δὲ πάντων εἶναι, ὅτι τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου ἐνόμιζεν, ὅτι **ἡ Ἑλλὰς οὐδέποτε πρέπει νἀποκτήσῃ πολεμικὸν στόλον,** *διότι ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ ἤθελε δώσει τοιαύτας δυνάμεις εἰς τὸν ἑλληνισμόν, ὥστε ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἤθελεν ἡσυχάσῃ, ἐὰν μὴ ἀπηλευθεροῦντο πάντες οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες*, ὅπερ βεβαίως προσέκρουεν εἰς τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις. Οὐδὲν ἄλλο ἐκτὸς τούτου δύναται νὰ σημαίνῃ ἡ φράσις τοῦ Πάλμερστων «*ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἠδύνατό ποτε νἀποκτήσῃ πολεμικὸν στόλον ἄνευ διηνεκοῦς κινδύνου τῆς εἰρήνης*». Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὁ Ἐρνέστος καὶ τὴν πληροφορίαν τοῦ θείου του, ὅτι παρ' «Ἕλλησι *τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα εἶναι πλέον ἀνεπτυγμένον ἢ παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς*», δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῇ τὸ ἀγγλικὸν πρόγραμμα καὶ νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ *ἀκανθῶδες στέμμα*, διότι προέβλεπε τὴν σύγκρουσιν, εἰς ἣν ἀναγκαίως ἤθελε τάχιστα περιέλθῃ τὸ ἀγγλικὸν πρόγραμμα ἐν σχέσει πρὸς τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων. *Οἱ λόγοι οὗτοι βεβαιοῖ ὅτι εἶναι οἱ ἀναγκάσαντες καὶ τὸν θεῖον* (§ 22) *καὶ τὸν πατέρα του* νἀποποιηθῇ θρόνον, ὃν προδήλως ἐπόθουν ὑπὸ περι-

στάσεις εὐμενεῖς διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ μὴ παραβλαπτούσας τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν κυριαρχίαν παντὸς κράτους.

§ 71.—Ἡ ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει συζήτησις περὶ εὑρέσεως βασιλέως.

Διακόψαντες τὰ ἐν τῇ συνελεύσει περὶ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ βασιλέως, ἵνα παραθέσωμεν περίληψιν τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ἐρνέστου Κοβούργου ὑπομιμνήσκομεν ὅτι μετὰ τὴν περὶ παραιτήσεως τοῦ Ἐρνέστου γενομένην δήλωσιν ἡ συνέλευσις ἐξεδήλωσε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συζητήσῃ τὸ περὶ τῆς εὑρέσεως βασιλέως θέμα ἐν εἰδικῇ συνεδρίᾳ.[1]

Ἡ συζήτησις αὕτη ἤρξατο τῇ 20 Φεβρ. 1863, ὅτε ὁ Μ. Σχινᾶς ἐπανέλαβεν ὅτι ἡ Ἀγγλία εἶπεν εἰς τὴν Ἑλλάδα: «Ἐκλέξατε βασιλέα, ὅστις θέλει εἶσθαι *εἰς ἐμὲ τὴν Μ. Βρεττανίαν* **εὐάρεστος** *καὶ ἔχετε τὴν Ἑπτάνησον*.[2] Τῇ δ' ἐπιούσῃ ὁ *Σπυρίδων Τρικούπης* εἶπεν ὅτι ἡ παραίτησις τοῦ Ἐρνέστου δὲν ἐγένετο δι' οὓς λόγους ἡ κυβέρνησις ἐπισήμως ἀνεκοίνωσεν, *ἀλλ' ἕνεκα ξένης μυστικῆς ἀντιδράσεως*· προέτεινε δὲ τὴν ἐκ τῆς σχετικῆς προτάσεως ἀπάλειψιν τῆς περικοπῆς, καθ' ἣν ἐν περιπτώσει ἀνευρέσεως ὑποψηφίου θὰ ἐζητεῖτο ὑπὸ τῆς συνελεύσεως *ἡ σύμφωνος γνώμη τῶν τριῶν Δυνάμεων*, διότι, ὡς λίαν ὀρθῶς ἀπέδειξεν, αὕτη ἀντέκειτο εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κράτους· *ὁ δὲ Ἀφεντούλης*, ὅτι ἡ ἐξωτ. πολιτικὴ *περισφίγγει μέχρι πνιγμονῆς τὴν πατρίδα* μὲ *δίκτυον σιδηροῦν*· ὁ δὲ *Καλὸς* ἀποκρούει τὴν σπουδήν· ὁ δὲ *Βλ. Βαλτινὸς* ἐπικρίνει τὴν διαγωγὴν τῆς Ἀγγλίας, ἥτις λέγει εἰς τὴν Ἑλλάδα: «*Θέλετε βασιλέα; Ἰδοὺ ἡ Ἑπτάνησος*! Σᾶς τὴν προσφέρω, **ἐὰν** *ἐκλέξητε βασιλέα* **τῆς ἀρεσκείας μου**». Ἀλλὰ

[1] Ἐφημ. Συνελ. Α' σ. 460 = [2] Αὐτόθι Β' σ. 26.

τοῦτο, εἶπε, «μᾶς θέτει **εἰς τὸ δίλημμα** *ἢ νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν Ἑπτάνησον ἢ νὰ δεχθῶμεν* **ὁποιονδήποτε** *ἤθελε μᾶς προσφέρει βασιλέα»*... Αἱ τρεῖς Δυνάμεις, προσέθηκε, διὰ τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἀντιζηλίας ἐθυσίασαν τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τῇ δυσχερείᾳ δέ, εἰς ἣν εὑρίσκεται ἡ Ἑλλάς, νομίζει ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ πρέπει νὰ μελετήσῃ εἰς τὰς *ἀγκάλας τίνος ἐκ τῶν τριῶν Δυνάμεων ὀφείλει νὰ ῥιφθῇ ἡ Ἑλλάς»*· ὁ δὲ *Τιμ. Βάσσος* σὺν τοῖς ἄλλοις παρατηρεῖ ὅτι... «Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἡγεμόνας εἰς τὸν 19ον αἰῶνα εἶναι δικαίωμα τῶν λαῶν, *εἶναι ἀναφαίρετον* τοῦ πολίτου τοῦ αἰῶνος. Φρονῶ, κύριοι, ὅτι οὐδεμία ἀπόφασις δύναται νὰ θεωρηθῇ δικαία οὖσα ἐναντία τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας...Ὅλαι αἱ Δυνάμεις ἔχουν *μεγάλα καὶ σπουδαῖα συμφέροντα εἰς τὴν Ἀνατολήν. ὅλαι γνωρίζουσιν ὅτι ὁ θρόνος τῆς Ἑλλάδος ἔχει μεγάλην ἐπιρροὴν ὡς πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ θέλουσιν εἶσθαι πολὺ ἀνόητοι* (ἀποδοκιμασίαι), *ἐὰν δὲν ἐσκέπτοντο ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου»*. Ἀλλ' ὁ *Ἰάλεμος* κατακρίνει τὴν Ἀγγλίαν *ἐπεμβαίνουσαν εἰς τὴν πολιτικήν μας καὶ θέλουσαν νὰ μᾶς σύρῃ κατόπιν τοῦ ἅρματός της* **ὡς τὸ πρειγκιπᾶτον τοῦ Μονάχου»**.

Μετὰ τὰς ἀγορεύσεις ἄλλων τινῶν ῥητόρων ἡ συνέλευσις *ἐψήφισε δι' ἀναστάσεως* τὴν πρότασιν τοῦ Ἰαλέμου ἔχουσαν ὡς ἀκολούθως: «Τὸ ζήτημα περὶ εὑρέσεως βασιλέως τῆς Ἑλ»λάδος ἀνατίθεται εἰς τὰς ἡμιεπισήμους ἐνεργείας τῆς ὑπαρ»χούσης διπλωματικῆς ἐπιτροπῆς τῆς συνελεύσεως συμπρατ»τούσης μετὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ καθυποβαλλούσης τὸ ἀπο»τέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν της εἰς τὴν συνέλευσιν, ὁσάκις ἤθελεν »αὕτη τὸ ἀπαιτήσει».[1]

---

[1] Ἐφημ. Συνελ. Β΄ σ. 70.

§ 72. — Ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Γεωργίου Α΄ βασιλέως «τῶν Ἑλλήνων» ὑπὸ τῆς συνελεύσεως.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 18 Μαρτ. 63 ὁ Ζ. Βάλβης πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐπὶ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἐπιτροπῆς ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν συνέλευσιν,[1] ὅτι ἀνευρέθη βασιλεύς, ὅστις ἐδέχθη τὸν θρόνον, ὁ πρίγκηψ τῆς Δανίας Γεώργιος, Χριστιανός, Γουλιέλμος,[2] ὅστις — εἶπεν ὁ πρόεδρος— «ἔχει *ποιότητας* καὶ *ἐγγυήσεις* τοιαύτας, αἱ ὁποῖαι θὰνταποκριθῶσιν εἰς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῆς τε συνελεύσεως καὶ *ὅλου τοῦ ἑλλην. ἔθνους*. Ἔχει ἀνατροφὴν συνταγματικήν, ἔχει ἠθικὴν ἀξιέπαινον, ἔχει *νεαρὰν ἡλικίαν* περὶ τὰ 18 ἔτη, καθόσον ἐγεννήθη κατὰ τὴν 24 Δεκ. 1845. Ἔχει καταγωγὴν ἀξιόλογον καὶ ἐπιθυμητὴν δι' ἡμᾶς. Ὥστε τούτου βασιλεύοντος μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς συνελεύσεως *χρηστὰς ἐλπίδας δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν*, ὅτι θέλομεν ἔχει βασιλέα συνταγματικόν, ἐγγυητὴν τῶν ἐλευθεριῶν μας καὶ συντηρητὴν τῶν νόμων μας».

Μετὰ τοῦτο τῇ συστάσει τοῦ αὐτοῦ ὡς ἁπλοῦ πληρεξουσίου ἡ συνέλευσις δι' ἀναστάσεως ὑπὸ τὰ γενικὰ χειροκροτήματα· ὑπὲρ τοῦ Γεωργίου καὶ τῶν *συμμάχων Δυνάμεων*, ὁ πρόεδρος ἀναγγέλλει τὸ ψήφισμα τῆς συνελεύσεως[3] *ἐν χαρᾷ καὶ*

---

[1] Ἐφημ. συνελ. Β΄ σ. 312.=[2] Ὁ Π. Χιώτης εἰς ἱστορ. Ἰον. Κράτους διηγεῖται (Β΄ σ. 607), ὅτι τὸν νέον βασιλέα ἀνεῦρεν ὁ Ρῶσελ κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν γάμων τοῦ πρίγκιπος τῆς Οὐαλίας μετὰ τῆς Ἀλεξάνδρας ἀδελφῆς τοῦ Γεωργίου. Ἡ Δάγμαρ ἑτέρα ἀδελφή του βραδύτερον συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Τσάρου.=[3] Ὁ Γεώργιος ἀνηγορεύθει ἐν τῷ ψηφίσματι ὡς «βασιλεὺς ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ» ἀσυζητητεί· ἀλλ' αἱ λέξεις αὗται βεβαίως δὲν μετέβαλον τὸ ἀγγλικὸν πρόγραμμα!

ἀγαλλιάσει. διατάσσεται δὲ φωταψία τριήμερος καὶ προτείνεται ἡ *ἀποστολὴ ἀτμοπλοίων* εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος *πρὸς ἀνακοίνωσιν τοῦ χαρμοσύνου ἀγγέλματος*, ἀποφασίζεται ἡ *ἐκλογὴ τριμελοῦς ἐπιτροπῆς* πρὸς προσφορὰν τοῦ στέμματος ὑπὸ ζωηρότατα χειροκροτήματα καὶ ἡ ἔκφρασις *εὐχαριστηρίων εἰς τὰς τρεῖς Δυνάμεις*, «*αἳ* ὁποῖαι *ηὐδόκησαν νὰ μᾶς ὑποβοηθήσωσιν εἰς τὴν εὕρεσιν καὶ τὴν ἀναγόρευσιν* βασιλέως» (!). Εἶτα δέ, ἡγουμένου τοῦ προέδρου τῆς συνελεύσεως, μετέβησαν πάντες εἰς τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως, ἔνθα εἶχεν ἤδη ἀρχίση νὰ τελῆται «μεγάλη πρὸς τὸν Θεὸν δοξολογία.»[1]

Τῇ δὲ 23 Μαρτ. 63 ὁ μὲν ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν ἀνέγνω τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἔλλιοτ εἰς τὸ ψήφισμα περὶ εὐχῆς πρὸς ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου, ἀνεκοίνωσεν ἐνθαρρυντικὰς πληροφορίας καὶ ὑπέδειξε τὴν ἐπείγουσαν ἀνάγκην τῆς ἐκλογῆς τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἵνα γείνῃ ἡ ἀποδοχὴ τοῦ στέμματος καὶ *πραγματοποιηθῇ ἡ ἕνωσις τῆς Ἑπτανήσου*. Ὁ δὲ Δομενεγίνης σὺν ἄλλοις προέτεινεν νὰ διενεργηθῇ καὶ ἡ ἕνωσις τῆς Πάργας κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 1815.

§ 73. — Ἡ πρώτη ἀπόδειξις τῆς διπλωματικῆς ἀνικανότητος τοῦ Θεοδώρου Π. Δηλιγιάννη ἐν τῇ ὑποθέσει Σουλλιέ.

Ἕνεκα τῆς τελέσεως ἐγκλήματός τινος κατὰ γυναικὸς τοῦ ἱπποδρομείου Σουλλιὲ ἀπηυθύνθη εἰς τὴν συνέλευσιν ἔγγραφον τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας Μπουρὲ (12 Ἀπριλ. 63),[2] δι' οὗ ἐζητεῖτο ἡ τιμωρία τῶν ἐνόχων, ταὐτοχρόνως δὲ καὶ διακοίνωσις τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Σκάρλετ[3] ὑπεβλήθη. Ἐκ

---

[1] Ἐφημ. συνελ. Β' σ. 313. = [2] Ἐφημ. τῆς Συνελ. Β'. σ. 501. = [3] Αὐτόθι Β' σ. 508.

τοῦ τελευταίου τούτου ἐγγράφου ἀποδεικνύεται ὁ δεσποτικὸς τρόπος, δι' οὗ ὁ τῆς Ἀγγλίας πρέσβυς ἐνόει νἀπευθύνηται πρὸς τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν. Ἐκτὸς τοῦ ὑπαινιγμοῦ, ὅτι «αἱ ἐν Ἑλλάδι ἀταξίαι ὑποστηρίζονται δῆθεν **καὶ χρηματικῶς** *διὰ ξένων ῥᾳδιουργιῶν*», παρατίθεται ἐν τῇ ἀγγλικῇ διακοινώσει ἡ ἀκόλουθος φράσις: «ἡ βεβαιότης, ὅτι ὁ χηρεύων θρόνος ἤθελε πληρωθῇ ἐντὸς ὀλίγου ὑπὸ πρίγκιπος, *τοῦ ὁποίου ἡ ἐκλογὴ* **ἐνεκρίθη** ὑπὸ τῆς Μ. Βρεττανίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας....» Αὕτη δ' ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακρὰν ἐν τῇ συνελεύσει συζήτησιν, ὁ δὲ πληρεξούσιος καὶ καθηγητὴς τῆς νομικῆς σχολῆς Σαρίπολος δικαίως κατεξανέστη.

«..... Ἐννοεῖ[1] ὁ κ. πρέσβυς τί σημαίνει ἡ λέξις **ἐνεκρίθη**; ἐννοεῖ, ὅτι *ὑποβιβάζει* τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἔθνους *κυριάρχου εἰς ἔθνος διατελοῦν ὑπὸ κυριαρχίαν ἄμεσον ξένων δυνάμεων*; Ἡ δουλεία λεληθότως εἰσδύει εἰς τὰ ἔθνη, ὡς ὕδωρ διὰ μικρᾶς ῥαγάδος εἰσδῦσαν μεγάλας καταστροφὰς ἐπιφέρει. Τὰ μικρὰ κράτη δέον νὰ ὦσι προσεκτικώτερα μιμούμενα τὴν Ὁλλανδίαν, ἥτις τὰς αἱμασιὰς αὐτῆς ἀενάως ἐπιτηρεῖ, μὴ ὁ Ὠκεανὸς τινάς ἐξ αὐτῶν παραφθείρῃ (θόρυβος). Εἶναι πολὺ ἀναγκαῖον νὰ τὰ εἴπω· ἕκαστον δ' ὑμῶν παρακαλῶ νὰ σταθμίσῃ, ὡς δεῖ, τῶν λόγων μου τὴν ἔννοιαν· δὲν δέχομαι, ὅτι *ἐνεκρίθη* ὑπὸ ἄλλης δυνάμεως ὁποιασδήποτε, ἔστω καὶ φίλης, ἔστω καὶ εὐεργέτιδος, ὁ βασιλεύς, ὃν ἐξελέξατο ἡ συνέλευσις, διότι ὁ ἔχων τὸ δικαίωμα τῆς ἐγκρίσεως ἔχει καὶ τὸ δικαίωμα *τῆς κατακρίσεως*· ἂν ἡ ἐκλογή, ἣν ἐποιησάμεθα τοῦ ἡγεμόνος ἡμῶν, ἐδεῖτο τῆς ἐγκρίσεως ἄλλης τινὸς δυνάμεως, ἡ πράγματι κυριαρχοῦσα ἤθελεν εἶσθαι ἡ Δύναμις αὕτη. Οὕτως ἡ ὀθωμανικὴ Πύλη ἐγκρίνει τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγεμόνος τῆς

---

[1] Αὐτόθι Β' σ. 521.

Σερβίας ὡς καὶ ἐκείνων τῆς Δακίας καὶ Αἰγύπτου, τούτου δ' ἕνεκεν *οὐδ' αὐτόνομα τὰ κράτη ταῦτα λέγονται*, ἀλλ' ἁπλῶς ἡμικυρίαρχα, ἐπικυριαρχούσης τῆς Τουρκίας. Διαμαρτύρομαι λοιπὸν κατὰ τῆς πρὸς τὸ διπλωματικὸν ὕφος προσκοπτούσης ταύτης ἐκφράσεως. Τὸ ἑλλην. ἔθνος ἐν τῇ κυριαρχίᾳ αὐτοῦ, *τῆς ὁποίας οὐδένα ἄλλον ἐπὶ γῆς ἀνώτερον ἀνεγνώριζε παρὰ* **τὸν Θεὸν καὶ τὸ δίκαιον,** ἐν τῇ κυριαρχίᾳ αὐτοῦ, λέγω, ἐξελέξατο ἡγεμόνα, ὃν ἤθελε. Διαμαρτύρομαι πρὸς τιμὴν τοῦ στέμματος τῆς πατρίδος ἡμῶν, ὅπερ προσεφέραμεν εἰς νέον βασιλέα, ὅστις, ὅπως φέρῃ αὐτὸ ἐντίμως, πρέπει νὰ τὸ φέρῃ λαμπρὸν καὶ οὐδενὸς ἄλλου κατώτερον».

Ὁ τότε ὅμως ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπ. Θ. Π. Δηλιγιάννης διὰ τοῦ ἀπὸ 25 Ἀπριλ. 63 ἐγγράφου του[1] *οὐδεμίαν ἔδωκεν ἀπάντησιν χριστιανικῶς δεχθεὶς τὸ ἀγγλικὸν ράπισμα.*[2] Ἀτυχῶς ἡ ὑπόθεσις ἐκείνη ἐγέννησε διπλωματικὸν ζήτημα δυσχερέστατον «ἕνεκα *τοῦ ζήλου* καὶ *τῆς δειλίας* τῆς κυβερνήσεως», ὡς εἶπε καὶ ὁ πληρεξούσιος Ἡρ. Πετιμεζᾶς ἐν ἄλλῃ μακροτάτῃ συζητήσει (7—8 Ἰουν. 63), ὅτε πολλοὶ ἀπέκρουσαν τὴν ἐξευτελιστικὴν πρότασιν τοῦ ὑπουρ. τῶν ἐξωτερικῶν *Θ. Π. Δηλιγιάννη* «διὰ πίστωσιν δρ. 60,000 χάριν ἀποζημιώσεως τοῦ Γάλλου ὑπηκόου Σουλλιέ», ὑπὲρ ἧς οὗτος *γενναίως ἠγωνίσθη*, διότι αὐτὸς ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς συνελεύσεως παρὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα καὶ τὴν γνωμοδότησιν νομομαθῶν εἶχεν ὑποχρεώσει τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν. Μάτην ῥήτορες, ὡς ὁ Σαρίπολος, ἐφώνουν μετ' ἀγανακτήσεως, ὅτι ἡ παραδοχὴ τοιαύτης προτάσεως ζητουμένης παρὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα προσβάλ-

---

[1] Αὐτόθι σ. 564.=[2] Τῇ 5 Ἰουν. 63 ἐζητήθη ἡ κατάθεσις τῶν ἐγγράφων, εἰς ἣν ἀντέστη ὁ Δηλιγιάννης, ἀλλ' ἥτις τῷ ἐπεβλήθη δι' ἀποφάσεως τῆς συνελεύσεως (αὐτόθι Γ' σ. 148).

λει αὐτὴν *τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος*. Ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τοῦ ὑπουργείου ἔπνιξε τὴν φωνὴν τῶν διαμαρτυρηθέντων.

§ 74. — Ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Σαριπόλου ἐν τῇ συνελεύσει «ὑπουργὸς τῆς αἰσχύνης καὶ ἐργάτης τῆς ἀτιμώσεως τῆς πατρίδος».

Τῇ δὲ 10 Ἰουν. 63 ὁ μὲν ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν Δ. Μπότσαρης ἕνεκα τοῦ ἐγγράφου τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, ὅπερ ἐθεώρησεν ἐξυβριστικὸν «πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐπανάστασιν», *ἀποδοκιμάζων καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν Θ. Δηλιγιάννη καὶ τῶν συναδέλφων του*, οἵτινες τὸν ὑπεστήριξαν, ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, ἣν καὶ ἀνέπτυξεν ἀπὸ τοῦ βήματος καὶ ἧς μία αἰτιολογία ἔχει ὡς ἀκολούθως : «Ἐπειδὴ οἱ *συνάδελφοί μου δὲν συνησθάνθησαν (!) τὴν γενομένην εἰς τὴν πατρίδα* **μεγίστην προσβολὴν διὰ τῶν ὕβρεων** *τοῦ κ. Βουρὲ* **σιγήσαντες** *ἀπέναντι τῶν ὕβρεων τούτων καὶ ὑποσχεθέντες* **παρὰ τὸν νόμον καὶ τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν** ἀποζημίωσιν...» Ὁ δὲ Σαρίπολος ἐκεραυνοβόλησε τοὺς ὑπουργούς, «διότι κατ' αὐτὸν ἀδύνατον εἶναι οἱ τὴν **μεγίστην ἀτιμίαν** *ἐπενεγκόντες τῇ πατρίδι* εἰς αὐτὴν καὶ μόνην, τὴν κακίστην, νὰ περιωρίσθησαν πρᾶξιν», ὑπέβαλεν ἐν τέλει τὴν ἀκόλουθον πρότασιν :

«Θεωροῦσα ἡ συνέλευσις ὅτι ἡ παροῦσα κυβέρνησις διεξήγαγεν ἀδεξίως τὸ περὶ ἀποζημιώσεως τοῦ Γάλλου Σουλλιὲ ζήτημα **κηρύττει αὐτὴν ἀνίκανον** *πρὸς τὸ νὰ διαχειρίζηται ἐπὶ πλέον τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν*, **ψηφίζει δ' αὐτὴν ἔκπτωτον αὐτῆς** καὶ ὁρίζει τὴν προσεχῆ Τετάρτην (12 Ἰουν.) ὡς ἡμέραν πρὸς ἐκλογὴν νέας κυβερνήσεως».

«Τὴν *αἰσχύνην τῆς πατρίδος*, ἀναφωνεῖ, ἐπιρρίψατε ἐπ' αὐτοὺς τοὺς πρωτουργούς της· ἄς τὴν φέρωσιν αὐτοί· ἔστωσαν *κατῃσχυμμένοι!*» Τὰ μέλη δὲ τῆς κυβερνήσεως ἀποκαλεῖ «**ὑπουργοὺς τῆς αἰσχύνης καὶ ἐργάτας τῆς ἀτιμώσεως τῆς πατρίδος**». Ἐννοεῖται, ὅτι ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης, καθ' οὗ κυρίως ἐσφενδονίζοντο οἱ πεπυρακτωμένοι ἐκεῖνοι μύδροι, διότι αὐτὸς ὡς ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν παρεσκεύασε τὰ διπλωματικὰ καρυκεύματα, ἔσπευσε διὰ μακροτάτων ἀγορεύσεων νἀπολογηθῇ· ἀλλ' εἰς τὸ βῆμα τὸν διεδέχθησαν γενναῖοι καὶ πατριῶται μαχηταὶ ὡς ὁ Ἐπαμ. Δηληγεώργης, ὁ Ἰάλεμος καὶ ἄλλοι· οὕτω δὲ ἡ συζήτησις ἐξηκολούθησε (12, 14, 15 Ἰουν.) καὶ ἐπὶ ἄλλων ὑπουργικῶν πράξεων, ὅτε ὁ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν ἀνέγνω καὶ ἔγγραφα εἰς τὴν συνέλευσιν, ἡ δὲ κυβερνητικὴ πλειονοψηφία ἀποφυγοῦσα νἀποφανθῇ ἐπὶ τῆς προτάσεως τοῦ Σαριπόλου συνεχώρησε τὰς διπλωματικὰς ἐκείνας ἀτασθαλίας.[1]

§ 75. — Ἕξ ὅροι τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας εἰς τὴν συνέλευσιν. Τἀσφάλιστρα ἐν περιπτώσει ἐκθρονίσεως.

Ἐπανερχόμενοι ἐκ τῆς παρεκβάσεως τοῦ διπλωματικοῦ ἐπεισοδίου Σουλλιὲ εἰς τὰ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου ὑπενθυμίζομεν, ὅτι ἡ τριμελὴς ἐπιτροπὴ συγκειμένη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Κ. Κανάρη, τοῦ Θ. Ζαΐμη καὶ τοῦ Δ. Γρίβα μετὰ τὸ πρῶτον τηλεγράφημα

---

[1] Ἐὰν οἱ κ. κ. πληρεξούσιοι ἦσαν αὐστηροδίκαιοι, ἤθελον δώσει μάθημα εἰς τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν, ὅπερ πολὺ θὰ τὸν ὠφέλει καὶ πλειότερον τὸ ἔθνος.

ἔπεμψε καὶ τὸ ἀπὸ 15]27 Ἀπριλ. 63 ἔγγραφον πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς συνελεύσεως,[1] δι' οὗ ἐγνωρίζετο ὅτι ὁ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Δανίας Χὰλ ὑπέβαλεν **ἕξ ὅρους** πρὸς συζήτησιν πρὸ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ στέμματος, ἐξ ὧν οἱ μὲν δύο ἀφεώρων εἰς τὰς τρεῖς Δυνάμεις· ἦσαν δὲ οἱ ἀκόλουθοι: 1ον) ἡ ἀναγνώρισις τῆς καταργήσεως τῆς δυναστείας τοῦ Ὄθωνος· 2ον) ἡ ἐγγύησις καὶ διὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Ἑπτανήσου, ἅμα δὲ **ἰσόβιος σύνταξις ἐκ τῶν προσόδων τῆς Ἑπτανήσου·** οἱ δὲ 4 ἀπέβλεπον εἰς τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Δανίας σύμβασιν: 1) ὁ ἡγεμονόπαις νὰ μείνῃ λουθηρανός· 2) νὰ μὴ παραιτηθῇ ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων τῆς διαδοχῆς τοῦ δανικοῦ θρόνου· 3) νὰ μείνῃ ἐν Δανίᾳ, ἕως ὅτου κοινωνήσῃ τὸ πρῶτον τῶν μυστηρίων καὶ γένηται ἐνήλικος καὶ 4) ἡ Ἑλλὰς νὰ *τῷ ἀσφαλίσῃ κατάλληλον βασιλικὴν ἐπιχορήγησιν.*[2] Ἐπὶ τῶν ὅρων τούτων εἶχε δοθῇ οὐχὶ ἐπισήμως, ἀλλ' ἰδιαιτέρα ἀπάντησις ἐκ μέρους τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ἣν καὶ παρεδέχθη δι' ἀποφάσεως ἡ συνέλευσις.

Τῇ δὲ 17 Μαΐου 63 ἡ ἐπιτροπὴ τηλεγραφεῖ εἰς τὸν ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν—*ἦτο δε πάντοτε ὁ* **Θ.** *Π. Δηληγιάννης*—ὅτι ὁ Χὰλ τοῖς ἀνεκοίνωσε τὴν ἀποδοχὴν «ὑπὸ τὸν ὅρον» τῆς προσωπικῆς καὶ *ἰσοβίου προικίσεως τοῦ ἡγεμονόπαιδος ὑπὸ τῶν τριῶν Δυνάμεων ἐκ δώδεκα χιλιάδων λιρῶν* ἐκτὸς τῆς βασιλικῆς χορηγίας, ἐζητεῖτο δὲ ἡ ἀποδοχὴ τῆς συνελεύσεως· *ἄλλαις λέξεσιν ἐζητοῦντο ἰσοβίως* **ἀσφάλεστρα** *ἐν περιπτώσει ἐκθρονίσεως*. Πρὸς τοῦτο αὐθωρεὶ ἐψηφίσθη ἡ ἀποδοχὴ καὶ ὅτι ἡ προικοδοσία θέλει πληρώνεσθαι ἐκ τῶν τόκων καὶ τῶν χρεωλύτρων τοῦ *ἐθνικοῦ δανείου* τοῦ Ρόσχιλδ.

---

[1] Ἐφημ. συνελ. Β. σ. 535 = [2] Αὐτόθι σ. 536.

§ 76. — «Ἰσχύς μου ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ μου».

Δι' ἐπιστολῆς τῆς ἐπιτροπῆς ἀναγνωσθείσης καὶ εἰς τὴν συνέλευσιν (6 Ἰουν. 1863) ἐκτίθεται ἡ ἐν Κοπεγχάγῃ τελετὴ ἐπὶ τῇ ἀποδοχῇ τοῦ ἑλλην. στέμματος. Ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας ἀπονέμων εἰς τὸν Γεώργιον τὸν μεγαλόσταυρον τῷ εἶπε: «... Μιμήθητι κατερχόμενος εἰς τὴν πατρίδα σου τὸ παράδειγμά μου. *Ἀγάπα τὸν λαόν σου*, **διότι ἡ ἀγάπη αὐτοῦ ἀποτελέσει τὴν ἰσχύν σου**». Εἰς δὲ τὴν ἀντιφώνησιν πρὸς τὴν ἐπιτροπήν: «.... εὐελπιστοῦμεν ὅτι τῇ προθύμῳ ἀρωγῇ τοῦ ἑλλην. λαοῦ θέλει κατορθώσῃ ὁ νέος βασιλεὺς *νὰ ἀναπτύξῃ* **τὰ πλούτη τοῦ τόπου** καὶ ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς μέλλον ὡραῖον καὶ εὐτυχές». Ὁ δὲ Γεώργιος ἀπαντῶν λέγει: «..... Θέλω φέρει εἰς τὴν νέαν πατρίδα μου δίδαγμα, *ὅπερ οὐδέποτε λησμονήσω* καὶ ὅπερ θέλω χαράξει ἐν τῇ καρδίᾳ μου δι' ἀνεξαλείπτων χαρακτήρων, τὸ ῥῆμα τοῦτο τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας: **«Ἰσχύς μου ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ μου»**.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς ἐπιτροπῆς ὁ ναύαρχος Κανάρης δι' ὀλίγων λέξεων ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν βουλὴν (13 Ἰουν 1863) τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ὁ δὲ Ζαΐμης ἀνέγνω πρὸς τὴν συνέλευσιν ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως, ἐν ᾗ οὗτος ἐκτὸς ἄλλων ἔλεγεν. «Ἀπὸ τοῦδε μόνον καθῆκον ἀναγνωρίζω τὸ *νὰ ζήσω* **καὶ ἀποθάνω ὡς ἀγαθὸς Ἕλλην** *ὑπὲρ τῆς εὐημερίας* **καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος**». Ἐπίσης ἀνεγνώσθη καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας, δι' οὗ ἀπεδέχετο ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του τὸ στέμμα, προσέθηκε δὲ καί τινα ὁ Δ. Γρίβας, ἐν οἷς «ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διαπραγματεύσεων εὑρέθημεν ἐκτεθειμένοι ἀπέναντι *ἀπαθοῦς διπλωμα-*

τίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν συκοφαντιῶν καὶ σατανικῶν ἐνεργειῶν πολιτικῆς ἐχούσης ἄμεσον συμφέρον πρὸς τὴν ἀποτυχίαν τῆς μεγάλης ἡμῶν ὑποθέσεως.....»

§ 77.—Προσωπικὴ προικοδότησις καὶ βασιλικὴ χορηγία.—«Πρότυπον βασίλειον ἐν τῇ Ἀνατολῇ».

Ὁ πληρεξούσιος Ἀντ. Μαυρομιχάλης ἐθεώρησε (13 Σεπτ. 1863) τὴν προσφορὰν τῶν τριῶν Δυνάμεων νὰ πληρώνωσι τῷ βασιλεῖ *προσωπικὴν προικοδότησιν* ἐκ δωδεκακισχιλίων λιρῶν τοῦ ἐθνικοῦ δανείου ὡς *προσβάλλουσαν τὴν ἐθνικὴν ὑπερηφάνειαν*, προέτεινε δὲ νὰ γίγνηται ἡ πληρωμὴ ἀπ' εὐθείας, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ποσοῦ τούτου εἰς τὴν βασιλικὴν χορηγίαν, ἥτις διὰ ψηφίσματος εἶχεν ὁρισθῇ (9 Σεπτ. 1863) εἰς δρ. 840,000 καὶ ἥτις *ἤθελεν αὐξηθῇ μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου*· ἀλλ' ἡ πρότασις ἀντεκρούσθη ὑπὸ τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτερ. (Π. Καλλιγᾶ).

Εἶναι γνωστὴ *ἡ προκήρυξις τοῦ βασιλέως* κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς του ἐν Πειραιεῖ ἀνακοινωθεῖσα καὶ εἰς τὴν συνέλευσιν (19 Ὀκτ. 1863). Ἴσως ὅμως δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ νὰ ὑπομνήσωμεν, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἐπαγγελιῶν του, ὅτι ἤθελε σεβασθῇ τοὺς νόμους καὶ τὸ σύνταγμα, διεβεβαίου τὸ Πανελλήνιον τἀκόλουθα: *«Φέρω ὑμῖν πεποίθησιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰλικρινῆ»* μετὰ βαθείας πίστεως εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι **ταὐτότητα τῆς τύχης ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν....** Ὑπόσχομαι ὑμῖν νἀφιερώσω *τὴν ζωήν μου σύμπασαν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας ὑμῶν....* **Σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας μου** *ἔσεται οὗτος, νὰ καταστήσω τὴν* **Ἑλλάδα,** *ἐφ' ὅσον ἀπ'*

ἐμοῦ ἐξήρτηται, **πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. . . . . .»**.[1]

Ἐὰν συνδυάσῃ τις ὅσα ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας ηὐχήθη, ἵνα ὁ νέος βασιλεὺς ἀναπτύξῃ **«τὰ πλούτη τοῦ τόπου»**, πρὸς τὴν ρητὴν τοῦ ἰδίου ἐπαγγελίαν νὰ καταστήσῃ **«τὴν Ἑλλάδα» «πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ»**· ἐὰν παρατηρήσῃ τις ὅτι περὶ τῆς ὑπὸ τριπλασίου ἀριθμοῦ κατοικουμένης *ἀλυτρώτου Ἑλλάδος* οὐδὲ ὁ ἐλάχιστος ἐγένετο εὔελπις ὑπαινιγμός, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία καλῶς ἐμελέτησε τὰς λέξεις, αἵτινες ἔδει νὰ τεθῶσιν ἐν τῷ στόματι τοῦ ὑποψηφίου βασιλέως τῶν ἑλλήνων.

§ 78. — «Ἡ πολιτικὴ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1882» ἐξηγουμένη καὶ ἐν ἐγγράφῳ τοῦ εἰς Λονδῖνον ἀπεσταλμένου Χ. Τρικούπη.

Δὲν θὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τὰς περιπετείας τοῦ ἑπτανησιακοῦ ζητήματος, ὅπερ πλέον ἢ ἅπαξ ἀπησχόλησε τήν τε ἐθνοσυνέλευσιν, τήν τε ἰόνιον βουλὴν καὶ τὰ ξένα κοινοβούλια. Τῇ 3 Ὀκτ. 63 ἐν τῇ ἰονίῳ βουλῇ ζωηρὰ ἐγένετο συζήτησις, ἐξ ἧς ἀποδεικνύεται, ὅτι εἰς δύο στρατόπεδα εἶχον διαιρεθῇ οἱ ἑπτανήσιοι. «Οἱ μὲν ἐκ τῶν βουλευτῶν πρεσβεύουσιν —ἔλεγεν ὁ Βαλαωρίτης[2] —ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐκμεταλλευομένη τὸ ἐθνικὸν ζήτημα τὰ πάντα πράττει ὑπὲρ αὐτῆς καὶ πρὸς βλάβην τῶν ἑλλην. συμφερόντων. Ὁρμώμενοι ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης οἱ συνάδελφοι οὗτοι παντοῦ βλέπουσιν ἀπάτην, παντοῦ παγίδας, παντοῦ χωρισμόν, παντοῦ καταστροφήν,

---

[1] Ἐφημερ. συνελ. Δ΄ σ. 3. [2] Πρακτ. Ἰονίου βουλῆς σ. 52.

παντοῦ συντέλειαν, οἱ δ' ἐκ τῶν βουλευτῶν καὶ μεταξὺ τούτων ἔχω τὴν τιμὴν νἀριθμῶμαι καὶ ἐγώ, .. τὸ ἐναντίον...» Ἐν τῇ συνελεύσει δὲ πολλάκις ὁ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν κληθεὶς ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ βήματος πληροφορίας[1],ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐγένοντο προκαταρκτικαὶ συζητήσεις, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ὑπογραφὴν τῆς ἀπὸ 14]26 Νοεμβρ. 63 συνθήκης. Ὅσα δ' ἐκ τῶν κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ἀνταλλαγέντων ἐγγράφων ἐθεωρήθησαν, *ὅτι ἠδύναντο νὰ δημοσιευθῶσιν ἄνευ βλάβης τοῦ στέμματος* εὕρηνται ἐν τεύχει δημοσιευθέντι τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν.[2] Ἀρκούμεθα μόνον εἰς γενικὰς παρατηρήσεις ἐρειδομένας ἐπὶ τῆς δημοσιευθείσης διπλωματικῆς ἀλληλογραφίας.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀπὸ 3]15 Νοεμβρ. 63 συνθήκη εἶχεν ὑπογραφῆ, ὅτε ἀφίκετο εἰς Λονδῖνον ὁ ἔκτακτος ἀπεσταλμένος καὶ πληρεξούσιος ἐν τῇ συνελεύσει Χ. Τρικούπης. Δι' αὐτῆς εἶχεν ὁρισθῆ καὶ ἡ οὐδετερότης ὁλοκλήρου τῆς Ἑπτανήσου. Ὁ Χ. Τρικούπης διὰ τῆς ὁριστικῆς συνθήκης (17| 29 Μαρτ. 64) ἐβελτίωσέ τινας ὅρους, ὧν σπουδαιότερος ὁ περὶ οὐδετερότητος περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ εἰς τοὺς Παξούς· ἀλλ' ἡ κατεδάφισις τῶν φρουρίων ἐγένετο καὶ δὴ κατὰ τρόπον ἀγροῖκον.

---

[1] Τῇ 22 καὶ 25 Νοεμβρ. 63, ὅτε ὁ ἐκ Πυλίας Σχινᾶς συζητῶν περὶ τῆς συνθήκης «τῆς λεγομένης καὶ ὑποκρυπτομένης, τῆς ἐννοουμένης καὶ σιωπωμένης, ΥΠΑΡΧΟΥΣΗΣ ΟΜΩΣ», ὑπέβαλε πρότασιν περὶ ἀποστολῆς διαγγέλματος εἰς τὸν βασιλέα, ἐφ' ἧς ἐγένετο καὶ μακρὰ συζήτησις (σ. 183—194). Ἐπίσης προκαταρκτικῶς συνεζητήθη τὸ ἑπτανησιακὸν ζήτημα τῇ 18 Δεκεμ. 63 (σ. 328—335), τῇ 13, 24 καὶ 31 Ἰαν. 64, τῇ 3 Φεβρ. καὶ τῇ 20 Μαρτ. 64. = [2] «Ἔγγραφα ἐπίσημα ἀφορῶντα τὰς ἐπὶ τοῦ Ἑπτανησιακοῦ ζητήματος διαπραγματεύσεις» εἰς 8ον σ. 241· 1864.

Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ λαβοῦσα τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι δὲν θὰ *ἐπιδιωχθῇ ἡ αὔξησις τοῦ ἑλλην. κράτους δαπάνῃ τῆς Τουρκίας* ἐφαίνετο ἑαυτῇ σύμφωνος ζητοῦσα καὶ τὴν κατεδάφισιν τῶν κερκυραϊκῶν φρουρίων. Οἱ Ἑπτανήσιοι διεμαρτυρήθησαν, ἡ δ' ἑλλην. κυβέρνησις ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν «προσβολὴν κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλοτιμίας καὶ ζημίαν τοῦ ἑλλην. ἔθνους», ὡς ἔγραφεν ὁ ὑπ. τῶν ἐξωτ. Πέτρος Δηλιγιάννης εἰς τὰς ὁδηγίας πρὸς τὸν Χ. Τρικούπην·[1] διότι ὁ Ρῶσσελ εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν βασιλέα τὴν Ἑπτάνησον *μετὰ τῶν φρουρίων*, οὐδεὶς δὲ λογος, ὡς ἀναφέρεται ἐν ταῖς ὁδηγίαις,[2] εἶχε γείνει εἰς αὐτὸν περὶ τῆς οὐδετερότητος τῆς Ἑπτανήσου ἢ τῆς Κερκύρας. Τοῦτο ὅμως διέψευσεν ἐνώπιον τῆς ἀγγλικῆς βουλῆς ὁ ὑφυπουργὸς Λάγιαρδ *ἐπισήμως δηλώσας ἐξ ἐγγράφων εἰς χεῖράς του εὑρισκομένων* «ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη *συνεζητήθη ἐν Κοπεγχάγῃ* **πολὺ πρὶν** *ἢ ὁ βασιλεὺς καταλίπῃ τὴν πόλιν ἐκείνην. Τόσῳ δὲ ἡ Α. Μ.* ὅσῳ *καὶ ὁ κόμης Σπόννεκ ἦσαν* **καλῶς** *πληροφορημένοι* περὶ τοῦ τί προετάθη νὰ γείνῃ· *ὁ δὲ κόμης Σπόννεκ* περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους οὐ μόνον *εἶχε συναινέσει εἰς τὴν πρότασιν, ἀλλὰ καὶ ὑπέβαλεν* «*ὅτι* **ἔπρεπεν ὅλη ἡ Ἑλλὰς νὰ κηρυχθῇ οὐδετέρα.**[3]

Μετὰ τἀνωτέρω δὲν θὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ὀγκώδους τεύχους ἀρκούμενοι νὰ προσθέσωμεν μίαν ἔτι περικοπὴν τοῦ ἀπὸ 9]21 Δεκ. 63 ἐγγράφου τοῦ ἀπεσταλμένου Χ. Τρικούπη πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργόν.

«Ὁ λόρδος Ρῶσσελ— γράφει ὁ Χ.Τρικούπης ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ,[4]—ἐξέφρασε κατὰ τὴν συνδιάλεξίν μας τὴν εὐχαρίστησιν ἐπὶ τῷ ὅτι *τὰ πρῶτα βήματα τῆς νέας ἐν Ἑλλάδι δυνα-*

---

[1] Αὐτόθι σ. 5.=[2] Αὐτόθι σ. 8.=[3] Συζήτησις τῆς βουλῆς τῶν Κοινοτήτων σ. 17.=[4] Αὐτόθι σ. 28

στείας ἐγένοντο ὑπὸ τοὺς αἰσιωτέρους οἰωνούς. Ἀλλὰ τῷ παρέστησα ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς Ἀγγλίας καὶ ἡ ἀπέναντι ἡμῶν διαγωγὴ αὐτῆς ἠπείλει νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐκ βάθρων *ἀνατροπὴν τῆς εὐτυχοῦς ταύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως.* Τῷ ὡμίλησα περὶ τῆς **ἡμετέρας πολιτικῆς ἀπὸ τῆς 10 Ὀκτωβρίου,** *ἥτις συνίστατο* **εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς διʼ ἐπαναστάσεων καὶ ταραχῶν πραγματοποιήσεως τῆς μεγάλης ἰδέας,** εἰς τὴν ἐπιδίωξιν δʼ αὐτῆς **διὰ τῆς εἰρήνης** καὶ τοῦ καλοῦ παραδείγματος, **πολιτικῆς,** *ἣν ὁ βασιλεὺς διετύπωσεν ἐν τῇ προκηρύξει του λέγων* **ὅτι θὰ κάμῃ τὴν Ἑλλάδα τύπον ἐλευθέρου κράτους ἐν τῇ Ἀνατολῇ».**

Πολιτικὴ δὲ εἰρηνόφιλος καὶ ἀποκήρυξις ἐπαναστάσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ἐν τῷ μέλλοντι διατυπωθεῖσα **ὡς ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς νέας δυναστείας** ἦτο μόνον ἡ προσχώρησις τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος *εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.* Ἐξ ἐπισήμων λοιπὸν *ἑλληνικῶν* ἐγγράφων εἶναι βεβαιωμένον καὶ ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες τοῦ λοιποῦ οὐδὲν ἠδύναντο να περιμένωσιν ἐξ ἐπαναστάσεων **ἢ ἐκ πολέμου** καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς καλλιεργοῦσα *τὰ πλούτη της καὶ διηνεκῶς βιοῦσα ἐν εἰρήνῃ* ἤθελε προσπαθήσει νὰ γείνῃ *«πρότυπον βασίλειον ἐν τῇ Ἀνατολῇ».*

§ 79.— Ἐνώπιον τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου.

Τὸ θέμα, ὡς ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι ἐκτάκτως σπουδαῖον καὶ ἐνδιαφέρον. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη νὰ σαφηνισθῇ ἐπαρκῶς, ἵνα μὴ μείνῃ καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία. Φῶς δὲ ἄπλετον ρίπτει εἰς τὴν λυπηρὰν ἱστορίαν τοῦ ὑπούλου κατὰ τοῦ

Ἑλληνισμοῦ πολέμου ἐκ μέρους τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἡ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ βαρυσήμαντος συζήτησις περὶ τῆς συνθήκης τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος προκληθεῖσα κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 6|18 Μαρτίου 1864 ὡς ἐκ τοῦ συμπεριληφθέντος ὅρου τῆς οὐδετερότητος *ὁλοκλήρου τῆς Ἑπτανήσου*[1] *καὶ τῆς κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων τῆς Κερκύρας*. Κατὰ τὴν ἐκ τῶν προτέρων ταχθεῖσαν ἡμέραν μετὰ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος σφοδροτάτη ἐγένετο πολιτικὴ διαμάχη μεταξὺ τῶν Οὐίγων καὶ τῶν Τόρεων ἐπεκταθεῖσα ὡς ἐκ τῆς συναφείας τοῦ θέματος οὐ μόνον περὶ τῆς φιλοτούρκου ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς παγίδος, ἣν πρὸς τοῦτο εἶχε στήσει κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τοῦ δολώματος τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς εὑρέσεως βασιλέως ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν οἱ ἀψίκοροι Ἀθηναῖοι θύματα γενόμενοι τῶν ἐξωτερικῶν ῥᾳδιουργιῶν, ἵνα καταστήσωσιν ἐπαισθητὴν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποστολῆς βασιλέως ἐζήτουν τοιοῦτον «ἔστω καὶ ἀπὸ ξύλον».[2] Ἦτο φυσικὸν ἐν τοι-

---

[1] Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ βασιλικοῦ λόγου τῆς 1ης Ἰαν. 63 εἶχε γείνει ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ συζήτησις περὶ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ κατὰ τὴν 24 Φεβρ. 63, ὅτε ὁ Δέρβης ἐκηρύχθη ἐναντίος (Π. Χιώτου, Β'. σ. 602). — [2] Ἡ «Νέα Ἡμέρα» τελευταῖον ἔτι (φύλλον τῆς 4|16 Ἰουλ. 1897) ἀπαντῶσα καὶ εἰς ἡμέτερον ἄρθρον περὶ τῆς ἀνάγκης ἐθνοσυνελεύσεως — καὶ οὐχὶ πενταετοῦς ἀπολύτου μοναρχίας ὡς ἐκείνη ὑποστηρίζει — καὶ ἀντικρούουσα τὸ τοῦ Κωλέττου πρὸς τὸν Ὄθωνα λόγιον: «Εἶδα πολλοὺς βασιλεῖς ἄνευ θρόνου, οὐδένα θρόνον ἄνευ βασιλέως» προσθέτει τἀκόλουθα: «Ἀλλὰ πράγματι αὐτὴ ἡ ἔκτοτε ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀνεσκεύασε τὴν μυθικὴν πιθανῶς ῥῆσιν. Ἐπὶ μῆνας ὁ Πάλμερστων περιέφερε τὸ ἑλληνικὸν στέμμα εἰς τὰ μικροσκοπικώτερα γερμανικὰ δουκάτα καὶ εὕρισκε κλειστὰς τὰς θύρας, εἰκονίζουσι δὲ τὰ γελοιογραφικὰ φύλλα τοὺς ὑποψηφίους χρυ-

αὐτῇ συζητήσει νὰ γείνωσι γνωσταὶ πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι περὶ τῆς διπλωματικῆς καταγωγῆς τῆς βασιλευούσης δυναστείας Γεωργίου τοῦ Α'.

Τὴν ἱστορικὴν ταύτην συμβολὴν πολὺ ὀλίγον ἐμελέτησαν οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες· εὐαριθμότατοι εἶναι οἱ εὐτυχήσαντες νἀναγνώσωσι καὶ περίληψιν κἂν τῶν λίαν ἐνδιαφερουσῶν ἀγορεύσεων ἐπιφανῶν ρητόρων τῆς βουλῆς τῶν κοινοτήτων καὶ Ἄγγλων ὑπουργῶν, ἐνῷ εἶναι ἡ πυξὶς τῆς ἔκτοτε ἐφαρμοσθείσης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος. Οἱ μελετήσαντες τὰ ἐν τῇ βουλευτικῇ ἐκείνῃ συνεδριάσει τῶν Ἄγγλων λεχθέντα δὲν μένουσι κεχηνότες διὰ τὰ ἔκτοτε καὶ τελευταῖον ἔτι τελεσθέντα δυνάμενοι εὐκόλως νὰ ἐξηγῶσι τοὺς διπλωματικοὺς γρίφους τῇ βοηθείᾳ εὐεργετικῆς κλειδὸς σφυρηλατηθείσης ἐν τῷ ἐλευθέρῳ βήματι τῆς βουλῆς τῶν Ἄγγλων ἀντιπροσώπων.

Ὁσάκις ἐγένετο λόγος ἐν Ἑλλάδι περὶ τῶν λεχθέντων ἐν

πτομένους ὑποκάτω κλινῶν ἢ ἀνακλίντρων ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ φοβήτρου. «Βασιλέα, κι' ἂς ἦναι κι' ἀπὸ ξύλο!» ἐκράζομεν μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦ Ἰουλίου». Ἀλλὰ παραλείπει ὁ ἔνθερμος τῆς Τεργέστης βασιλόφρων νὰ προσθέσῃ, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στέμμα ἦτο σίδηρος πεπυρακτωμένος ὡς ἐκ τῶν ἀπαισίων ἀγγλικῶν ὅρων καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐπήγαζεν ὁ φόβος, διότι «τὰ μὲν πλούτη πολλοὶ ἐμίσησαν, τὴν δὲ δόξαν οὐδείς». Ὑπὸ ἄλλην δ' ἔννοιαν «βασιλεὺς ἀπὸ ξύλον» θὰ ἦτο ἐπίσης ἀνώδυνος, ὅσον ἡ χαριτόβρυτος τῆς Μ. Βρετανίας ἄνασσα, ἥτις καίπερ μὴ ξυλίνη τυπικῶς κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου μὴ δυναμένη νὰ πράξῃ κακόν, οὐδόλως δὲ κωλυομένη νὰ διαπράττῃ τὸ ἀγαθόν. Οἱ δὲ πειναλέοι πρίγκιπες κατὰ τὸν Ἄγγλον βουλευτὴν Σμόλετ οἱ ἀποποιηθέντες τὸν ἑλλην. θρόνον βεβαίως καὶ ἕνεκα τῆς πλουσίας ἐπιχορηγήσεως δὲν θὰ ἠρνοῦντο, ἐὰν μὴ ἄλλος λόγος ὑπέρτερος δὲν ἐκώλυεν αὐτούς.

τῇ συνεδρίᾳ ἐκείνῃ, πάντοτε ἀτελεῖς ἐδόθησαν πληροφορίαι, διότι οὐδέποτε ἐγένετο συστηματική τις δημοσίευσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ θέματος. Τούτου ἕνεκεν ἐπιβάλλεται ἡμῖν, ἵνα δώσωμεν τῷ ἀναγνώστῃ, ὅσον οἷόν τε πιστὴν περίληψιν αὐτῆς καὶ πᾶσαν σχετικὴν πληροφορίαν περὶ τῶν περιπετειῶν, ἃς ὑπέστη ἐν Ἑλλάδι ἡ γνῶσις τῶν ὑπὸ τοὺς θόλους τοῦ ἀγγλικοῦ βουλευτηρίου λεχθέντων.

§ 80. — Ἡ περὶ Ἑπτανήσου ἐν τῇ συνελεύσει συζήτησις ἐν σπουδῇ καὶ ἐν σκότει.

Ἡ ἀπὸ 14|26 Νοεμβ. 1863 πρώτη συνθήκη περὶ Ἑπτανήσου[1] εἶχεν ὑπογραφῇ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Ῥωσίας. Οἱ ἐπαχθέστατοι ὅροι ἠνάγκασαν τὴν ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ ἀντιπολίτευσιν νὰ ἐπερωτήσῃ τὴν κυβέρνησιν, ἡ δὲ ταχύπτερος φήμη εἶχε φέρει μέχρις Ἀθηνῶν τὴν εἴδησιν περὶ τῶν λεχθέντων ἐν τῇ βουλῇ τῶν κοινοτήτων κατὰ τὴν 6|18 Μαρτίου 1864, ἐπέκειτο δὲ ἡ ἐν τῇ συνελεύσει συζήτησις καὶ ἐπικύρωσις τῆς οριστικῆς ἀπὸ 17|29 Μαρτ. 1864 συνθήκης[2], ὅτε ὁ Ε. Δεληγεώργης (24 Μαρτ. 64) προέτεινεν, ἡ δὲ συνέλευσις ἀπεφάσισε τὴν ἐκ τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου μετάφρασιν τῆς περιλήψεως τῆς συνεδριάσεως ἐκείνης, τὴν δημοσίευσιν καὶ διανομὴν αὐτῆς *εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἑπτάνησον*· ὑπέδειξε δὲ ὅτι ἀντίτυπον τῆς ἐφημερίδος ὑπῆρχεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν. Περὶ πάντων τούτων ἀνέλαβε νὰ μεριμνήσῃ ὁ τότε πρόεδρος τῆς συνελεύσεως

---

[1] Φυλλάδιον ἐγγράφων ἐπισήμων περὶ τοῦ ἑπτανησιακοῦ ζητήματος σ. 11.— [2] Ἑλλ. Κώδ. Δ. σ. 11.

Ἰ. Μεσσηνέζης.[1] Κατὰ τὴν ἰδίαν δὲ συνεδρίαν τῇ προτάσει τοῦ Δομενεγίνη ὁ τότε ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν *Θ. Π. Δηλιγιάννης* ἀνεκοίνωσε τὴν τηλεγραφικῶς ληφθεῖσαν εἴδησιν περὶ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης καὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 17]29 Μαρτ. 64.[2] Ἀλλὰ κατὰ τὴν 26 Μαρτ. 64 ὁ πρόεδρος ἐγνώρισεν εἰς τὴν συνέλευσιν τὰς δυσχερείας περὶ τὴν εὕρεσιν τοῦ φύλλου τῶν «Καιρῶν»[3] καὶ τὴν ἔλλειψιν *μεταφραστοῦ*, παρέστησε δὲ καὶ *τὸ περιττὸν* τῆς μεταφράσεως, διότι μέρος τῶν συζητήσεων ὑπῆρχεν, ὡς εἶπεν, ἐν τῇ ἐφημερίδι ἡ «Ἕνωσις τῆς Ἑπτανήσου»· ἀλλ' ὁ πληρεξούσιος Ε. Δεληγεώργης ὑπέμνησε τὴν ὕπαρξιν ἀντιτύπου εἰς τὸ ὑπουργ. τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ δὲ πρόεδρος διακόψας αὐτὸν εἶπε: «*δὲν τὸ ἔχει*» καὶ ὅτι οἱ ὑπάλληλοι τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν *δὲν ἔχουσι καιρὸν* διὰ τὴν μετάφρασιν.[4] Μάτην ἐπέμεινεν ὁ πληρεξούσιος Μεσολογγίου εἰς τὰ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἀποφασισθέντα «*χάριν τῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους*»,[5] διότι οἱ πολλοὶ ἐν τῇ συνελεύσει εἶχον λάβει, ὡς συνήθως, τὸ σύνθημα ὅπως παραδεχθῶσι *τὸ περιττὸν τῆς μεταφράσεως*, δι' ὃ οὐδεμία ἄλλη ἐγένετο συζήτησις περὶ τούτου. — Τὸ τεῦχος τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ ἑπτανησιακοῦ ζητήματος διαπραγματεύσεις εἶχε τυπωθῇ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν δημοσιευτέων ἐγγράφων ἐπιμελῶς φαίνεται παρελείφθησαν τὰ σπουδαιότερα, ὡς π. χ. τὸ ὑπὸ τοῦ Ἔλλιοτ ἐπιδοθὲν βαρυσήμαντον ὑπόμνημα (§ 57), οὐδεὶς δὲ γί-

---

[1] Ἐφημ. συνελ. Δ'. σ. 900. = [2] Αὐτόθι σ. 900. = [3] Ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι τὰ ἀντίτυπα τῆς ἀγγλικῆς ἐφημερίδος περιεπλανήθησαν ἐν τῷ ταχυδρομείῳ! = [4] Περιττὸν νὰ γείνῃ ὑπόμνησις, ὅτι ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν ἦτο ἔτι ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης. = [5] Ἐφημ. Συνελ. σ. 912—913.

γνεται λόγος ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ ἐκτάκτου εἰς Λονδῖνον ἀπεσταλμένου Χ. Τρικούπη καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ (6]18 Μαρτ. 1864) συζητήσεως, καίτοι τὰ δημοσιευόμενα ἔγγραφα χρονολογοῦνται *μέχρι* τῆς 17]29 Μαρτ. 1864. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀξιοκατάκριτος τυγχάνει καὶ ἡ σπουδή, μεθ' ἧς ἐζητήθη ἡ ἐπικύρωσις, καὶ τὰ προσκόμματα, ἅτινα ἐτέθησαν, ὅπως μὴ δημοσιευθῇ ἐγκαίρως μετάφρασις τῆς περιλήψεως τῶν ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος λεχθέντων. Οὕτως ἡ συζήτησις ἐγένετο σχεδὸν ἐν τῷ σκότει καὶ ἐξ ὑφαρπαγῆς.

§ 81.—Ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης εἰσηγητὴς τοῦ ἀγγλικοῦ δολώματος.

Τὴν ἐπιοῦσαν εὐθὺς ἔσπευσεν εἰς τὸ βῆμα ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς **Θ. Π. Δηλιγιάννης** ἐν βαθυτάτῃ σιγῇ, ὅπως ὑποβάλῃ τὴν συνθήκην[1] πρὸς ψήφισιν προτάξας τὰ ἀκόλουθα.[2]

«Κύριοι, ἂν ἡ ἕνωσις τῆς ἀδελφῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς νῦν ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐκπληροῖ πόθους, τοὺς ὁποίους πρὸ αἰῶνος καὶ οἱ ἀδελφοὶ κάτοικοι τῆς χώρας ἐκείνης καὶ ἡμεῖς πάντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν αἰσθανόμεθα, ἂν ἡ ἕνωσις μετὰ τῆς ἀδελφῆς Ἑπτανήσου, νῦν ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἀπετέλεσε **κύριον** *ὅρον τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος* ὑπὸ τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως, βεβαίως, κύριοι, ὀφείλω νὰ συγχαρῶ τὸ σεβαστὸν τοῦτο πανελλήνιον συνέδριον, διότι πρόκειται νὰ προκαλέσω τὰς σκέψεις καὶ τὴν ψῆφον αὐτοῦ ἐπὶ μιᾶς πρά-

---

[1] Ὅρα αὐτὴν αὐτόθι σ. 926 — 928. Ἑλλην. Κώδικες Ράλλη Α. σ. 11—17.= [2] Ἐφημ. Συνελ. Δ. σ. 926.

ξεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ **τὸν τελευταῖον λίθον** τοῦ οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον πρὸ τοσούτου καιροῦ ᾠκοδόμει ὁ πόθος πάσης ἑλληνικῆς καρδίας.... *Πολλοὶ πληρεξούσιοι.*"Οχι τὸν τελευταῖον!—*Ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν.*Ὁμιλῶ πάντοτε περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος· ἐπιθυμῶ νὰ μὴ δίδεται *ἄλλη τις σημασία εἰς τὰς λέξεις μου*».

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ κειμένου ὁ αὐτὸς ἐθρήνησεν ὀλίγον διὰ τὴν κατεδάφισιν τῶν κερκυραϊκῶν φρουρίων, ἐζήτησεν ὅμως τὴν *ἄμεσον* παραδοχὴν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ὑποβληθέντος σχεδίου ψηφίσματος, ὅτε δὲ ὁ πληρεξούσιος Μ. Σχινᾶς ἐζήτησε νὰ λάβῃ τὸν λόγον ἐπ' αὐτοῦ οἱ ἐγκάθετοι ὑπουργικοὶ πληρεξούσιοι—ἀτυχῶς δὲ ἀπὸ οὐδεμίαν βουλὴν ἢ συνέλευσιν ἐλλείπουσι τοιοῦτοι—διακόψαντες αὐτὸν ἐφώνησαν ἐν χορῷ καὶ ρυθμῷ:

« **Εἶναι περιττὴ πᾶσα συζήτησις** ».

Ὁ πρόεδρος σπεύδει νὰ ζητήσῃ τὴν ψῆφον τῶν πληρεξουσίων, ἀλλ' ὁ πληρεξούσιος Σχινᾶς κατίσχυσε νἀπευθύνῃ σχετικὰς ἐρωτήσεις,*μετὰ κόπου* δὲ ὁ **Δημητριάδης** ζητεῖ νἀναγραφῇ ἐν τοῖς πρακτικοῖς **ἡ ἔκθεσις** *τῆς συνελεύσεως ἐκ τῶν περιστάσεων πρὸς ἀποδοχὴν τῆς συνθήκης*, ἣν δὲν ἠδύνατο νἀποκρούσῃ· εἶτα προσθέτει τἀκόλουθα: «....Ἡ συνέλευσις συναισθάνεται *ὅλην τὴν πικρίαν διὰ τὴν γενομένην ἀκρωτηρίασιν*... νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἀποδέχεται μὲν ἡ συνέλευσις, ἀλλὰ συναισθάνεται ὅλην τὴν πικρίαν τῆς πράξεως.—**Τινές.** Μάλιστα. —**"Ετεροι.** "Οχι (θόρυβος)».

§ 82.—Ἑπτανήσιος πληρεξούσιος χαρακτηρίζει τὴν συνθήκην «ὡς σκοποῦσαν νὰ ἐνταφιάσῃ τὴν ἑλληνικὴν φυλήν!»

Μετὰ τὸν θόρυβον τῶν ἐγκαθέτων ὁ ἀνυπομονῶν πρόεδρος

ἐρωτᾷ, *ἂν ἀρκεῖται ἡ συνέλευσις εἰς τὰ λεχθέντα*, ἀλλὰ τότε ἀντιτείνουσιν ἄλλοι, ὁ δὲ ἑπτανήσιος **Δομενεγένης** διαμαρτύρεται διὰ τὴν προτεινομένην ἐπικύρωσιν. Ἀνάγκη νὰ παρατεθῇ ὁλόκληρος ἡ ἀγόρευσις τοῦ Ἑπτανησίου ἀντιπροσώπου:

«Κύριοι! Τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς μητρός μας ἐλευθερωμένης Ἑλλάδος, τὴν ἕνωσιν, τὴν ὁποίαν ἀπεικονίζει καὶ καθιεροῖ ἡ τελευταία συνθήκη, δὲν ἐψήφισαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑπτανήσου. Ὑμεῖς, ἔντιμοι πληρεξούσιοι, διὰ τοῦ περὶ ἑνώσεως ψηφίσματός σας δὲν ηὐχήθητε τοιαύτην ἕνωσιν, ὁ δὲ σεβαστὸς βασιλεὺς ἡμῶν *δὲν ἐσυνθηκολόγησεν* ἐπίσης τοιαύτην ἕνωσιν. Ἰδού, κύριοι, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑπτανήσου ποίαν ἕνωσιν ἐψήφισαν. (Ἀναγινώσκει τὸ ἀπὸ 23 Σεπτεμ. 63 ψήφισμα τῆς Ἰονίου βουλῆς).[1] Οἱ ἀντιπρόσωποι λοιπὸν τῆς Ἑπτανήσου ἐψήφισαν καὶ θέλουν τὴν Ἑπτάνησον νὰ εἶναι *ἀναπόσπαστον μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐν μιᾷ καὶ ἀδιαιρέτῳ πολιτείᾳ καὶ ὄχι ὡς τὴν ὁρίζει* **ἡ τελευταία συνθήκη**, ἡ ὁποία κατὰ τὴν γνώμην μου *ἐνισχύει τὴν ὀθωμανικὴν* **καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ ἐνταφιάσῃ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν (χειροκροτήματα ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου).** Ἡ ἀγγλικὴ προστασία παρεδέχθη τὸ ψήφισμα τῆς ἑνώσεως, καθὼς ἐδῶ τὸ ἀνέγνωσα· *ἡ ἀγγλικὴ προστασία ὅμως πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνώσεως* **ἐπρότεινε 5 ὅρους.** *Τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἡ ἰόνιος βουλὴ* **μετερρύθμισε** *καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἀγγλικὴ προστασία παρεδέχθη.* Καθεὶς ἐξ ἡμῶν ἐνόμιζεν ὅτι τὸ ζήτημα ἦτο τετελεσμένον καὶ ὅτι δὲν ἔλειπεν ἄλλο, εἰμὴ μόνον ἡ πραγματικὴ ἐκτέλεσις τῆς ἑνώσεως. Ἀλλ' αἰφνιδίως παρουσιάζεται μετ' ὀλίγον *νέα συνθήκη*, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεφασίσθη καὶ ἤδη ἐξετελέσθη ἡ ἐκ θεμελίων κατεδάφισις τῶν

---

[1] Ἐφημ. Συνελ Δ. σ. 930.

φρουρίων τῆς Κερκύρας, ἡ οὐδετερότης τῶν δύο νήσων, τὴν ὁποίαν οὐδετερότητα δὲν ἐνόησα, ἐὰν εἶναι ἀπέναντι τῶν ξένων δυνάμεων ἢ καὶ ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος. Προκειμένου λόγου περὶ συντάξεως συμβολαίου τινὸς ἢ συνθήκης, ἀπαιτεῖται παρὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ παρὰ τῆς νομιμότητος *ἡ ἐλευθέρα θέλησις* καὶ *ἡ ἀμοιβαία συναίνεσις* ἀμφοτέρων τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν· ἄνευ τῆς συγκινήσεως ταύτης κάθε συνθηκολογία εἶναι ἄδικος καὶ παράνομος, καὶ ἑπομένως ἄκυρος. *Εἰς τὴν σύνταξιν τῆς συνθήκης* **2**] *14 Νοεμβρίου* ὅλοι ἀντεπροσωπεύθησαν, **ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἑπτάνησος,** αἱ τύχαι τῶν ὁποίων διεπραγματεύοντο, *αὗται μάλιστα δὲν ἀντεπροσωπεύθησαν παρ' οὐδενός*. Εἰργάζοντο οἱ γενναῖοι ἀντιπρόσωποι τῶν ἰσχυρῶν δυνάμεων *περὶ ἡμῶν ἄνευ ἡμῶν καὶ καθ' ἡμῶν*. Ἡ χαριτόβριτος ἄνασσα τῆς Ἀγγλίας διὰ τοῦ *ἐναρκτηρίου λόγου της* γενομένου εἰς τὰς 5 Φεβρ. 63 δὲν ἔθεσεν εἰμὴ *δύο ὅρους* διὰ νὰ παραιτηθῇ τῆς προστασίας καὶ παραδώσῃ τὴν Ἑπτάνησον εἰς τὴν Ἑλλάδα. *Οἱ δύο ὅροι* οὗτοι ἦσαν: *ἡ ἐκλογὴ ἑνὸς συνταγματικοῦ βασιλέως* **ἀρεστοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν**, ὁ δὲ ἄλλος ὅρος ἦτο *ἡ συναίνεσις τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑπτανήσου ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως*. Οἱ δύο οὗτοι ὅροι, κύριοι, ἐξετελέσθησαν, διότι καὶ ὁ βασιλεὺς ἐξελέχθη, *ὡς ἤθελεν ἡ Ἀγγλία*, ἡ δὲ βουλὴ τῆς Ἑπτανήσου ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως καὶ ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τοῦ βασιλέως. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ἀγγλίας ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, καὶ ὅτε μάλιστα ἡ ἐναντία μερὶς διϊσχυρίζετο τότε τὸ ἐναντίον, ὁ ἔντιμος ὑπουργὸς κ. Ρῶσσελ ἀπήντησεν ὅτι ἡ Ἀγγλία ὀφείλει νὰ παραδώσῃ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ τὴν ἱερὰν παρακαταθήκην, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν εἰς τὸ 1815. Μετὰ τοιαύτας ὑποσχέσεις καὶ συζητήσεις ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἐκ μέρους τῆς βασιλίσσης καὶ τῶν ὑπουργῶν ποῖος ἤθελέ ποτε φαν-

τασθῇ, ὅτι συνθήκη κατόπιν συνομολογηθεῖσα ἤθελεν ἀποφασίσει τὴν ἐκ θεμελίων κατεδάφισιν τῶν φρουρίων μας. τὴν οὐδετερότητα τῶν δύο νήσων καὶ μετὰ ταῦτα ἄλλη συνθήκη νὰ ὁρίσῃ δωροδοκίας, ἀποζημειώσεις, συντάξεις, ὑπὲρ ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἔχουν κανὲν δικαίωμα νὰ τὰς λάβουν ; *Ὁ Λόρδος μέγας ἁρμοστὴς* μὲ τὸν ἐναρκτήριον λόγον, τὸν ὁποῖον ἔκαμε τὴν 3 Ὀκτωβ. 63, ἐπροσκαλοῦσε τὴν ἰόνιον βουλὴν νἀποφανθῇ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, καὶ *ἀνήγγειλε ταὐτοχρόνως 5 προτάσεις* **ὡς ὅρους ἀναγκαίους** *πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἑνώσεως*. Πῶς τὴν στιγμὴν ἐκείνην δὲν ἀνήγγειλε καὶ δὲν ὡμίλησε περὶ κατεδαφίσεως φρουρίων, περὶ οὐδετερότητος κ.τ.λ. ; Καθεὶς ἐξ ἡμῶν ἐπίστευσεν ὅτι τὰ πράγματα ἦσαν τετελεσμένα καὶ ὅτι *αἱ 5 προτάσεις* **ἦσαν οἱ 5 ὅροι,** τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑπτανήσου προς ἐπίτευξιν τῆς ἑνώσεως. Ἐγώ, ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὁ πολεμήσας ἐπὶ τόσα ἔτη τὴν ξένην προστασίαν, ἀφοῦ ἔμαθον ὅτι ἡ χαριτόβριτος ἄνασσα τῆς Ἀγγλίας διεκήρυξεν ὅτι παύει τῆς προστασίας, ἀφοῦ εἶδον διαλυομένην τὴν ΙΒ' βουλὴν καὶ διὰ προκηρύξεως τοῦ νῦν ἁρμοστοῦ προσκαλούμενον τὸν λαὸν τῆς Ἑπτανήσου νὰ ἐκλέξῃ τοὺς ἀντιπροσώπους του, ἵνα ψηφίσῃ τὴν ἕνωσιν, ἀφοῦ ἔμαθον ὅτι οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ἀγγλίας ὑπεστήριζον τὴν ἕνωσιν, ἐπίστευσα καὶ ὅλως διόλου ἐπείσθην ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἰς τοιαύτην περίστασιν τὰ πάντα πράττει ἐν καλῇ τῇ πίστει καὶ δὲν ἔλειψα, σᾶς τὸ ὁμολογῶ, νὰ ἐκφράσω πρὸς τὸν νῦν ἁρμοστὴν τὴν εὐγνωμοσύνην μου. *Ἐπίστευσαν* καὶ μετ' ἐμοῦ ἄλλοι τῶν συμπολιτῶν μου ὅτι ἡ Ἀγγλία σκοπὸν εἶχε *νἀλλάξῃ πολιτικὴν εἰς τὴν Ἀνατολήν*. Ἐπιστεύσαμεν καί, ἐπειδὴ ἐπιστεύσαμεν, τινὲς τῶν συμπολιτῶν μας δυσηρεστήθησαν καὶ ἴσως νὰ εἶχον δίκαιον νὰ μᾶς διακηρύξουν διὰ τῶν ἐφημερίδων *ὡς Ἀγγλο-*

πίστους. Ἐπιστεύσαμεν, ἀλλὰ δὲν εἴμεθα οὔτε οἱ πρῶτοι οὔτε οἱ τελευταῖοι **οἱ ἀπατώμενοι ἀπὸ τοιαύτην πολιτικὴν** (εὖγε ! θόρυβος, ἀποδοκιμασίαι).

Ἐπίστευσα λοιπόν, κύριοι, καὶ ὅλως διόλου ἐπείσθην ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐν καλῇ τῇ πίστει ἐργάζεται. Ἐπίστευσα τόσον, ὥστε ἀπεφάσισα νὰ λησμονήσω *τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος μου.* Ἀπεφάσισα, *κύριοι*, νὰ λησμονήσω τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν τόσοι Ζακύνθιοι διὰ διαταγῆς τοῦ τότε ἁρμοστοῦ τῆς Ἑπτανήσου Ἄδαμ *ἀπηγχονίσθησαν*, τοσοι ἄλλοι *ἐξωρίσθησαν*, ἄλλοι *ἔχασαν τὰς περιουσίας των*, καὶ διὰ τί, κύριοι, τοῦτο ; διότι ἡ ἀληθινὴ ἀγάπη, ὁ μέγας ἐνθουσιασμός. ....— **Βεάκης.** Κύριε πρόεδρε, διακόψατέ τον.— **Δομενεγένης.** Εἶσαι Ἑπτανήσιος καὶ μ' ἐμοδίζεις ; Δὲν ἠμπορῶ, κύριοι, μὲ συγχωρεῖτε. Εἶμαι ἕτοιμος νὰ ἐκφράσω... —**Εἷς βουλευτής.** Δὲν πρόκειται νὰ ἐλέγξωμεν τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας (θόρυβος δεξιά).— **Πρόεδρος.** Ἡσυχία, κύριοι, σᾶς παρακαλῶ.— **Δομενεγένης.** Καὶ διατί, κύριοι, ὅλα ταῦτα ὑπέφερεν ἡ πατρίς μου ; διότι ἡ ἀγάπη καὶ ὁ ἀληθὴς ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ τυφλὴ ἀφοσίωσις τοῦ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνος ἔσπρωχναν αὐτοὺς νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον διὰ νὰ φθάσουν ἐγκαίρως εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα διὰ νὰ κτυπήσουν τοὺς ἐχθρούς της καὶ νὰ προσφέρουν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐπαναστατημένους ἀδελφοὺς Ἕλληνας. Μόλον τοῦτο, κύριοι, ἐπίστευσα καὶ ἀπεφάσισα νὰ λησμονήσω τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου, ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἁρμοστὴς Οὐάρδος διὰ πολιτικοὺς λόγους ἀπεφάσισε *νἀπαγχονίσῃ* (εἶναι ἐπίσημα ἔγγραφα) ***22 Κεφαλλῆνας***, *ἀπεφάσισε νὰ στρεβλώσῃ διὰ τῆς μαστιγώσεως περὶ τοὺς* ***200*** (θόρυβος ἀριστερά).— **Πρόεδρος.** Κύριε Δομενεγίνη, δὲν κατακρίνομεν ἐνταῦθα τὴν πο-

λιτικὴν τὴν παρελθοῦσαν (θόρυβος). Σᾶς παρακαλῶ καὶ πάλιν νὰ περιορισθῆτε ἐπὶ τοῦ θέματος.— **Δομενεγένης.** Τελειόνω λοιπόν, κύριοι, τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ ἀγγλικῆς κυβερνήσεως· (θόρυβος μέγας, ἀποδοκιμασίαι). — **Βουλευταί τινες.** Ἐμποδίσατέ τον τὸν λόγον, ἡ ἀγνωμοσύνη ἐνταῦθα εἶναι προδοτική.— **Ἀναστ. Μαυρομιχάλης.** Ἂς τελειώσῃ τὸν λόγον, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ προσβάλῃ εὐεργέτιδα Δύναμιν. Εἶναι ἀγνωμοσύνη.— **Δομενεγένης.** Κύριοι, τώρα βλέπετε τὴν εὐγνωμοσύνην μου...— **Βαλτενός.** Κύριε Δομενεγίνη, ἓν ἔτος ὁλόκληρον ἡ Ἑλλὰς περιμένει τὴν ἕνωσιν· *αὐτὰ τὰ γνωρίζει*· εἶναι περιττὸν νὰ κρύπτησθε ἐντὸς τοῦ ἀσύλου τούτου καὶ νὰ ἐκσφενδονίζητε τὰς ὕβρεις ταύτας· *ὁ Ἕλλην* **συναισθάνεται τὰ πράγματα,** *ἀλλὰ ἐννοῇ συγχρόνως ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὰ ἐκφέρῃ*.... — **Ρεβελάκης.** Συναισθάνεται ὅτι πρέπει νὰ εὐγνωμονῇ τὸν εὐεργέτην του. — **Δομενεγένης.** Πολλοὶ μᾶς εἶπον, ὅτι εἴμεθα οἱ Ἑπτανήσιοι ἀγνώμονες εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Δὲν εἴμεθα ἀγνώμονες πρὸς τὴν Ἀγγλίαν οὔτε πρὸς τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος (θόρυβος ἀριστερά)... — **Πρόεδρος.** Θέλετε τὴν κύρωσιν τῆς συνθήκης ἢ δὲν τὴν θέλετε; Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενον, κ. Δομενεγίνη· ἐπ' αὐτοῦ λαλήσατε.— **Ἀναστάσ. Μαυρομιχάλης.** Εἶναι ἀγνωμοσύνη, κύριε πρόεδρε.....Νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ προκείμενον. — **Δομενεγένης.** Εἴμεθα λοιπὸν εὐγνώμονες, ἀλλ' ὅταν εὐγνωμονῶμεν, *ὀφείλομεν πρὸς τὰς δυνάμεις νὰ ἐκφράζωμεν ἴσην εὐγνωμοσύνην* (θόρυβος). Θὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅμως πάντοτε ἕως τὴν τελευταίαν πνοήν μας τὴν κατεδάφισιν (θόρυβος), τὴν κατεδάφισιν τῶν φρουρίων... — **Πλαστήρας.** *Καὶ ἡμεῖς*, ἀλλὰ δὲν εἶναι καιρός. — **Δομενεγένης.** Λοιπόν, κύριοι, παραδέχομαι τὴν ἕνωσιν, ἀλλὰ *διαμαρτύρομαι κατὰ τῆς κατεδα-*

φίσεως, παραδέχομαι τὴν ἕνωσιν, *ἀλλὰ διαμαρτύρομαι κατὰ τῆς οὐδετερότητος*, παραδέχομαι τὴν ἕνωσιν ἐπὶ τέλους, ἀλλὰ *διαμαρτύρομαι καθ' ὅλων ἐκείνων*, **οἱ ὁποῖοι μ' ἐμποδίζουν νὰ ἐκφράσω καὶ νὰ ὑποστηρίξω τὰ δικαιώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.** (ἀποδοκιμασίαι, χειροκροτήματα ἐκ τοῦ ἀκροατηρίου, θόρυβος μέγας).»

§ 83. — Ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν βεβαιοῖ, ὅτι δὲν γνωρίζει πλείονα τῶν πληρεξουσίων, ἀλλ' ἡ συνθήκη ὑπεγράφη «ἕνεκα ἀνυπερβλήτου ἀνάγκης».

Γλυκὺς καὶ μειλίχιος ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα ὁ Θ. Π. Δηληγιάννης ἀρξάμενος τῆς ἀπαντήσεως ὡς ἀκολούθως:

«Ὁ *εὐγενὴς* φίλος μου, ὁ ὁποῖος κατέβη πρὸ μικροῦ τοῦ βήματος, ᾐσθάνθη *μεγάλην συγκίνησιν* καὶ ἀναγκάζομαι, κύριοι, νὰ ἐπικαλεσθῶ τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἐδημοσιεύθησαν καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς χεῖρας ὑμῶν διὰ νὰ ἐπανορθώσω τὰ ἀποτελέσματα *τῆς συγκινήσεώς του* ἐκείνης. **Δὲν δύναμαι νὰ εἶμαι,** κύριοι, εἰς **πλειοτέραν γνῶσιν τῶν διατρεξάντων, ἀφ' ὅσον εἴσθε πάντες ὑμεῖς».**

Προσθέτει τινὰ ὡς ἑρμηνευτικὰ τῶν ἐγγράφων καὶ σχετικὰ μᾶλλον εἰς τὸ ζήτημα τῆς κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων· εἶτα δέ:

«...Ὥστε ὑποθέτω—προσθέτει ὁ Θ. Δηληγιάννης—ὅτι *τὰς ἐντυπώσεις*, τὰς ὁποίας ἡ ἀνάγνωσις τῆς συνθήκης ἕνεκα τῶν συνομολογηθέντων ὅρων ἐπέβαλεν εἰς τὸν κύριον Δομενεγίνην, ἴσως καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους, *εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας*, ὑποθέτω ὅτι *πρέπει νὰ τὰς περιστείλῃ κατά τι ἡ ἰδέα*, ὅτι *δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπερβῶμεν* τὰς δυσχερείας ἐκείνας, νὰ τὰς περιστείλῃ, λέγω, ἡ πεποίθησις ὅτι οἱ ὑπογράψαν-

τες τὴν συνθήκην τῆς 17 Μαρτ. εὑρίσκοντο **ἐν τῇ ὑποχρεωτικῇ ἀνάγκῃ νὰ μὴ δυνηθῶσι νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ σταδίου, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον εἰσέλθει.**[1] *Ἂν*, κύριοι, *ἤθελον δώσει ἐναντίαν ἑρμηνείαν* εἰς τὰς διατάξεις τῆς συνθήκης καὶ εἰς τὴν διαγωγὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μ. Δυνάμεων, οἵτινες ὑπέγραψαν τὴν συνθήκην τῆς 17 Μαρτ., ἤθελον παραγνωρίσει καθῆκον, τὸ ὁποῖον μοὶ ἐπιβάλλει ἡ ἐξέτασις ὅλου τοῦ παρελθόντος, ἡ ἐξέτασις τῶν προσφάτων γεγονότων, ἤθελον παραγνωρίσει καθῆκον τὸ ὁποῖον ἔχω οὐ μόνον ὡς ἰδιώτης, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπουργὸς τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως, εὐγνωμοσύνης ἴσης καὶ πρὸς τὰς τρεῖς προστάτίδας Δυνάμεις, αἵτινες καὶ ἄλλοτε καὶ τελευταῖον ἀπέδειξαν ὅτι ἔχουν μέριμναν ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων εἰλικρινῆ καὶ ἀληθῆ (εὖγε, εὖγε). Εὔχομαι, κύριοι, τὰ *συναισθήματα τῶν καρδιῶν μας* νὰ τὰ περιστείλῃ ἡ μελέτη τῶν πραγμάτων, διότι οὕτω μόνον θέλομεν δυνηθῇ *δι' ὁδοῦ εὐθείας* (!) *νἀνεύρωμεν τὴν ἀλήθειαν*». Ἀλλ' εἰ καὶ ὀλίγον ἐφώτισε τοὺς ἀκροατὰς ἡ ἀγόρευσις τοῦ Θ. Δηλιγιάννη, οὐχ ἧττον ἐν θορύβῳ, πολλῶν ὁμιλούντων, διακοπτόντων καὶ οὐδενὸς ἀκούοντος ἐκτὸς τοῦ «ἐφωτίσθημεν», ἡ συνθήκη ἐψηφίσθη, παρακωλυθείσης ὑπὸ τῶν ἐγκαθέτων τῆς ἠρέμου καὶ ἐλευθέρας συζητήσεως.

§ 84.—Ἡ ἐπερώτησις τοῦ Γρέγορυ εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν.

Τὴν 11 Μαΐου 64 ἐξελέγετο πρόεδρος τῆς συνελεύσεως ὁ

---

[1] Οἱονεὶ ὡσεὶ ἔλεγε: «δὲν γνωρίζω τί μυστικῶς συνωμολογήθη, ἀλλ' ἐδημιουργήθη τοιαύτη κατάστασις εἰς τὸ επτανησιακὸν ζήτημα, ὥστε ἡ ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης ἦτο ἀναπόδραστος».

Ε. Δεληγεώργης,[1] ὅστις ἀναμνησθεὶς τῆς ἀποφάσεως τῆς συνελεύσεως ἐθεώρησε καθῆκον αὐτοῦ νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ἐκ τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου (7]19 Μαρτ. 64) μεταφράσεως τῆς περιλήψεως τῶν πρακτικῶν τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 6]18 Μαρτ. 64. Τὸ ἐπίσημον τοῦτο δημοσίευμα λίαν ὀψὲ τυπωθὲν ἐν τῷ ἐθνικῷ τυπογραφείῳ,[2] τῇ διαταγῇ δὲ αὐτοῦ καὶ διανεμηθὲν χρήζει εὐρυτάτης ἀναλύσεως, διότι πολλὰ ἐκ τῶν γνωστῶν συμπληροῖ, ἄλλα σκοτεινὰ φωτίζει καὶ ὁριστικῶς ἀποκαλύπτει εἰς τοὺς πολλοὺς τοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς ἐδέχθη ἡ Ἀγγλία νὰ ἑνωθῇ ἡ Ἑπτάνησος μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Γρέγορυς εἶχεν ἐπερωτήσει τὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς κατεδαφίσεως τῶν κερκυραϊκῶν φρουρίων καὶ ἐν γένει περὶ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα ζητήσας καὶ τὴν κατάθεσιν τῶν σχετικῶν ἐγγράφων. Ἡμέρα συζητήσεως εἶχεν ὁρισθῇ ἡ 6]18 Μαρτ. 64. Ἡ κατάθεσις τῶν ἐγγράφων δὲν ἐγένετο, καίτοι ἡ σχετικὴ συνθήκη μετὰ τῶν λοιπῶν τεσ-

---

[1] Αὐτόθι Ε. σ. 75.— [2] «Συζητήσεις τῆς βουλῆς τῶν κοινοτήτων περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου» τυπωθεῖσαι κατ' ἀπόφασιν τῆς συνελεύσεως. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ τυπογραφείου 1864, εἰς 16ον σ. 43.—Τὸ φυλλάδιον τοῦτο ἀνετυπώθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1878 μετὰ μικροῦ προλόγου ὑπὸ τὸν τίτλον «Νύξεις ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ συζητήσεις ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ περὶ τῶν ὅρων τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς νέας βασιλείας ἐν Ἑλλάδι», ἀνωνύμως μέν, ἀλλ' ἐγνώσθη, ὅτι ὁ ἐπιμεληθεὶς τὰ τῆς δημοσιεύσεως ἦν φιλόπατρις Κρὴς Ε. Β. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ ἐδημοσιεύσαμεν ἡμεῖς ἐν τὴν ἐν Χαλκίδι παρ' ἡμῶν συνταστομένην «Εὔβοιαν» δύο ἄρθρα: «Ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος»(18 Μαΐου 78) καὶ «Αἱ νύξεις τῶν νύξεων» (27 Μαΐου 78). Ἀνετυπώθη καὶ ἐν ἔτει 1886 εἰς τὰ ὑπ' ἀρ. 357 καὶ 358 φύλλα τοῦ «Χρόνου Ἀθηνῶν».— Λ. Βούλγαρη, «Ἀποκαλυφθήτω ἀλήθεια» σ. 30.

σάρων Δυνάμεων εἶχεν ὑπογραφῆ. Μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνατυπώσωμεν ὁλόκληρον τὸ ἀνωτέρω φυλλάδιον μεταφέρομεν ἐξ αὐτοῦ τὰς σπουδαιοτέρας περικοπὰς τῶν ἀγορεύσεων τῶν ῥητόρων τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου καὶ ἰδίως τὰς ἀφορώσας εἰς τὰς διαπραγματεύσεις πρὸς εὕρεσιν βασιλέως. Πρῶτος κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Γρέγορυς προκαλέσας τὴν προσοχὴν τοῦ κοινοβουλίου πρὸς συζήτησιν ἐπερωτήσεως, ἣν ἐθεώρει πολὺ σπουδαίαν.

§ 85. — Τὸ ἑπτανησιακὸν ζήτημα διεξήχθη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως μετὰ τῆς μεγαλειτέρας ἀδικίας, βίας καὶ κακῆς πίστεως.

Γρέγορυς (Gregory). — «Τὰ πράγματα, περὶ ὧν ἔμελλε νὰ διαλάβῃ,[1] εἶχον διεξαχθῆ *μετὰ τῆς μεγαλειτέρας ἀδικίας, βίας καὶ κακῆς πίστεως*. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἔθνος, καθ' οὗ ταῦτα διεπράχθησαν, ἦν *ἀσθενὲς καὶ ἀπροστάτευτον*, αὐτὸς ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀρωγὴν τοῦ κοινοβουλίου, ὅπως τῷ ἀποδοθῇ ἡ ὀφειλομένη δικαιοσύνη. Ἦτο βέβαιον ὅτι τοῦθ', ὅπερ ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργὸς ἀποκαλεῖ «*πολεμίαν πρόληψιν*» κατὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως, δυστυχῶς ὑπῆρχε, καὶ ἡ δημοσία γνώμη δὲν ἦτο ὑπὲρ συστήματος παριστῶντος ἐν εἴδει ἰσολογισμοῦ παραχωρήσεις μὲν εἰς τοὺς ἰσχυρούς, καταπιέσεις δὲ εἰς τοὺς ἀδυνάτους. Μόλις πλέον ὑπῆρχε τόπος ἐπὶ τῆς ὑφηλίου, ὅπου τῆς Ἀγγλίας τὸ ὄνομα νὰ θεωρῆται εὐνοϊκῶς, τοῦτο δὲ ὅλως ἐχρεωστεῖτο εἰς τὴν συμ-

[1] Ἡ περίληψις τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου ἐγένετο εἰς τρίτον πρόσωπον.—Ἡ ἀνατύπωσις γίνεται χάριν ἀκριβείας «ἀπαράλλακτος» ἐκ τῆς ἐπισήμου μεταφράσεως.

περιφορὰν τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν ὡς πρὸς τὰς ξένας χώρας. Πρὸ ὀλίγων ἤδη μηνῶν ὑπῆρχε γωνία τις, ὅπου τὸ ὄνομα τῆς ἀγγλίας ἦν σεβαστὸν καὶ ἀγαπητόν, ὁ δὲ τόπος οὗτος ἦν ἡ Ἑλλὰς καὶ αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι. Νῦν δὲ ὀλίγοι τόποι ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς γῆς, ἔνθα νὰ μὴ θεωρῆται ἡ Ἀγγλία μετὰ τῆς μεγαλειτέρας δυσπιστίας καὶ δυσμενείας. Καλῶς παρετηρήθη ἐν τῇ γαλλικῇ βουλῇ ὅτι ἡ Γαλλία οὐδαμῶς ἐπεμβῆκεν εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὅτι ἐκεῖ σήμερον καὶ ἐτιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο· ἐν ᾧ ἀπεναντίας ἡ Ἀγγλία, ἥτις εἶχε τῇ παρέξει ἀπ' ἀρχῆς τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν, ἐθεωρεῖτο τώρα μετὰ ἰδιαιτέρας ἀποστροφῆς ἐν Ἑλλάδι. Ἐμέμφετο αὐτὸς τὸ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν ἐπὶ *παρανομίᾳ*, *βίᾳ καὶ κακῇ πίστει* ἐν τῷ παρόντι ζητήματι· καίτοι δὲ τὸ ὑπουργεῖον ἀπεποιεῖτο τὰ ἔγγραφα, ἅπερ κατὰ τὴν γνώμην του ὤφειλον νὰ προσαχθῶσιν, ἐφρόνει ὅτι κατεῖχεν αὐτὸς ἱκανὰ πειστήρια, ἵνα τοιαύτην κατηγορίαν εἰσάξῃ».

Παρατηρεῖ τινα περὶ τῶν ἰσχυουσῶν συνθηκῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τῆς κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων.

«Καὶ ὅμως τώρα—προσθέτει—οἱ ὑπουργοὶ τῆς βασιλίσσης προέβαινον εἰς τὴν κατεδάφισιν τῶν φρουρίων οὐ μόνον ἄνευ τῆς συναινέσεως, ἀλλ' ἐναντίον τῶν διαμαρτυρήσεων τοῦ λαοῦ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἀπαντῶν ἄλλοτε ὁ εὐγενὴς λόρδος ὁ προϊστάμενος τῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν ὑποβολὴν τοῦ νὰ παραχωρήσωμεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τινὰς μόνον τῶν Ἰονίων Νήσων ἐκήρυξεν, ὅτι «ἤθελεν εἶσθαι παράβασις τῆς πίστεως τῆς ὀφειλομένης ἀπέναντι τοῦ προστατευομένου κράτους τὸ νὰ οἰκειοποιηθῶμεν οἱονδήποτε μέρος αὐτοῦ καὶ προσθέσωμεν αὐτὸ εἰς τὸ κράτος μας.» Ἀλλ', ἐὰν οὐδὲν μέρος τῆς χώρας ἐκείνης ἠδυνάμεθα νὰ κρατήσωμεν, ποῖον δικαίωμα ἔχο-

μεν νὰ καταστρέψωμεν τὴν ἐθνικὴν ἰδιοκτησίαν, ἡ ὁποία διῆλθε διὰ τῶν χειρῶν ἡμῶν ;»

Εἶτα ὁ ῥήτωρ κατακρίνει δριμέως τὴν κατεδάφισιν.

«Μόνον κατὰ τὸν *Νοέμβριον τοῦ 1863* ἔφθασε—λέγει—εἰς γνῶσιν τῶν Ἰονίων ἡ συνθήκη, δυνάμει τῆς ὁποίας τὰ φρούριά των ἔμελλον νὰ κατεδαφισθῶσι καὶ ἡ χώρα αὐτῶν νὰ ἐξουδετερωθῇ· καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης *οὐδὲ λόγον ποτὲ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς* Γεώργιος *περὶ κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων*,[1] *ἐν ᾧ εἶχεν ὁρίσει τὴν παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου ὡς ὅρον ἀπαραίτητον* (sine qua non) *τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος*. Ἐν δὲ τῇ ἐν Λονδίνῳ συνεντεύξει πᾶσαι αἱ συμβαλλόμεναι δυνάμεις εἶχον τοὺς πληρεξουσίους των παρεκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἰονίων Νήσων. Ἀληθῶς ἡ Ἑλλὰς προσεκλήθη, ἵνα ἀποστείλῃ τὸν ἑαυτῆς πληρεξούσιον, ἀλλ', ὅταν αὐτὸς ἀφίκετο, ἡ ὑπόθεσις εἶχεν ἐντελῶς ἐκπερατωθῇ καὶ ἡ πρώτη συνθήκη ὑπογραφῇ, ἀφίνουσα τὰς τέσσαρας Δυνάμεις νὰ συντάξωσιν ἔπειτα χωριστὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος σύμβασιν καὶ *ἐπιβάλλουσα οὕτως εἰς αὐτὴν τὴν ταπείνωσιν τοῦ νὰ παραδεχθῇ συνθήκην ὑπὸ τοσοῦτον* **ἀπαισίους ὅρους**. Τοιουτοτρόπως ἡ κυβέρνησις ἡμῶν προσηνέχθη πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος *ἄνευ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος*. *Ἀπέκρυψεν ὑπούλως* ἀπὸ μὲν τῶν Ἰονίων τοὺς περιορισμούς, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἐπιβληθῶσιν εἰς τὴν ἕνωσιν, ἀπὸ δὲ τοῦ νεαροῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος τοὺς ὅρους, ἡ ἐκτέλεσις τῶν ὁποίων ὀδυνηρὰ αἰσθήματα διήγειρε κατὰ τῆς Α. Μ. μεταξὺ τοῦ λαοῦ της. Ἐκ μέρους τοῦ λόρδου Ρῶσσελ πρὸς τὸν Λ. Βλώμφηλδ διακοίνωσις τοῦ παρελθόντος Ἰουνίου οὔτε λέξιν περιεῖχε περὶ τῆς ἐξουδετερώσεως τῶν νήσων

[1] Τοῦτο διευψεύσθη ὑπὸ τοῦ Λάϋαρδ καὶ Γλάδστων.

ἢ τῆς κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων· οὐδὲ τὸ παραμικρὸν περιείχετο ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Αὐγούστου, ἐπὶ τῇ πίστει τῆς ὁποίας ὁ νεαρὸς τῆς Δανίας πρίγκηψ ἐπείσθη νἀποδεχθῇ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν συνθήκην ἐκείνην ὁ νεαρὸς πρίγκηψ ἀπεδέξατο τὸν θρόνον ἐφ' ὅρῳ ῥητῷ ὅτι αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἔμελλον νὰ ἑνωθῶσιν *ἐμπράκτως* μετὰ τοῦ ἑλλην. βασιλείου. Ἀλλ' ἆρά γε ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐξουδετέρωσις ἔμελλε νὰ εἶναι ὁ τρόπος, ὅπως καταστῇ *ἔμπρακτος* ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος συνένωσις; Ἀλλὰ τῇ 3 Ὀκτωβρίου μόλις ἕνα μῆνα πρὶν γνωσθῇ ἡ συνθήκη τοῦ Νοεμβρίου, ὁπότε ὁ λόρδος μέγας ἁρμοστὴς προσεκάλεσε τὴν Ἰόνιον βουλήν, ἵνα ψηφίσῃ, ἐὰν παρεδέχετο τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος προσάρτησιν, ἡ Α.Ε. εἶπεν αὐτῇ, *ὅτι ἤδη ἐτίθετο ἐν πληρεστάτῃ γνώσει* **ἁπάντων τῶν ὅρων** *τῆς προτεινομένης ἑνώσεως*· καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι δὲν εἶχον ὑστέρας σκέψεις, διετύπωσέ τινας *ὅρους*, ἐν οἷς *ἐζητεῖτο νὰ ψηφισθῶσι 10,000 λίραι στερλῖναι διὰ τὴν ἐπιχορήγησιν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων*, νἀναγνωρισθῶσι δὲ ἅπασαι αἱ προηγουμένως ἀναδεδειγμέναι ὑποχρεώσεις καὶ νὰ προστατευθῶσι τὰ ἀγγλικὰ κοιμητήρια. Τελευταία πρᾶξις τοῦ ἀδόξου ἐκείνου δράματος ὑπῆρξεν ἡ συνθήκη τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου. Οὐδεὶς θαυμασμὸς ἂν αὐτὴ κατέπληξε καὶ ὀδυνηροτάτην προὐξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν νεαρὸν βασιλέα, ὅτε ἤκουσε πρῶτον περὶ αὐτῆς. Ἠδύνατο ὁ ἀγορεύων νἀναφέρῃ εἰς τὴν βουλὴν τὴν ἀπὸ 9 Δεκεμ. 63 ἐπιστολὴν τοῦ παρὰ τῷ βασιλεῖ Γεωργίῳ εἰδικοῦ συμβούλου *κόμιτος Σπόννεκ* ἀπευθυνομένην εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Ἰονίου βουλῆς. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ κόμης Σπόννεκ ἐδήλου ὅτι ἡ Α. Μ. εἶχε μετὰ βαθυτάτης θλίψεως ἀκούσῃ περὶ τῆς περιαιρέσεως τῶν φρουρίων καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις εἶχε προβῇ εἰς κατάλληλα μέτρα, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν τροποποίησιν τῶν ἀποφάσεων, ἃς εἶ-

χον παραδεχθῇ αἱ πέντε δυνάμεις ἐν Λονδίνῳ τῇ 14 Νοεμβρ. Φυσικῷ δὲ τῷ λόγῳ *μετὰ θλίψεως ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς τοὺς νέους ὅρους. Ἡ κυβέρνησις ἡμῶν τὸν εἶχε πείσει νἀποδεχθῇ ἕνα θρόνον, ὃν εἶχε καταντήσει γελοῖον περιφέρουσα αὐτὸν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην*, τώρα δὲ καθίστανεν αὐτὸν *ἀντιδημοτικὸν* εἰς τὰς Ἰονίους καὶ *ἀπεχθῆ εἰς τοὺς ἰδίους του ὑπηκόους* **ἕνεκα τῆς ἀποδοχῆς ὅρων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν προσβλητικοὺς εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ στέμματος.** Ποῖον δὲ ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα; Ἤδη αἱ λέξεις **προδότης** καὶ **προδοσία** *ἤρχισαν νἀποδίδωνται εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ βασιλέως.* Φυλλάδια ἐδημοσιεύθυσαν συσταίνοντα αὐτῷ νὰ μὴ ὑπομείνῃ τὴν ἄπιστον καὶ ἄτιμον ταύτην ἐποβολήν, ἀλλὰ *νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Δανίαν. Καὶ ἂν ἄλλη τις ἐπανάστασις ἐξερρηγνύετο ἐν Ἑλλάδι καὶ συνέβαινε καταστροφή τις, τοῦτο δὲν ἤθελεν εἶσθαι εἰμὴ ἡ συνέπεια τῆς ἀχαρακτηρίστου διαγωγῆς μας.* Μετέβαινεν ἤδη ὁ ρήτωρ, ἵνα βραχέως διαλάβῃ περὶ τῶν ἄρθρων τῆς συνθήκης. Κατὰ τὸ 2ον αὐτῆς ἄρθρον ὡς ἐνόμιζε, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς Αὐστρίας *καὶ τινων ἄγγλων τουρκοφίλων* αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ὤφειλον *νὰ ἐξουδετερωθῶσι*, πλὴν τώρα ἐμάνθανεν, ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο περιωρίζετο εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ τοὺς Παξούς».

Ἀποδεικνύει ὁ Γρέγορυ ὅτι ἡ ἀγγλικὴ προσπάθεια πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῆς Κερκύρας ἔχει «*κύριον σκοπὸν νὰ προληφθῇ ἡ παγίωσις τοῦ νέου κράτους καὶ νὰ δοθῇ ἀφορμὴ εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν προστατίδων Δυνάμεων*». Ἐξετάζων τὰς διαφόρους διατάξεις τῆς συνθήκης κεραυνοβολεῖ τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν διὰ τὸν καταδιωγμὸν αὐτῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ καταλήγει τὴν ἀγόρευσίν του ὡς ἀκολούθως:

«Ἐπειδὴ ὁ ἀγορεύων ἐσχάτως περιῆλθε τὴν εὐρωπαϊκὴν

Ἤπειρον, ὤφειλε νὰ ὁμολογήσῃ ὅτε οὐδεμία τῶν πολλῶν ἀποτυχιῶν, ὅσαι τελευταῖον μᾶς συνέβησαν, εἶχε προξενήσει τοσοῦτον δυσάρεστον ἐντύπωσιν ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Γαλλίᾳ, ὅσον ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος. Ὁ ἄγγλος περιερχόμενος ἠναγκάζετο νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ νὰ μὴ βλέπῃ τὰς γελοιογραφίας, ἃς ἀπαντᾷ κατὰ βῆμα, ἐν αἷς *ἡ πατρὶς ἡμῶν ὀνειδίζεται ὡς ταπεινοῦσα ἑαυτὴν ἐνώπιον τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἱκανοποιουμένη μόνον διὰ βιαίων καὶ ἐπιδεικτικῶν μέτρων κατὰ τῶν ἀσθενῶν Ἰονίων καὶ Βραζιλιανῶν*, ἀποδεχομένη δὲ τὴν τιμωρίαν τοῦ πρίγκιπος Γορτζακὼφ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ (τῆς Ἀμερικῆς) Σεβάρδου. Ἐγίνωσκεν ὁ ἀγορεύων ὅτι ἡ ἐπιθυμία ἡμῶν ἦτο νὰ εἴμεθα τίμιοι καὶ φιλόφρονες καθ' ὅλας τὰς σχέσεις μας καὶ νὰ πράττωμεν ὡς εὐγενεῖς ἄνδρες. Ἀλλὰ τὸ φρόνημα τὸ ἔξω ἐπικρατοῦν, ἀφ' ὅτου ὁ λόρδος Ρῶσσελ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν, ὑπῆρχεν ὅτι ὅλως διάφορος ἦν ἡ διαγωγή μας (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε!). Παρεκάλει ἑπομένως τὸν ἔντιμον φίλον του, ἵνα καταθέσῃ τὰ ἔγγραφα μέχρι τῆς *14 Νοεμβρίου 1863*, ἅπερ εἶχεν οὗτος ἀποποιηθῇ ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι διαπραγματεύσεις ἦσαν ἐκκρεμεῖς, ἀλλὰ τώρα ἐπεζήτει αὐτὰ *μέχρι τῆς ἡμερομηνίας τῆς συνθήκης, ἥτις εἶχεν ὑπογραφῇ*. Ἀφ' οὗ ἡμεῖς ἑκουσίως προσεφέρθημεν ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ἐκείνης, ἀναδεχόμεθα ἐφ' ἡμῶν τὸ *στίγμα τῆς παρανόμου βίας καὶ τῆς ἀπίστου διπλωματίας*· ὥστε ἔχομεν ἀνάγκην νὰ γνωρίσωμεν ὁποία ποτὲ δύναμις ἐπὶ τῆς γῆς ἴσχυσε τοσοῦτον ἐπὶ τοῦ λόρδου Ρῶσσελ, ὥστε *νὰ κηλιδώσῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς πατρίδος του*. Ὁ ἀγορεύων λοιπὸν συνεπέρανε *προτείνων τὴν κατάθεσιν τῶν ἐγγράφων τῶν ἀφορώντων τὴν κατεδάφισιν τῶν τῆς Κερκύρας φρουρίων καὶ τὴν ἐξουδετέρωσιν τῆς Ἰονικῆς χώρας*»,

§ 86.— Οἱ πέντε ἀγγλικοὶ ὅροι διὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Ἑπτανήσου.

Τὸ βῆμα καταλαμβάνει ὁ Σμόλλετ ἐπιδοκιμάζων τὴν παραίτησιν τῆς προστασίας τὸ μὲν ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἶχε καταστῆ μισητὴ εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ ἡ προστασία ἦτο δαπανηρά, τὸ δὲ ὅτι ὀλίγην περιεποίει τιμὴν εἰς τὴν Μ. Βρετανίαν. Εἶτα προσθέτει τἀκόλουθα:

Σμόλλετ.«..........Εἰς τὰ τελευταῖα 15 ἢ 20 ἔτη οἱ νησιῶται ἐπεζήτουν τὴν ἕνωσίν των μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐπειδὴ εἶχον, ὡς ὁ βασιλεὺς Ὄθων, τὴν ἰδέαν μεγάλου τινὸς βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀπόστολοι ἐπέμποντο εἰς τὰς νήσους, ἵνα ὑποθάλπωσι τὴν δυσαρέσκειαν, καὶ ἐπετύγχανον· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἦν ἀτυχὴς εἰς τὰς προσπαθείας του πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ βασιλείου του, *ἐπειδὴ ἔκαμε τὴν ἀνοησίαν νὰ κινήσῃ τὴν ἀντιπάθειαν τοῦ εὐγενοῦς ὑποκόμιτος τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως*. Τὸ κοινοβούλιον ἐνθυμεῖται τίνι τρόπῳ οὗτος μετεχειρίσθη τὸν πρώην βασιλέα Ὄθωνα καὶ ὅτι *βρεταvικὸς στόλος ἀπεστάλη εἰς Πειραιᾶ οὐχὶ ἵνα προστατεύσῃ τοὺς Ἄγγλους πολίτας*, **ἀλλ' ἵνα ἐπιβάλῃ τὰς ἀδίκους ἀξιώσεις ἑνὸς ἑβραίου Μελιταίου, ὅστις ἐκαλεῖτο Πατσίφικος.** Τοῦτο κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀγορεύσαντος ὑπῆρξε μία τῶν τερατωδεστέρων ἀποπλανήσεων (Γέλως. Ἀκούσατε!). Καὶ διεθνὲς ζήτημα παρ' ὀλίγον νὰ γείνῃ ἀφορμὴ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν βίαν κατὰ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ εἴχομεν ἀξιώσεις ἐπὶ νησιδίου τινὸς καλουμένου *Σαπιέντζα* εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος παρακειμένου. Τὸ νησίδιον αὐτὸ μόλις εἶχε τὴν ἔκτασιν τῆς πλατείας τοῦ παλατίου καὶ ἦν ἐντελῶς ἀκατοίκητον (γέλως).

Ἡ βουλὴ θέλει περιπλέον ἐνθυμηθῇ *τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον*

ἐπέσυρε καθ' ἑαυτοῦ ὁ βασιλεὺς Ὄθων κατὰ τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του δαπάνῃ τῆς Τουρκίας. Ἀλλ' οἱ ὀξυδερκέστατοι Ἕλληνες, ὅταν εἶδον ὅτι ὁ βασιλεὺς Ὄθων ἦτο πρόσκομμα εἰς τὴν ποθητὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν των, τῷ ἐγνωστοποίησαν ὅτι δὲν ἐθεώρουν πλέον κατάλληλον, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν φράσιν τοῦ εὐγενοῦς λόρδου ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, ἵνα ἐπὶ αὐτῶν βασιλεύῃ. *Μόλις αὐτὸς ἀνεχώρησεν, ὁ εὐγενὴς κόμης διεκοίνωσε τῷ κ. Ἔλλιοτ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἦτο προθυμοτάτη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν προστασίαν τῶν Ἰονίων νήσων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος* **ὑπὸ τοὺς ὅρους· 1.** *Ἡ κυβέρνησίς της νὰ εἶναι μοναρχική·* **2.** Ὁ νέος βασιλεὺς νὰ εἶναι *συνταγματικός·* **3.**— ὁ δὲ ὅρος οὗτος ἦν δυσχερέστατος — *νὰ εἶναι πρόσωπον* **ἀνώτερον οἱασδήποτε ἀντιρρήσεως·** καὶ **4. «νὰ μὴν ἐπιζητήσῃ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπικρατείας αὐτοῦ μηδὲ θωπεύσῃ ἐπίβουλα σχέδια κατὰ τῆς γείτονος αὐτοῦ, τῆς Τουρκίας».**

§ 87. — «Οὐδεὶς τῶν πειναλέων Γερμανῶν πριγκίπων ἐδέχθη τὸν ἑλληνικὸν θρόνον!

Οἱ Ἕλληνες—προσθέτει ὁ Σμόλλετ—λίαν εὐχαρίστως ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις. Ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν ὑπῆρξεν ἐπιτυχεστάτη· καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ προσφορά, περὶ ἧς εἴπομεν, παρηκολούθησεν ἀμέσως τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὄθωνος, ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι *ἡ ἐπανάστασις προυκαλέσθη* **διὰ τῆς ἀγγλικῆς σκευωρίας.** Ὁ χηρεύων θρόνος κατὰ πρῶτον προσεφέρθη εἰς ἕνα γόνον τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Ἀγγλίας, ὅστις ἦν νέος δόκιμος ἐπὶ πολεμικοῦ τινος πλοίου τῆς Α. Μ. Ἀλλ' ἡ προσφορὰ εὐγενῶς ἀπερρίφθη καὶ τότε διαπραγματεύσεις τῇ συνδρομῇ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως *ἐγέ-*

νοντο πρὸς τοὺς ἄρρενας βλαστοὺς πάσης σχεδὸν αὐλῆς τῆς Γερμανίας· ἀλλ' οὐδεὶς **τῶν πειναλέων τούτων πριγκίπων** (γέλως) *ἤθελεν ἄνευ ὅρων νἀποδεχθῇ τὸν θρόνον. Ἐν τέλει δὲ ὅλων τῶν ἀποτυχιῶν μας* ὁ νῦν βασιλεὺς τῆς Δανίας ἀπεδέξατο τὸ στέμμα διὰ τὸν δευτερότοκον υἱὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον Χριστιανόν, *ἀλλ' ὑπό τινας ὅρους, ὧν ὁ πρῶτος* ἦτο ἡ παραχώρησις τῶν Ἰονίων Νήσων νὰ γείνῃ *ἅμα τῇ ἀναρρήσει τοῦ νέου βασιλέως· δεύτερος* δέ, ὅτι *ἐπιχορήγησις 12,000 λιρῶν στερλινῶν νὰ ὁρισθῇ τῷ νέῳ ἡγεμόνι* **(γέλως).** Ἐχρειάσθησαν ὀλίγοι μῆνες, ἵνα ληφθῇ ἡ συγκατάθεσις τῶν προστατίδων Δυνάμεων εἰς τοὺς ὅρους τούτους· ἀλλὰ τέλος αὐταὶ συνήνεσαν καὶ ὁ ἡγεμών, ὅστις μετωνομάσθη Γεώργιος, μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἔνθα παρουσιάσθη εἰς τὸν λαὸν τὸν ἐκλέξαντα αὐτὸν καὶ τὸν ηὐχαρίστησε λέγων *ὅ,τι τὰ μέλη τούτου τοῦ κοινοβουλίου οὐδέποτε λέγουσιν εἰς τοὺς ἐκλογεῖς των*, τουτέστιν ὅτι ἦλθε μεταξύ των *χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἱκανότητα καὶ χωρὶς πεῖραν* (γέλως).

Ἐπερώτα μετὰ ταῦτα ὁ ἀγορεύων ἐὰν **οἱ ὅροι,** *εἰς οὓς ὁ κόμης Ρῶσσελ ἀπέβλεπεν, ὅτε προέτεινε τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰονίων Νήσων, ἐξεπληρώθησαν κατά τινα τρόπον.* Ἐφανταζόμεθα, εἶπεν, ὅτι ἐκυβερνῶμεν τὰς νήσους ἐκείνας συνταγματικῶς, ἂν καὶ τὸ σύστημα τῆς διοικήσεώς μας ὑπῆρξε δεσποτικώτατον. Ἀλλὰ μακρὰν τοῦ νὰ φρονῇ ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων *ἦν πρόσωπον ἀνώτερον πάσης ἀντιρρήσεως*, ὡμολόγει ὅτι δὲν ἐγίνωσκε *τί ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐπίστευε δὲ ὅτι οἱοσδήποτε διὰ λαχνοῦ ἐκλεγόμενος ἐκ τῆς ἀπέναντι πτέρυγος τῆς βουλῆς, οἱοσδήποτε φιλέλλην, καὶ ὁ βουλευτὴς π. χ. τοῦ Γάλγουεϋ*[1] (Galvay), ἐὰν *προσεκα-*

---

[1] Ἐκ τῆς ἀγορεύσεως ἄλλου ῥήτορος φαίνεται, ὅτι ὁ βουλευτὴς τοῦ Γάλγουεϋ ἦν Τουρκόφιλος μέχρις ὑπερβολῆς ὡς νῦν ὁ Μπάρτλετ.

λεῖτο, ἤθελε καθέξει τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ἁρμοδιώτερα καὶ ἐπιτηρήσῃ ἀποτελεσματικώτερα ἢ ὁ νῦν βασιλεὺς τὸν ἀναρχικώτερον καὶ πανουργότερον λαὸν τῆς Εὐρώπης (γέλως).

§ 88.—Κατὰ τὸν Σμόλετ ὁ Γεώργιος δὲν ἦτο δυνατὸν ἀπολαμβάνων τὰς δωδεκακισχιλίας λίρας ἐτησίως νἀρκεσθῇ «δίδων γεύματα καὶ παχυνόμενος» χωρὶς νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κράτους.

«Ὁπωσδήποτε ἦτο βεβαιότατον—ἐξακολουθεῖ ὁ Σμόλλετ—ὅτι, ἐὰν ἡμεῖς περιεμένομεν ὅτι ὁ νέος ἡγεμὼν ἤθελεν ἡσύχως διαμείνει εἰς Ἀθήνας *ἀπολαμβάνων 12,000 λ. στ. κατ' ἔτος, δίδων γεύματα* **καὶ παχυνόμενος ἐν ἀνέσει, χωρὶς νὰ ὑποθάλψῃ ποσῶς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κράτους του, εἴτε θωπεύσῃ ἐπίβουλα σχέδια κατὰ τῆς γειτονικῆς χώρας, ἠθέλομεν ἐπὶ τέλους ἀπατηθῇ.** *Ἐὰν οὕτω ἔπραττεν, ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ* **ἤθελε καταστῇ περιφρονητικὴ εἰς τὰ ὄμματα τῶν ὑπηκόων του·** *ἡ συνθήκη, ἥτις ἔθεσεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος* **μὲ τόσα διπλωματικὰ ἐμβαλώματα,** *μόλις ἤθελε διαρκέσει ὅσον καὶ ἡ θέσασα τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δανικοῦ θρόνου, ἥτις ἤδη παρεβιά-ζετο ὑπὸ δύο τῶν συναλλαξαμένων μερῶν καὶ δὲν ἐνομίζετο ἀξία ὑποστηρίξεως ὑπὸ τῶν ἄλλων* (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε!). Ὡς πρὸς τὰ φρούρια ὤφειλεν ὁ ἀγορεύων νὰ εἰπῇ ὅτι εὐχαρίστως ἔβλεπεν ὅτι ἔμελλον νὰ καταστραφῶσιν».

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ Σμόλλετ προσθέτει τινὰ περὶ τῶν δαπανηθέντων ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἐπισκευὴν τῶν φρουρίων καὶ τελειώνει τὴν ἀγόρευσίν του οὕτω :

«Ἐὰν τὰ φρούρια ταῦτα ἔμελλον νὰ διατηρηθῶσιν, ἤθελον ἀπαιτεῖ ἄπειρα ἔξοδα· ἀλλ' ἂν ἔμελλον ταῦτα νὰ πέσωσιν εἰς ἄλλας χεῖρας— *καὶ ἂν ἠδύναντο νὰ ἐξασφαλίσωσι τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις κατεῖχεν αὐτὸν ἀπὸ δύο ἐτῶν, τοὐλάχιστον ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ κράτους* (γέλως), *ἤθελον καταστῇ ἀπειλὴ διὰ τὴν Τουρκίαν, ἧς ἡ συντήρησις ἐν τῇ ἀκεραιότητι αὐτῆς θεωρεῖται ὑπὸ πλείστων πολιτικῶν ὡς οὐσιωδεστάτη ἐγγύησις τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης*. Ὑπὸ ταύτας δὲ τὰς περιστάσεις ἐχαίρετο διὰ τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰονίων νήσων· *ἀδιάφορον δὲ κατὰ τὴν γνώμης του ἦτο τὸ ζήτημα ἂν ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχε* **μοναρχία** *ἢ* **δημοκρατία**.»

§ 89.—Ὁ ὑφυπουργὸς Λάϋαρδ ἐπιβεβαιοῖ τὸ Ἐλλιότειον ὑπόμνημα περὶ παραχωρήσεως τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ τοὺς γνωστοὺς ὅρους, ἐν οἷς ἡ νέα ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὸ βῆμα ἀνέρχεται ὁ **Λάϋαρδ** *ὑφυπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν*, ὅστις ὑπερασπίζεται τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν παριστῶν ὅτι ἡ παραχώρησις τῆς Ἑπτανήσου γίνεται ἐκ γενναιότητος, ἐν καλῇ πίστει καὶ ἵνα προαχθῶσι τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος. Ἐκθέτει τὴν κατάστασιν τῆς Ἑπτανήσου καὶ προσθέτει τἀκόλουθα :

Λάϋαρδ (ὑφυπ. τῶν ἐξωτερικῶν). «Μετὰ καιρὸν φρόνημα κραταιὸν ἐμορφώθη καὶ σύνταγμα ἐλευθέριον παρεχωρήθη εἰς τὰς νήσους, ἐλευθερώτερον παρ' ὅσον δύναταί τις νὰ φαντασθῇ. Αἱ παραχωρήσεις αὐταὶ ἀντὶ νὰ προάξωσι τὴν εὔνοιαν, ἥτις ὠφείλετο πρὸς ἡμᾶς, ἀπεναντίας ηὔξησαν τὴν ἀπέχθειαν. Τοὺς ἐλευθέρους θεσμοὺς ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ ἐγχώριοι ῥᾳδι-

οὔργοι, οἵτινες ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου διήγειραν κινήματα οὐ μόνον ἐν ταῖς Ἰονίοις Νήσοις, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Τότε ἠγέρθη τῶν ἐθνικοτήτων τὸ ζήτημα. Προεκηρύχθη δὲ ἡ ἀπαίτησις τῶν νήσων εἰς τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν. Ἀλλὰ τὸ περίεργον ἦτο, ὅτι οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κόμματος τούτου δὲν ἦσαν παντελῶς Ἕλληνες. Οὐδεὶς σχεδὸν ἔφερεν εἰμὴ ἰταλικὸν ὄνομα ἢ κατήγετο ἔκ τινος ἀποικίας ἰταλικῆς· Τὸ πλεῖστον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κερκύρας προήρχετο ἄλλως τε ἐξ Ἀλβανῶν. Ἡ βουλὴ αὐτῶν πολλάκις καὶ ἐπανειλημμένως ἐψήφισε τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν. Ἀλλὰ φυσικῷ τῷ λόγῳ δὲν συνηνέσαμεν. Τότε ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ παραχωρήσωμεν τὰς Ἰονίους νήσους εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλλὰς διετέλει τότε ἐν καταστάσει περίπου χρεωκοπίας (ἔντιμόν τι μέλος: «Καὶ διατελεῖ εἰσέτι εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν»). Ἡ λῃστεία ἐπεκράτει καὶ ὁ τόπος ἦν ἐν καταστάσει παντελοῦς παραλυσίας. *Σταθερὰ δὲ πολιτικὴ τῶν Ἑλλήνων προσέτι ἦτο* **τότε ἡ κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπιδρομή.** *Λίαν ἀνοίκειον θὰ ἦτο λοιπὸν νὰ παραχωρήσωμεν τὰς νήσους εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅ,τι πρὸ πολλοῦ προεβλέπομεν τέλος συνέβη καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς* μὴ ἀνεχόμενος πλέον τὴν κυβέρνησίν του *ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νἀναχωρήσῃ.* Διὰ πολὺν καιρὸν ἐμισούμεθα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὡς τὸ κύριον πρόσκομμα εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ σὶρ Θ. Οὐάϊς ὁ πρέσβυς ἡμῶν φιλέλλην εἰς τὴν ἀληθεστάτην σημασίαν τῆς λέξεως εἶχεν ἀπολέσει πᾶσαν συμπάθειαν εἰδοποιῶν διηνεκῶς τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν δι' ὅ,τι ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ· *παραινῶν αὐτὴν νἀπέχῃ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόρων τοῦ τόπου.* Ὁ βασιλεὺς ἔπεσε, καὶ *τότε*, μὲ ὅλας τὰς πρώην πρὸς ἡμᾶς ἀντιπαθείας οἱ Ἕλληνες ἑνωθέντες ὡς ἄνθρωπος εἷς προσέφερον τὸν θρόνον των

εἰς ἕνα Ἄγγλον ἡγεμονόπαιδα δεικνύοντες οὕτω ὅτι ἐπίστευον ὅτι *ἡ πολιτικὴ ἡμῶν ὑπῆρξε πάντοτε τῶν συμφερόντων αὐτῶν προαγωγός. Δὲν ἐκρίθη κατάλληλον*, ἵνα τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος γείνῃ ἀποδεκτὸν ὑπὲρ Ἄγγλου ἡγεμονόπαιδος. Ἀλλὰ μετὰ τὸ δεῖγμα τῆς πρὸς ἡμᾶς συμπαθείας *ᾐσθάνθημεν τὴν ἠθικὴν ὑποχρέωσιν νὰ εὕρωμεν ἁρμόδιον* πρόσωπον διὰ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον.

Ἀπεστάλη τότε ὁ Ἔλλιοτ εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἐξηγήσῃ τῇ ἑλλ. κυβερνήσει διὰ τίνας λόγους δὲν ἠδυνάμεθα νἀποδεχθῶμεν τὴν προσφοράν, *συνάμα δὲ νὰ συμβουλεύσῃ ὅπως διατηρηθῇ ἡ μοναρχικὴ μορφὴ τῆς κυβερνήσεως*· **νὰ παραιτήσωσι τὰ ἐπιθετικὰ σχέδια καὶ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόρων τοῦ τόπου. Ἐὰν ἡ κυβέρνησις ὑπεχρεοῦτο εἰς τοιαύτην πολιτικήν,** ὁ κ. *Ἔλλιοτ εἶχεν ὁδηγίας νὰ ὑποσχεθῇ* **ὅτι ἡ Ἀγγλία** *τῇ συγκαταθέσει τῶν Μ. Δυνάμεων* **ἤθελεν ἑνώσει τὰς νήσους μετὰ τῆς Ἑλλάδος.** Εἶναι ἀληθὲς ὅτι *ἕνεκα διαφόρων περιστάσεων δὲν ἦτο εὔκολον νὰ εὑρεθῇ πρόσωπον ἐκλέξιμον ὁπωσδήποτε διὰ τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος*».

§ 90.— Τὰ πάντα ἐγένοντο ἐν Κοπεγχάγῃ γνωστὰ καὶ ἀποδεκτὰ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου καὶ τοῦ Σπόννεκ, ὅστις μάλιστα προέτεινε τὴν οὐδετερότητα ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

«Αἱ τρεῖς Μ. Δυνάμεις συνεφώνησαν νὰ μὴ τεθῇ ἐπ' αὐτοῦ οὐδὲν μέλος ἐκ τῶν βασιλικῶν αὐτῶν οἴκων· τοῦτο δὲ περιέστειλε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεξίμων. Τέλος ὁ θρόνος προσεφέρθη τῷ ἡγεμονόπαιδι Γουλιέλμῳ τῆς Δανίας καὶ *ἐγένετο* **ἀποδεκτὸς** παρὰ τῶν ἐπιτρόπων του ἐν ὀνόματι τούτου, ἡ δ' ἐκλογὴ

ἐπεκυρώθη παρὰ πασῶν τῶν Μ. Δυνάμεων. Πρὸς μεταβολὴν τῆς δυναστείας ἦν ἐπάναγκες νὰ ἐπιτύχωμεν πρὸ πάντων συνθήκην ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἐμόρφωσαν τὴν Ἑλλάδα ὡς ἔχει καὶ ἐγγυήθησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν της. Ἡ κυβέρνησις τῆς Α. Μ. ἐπέτυχε τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ρωσίας καὶ Γαλλίας εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς δυναστείας, καὶ ὅπως τεθῇ ὁ ἡγεμονόπαις Γουλιέλμος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος ὡς βασιλεὺς Γεώργιος. Ἐν τῇ συνθήκῃ συνεφωνήθη νὰ παραχωρηθῶσιν αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι εἰς τὴν Ἑλλάδα *καὶ περιπλέον* **αἱ τρεῖς Δυνάμεις νὰ παραχωρήσωσι 4,000 λίτρας στερλίνας κατ' ἔτος** *ἐκ τοῦ τόκου τοῦ ὀφειλομένου αὐταῖς παρὰ τῆς Ἑλλάδος* **καὶ 10,000 λίρ. στερλ.** *κατ' ἔτος νὰ ὁρισθῶσι λόγῳ ἐπιχορηγήσεως τῷ βασιλεῖ ἐκ τοῦ ἰονικοῦ εἰσοδήματος*. Τὸ ἀκόλουθον βῆμα ἦτο νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ συναίνεσις τῶν Δυνάμεων τῶν ὑπογραψασῶν τὴν σύμβασιν τοῦ 1815 εἰς νέαν συνθήκην, δι' ἧς ἐγένετο ἡ παραίτησις τῆς προστασίας τῶν Ἰονίων Νήσων, ἥτις εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ὁ ἔντιμος φίλος τοῦ ἀγορεύσαντος εἶπεν ὅτι ἡ συνθήκη περιεῖχε ὅρον ἄγνωστον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν κόμιτα Σπόννεκ, εἰς τὸν λαὸν τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς παρελεύσεως τοῦ Ὀκτωβρίου. *Παράδοξος ἡ διαβεβαίωσις αὕτη, ἐπειδὴ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ φρούρια ἔμελλον νὰ κατεδαφισθῶσι* **καὶ αἱ νῆσοι νὰ ἐξουδετερωθῶσιν** *εἶχεν ἤδη διαδοθῇ καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Εἶχεν εἰς χεῖράς του ὁ ἀγορεύων* καὶ **ἐπίσημα ἔγγραφα**[1] **δεικνύοντα** ὅτι **ἡ ὑπόθεσις αὕτη συνεζητήθη ἐν**

---

[1] Τὰ ἔγγραφα ταῦτα διὰ λόγους εὐνοήτους οὔτε κατέθεσεν οὔτε ἐπέδειξεν ὁ Ἄγγλος ὑφυπουργός.

Κοπεγχάγῃ πολὺ πρὶν ἢ ὁ βασιλεὺς καταλίπῃ τὴν πόλιν ἐκείνην. Τόσῳ δὲ ἡ Α. Μ. ὅσῳ καὶ ὁ κόμης Σπόννεκ ἦσαν καλῶς πληροφορημένοι περὶ τοῦ τί ἐπροτάθη νὰ γείνῃ· *ὁ δὲ κόμης Σπόννεκ περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους οὐ μόνον* **εἶχε συναινέσει εἰς τὴν πρότασιν, ἀλλὰ καὶ ὑπέβαλεν ὅτι ἔπρεπεν ὅλη ἡ Ἑλλὰς νὰ κηρυχθῇ οὐδετέρα.** Τῇ 30 Ἰουνίου ὁ εὐγενὴς φίλος του ὁμιλῶν ἐν ἑτέρῳ τόπῳ εἶπεν, ὅτι ἦτο ἀμφίβολον μήπως τινὰ φρούρια ἔμελλον νὰ καταστραφῶσιν, ἐπειδὴ ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἐλάχιστον στρατὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου τὰ μεγάλα φρούρια ἤθελον μόνον εἶσθαι πειρασμὸς εἰς ξένην τινὰ δύναμιν ἵνα τὰ καταλάβῃ. Ὁ ἐν *Κοπεγχάγῃ πρεσβευτὴς ἡμῶν ἦλθεν* ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ ζητήματος *εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ κόμητος Σπόννεκ, ὥστε τὴν πρότασιν* **ἐγνώριζε κάλλιστα ἐντελῶς καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ σύμβουλός του».**

§ 91. — Ἡ παραίτησις τῶν ἐπιθετικῶν σχεδίων κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπεβλήθη κατὰ τὸν Λάϋαρδ χάριν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ὑφυπουργὸς Λάϋαρδ ἐξακολουθεῖ ἐξηγῶν τὰς διατάξεις τῆς συνθήκης καὶ πληροφορῶν τὸ κοινοβούλιον περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου, τελειώνει δὲ τὴν ἀγόρευσίν του ὡς ἀκολούθως :

«Καθ' ὅσον δὲ ἀπέβλεπε, λέγει, τὴν Ἑλλάδα, εἶχον πράξει τὸ κατὰ δύναμιν ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐφρόντισαν εἰλικρινῶς περὶ τῶν συμφερόντων της. Ἐπεθύμουν νὰ ἔχῃ κυβέρνησιν συνταγματικήν, *νὰναπτύξῃ τοὺς πόρους της καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λαοῦ* **αὐτῆς** (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε!). *Κατεδίκαζον* **τὴν κατὰ τῶν ἄλλων ἐπι-**

κρατειῶν ἐπέθεσιν· ἐφρόνουν δὲ ὀρθῶς καὶ δικαίως θέσαντες μεταξὺ τῶν ὅρων τῆς τῶν νήσων παραχωρήσεως τὸ νὰ παραιτήσῃ ἡ Ἑλλὰς πάντα τὰ ἐπιθετικὰ σχέδια κατὰ τῶν γειτόνων της.

Αἱ νῆσοι ἐκεῖναι κατοικούμεναι ὑπὸ λαοῦ βιομηχάνου ἤθελον πολὺ συντελέσει εἰς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἂν *ἡ Κέρκυρα ἔμελλε νἀποβῇ* **φωλεὰ τῶν ῥαδιούργων** *καὶ καταστῇ βάσις πρὸς* **ἐπιχείρησιν ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν γειτόνων,** τότε ἡ παραχώρησις ἤθελε μᾶλλον συντελέσει εἰς τὴν δυσπραγίαν της καὶ *ἤθελε περιπλέξει αὐτὴν μὲ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη* (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε!). Ὡς πρὸς τὰ ζητούμενα ἔγγραφα ἤθελεν εἶναι πρόσφορον νὰ κατατεθῶσι μέχρι τέλους τοῦ Νοεμβρίου. Ἤλπιζε δὲ ὅτι ἡ συνθήκη ἤθελεν ὑπογραφῇ μετὰ τὸ Πάσχα, καὶ τότε ἠδύναντο νὰ προσαχθῶσι καὶ τὰ λοιπὰ ἔγγραφα».

§ 92.—Ἀγορεύσεις Γέρβις καὶ Φορτέσκυ.

Τὸν ὑφυπουργὸν διαδέχεται εἰς τὸ βῆμα ὁ λοχαγὸς **Γέρβες,** ὅστις διὰ βραχέων κατακρίνει τὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν κατεδάφισιν καὶ τὴν ἐξουδετέρωσιν: «Αἱ νῆσοι ἔμελλον νἀποτελέσωσι, λέγει, μέρος κράτους «συνταγματικοῦ καὶ ἀνεξαρτήτου», ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ 3ου ἄρθρου· τί λοιπὸν ἐσήμαινεν ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ νὰ ἐπισταθμεύσῃ στρατὸς ἢ στόλος εἰς ἐκείνας τὰς νήσους;» Μετ' αὐτὸν ὁμιλεῖ ὁ **Φορτέσκυ** διὰ μακρῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν συντάξεων καὶ τῶν ἀποζημιώσεων, παρατηρεῖ δέ: «ὅτι ἡ συνθήκη αὕτη ἐγέννησε δυσαρέσκειαν μεταξὺ τῶν Ἰονίων καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ μεμψιμοιρῶσι διὰ **τοὺς ὅρους,** *τοὺς ὁποίους ἡ Ἀγγλία ἐθεώρησε ἀναγκαίους διὰ νὰ κατωρθώσῃ τὴν ἕνωσιν».*

Εἶτα προσέθηκε καί τινα περὶ τῶν δαπανηθέντων διὰ τὰ φρούρια περὶ τῆς διοικήσεως ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ περὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀποστολῆς τοῦ Γλάδστωνος.

§ 93.—«Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις περιέφερε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην τὸ ἑλληνικὸν στέμμα κατακυροῦσα αὐτὸν εἰς τὸν προσφέροντα καλλιτέρας προτάσεις.»

Τὸν Φορτέσκυν διαδέχεται ὁ Φιτζίγεραλδ, ὅστις ὁμιλεῖ σχετίζων καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος.

Φιτζίγεραλδ. «Ὁ ἀξιότιμος προαγορεύσας ὑπεστήριξεν ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βρεττανικῆς δεσποτείας εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἦτο τὸ νὰ καθιερώσῃ ἓν εἶδος παραδείσου, ὅτι τακτικὴ κυβέρνησις ἀντικατέστησε τὴν ἀταξίαν, ὅτι αἱ γενόμεναι ὁδοὶ περιεποίησαν μεγάλα εὐεργετήματα εἰς τὰς νήσους. Ἀλλ' ὁποία ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος; Δὲν ὑπῆρχε κράτος ἐν τῇ Εὐρώπῃ εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβον ὀλιγωτέραν πρόνοιαν περὶ τῆς εὐημερίας τοῦ λαοῦ παρ' ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐν τούτοις ὁ ἀξιότιμος κύριος εἶπεν ὅτι, ἀφοῦ κατέστησεν εὐδαίμονας τὰς Ἰονίους διὰ τῆς βρεττανικῆς διηκήσεως, ἔμελλεν ἤδη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν προστασίαν καὶ νὰ ἑνώσῃ αὐτὰς μετὰ χώρας πρὸ πολλοῦ ὑπὸ τῆς ἀναρχίας πιεζομένης! Ἐφρόνει, ὅτι ἡ παροῦσα περίπτωσις εἶναι ἐξ ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας ἀνεμίχθη ἡ κυβέρνησις χωρὶς νὰ κάμῃ κανὲν καλόν, ἀλλ' ἐκθέσασα τὴν πίστιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ τόπου τούτου. Ποία ἦτον ἡ πορεία τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ προηγουμένου βασιλέως;

Ὁ ἀγορεύων *δὲν ἤθελε νὰναφέρῃ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀγ-*

γλικὴ κυβέρνησις **περιέφερε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην τὸ ἑλληνικὸν στέμμα, κατακυροῦσα αὐτὸ εἰς τὸν προσφέροντα καλλιτέρας προτάσεις.** ('Ακούσατε! 'Ακούσατε !).

§ 94.—Εὗρε τέλος πάντων πρίγκιπα ἀποδεχθέντα ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς πραγματικῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου.

«'Εφρόνει — ἐξηκολούθησε λέγων ὁ Φιτζίγεραλδ — ὅτι οἱ ὑπουργοὶ τῆς βασιλίσσης ἐξέθεσαν βαρέως τὸν τόπον τοῦτον ἐπιτρέψαντες *χάριν ἰδιαιτέρων σκοπῶν* νἀναμιχθῇ μὲ τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν τὸ ὄνομα μέλους τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς 'Αγγλίας, *ἐν ᾧ ἐγίνωσκον καλῶς*, ὅτι *ὁ πρίγκηψ οὗτος οὐδέποτε ἤθελε δεχθῇ τὸν ἑλλην. θρόνον καὶ ὅτι τὸ ὄνομά του ἐρρίφθη μόνον εἰς τὸ μέσον διὰ νὰ καταστραφῶσιν αἱ ἀξιώσεις Ρώσου πρίγκιπος* ("Ακουσον! "Ακουσον!). **'Εκπλειστηριάσασα τὸ ἑλληνικὸν στέμμα** *καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην ἡ κυβέρνησίς εὗρε* **τέλος πάντων πρίγκιπα δυνάμενον νὰ δεχθῇ αὐτό,** *ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς πραγματικῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος*. Ὁ σήμερον βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἐπείσθη νὰ μεταβῇ κατεπειγόντως εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὶν ἢ ἐκτελεσθῇ ἡ πραγματικὴ ἕνωσις, καὶ μάλιστα μέχρι σήμερον δὲν ἔλαβε χώραν πραγματικὴ ἕνωσις. Ἡ κυβέρνησις ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ὅτι ὁ ὅρος οὗτος εἶχε συμφωνηθῇ, ὅτι ἦτο ὅρος τοῦ ὁποίου ἡ πλήρωσις δὲν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς θελήσεώς της ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἑπομένως ἡ κυβέρνησις ὤφειλε νἀπευθυνθῇ πρὸς τὰς δυνάμεις ἐκείνας, ὅπως ἐπιτύχῃ διὰ τῆς συγκαταθέσεώς των τὴν τροποποίησιν

τῶν συνθηκῶν τοῦ 1815. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις αὗται ἤθελον συμφωνήσει περὶ τῆς ἑνώσεως ἐπὶ ὅροις, οὓς ἡ κυβέρνησις δὲν ἦτο ὑπόχρεως νἀποδεχθῇ. Πρῶτον σφάλμα τῆς κυβερνήσεως ἐθεώρει ὅτι, γενομένης συμφωνίας ὅτι ἔμελλε νὰ λάβῃ χώραν πραγματικὴ ἕνωσις μετὰ τῆς Ἑλλάδος, *ἡ κυβέρνησις ἔπεισε τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα*, **καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἐκτεθῇ πρὶν ἢ γείνῃ ἡ ἕνωσις** (*Λάϋαρδ.* Ὄχι!). Ὁ ἀξιότιμος κύριος ὡμίλησεν ἤδη καὶ ἡ κραυγὴ «ὄχι» δὲν εἶναι ἀπάντησις, ἀλλ' ὅλως *διόλου ἀπρεπής*... ..«

§ 95.—Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία ἐξηπάτησε καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἰονίους.

«Ἡ κακὴ πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεως —προσέθηκεν— ἦτο προφανὴς καὶ ἐκ τῆς γενομένης ἑνώσεως. Εἶπον εἰς τοὺς Ἴονας καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅτι ἐπρόκειτο νὰ γείνῃ *πραγματικὴ* μεταξὺ αὐτῶν ἕνωσις, ἀλλ' οὐδεὶς λόγος ἐγένετο περὶ **ὅρων**· δὲν εἶχον πληροφορηθῇ ὅτι ἡ ἕνωσις θὰ ἦτο τοιαύτη ὥστε ἀμφότεροι νὰ τὴν θεωροῦν οὐχὶ ὡς πλεονέκτημα, **ἀλλ' ὡς αἶσχος** (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε!). Ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νἀρχίσῃ διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, καὶ συνῆψε συμφωνίας, καθ' ἃς μόνον αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἠδύναντο νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Πρῶτος ὅρος τῶν συμπεφωνημένων ἦτο ἡ *κατεδάφισις τῶν φρουρίων*. Ἐπεθύμει ὁ ἀγορεύων νὰ τῷ δείξῃ ἡ κυβέρνησις μίαν συνθήκην ἢ ὅρον οἱασδήποτε συνθήκης δι' ὧν εἶχε δικαίωμα νὰ καταστρέψῃ τὰ φρούρια ἐκεῖνα (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε!)». Ὁ ῥήτωρ ἐξακολουθεῖ κατακρίνων τὴν συνθήκην διὰ τῆς διατάξεως περὶ κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων καὶ περὶ οὐδετερό-

τητος τῶν νήσων, εἶτα δὲ περατοῖ τὴν ἀγόρευσίν του διὰ τῶν ἀκολούθων πικρῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἐκφράσεων : «Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ κυβέρνησις *κατεχράσθη τὴν ἐξουσίαν* της—λέγει—ὡς πρὸς τὰ φρούρια. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν *ἐξουδετέρωσιν τῶν Ἰονίων νήσων*, ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο ἐπικίνδυνον εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐν ᾧ ὡς πρὸς τοὺς ἐμπορικοὺς κανονισμοὺς ἔκαμεν ὅ,τι ἦτο δυνατὸν διὰ νὰ *ἐμποδίσῃ τὴν μέλλουσαν εὐημερίαν τῶν Ἰονίων νήσων* (Ἀκούσατε ! Ἀκούσατε !). Ἔπραξε δὲ ὅλα ταῦτα ἄνευ σκιᾶς ἐξουσίας καὶ ἄνευ δικαιώματος. Πράττουσα δὲ ταῦτα **ἐξηπάτησε συγχρόνως καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἰονίους.** Συνέπεια δὲ τούτων εἶναι ὅτι παραδίδει εὐδαίμονα κατοχὴν τοῦ βρεττανικοῦ στέμματος εἰς μακρὸν μέλλον ἀναρχίας καὶ ἐπαναστάσεως. (Ἀκούσατε! ἀκούσατε !)».

§ 96.—Ὁ Γλάδστων ἐν ὀνόματι τῆς κυβερνήσεως ἐπιβεβαιοῖ τὰς δηλώσεις τοῦ Λάϋαρδ.

Ἤδη λαμβάνει τὸν λόγον ὁ θαλερὸς πρεσβύτης καὶ μέλος διαπρεπὲς τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου, ὅστις μετά τινας χαριτολογίας *ἐπιβεβαιῶν τὰ ὑπὸ τοῦ ὑφυπουργοῦ Λάϋαρδ εἰρημένα προστίθησι :* «Ὁ ἀξιότιμος φίλος μου παρέστησεν, ὅτι ὁ λαὸς τῶν Ἰονίων νήσων ἀπήλαυσε μεγάλα εὐεργετήματα ὑπὸ τὴν βρεττανικὴν διοίκησιν, καὶ ἐν τούτοις εἶχε κυριευθῇ ὑπὸ ἀκάθεκτον ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνώσεως. Τὸ γεγονὸς τοῦτο φαίνεται παράδοξον καὶ ἀσυνεπὲς εἰς τὸν ἀξιότιμον φίλον μου. Ἐγὼ δὲ τοὐναντίον ἰσχυρίζομαι, ὅτι εἰς τὴν ἀγόρευσίν του δὲν ὑπάρχει οὔτε παράδοξον οὔτε ἀσυνεπές. Διότι ἐπὶ τέλους *τὰ ὑλικὰ πλεονεκτήματα δὲν ἀπαρτίζουν τὸ σύνολον τοῦ βίου ἑνὸς*

λαοῦ. Ὑπάρχει τι ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐν τῷ πνεύματι, ἐν ταῖς παραδόσεσι καὶ τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάντοτε ὑπεστήριξα, ὅτι οἱ Ἰόνιοι τοὺς ὁποίους ἄλλοτε ἐσυνειθίζομεν νὰ μεμφόμεθα διὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς μετὰ τῶν ὁμοφύλων των ἐνώσεως, οἱ Ἰόνιοι οὗτοι, λέγω, *ἤθελον εἶσθαι οἱ ταπεινότεροι τῶν ἀνθρώπων, ἂν δὲν ἐπόθουν νὰ συμμερισθῶσι τοὺς πολιτικοὺς καὶ ἐθνικοὺς πόθους τῶν ἀδελφῶν των*. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ φαῦλοι ἐκ τῶν Ἰονίων ἐκαπηλεύοντο τὸ ῥιζωμένον τοῦτο αἴσθημα τῆς τιμίας καὶ ἀγαθῆς μερίδος τοῦ ἰονικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ πλησιάσας ὅλας τὰς τάξεις, ὅλα τὰ πολιτικὰ κόμματα καὶ ὅλας τὰς βαθμίδας τοῦ λαοῦ δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω ἄλλην διαφορὰν μεταξὺ τοῦ λαοῦ, εἰμὴ μόνον, ὅτι *πάντες μὲν ἐπιθυμοῦσι τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν*, ἀλλ' οἱ μὲν ἀγαθοὶ πολῖται αἰσθάνονται αὐτήν, ἐν ᾧ οἱ φαῦλοι τὴν καπηλεύονται (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε!)».

§ 97. — Καὶ οἱ Τόρεις σύμφωνοι εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν Οὐΐγων.

«Ἡ πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεως τῆς βασιλίσσης — ἐξακολουθεῖ ὁ ἡγέτης τῶν Οὐΐγων—ἐπὶ τοῦ ἰονίου ζητήματος πρὸ πολλοῦ ἐτέθη ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ τόπου. Ὅτε δὲ ἡ κυβέρνησις ἔλαβε τὴν ὁριστικὴν περὶ τούτου ἀπόφασιν ἔκαμε γνωστὸν τοῦτο καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ὑπῆρξεν εἴς τινας ἡ διάθεσις νὰ παραπονεθῶσιν, ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἔμελλε νὰ διαπραγματευθῇ *ἐν σκότει καὶ παραβύστῳ* καὶ ὅτι ἡ Ἀγγλία ἔμελλε νὰ στερηθῇ τῆς προστασίας.

Τὰ πράγματα ὅμως ἀναιροῦν τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον. Καθ' ὅλην τὴν προηγουμένην σύνοδον ἡ πρόθεσις τῆς κυβερνήσεως ἦτο φανερὰ ὡς ἡ ἡμέρα. Ἐὰν οἱ ἀξιότιμοι κύριοι ἦσαν ἐναν-

τίον τῆς παραχωρήσεως, διὰ τί νὰ μὴ ἀναφερθῶσι πρὸς τὸ στέμμα ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Δὲν ἐγένετο παράκαιρος ὑποχρέωσις διὰ νὰ ἐξαναγκασθῇ τὸ στέμμα (Ὢ! Ὢ!), ἀφοῦ πολὺ ὕστερον ἦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κοινοβουλίου νὰ ἐπεμβῇ καὶ ἐμποδίσῃ τὰ ἐνεργείας τῆς ἐκτελιστικῆς ἐξουσίας.

Διὰ τί δὲν προεκαλέσατε εἰλικρινῶς βραδύτερον τὴν γνώμην τοῦ κοινοβουλίου; Εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅτι οἱ ἀξιότιμοι ἀντιπολιτευόμενοι δὲν εἶχον τὴν αὐτὴν γνώμην ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ὑπάρχει ἔξοχον καὶ διακεκριμένον πρόσωπον τῆς ἀντιπολιτεύσεως, μετὰ *τοῦ ὁποίου συνεννοήθην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου*, καὶ ὅστις ὤφειλε νὰ εἶναι τὸ ὄργανον τῶν ἀξιοτίμων μελῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἂν ἦτο ἐναντίος εἰς τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰονίων νήσων, ἐννοῶ τὸν ὑπουργὸν τῶν ἀποικιῶν ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ λόρδου Δέρβυ. Διὰ τί αὐτὸς δὲν εἶναι εἰς τὴν ἕδραν του τὸ ἑσπέρας τοῦτο; Διὰ τί ἀφήνει εἰς τὸν ἀξιότιμον κ. Φιτζίγεραλδ καὶ εἰς τὸν ἐπὶ τῶν δημοσίων ἔργων ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ λόρδου Δέρβυ, νὰ διεκδικῶσι τὸν τίτλον τοῦ ἑπτανησιακοῦ λαοῦ, νὰ μένῃ ὑπὸ τὸ βρεττανικὸν στέμμα; Ὁ κ. Λύττων οὐδέποτε ἤνοιξε τὸ στόμα του διὰ νἀντείπῃ κατὰ τῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰονίων νήσων.

Καὶ ἐν τούτοις αὐτὸ εἶνε τὸ καταλληλότερον πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἂν εἶχεν ἐναντίαν γνώμην, θὰ ἦτο εἰς τὴν ἕδραν του τὴν ἑσπέραν ταύτην διὰ νὰ κατηγορήσῃ τὴν πορείαν τῆς κυβερνήσεως· καὶ καθόσον γνωρίζω τὸν ὑψηλὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀνδρός, ἂν εἶχε διάφορον γνώμην θὰ ἦτο εἰς τὴν ἕδραν του. Ὁ ἀξιότιμος κύριος δὲν ἠθέλησε νὰ θίξῃ τὸ ζήτημα τοῦτο οὔτε τὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἔκαμεν ἐνστάσεις εἴς τινα καθέκαστα τῶν πράξεών μας. Λέγει, ὅτι συνήψαμεν συμφωνίας ἐπὶ τῷ ὅρῳ τοῦ νὰ ἑνωθῇ ἡ Ἑπτά-

νησος *πραγματικῶς* μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι παρεχωρήσαμεν **ὅρους**, τοὺς ὁποίους δὲν εἴχομεν τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐκπληρώσωμεν. Ἀναμφιβόλως καὶ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς ὅλας τὰς διαπραγματεύσεις εἶναι δύσκολον νὰ γείνῃ εὐάρεστος συμβιβασμὸς περὶ ὅλων τῶν λεπτομερειῶν. Ὑπῆρχον πολλὰ μέρη, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ συμβουλευθῶμεν, ἐν ᾧ ἡμεῖς εἴμεθα εἰς πολὺ διαφορετικὴν θέσιν. Ἔπρεπε νὰ συμβουλευθῶμεν πρῶτον τὸν λαὸν τῶν Ἰονίων νήσων, μετὰ ταῦτα τὸ ἑλλην. κράτος, τὸ ὁποῖον τότε δὲν εἶχεν ὁμαλὴν καὶ ὠργανισμένην κυβέρνησιν. Ἔπρεπε νὰ συνεννοηθῶμεν μὲ τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ γείνῃ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος».

§ 98.—Ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς οὐδέποτε ὑπῆρξε, κατὰ τὸν Γλάδστωνα, ἀδελφική, γενναία ἢ ἀξία ἐμπιστοσύνης.

Ὁ Γλάδστων μετὰ ἐξηγήσεις περὶ τῶν συνεννοήσεων αἵτινες ἐπεβάλλοντο μετὰ τῶν Δυνάμεων προσθέτει : «Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν καταστροφὴν τῶν φρουρίων τούτων ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἂν ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις περιώριζε τὴν ἀπαίτησίν της εἰς τὴν κατασκαφὴν τοῦ νέου φρουρίου εὐλόγως ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ τις, ὅτι ἠθέλαμεν συμβουλευθῇ ἀποτελεσματικῶς τὰ αἰσθήματα τῶν Κερκυραίων καὶ ὅτι οὐδὲν τῶν ἰσχυρῶν ἐκείνων αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξηγέρθησαν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, δὲν ἤθελον ἐρεθισθῇ. Δὲν θέλω νὰ εἴπω, ὅτι ἡ Αὐστρία ἠδίκησε καὶ προσέβαλε τοὺς Κερκυραίους, ἀλλ' ὅτι οὗτοι εἶναι ἰδίως ἀφιερωμένοι εἰς τὰ φρούρια ἐκεῖνα. Τὰ φρούρια συνδέονται μὲ τὰς παραδόσεις των· τοὺς ὑπενθυμίζουν τοὺς χρόνους τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ· καὶ θέλει εἶναι λίαν λυ-

πηρὸν εἰς τὸν λαὸν τῶν Ἰονίων νήσων νὰ βλέπῃ κατασκαπτόμενα τὰ φρούρια ἐκεῖνα μὲ τὴν ὑπόνομον, μὲ τὸν πέλεκυν καὶ μὲ τὴν σκαπάνην. Ἀλλ' ἆρά γε ἤθελεν εἶναι δικαιολογημένη ἡ κυβέρνησις ἂν μετεχειρίζετο τὸν ὅρον τῆς κατεδαφίσεως ὡς λόγον τοῦ νἀνακαλέσῃ τὴν συναίνεσιν τῆς Μ. Βρεττανίας ἐκ τῶν θεμελιωδῶν βάσεων τῆς διαπραγματεύσεως καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ματαιώσῃ τὸν μέγαν πόθον τῶν Ἰονίων ὑπὲρ τῆς μετὰ τῶν ἀδελφῶν των ἑνώσεως ; Προδήλως τὸ κύριον καθῆκον ἡμῶν ἦτο νὰ ἐνεργήσωμεν καλῇ τῇ πίστει ὅπως φέρωμεν εἰς πέρας ὅ,τι ἐθεωρούσαμεν ὡς πόθον τοῦ λαοῦ, καθ' ὅσον ἐσυμβιβάζετο πρὸς τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, καὶ νὰ θυσιάσωμεν ὅλα τὰ δευτερεύοντα συμφέροντα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου (Ἀκούσατε !). Ἂν καὶ ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι βλέπω μεθ' ὑπονοίας καί τινος ἀπεχθείας τὴν αὐστριακὴν πολιτικὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς, πολιτικὴν ἡ ὁποία, φρονῶ, *οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀδελφική, γενναία ἢ ἀξία ἐμπιστοσύνης* (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε !). Πιστεύω, ὅτι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην περίπτωσιν δὲν εἶχε τὴν πρόθεσιν νὰ βλάψῃ ἢ νὰ τραυματίσῃ τἀληθῆ πολιτικὰ συμφέροντα τῶν Ἰονίων».

§ 99. — Ὁ Γλάδστων παραινῶν τοὺς Ἕλληνας «νὰ ἐγκαταλίπωσι πᾶν ὀνειροπόλημα κατακτήσεως καὶ πάντα πειρασμὸν ἐπιθέσεως, ἵνα ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν εἰρηνικὴν βιομηχανίαν....»

«*Δὲν συμφέρει οὔτε εἰς τοὺς Ἑπτανησίους*— προσθέτει ὁ Γλάδστων—*οὔτε εἰς τοὺς Ἕλληνας* **νὰ κυριεύωνται ἀπὸ τὰ ἀπατηλὰ θέλγητρα τῶν μεγάλων φρουρίων**

μήπως παρακινηθῶσιν ἢ παραφερθῶσιν ἀκαίρως *εἰς τὴν πολιτικὴν παλαίστραν* καὶ ἐπειχθῶσι νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἀώρως διὰ βεβιασμένων καὶ παρὰ φύσιν ἀγώνων ὅ,τι πιθανὸν δύναται νὰ εἶναι ἐν ταῖς βουλαῖς τῆς θείας Προνοίας, *ἡ μέλλουσα τύχη τῆς φυλῆς των»*.

«Ὢν *εἷς τῶν εἰλικρινῶς ἀφοσιωμένων εἰς τοὺς Ἕλληνας*, ὁμολογῶ τὴν σπουδαίαν ἐπιθυμίαν νὰ *πεισθῶσιν ἀποφασιστικῶς* — καὶ τοῦτο ἀπαιτεῖ ἀπόφασιν — **νὰ ἐγκαταλείπωσι πᾶν ὀνειροπόλημα κατακτήσεως καὶ πάντα πειρασμὸν ἐπιθέσεως, καὶ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῆς εἰρηνικῆς βιομηχανίας, εἰς τὴν καθιέρωσιν καλῶν νόμων, εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἑνώσεως καὶ εἰς τὴν εἰρηνικὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόρων τοῦ ἔθνους των[1]»**. Πιστεύω δέ, ὅτι ἐν τῇ σοβαρᾷ ταύτῃ κρίσει τῆς ἱστορίας των θέλουσιν ἀποβάλει *τὴν ματαίαν φιλοδοξίαν καὶ ὑπερηφάνειαν ὑπὲρ τῶν στρατιωτικῶν ἱδρυμάτων*, τὰ ὁποῖα ἦτο τὸ *ἐλάττωμα καὶ τὸ μέγα δυστύχημα τῆς πεσούσης κυβερνήσεως*, καὶ αἱ ὁποῖαι ἤθελον ἔτι μᾶλλον ἐπιταθῇ, ἂν ὁ λαὸς οὗτος ἀριθμητικῶς τόσον μικρὸς ἤθελεν ἀρχίσει *νὰ ἐγκαυχᾶται διὰ τὴν κατοχὴν φρουρίων, τὰ ὁποῖα κατατάττονται μεταξὺ καὶ αὐτῶν τῶν πρώτων τῆς Εὐρώπης φρουρίων* (Ἀκούσατε !). Ὑπάρχει καὶ ἄλλος ἰσχυρισμὸς μᾶλλον διακεκριμένος ἐκτεθεὶς παρὰ τοῦ ἀξιοτίμου μέλους, τὸ ὁποῖον φρονεῖ, ὅτι *ἐξηπατήσαμεν* πρῶτον μὲν τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν βουλὴν τῶν Ἑπτανησίων, ἀναβαλόντες τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν

---

[1] Καὶ ταῦτα πάντα ἀποδεικνύουσι μίαν ἔτι φοράν, ὅτι οἱ Οὐίγοι «ἐν τῇ ἐξουσίᾳ» οὐδόλως διαφέρουσιν ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῶν Τόρεων

σπουδαίων τούτων **ὅρων**, μέχρις οὗ ἀμφότερα τὰ μέρη (καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βουλὴ) *ὑπέκυψαν ἀποτελεσματικῶς εἰς αὐτούς* ('Ακούσατε !)...»

§ 100.— Ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν ἐκ Κοπεγχάγης καλῶς γινώσκων τοὺς ὅρους τῆς 'Αγγλίας.

«Αἱ πληροφορίαι μου ἐπὶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου—ἐξακολουθεῖ ὁ Γλάδστων—*δὲν εἶναι τόσον πλήρεις ὅσον ἐπεθύμουν, καθόσον δὲν κατέγειra ἐσχάτως ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου*· ἐλπίζω ὅμως, ὅτε θέλω δυνηθῇ νὰ παραστήσω εὐκρινῶς τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ἡ παρὰ τῆς 'Ιονίου βουλῆς παραδοχὴ τῆς ἑνώσεως χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν *παρελθόντα 'Οκτώβριον*. Ὁ βασιλεὺς δὲν εἶχεν ἐκτεθῇ τελειωτικῶς ἀναβαλὼν τὴν ἀναχώρησίν του καὶ ἔφθασε τὸν Νοέμβριον. Ἡ συνθήκη ἐγένετο τὸν Αὔγουστον, καὶ *κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον ὁ βασιλεὺς* **ἦτο ἐντελῶς ἐν γνώσει τῶν ὅρων αὐτῆς. Οἱ ὅροι ἐκοινοποιήθησαν εἰς Κοπεγχάγην** *παρὰ τῆς Βρεττανικῆς κυβερνήσεως* τὸν 'Ιούλιον καὶ μέχρι τῆς 20 Αὐγούστου ἔγγραφα γεγραμμένα ἐκ Κοπεγχάγης περιεῖχον *λεπτομερεῖς συνδιαλέξεις τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς 'Αγγλίας μετὰ τῆς δανικῆς κυβερνήσεως περὶ τῶν δύο τούτων ἀντικειμένων*. Ταῦτα δὲ συνέβησαν *πρὸ τῆς προπαρασκευῆς* τῆς τελειωτικῆς συνθήκης *πρὶν προσκληθῇ ἡ βουλὴ τῶν 'Ιονίων νὰ ἐκτεθῇ διὰ τῆς παραδοχῆς τῆς ἑνώσεως*, καὶ **πολὺ πρὶν** *ἢ ὁ βασιλεὺς ἐκτεθῇ ἀναχωρῶν εἰς τὴν 'Ελλάδα*».

§ 101.— Ἡ παραχώρησις τῆς Ἑπτανήσου ἦτο —κατὰ τὸν Μάννερς—μεγάλη τρέλλα τοὺς πάντας δυσαρεστήσασα.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀγορεύσεως τοῦ Γλάδστωνος ὁ **Λ. Μάννερς**, χαριτολογῶν εὐαρέστως ἀπαντᾷ εἰς αὐτὸν καὶ εἶτα προσθέτει τἀκόλουθα:

«Πράξας ὅ,τι ὁ ἀξιότιμος φίλος του δὲν ἔκαμε δηλαδὴ ἀκροασθεὶς τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς συζητήσεως ἔφθασεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ παραχώρησις τῶν Ἰονίων νήσων ἦτο *μεγάλη τρέλλα*, τρέλλα γενομένη μὲ τὸν πλέον δυσάρεστον τρόπον, μὲ τρόπον *τοὺς πάντας δυσαρεστήσαντα καὶ μηδένα εὐχαριστήσαντα* (Ἀκούσατε! Ἀκούσατε!). Ἐπὶ τέλους δὲ ἤκουσε παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν κ. Γλάδστωνος κατὰ τὴν ταπεινὴν γνώμην του τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων διὰ πυρωδεστάτης δημηγορίας, ἡ ὁποῖα ἀναμφιβόλως ἤθελε τέρψει μεγάλως τοὺς ἐκτὸς τοῦ κοινοβουλίου καὶ ὁ ὁποῖος ἔφθασεν εἰς τὸ συμπέρασμά του *διὰ πρακτικωτάτης καὶ λίαν εὐαισθήτου συμβουλῆς πρὸς τοὺς Ἰονίους καὶ Ἕλληνας* ἐν γένει, *ἐκ τῆς ὁποίας εἶναι λίαν ἀμφίβολον, ἂν εἶναι πιθανὸν νὰ ὠφεληθῶσι, καθόσον γνωρίζομεν ἐκ τῶν προηγουμένων των*. Πάντων δὲ τούτων τὸ ἐξαγόμενον ἦτο, ὅτι ἐγένετο *μεγάλη τρέλλα* καὶ ἀνοησία διὰ τρόπου λίαν δυσαρέστου· καὶ ἐφρόνει, *ὅτι οὔτε οἱ Ἕλληνες, οὔτε οἱ Ἑπτανήσιοι* **οὔτε οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ εὐημερίαν τῶν Ἑλλήνων εἶχον λόγον νὰ ἐπαινοῦν τὴν κυβέρνησιν** διὰ τὴν παραχώρησιν τῶν νήσων ἐν γένει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον διὰ τὴν παραχώρησιν αὐτήν, καθ' ὃν τρόπον ἐγένετο».

§ 102.—Ὁ Δέρδυ ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1863 ὑπεστήριξε τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑπτανήσου.

«Ὁ κ. **Χέδδερς** εἶπεν, ὅτι τὰ ἀξιότιμα μέλη ἐκ τῆς ἀντιπολιτεύσεως μὴ ἀκολουθήσαντα ὡρισμένην διεύθυνσιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπήλαυον ἴσως ἐκ τῆς πορείας ταύτης τὸ πλεονέκτημα, ὅτι δηλ. ἦσαν εἰς θέσιν ἀφ' οὗ ἔλαβε χώραν ἡ παραχώρησις καὶ τὰ πάντα ἐτελείωσαν νὰ λαμβάνωσιν οἱονδήποτε μέρος ἤθελον ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως (Ἀκούσατε!). Ἀλλ' ἂν καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν σύνοδον δὲν ἐγένοντο ἐπίσημοι συζητήσεις ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐν τῷ κοινοβουλίῳ, ἐν τῇ βουλῇ τῶν λόρδων ὁ διακεκριμμένος ἀρχηγὸς τοῦ συντηρητικοῦ κόμματος ἐξέφρασεν ὡρισμένην γνώμην **ὡς πρὸς τοὺς ὅρους** τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἰονίων νήσων. Ὤφειλε δὲ νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐάν τις ἦτο ἀξιόμεμπτος ἕνεκα **τῶν ὅρων ἐκείνων,** οὓς ἀπέκρουσεν ὁ κ. Μάννερς, οὗτος ἤθελον εἶναι αὐτὸς ὁ λόρδος Δέρδυ. Ὁμιλῶν ἔν τινι συζητήσει τῆς 30 Ἰουνίου 1863 πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης καὶ πρὶν ἐπέλθουν **οἱ ὅροι,** οὓς ἐμέμφθη τόσον πολὺ τὸ ἀξιότιμον μέλος, ἐφρόνει ὅτι ὁ λόρδος Δέρδυ ἱστορικῶς ἦτο τὸ πρῶτον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἔκαμε μνείαν τῆς ἐξουδετερώσεως τῶν Ἰονίων νήσων, ὡς οὔσης οὐσιώδους ὅρου πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς προτεινομένης παραχωρήσεως».

Ὁ **Χέδερς** προσέθηκέ τινα ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων, μεθ' ὃν ὁ **Κάϋδ** ἔλεξε καί τινα σχετικῶς πρὸς τὴν διοίκησιν τῶν ἁρμοστῶν τῆς Ἑπτανήσου Στὸρξ καὶ Μάϊτλανδ· ἐν τέλει προσέθηκεν ὀλίγα καὶ ὁ **Γρὶφφθ,** οὕτω δ' ἐπερατώθη ἡ συζήτησις.

§ 103—Ἐπισήμως βεβαιωμένον, ὅτι οἱ ἐν Κοπεγχάγῃ ἀπεδέξαντο ἅπαντας τοὺς ἀγγλικοὺς ὅρους.

Τὰ λεχθέντα ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τἀπομνημονεύματα τοῦ Ἐρνέστου Κοβούργου, τὰ διαμειφθέντα κατὰ τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ ἑπτανησιακοῦ ζητήματος ἔγγραφα καὶ τὰ ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει ἀναπτυχθέντα οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐπιτρέπουσιν, ὅτι ἡ δανικὴ αὐλὴ καὶ τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Κοπεγχάγης, ἐπίσης ὁ τὸν ἡγεμόνα βραδύτερον παρακολουθήσας ὡς ἰδιαίτερος σύμβουλος τοῦ βασιλέως κόμης Σπόννεκ ἀπεδέξαντο *ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου τότε Γεωργίου* εἴτε διὰ μυστικῆς συνθήκης, εἴτε διὰ τῶν διαμειφθέντων μυστικῶν ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ἐφαίνετο ὑπαινισσόμενος ὁ Ἄγγλος ὑφυπουργὸς Λάϋαρδ, χωρὶς νὰ καταθέτῃ, εἴτε ὁπωσδήποτε ἄλλως **τοὺς ὅρους** τοῦ Ἐλλιοτείου ὑπομνήματος, εἰδικώτερον ὁρισθέντας ἐν τῇ ἀγορεύσει τοῦ Σμόλετ, ὅπερ οὐ μόνον *οὐδεὶς Οὐΐγος ἢ Τόρυς ἀντέκρουσεν ἐν τῇ βουλῇ τῶν κοινοτήτων*, ἀλλὰ καὶ ρητῶς *ἐν τῇ ἐπισημότητι τοῦ ἀξιώματός των* ἐβεβαίωσαν *ἐν ὀνόματι τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως*, ὅτε Λάϋαρδ *ὑφυπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν* καὶ ὁ γηραιὸς Γλάδστων *ὑπ. τῶν οἰκονομικῶν*.

Ἡ δημοσίευσις τῶν ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ λεχθέντων καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἐπίσημος δήλωσις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Σπόννεκ ἀπεδέξαντο **ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἔθνους** ἐν Κοπεγχάγῃ *σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπαισίοις ὅροις* καὶ τοὺς τῆς *διηνεκοῦς οὐδετερότητος τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς κατεδαφίσεως τῶν κερκυραϊκῶν φρουρίων* ἐθορύβησε τὴν κοινὴν ἐν Ἑλλάδι γνώμην· πρὸς ματαίωσιν δὲ τῶν κακῶν ἐντυπώσεων ὁ Τιμ. Φιλήμων ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ Σπόν-

νεκ ἰδιαιτέρου συμβούλου τοῦ βασιλέως ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν μητροπολίτην Κερκύρας Ἀθανάσιον, ἥτις ἀνωνύμως ἐδημοσιεύθη καὶ ἐτοιχοκολλήθη ἔντυπος ἐν Κερκύρᾳ φέρουσα δύο ἀστερίσκους,[1] δι' ἧς ἐξ ὅλων τῶν ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ λεχθέντων διεψεύδετο *μόνον*[2] ἡ δήλωσις τοῦ Λαϋαρδ, ὅτι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Σπόννεκ ἐγίνωσκον ἐν Κοπεγχάγῃ περὶ τῶν δύο ὅρων τῆς ἐξουδετερώσεως τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων.

§ 104.— Ἡ Καμαρίλλα τοῦ Σπόννεκ, ὑπὲρ τῆς ὁποίας συνηγορεῖ ἐν τῇ συνελεύσει ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης.

Ἑτέρα δ' ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως τοῦ Σπόννεκ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἐλπίδα» τῶν Ἀθηνῶν (14 Μαρτ. 64) ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν αὐτὸν μητροπολίτην, ἐκ ἐκ τῆς ὁποίας ἀπεδεικνύετο, ὅτι ὁ Σπόννεκ ἦτο εἰς ἰδιαιτέραν συνεννόησιν οὐχὶ διὰ τοῦ ὑπουργείου, ἀλλ' ἀπ' εὐθείας διὰ τοῦ προέδρου τῆς Ἰονίου βουλῆς Σ. Παδοβᾶ πρὸς *ἐπίτευξιν*

---

[1] Ὁ Τ. Φιλήμων ἀπαντῶν εἰς τὰ παρ' ἡμῶν ἐν τῷ «Χρόνῳ τῶν Ἀθηνῶν» δημοσιευθέντα (Μαρτίῳ 1886) ἄρθρα εἰς δύο τῆς «Ἀκροπόλεως» φύλλα (12 καὶ 13 Μαρτ. 1886), ὁμολογεῖ, ὅτι τὴν περὶ ἧς πρόκειται ἐπιστολὴν ἔγραψε κατ' ἐντολὴν τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων· προσπαθεῖ μὲν ἐν αὐτῇ νἀναιρέσῃ τὰ ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ «λεχθέντα δυσάρεστα», ἀλλὰ βεβαίως τοῦτο δὲν κατώρθωσε, καίπερ δεινὸς περὶ τὸ γράφειν, διότι τοῦτο ἀδύνατον. =

[2] Ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ «Χρόνος Ἀθηνῶν» (7 Μαρτ. 86), ὅτι περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀποδοχῆς τοῦ ἑτέρου ὅρου «ὅπως μὴ ἐπιδιώξῃ ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ βλάβῃ τῆς ὁμόρου ἐπικρατείας συνέφερε νὰ μένῃ αποκεκρυμμένος ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ».

ἀποδοχῆς ὅρων σχετικῶν πρὸς τὸ ἑπτανησιακὸν ζήτημα.Ἐκτὸς δὲ τούτων οἱ περὶ τὸν Σπόννεκ ἤρξαντο περιφρονητικῶς ὁμιλοῦντες καὶ γράφοντες περὶ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ὡς δυναμένης νὰ διαλυθῇ *δυνάμει διατάγματος* ! Περὶ τούτων ὑπέβαλεν ὁ Ἰάλεμος (6 Ἀπριλ. 64) ἐπερώτησιν, καταγγέλλων, ὅτι ἡ «ἔκνομος ἐκείνη ἐξουσία» μυστηριωδῶς εἰργάζετο πρὸς *ἀποδοχὴν* **ὅρων,** «*τοὺς ὁποίους οὐδολως δύναται νἀνεχθῇ ἡ Ἑλλάς*». Ὁ ὑπουργὸς Θ. Ζαΐμης οὐδόλως συνεκινήθη ἐκ τῆς καταγγελίας ταύτης, ἀλλὰ τότε πολλοὶ πληρεξούσιοι καὶ ἰδίως ὁ Ἐπ. Δεληγεώργης διὰ σθεναρωτάτης ἀγορεύσεως ζητεῖ «*κατὰ πρῶτον ἡ Καμαρίλλα νὰ ἐκλείψῃ*». Αὐτὸν ἐπειράθη νἀντικρούσῃ ὁ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν *Θ. Π. Δηλιγιάννης*, ὑπερασπιζόμενος ἐννοεῖται τὴν ὑπὸ τοῦ Σπόννεκ προεδρευομένην Καμαρίλλαν. Τὴν ὠχρότητα τῆς ὁμιλίας του δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης μανθάνων, ὅτι μεθ' ὕφους *ροδαροῦ ῥήτορος καὶ συμβούλου τοῦ στέμματος*, ἐν τῇ ἐπισημότητι δὲ τῆς ἀρχῆς ἔδιδε τὰς ἀκολούθους διαβεβαιώσεις : «Εὑρίσκομαι ὅμως εἰς τὴν *εὐάρεστον θέσιν* **νὰ βεβαιώσω** ὄχι μόνον τὸν κ. Ἰάλεμον, ἀλλὰ καὶ τὸν κ. Δεληγεώργην, ὅτι ἡ *Ἑλλὰς μέχρι τοῦδε* δὲν παρέστησεν, ὡς ὁ κ. Δεληγεώργης ἰσχυρίσθη, *πεδίον ἐξωτερικῶν ἐπεμβάσεων ἢ δολοπλοκιῶν*· καί, ἐὰν παρέστησεν ἤδη, ἀφίνω ὑμᾶς αὐτούς, οἵτινες εἶσθε ἐν γνώσει ὅλων τῶν διατρεχόντων ἐν Ἑλλάδι νὰ κρίνητε.....(!)» Τὴν ἐπερώτησιν ἐν τέλει ἀντέκρουσεν «ὡς ἀπαράδεκτον»! Ὁ ἀναγνώστης δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι τὰ πρακτικὰ τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου *εἶχον ἤδη τότε δημοσιευθῇ* ἐν μεταφράσει, διότι περὶ αὐτῶν ἐν τῇ αὐτῇ συνεδρίᾳ ἐλάλησαν οἱ πληρεξούσιοι Ἀθ. Πετιμεζᾶς καὶ Ἀθ. Πετσάλης· ἀλλ' ἡ πλειονοψηφία ἦτο ὑπουργικὴ καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφάνθη, ὅτι ἀρκεῖται εἰς τὰ παρὰ τῆς κυβερνήσεως λεχθέντα.

§ 105. Αἱ κρίσεις καὶ ἄλλων περὶ τῶν ἀπαισίων ὅρων.

Εἶναι καιρὸς νὰ κλείσωμεν τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ὅπερ ἐξετάθη κατ' ἀνάγκην πλέον τοῦ δέοντος μόνον καὶ μόνον ἵνα μὴ θεωρηθῶμεν ἀοριστολογοῦντες, ὡς ἐν ἔτει 1886, διότι ἐν ἄρθροις ἐφημερίδων δὲν ἦτο ἐφικτὴ ἀρτία τοῦ θέματος ἀνάπτυξις· ἀλλά πρὸ τούτου ἀνάγκη νὰ συνοψίσωμεν ἐν συμπεράσμασι τὰ ἐκ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων βεβαιούμενα. Μὴ ἐπιθυμοῦντες δὲ νὰ ἐκληφθῶμεν ὡς ἐκ προκαταλήψεως μορφώσαντες γνώμην παραθέτομεν τὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ παρ' ἄλλων δημοσιευθέντα.

«Τὸν Γεώργιον — διηγεῖται ὁ Δραγούμης[1] — *ἀνεῦρε* μετὰ μακρὰν καὶ ἐπίμονον ἰχνηλασίαν ὁ Πάλμερστων, *ἀμοίβων τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐξεπλήρωσαν τοὺς πόθους αὐτοῦ ἐξώσαντες τὸν Ὄθωνα*».

«Ἐξεδηλώθη δὲ καὶ ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ — γράφει ὁ Χ. Μελετόπουλος[2] — τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα παραχωρήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἡ περὶ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καθεστῶτος μέριμνα τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου. Διότι καὶ παρὰ τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως καὶ παρὰ τῆς βασιλείας τῆς Δανίας ἐζήτησεν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις νὰ *μὴ ταράξῃ οὐδέποτε ἡ Ἑλλὰς τὴν εἰρήνην τῆς γείτονος αὐτῆς Τουρκίας*».

Ὁ συγγραφεὺς δὲ τῆς ἱστορίας τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, λέγει, ὅτι τρία πρωτόκολλα ὑπεγράφησαν ἐν Δανίᾳ ὑπὸ τοῦ Ρῶσσελ ἄγγλου ὑπουργοῦ, τῶν πρεσβευτῶν τῆς Γαλλίας καὶ Ρωσίας Γρὸς καὶ Βρουνὼφ καὶ τοῦ Χὰλ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Δανίας.

---

[1] Β'. κεφ. ι'. σ. 325. = [2] Ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐν Ἑλλάδι σ. 51.

«Ἀλλὰ καὶ **ἰδιαιτέρα συνθήκη**, προσθέτει,[1] **μυστικὴ τηρηθεῖσα** ἐγένετο μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Δανίας, δι' ἧς ἡ μὲν πρώτη ὑπέσχετο τὴν ἕνωσιν τοῦ Ἰονίου κράτους μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ δευτέρα, ὅτι *ὁ μέλλων βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἤθελεν ἀπόσχει στασιαστικῶν κινημάτων κατὰ τῆς Τουρκίας*. Περὶ τῶν ὅρων τούτων πολλὰ ἐγράφησαν ἑκάστοτε κατὰ τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ἀλλ' ὅλως ἀδίκως, διότι οἱ ὅροι οὗτοι ὑπεβλήθησαν πρότερον εἰς αὐτὴν τὴν ἐθνοσυνέλευσιν καὶ οὐδεμία κατ' αὐτῶν ἠκούσθη διαμαρτυρία. «Πρέπει καλῶς νὰ ἐννοηθῇ, ἔγραφεν ὁ σὶρ Ἐρρῖκος Ἔλλιοτ ἐν τῷ δημοσιευθέντι ἀνωτέρω ἐγγράφῳ, ὅτι ἡ ἐκλογὴ πρίγκιπος, ὅστις ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύμβολον καὶ ὁ διεγέρτης ἐπαναστατικῶν ταραχῶν, θὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς προστασίας τῶν Ἰονίων νήσων». *Ἑπομένως* **τὰς αὐτὰς ἀνέλαβεν ὑποχρεώσεις ὁ βασιλεὺς Γεώργιος· ὑπεσχέθη ὅτι δὲν ἤθελεν εἶσθαι τὸ σύμβολον καὶ ὁ διεγέρτης ἐπαναστατικῶν ταραχῶν κατὰ τῆς Τουρκίας** *καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην παρέσχεν ὡς μὴ ἀντικειμένην εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἀφοῦ αὐτὴ αὕτη ἡ ἐθνοσυνέλευσις παρεδέξατο* τὸ τοιοῦτον μὴ διαμαρτυρηθεῖσα κατὰ τοῦ ἀγγλ. ἐγγράφου».

§ 106.—Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐνέπεσεν εἰς τὴν ἐπιτηδείως ὑπὸ τῆς διπλωματίας στηθεῖσαν παγίδα.

Εἶναι πρόωρον ἔτι νὰ πραγματευθῶμεν τὸ ζήτημα τῆς εὐθύνης καὶ τὸν βαθμὸν αὐτῆς· οὐχ ἧττον συμφωνοῦμεν, ὅτι οἱ τυφλῶς παραδοθέντες εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἀγγλικῆς δι-

[1] Β'. σ. 228.

πλωματίας διὰ μόνου τοῦ ἀνταλλάγματος τῆς Ἑπτανήσου καὶ οἱ ἀποδεχθέντες τὴν παρὰ τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Λονδίνου χαραχθεῖσαν πολιτικὴν εἶναι πρωτίστως οἱ ὑπεύθυνοι. Μίαν ἔχουσι δικαιολογίαν, ὅτι τοσοῦτον ἐντέχνως εἰργάσθη ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία, ὥστε δὲν ἦτο εὔκολον νἀναχαιτίσωσιν οὗτοι τὸν εἰς τὴν παγίδα αὐτῆς ἐμπεσόντα ἑλληνικὸν λαόν. Ὅ,τι ἀδιστάκτως φρονοῦμεν, εἶναι τοῦτο: τὰ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἐνώπιον τῆς βουλῆς τῶν κοινοτήτων *ἐπισήμως δηλωθέντα* καὶ *οὐδέποτε ἀναιρεθέντα*, οὐ μόνον διότι εἰσὶ τὸ συμπέρασμα τῶν μόχθων τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν τοῦ Ὄθωνος καὶ ὁ καρπὸς τῆς ἐξώσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι *κυροῦνται* καὶ διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἐρνέστου Κοβούργου στενοτάτου συγγενοῦς τῆς χαριτοβρύτου ἀνάσσης βεβαιοῦντος ἡμᾶς, ὅτι ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία ἀντελαμβάνετο τὴν ἀντικατάστασιν βασιλέως ἐν Ἀθήναις ὡς *ἁρμοστοῦ τῆς Ἀγγλίας*, ὅστις ἤθελε μεριμνήσει νὰ μὴ ὑπάρξῃ στρατὸς καὶ στόλος, *ἵνα μὴ κινδυνεύῃ* ἡ *εἰρήνη!* Ταῦτα ἐπικυροῖ καὶ ἡ ὁμιλία τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας (§ 78).

Ἀδιαφόρως πρὸς τὰ ἐπελθόντα ἐθνικὰ συμβάντα, *ἅτινα προσέτι ἀτυχῶς μαρτυροῦσιν αὐτὰ ταῦτα*, δὲν εἶναι δεκτικὸν ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ νέα πολιτικὴ τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862 ὡς τὴν ὠνόμασεν ὁ Χ. Τρικούπης εἰς τὴν πρὸς τὸν Ρῶσσελ ὁμιλίαν του, ὡς εἴρηται, ἥτις ἐπεβλήθη διὰ τῆς βίας ἐπὶ Ὄθωνος καὶ τοῦ δόλου μετὰ τὴν ἔξωσίν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῆς ἐν ὀνόματι τοῦ νεαροῦ ἡγεμονόπαιδος. Πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγγλικοῦ προγράμματος τῆς εἰρηνικῆς καὶ τουρκοφίλου πολιτικῆς ἀπεστάλη, ὡς ἰδιαίτερος σύμβουλος τοῦ Γεωργίου ὁ κόμης Σπόν-

νεκ, ὅστις ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ του ὑπὲρ τοῦ δόγματος τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ὑπερθεματίζων τὰς προτάσεις τοῦ Ρῶσσελ καὶ τοῦ Πάλμερστων πρὸς *δέσμευσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν ἐθεώρει ἐπαρκῆ τὴν διηνεκῆ οὐδετερότητα τῆς Ἑπτανήσου καὶ τὴν κατεδάφισιν τῶν κερκυραϊκῶν φρουρίων*, ἀλλ' ἀντεπρότεινεν ἐν Κοπεγχάγῃ ἔτι μένων, ὡς ἐβεβαίωσεν ὁ ὑφυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας, **«ὅτε ἔπρεπεν ὅλη ἡ Ἑλλὰς νὰ κηρυχθῇ οὐδετέρα».**

Μείζονα σχόλια καὶ συμπεράσματα θεωροῦμεν περιττά, διότι *οὐδεὶς καλῆς πίστεως* ἐπὶ τῶν ἐπισήμων κειμένων ἐρειδόμενος, δύναται νἀντείπῃ ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἐνέπεσεν εἰς τὴν ἐπιτηδείως στηθεῖσαν παγίδα ὑπὸ τῆς δολοπλόκου διπλωματίας, ἥτις ἐξεδίωξε τὸν Ὄθωνα καὶ προσέφερεν *εἰς τοὺς Ἕλληνας πάσῃ θυσίᾳ ἡγεμόνα θηρεύοντας βασιλέα μετὰ τῆς Ἑπτανήσου* **ἐπὶ ὅροις ἀπαισιωτάτοις,** ὧν τοὺς καρποὺς ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλέον ἐγεύθημεν.

Περὶ τῶν ἀρχαίων Δαναῶν εἶπεν ὁ Βιργίλιος: «Timeo Danaos et dona ferentes». Πρὸς τοὺς νῦν ὅμως Ἄγγλους πᾶς σύγχρονος Δαναὸς ὀφείλει νἀναφωνήσῃ: »Φοβοῦμαι τοὺς Ἄγγλους καὶ δῶρα φέροντας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΣΥΜΦΟΡΑΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α.'

(1864—1896)

ΤΜΗΜΑ Ι.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΟΦΙΛΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

«Ἡ εἰρήνη εἶναι τὸ ὄνειρον τῶν σοφῶν, ἀλλ' ὁ πόλεμος εἶναι ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων».

De Maistre.

§ 107. — Τἀποτελέσματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς μὴ ρυθμισθείσης συμφώνως πρὸς τἀληθῆ ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς συνεχοῦς ρυμουλκήσεως τῶν Κυβερνήσεων.

Οἱ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ταμέσεως σχεδιάσαντες τὴν νέαν ἐξωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος πολιτικὴν καὶ οἱ ἐν Κοπεγχάγῃ ἀποδεχθέντες αὐτὴν ὡς δεκτικὴν ἐφαρμογῆς ἐν ὀνόματι τοῦ νεαροῦ τότε δοκίμου ἐν τῷ ναυτικῷ τῆς Δανίας δύνανται νὰ ἔχωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν λόγον σπουδαῖον μόνον, ἐὰν ἰσχυρισθῶσιν, ὅτι ἠγνόουν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τοῦ ἑλλην. λαοῦ, ὅστις ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τοῦ Βυζαντίου περιλύπως στρέφων πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἀκούει διὰ τῆς φαντασίας τὴν φωνὴν τῆς Δεσποίνης λέγουσαν :

«Πάλαι μὲ χρόνους μὲ καιρούς, πάλαι 'δικά σας εἶναι».

'Αλλ' οἱ ἐν 'Αθήναις διπλωμάται τῆς μεσοβασιλείας, μεταξὺ

τῶν ὁποίων σπουδαῖον φαίνονται τότε διαδραματίσαντες πρόσωπον οἱ Χαρίλαος Τρικούπης καὶ Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης —κατὰ μοιραίαν δὲ σύμπτωσιν ὑπὲρ πάντα ἄλλον καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν κρίσιμον 15ετίαν—οὐδένα δύνανται νὰ εὕρωσι λόγον δικαιολογοῦντα τὴν προσχώρησιν αὐτῶν εἰς τὰς ἀγγλικὰς προτάσεις. διότι καὶ ἐκ τῆς συγχρόνου ἱστορίας καλῶς ἐγίνωσκον, ὅτι αἱ χῶραι τῆς ἀλυτρώτου Ἑλλάδος ἦσαν, εἶναι καὶ ἔσονται μέλη τοῦ ὅλου σώματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅστις ὁμοιάζει πρὸς σῶμα ὀργανικόν, ὅπερ πάσχει ὁλόκληρον, ὁσάκις καὶ ἓν μόνον μέρος αὐτοῦ προσβληθῇ. Ὁ βαθύνους διπλωμάτης Μέττερνιχ ἦτο συνεπὴς ἀποτρέπων τοὺς συναδέλφους του, ὅπως συναινέσωσιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἑλληνικῆς γωνίας, διότι αὕτη θὰνελάμβανεν ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ὑποδούλους ἀδελφούς καὶ θὰ ἐχρησίμευε πάντοτε *ὡς κρατὴρ ἐν τῇ Ἀνατολῇ*.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία δεξιῶς εἰργάσθη ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ καὶ παρεσκεύασεν ἤδη ἐπὶ τῆς βασιλείας ἔτι τοῦ Ὄθωνος τὸ ἔδαφος τοσοῦτον τεχνικῶς, ὥστε τὸ σχηματισθὲν λαϊκὸν ρεῦμα ὑπὲρ τῆς ἀσυζητητεὶ παραδοχῆς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἦτο ὁρμητικώτατον· ἀλλ' οἱ κυβερνῶντες τὰ ὕψιστα τοῦ ἔθνους συμφέροντα ὀφείλουσιν οἱονεὶ ὡς *πρῳρεῖς* νὰ διακρίνωσι μακρόθεν καὶ καλλίτερον οὐ μόνον τῶν ἐπιβατῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ναυτῶν, ὅπως προειδοποιῶσι τὴν κοινὴν γνώμην *περὶ τῶν ἐθνικῶν σκοπέλων*. Αἱ κυβερνήσεις τῶν κοινοβουλευτικῶν κρατῶν εἰσὶν ἐντολοδόχοι τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας πηγαζούσης ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ καὶ δὲν πρέπει νὰ περιφρονῶσίν οὐδὲ νὰ παραγνωρίζωσι τὸ φρόνημα αὐτοῦ· ἀλλὰ τὰ πλήθη δὲν πρέπει νὰ κυβερνῶσιν, οὐδὲ νὰ διαγράφωσιν ἐν ταῖς *συγκεκριμέναις περιπτώσεσι* τὴν ἐξωτερι-

κήν πολιτικήν. Ἐὰν πρόκειται περὶ στρατιωτικοῦ ζητήματος —ἔλεγεν (20 Ἀπρ. 1888) ὁ Ι. Σίμων εἰς τὴν γαλλ. γερουσίαν —λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν μόνον ἡ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ και οὐχὶ οἱ πόθοι τῆς κοινῆς γνώμης». Ἀλλὰ περὶ τὴν διαχάραξιν τῶν **γενικῶν γραμμῶν** *τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς*, ἐὰν αἱ κυβερνήσεις θελήσωσι νὰ *ἐπιβάλωσι πολιτικὴν* **μὴ δεκτικὴν ἐκτελέσεως** ἕνεκα ἱστορικῶν ἢ τοπικῶν λόγων, ἕνεκα ἐθνικῶν καὶ ἱερῶν ὑποχρεώσεων, ἐργάζονται παρὰ τὴν λογικήν, παρὰ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, οὐ μόνον δὲ ματαίως, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβῶς. Κατ' ἀκολουθίαν πρὸς ταῦτα αἱ παραμελοῦσαι τὰ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι ἔργα τοῦ κυβερνητικοῦ προφρέως εἰς μόρφωσιν ὑγιοῦς κοινῆς γνώμης ὡς πρὸς τὴν διαχάραξιν τῆς πορείας ἐξωτερικῆς πολιτικῆς *ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως*, παρασκευάζουσι συνεχεῖς συγκρούσεις τῶν ἐξουσιῶν πρὸς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ δημιουργοῦσι τέρατα καταβιβρώσκοντα τὸ ἔθνος. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν ταῖς συγκεκριμέναις περιπτώσεσι τῆς **ἐφαρμογῆς** *πολιτικῆς—διαγεγραμμένης ἤδη*—**ρυμουλκούμεναι** ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ἐνεργοῦσαι καθήκοντα *ἠχοῦς ἢ στενογράφου τοῦ πλήθους*, εἶναι ἀνάξιαι τῆς ὑψίστης ἐντολῆς, ἣν ἐμπιστεύεται αὐταῖς ὁ λαός. Ἐὰν μάλιστα τοῦτο πράττωσι μόνον πρὸς τήρησιν τοῦ ἀξιώματος, *καίπερ διαφωνοῦσαι εἰς τὰς λαϊκὰς ἐκδηλώσεις* εἶναι περιφρονήσεως ἄξιαι καὶ κατακρίσεως, διότι ἐξ ἀρχολιπαρίας ζημιοῦσι τὴν πατρίδα οὐχὶ ὀλιγώτερον τῶν προδοτῶν.

Ἐν ἔτει 1863 ἐκτὸς εὐαρίθμων φωνῶν, αἵτινες ἐπνίγησαν ἐν τῇ ὁμοφώνῳ βοῇ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων, πάντες ἐν *καλῇ πίστει* ἐμόρφωσαν πεποίθησιν ἀκράδαντον, ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔγκειται πλέον ἐν τῇ ἀποδοχῇ τῶν ἀγγλικῶν προτάσεων· οὕτω πάντες ἀλληλοπλανώμενοι πα-

ρέδωκαν αὐτὸν διὰ μόνου τοῦ ἀνταλλάγματος τῆς Ἑπτανήσου εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς πονηρᾶς ἀγγλικῆς διπλωματίας, καθ' ἧς βεβαίως οὐδεμία ἐχθρὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δύναμις εἶχε συμφέρον νἀντιταχθῇ, ἄλλη δέ τις δύναμις οὐδὲν εἶχε συμφέρον εἰλικρινῶς νὰ προστατεύσῃ αὐτόν.

Παρεγνωρίσθη ὅμως ἀπὸ τοὺς ἐν Ἀθήναις πηδαλιούχους τοῦ ἑλληνικοῦ σκάφους, ὅτι ἡ διπλωματικὴ αὕτη σύμβασις ἐπέβαλεν *ὑποχρεώσεις ἀνεπιδέκτους* **ἐκτελέσεως**, ὡς ἀντικειμένας εἰς τὸ πατροπαράδοτον ἐθνικὸν αἴσθημα, εἰς τὰς ἰδιαιτέρας ἐθνικὰς περιστάσεις καὶ εἰς τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ. «Ἡ πολιτικὴ τῆς 10 Ὀκτωβρ. 62»—κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Χαρ. Τρικούπη (§ 78)—*ἡ πολιτικὴ «τοῦ προτύπου βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ»*—κατὰ τὸ βασιλικὸν πρόγραμμα (§ 77)—ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ θαυμασία διὰ τὴν Ἑλβετίαν ἢ καὶ διὰ τὸ Βέλγιον· διὰ τὴν Ἑλλάδα ὅμως *μόνον* **ἐὰν** ἦτο ἐφικτὸν νὰ ἐγκαταλίπῃ *ὁριστικῶς* τὸ πρόγραμμα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπὸ βαρὺν στεναζόντων ζυγὸν ἀδελφῶν ἡμῶν —**ἐὰν** ἦτο δυνατὸν νὰ παραιτηθῇ πᾶσαν ἰδέαν ἐπεκτάσεως ὁρίων, κλειομένη μεταξὺ Ὄρθρυος καὶ Ταινάρου—ἢ **ἐὰν** πεποιθυῖα ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Ἀγγλίας οὐδένα εἶχε νὰ διατρέξῃ κίνδυνον ἐκ τῶν διπλωματικῶν καὶ πολεμικῶν ἐνεργειῶν ἄλλων ἐν τῇ Ἀνατολῇ λαῶν σπευδόντων καὶ ἐκθύμως προστατευομένων ὑπὸ κραταιῶν Δυνάμεων. Ἀλλὰ πῶς ἐπιστεύθη, ὅτι ταῦτα ἠδύναντο νὰ κατορθωθῶσιν, ἐν ᾧ ἦτο τοῖς πᾶσι γνωστόν, ὡς καὶ ὁ Λεοπόλδος ἔγραφεν εἰς τὸν Ἐρνέστον Κοβοῦργον (§ 65), «ὅτι παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα εἶναι *μᾶλλον ἀνεπτυγμένον ἢ παρὰ τοῖς πλείστοις λαοῖς*;»—*ἐν ᾧ* δὲν εἶναι ἄγνωστον, ὅτι πᾶν κράτος ἀδιαφόρως τῆς σμικρότητος αὐτοῦ εἶναι ἰσχυρὸν καὶ ἔνδοξον μόνον, ὅταν στηρίζηται εἰς τὸ ἐθνικὸν φρόνημα

καὶ εἰς τὰς ἰδίας του ἐθνικὰς δυνάμεις ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν του πόρων, ὡς τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἡ Βουλγαρία ;— *ἐν ᾧ* καλῶς γινώσκομεν τὰς ἀδικίας τῆς διπλωματίας, ἥτις βραβεύει μόνον *τὰ τετελεσμένα γεγονότα* καὶ μυκτηρίζει τοὺς ἀδυνάτους ;—Πῶς νὰ ἐλπίζῃ τις εἰς τὰ διπλωματικὰ ψεύδη, *ὅταν* ἀναμνησθῇ τῶν θωπειῶν τῆς κυβερνήσεως τῆς ἀνάσσης πρὸς τὴν Βουλγαρίαν σχίζουσαν ἐν Φιλιππουπόλει τὴν βερολίνιον συνθήκην καὶ τὰ ρωσικά, τὰ γερμανικά, τὰ αὐστριακά, τὰ ἰταλικὰ καὶ—ὅπερ τὸ ἀξιοθαυμαστότερον—αὐτὰ τὰ ἀγγλικὰ τηλεβόλα σχεδὸν ταυτοχρόνως στρεφόμενα κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως, διότι ὁ ἑλλην. λαὸς ἐνόμισεν, ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ ζητήσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν τῶν ἓξ μεγάλων Δυνάμεων ἐν Βερολίνῳ ἀποφασισθέντων ;

Πολιτικὴ λοιπὸν προτιθεμένη νὰ μεταβάλῃ τὸ μικροσκοπικὸν τῆς ἐλευθερωθείσης γωνίας βασίλειον τῆς Ἑλλάδος εἰς κρατίδιον ἐσωτερικῶς ἀναπτυσσόμενον καὶ διὰ τῆς εἰρήνης μόνον εὐημεροῦν, ὡς ἡ Ἑλβετία, ἦτο ἐπίσης σπουδαία καὶ ἐφαρμόσιμος ὅσον ἐὰν ἡ Ἑλβετικὴ ὁμοσπονδία ἢ ἡ Δανία ἀπεφάσιζον νὰ καλλιεργήσωσι *πολιτικὴν κατακτητικὴν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἢ ἐν Κρήτῃ*. Ἐκ τοιούτου παραλογισμοῦ εὐνόητον, ὅτι παρήχθησαν συνεχεῖς ἐθνικοὶ κλονισμοὶ ἕνεκα τῆς φυσικῆς συγκρούσεως, εἰς ἣν θᾶττον ἢ βράδιον ἤθελε καταλήξῃ ἡ ξενικὴ αὕτη πολιτικὴ τῆς διηνεκοῦς εἰρήνης πρὸς τὴν ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἐρειδομένην ἐθν. πολιτικὴν (§ 6).

§ 108.—Ἡ σκόπιμος παραμέλησις τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Τὰ μεγάλα ἐσωτερικὰ ἢ ἐξωτερικὰ ζητήματα μετὰ τῶν ἐθνῶν δὲν λύονται καὶ δὲν δύνανται νὰ λυθῶσι ποτὲ δριστι-

κῶς δι' ἄλλων μέσων *ἐκτὸς τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου*, ἐφ' ὅσον ἡ κακὴ πίστις διευθύνει τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πολιτειῶν.

Ἡ εἰρηνικὴ ὅμως πολιτικὴ ἀναγκαίως ἐπέβαλε τὴν παραμέλησιν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων ὡς *περιττῶν*. Οἱ παρὰ τὸν Τάμεσιν *κηδεμόνες ἡμῶν*, οὐδόλως ἀντιλεγόντων τῶν παρὰ τὸν Νεύαν ὁμοθρήσκων μας, ἐθεώρησαν πάντοτε *ἐπικίνδυνον* εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην τὴν ὕπαρξιν ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐπαρκῆ δὲ διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως τὴν χωροφυλακήν, καὶ μόνον αὐτὴν (§ 67)· ἄλλως δὲ πρὸς τί ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος, καὶ ἰδίως ὁ στόλος (§ 70), ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλὰς ἀνέλαβε ῥητὴν ὑποχρέωσιν (§ § 56, 91, 99, καὶ 106) νὰ παραιτηθῇ τὰ ἐπιθετικὰ κατὰ τῆς Τουρκίας σχέδια καὶ πᾶν ὄνειρον περὶ ἐπεκτάσεως τῶν ὁρίων της δαπάνῃ τῆς Τουρκίας; Οὕτως ὁ ἑλληνισμὸς κατελαμβάνετο ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν καταιγίδων *πάντοτε ἀνέτοιμος*, ἡ κοινὴ δὲ γνώμη, γαλβανιζομένη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἐπέβαλε κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν καὶ ἐν νευρικῷ παροξυσμῷ παρασκευάς, ἃς αἱ *προσποιούμεναι* πολεμικὰς διαθέσεις κυβερνήσεις μετέβαλον εἰς *ἡμιπαρασκευὰς* πρὸς ἐξάτμισιν «τῶν πατριωτῶν», κάκιστα ὑπολογιζομένας καὶ χειρότερον ἐκτελουμένας. Ἀρκεῖ νἀναγνώσῃ τις τὰς ἐν τῇ βουλῇ ἀγορεύσεις ἐπὶ στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν νομοσχεδίων καὶ ὁσάκις συνεζητεῖτο ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν, μάλιστα δ' ἐν παραμοναῖς ἐθνικῶν ἀνωμαλιῶν, ἵνα πεισθῇ ἀδιστάκτως, ὅτι οἱ ἰθύντορες τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας τὴν ὕπαρξιν στρατοῦ καὶ στόλου διετήρησαν κατ' ἐπίφασιν καὶ *πρὸς συντήρησιν προσώπων* ἐπὶ προβιβασμῷ τῶν εὐνοουμένων. Μάτην ὁ Ζωχιὸς τοὺς στρατευσίμους ἐχαρακτήρισεν «*αἰχμαλώτους*»! Μάτην ὑπεμίμνησκεν ἐν τῇ βουλῇ εἰςτὴν κυβέρνησιν (28 Ἰαν. 1877) τὸ τοῦ Τιγράνου

πρὸς τὸν ρωμαῖον στρατηγὸν Λούκουλον: «Ἂν ἔρχωνται ὡς πρέσβεις εἶναι πολλοί, ἂν δὲ ὡς πολέμιοι ὀλίγοι». Εἰς οὐδὲν πᾶσα διαμαρτυρία, διότι ἡ αὐτὴ ἐξηκολούθησε τακτική. Ἐν γένει πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κραταίωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐθνικῶν ἐν γένει δυνάμεων σκοπίμως παρημελήθη. Τοὐναντίον δὲ πᾶν ὅ,τι εἰς τὸν ἐκφυλισμόν, εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, εἰς τὴν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν ἀποσύνθεσιν ἐξετελέσθη. Τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὰ ναυτικὰ γυμνάσια σχεδὸν κατηργήθησαν· ἐσχεδιάζοντο μὲν καὶ ἐνίοτε συνεκροτοῦντο ἐπιδεικτικῶς «*ψευδοστρατόπεδα*», ἀλλὰ *μόνον* «*τὸ κυνήγιον τῆς Ἀλεπούς*» πάντοτε σπουδαίως καὶ πανηγυρικῶς ἐξετελεῖτο...

Ἡ ἑλληνικὴ διπλωματία ἐπιμελῶς στρατολογουμένη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ὀπαδῶν τῆς εἰρηνικῆς πολιτικῆς καὶ ἐκ τῶν φοβουμένων τὴν χύσιν τοῦ *πολυτίμου* ἑλλ. αἵματος ἀρχομένη ἀπὸ χλιαρὰς διακοινώσεις κατέληγεν εἰς *πολεμικὰ ἐγερτήρια* ἰδίως ὁσάκις προέκειτο νὰ μὴ κατηγορηθῇ τὸ στέμμα ὡς παρακωλῦον ἕνεκα τῆς πεπλανημένης πολιτικῆς του τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἑλλ. ὁρίων. Πάντα δὲ ταῦτα αὐξάνοντα τὰ ἐλλείμματα τῶν προϋπολογισμῶν τοῦ κράτους ἀνέκοπτον τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάπτυξιν, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ηὔξανον τὸν ἐθνικὸν μαρασμὸν καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, μάλιστα δὲ τῶν ἐν Τουρκίᾳ βιούντων Ἑλλήνων, μέχρις ὅτου ἐπετεύχθη τὸ σατανικὸν σχέδιον τῆς συντριβῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ.

ΤΜΗΜΑ ΙΙ

Η ΕΙΡΗΝΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΔΥΟ ΕΤΩΝ

«Οὐκ ἔστι χαλεπώτερον οὐδὲν ἤ, ὅταν ἄνθρωπος δόξαν ἔχων καὶ δυνάμενος εἰπεῖν, τολμᾷ ψεύδεσθαι καὶ μαρτύρων εὐπορῇ»

Δημοσθένης.

---

§ 109. — Ἡ ἐπιθεώρησις τῶν ἀπὸ τῶν 1864 ἕως 1896 συμβάντων μόνον μετὰ σιδηροδρομικῆς ταχύτητος.

Διακόπτοντες τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις, ἐφ' ὧν κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπανέλθωμεν κατὰ τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τῶν ἐπὶ τριακονταετίαν καὶ πλέον ἐθνικῶν συμφορῶν, νομίζομεν ὅτι ἡ μελέτη ἡμῶν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ θέματος, ὅπερ ἐπελήφθημεν, πρέπει νὰ θεωρηθῇ λήξασα μετὰ τὸ πέρας τοῦ Ϛ'. κεφαλαίου, ὅπερ εἶναι τὸ κυριώτερον τοῦ ὅλου ἔργου. Τὰ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1863 μέχρι σήμερον τελεσθέντα ἀναγόμενα μᾶλλον εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, ἧς ἡ ὕλη δὲν ἐταξινομήθη ἔτι ἐπαρκῶς, ἴσως ἐξέρχονται τῆς σφαίρας τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου. Ἄλλως δ' ἐκτὸς τῆς ἡμετέρας ἐπιθυμίας ὅπως μὴ καταστῇ ὀγκῶδες τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον, ὁ ἀναγνώστης ἔχων λίαν πρόσφατα τὰ ἐθνικὰ συμβάντα κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν, ἐφοδιασθεὶς δὲ ἤδη διὰ τῶν ἐπισήμων κειμένων καὶ τῶν πηγῶν τῆς ἐφαρμοσθείσης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, εἶναι, πιστεύομεν, εἰς θέσιν μόνος του νὰ κρίνῃ, νὰ ἐκτιμήσῃ, νὰ ἑρμηνεύσῃ καὶ νὰ σχολιάσῃ αὐτά. Ἀλλά, καίπερ μὴ προτιθέμενοι νὰ συνεχίσωμεν τὰς ἡμετέρας παρατηρήσεις

ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων ἐθνικῶν ζητημάτων διὰ τοῦ αὐτοῦ μέτρου, ὅπερ μέχρι τοῦ 1863 ἐτηρήσαμεν, ἵνα ἀποφύγωμεν *κατὰ τὸ δυνατὸν* καὶ τὰς περὶ τῶν συγχρόνων κρίσεις, οὐχ ἧττον ἐπάναγκες καὶ δὴ ἀπαραίτητον πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἡμετέρας μελέτης θεωροῦμεν νὰ διατρέξωμεν μετὰ τοῦ ἀναγνώστου ἔστω καὶ σιδηροδρομικῶς τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1863 μέχρι τοῦ 1896 διάστημα σταθμεύοντες μόνον δι' ὀλίγας στιγμὰς ἐπὶ τῶν σπουδαιοτέρων ἐθνικῶν ἐποχῶν τῆς περιόδου ταύτης.

Πρὸς τοῦτο ἰδιαιτέρως μὲν θέλομεν πραγματευθῇ ὁλόκληρον τὴν *εἰρηνοπολεμικὴν περίοδον* τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α΄. ἐν χωριστῷ δὲ κεφαλαίῳ ὀλίγιστα θὰ προσθέσωμεν περὶ τοῦ διπλωματικῶς προσχεδιασθέντος ὀλεθριωτάτου *εἰκονικοῦ πολέμου.*

§ 110.— Ὁ Θεόδ. Π. Δηλιγιάννης ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν περικαλύπτει τὴν διὰ τοῦ Σπόννεκ ζητηθεῖσαν ἀγγλικὴν ἐπέμβασιν, τοῦ Τιμ. Βάσσου διαμαρτυρομένου κατὰ τῶν ὑπευθύνων.

Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ διορισμοῦ τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη ὡς ὑπασπιστοῦ τοῦ βασιλέως—ὅτε τὸ ὑπουργεῖον συγκείμενον ἐξ *ὀρεινῶν* καὶ *πεδινῶν* διεφώνησε, γνωσθέντος, ὅτι ἐκ τῷ πρακτικῷ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου οἱ πεδινοὶ ἐμειονοψήφισαν εἰς τὸν διορισμόν, «διότι ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καλλέργη *ἤθελεν ἐπισκιάσῃ* τὴν θέσιν τοῦ κόμιτος Σπόννεκ»[1]—ὁ ἰδιαίτερος τοῦ βασιλέως σύμβουλος ἀπήντησεν, ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν, διότι «ἡ Α. Δανικὴ Μεγαλειότης τῷ ἔδωκε θέσιν τόσον ὑψη-

[1] Ἐφημ. Συνελ. Δ΄. σ. 433.

λήν, ὥστε **οὐδεὶς** *ἐν Ἑλλάδι δύναται νὰ τὴν ἐπισκιάσῃ*».[1] Οὕτως ὁ Σπόννεκ ὁ ἀποτυχὼν εἰς τὰς περὶ οὐδετερότητος *ὁλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος* προτάσεις του (§ 90), ἐκ Δανίας ἔτι ἔρριψε τὸ χειρόκτιον κατὰ πρόσωπον *ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς χώρας*, ἅμα δ' ἀφίκετο εἰς Ἑλλάδα ἤρξατο, ὡς εἴδομεν (§ 104) ἱδρύων τὴν *Καμαρίλαν!*

Τὸ ζήτημα τῶν αὐλικῶν ἐπιστολῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν συνέλευσιν (4 Νοεμ. 64) ἕνεκα ἐπερωτήσεως τοῦ Ἀθ. Πετσάλη λαβόντος ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐν τοῖς «Ἡμερησίοις Νέοις» δημοσιεύσεως ἐγγράφου τοῦ Ρῶσσελ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπεδεικνύετο, ὅτι ὁ Σπόννεκ ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ἐζήτησε τὴν *ἐπέμβασιν* τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἵνα διὰ τοῦ *ἐν Ἑλλάδι ἀγγλικοῦ κόμματος* **ἐπιβληθῇ ἡ θέλησις τῆς αὐλῆς** πρὸς ἐπανάληψιν ἐν τῇ συνελεύσει τῶν περὶ συντάγματος συζητήσεων· ὁ Ρῶσσελ ὅμως παρήγγειλε (7 Σεπτ. 64) τὸν πρέσβυν νὰ ἐκφράσῃ τὴν προσωπικήν του γνώμην, ὅτι ἡ βραδύτης τῶν ἐργασιῶν τῆς συνελεύσεως βλάπτει καὶ ὅτι *ὅσῳ ὀλιγώτερον ἀναμιχθῶσιν αἱ ξέναι δυνάμεις εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ βασιλείου* **πλειότεραι** *ἔσονται αἱ πιθανότητες τῆς διατηρήσεως τῆς ἡσυχίας ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῆς εἰρήνης* **ἐν τῷ ἐξωτερικῷ**»,[2] ὅπερ εἶναι μεγίστη ἀλήθεια, μὴ ἐφαρμοσθεῖσα ὅμως ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας σκανδαλωδέστερον πάσης ἄλλης ἐπεμβάσης εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος.

«Ἡ αἴτησις τοῦ κόμιτος Σπόννεκ —ἔλεγεν ὁ Ἀθ. Πετσάλης[3] πρὸς τὴν συνέλευσιν—προσέβαλε τὴν βασιλείαν, διότι *παρουσιάζει αὐτὴν μὴ δυναμένην νὰ κυβερνήσῃ τὸν τόπον*

---

[1] Κυριακ. Β'. σ. 255.=[2] Ἐφημ. Συνελ. ΣΤ'. σ. 996.=[3] Κυριακ. Β'. σ. 261.

ἄνευ τῆς ἐπιρροῆς τῶν ξένων, *τῶν ὁποίων ἐπικαλεῖται τὴν ἐνέργειαν* **ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας».** Ἀλλὰ τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην συζήτησιν, ἐξ ἧς ἐφαίνετο, ὅτι καὶ *περὶ κατοχῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἀγγλικοῦ στρατοῦ* κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνεζήτει ὁ ἀγγλικὸς τύπος, παρεκώλυσεν ὁ ἐπὶ τοιούτων ζητημάτων πανταχοῦ παρὼν *καὶ εἰδικὸς ὡς ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν* Θ. Π. Δηλιγιάννης, διότι ἐζήτησε νὰ προταχθῶσιν *ἄλλα θέματα*. ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Τιμ. Βάσον νὰ εἴπῃ: [1] «Ἐὰν εἶσθε ἀνεύθυνοι **καὶ δὲν ἐνέχεσθε εἰς αὐτά,** ἔρχεσθε ἐδῶ καὶ ἀπολογεῖσθε· δὲν κάμνετε *ὑπεκφυγὰς* διὰ τῶν ὁποίων θέλετε νὰ σκεπάσητε *ἴσως* **ἐνδεχομένην** *ἐνοχήν*». Ἀλλὰ τοῦ Θ. Δηλιγιάννη ἐπιμένοντος, ἡ πλειονοψηφία ἀνέβαλε τὴν συζήτησιν. Ἐπελθούσης μετὰ 12 ἡμέρας τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνελεύσεως, γενήσεται αὕτη εἰς... μέλλουσαν συνέλευσιν.

§ 111. — Ὁ διωγμὸς τοῦ Σπόννεκ. — Σθεναρὰ διπλωματικὴ γλῶσσα Β. Ἀρμένη εἰς ἀγγλικὴν διακοίνωσιν.

Ἡ κατὰ Σπόννεκ ἐγερθεῖσα κατακραυγὴ ἀπέληξεν εἰς διαδηλώσεις αἱματηράς, εἰς σχηματισμὸν βραχυβίων ὑπουργείων καὶ ἐν τέλει εἰς τὸν διωγμὸν αὐτοῦ ἐξ Ἑλλάδος, ἐπιμένοντος εἰς τὴν ἀπομάκρυνσίν του τοῦ πρωθυπουργοῦ Κ. Κανάρη καὶ τοῦ Δ. Βούλγαρη. Ἡ πρὸς τὸν ἰδιαίτερον τοῦ βασιλέως σύμβουλον εὔνοια τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη καὶ τοῦ Ἀλεξ. Κουμουνδούρου οὐδόλως ὠφέλησεν αὐτόν.[2]

Τῇ 5 Ὀκτωβ. 65 ὁ τότε ἐπὶ τῶν ἐξ. ὑπουργὸς Π. Βραΐλας

---

[1] Εφημ. Συνελ. ΣΤ΄. σ. 998. = [2] Κυριακ. Β΄. σ. 267—9.

Ἀρμένης ἀπαντῶν εἰς ἐπερώτησιν τοῦ βουλευτοῦ Παδοβᾶ ἀνεκοίνωσε διακοίνωσιν τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Ἔρσκιν, δι' ἧς ὑπεβάλλοντο ζωηραὶ παραστάσεις ἕνεκα ἐγκλημάτων διαπραχθέντων ἐν Ζακύνθῳ, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως ἡ ἑλλην. κυβέρνησις προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξ. Κουμουνδούρου ἀπήντησεν ἀξιοπρεπῶς ἀποκρούσασα μετὰ σθένους ἐμπρέποντος εἰς ὑπουργὸν ἀνεξαρτήτου κράτους τὴν ἀξίωσιν ξένης ἐπεμβάσεως καὶ δὴ εἰς ζητήματα ἐσωτερικά. Ἡ τοιαύτη ἀπάντησις ἠνάγκασε τὸν πρέσβυν νὰ γείνῃ ἠπιώτερος καὶ εὐπρεπὴς διὰ μεταγενεστέρου (17 Ὀκτ. 65) ἐγγράφου.[1]

§ 112.— Ἡ Κρήτη εἶναι τὸ ὡραιότατον βασίλειον τοῦ κόσμου σύμπαντος.

Ὁ πρῶτος σπουδαῖος ἐθνικὸς κλονισμὸς μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Γεωργίου εἰς τὸν ἑλλην. θρόνον ὑπῆρξεν ἡ ἐν ἔτει 1866 ἀρξαμένη κρητικὴ ἐπανάστασις. Διαρκούσης ταύτης ὁ Ναπολέων Γ' εἶπε τὰ βαρυσήμαντα ταῦτα : «Ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Κωνστατινούπολιν». Ἡ κατοχὴ τῆς Κρήτης δὲν συνεπάγεται βεβαίως καὶ τὴν κατοχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἡ Κρήτη εἶναι σταθμὸς πρώτης τάξεως καὶ στρατηγικὴ θέσις ἀπαράμιλλος ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς θαλάσσαις, διότι ἀποτελεῖ τὸ στόμιον τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἐνατενίζουσα πρὸς τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου· οὐχὶ πολὺ μακρὰν τῆς Αἰγύπτου κειμένη κέκτηται πρόσθετον σπουδαιότητα ὡς ἐκ τῆς ἀνοιχθείσης διὰ τῆς Σουεζείου διώρυγος μεγάλης ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς τὰς Ἰνδίας. Ἡ Κρήτη κατὰ τὸν Ἄγγλον ναύαρχον (§ 65) «εἶναι

[1] Ἐφημ. βουλῆς σ. 121—122.

τὸ ὡραιότατον βασίλειον τοῦ κόσμου σύμπαντος». Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς οἱ παρὰ τὸν Τάμεσιν θαλασσοκράτορες ἔχουσι πρὸς τὸν θαυμάσιον τῆς Σούδας λιμένα διαρκῶς ἐστραμμένα τὰ βλέμματα. Καὶ ὁ Καποδίστριας ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Κρήτη δύναται νἀποσπασθῇ ἐκ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας **ἀλλ' οὐδέποτε ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας** (§ 18).

Χάριν τῆς Κρήτης ἠναγκάσθη ὁ στενὸς τῆς Βικτωρίας συγγενὴς Λεοπόλδος νὰ παραιτηθῇ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον (§ 22). Ἡγεμονίαν δὲ πολλάκις ἐδέχθη καὶ δέχεται ἡ Ἀγγλία νὰ ἴδῃ τὴν Κρήτην (§ 36), ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡνωμένην μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Μακρὸν εἶναι τὸ μαρτυρολόγιον τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐνταῦθα ὁ καταλληλότερος χῶρος, ἵνα ἐκθέσωμεν αὐτό.[1] Οὐδὲ εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ 1866 μέχρι σήμερον ἐπαναστάσεις θέλομεν ἐνδιατρίψῃ ἀρκούμενοι νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἡ ἐν ἔτει 1866 ἀρξαμένη ἦτο ἡ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας πασῶν σπουδαιοτέρα καὶ μακροτέρα. Παραπέμποντες δὲ τὸν ἀναγνώστην εἰς ἄλλα ειδικὰ ἔργα[2] ὡς πρὸς πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὰς λεπτομερείας τῆς ἐνόπλου ἐξεγέρσεως, τῶν ἐνδόξων μαχῶν καὶ τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν κατορθωμάτων τῶν ἀγωνισθέντων ὑπὲρ αὐτῆς Κρητῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ὀφείλομεν

---

[1] Κ. Μ. Βαρθόλδη, Οἱ περὶ ἐλευθερίας τῆς Κρήτης ἀγῶνες, μετάφρασις Περάκη. — G Jeanti, La Crète et la question Crétoise 1896.—Σ. Παπαδάκης, εἰς «Ὁμόνοιαν» Ἀλεξανδρείας (27 Ἀπρ.—15 Μαΐου 1895) λίαν ἐνδιαφέρουσα μελέτη.—Ὅρα καὶ ἡμετέραν μελέτην «Les insurrections de Crète εἰς Quest. diplom et colon. 1897. p. 280 et 350.—Ἱστορία τῶν Ἐπαναστάσεων τῆς Κρήτης ὑπὸ Γ. Β. Τσοκοπούλου (1820—1889). = [2] Κυριακ. Β΄. σ. 309 — 445. —Γ. Κρέμου σ. 1170.

νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κατ' αὐτὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς θέμα.

§ 113.—Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Δ. Βούλγαρης ἀποκρούουσι τὰ ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τοῦ Ε. Δεληγεώργη προταθέντα μέτρα.

Ἀνεπίδεκτον οἱασδήποτε ἀμφισβητήσεως εἶναι, ὅτι ἡ ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἐγένετο ἕνεκα ὑποκινήσεως ἐξ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ διότι αἱ τουρκικαὶ καταπιέσεις, ἃς ἐπωφελήθη ἡ ρωσικὴ διπλωματία, εἶχον καταστῆ ἀφόρητοι, διότι ὑπὸ τὸν τύπον φορολογίας ἐγένετο ἡ δήμευσις τῶν χριστιανικῶν περιουσιῶν καὶ διότι αἱ ὑπὸ τοῦ Χὰτ Χουμαγιοὺν ὁρισθεῖσαι μεταρρυθμίσεις δὲν ἐφηρμόζοντο, αἱ δὲ ὑποσχεθεῖσαι ἐν ἔτει 1858 κατεπατοῦντο.

Ἐκραγείσης μεθ' ὁρμῆς τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ἀντίκτυπος ἔφθασεν ἀμέσως εἰς Ἀθήνας καὶ ἀντήχησε καθ' ὅλον τὸν ἑλληνισμόν. Τὸ τότε ὑπὸ τὸν Β. Ροῦφον ὑπουργεῖον ἐθεωρήθη ἀνεπαρκές, ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ τὴν συνήθειάν του ἐπεζήτησε τὸν σχηματισμὸν συμμαχικοῦ ὑπὸ τὸν Δ. Βούλγαρην ὑπουργείου μετὰ τοῦ Α. Κουμουνδούρου καὶ Ε. Δεληγεώργη· ἀλλά, τοῦ Κουμουνδούρου μὴ συναινέσαντος, ἐσχηματίσθη τοιοῦτο (9 Ἰουν. 1866) ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Δ. Βούλγαρη, συμπράττοντος καὶ τοῦ Ε. Δεληγεώργη ὡς ὑπ. ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦ πρωθυπουργοῦ δὲν ἦτο πολεμικόν, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἀρχομένου τοῦ Ἰουλίου 66, ὁ ἐπὶ τῶν οἰκον. ὑπουργὸς Δ. Χρηστίδης προέβαινεν εἰς οἰκονομίας 600,000 δραχ. εἰς τὰ ὑπουργεῖα τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν, ὧν οἱ προϋπολογισμοὶ δὲν ἦσαν τότε ἐξωγκωμένοι. Δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ σύγκρουσις μεταξὺ τοῦ

πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ Ε. Δεληγεώργη, διότι ὁ μὲν τελευταῖος ἦτο ὑπὲρ τῆς πάσῃ δυνάμει ἐνισχύσεως τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος, εἰλικρινῶς δὲ καὶ ἐκθύμως ὑπὲρ αὐτοῦ εἰργάζετο, ἡ δ' ἐπιδεξία αὐτοῦ ἐργασία φαίνεται καὶ ἐν τοῖς διπλωματικοῖς εὐνοϊκοῖς ἀποτελέσμασιν, ἐν ᾧ ὁ Δ. Βούλγαρης θιασώτης τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἦτο ὑπὲρ πολιτικῆς εἰρηνικῆς συμφώνως καὶ μὲ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ βασιλέως. Ὁ Δεληγεώργης εἶχε τὴν γνώμην νὰ ὑποκινηθῇ ταὐτοχρόνως ἐπανάστασις εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν χάριν ἀντιπερισπασμοῦ καὶ πρὸς ταχυτέραν ἐπίλυσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἐκ φόβου ἀναφλέξεως συμπάσης τῆς Ἀνατολῆς· ἀλλ' εἰς ταῦτα ἀντετάχθη ὁ Βούλγαρης καὶ ἰδίως ὁ βασιλεὺς ἐκ φόβου ἀποξενώσεως τῶν συμπαθειῶν τῶν δυτικῶν Δυνάμεων καὶ *ἵνα μὴ δείξῃ «ὡς συνεχίζων τὴν φιλοπόλεμον πολιτικὴν τοῦ Ὄθωνος»*,[1] ἐνῷ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπιμόνως ἡ Σερβία ἐζήτει ὑπὸ συμφέροντας ὅρους συμμαχίαν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἣν ἐπίσης ἀπέκρουσεν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Βούλγαρης διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ὡς ἀποδεικνύεται ἀριδήλως ἐκ τῆς ἀπὸ 18 Σεπτ. 66 ἐπιστολῆς τοῦ Α. Κουμουνδούρου πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόσωπον τῆς Σερβίας Ρίστιτζ καὶ ἐκ τῆς ἀπαντήσεως αὐτοῦ ἀπὸ 1 Νοεμβ. 1866.[2]

§ 114. — Τὸ ὑπουργεῖον Α. Κουμουνδούρου ζωογονεῖ τὴν ἐπανάστασιν καὶ διπλωματικῶς ὠφελεῖ αὐτήν.

Ἕνεκα τοιούτων διαφωνιῶν τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο δὲν ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ· τὸ διεδέχθη δ' ἕτερον σχηματισθὲν ὑπὸ

---

[1] Κυριακ. Β΄. σ. 379. — [2] Ὅρα ἀμφοτέρας εἰς Κυριακ. Β΄. σ. 386—390.

τοῦ Α. Κουμουνδούρου (18 Δεκ. 66), εἰς ὃ προσελήφθη ὡς ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν ὁ Χ. Τρικούπης. Ἡ διπλωματία κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐφαίνετο εὐμενὴς εἰς τὸν κρητικὸν ἀγῶνα, ἰδίως ἡ Ρωσία, διότι συνέπεσαν αἱ ἐν *ἀγνοίᾳ τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως* διεξαγόμεναι διαπραγματεύσεις περὶ συνοικεσίου τοῦ Γεωργίου μετὰ πριγκιπίσσης ρωσίδος καὶ διότι ἡ ρωσικὴ διπλωματία ἤθελε νὰ ἐξαλείψῃ τὰς κακὰς ἐντυπώσεις, ἃς εἶχε προξενήσει ἡ πρὸς τοὺς Βουλγάρους συνδρομή της.[1]

Τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου εἰργάσθη ἀναφανδὸν ὑπὲρ ἐνισχύσεως τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του ὁ πρωθυπουργὸς ὑπέβαλε τῷ βασιλεῖ ὑπόμνημα (31 Δεκ. 66), διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεδείκνυε τὴν ἀνάγκην νὰ *γενικευθῇ ὁ ἀγών*·[2] ταὐτοχρόνως δὲ εἰργάσθη ἡ κυβέρνησις ἐκείνη ὑπὲρ πάσης δυνατῆς κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν πολεμικῆς προπαρασκευῆς ἐνισχυομένη πάσῃ δυνάμει ὑπὸ τοῦ ἔθνους, ἀνενέωσε δὲ τὰς μετὰ τῆς Σερβίας διαπραγματεύσεις ἀποληξάσας καὶ εἰς συνθήκην συμμαχίας,[3] καίτοι ἡ Σερβία εἶχεν ἤδη εὐνοϊκῶς λύσει τινὰ τῶν ἐνδιαφερόντων αὐτῇ ζητημάτων μετὰ τῆς Τουρκίας.

Πᾶσαι ὅμως αὗται αἱ παρασκευαὶ εὕρισκον τὸν βασιλέα ἀπαθῆ, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλλῃ ἕτερον ὑπόμνημα (6 Μαΐου 67) ἄξιον πολλῆς μελέτης. Βλέπων ὁ Κουμουνδοῦρος παρατεινόμενον τὸν ἀγῶνα ἔλεγεν εἰς τὸν βασιλέα: «Ἐπείσθην, ὅτι εὐρωπαϊκῶς ἡ ὑπό-

---

[1] Ὅρα δύο ἔγγραφα τοῦ πρωθυπουργοῦ Γόρτσακωφ τῆς 16 Νοεμβ. 1866 καὶ 18 Φεβρ. 1867, δι' ὧν συνιστᾶτο ἡ προσάρτησις τῆς Κρήτης (Ἐφημ. Βουλῆς, συνεδρ. 19 Νοεμβ. 1897 σ. 77). = [2] Ὅρα αὐτὸ εἰς ἀγόρευσιν Α. Κουμουνδούρου (23 Ἰουλ. 69 σ. 10). = [3] Κυριακ. Β'. σ. 421.

θεσις τῆς Κρήτης θέλει ἀργήσῃ καὶ ἴσως μέχρις οὗ *ἡ Κρήτη καταστραφῇ καὶ ἡμεῖς ἐντελῶς ἐξαντληθῶμεν*». Διὰ νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα «ἔπρεπεν οὐχὶ ἡ Κρήτη μόνη, ὄχι ἡ Ἑλλὰς μόνη, ἀλλ' *ἡ Κρήτη* καὶ **ἡ Ἑλλὰς** *μετὰ τῶν λοιπῶν ὁμοῦ νὰ συμπράξωσι*». Ὑπενόει βεβαίως τὸν σερβικὸν λαὸν καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες ὑπὸ τὰς τότε διπλωματικὰς περιστάσεις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνωσιν ἀμέτοχοι εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐὰν Σερβία καὶ Ἑλλὰς κατείρχοντο εἰς αὐτόν.

§ 115. — Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Α. Κουμουνδούρου εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τῶν ἡμιμέτρων.

Ὁ Κουμουνδοῦρος ἀνέγνω τὰς περικοπὰς ταύτας τοῦ πρὸς τὸν βασιλέα ὑπομνήματός του εἰς τὴν βουλὴν (23 Ἰουλ. 69). Εἰ καὶ ἕνεκα ἀνωτέρων λόγων ἀπεσιώπησε πολλὰ μέρη αὐτοῦ, ἐμνημόνευσεν ὅμως καὶ τὰς ἀκολούθους λίαν βαρυσημάντους παραγράφους αὐτοῦ.

«Τὰ μέσα τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπιτρέπουσιν αὐτῇ νὰ *διάγῃ ἐν εἰρήνῃ* **πολεμικῶς παρασκευαζομένη.** Ἡ Ἑλλὰς τότε μόνον πρέπει νὰ παρασκευασθῇ, ὅταν τῆς παρασκευῆς θέλει γείνῃ ἄμεσος χρῆσις. Διὰ τοῦτο ἡ στιγμὴ τῆς παρασκευῆς πρέπει νὰ κανονισθῇ ὑπὸ τῶν περιστάσεων. Αἱ σημεριναὶ περιστάσεις εἶναι ἄρα τοιαῦται, ὥστε νὰ ἐπιβάλλωσιν ὑποχρεώσεις ἀμέσου ἐνεργείας; Τὰ πάντα κατ' ἐμὴν γνώμην δεικνύουσιν, ὅτι *ἂν ἀφήσωμεν νὰ παρέλθῃ ἡ παροῦσα εὐκαιρία ἄνευ ἐνεργείας*, **θέλει πάθει μέγα πάθημα ὁ ἑλληνεσμός.** Ὅσον καὶ ἂν ἀναβληθῇ τὸ τέρμα τῆς παρασκευῆς, αὐτὴ δὲν θέλει εἶσθαι ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἱκανὴ μόνη πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, τὰ δὲ μέσα τῆς Ἑλλάδος δὲν δύνανται νὰ ἐπιτρέψωσι παρασκευὴν εἰμὴ μόνον ὡς ἔκτακτον

καὶ πρόσκαιρον μέτρον, ὥστε πᾶσα περὶ τούτου μέριμνα πρέπει νὰ τεθῇ πρὸς τὸ παρὸν κατὰ μέρος, ἵνα μὴ καταναλίσκωνται *ἐπὶ ματαίῳ οἱ φόροι τοῦ λαοῦ*. Ἐπίσης ἐὰν δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ κίνημα **γενικώτερον**, *μεγάλην εὐθύνην ἀναδέχεται ἡ Ἑλλὰς ἐνισχύουσα ὁπωσδήποτε τοὺς Κρῆτας εἰς συντήρησιν ἀγῶνος, ὅστις* **μόνον διὰ τῆς γενικεύσεως** δύναται νὰ ἐπιτύχῃ. Πρέπει ἑπομένως καὶ ὡς πρὸς τὴν Κρήτην νὰ ληφθῶσι μέτρα **ὅλως ἀντίθετα** *τῶν παρὰ τῆς σημερινῆς κυβερνήσεως λαμβανομένων*. Ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι ἡ ἄλλη ὁδὸς εἶναι ὀρθή. Ἀλλά, μὴ γενομένης ἐκείνης δεκτῆς, διὰ παντὸς μέσου *πρέπει νάφήσωμεν* **τὰ μεσὰ μέτρα** καὶ νὰ τραπῶμεν τὴν τῆς πλήρους ἐγκαταλείψεως τῆς Μεγάλης ἰδέας, τῆς ἐλαττώσεως τῶν φόρων συνεπείᾳ τῆς καταρτίσεως πάσης πολεμικῆς δαπάνης καὶ τῆς *ἀφοσιώσεως εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης. Τὴν ὁδὸν* ταύτην **δὲν θεωροῦμεν ἀσφαλῆ.** Φοβούμεθα, ὅτι *διακυβεύει τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα*, ἀλλ' εἶναι τοὐλάχιστον *συνεπὴς πρὸς ἑαυτήν*. Βεβαία ὅμως εἶναι *ἡ ἀποτυχία καὶ ἡ καταστροφὴ ἐκ τῆς πολιτικῆς ἀναβολῆς*. Ἐὰν θὰ παρασκευασθῶμεν πρέπει νὰ παρασκευασθῶμεν *ὅσον ἔνεστι ταχύτερον*, διότι ἄλλως ἡ συντήρησις τῆς παρασκευῆς καὶ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος καταναλίσκει τὰ μέσα μας. Ἀναβάλλοντες τὴν προθεσμίαν τῆς παρασκευῆς εἰς ἐποχὴν βραδυτέραν, *τὴν μὲν παρασκευὴν θὰ ἔχωμεν πάντοτε ἀτελῆ*, ἑκατομμύρια δέ τινα θὰ καταναλώσωμεν ἐπὶ ματαίῳ εἰς συντήρησιν κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀναβολῆς τῆς Κρήτης καὶ τοῦ ἐν παρασκευῇ ἀλλ' ἐν ἐνεργείᾳ στρατοῦ».

Ὁ Χ. Τρικούπης τὸ πρῶτον ἤδη γενόμενος ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ὑπὸ πολλοῦ διαπνεόμενος ζήλου εἰργάσθη δραστηρίως καὶ ἐν μεγάλῃ μετὰ τοῦ Α. Κουμουνδούρου συμπνοίᾳ. διὰ διακοινώσεως δὲ πρὸς τὰς πρεσβείας ἐγενίκευσε

τὸ κρητικὸν ζήτημα παριστῶν τὴν ἀνάγκην τῆς παραχωρήσεως οὐ μόνον τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας.

§ 116. — Ἀποδοκιμασία τοῦ γάμου τοῦ Γεωργίου μετὰ τῆς Ὄλγας ὑπὸ τοῦ Χαριλάου Τρικούπη καὶ τοῦ Α. Κουμουνδούρου, ἐπιδοκιμασία δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Κατ' ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ἐτελέσθησαν οἱ ἀρραβῶνες τοῦ Γεωργίου μετὰ τῆς Ὄλγας θυγατρὸς τοῦ μεγάλου δουκὸς Κωνσταντίνου Νικολάεβιτς υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Β', τῇ δὲ 15 Ὀκτωβρ. 1867 ἐτελέσθησαν καὶ οἱ γάμοι αὐτῶν μετὰ μεγίστης πομπῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῶν Τσάρων.

Ἅμα γνωσθείσης τῆς μνηστείας τοῦ Γεωργίου, ἥτις *ἐγένετο ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κυβερνήσεως*, ὁ Τρικούπης ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ προέτεινε τὴν παραίτησιν τῆς κυβερνήσεως ἰσχυριζόμενος, ὅτι γάμος τοιοῦτος *ἤθελε δυσαρεστήσει τὰς δυτικὰς Δυνάμεις*, ὁ δὲ πρωθυπουργὸς ἐνέκρινε μὲν τὴν ἐκλογήν, ἀλλ' ἐθεώρει τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου πρόωρον καὶ προσέθετε «τὰ γινόμενα οὐκ ἀπογίνονται».[1] Καὶ ἐπεκράτησε μὲν ἡ σκέψις νὰ μὴ παραιτηθῇ ἡ κυβέρνησις, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι εἰς τὴν ἀρχικὴν δυσμένειαν τῆς Ἀγγλίας ὑπὲρ τῆς μὴ ἀπελευθερώσεως τῶν Κρητῶν προσετέθη καὶ ἡ τῆς Γαλλίας ἥτις, ἐν ᾧ συμφωνοῦσα μέχρις ἐσχάτων μετὰ τῆς Ρωσίας εἶχε προτείνει εἰς τὴν Τουρκίαν τὴν παραχώρησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα,[2] βραδύτερον ἀνέκρουσε πρύμναν, μετὰ

---

[1] Κυριακ. Β'. σ. 422. = [2] Ἐφ. Βουλ. Περ. Γ'. συν. Α'. σ. 12

δὲ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου ἐλέχθη τῷ τότε ἐν Παρισίοις πρεσβευτῇ Θ. Π. Δηλιγιάννῃ, ὅτι *«δεν ἐνόει ἡ Γαλλία νὰ πληρώσῃ τὴν προῖκα τῆς ρωσίδος δουκίσσης διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα»*.[1] Ὁπωσδήποτε δὲ καὶ ἂν κριθῇ τὸ γεγονὸς τοῦ γάμου τελεσθέντος πρὸ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης, ἥτις ἐφαίνετο σχεδὸν ὁριστικῶς ἀποφασισθεῖσα, κακῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς τύχης αὐτῆς.

Ἀλλ' ὁ λαός, ὅστις ἐνίοτε σπεύδων θαμβοῦται ἐκ τῶν μεγαλείων, ἴσως δὲ καὶ παρασυρόμενος ἐκ τῆς ὀρθοδοξίας ἄλλως ἔκρινε ταῦτα.[2] Ἡ τοσοῦτον ἀγρίως πολεμηθεῖσα Ἑλλὰς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ὑπὸ τῆς Μ. Βρετανίας ἐνόμισεν ἑαυτὴν ἀσφαλῆ διὰ τῆς ἐκλογῆς βασιλέως *τῆς ἀγγλικῆς ἀρεσκείας*· ἔργον συμπληρωτικὸν τῆς προνοίας ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἐθεώρησεν, ὅτι ὁ νέος βασιλεὺς ἐτέλει γάμον μετὰ πριγκιπίσσης ρωσίδος ὀρθοδόξου τὸ θρήσκευμα. Ὁ γάμος οὗτος ἐκρίθη εὐοίωνος εἰς τὸ ἐθνικὸν μέλλον παρὰ τῶν τυφλῶς παρασυρομένων ἐκ τοῦ ὁμοθρήσκου, παρὰ τῶν οὐδέποτε μελετησάντων τὴν ρωσικὴν ἱστορίαν, οὐχὶ δ' ἐπαρκῶς καὶ τὴν ἑλληνικήν, καὶ παρὰ τῶν ἐπιπολαίως κρινόντων, ὅτι τὰ ἔθνη δύνανται νὰ στηρίζωσι τὰς ἐλπίδας των εἰς τὰς βασιλικὰς συγγενείας (§ 6). Ἠγνόουν οὗτοι, ὅτι ἡ Ρωσία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα ἔχουσαι συμφέροντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Μεσογείῳ σχεδὸν πάντοτε

---

[1] Κυρ. Β'. σ. 422. = [2] Ἰδοὺ καὶ δύο ἐξαιρέσεις: Ὀλίγον μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν γάμων τῆς Ὄλγας οἱ ἀδελφοὶ Χ. καὶ Γεώργιος (ἢ καὶ Γεωργαντάρας) Ἰακωβάτοι ὑπέβαλον τὴν ἀπὸ 25 Ὀκτωβρ. 1867 παραίτησίν των ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ ἀξιώματος Πάλης, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὡς κυριώτερος λόγος ἀναφέρεται ἡ ἐξωτερικὴ τῆς Ἑλλάδος πολιτικὴ ὡς ἀνθελληνικὴ (Ἐφημ. Βουλῆς σ. 6)

συναντῶνται εἰς τὰς μισελληνικάς των κατὰ τῆς Ἑλλάδος προθέσεις (§ 18). Ἐξαναγκασθεῖσαι ἐκ τῆς ἀναποδράστου φορᾶς τῶν πραγμάτων εἰς ἀναγνώρισιν ἀνεξαρτήτου βασιλείου συμφέρον μὲν ἔχουσιν ἐκ διαφόρων ἑκάστη λόγων νὰ διατηρῆται τὸ καχεκτικὸν κρατίδιον, ἡ μὲν Ρωσία, ἵνα ἐξεγείρῃ ὁσάκις τῇ συμφέρει δι' αὐτοῦ τὸν Ἑλληνισμὸν χάριν συμφερόντων ἰδίων ἢ μᾶλλον «ὅπως Τουρκία καὶ Ἑλλὰς διὰ συνεχῶν ἀκάρπων ἐρίδων ἀλληλοεξασθενῶνται», ἡ δὲ Ἀγγλία διότι εὐθὺς ὡς ἐπιστῇ ἡ στιγμὴ τῆς ὁριστικῆς ἀποσυνθέσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας θέλει εὑρεθῇ ἐν τῇ ἀνάγκῃ νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ὡς μίαν ἐκ τῶν δυνάμεων, ἥτις ἐν συνδυασμῷ καὶ ἄλλων θὰ δυνηθῇ νὰ κρατήσῃ τὸν ρωσικὸν χείμαρον, πάντοτε ὅμως *χάριν τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων*.

§ 117.—Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως παῦσις τοῦ ἐν τῇ βουλῇ πλειονοψηφοῦντος φιλοπολέμου ὑπουργείου καὶ σχηματισμὸς ἀχρόου ὑπὸ τὸν πρόεδρον τοῦ Ἀρείου Πάγου.

Ὁ ἀγὼν τῆς Κρήτης ἤκμαζε, τὰ κατορθώματα τῶν ἑλληνικῶν καταδρομικῶν ἦσαν θαυμασμοῦ ἄξια[1] καὶ οἱ μαρτυρικῶς ἀγωνιζόμενοι εὐλόγως προσεδόκων τὴν ἕνωσιν τῆς μεγαλονήσου τῆς Μεσογείου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον ὑπουργεῖον ἀνέμενε τὴν ἐκ Ρωσίας ἐπάνοδον τοῦ βασιλέως, ἵνα προχωρήσῃ μέχρι τῶν ἄκρων πρὸς λύσιν τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος ἔχον κραταιὰν ἐν τῇ βουλῇ πλειονοψηφίαν, διότι ἡ κυβερνητικὴ πτέρυξ ἠρίθμει 120 ψήφους ἀπέναντι

[1] Κ. Ράδου, Τὰ καταδρομικὰ ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ 1866—68.

80 ὅλων ὁμοῦ τῶν ἀποχρώσεων τῆς πολυκεφάλου ἀντιπολιτεύσεως. Ἀλλ' ἄλλως ἔδοξε τῷ στέμματι καὶ τοῖς ἐξωτερικοῖς συμβούλοις αὐτοῦ. Ριφθείσης τῆς ἀγκύρας καὶ εἰς Πετρούπολιν διὰ τοῦ στενοῦ δεσμοῦ τῆς συγγενείας, δὲν ἐθεωρήθη ἴσως καλὸν νἀποξενωθῇ ὁ ἡγεμὼν τῶν μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἀρχαιοτέρων καὶ ἐγκαρδιωτέρων, ὡς φαίνεται, πολιτικῶν σχέσεων πολλῷ μᾶλλον, ἀφ' οὗ καὶ μετὰ τοῦ βασιλικοῦ ἀγγλικοῦ οἴκου ὑπῆρχον ἐπίσης στενοὶ οἱ συγγενικοὶ δεσμοί. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνέμενε τὸ βασιλικὸν πρόσταγμα, ἵνα ριφθῇ ὁ περὶ τῶν ὅλων κῦβος ὑπὸ τόσον εὐμενεῖς διπλωματικὰς περιστάσεις, ὁ βασιλεὺς ὑπέδειξε τῷ ὑπουργείῳ Κουμουνδούρῳ, *ὅτι αἴρει τὴν πρὸς αὐτὸ ἐμπιστοσύνην του*, ὅπερ μεθερμηνευόμενον *ἔπαυεν αὐτό*, προσεκάλει δὲ τὸν *ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς σκηνῆς* πρόεδρον τοῦ Ἀρείου Πάγου Α. Μωραϊτίνην, ὅστις καὶ ἐσχημάτισεν (20 Δεκ. 67) διαβατικὸν ἄχρουν ὑπουργεῖον πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῆς διαλύσεως τῆς βουλῆς. Ἀλλ' ὁ Πέτρ. Δηλιγιάννης, ὅστις ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ πρέσβεως ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχε κληθῇ εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπουργ. τῶν ἐξωτερικῶν κατιδὼν τὸ ἀντικοινοβουλευτικὸν διάβημα τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Κουμουνδούρου εἰς τοσοῦτον κρισίμους ἐθνικὰς περιστάσεις συνεβούλευσε τὸν βασιλέα νἀποταθῇ πρὸς τὸν Κουμουνδοῦρον ἢ εἰς τὸν Βούλγαρην.

§ 118.—Μετὰ τὴν πρώτην ψυχρολουσίαν σχηματισμὸς ὑπουργείου ὑπὸ τὸν εἰρηνόφιλον καὶ ἀγγλόφρονα Βούλγαρην διαλύσαντα τὴν βουλήν!

Τότε ὁ βασιλεὺς ἀνέθηκε τὴν ἐξουσίαν πρὸς τὸν κεκηρυγμένον ὑπὲρ τῆς εἰρηνικῆς πολιτικῆς ἀγγλόφρονα Δ. Βούλγα-

ρην, ὅστις ἐσχημάτισε (25 Ἰαν. 68) νέον ὑπουργεῖον, εἰς ὃ προσελήφθη ὡς ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ὁ Π. Δηλιγιάννης.

Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος—γράφει ἡ σύγχρονος ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ—[1] δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος τῶν προκαταλήψεων τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες *ὑπερ ἄγαν συμπαθῶς ἔχοντες*, ὡς ἐκ τῆς κοινότητος τοῦ κατὰ τοῦ Ὄθωνος ἀγῶνος πρὸς τὰς δύο δυτικὰς δυνάμεις *ὡς δόγμα πίστεως εἶχον ἀνακηρύξει* **τὴν εὐπείθειαν εἰς τὰς συμβουλὰς αὐτῶν.** Οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτικῶν, οἵτινες ἐκύκλωσαν τὸν βασιλέα Γεώργιον, ὅτε ἐν νεαρωτάτῃ ἡλικίᾳ ἀνῆλθε τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος, ἐνέπνευσαν αὐτῷ πολλὰς τῶν ἰδεῶν των καὶ ἰδίᾳ τὰς *περὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς*. ὥστε οὐδόλως ἄπορον, ἐὰν κατὰ τὴν πρώτην ἰδίως δεκαετίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ φαίνεται ἐπηρεαζόμενος ἐκ τοιούτων προκαταλήψεων.[2] Κατεδείχθη δὲ τοῦτο, ὅτε μετὰ τὸν γάμον του ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας *ἔπαυσε τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου* παρέχων οὕτω ἱκανοποίησιν τῇ Ἀγγλίᾳ **τῇ ἐπιμόνως αἰτησάσῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀπομάκρυνσιν τοῦ φιλοπολέμου ἐκείνου ὑπουργείου».**

Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἀγωνιζομένου ὑπὸ τὸν Α. Κουμουνδοῦρον ὑπουργείου καὶ ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἀχρόου βιώσαντος 35 ἡμέρας ἦτο ἱκανὴ ψυχρολουσία διὰ τὰς κεφαλὰς τῶν ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἐνθουσιώντων· ἀλλ' ἀπῃτεῖτο τραῦμα βαθύτερον διὰ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν καὶ τοῦτο κατηνέχθη ὑπὸ τοῦ στέμματος διὰ τῆς διαλύσεως

---

[1] Κυριακ. Β'. σ. 423.=[2] Τοῦτο δὲν εἶναι ἱστορικῶς ἀκριβές, διότι τὰ διδάγματα τοιαύτης πολιτικῆς ἀρχικῶς ἔλαβε παρὰ τοῦ Ρῶσσελ, τοῦ Πάλμερστων (§ 69, 89, 90) καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου του συμβούλου Σπόννεκ (104. 110. 111).

βουλῆς, ἐπιδοκιμασάσης τὸ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης ἐθνικὸν πρόγραμμα τοῦ παυθέντος ὑπουργείου. Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ὁρκίσεώς του ὁ Δ. Βούλγαρης ἐδημοσίευε τὸ *περὶ τῆς διαλύσεως τῆς βουλῆς* διάταγμα καὶ ἔρριπτε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν εἰς ὅλας τὰς παρακολουθούσας ἐκλογικὴν πάλην συγκινήσεις καὶ ἀνωμαλίας, μάλιστα δὲ ὁσάκις τῆς κυβερνήσεως ἡγεῖται ἀνὴρ δεσποτικὸς οἷος ὁ Δ. Βούλγαρης! Τὰ ἐκλογικὰ ἐν Ἑλλάδι χρονικὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α´ σπανίως ἀναγράφουσι τόσας παρανομίας καὶ ἐπεμβάσεις, ὅσαι ἐγένοντο, ὅπως σχηματισθῇ τότε ὑπουργικὴ πλειονοψηφία.

§ 119.—Ὁ Α. Κουμουνδοῦρος ὑποψήφιος Οἰτύλου πολιορκεῖται εἰς Ζαρνάταν ὡς στασιαστής!

Ὁ Κουμουνδοῦρος καὶ ὁ Τρικούπης ἀπεκλείσθησαν ἐκ τοῦ ἐκλογικοῦ περιβόλου, ὅτε δ' ἐν ἀναπληρωτικῇ ἐκλογῇ τῆς ἐπαρχίας Οἰτύλου ὁ λαὸς ἐπέμενεν ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Κουμουνδούρου, ὁ κατ' αὐτοῦ καταδιωγμὸς ὑπῆρξεν ἀπηνὴς καὶ ἀμείλικτος. Ἡ κυβέρνησις ἀπέστειλεν ἱκανὴν στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ πολεμικὸν πλοῖον, τῇ κυβερνητικῇ δ' ἐνεργείᾳ ὁ Κουμουνδοῦρος ἐκηρύχθη *στασιαστής*, διότι ἐκλείσθη μεθ' ὁπλοφόρων ἐν τῷ τμήματί του εἰς Ζαρνάταν ἀμυνόμενος κατὰ τῶν κυβερνητικῶν ἐπεμβάσεων, μέχρις ὅτου τὸ Ἐφετεῖον ἠθώωσεν αὐτόν, παυθέντων ὅμως ἀμέσως τῶν Ἐφετῶν! Τοσούτῳ δ' ἐξετραχύνθησαν τὰ ἐν Ἑλλάδι, ὥστε ὁ Κουμουνδοῦρος πρὸς ἀποφυγὴν πολέμου ἐμφυλίου ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ τὴν ὑποψηφιότητά του. Ἡ δὲ συγκληθεῖσα βουλὴ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις καὶ τὰς ὁδηγίας κυβερνήσεως ἐνεργούσης τὰ τοῦ νεκροθάπτου τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως καθήκοντα συνεζήτει (17 Σεπτ. 68) θέματα οἷον τὸ περὶ ἀπονο-

μῆς τοῦ τίτλου τοῦ *δουκὸς τῆς Σπάρτης* εἰς τὸν διάδοχον Κωνσταντῖνον γεννηθέντα τὴν 21 Ἰουλ. 68, οὗτινος ἡ γέννησις ἑωρτάσθη ἐνθουσιωδῶς παρ' ἅπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς μέλλοντος νὰ διαδεχθῇ ἡμέραν τινὰ τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ γενναῖον, ἀλλὰ δυστυχῆ αὐτοκράτορα !...

§ 120.—Ὁ Δ. Βούλγαρης εἰρηνοπολεμικῶς παρασκευάζει τὴν λῆξιν τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ Πέτρ. Δηλιγιάννης, καίπερ καλῶς γινώσκων τἀφορῶντα εἰς τὴν ἐν Τουρκίᾳ κατάστασιν ὡς ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτικῆς θέσεώς του, ἦτο ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος, ἐφ' ᾧ καὶ εἰργάσθη μετὰ πάσης δυνατῆς δραστηριότητος·[1] ἀλλ' ἡ ἐνέργειά του «δὲν ὑπεβοηθεῖτο διὰ τῆς συμπληρώσεως τῶν ἐπὶ Κουμουνδούρου ἀρξαμένων πολεμικῶν παρασκευῶν. *Ἐν τῷ φανερῷ* **τὰ τοῦ πολέμου** *ἐφαίνετο φρονῶν ὁ Βούλγαρης· ἐν τῷ κρυπτῷ* **τὰ τῆς εἰρήνης** *εἰργάζετο*».[2] Καὶ ὁ μὲν χαρτοπόλεμος ἐξηκολούθει διὰ τῶν διαμαρτυριῶν καὶ ἀντιδιαμαρτυριῶν, ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις οὐδόλως ἢ ἀνεπαρκῶς ἐνισχύετο, ὅπως ἐκπνεύσῃ. Ἐπειδὴ δ' ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἓν τέρμα, παρεσκευάσθη ἐκστρατεία ἐπαναστατῶν ἐπιδεικτική, ὅπως προκληθῇ ὁριστικώτερόν τι μέτρον ἐκ μέρους τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Αὕτη δ' ἐνισχυομένη ὑπὸ τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Λονδίνου καὶ ἐνθαρρυνομένη ἐκ τῆς ἐπελθούσης διπλωματικῆς χαλαρώσεως ἕνεκα τῶν προθέσεων τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως ἐκοινοποίησε τὸ ἀπὸ 29 Νοεμβρ.] 11 Δεκ. 69 τελεσίγραφον ἀνακοινωθὲν καὶ εἰς τὴν βουλὴν (4 Δεκ. 68), δι'

---

[1] Διπλωματικὴ Βίβλος. Documents diplomatiques sur le Conflit Gréco—Turc. Décembre 1868.=[2] Κυριακ. Β΄. σ. 426.

οὗ ἐζητεῖτο ἡ ἐντὸς πενθημέρου διάλυσις τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων, ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν καταδρομικῶν, ἡ ἐπάνοδος τῶν ἐν Ἑλλάδι προσφύγων, ἡ τιμωρία τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἡ ὑπόσχεσις, ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν θέλουσιν ἐπαναληφθῇ ταῦτα.[1] Τὴν ἐπιοῦσαν ἐνεφανίζετο ὁ Χόβαρτ ἐν Σύρῳ,[2] ὁ δὲ τότε γενόμενος πολεμικὸς Δ. Βούλγαρης ἔπεμψε τὸν ἀτμοδρόμονα «Ἑλλάδα» **ἄνευ πυρίτιδος καὶ ἄνευ πυρομαχικῶν** τῶν πάντων ἐστερημένην, *ἵνα δῆθεν ἀντιπαραταχθῇ* κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου.[3]

§ 121.—Ἡ ἐν Παρισίοις συνδιάσκεψις καὶ ὁ πρῶτος εἰρηνοπόλεμος ἐπὶ Γεωργίου Α'.

Ταυτοχρόνως περίπου προεκαλεῖτο οὐχὶ εἰς ἐξέτασιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἀλλὰ τῆς ἑλληνοτουρκικῆς διαφορᾶς συνδιάσκεψις ἐν Παρισίοις, εἰς ἣν ἐπετράπη ἡ παράστασις τοῦ Ἕλληνος ἀντιπροσώπου Ραγκαβῆ μετὰ *συμβουλευτικῆς* ψήφου, ἥτις ἀπέληξε κατὰ τὴν ἕκτην συνεδρίαν αὐτῆς (8]20 Ἰαν. 69) εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Τουρκίας εὐνοϊκὴν ἀπόφασιν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ ἀνέχηται ἢ ὑποβοηθῇ : 1) τὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους της συγκρότησιν στιφῶν σκοπούντων ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ 2) τὸν εἰς τοὺς λιμένας αὐτῆς ἐφοπλισμὸν πλοίων προωρισμένων νὰ ὑποβοηθήσωσιν ὑφ' οἱονδήποτε τύπον πᾶσαν προσπάθειαν ἐπαναστάσεως ἐν ταῖς κτήσεσι τοῦ Σουλτάνου.[4] Τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀπεδέξατο

---

[1] Ἐπίσ. Πρακτ. Βουλ. σ. 591. =[2] «Ὁ Χόβαρτ ἐν Σύρῳ» ὑπὸ Χρν. εἰς τὸ «Ἄστυ» τῆς 10 Φεβρ. 1894.=[3] Ὅρα τὰς ἐν τῇ βουλῇ (23—26) Ἰουλ. 69 ἀγορεύσεις Μπούμπουλη καὶ ὅλων τῶν ἀγορευσάντων ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. = [4] Ἐφ. Βουλῆς, Περ. Γ. συν. α'. σ. 82.

πάραυτα ἡ Τουρκία· ἀλλ' ὁ Βούλγαρης ἐπιδεικνυόμενος πλέον ὡς ἀκράτητος πολεμικὸς καὶ οἱονεὶ παρασκευάζων *διὰ τῶν ἐκτάκτων κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν* ληφθέντων πρὸς τὸ θεαθῆναι καὶ ἀνεφίκτων ἐκτελέσεως μέτρων *πόλεμον δῆθεν φυλετικὸν* ἠρνεῖτο νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸ πρωτόκολλον, ἵνα μὴ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην, ἰδίως δὲ ἵνα μὴ ἐκτεθῇ τὸ στέμμα, ὅπερ διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Κουμουνδούρου καὶ τῆς διαλύσεως τῆς βουλῆς βεβαίως εἶχε φέρει τὴν περιπλοκὴν ταύτην τὴν ἀπολήξασαν εἰς τὸν ἐνταφιασμὸν τοῦ αἱματηροῦ τῶν Κρητῶν ἀγῶνος.

«*Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ εἶχε θριαμβεύσει λοιπὸν πανταχοῦ.*[1] ὁ Κουμουνδοῦρος *ἐξώσθη τῆς ἐξουσίας* λίαν ἐνωρίς, **ἵνα εὑρεθῇ ἡ Ἑλλὰς ἀπροπαράσκευος·** ὁ Μιχαὴλ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας ὁ μετὰ τῆς Ἑλλάδος *διομολογήσας* ἔγγραφον συνεννόησιν *εἶχε δολοφονηθῇ* παρ' ὀπαδοῦ τινος τοῦ διεκδικοῦντος δικαιώματα ἐπὶ τοῦ Σερβικοῦ θρόνου Καραγεώργεβιτς, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐπιστεύθη, μολονότι ἡ δολοφονία αὕτη ἦτο ὁμοίως μυστηριώδης, ὅπως καὶ ἡ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας Παύλου. Τέλος ὁ Βρατιάνος, ὁ Κουμουνδοῦρος τῆς Ρωμανίας, ὁ σκοπῶν ἐπίθεσιν *κατὰ τῆς Τουρκίας ἀνετράπη τῆς ἐξουσίας* **καὶ διελύετο ἡ βουλή,** *καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ὑπέκυπτεν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὰς ἀξιώσεις των.* Ὁπόσα διάφορα γεγονότα ἀπορρέοντα **ἐκ μιᾶς καὶ μόνης πηγῆς!**»

§ 122.—Ὁ Θ. Ζαΐμης μετὰ τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη ὑπογράφουσι τὸ πρωτόκολλον «διὰ νὰ σώσωσι τὸν τόπον καὶ τὴν βασιλείαν».

Ἐν ᾧ δ' ἐν πολεμικῇ διαδηλώσει γενομένῃ κατὰ τὴν ἀφι-

---

[1] Κυριακ. Β'. σ. 442.

ξιν τοῦ Βαλέβσκη κομιστοῦ τῆς παρισινῆς ἀποφάσεως ὁ Βούλγαρης ἔλεγε πρὸς τὸν λαόν, «ὅτι θὰ ὁδηγήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐκεῖ ὅπου θέλει ἡ θεία πρόνοια», ὁ βασιλεὺς συνεκάλει εἰς σύσκεψιν *πάντας τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας*, ἵνα εἴπῃ αὐτοῖς, ὅτι *ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἐντελῶς* **ἀπροπαράσκευος**, «διότι *τὸ ὑπουργεῖον οὐδεμίαν ἐποιήσατο προετοιμασίαν* καὶ ὅτι τὸ ὑπουργεῖον ἐν ᾧ δὲν δύναται νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον, *δὲν θέλει* νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὴν παρισινὴν ἀπόφασιν!»

Τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη παρῃτήθη· ἐξ ὅλων δὲ τῶν κληθέντων μόνος ὁ Θ. Ζαΐμης ἀνέλαβε τὸν σχηματισμὸν (25 Ἰαν. 69) κυβερνήσεως συνεπίκουρον προθυμότατον εὑρὼν τὸν δεινὸν περὶ τὰς τοιαύτας ἐθνικὰς δυσχερείας Θ. Π. Δηλιγιάννην, ὅστις *αὐθημερὸν* ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Λαβαλὲτ τὴν προσχώρησιν τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως εἰς τὸ περιλάλητον πρωτόκολλον! Ἐννοεῖται, ὅτι ταύτην παρηκολούθησε διάλυσις τῆς βουλῆς, ὁ σχηματισμὸς **Ζαΐμικοῦ κόμματος** *καὶ τὰ συνήθεα, συνήθη*· οὕτω δ' *ἔληξεν* **ὁ πρῶτος** *ἐπὶ Γεωργίου τοῦ Α'* **εἰρηνοπόλεμος** κατὰ τῆς Τουρκίας!

Ὅτε ἐν τῇ βουλῇ συνεζητήθη τὸ κρητικὸν ζήτημα (23—26 Ἰουλ. 69)[1] ὁ τὸν κρητικὸν ἀγῶνα ἐνταφιάσας δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, ἵν' ἀπολογηθῇ· ἀλλ' ὁ ἀναγνώστης πολὺ θέλει ὠφεληθῇ, ἐὰν ἀποφασίσῃ νὰ μελετήσῃ τὰς ἀγορεύσεις τοῦ Μήτσα, τοῦ Κουμουνδούρου, τοῦ Λομβάρδου, τοῦ Ε. Δεληγεώργη, τοῦ Μίλήση, τοῦ Θ. Ζαΐμη, τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη, αὐτοῦ τοῦ Βαλασοπούλου ἀπολογουμένου ὡς πληρεξουσίου τοῦ Δ. Βούλγαρη. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν λεχθέντων εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ριγήσῃ εἰς τὰς βαρυσημάντους ταύτας λέξεις τοῦ Χριστοπούλου:

---

[1] Ἐφημ. Βουλ. Περ. Γ' συν. α' σ. 1—96.

«Ἡ Τουρκία, κύριοι, ἀνενέωσε τὴν πολιτικὴν τοῦ Πέρσου ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος· τὴν Ἑλλάδα *διὰ τῆς Ἑλλάδος*. *Νὰ βλάψῃ αὐτὴν* ἐζήτησε **διὰ χειρῶν ἑλληνικῶν**, ὄχι, κύριοι, ἐγκληματικῶν, ποτέ; ὁ Θεὸς μὴ τὸ δώσῃ, ἀλλὰ διὰ πεπλανημένων πολιτικῶν, *κεφαλῶν στενῶν*, **νὰ καταστρέψῃ** τὴν *ὑπόθεσιν τῆς Κρήτης*».

Ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης λαβὼν τὴν ὑψηλὴν τιμὴν νὰ ὑπογράψῃ τὸ ἔγγραφον περὶ προσχωρήσεως εἰς τὸ πρωτόκολλον ἠξίου εὐγνωμοσύνην ἀπὸ τὸν τόπον, ὅστις ὅμως δὲν συνεφώνει πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν του ταύτην, διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐμυκτηρίζετο, ἐνίοτε δ' ἐν τῇ βουλῇ ἀγορεύων — ὡς τῇ 27 Δεκ. 71—διεκόπτετο ὑπὸ βουλευτῶν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ διὰ τῶν λέξεων: «*Τὸ πρωτόκολλον! Τὸ πρωτόκολλον!*». Ἀπαντῶν ὅμως εἰς τοὺς διακόπτοντας ἔλεγεν, ὅτι τὸ πρωτόκολλον ὑπέγραψε «διὰ νὰ σώσῃ *τὸν τόπον* **καὶ τὴν βασιλείαν!**»[1]

§ 123.—Ἡ πολιτικὴ τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συνεννοήσεως.

Τὸ ἐκ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ἐθνικὸν τραῦμα δικαιολογηθὲν ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος ὡς *ἐκ τοῦ ἀπαρασκεύου αὐτῆς* βαθέως ᾐσθάνθη ὁ λαός. Ἀλλὰ τίς ἄλλος ἐκτὸς αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος σκοπίμως ἀφῆκε τὸν τόπον ἀπαράσκευον; Περὶ τὰ μέσα τοῦ Φεβρ. 69 οἱ ἐν Ἀθήναις δημοσιογράφοι συνελθόντες ὑπέγραψαν προκήρυξιν λέγουσαν, ὅτι «πρῶτον μέλημα τῶν κυβερνώντων τε καὶ πάντων τῶν δπωσδήποτε τῆς πολιτείας μετεχόντων καὶ παντὸς Ἕλληνος δέον νὰ εἶναι *ἡ ταχίστη ὀργάνωσις τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων* κατά τε

---

[1] Ἐφημ. Βουλῆς σ. 70.

ξηρὰν καὶ μάλιστα κατὰ θάλασσαν». Καὶ αὐτὴ **ἡ κυβέρνησις τοῦ πρωτοκόλλου** ἐν τῇ προκηρύξει αὐτῆς κατέληγεν εὐχομένη, «ἵνα τὰ δεινὰ διδάξωσιν εἰς τὸ μέλλον *τὰ χρήσιμα καὶ τὰ βέλτιστα*». Τότε ὡς ἐθνικὸν σύνθημα ἀνεγράφη «Μέμνησο Χόβαρτ» καὶ συνεισφοραὶ πρὸς κατασκευὴν στόλου ἐζητήθησαν, ἀλλ' εὐθὺς ὡς διελύθη ὁ καπνὸς τοῦ ἀναχωρήσαντος ὀθωμανικοῦ στόλου, διελύθησαν καὶ τὰ ὄνειρα ταῦτα, διότι... ἐν Ἀθήναις δὲν ὑπῆρχεν ὁ Δὸν Πέτρος Β' τῆς Βρασιλίας...· τοὐναντίον ἡ ἀγγλικὴ ἀντλία διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις πρακτόρων καὶ τῶν ἀγγλοφρόνων δὲν ἔπαυσε λούουσα διὰ ψυχροῦ ὕδατος τὰς κεφαλὰς τῶν φιλοπολέμων. Τὸ βουλγαρικὸν σχίσμα εἶχεν ἐρεθίσῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν Ρώσων καὶ τοῦτο ἀτυχῶς συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ πείσῃ καὶ τὸν Ἐπαμ. Δεληγεώργην, ὅπως ἀσπασθῇ ἐκ πεποιθήσεως βεβαίως τὴν ἀγγλικὴν πολιτικήν, νὰ ὑψώσῃ δὲ σημαίαν ἑλληνοτουρκικῆς συμμαχίας, ταῦτα δὲ πάντα ἄνευ οὐδενὸς θετικοῦ ἀνταλλάγματος. Ἐλησμόνησεν ὁ ἁγνὸς πατριώτης τὴν ὀρθὴν τοῦ Βόλνεϋ γνώμην, ὅτι «διὰ τὸν μισαλλόθρησκον καὶ ἀλαζόνα Μουσουλμάνον εἷς μόνος νόμος ὑπάρχει: — ὁ ἀπαγορεύων τὴν μετὰ τῶν ἀπίστων ἐπικοινωνίαν.

§ 124.—Μετὰ τὴν ἐν Ὠρωπῷ λῃστείαν ἄγγλοι δικαστικοὶ ἀνεμιγνύοντο εἰς τὴν μυστικὴν ἀνάκρισιν.

Ἐκ τοῦ αἱματηροῦ ἐν Ὠρωπῷ δράματος τῆς σφαγῆς ἄγγλων ὑπὸ λῃστῶν κακῶς διεξαχθέντος ὑπὸ τῆς τότε κυβερνήσεως, ἥτις δὲν ἠδυνήθη μήτε νὰ προλάβῃ τὴν αἰχμαλωσίαν μήτε νὰ διασώσῃ τὰ θύματα, τοῦτο μόνον σημειοῦμεν, ὅτι ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ τότε ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ οὐδόλως προσεβλήθη διὰ τῆς ἀναμίξεως ἄγγλων δικαστικῶν εἰς τὴν

μυστικὴν ἀνάκρισιν. Περιττὸν νὰ τὸν ὀνομάσωμεν, διότι ὁ ἀναγνώστης εὑρίσκει τὸ ὄνομά του ὑπὸ τὸ παρισινὸν πρωτόκολλον. Ἐξ ὅλου ὅμως τοῦ δημοσιογραφικοῦ θορύβου ἐν τῷ ξένῳ τύπῳ καὶ τῆς διπλωματικῆς ἀλληλογραφίας ἀποταμιεύομεν ἐνταῦθα περικοπὴν ἐπιστολῆς ἀπευθυνθείσης ὑπὸ τοῦ ἐν Ἑλλάδι κατοικοῦντος ξένου Ἐδ. Μάσωνος τοῦ Καληδονίου πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν τῆς Ἀγγλίας τὴν ἀκόλουθον :

«Ζῶν μεμαρτύρηκα καὶ ἀποθνήσκων μαρτυρήσω, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1828 *πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν Ἑλλάδα γενόμεναι συμφοραὶ δέον νἀποδοθῶσι τῇ πεπλανημένῃ τῆς Ἀγγλίας διπλωματίᾳ*· εἰμὶ ἕτοιμος νἀποδείξω τοῦτο ἐνώπιον τῆς οἰκουμένης καὶ ἔχω τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὰ λεχθησόμενα γενήσονται ἡμέραν τινὰ γνησία καὶ ἀμερόληπτος ἱστορία».

Τὸ ὑπουργεῖον Ζαΐμη διεδέχθη τὸ ὑπὸ τὸν Ε. Δεληγεώργην (9 Ἰουλ. 1870) καθ' ὑπόδειξιν τῆς Ἀγγλίας, διότι ὁ πρωθυπουργὸς Γλάδστων ὁμιλῶν εἰς τὴν βουλὴν εἶπεν ὅτι : «ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἑλλην. ὑπουργείου εἶναι εὐνοϊκὴ εἰς τὰς εὐχὰς τῆς Ἀγγλίας, τῆς ὁποίας καθῆκον εἶναι νὰ δείξῃ τῇ Ἑλλάδι τὴν ἀνάγκην τῆς τηρήσεως τῶν διεθνῶν ὑποχρεώσεων».

§ 125.—Διπλωματικὴ ὄασις ἐν τῷ λαυριακῷ ζητήματι.

Γνωστὸν εἶναι τὸ λαυριακὸν ζήτημα ἀναφυὲν ἐκ τῶν ἐκβολάδων, ὅπερ εἶχε λάβει μεγάλας διαστάσεις καὶ ὅπερ πρὸς προστασίαν τῶν συμφερόντων τοῦ δημοσίου ταμείου ὑπεκινήθη ὑπὸ τοῦ Ἐπ. Δεληγεώργη διατελοῦντος ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει. Αἱ κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν συμφερόντων τῆς ἰταλογαλλικῆς ἑταιρίας «Σερπιέρη καὶ Ρου»—ὑπὲρ ἧς εἶχε γείνῃ παραχώρησις τοῦ

χώρου, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπῆρχον καὶ αἱ ἐκϐολάδες, ἀλλὰ πρὸς ἐκμετάλλευσιν φυσικῶν μετάλλων—ἐπεμϐᾶσαι ἐζήτησαν νὰ ἐπιδράσωσιν εἰς τὴν μὴ ψήφισιν νόμου ἀσυμφόρου τοῖς προστατευομένοις των· ἀλλ' ὁ Δεληγεώργης καὶ ὁ τότε ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Ι. Σπηλιωτάκης ἐρρωμένως ἀντέστησαν. Ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἀναχωρήσεως τριῶν γαλλικῶν πλοίων πρὸς ναυτικὴν ἐπίδειξιν τηλεγραφικῶς ἀπήντησαν, ὅτι αἱ δύο Δυνάμεις δύνανται νὰ ἐκϐιάσωσιν *ἐνόπλως* τὴν ἑλλην. κυϐέρνησιν, ἀλλὰ δὲν θὰ κατορθώσωσι τὴν παρ' αὐτῆς *παραδοχὴν* πιεζούσης κηδεμονίας. Αἱ ξέναι κυϐερνήσεις ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ στάσει τῆς Ἑλλάδος ἠναγκάσθησαν νὰ μὴ ἐπιμείνωσι, τὸ δὲ ζήτημα ἐλύθη διὰ παραχωρήσεως τῶν δικαιωμάτων τῶν ξένων εἰς ἑλληνικὴν ἑταιρίαν. Τοιαύτας διπλωματικὰς ὀάσεις εὑρίσκομεν μόνον, ὅταν δὲν συναντῶμεν τὸ ὄνομα τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη ὡς ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν.

§ 126.—Διαφωνία Α. Κουμουνδούρου μετὰ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ. Ὁ ἀντ' αὐτοῦ κληθεὶς Δ. Βούλγαρης μετὰ τὰ στηλιτικὰ παρεσκεύαζε τὴν κατάργησιν τοῦ συντάγματος.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἀγγλόφρων πολιτική, ἣν ἠκολούθησε τὸ ὑπουργεῖον Δεληγεώργη (Ἰουλ. 72—Φεϐρ. 1874), ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ Κουμουνδούρου. Ὅτε δὲ οὗτος ἐκλήθη εἰς σχηματισμὸν κυϐερνήσεως, πρὸ πάσης ἀποδοχῆς διὰ τοῦ ἀπὸ 17 Ἀπρ. 1874[1] ὑπομνήματός του πρὸς τὸν βασιλέα ἐξήγησεν, ὅτι θὰ ἐδέχετο τὸν σχηματισμὸν κυϐερνήσεως, ἐὰν ὁ βασιλεὺς

[1] Κυριακ. Β'. σ. 533.

συνεμερίζετο τὸ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς πρόγραμμά του, ὅπερ συνίστατο κυρίως εἰς τὸ ὅτι ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἐπεβάλλετο «ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος **ἴσης** *εὐγνωμοσύνης* **πρὸς τὰς τρεῖς** εὐεργέτιδας *Δυνάμεις καὶ ἐξ ἴσου φιλικὴ συμπεριφορὰ πρὸς τὰς λοιπάς*»· ὑπέδειξε δὲ καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν πρέσβεων. Ὁ βασιλεὺς ὅμως οὐδόλως ἐπιθυμῶν νἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἀπήντησεν ἐγγράφως εἰς τὸν Κουμουνδοῦρον ὅτι: «ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ εἶναι πολιτικὴ εἰρήνης ἢ πολέμου· *διανοοῦμαι νὰ διατηρήσω φιλειρηνικὴν πολιτικήν*». Ἐκάλεσε δὲ τὸν Δ. Βούλγαρην κεκηρυγμένον ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς ταύτης, ὅστις ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκείνῃ ἤρξατο ἀσυστόλως παραβιάζων μὲν τὸ σύνταγμα ἐν τῷ ζητήματι τῆς ἀπαρτίας, παρασκευάζων δὲ καὶ πραξικόπημα πρὸς κατάργησιν τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου·[1] ἀλλ' αἱ πράξεις αὗται τῶν στηλιτῶν ἐξήγειραν τὸ ἔθνος, εἰς ὃ ἔδωκαν τὸ σύνθημα τῆς διαμαρτυρίας οἱ ἡγέται ὅλων τῶν κομμάτων (Κουμουνδοῦρος, Δεληγεώργης, Ζαΐμης) διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τῆς ἀντιπολιτεύσεως (3 Δεκεμβρ. 1874) ἐκ τῆς βουλῆς. Γνωστὰ τὰ περαιτέρω, διότι οἱ ἀποπειραθέντες νὰ ὑποσκάψωσι τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας τοῦ τόπου οἰκτρῶς ἡττήθησαν, ὁ ἐπὶ ἐξυβρίσει τοῦ βασιλέως καταδιωχθεὶς Χ. Τρικούπης ἕνεκα τοῦ ἐν τοῖς «Καιροῖς» (29 Ἰουν. 74)[2] δημοσιευθέντος ἄρθρου «τίς πταίει» ἀπαλλαγεὶς ἐκαλεῖτο εἰς σχηματισμὸν κυβερνήσεως (27 Ἀπρ. 1875) καὶ οἱ ὑπεύθυνοι ἐκλήθησαν ἐνώπιον τοῦ εἰδικοῦ δικαστηρίου.

---

[1] Ὅμοιαι ἀπόπειραι εἶχον γίνει καὶ κατ' Ἀπρίλιον 1869 ἀποτυχοῦσαι διὰ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ μυστικοῦ συλλόγου τῶν «Ἐριήρων» προεδρευομένου ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοφίλου = [2] Ὅρα περικοπὰς αὐτοῦ καὶ εἰς ἡμετέραν ἀγόρευσιν 3 Ἰουν. 1886 (Ἐφ. Βουλῆς σ. 161).

§ 127.—Τὸ πρόγραμμα τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως ἦτο ἡ ἐθνικὴ ἀδράνεια.

Καθ' ὃν χρόνον τοιαῦτα ἐτελοῦντο ἐν Ἀθήναις, νέφη ἀπειλητικὰ ἐφάνησαν ἐν τῷ ὁρίζοντι, ἡ δὲ Ἀνατολὴ ἤρξατο συνταρασσομένη. Ἡ ἐν Ἐρζεγοβίνῃ καὶ Βοσνίᾳ ἐπανάστασις, ἡ σφαγὴ τῶν προξένων Γαλλίας καὶ Γερμανίας ἐν Θεσσαλονίκῃ — ὅτε τὸ ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον ὑπουργεῖον ἔπεμψεν ἐκεῖ τὴν «Σαλαμινίαν» καὶ τὸν «Βασιλέα Γεώργιον», βραδύτερον δὲ τὴν «Σαλαμινίαν» καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν — αἱ παντοῖαι ὠμότητες τῶν Τούρκων ἐν Βουλγαρίᾳ, ὁ πόλεμος τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου κατὰ τῶν Τούρκων προανήγγειλαν τὴν ἐπικειμένην θύελλαν. Ἐν τέλει καὶ ὁ πόλεμος μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας ἐκηρύχθη (11 Ἀπρ. 77), δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἡ Ρωμανία.

Ἐν τῷ μεσολαβήσαντι τούτῳ χρόνῳ ἐσχηματίζοντο ἐν Ἀθήναις ὑπουργεῖα ἐφήμερα καὶ ὁ λαὸς διετέλει ἐν δικαίᾳ ἀγανακτήσει, ὅτε ἡ «Βορειογερμανικὴ» ἐφημερὶς γραφομένη ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Βίσμαρκ συνεβούλευε τὴν ἕνωσιν τῶν κομμάτων ἐν Ἑλλάδι, «ὅπως συγκεντρωθῶσιν ἅπασαι αἱ δυνάμεις τοῦ ἔθνους, διότι ἡ εἰς τὴν σκηνὴν ἐμφάνισις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἤθελεν ἐπιφέρει λύσιν οὐχὶ ἀποκλειστικὴν ὑπὲρ τῶν Σλαύων». Ταῦτα πάντα ἐξώθησαν τὴν κοινὴν γνώμην νὰ ἐπιβάλῃ τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως ἐκ τῶν ἡγετῶν ὅλων τῶν κομμάτων, συνεκροτήθη δὲ (26 Μαΐου 1877) ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου Κ. Κανάρη—οὗτος δὲ ἦτο ὁ μόνος, πρὸ τοῦ ὁποίου τότε ἠδύναντο νὰ σιγήσωσιν αἱ συνήθεις φιλοδοξίαι τῶν κομματικῶν ἡγετῶν — τὸ κληθὲν μέγα ὑπουργεῖον ἢ ἡ *οἰκουμενικὴ* κυβέρνησις, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος ὁ Α. Κουμουνδοῦρος, ὁ Χ. Τρικούπης, ὁ Ε. Δε-

ληγεώργης καὶ ὁ Θ. Ζαίμης, προσελήφθησαν δὲ πρὸς συμπλήρωσιν ὁ Θ. Δηλιγιάννης μὴ ὢν τότε οὔτε κομματαρχίσκος ἐν τῇ βουλῇ καὶ ὁ Χ. Ζυμβρακάκης· ἐξ αὐτῆς ἀπεκλείσθη ὁ Δ. Βούλγαρης ἀπαιτήσει τῆς κοινῆς γνώμης, ἄκοντος τοῦ βασιλέως. Τοσοῦτον ἐνίοτε εἶναι ἰσχυρὸν τὸ λαϊκὸν ῥεῦμα καὶ ἀκατάσχετος ἡ ὁρμὴ αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ χαρακτῆρες ἰσχυροὶ οἷον εἶχεν ὁ Χ. Τρικούπης δύνανται νἀντιστῶσι· διότι καὶ οὗτος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐν ᾧ κατὰ τὰς διεξαχθείσας διαπραγματεύσεις ὑπεστήριζε τὴν καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδειχθεῖσαν ὀρθοτάτην γνώμην, ὅτι ἡ ἐνεργὸς σύμπραξις κομμάτων διαφερόντων εἴτε κατὰ τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, εἴτε κατὰ τὰ μέσα τῆς ἐξυπηρετήσεως αὐτῶν ἀντὶ ὠφελείας *βλάβης* μόνον ἠδύνατο νἀποβῇ πρόξενος *ἀναστέλλουσα* ἐν ταῖς λεπτομερείαις τὴν πορείαν τῆς κυβερνήσεως.

Πολλὰ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν, οὐδεμία ὅμως ἀμφιβολία ὑπολείπεται πλέον, ὅτι οἱ ἀπαρτίσαντες αὐτὴν εὑρόντες ἀπαράσκευον τὸν τόπον, γνωρίζοντες δὲ καλῶς καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ βασιλέως—ὅστις διὰ πᾶν ἄλλο ἐφαίνετο εὐδιάθετος ἐκτὸς ἀποφάσεως ὅπως ῥίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κῦβον ἀνάπτων πυρκαϊὰν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ προκαλῶν ἐν ἀνάγκῃ πόλεμον ἐθνικόν, φυλετικὸν—ἐν τέλει μὴ ἀγνοοῦντες καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ μακαρισίου Σώλσβαρυ δοθείσας **φιλικὰς συμβουλὰς** κατὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν διάβασίν του *περὶ οὐδετερότητος ἐν περιπτώσει ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου*, ἐνόμισαν, ὅτι ὡς ἀποστολὴ τῆς κυβερνήσεως ἐκείνης ἐπεβάλλετο νὰ πειθαναγκάσῃ τὸν λαόν, ὅπως ὑποστῇ *ἀξιοπρεπῶς καὶ ἡσύχως τὴν τιμωρίαν παρελθόντων ἁμαρτημάτων* ἤτοι **νὰ μείνῃ ἐν ἀπραξίᾳ**, *καθ' ὃν χρόνον ἠπειλεῖτο τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ*. Ὅσον καὶ ἂν ἦτο πικρὸν τὸ ποτήριον, αὐτὸ καὶ οὐδὲν ἄλλο εἶχεν ἐντολὴν νὰ

προσφέρῃ εἰς τὸ ἔθνος ἡ κυβέρνησις ἐκείνη περιστέλλουσα τὰς ἐκ τῆς πικρίας αὐτοῦ σπασμωδικὰς κινήσεις, αἵτινες εἰς τὴν ζημίαν ἠδύναντο νὰ προσθέσωσι καὶ τὴν αἰσχύνην.

Ἐξ ἐγγράφου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Λαϋαρδ πρὸς τὸν Δέρβυ (28 Ἀπρ. 77) μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος «*ἄνευ ἀνάγκης τινὸς*» ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἦτο *ἐναντία εἰς τὴν ῥωσικὴν πολιτικὴν* καὶ ὅτι **δὲν ἔχει καὶ συμφέρον** *νὰ διαταράξῃ τὴν Τουρκίαν διαρκοῦντος τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου*. Ὁπωσδήποτε οἱ μὲν πράκτορες τῆς Ἀγγλίας ἁπανταχοῦ διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων παρεκώλυον πᾶσαν ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ἐθνικὴν ἐνέργειαν, ἡ δὲ οἰκουμενικὴ κυβέρνησις διατελοῦσα ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις ταύτας καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ στέμματος γινώσκουσα ἔμεινεν ἐν τελείᾳ ἀδρανείᾳ. Ὅτε δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρωθυπουργοῦ Κανάρη (2 Σεπτ. 77)[1] καὶ μετὰ τὸ ῥωσικὸν ἀτύχημα ἐν Πλεύνᾳ ἡ Ῥωσία διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ Σαβούρωφ προέτεινεν ἑλληνορωσικὴν συνεννόησιν, ὁ μὲν Α. Κουμουνδοῦρος καὶ ὁ Θ. Δηλιγιάννης ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ῥωσικῶν προτάσεων, ἡ δὲ πλειονοψηφία τῶν ὑπουργῶν ἐπέβαλε τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὤφειλε νἀκολουθήσῃ *τὰς ἀγγλικὰς συμβουλάς*.

Χαρακτηριστικώτατον τῆς ἀξίας τῶν *φιλικῶν* ἀγγλικῶν συμβουλῶν, ἀλλὰ καὶ *διδακτικώτατον* ἅμα εἶναι ἄρθρον τῆς «Σημαίας» τοῦ Λονδίνου ἐπισήμου ὀργάνου τῶν συντηρητικῶν γραφὲν κατὰ τὴν ἑλλην. ἐπιστρατείαν τοῦ 1886 : «Λαμπρὰ εὐκαιρία—ἔγραφεν ἡ «Σημαία»—**ἦτο** διὰ τοὺς Ἕλληνας πολι-

---

[1] Ἡ οἰκουμενικὴ κυβέρνησις ἐξηκολούθησε κυβερνῶσα καὶ ἄνευ πρωθυπουργοῦ, μακρὰ δὲ ὡς ἐκ τούτου ἐν τῇ βουλῇ ἐγένετο συζήτησις (8 Σεπτ. 1877).

τικοὺς ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος, ὃν *δὲν ἠθέλησαν* νὰ ἐπωφεληθῶσιν· εἶναι ἀληθές, ὅτι *ἡ Ἀγγλία συνεβούλευσεν αὐτοῖς ἀποχὴν καὶ οὐδετερότητα*, **ἀλλ' οἱ ἀληθεῖς πολιτικοὶ ἄνδρες εἶναι ἐκεῖνοι, οἵτινες γινώσκουσι τίνας συμβουλὰς πρέπει νἀκολουθήσωσι καὶ τίνας νἀπορρέψωσι».**

§ 128.—Ἀπόπειρα ἐφαρμογῆς τοῦ λυντσείου νόμου κατὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς οἰκουμενικῆς.

Καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ οἰκουμενικοὶ ἠσχολοῦντο εἰς συζήτησιν καὶ ψήφισιν τῶν ὀργανικῶν νόμων, οἵτινες μόνον ἐν ὁμαλαῖς περιστάσεσιν ἠδύναντο νἀπασχολήσωσι τὸ ἑλλην. κοινοβούλιον, ὁ ρωσικὸς στρατὸς προήλαυνε νικηφόρος πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μόνον ἀρχομένου τοῦ Ἰαν. 78 ἤτοι ὑπὲρ τὸ δέον ἀργά, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς παραιτήσεώς της ἡ οἰκουμενικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ ἐνισχύσῃ ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἠπείρῳ.[1] ἀλλ' οὐδεμίαν ἔλαβε πρόνοιαν πρὸς παρασκευὴν τῆς χώρας. Μόνον στρατόπεδον ἐν Θήβαις πρὸς τὸ *θεαθῆναι* ἐγένετο, ὅπερ

---

[1] Ἐσφαλμένη κρατεῖ γνώμη, ὅτι τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα ἤρξαντο ὀργανιζόμενα ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Κουμουνδούρου, αὕτη δ' ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὸ «Γενηθήτω φῶς», ἐν ᾧ ἡμεῖς καλῶς γινώσκομεν, ὅτι ἡ ὀργάνωσις ἐπαναστατικῶν σωμάτων ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ πολὺ ἀργὰ καὶ δι' ἀνεπαρκῶν μέτρων. Ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας συνέταττε τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Ἰσχομάχου ὀργανώσαντος τὴν ἐν Ἀγράφοις καὶ Κάμπῳ ἐπανάστασιν εἰς τὸν Χαρ. Τρικούπην ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν πεμπόμενα κρυπτογραφικὰ τηλεγραφήματα περὶ τῶν ἐπαναστατικῶν προπαρασκευῶν καὶ ἐξήγει τὰς ἀπαντήσεις ἐκείνου διὰ κλειδὸς τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν.

καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸ *θεαθῆναι* ἐπεσκέφθη, καὶ διὰ ψευδοπαρασκευῶν ἠκολούθησε τὴν εἰρηνοπολεμικὴν πολιτικήν.[1] Αἱ εἰδήσεις περὶ τῶν ρωσικῶν θριάμβων ἀφικνούμεναι εἰς Ἀθήνας ἐν τῷ μέσῳ τῆς τελείας ἑλλην. ἀπραξίας ἐξήγειραν τὴν δημοσίαν γνώμην, ἡ δὲ πλειονοψηφία τῶν ὑπουργῶν, ἥτις καὶ κυρίως ἦτο ὑπὲρ αὐτῆς, ἔσπευσε νὰ παραιτηθῇ. Ὑπουργεῖον νέον ὑπὸ τὸν Α. Κουμουδοῦρον ἐσχηματίσθη (11 Ἰαν. 78). Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ πρωθυπουργὸς ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν βουλὴν πρόγραμμα πολεμικόν, ὅπερ συνίστατο εἰς «*ἐνεργὸν καὶ πραγ»ματικὴν προστασίαν καὶ ὑπεράσπισιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ* καὶ »τῶν συμφερόντων τῶν πιεζομένων καὶ καταδυναστευομένων »ἀδελφῶν ἡμῶν»· ἀλλ' ὁ λαὸς οὐδεμίαν εἶχε πλέον ἐμπιστοσύνην, ἐξηγριωμένος δ' ἐζήτει νὰ ἐφαρμώσῃ τὸν λύντσειον νόμον κατὰ τῶν μελῶν τῆς οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως (14 καὶ 15 Ἰαν. 78), αἱματηραὶ δὲ διαδηλώσεις ἐγένοντο πρὸ τῶν οἰκιῶν αὐτῶν καὶ τὸ αἷμα ἔρρευσεν εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν.[2]

§ 129. — Εἰκοσιτετράωρος ἐκστρατεία εἰς Δομοκόν.

Ἡ κυβέρνησις μετὰ ψῆφον ἐμπιστοσύνης ἐν τῇ βουλῇ (16 Ἰαν.) καὶ μετὰ δύο μυστικὰς συνεδριάσεις αὐτῆς (17 καὶ 18 Ἰαν.) διέταξε τὸν ἐν Λαμίᾳ ἀντιστράτηγον Σ. Σοῦτσον προσκληθέντα ὑπὸ τῶν ἐν Πηλίῳ ἐπαναστατῶν νὰ διαβῇ τὴν μεθόριον γραμμήν. Πράγματι δὲ τὴν πρωΐαν τῆς 21 Ἰαν. 1878 *ἄνευ προηγουμένης κηρύξεως πολέμου* ὁ ἑλλην. στρατὸς διέβη

---

[1] «Εὔβοια» τῆς 6 καὶ 27 Ὀκτ. καὶ 3 Νοεμβρ. 77.= [2] Τὰ περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις στάσεως κατὰ τὰς δύο ἐκείνας ἡμέρας ὅρα εἰς συνεδρίαν βουλῆς 16 Ἰαν. 1878.

διὰ τοῦ ἐν Δερβὲν Φούρκα σταθμοῦ, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἐστρατοπέδευσε πρὸ τοῦ Δομοκοῦ.[1] Ἡ κυβέρνησις τὴν ἐπιοῦσαν ἀνακοινώσασα εἰς τὴν βουλὴν τὴν ἔξοδον τοῦ στρατοῦ «πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ πρὸς προστασίαν τῆς τιμῆς, τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας *ἁπάντων* τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας» ἔτυχε τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας.

Δὲν εἶχον ὅμως παρέλθει ὧραι εἴκοσι τέσσαρες καί, γενομένης γνωστῆς τῆς ὑπογραφῆς ἀνακωχῆς μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας, ταυτοχρόνως δὲ ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξέπλευσε τῶν Δαρδανελλίων, ἡ κυβέρνησις ἐθεώρησε *λήξασαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκστρατείας* (!), ὁ δὲ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν κατελήφθη ὑπὸ τοιούτου φόβου, ὥστ' ἐπισκεπτόμενος διαδοχικῶς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρέσβεις ἐξελιπάρει αὐτοὺς *νά τῷ εὕρωσιν εὔσχημον τρόπον πρὸς ἀνάκλησιν τοῦ στρατοῦ*, ἵνα δικαιολογήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἐν ἀγανακτήσει διατελοῦσαν κοινὴν γνώμην προσποιούμενος *καὶ ὀλίγον*, ὅτι «ἀπέκλινεν ὑπὲρ τῆς ἐξακολουθήσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, οὐδόλως ἐν τούτοις ἀρνούμενος, ὅτι αὕτη *ἠδύνατο νἀπολήξῃ* **εἰς καταστροφὴν**».[2] Τότε ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις μεγάρῳ τῆς ρωσικῆς πρεσβείας ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνώπιον ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἒξ Μ. Δυνάμεων ἐσχεδιάσθη καὶ ἐγκριθὲν ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ παρευρεθέντος ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν πρέσβεων εἰς τὰς κυβερνήσεις των τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα :[3]

---

[1] Τὰ τῆς ἐξόδου τοῦ ἑλλην. στρατοῦ περιγράφομεν ἐν ἡμετέρᾳ ἐκ Λαμίας ἀλληλογραφίᾳ (23 Ἰαν. 78) δημοσιευθείσῃ εἰς «Εὔβοιαν» (28 Ἰαν 78)· περικοπὴ αὐτῆς ἀνετυπώθη εἰς τὴν «Ἐπανάστασιν τοῦ 1878» ὑπὸ Μ. Σεϊζάνη σ. 333. = [2] Ἔγγραφον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Ἰταλίας (5 Φεβρ 78) σ. 313 εἰς Πρασίνην Βίβλον· ὅρα αὐτὸ εἰς «Γενηθήτω φῶς» σ. 27. =[3] Αὐτόθι σ. 28.

«Ὁ τουρκικὸς στόλος θέλει φθάσει πιθανῶς αὔριον πρὸ τοῦ Πειραιῶς. *Ἀδυνάτου οὔσης πάσης πραγματικῆς ἀντιστάσεως, ἡ ἑλλην. κυβέρνησις* **σκέπτεται** *κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν περὶ* τοῦ ζητήματος **ἂν πρέπει** *νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν φιλικὴν μεσολάβησιν τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ ὑποχωροῦσα εἰς τὰς συμβουλὰς αὐτῶν νἀνακαλέσῃ τὰ στρατεύματα ἐκ Θεσσαλίας* **ἐπὶ τῷ μόνῳ ὅρῳ** νὰ περιφρουρηθῇ ἡ ζωή, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ἡ σύνοδος τὰ συμφέροντα αὐτῶν».

§ 130.—Ἡ διπλωματικὴ κωμῳδία τῆς ἀνακλήσεως τοῦ στρατοῦ.

Διαρκούσης τῆς ἐκ τοιούτων γεγονότων συγκινήσεως, ὁ μόνος ὅστις ἔμεινεν ἀπαθὴς ἦτο ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Τουρκίας Φωτιάδης, ὅστις «καὶ *ἐξ ἀρχῆς τῆς κρίσεως* ἐφαίνετο διὰ τῆς ἀταραξίας αὐτοῦ *σχεδὸν ἐπιδεικνύων τὴν πεποίθησίν του*, ὅτι τὰ πράγματα **δὲν ἤθελον προβῇ μέχρι ῥήξεως.**[1]» Ἀλλὰ καὶ ὁ Σαφὲτ-Πασᾶς ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας οὐδόλως ἐταράχθη ἐκ τῆς κωμικῆς ταύτης ἐκστρατείας, ἣν ἐθεώρησε, φαίνεται, ἐπιβληθεῖσαν ὡς ἐκ τῆς θραύσεως τῶν ὑαλοπινάκων τῶν ὑπουργικῶν οἰκιῶν, διότι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲν ἐπίστευον, «ὅτι ἡ ἑλλην. κυβέρνησις, ἥτις ἐφάνη **τόσον φρόνιμος** *κατὰ τὴν ὥραν τῆς κρίσεως*, ἐσκέπτετο νὰ *κινήσῃ* **σπουδαίως πόλεμον** *κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπικειμένης τῆς εἰρήνης*. Ὡς ἐκ τούτου ἐλάμβανον μὲν προφυλάξεις τινάς, ἀλλὰ συγχρόνως ἔδιδον εἰς τοὺς ἐν Θεσ-

---

[1] Ἔγγραφον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Ἰταλίας (7 Φεβρ. 78) εἰς Πρασ. Βίβλ. σ. 314.—Γεννηθήτω φῶς σ. 28.

σαλίᾳ σωματάρχας τὴν διαταγὴν *νὰ μὴ ἐπισπεύδωσι τὰς κινησεις των* θέλοντες οὕτω *νἀφήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν καιρὸν* **νὰ μετανοήσῃ διὰ τὴν ἀπόφασίν της»**.[1]

Ἐγνώριζον οἱ ὀθωμανοὶ διπλωμάται, ὅτι κυβέρνησις, εἰς ἣν ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν ἐτύγχανεν ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης — ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐνόησε βεβαίως, καίτοι δὲν τὸν ὠνομάσαμεν μέχρι τοῦδε, ὅτι αὐτὸς ἦτο *ὁ παρασκευάζων ἐξωτερικὴν πίεσιν*, ὅπως ἀναγκασθῇ δῆθεν νἀνακαλέσῃ τὸν στρατόν — μόνον κωμῳδίαν ἐκστρατείας ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς μετὰ τὸν μικρὸν μέχρι Δομοκοῦ περίπατον διετάσσετο νὰ... ἐπανέλθῃ εἰς Λαμίαν, ὁ δὲ Θ. Π. Δηλιγιάννης ὡς νάρκισσος κατοπτριζόμενος εἰς τὰ διπλωματικά του κατορθώματα ἔγραφε περὶ τῶν ἐντυπώσεων τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης: «L' impression produite sur les Puissances a été au delà de toute mon attente»,[2] διότι ἐνεθυλάκωσε παλαιὰς ἀγγλικὰς ὑποσχέσεις τοῦ Δέρβυ πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν, ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς ἀνάσσης ἤθελεν *ἐν καιρῷ* ἐνεργήσει, ὅπως ἐπεκταθῶσι καὶ εἰς τὴν ἑλλην. φυλὴν ὅσαι διοικητικαὶ μεταρρυθμίσεις καὶ ἄλλα ὠφελήματα ἤθελον ἀπονεμηθῇ εἰς τοὺς ἄλλους ἐν Τουρκίᾳ χριστιανούς[3]. Κατωτέρω θέλομεν ἰδεῖ διὰ τίνος μισελληνικῆς γλώσσης ὡμίλησαν εἰς τὸ βερολίνιον συνέδριον οἱ ἅρπαγες τῆς Κύπρου. Τὰς ἀγγλικὰς ὅμως ὑποσχέσεις ὁ Δηλιγιάννης ἀνεκοίνου (30 Ἰαν. 78) εἰς τὴν βουλὴν ἐννοεῖται κατά τι ἐψιμυθιωμένας, ὅπως γεννηθῇ εὐάρεστος ἐντύπωσις εἰς τὸ ἀκροατήριόν του, ὅτε προεκλήθη καὶ συζήτησίς τις, καθ' ἣν καὶ ὁ Χ. Τρικούπης εἶπε:[4]

[1] Ἔγγραφον ἰδίου εἰς Πρασ. Βίβλ. σ. 295.—Γενηθήτω φῶς σ. 29. =[2] Ἔγγραφον Θ. Δηλιγιάννη εἰς Πρασ. Βίβλ. σ. 304. — Γενηθήτω φῶς σ. 29.=[3] Εἰς Πρασ. Βίβλ. σ. 314. —Γενηθήτω φῶς σ. 28. —[4] Ἐφημ. βουλῆς σ. 343.

«Εὐγνωμονῶ ἄρα πρὸς τὴν κυβέρνησιν, δι' ἣν ἀνεδέχθη εὐθύνην ὑπογράψασα τὴν διαταγὴν τῆς ἀνακλήσεως τοῦ ἑλλην. στρατοῦ, διότι ἐν σοβαρότητι ἄνευ λιποταξιῶν,[1] ἄνευ ἀτακτημάτων ὑπέκυψεν εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην, ἥτις εἶναι δι' αὐτὸν ἡ σκληροτέρα διαταγὴ ὅσων ἠδύνατο νὰ εὑρεθῇ ποτὲ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκτελέσῃ».

Οὕτως ἡ βουλὴ ἐνέκρινε τὰ πραχθέντα, καίτοι αὐτὰ ἔτεινον ὑπὲρ τῶν Ρώσων, διότι καὶ οἱ ἐκ τῆς οἰκουμενικῆς ἐξελθόντες ὑπουργοί, μάλιστα δὲ ὁ Τρικούπης, ἔδιδον πίστιν εἰς τὰς ἀγγλικὰς *συμβουλάς*, ἀφοῦ ἡ μὲν ἀνακωχὴ εἶχε συνομολογηθῇ, ἡ δὲ 'Αγγλία εἶχε λόγους, οὓς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ὅπως σβέσῃ τὴν ἀπειλουμένην ἑλληνικὴν πυρκαϊάν.[2]

§ 131.—Ἡ 'Αγγλία διὰ τῆς μισελληνικῆς πολιτικῆς ἥρπασε τὴν Κύπρον.

Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου δὲν ἔπαυσε παρακωλύουσα πάσῃ δυνάμει τοὺς ἐν 'Αθήναις πράκτορας αὐτῆς, ὅπως μὴ ὁ ἑλληνισμὸς συμμετάσχῃ τοῦ ἐν τῇ 'Ανατολῇ ἀγῶνος. Ὁ Νόρθκοτ, ἵνα ψυ-

---

[1] Τοῦτο εὐτυχῶς δὲν ἦτο ἀκριβές, διότι χάριν τῆς λιποταξίας τοῦ Δ. Τερτίπη ἐπιλοχίου μετὰ πολλῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ 150 ἀνδρῶν ἐπροστατεύθησαν οἱ ἀνάνδρως ὑπὸ τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως ἐγκαταλειφθέντες (ὅρα τὴν ἀπὸ 5 Μαρτ. 78 ἐκ Σμοκόβου ἡμετέραν ἀλληλογραφίαν εἰς «Εὔβοιαν» 11 Μαρτ. 78).= [2] Τὰ περὶ τῆς πορείας τῆς οἰκουμενικῆς καὶ τῆς διαδόχου κυβερνήσεως ὑπὸ τοῦ Α. Κουμουνδούρου συνεζητήθησαν ἐν τῇ Βουλῇ τῇ 2 — 6 'Οκτ. 78· ἐνεκρίθη ἡ τελευταία διὰ ψήφων 69 κατὰ 63 καὶ 3 ἀρνητικῶν ('Εφ. βουλ. σ. 143). Εἰς ἀπάντησιν τῶν λεχθέντων τῇ 4 'Οκτ. 78 ὁ Λ. Α. Βούλγαρης ἐξέδωκε βιβλίον ὑπὸ τὸ τίτλον «'Αποκαλυφθήτω ἀλήθεια» ἐκ σ. 295.

χράνῃ τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων, διεκήρυττεν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ (8 Ὀκτ. 78), ὅτι «ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις πολιτικὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔχει τὴν ἐν Εὐρώπῃ ὑποστήριξιν τῆς Τουρκίας, *θεωρεῖ δὲ γελοῖον νὰ ὀνειρεύηται εἰς τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος*». Ἡ ἑλλην. κυβέρνησις μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ στρατοῦ ἠθέλησε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασιν[1].

Τὴν 19 Φεβρ. ὑπεγράφετο ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πανσλαυϊσμὸς ἐθριάμβευε καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἠδικεῖτο. Τότε ἡ Ἀγγλία κατεξανέστη, οὐχ ἧττον δὲν ἔπαυσεν ἐνεργοῦσα κατὰ τῶν ἑλλην. συμφερόντων καὶ ἰδίως κατὰ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης, καίτοι ἐν τῷ ἀγγλ. κοινοβουλίῳ ὑπὸ διαπρεπῶν μελῶν αὐτοῦ ἠκούσθησαν λόγοι συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πάντες ὅμως ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ ἀδρανείᾳ αὐτοῦ.

«Ἡ πρόνοια—ἔλεγεν ὁ Σμὶθ (Φεβρ. 78)—παρέχει εἰς ἕκαστον δεδουλωμένον λαὸν μίαν εὐκαιρίαν· *ἀλλοίμονον δ' εἰς τὸ ἔθνος, ὅπερ, ἀντὶ νὰ πράττῃ, ὁμιλεῖ καὶ περιμένει παρὰ τῆς διπλωματίας τὴν ἐλευθερίαν*, **ἣν ὀφείλει νἀποκτήσῃ διὰ τοῦ ξίφους**».

«Ἐξεπλάγην—ἔλεγεν ἐν τῇ αὐτῇ συνεδριάσει ὁ Γλάδστων—ἐπὶ τῇ ὑπομονῇ, ἣν ἐπεδείξαντο αἱ ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι διαρκοῦντος τοῦ πολέμου καὶ ἰδίως ἀφ' ὅτου ἔπεσε χαμαὶ ἡ

---

[1] Μ. Σεϊζάνη. Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878.—Κυρ. Β΄ σ. 572—590.—Κρέμου σ. 1201—1226.—Περὶ τῆς ἐν Ἀγράφοις καὶ ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι ἐπαναστάσεως ἐπέμψαμεν ἀνταποκρίσεις ἐκ Σμοκόβου καὶ Λουτροῦ εἰς «Εὔβοιαν» τῆς 11 καὶ 24 Μαρτ. καὶ 1 Ἀπρ. 78, ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ αὐτῶν περιεγράφομεν τὴν ἐν Ματαράγκᾳ μάχην.

Τουρκία[1]. Δὲν ἐπίστευον, τὸ ὁμολογῶ, εἰς *τοσαύτην μακροθυμίαν*· καίπερ δὲ μὴ θέλων νὰ ὑποστηρίξω ἄκρα δόγματα, δὲν ἐννοῶ, διὰ τί ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας, πρὸς ἣν οἱ Ἕλληνες ζωηροτάτην τρέφουσι συμπάθειαν καὶ παρ' ἧς προσδοκῶσιν ἀρωγήν, νὰ μὴ ὑπερμαχήσῃ ἐν τῇ συνδιασκέψει τῶν ἑλλην. ἐπαρχιῶν. Οἱ Σλάβοι κέκτηνται ἤδη κραταιὸν ὑπέρμαχον, τὴν Ρωσίαν· *ἐὰν δὲ θέλωμεν νἀνακόψωμεν τὴν πρόοδον τῆς Ρωσίας πρὸς νότον*, εἶναι φυσικώτατον, εὐπρεπέστατον, πολιτικώτατον, δικαιότατον *νἀντιπροσωπεύσωμεν ἐν εὐλόγῳ μέτρῳ τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἐν τοῖς διαβουλίοις τῆς Εὐρώπης*».

Ἐν τούτοις οὐδεμίαν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις παρέλιπεν ἐνέργειαν, ὅπως καταπνίξῃ πᾶσαν ἐπαναστατικὴν κίνησιν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις, πρὸς τοῦτο δ' ἐμηχανεύθη νὰ πείσῃ ἀπευθείας καὶ τοὺς ἐπαναστάτας δι' ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων δοθεισῶν ὑπὸ τῶν Ἄγγλων προξένων Μέρλιν καὶ Βλὼντ (Ἀπρ. 1878)[2] νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα.[3]

Καθ' ὃν χρόνον συνήρχετο ἐν Βερολίνῳ τὸ συνέδριον, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ὑπέγραφε διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Λάϋαρδ μυστικὴν (ἀπὸ 1ης Ἰουλ. 1878) συνθήκην συμμαχίας μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας *δαπάναις τοῦ ἑλληνισμοῦ*,[4] διότι ἡ μὲν Ἀγγλία ἐλάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπε-

---

[1] Τῇ 6 Μαρτ. 64 ἄλλας ἔδιδεν ἡμῖν συμβουλὰς ὁ ἡγέτης τῶν φιλελευθέρων (§ 96). = [2] Μ. Σεϊζάνη σ. 399. = [3] Διὰ τοῦτο ὁ φιλελεύθερος Δίλκε ἐνώπιον ἐκλογικοῦ συλλόγου ἔλεγεν: «Ἡ ἀγγλ. κυβέρνησις ἔπεισε τὴν Ἑλλάδα δι' ὑ π ο σ χ έ σ ε ω ν ψ ε υ δ ῶ ν, ἐὰν δὲ ἡ Τουρκία ἀρνεῖται νὰ παραδεχθῇ ὅ,τι ἡ Εὐρώπη ἀπεφάσισεν, αἰτία ἄμεσος εἶναι α ὐ τ ὴ ἡ ἀγγλ. κυβέρνησις....» — Σεϊζάνη αὐτόθι σ. 401. = [4] **Documents diplomatiques, Affaires d'Orient Congrès de Berlin 1878 p 307.**

ρασπίσῃ τὴν Τουρκίαν διὰ τῶν ὅπλων, ἐὰν ἡ Ρωσία ἤθελεν ἐπιχειρήσῃ νὰ καταλάβῃ καὶ ἕτερον μέρος τῶν ἐν Ἀσίᾳ τουρκικῶν χωρῶν ἐκτὸς τῶν ὁρισθησομένων ὑπὸ τῆς ρωσικῆς συνθήκης, **ἡ δὲ Τουρκία παρεχώρει εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν Κύπρον,** τὴν ὁποίαν *ἤθελεν ἀποδώσῃ* εἰς τὴν Τουρκίαν, ἐὰν καὶ ἡ Ρωσία ἀπέδιδε τῇ Τουρκίᾳ το Κὰρς καὶ τὰς ἄλλας ἐν Ἀρμενίᾳ κτήσεις. Δηλαδὴ οὐδέποτε. Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης εὐγλωττότατα ἐξηγεῖται «ἡ καλὴ πίστις» τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας περὶ τουρκικῆς ἀκεραιότητος καὶ αἱ *φιλικαὶ πρὸς ἡμᾶς συμβουλαὶ* (§ 127), διαρκοῦντος τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου.

§ 132. — Εἰς τὸ βερολίνιον συνέδριον μόνοι οἱ ἄγγλοι πληρεξούσιοι ἀνθίστανται εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος γαλλικὴν πρότασιν

Εἰς τὸ βερολίνιον συνέδριον ἀπεστάλησαν ὡς πληρεξούσιοι τῆς Ἑλλάδος ὁ ὑπ. ἐξ. Θ. Δηλιγιάννης καὶ ὁ Α. Βραΐλας μετὰ τοῦ ἐν Βερολίνῳ ἀντιπροσώπου Α. Ραγκαβῆ καὶ τοῦ γενικοῦ γραμματέως τοῦ ὑπ. τῶν ἐξωτ. Α. Βλάχου. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Ἰουν. 78 ἐπετράπη τῷ Θ. Δηλιγιάννῃ ἡ ἀνάγνωσις ὑπομνήματος, δι᾽ οὗ οἱ πόθοι τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως περιωρίζοντο εἰς τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης καὶ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν. Ὑπὲρ πάντας ὅμως τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα ἐπροστάτευσεν ἡ γαλλικὴ διπλωματία τῇ εἰσηγήσει τοῦ μεγαθύμου Λ. Γαμβέτα καὶ τοῦ διαπρεποῦς Βάδδιγκτων, ὅστις μάλιστα ἀντιπροσωπεύων τὴν Γαλλίαν ἐν τῷ συνεδρίῳ προέβαλλε (23 Ἰουν. 78) πρότασιν, καθ᾽ ἣν: «τὸ συνέδριον προσκαλεῖ τὴν Υ. Πύλην νὰ συνεννοηθῇ πρὸς διευθέτησιν τῶν μεθορίων ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ, φρονεῖ δὲ ὅτι ἡ ὁροθεσία

αὕτη δύναται νἀκολουθήσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ Πηνειοῦ πρὸς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν τῆς Θυάμιδος ἐν Ἠπείρῳ». Τὴν πρότασιν ταύτην ὑπεστήριξαν καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, ἀλλ' οἱ *πληρεξούσιοι τῆς Ἀγγλίας* — ὁ πρωθυπουργὸς Βήκονσφιλδ καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Σώλσβαρυ —*ἐπεδείξαντο δυστροπίαν* πρὸς ἀποδοχὴν τῆς προτάσεως εἰπόντες, ὅτι: «τὸ συνέδριον δὲν συνῆλθεν, *ἵνα διαμελίσῃ τὴν Τουρκίαν καὶ ὅτι κατ'ἀκολουθίαν ἡ Ἑλλὰς* **ἠπατήθη** *ἐλπίζουσα ἐδαφικὰς προσεπαυξήσεις*». Ὁ Βήκονσφιλδ προσέθετε: «Δὲν δυνάμεθα νὰ φονεύσωμεν τὸν σουλτάνον» ὁ δὲ Σώλσβαρυ: «Οὐδὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, **διότι δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τετελεσμένον γεγονός!**» [1] Ὁπόσον σκληρά, ἄδικος, ψευδής, καὶ ὑποκριτικὴ γλῶσσα! Ἡ περὶ ὑφαρπαγῆς τῆς Κύπρου συνθήκη μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὑπεγράφετο, ἐφ' ᾧ καὶ ἠδύναντο οἱ ἄγγλοι διπλωμάται ὑποκρινόμενοι νὰ ὑποστηρίζωσιν ἔτι ἐλευθερώτερον τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, πρὸ τῆς ὁμοθύμου ὅμως ἀποφάσεως ὅλων τῶν Δυνάμεων ἠναγκάσθησαν νἀποσύρωσι τὰς ἀντιρρήσεις των, δηλώσαντες, ὅτι ἐθεώρουν *δεκτικὴν συζητήσεως* τὴν γαλλικὴν πρότασιν. Διὰ ταῦτα συνετάχθη τὸ ιγ'. πρωτόκολλον περὶ διευθετήσεως τῶν ὁρίων. Ἕνεκα ἑτέρας προτάσεως τοῦ ἰδίου Βάδδιγκτων, εἰς ἣν αὖθις ἀντετάχθησαν οἱ ἄγγλοι πληρεξούσιοι, ἀνεγράφη τὸ 24 ἄρθρ. τῆς ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1878 βερολινίου συνθήκης,[2] δι' οὗ «ἐν περιπτώσει καθ' ἣν τὰ περὶ διευθετήσεως μεθορίων προβλεπόμενα ὑπὸ τοῦ ιγ'. πρωτοκόλλου τῆς συνθήκης, μεταξὺ Πύλης καὶ Ἑλλάδος δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιηθῶσιν, ἡ Γερμανία, ἡ Αὐστροουγγαρία, ἡ Γαλ-

---

[1] Μελετοπούλου σ. 64.= [2] Dalloz 1878. 4. 101.

λία, ἡ Μ. Βρεττανία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ρωσία ἐπιφυλάσσουσι πᾶν δικαίωμα νὰ προσενέγκωσι τὴν μεσολάβησιν αὐτῶν εἰς τὰ δύο κράτη πρὸς διευκόλυνσιν τῶν διαπραγματεύσεων».

§ 133.—Αἱ ἐν Κρήτῃ ἀγγλικαὶ ῥαδιουργίαι.

Ὡς πρὸς τὴν Κρήτην ἀνεγράφη ἐν τῇ ἰδίᾳ συνθήκῃ ἡ 1η § τοῦ ἄρθρ. 23, δι' ἧς: «Ἡ Υ. Πύλη ὑποχρεοῦται νὰ ἐφαρμώσῃ ἀκριβῶς εἰς τὴν Κρήτην τὸν ὀργανικὸν νομον τοῦ 1868 τροποποιούμενον καταλλήλως».[1]

Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ Ἀγγλία κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ἠγωνίσθη κρατερῶς κατὰ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ πρόξενος αὐτῆς Σάνδιθ ἐνήργησεν, ὅπως μεταβάλῃ τὰ τῶν νησιωτῶν φρονήματα *ἱδρυομένου ἐν Κρήτῃ* **ἀγγλικοῦ κόμματος**, ἵνα ζητηθῇ ὑπὸ τῶν Κρητῶν ἀγγλικὴ προστασία ἢ ὅπως ἀποδειχθῇ, ὅτι καὶ ἐκεῖ ἡγεμονεύει πάσης ἄλλης Δυνάμεως, μηδὲ τῆς Ἑλλάδος ἐξαιρουμένης, ἡ ἀγγλικὴ ἰσχύς. Ὅτε δὲ βραδύτερον ἐκ τῶν ἐν τῇ κυανῇ βίβλῳ δημοσιευθέντων ἐγγράφων ὁ Σάνδιθ ἀπεδείχθη γράφων ψευδῶς, ὅτι: «ἀρκεῖ νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα καὶ ἡ ἀγγλικὴ σημαία δύναται νἀναπετασθῇ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς νήσου», οἱ ἁπανταχοῦ Κρῆτες κατεξανέστησαν, διὰ συλλαλητηρίων[2] δὲ διέψευσαν τὸν οὐχὶ φιλαλήθη ἀντιπρόσωπον τῆς Μ. Βρεττανίας.

---

[1] Ἕνεκα τῆς διατάξεως ταύτης ὑπεγράφη ἐν Χαλέπᾳ ἡ ἀπὸ 3 Ὀκτ. 1878 σύμβασις.— Ἡμετέραν μελέτην εἰς Quest. Diplom. et Col. I p. 350 — Τὴν ἱστορίαν τοῦ ἄρθρ. 23 τῆς βερολινίου συνθήκης καὶ εἰς Παλιγγενεσίαν 26 - 29 Σεπτ. 1890 ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ξενοφῶν. =[2] Οἱ ἐν Ἀθήναις συνῆλθον τὴν 17 Μαΐου 1879 ἐν τῇ σχολῇ Καραμάνου.

§ 134. — Ἡ ἀπώλεια τῆς Ἐλασσόνος καὶ τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ δυστροπία τῆς Πύλης ζωηρῶς ὑποστηριζομένης ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας ἐπὶ τοσοῦτον παρέτεινε τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις πρὸς ὁριστικὴν διευθέτησιν τοῦ μεθοριακοῦ ζητήματος, ὥστε κατὰ Μάρτιον τοῦ 1880 ὁ Τρικούπης ἔλεγεν εἰς τὴν βουλήν, ὅτι *δὲν ὑφίσταται τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα καὶ ὅτι μάτην δαπανᾶται πολύτιμον χρῆμα*, *ὑπεσχέθη δέ*, ὅτι θέλει ἐλαττώσῃ τὸ ἔλλειμμα καὶ καταστήσῃ μόνιμον στρατὸν μόνον ἐκ δωδεκακισχιλίων ἀνδρῶν!

Μετὰ τὴν νίκην τῶν φιλελευθέρων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου ὑπὸ τὸν Γλάδστονα (4 Ἰουν. 1880) τῇ βοηθείᾳ καὶ τοῦ Γάλλου πρωθυπουργοῦ Φρεϊσινὲ ἀξίου διαδόχου τοῦ Βάδδιγκτων ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία προέτεινον συνδιάσκεψιν ἐν Βερολίνῳ πρὸς λύσιν τῆς περὶ Δουλσίνου διαφορᾶς καὶ τοῦ *ἑλληνικοῦ ζητήματος*. Ἀτυχῶς ἐν τῇ κρισίμῳ στιγμῇ τῶν ἐργασιῶν τῆς συνδιασκέψεως τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν ἐν Γαλλίᾳ διηύθυνεν ὁ μεταφραστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ φιλότουρκος ἅμα Σαίντ—Ἱλλαίρ, ὅστις προσπαθῶν νἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν σουλτάνον τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐπὶ τῆς Τύνιδος γαλλικῆς προστασίας ἠκολούθησε πολιτικὴν φιλότουρκον ὑποστηρίξας, ὅτι τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Βερολίνου *δὲν ἦσαν ὑποχρεωτικά*, ἐφ' ᾧ καὶ προέτεινε τὸν περιορισμὸν τῶν ἐπιδικασθέντων μερῶν, ἐν τέλει δὲ ὑπέδειξε καὶ πρότασιν περὶ *πιέσεως κατὰ τῆς Ἑλλάδος*(!) εὐτυχῶς ἀπορριφθεῖσαν παρὰ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων. Μετὰ ταῦτα ἀπεφασίσθη συνδιάσκεψις ἐν Κωσταντινουπόλει, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὴν ὑπο-

γραφὴν τῆς ἐν ἰσχύϊ ἀπὸ 24 Μαΐου 1881 συμβάσεως[1] κυρωθείσης καὶ διὰ τοῦ ἀπὸ 11 Μαρτ. 1882 νόμου.

Δι' ὅλων τούτων τῶν περιστροφῶν, διὰ τῶν σφαλμάτων τοῦ οἰκουμενικοῦ καὶ τῶν διαδεχθέντων ἐκεῖνο ὑπουργείων αἱ κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἐπιδικασθεῖσαι ὀλίγαι χῶραι ἐπαισθητῶς περιεκόπησαν διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς Ἐλασσόνος καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἡ δὲ χαραχθεῖσα ὁροθετικὴ γραμμὴ χείρων τῆς προγενεστέρας ἤνοιξε θύρας εἰς τὴν γείτονα χώραν, ὡς κατὰ τὴν ἐν τῇ βουλῇ συζήτησιν περὶ τῆς συμβάσεως (12 Ἀπρ. 1882) ὑπεδείξαμεν.[2]

Εἶναι λυπηρόν, ὅτι ὁ Α. Κουμουνδοῦρος, ὅστις εἰς πολλὰς ἐθνικὰς δυσχερείας ἀπέδειξεν ἱκανότητα καὶ ἐξουδετέρωσε πολλὰς ἐπιβουλάς, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συναινέσῃ εἰς τὴν ἐκ νέου ὑποδούλωσιν ἀπελευθερωθεισῶν χωρῶν. Καθ' ὅλην τὴν διπλωματικὴν ἐκστρατείαν ὁ πρωθυπουργός, ὅστις ἦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς (ἀπὸ 17. Ὀκτωβρ. 1880—15 Μαΐου 1881) συνεχῶς ἐπανελάμβανεν,[3] ὅτι ἡ ὁλοσχερὴς ἐκτέλεσις τῆς βερολινίου ἀποφάσεως «ἀποτελεῖ ἀναπόφευκτον ὅρον αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τῆς Ἑλλάδος»·[4] ὅτι «ἡ ὑποχώρησις τῆς Ἑλλάδος ἔσται ἀδύνατος.... διότι ἔχουσα τὴν ὑπογραφὴν τῆς Εὐρώπης θὰ ἐμμείνῃ μέχρις ἐσχάτων.... καὶ διότι.... δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νἀποστῇ τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ, οὐδὲ δι' ἓν καὶ μόνον χωρίον ἐξ ἐκείνων, ὧν ἐψηφίσθη ἡ ἀπελευθέρωσις»·[5] ὅτι «πολὺ προτιμώτερον εἶναι νὰ ἐκτεθῇ τὸ ἑλλην. βασίλειον εἰς τὸν κίνδυνον ἐνδεχομένης στρατιωτικῆς ἥττης ἢ νὰ παραταθῇ ἐπ' ἀόριστον κατάστασις, εἰς ἣν

---

[1] Ἑλλ. Κώδ. Δ΄. σ. 946.=[2] Ἐφημ. Βουλῆς σ. 398.=[3] Ἐδημοσιεύθη τῷ 1882 Λευκὴ Βίβλος «Διπλωματικὰ ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὸ μεθοριακὸν ζήτημα».=[4] Αὐτόθι σ. 8.=[5] Αὐτόθι σ. 22.

οὐδεμίαν ἄλλην διαβλέπει ἡ κυβέρνησις διέξοδον»·[1] ὅτι «ἡ Ἑλλὰς δὲν δέχεται διαιτησίαν δυναμένην νἀκυρώσῃ τίτλον κτηθέντα διά τῆς βερολινίου ἀποφάσεως»·[2] ὅτι «ὁ τίτλος ἐχαρακτηρίσθη παρὰ τῆς Εὐρώπης ὡς ἀμετάκλητος καὶ συνεπῶς ἡ Ἑλλὰς μήτε δύναται, μήτε θέλει νὰ παραιτηθῇ αὐτοῦ»·[3] ὅτι «*οὐδεμία* ἑλλην. κυβέρνησις ἤθελεν εὑρεθῇ διατεθειμένη νἀπομακρυνθῇ τῆς γραμμῆς ταύτης».[4] Ἐν τέλει διὰ τοῦ ἀπὸ 21 Μαρτ. 81 ἐκτενεστάτου ὑπομνήματος[5] δι' ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων ἀπεδείκνυε τὸ ἀνέφικτον τῆς ὑποχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος. ***Καὶ ὅμως*** ἐνέδωκεν εἰς τὴν ***ἐκ νέου ὑποδούλωσιν*** τῶν διαμερισμάτων τῆς Ἐλασσόνος καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ θέσις τῆς κυβερνήσεως ὑπῆρξε δυσχερής, ἀλλὰ κρατοῦσα ἐν χερσὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀπόφασιν, διὰ σταθερωτέρας πολιτικῆς πορείας, «ἐὰν ἐνισχύετο ἐπαρκῶς ὑπὸ τοῦ στέμματος», θὰ ὑπῆρχεν ἐλπὶς νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν.

§ 135.—Κατοχὴ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας.

Γνωρίζομεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας εἶχε ρίψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰς τὴν Αἴγυπτον (§ 16). Ἡ ἐν Σουὲζ διῶρυξ ἐπέτεινε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς καὶ ἔχουσα ἀνάγκην νὰ δημιουργήσῃ ἀφορμὴν πρὸς κατοχὴν ὑπεκίνησε διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πρακτόρων της τὸν συνταγματάρχην Ἀραμπῆ ἢ ἐπωφελήθη ἐκ τῆς εὐκαιρίας τῶν παρ' αὐτοῦ προκληθεισῶν ταραχῶν γενομένων ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἡ Γαλλία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὰ ἀγγλικὰ σχέδια καὶ ἕνεκα ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐκανονοβόλησε

---

[1] Αὐτόθι σ. 28, 76 καὶ 77 καὶ 146.—[2] Αὐτόθι σ. 71. —[3] Αὐτόθι σ. 85 καὶ 95.—[4] Αὐτόθι σ. 100.—[5] Αὐτόθι σ. 251.

τὴν Ἀλεξάνδρειαν (10 Ἰουλίου 1882)[1] καὶ οὕτως ἔθηκεν ἡ Μ. Βρεττανία τὸν πλατὺν αὐτῆς πόδα εἰς τὴν χώραν τῶν Φαραώ·[2] μάτην δ' ἔκτοτε ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία ἀγωνίζονται, ὅπως τὴν ἐκδιώξωσιν ἐκεῖθεν.

Ἡ τότε ἑλλην. κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ πολεμικὰ πλοῖα πρὸς προστασίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων καὶ χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἐκάκισε καὶ ἀπεδοκίμασεν ὡς ἐπιβλαβῆ ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης ἐν τῇ βουλῇ (5 Ἰουν. 82),[3] ἐφ ᾧ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Χαρ. Τρικούπης ἐζήτησε τὴν ἀποδοκιμασίαν του, ἀλλ' ἡ βουλὴ ὀρθῶς ἐθεώρησε προτιμωτέραν τὴν πρότασιν τοῦ βουλευτοῦ Ι. Μεσσηνέζη, ὅπως μεταβῇ εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν. Ἡ ἀποστολὴ ὅμως τῶν πλοίων, ἐν ᾧ εὐηρέστησε τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις καὶ βραδύτερον συνετέλεσεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἑλλην. καπνῶν εἰς Αἴγυπτον, «σοβαρῶς δυσηρέστησε τὸν σουλτάνον, ἐπὶ πλέον δὲ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ρωσίαν».[4]

§ 136.—Ἡ κατάληψις τοῦ Καραλῆ - Δερβὲν ὠφελεῖ καὶ... τοὺς Ἄγγλους!

Ἡ ἐν τῇ νέᾳ μεθορίῳ γραμμῇ θέσις Καραλῆ—Δερβὲν ἀνήκουσα εἰς τὴν Ἑλλάδα κατελήφθη ὑπὸ ἑλλην. στρατοῦ ἐκδιώξαντος ὑπὸ τὸν γενναῖον Ἐπ. Μαυροδῆμον τοὺς τουρκικοὺς φρουρούς· ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀμφισβητοῦντες αὐτὴν προσέβα-

[1] Sentupéry, La Grande—Bretagne p. 729.=[2] Τὰ περὶ τῶν ταραχῶν ἐν Αἰγύπτῳ, περὶ τοῦ κανονοβολισμοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς βλέπε ἐν ἐκτάσει ἐν τῇ ἀξιολόγῳ μελέτῃ τοῦ Ν. Σκωτίδου «L' Egypte Contemporaine et Arabi-pacha». = [3] Περὶ τῶν αἰγυπτιακῶν συζητήσεις ἐν τῇ βουλῇ τῇ 23 Ἰουν. 82.= [4] Κυριακ. Β' σ. 620.

λον τὴν πρωΐαν τῆς 15 Αὐγ. 82 αὐτήν τε καὶ τὰς θέσεις Ζορμπᾶν καὶ Νεζερὸν καταλαβόντες μάλιστα τὰ τρία Πλατάνια, τοὺς Κέδρους καὶ τὴν Βίγλαν. Ἡ κρατερὰ ἀντίστασις τοῦ ἑλλην. στρατοῦ διοικουμένου ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου Δημ. Γρίβα καὶ ἡ ἄκαμπτος πολιτικὴ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ Χαρ. Τρικούπη *ἐνισχυθέντος ὑπὸ τῆς ἀγγλ. κυβερνήσεως*, ἥτις ὡς ἐκ τῶν αἰγυπτιακῶν συμφέρον εἶχε νἀπειλήσῃ ταραχὰς εἰς τὰ ἑλληνοτουρκικὰ μεθόρια, ἀπέκρουσε πάντα κίνδυνον. Στρατιωτικὴ δύναμις ἐκ 4,000 ἀνδρῶν τηλεγραφικῶς εἶχε διαταχθῇ νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν μεθόριον γραμμήν, τὰ δὲ πολεμικὰ πλοῖα συνεκεντρώθησαν εἰς Βῶλον. Αἱ Δυνάμεις παρενέβησαν· ἡ Ρωσία προέτεινε συνδιάσκεψιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ δὲ Γερμανία ἐματαίωσε τὴν πρότασιν. Ἡ Ἀγγλία ὅμως, ἥτις ἐξώθει τοὺς ἐν Ἀθήναις, αἰφνιδίως συνεβούλευσε μετριοπάθειαν, διότι ὁ μὲν Ἀραμπῆς ἡττήθη, ἡ δὲ Πύλη ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἀγγλικὰς ἀπαιτήσεις. «Ἡ μεθοριακὴ μάλιστα μετὰ τῆς Ἑλλάδος διαφορὰ ἐχρησίμευσε τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄγγλῳ πρεσβευτῇ λόρδῳ Δούφφεριν *ὡς ἀπειλὴ κατὰ τῆς Πύλης, ὑποδείξαντι αὐτῇ τὴν πιθανότητα ἑλληνικῆς ἐπιθέσεως* **τῇ ὑποστηρίξει τῆς Ἀγγλίας**».[1] Ὑπογραφείσης (2 Σεπτ. 82) ἀνακωχῆς ἐπανῆλθε τὸ πρὸ τῆς 15 Αὐγ. 82 καθεστὸς καὶ οἱ μὲν τοῦρκοι κατέλαβον τὸ Καραλῆ-Δερβὲν διὰ φρουρᾶς 25 ἀνδρῶν, οἱ δ' Ἕλληνες τὰς θέσεις Κέδρον, Βίγλαν καὶ τρία Πλατάνια.[2] Μετά τινας μῆνας καὶ μετὰ διπλωματικὰς συνεννοήσεις ἑλληνοτουρκικὴ ἐπιτροπὴ ἐκανόνισε τὴν διαφοράν, τοῦ Καραλῆ-Δερβὲν δοθέντος τῇ Ἑλλάδι.

---

[1] Κυριακ. Β'. σ. 619.=[2] Πληροφορίαι εἰς τὴν βουλὴν ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῇ 18 Νοεμβρ. 1883.

§ 137. — Ἡ ἱκανοποίησις τοῦ Νίκολσων ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ συντάγματος.

Τὴν 4ην Ἰαν. 85 ὁ ἐν Ἀθήναις ἐπιτετραμμένος τῆς Ἀγγλίας Νίκολσων θέλων παρὰ τὴν ἀπαγορευτικὴν διάταξιν νὰ διέλθῃ μετὰ τῆς συζύγου του ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις δασιδίου Πευκάκια, παρεκωλύθη ὑπὸ τοῦ φυλάσσοντος τὸ μέρος ἐκεῖνο χωροφύλακος, ὅστις ἐν ἀρχῇ μὲν ἀγνοῶν τὴν ἰδιότητα τοῦ Νίκολσων καὶ βραδύτερον δὲ μαθὼν αὐτὴν προσηνέχθη πρὸς αὐτὸν διὰ τρόπου βαναύσου. Ἡ κυβέρνησις πάραυτα πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ προσβληθέντος ἐτιμώρησε τὸν χωροφύλακα διὰ διμήνου φυλακίσεως καὶ διέταξε τὴν ἀποπομπὴν αὐτοῦ, ταυτοχρόνως δ' ἐξέφράσθη καὶ ἡ λύπη τῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν ξένον ἀντιπρόσωπον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν ἐθεωρήθησαν ἐπαρκῆ εἰς τὸν εὐχίσθητον Ἄγγλον, ὅστις ἐνισχυόμενος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεώς του ἐζήτησε νὰ ἐξευτελίσῃ τὴν ἑλληνικήν. Πρὸς τοῦτο ἀπήτησε τὴν παρὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα[1] ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ πλατείᾳ τοῦ συντάγματος (6 Ἰαν. 85) πανηγυρικὴν ἱκανοποίησιν, τῆς μουσικῆς παιανιζούσης τὸν ἀγγλικὸν ὕμνον[2]. Περὶ πάντων τούτων μακρὰ ἐγένετο συζήτησις (11 καὶ 18 Ἰαν. 85), τοῦ πρωθυπουργοῦ Χ. Τρικούπη κατηγορηθέντος ὑπὸ τῆς τότε ἀντιπολιτεύσεως, ὅτι ἐκ φιλαγγλικῶν αἰσθημάτων ἐδέχθη ἀσυζητητεὶ πάντα τὰ αἰτηθέντα.

---

[1] Ὅρα τὴν ἐπὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου μελέτην Ἐπ. Μαυρομμάτη εἰς «Αἰῶνα» (9 Ἰαν. 85) καὶ τὴν τοῦ Ἀρστ. Οἰκονόμου εἰς «Ἀκρόπολιν» (27 Ἰαν. 85). = [2] Τὰ τῆς διαπομπεύσεως τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας ἐνώπιον 100 χωροφυλάκων καὶ πρὸ τῶν ἀνακτόρων ὅρα εἰς «Νέαν Ἐφημερίδα» (8 Ἰαν. 1885).

§ 138.—Οἱ Βούλγαροι βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν Ἄγγλων εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλ. Κουμουνδούρου τὸ ἐν τῇ βουλῇ ὑπὸ τὸν Θεοδ. Δηλιγιάννην κομματίδιον ἐκραταιώθη, αἱ δ' ἐκλογαὶ τῆς 7 Ἀπρ. 85 ἀνέδειξαν αὐτὸν νικητὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματός του «περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας». Ἀλλὰ τὴν 6 Σεπτ. 85 ἐκηρύχθη ἡ ἕνωσις τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας, ὁ δὲ βουλγαρικὸς στρατὸς κατέλαβεν αὐτήν, μεταβάντος τοῦ τε ἡγεμόνος Ἀλ. Βάτεμβεργ καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Καραβελὼφ εἰς Φιλιππούπολιν πρὸς ἐπισημοποίησιν τῶν γεγονότων.

Τὸ βουλγαρικὸν τοῦτο πραξικόπημα κατὰ τῆς Βερολινίου συνθήκης — παρασκευασθὲν καὶ ἐνισχυθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Οὐάϊτ ἐκτελοῦντος τὰς διαταγὰς τοῦ Σώλσβαρυ, ὅστις ἐν τούτοις μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ἦτο ἀμείλικτος κατὰ τῶν Βουλγάρων—ἐτάραξε κυρίως τὰ κράτη τοῦ Αἵμου—τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Σερβίαν—ἕνεκα τῆς ἐπικινδύνου ἐπεκτάσεως τῆς βουλγαρικῆς ἡγεμονίας. Καὶ ἡ μὲν Σερβία ταχέως ἐπιστρατεύσασα ἐκήρυξε (14 Νοεμ. 85) τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Βουλγαρίας, ὁ δὲ σερβικὸς στρατὸς ἔβαινε μὲν νικηφόρος πρὸς τὴν Σόφιαν, ἀλλ' ἡττηθεὶς ὑπὸ τοῦ Βάττεμβεργ εἰς Σλιβνίτσαν ἀπεκρούσθη πέραν τῶν βουλγαρικῶν ὁρίων καὶ οὕτως ὁ πόλεμος ἐκεῖνος ἐπερατώθη, συνομολογηθείσης συνθήκης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρώην καθεστῶτος. Ἡ Τουρκία ἐκτελοῦσα «τὰς ἀγγλικὰς συμβουλὰς» ἀνεγνώρισε (Ἰαν. 1886) διὰ συμβάσεως «τὸ τετελεσμένον γεγονός».

§ 139.—Ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης ρυμουλκούμενος.

Ἡ δὲ Ἑλλὰς τί ἔπραττε;

Ἡ ὑπὸ τὸν Θ. Δηλιγιάννην κυβέρνησις ὑπέμεινε τὰ ἐν Φιλιππουπόλει συμβάντα, μέχρις ὅτου ὁ λαὸς διὰ διαδηλώσεων ἤρξατο νὰ ὑποδεικνύῃ τὸν ἐκ Βουλγαρίας κίνδυνον καὶ ὅτι λαμπρὰ παρείχετο εὐκαιρία κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ σερβοβουλγαρικοῦ πολέμου πρὸς διεκδίκησιν τῶν ἐν Βερολίνῳ ἐπιδικασθεισῶν, ἀλλὰ μήπω καταληφθεισῶν χωρῶν. Ὁ πρωθυπουργὸς ἀκολουθῶν τὴν πολιτικὴν τῆς *ρυμουλκήσεως* (§ 107), ἐφάνη ἀποδεχόμενος τὸ λαϊκὸν πρόγραμμα καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς ἤρξατο αὐξάνων διὰ τῶν ἐκ τοῦ ἐξώστου τῆς ὁδοῦ Ζήνωνος ἐνθουσιωδῶν «*ἀντιφωνήσεων*» πρὸς τοὺς φιλοπολέμους διαδηλωτάς! Ὁ βασιλεὺς διατρίβων εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ὡς συνήθως, τὸ ἔαρ ἀνεμένετο ἐναγωνίως. Κατὰ τὴν εἰς Ἀθήνας δ' ἐπάνοδόν του ἐγένετο δεκτὸς μετὰ πολεμικῶν ἐκδηλώσεων, πρὸς ἃς ἐφάνη *ἀνταποκρινόμενος*, διότι ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῶν ἀνακτόρων εἶπε (16 Σεπτ.) 85 πρὸς τὸν λαὸν τἀκόλουθα:

«**Ὄντως** αἱ περιστάσεις *εἶναι σοβαραὶ* καὶ πρέπει ἡ Ἑλλὰς νὰ σκεφθῇ μεθ' ὅλης τῆς σοβαρότητος, τῆς συνέσεως *καὶ τοῦ θάρρους· ἐνδεχόμενον νὰ χρειασθῶσι* **θυσίαι πολλαί**, ἀλλ' ἡ ἐγνωσμένη φιλοπατρία καὶ αὐταπάρνησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μοὶ ἐγγυῶνται ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι οὗτος ἐν ἀνάγκῃ *θέλει ὑποστῇ αὐτὰ προθύμως*· πιστεύσατε δὲ εἰς τὴν μεγάλην ἀγάπην μου πρὸς τὴν φιλτάτην πατρίδα καὶ τὴν ἄοκνον μέριμνάν μου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

Ὁ Δ. Ράλλης ἐν συνεντεύξει του μετὰ τοῦ συντάκτου τῆς «Πατρίδος» τοῦ Βουκουρεστίου[1] βεβαιοῖ, ὅτι τότε συνέ-

---

[1] Ὅρα αὐτὴν εἰς «Ἄστυ» 10 Μαΐου 1896

πραττε μετὰ τοῦ Θ. Δηλιγιάννη, ὅστις μετ' ἀπόφασιν τῶν φίλων του μετέβη εἰς Κόρινθον, ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ βασιλέως περὶ ἐκδηλώσεως *εἰρηνικῆς* καὶ ὅτι, ἐνῷ καὶ οὗτος συνεφώνησεν εἰς τοῦτο, τὸ λογίδριον ἦτο ἐναντίον! Ἐρωτηθεὶς ὁ Δηλιγιάννης διὰ τί δὲν παρῃτήθη μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς πολεμικῆς προσφωνήσεως, ἀπήντησε: «*Νὰ φανῶ ἐγώ*, ὅτι δὲν θέλω τὸν πόλεμον *καὶ νὰ πέσω ὑπὸ τὴν λαϊκὴν ὀργήν!*» Καὶ οὕτω διὰ νὰ *μὴ φανῇ* ὁ ἐκ Γόρτυνος πολιτευτής, ὅτι δὲν θέλει τὸν πόλεμον, **ἵνα μὴ πέσῃ,** ἀφ' οὗ ὁ βασιλεὺς *ἐφαίνετο*, **καίτοι δὲν ἤθελε** *τὸν πόλεμον*, ἐγένοντο ὅσα ἐπηκολούθησαν!.......

§ 140. — Ὁ μὲν βασιλεὺς ἕνεκα τῶν ἀγγλικῶν «παραινέσεων» ἀποσύρεται εἰς Δεκέλειαν, ὁ δὲ Θ. Π. Δηλιγιάννης πρὸς παραπλάνησιν τοῦ λαοῦ ὀργανίζει μέγαν εἰρηνοπόλεμον.

Αὐθημερὸν ὁ Σώλσβαρυ ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας,[1] «ὅπως *ἀποτρέψῃ* **τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων** *ἀπὸ πάσης στρατιωτικῆς ἐνεργείας καθ' οἱουδήποτε τμήματος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους* καὶ νὰ ἐξηγήσῃ αὐτῷ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν θὰ κερδίσῃ ἐκ τοιούτου διαβήματος, ὅπερ θὰ ἐκθέσῃ μόνον τὴν χώραν καὶ τὴν κυβέρνησιν εἰς *ἀποτυχίαν καὶ ταπείνωσιν*».

Καὶ δι' ἑτέρου δ' ἐγγράφου του ὁ μαρκήσιος ὀλίγας ἡμέρας βραδύτερον[2] παρήγγειλε τὸν Ρῶμπολδ, «νἀποτρέψῃ *τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων* ἀπὸ πάσης στρατιωτικῆς ἐνεργείας

---

[1] Ἔγγραφον ἀπὸ 16|28 Σεπτ. 85 τοῦ Σώλσβαρυ πρὸς τὸν Ρῶμπολδ ἐν τῇ κυανῇ βίβλῳ.— [2] Ἔγγραφον τῆς 20 Σεπτεμ. 2 Ὀκτ. 1885.

κατὰ τῆς Τουρκίας» καὶ τηλεγραφικῶς ἀπηύθυνεν «**αὐστηρὰν παραίνεσιν** εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν...»

Ὁ μὲν πρωθυπουργὸς Θ. Π. Δηλιγιάννης ἀπήντα[1] εἰς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτήν, ὅτι «**κύριος σκοπός του ἦν νὰ » πραΰνῃ τὸν ἐρεθισμὸν καὶ νὰ περιμείνῃ ἡσύ» χως** τὴν ἀνέλιξιν τῶν πραγμάτων...»· πρὸς τοῦτο δ' ἐκάλει τὴν βουλὴν εἰς ἔκτακτον σύνοδον, ἀπεφάσιζε τὴν ἐπιστράτευσιν καὶ ἐκάλει δύο ἡλικίας· ταῦτα ἐπηύξανον τὸν ἐνθουσιασμόν· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς *μετὰ τὰς ἐξ Ἀγγλίας παραινέσεις* δὲν εἶχεν μὲν τὸ θάρρος νὰ παρακωλύσῃ τὰς κυβερνητικὰς ἐνεργείας, αἵτινες ἄλλως ἦσαν κατ' ἐπίφασιν σύμφωνοι οὐ μόνον πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς πόθους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἀνακτορικοῦ ἐξώστου ἰδίας του ἐπαγγελίας, ἔπαυσεν ὅμως ἐπιδεικνύων πολεμικὰ αἰσθήματα καὶ πρὸς τοῦτο μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς βουλῆς διὰ βασιλικοῦ λόγου (11 Ὀκτ. 85) ἀπεσύρθη εἰς τὴν Δεκέλειαν δοὺς ὅλην τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς συμβούλους του, νὰ ὀργανώσωσι «τὸν τρίτον εἰρηνοπόλεμον». Οὕτως ἦτο βέβαιον ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι δὲν θὰ ἐγίνετο μὲν «ὅ,τι δὲν ἐπέτρεπεν ἡ Ἀγγλία», ἤθελε δὲ πραϋνθῇ καὶ ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ λαοῦ» διὰ τῶν ψευδεπιδείξεων καὶ ψευδολογιῶν πρὸς παρασκευὴν δῆθεν πολέμου![2] Τοιούτῳ τρόπῳ ὁ Θ. Δηλιγιάννης καυχώμενος ἐπεδεικνύετο ὡς θιασώτης τῆς ἐπικρατησάσης πολιτικῆς τῆς ρυμουλκήσεως, διαφωνῶν πρὸς τὸν συνάδελφόν του Ἄγγλον Βήκονσφιλδ, ὅστις ἐγνωμάτευεν, ὅτι μόνον ἀνόητοι κυβερνῆται δύνανται νὰ περιφρονήσωσι τὴν κοινὴν γνώμην, ἀλλ' ἠλίθιοι παρασύρονται

[1] Ὁ Ρῶμπολδ τῷ Σώλσβαρυ τῇ 23 Σεπτ. 1885 αὐτόθι. = [2] Ἀπούσης τῆς βουλῆς ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὸν «Χρόνον Ἀθηνῶν» (21 Σεπτ. 1885) ἄρθρον «χλιαρὰ μέτρα, σημεῖα ὕποπτα». Εἰρηνοπόλεμος σ. 1.

ὑπ' αὐτῆς, οἱ δ' εὐφυεῖς διαφωτίζουσι καὶ καθοδηγοῦσιν αὐτήν.

Τρεῖς τῶν ὑπουργῶν—οἱ Α. Ζυγομαλᾶς, Ρ. Ρώμας καὶ Σ. Ἀντωνόπουλος—κηρυχθέντες ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ἐνεργείας, ἣν τότε ἐφαίνετο καὶ ὁ πρωθυπουργὸς ἀποδεχθείς, ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτηθῶσιν, ὅτε μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως[1] εἶδον αὐτὸν ὡς ἐργαζόμενον πρὸς τὸ θεαθῆναι.

Ὁ Σ. Παπαδάκης βουλευτὴς Κρήτης μάλιστα βεβαιοῖ[2] ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως γνωρίζων, ὅτι εἶχε τότε συνδυασθῆ μετὰ τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ, εἰς ἣν ἐστάλη καὶ ἀπεσταλμένος πρὸς τοῦτο καὶ «ὅτι ὁ στόλος ἦτο ἕτοιμος εἰς Κερατσίνι πρὸς κατάληψιν τῆς Κρήτης καὶ πρὸς ἀποκλεισμὸν τῶν Δαρδανελλίων», ἀλλ' ὑπαινίσεται *ὅτι τὸ μυστικὸν προεδόθη* ὑπὸ πράκτορος *ἐν Ἀθήναις* ξενικῶν συμφερόντων καὶ ἕνεκα τούτου ἐματαιώθη τὸ σχέδιον, ἐπῆλθε δὲ βραδύτερον ἡ παραίτησις τῶν διαφωνησάντων ὑπουργῶν.[3]

§ 141.—Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ τῆς ἐνέδρας.

Ὅτε ἡ βουλὴ ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν της, ὁ Κ. Λομβάρδος ὑπαρχηγὸς τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος ἀπόντος τοῦ Χ. Τρικούπη εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἐδήλωσεν ὅτι οἱ τρικουπικοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν φιλοπόλεμον πολιτικήν, ἣν διετύπωσεν αὕτη. Γνωστῶν δὲ οὐσῶν τῶν συμπαθειῶν τοῦ Χ. Τρικούπη εἰς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικήν, ἀνεμένετο ἡ ἄφιξίς του ἐναγωνίως. Ἡ ταχύπτερος φήμη καὶ πρὸ τῆς ἐπανόδου του ἔφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐν συμ-

---

[1] Κυριακ. Β'. σ. 626. = [2] Εἰς «Ὁμόνοιαν» Ἀλεξανδρείας τῆς 5|17 Μαΐου 1895. = [3] Ἄρθρον ἰδίου Σ. Παπαδάκη εἰς «Ὁμόνοιαν» Ἀλεξανδρείας 8|20 Μαΐου 1895.

ποσίῳ δοθέντι πρὸς τιμήν του ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐγκρίτων Ἑλλήνων ἐνθουσιώδη πρόποσιν *ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς.*[1] Ὅτε καὶ οὗτος ἐπανελθὼν ἐχαιρέτησεν ἐκ τοῦ ἐξώστου του τὸν λαόν, ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν εἰς τὰς φιλοπολέμους ἐκδηλώσεις του, ἀλλ' ἐν τῇ βουλῇ ἐφάνη ἐπιφυλακτικὸς λέγων, ὅτι ἐνέκρινε μὲν τὴν φιλοπόλεμον πολιτικήν, ἀπεδοκίμαζεν ὅμως τὴν κυβέρνησιν ὡς ἀνίκανον εἰς ἐκτέλεσιν αὐτῆς, οὐχ ἧττον ἐπιμελῶς ἀπέκρυπτε νὰ ὁρίσῃ ὁποῖα τὰ τρωτὰ μέρη καὶ διὰ τίνων ἄλλων ἡ πατρὶς ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον· ταῦτα δὲ ἠνάγκασαν ἡμᾶς νὰ ὑποστηρίξωμεν ἐν τῇ βουλῇ (19 'Οκτ. 85), ὅτι τοιαύτη γλῶσσα ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ ἀξιωματικοῦ πυροσβεστῶν, ὅστις βλέπων πυρκαϊὰν λέγει μ' ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας, ὅτι ἀδεξίως καταγίνονται ἄλλοι νὰ σβέσωσιν αὐτήν, ἣν θὰ ἠδύνατο ἐκεῖνος νὰ κατορθώσῃ ἀσφαλῶς, ἀλλὰ τὸν τρόπον θὰ φανερώσῃ *μετὰ τὴν τελείαν καταστροφὴν* τοῦ πυρπολουμένου κτιρίου. Ὅτε δ' ἐξεδηλώθη, ὅτι ἡ πορεία τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος ἐνισχυομένου ἐκ τῶν αὐλικῶν παρασκηνίων καὶ ἐκ τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Λονδίνου ἀφεώρα εἰς τὴν συντριβὴν τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος πρὸς ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἐκλογικοῦ ἀποτελέσματος τῆς 7ης 'Απρ. 85, δὲν ἐδιστάσαμεν νὰ ὀνομάσωμεν ἐν τῇ

---

[1] 'Ιδοὺ καὶ μία περικοπὴ τῆς προπόσεώς του: «Οἱοιδήποτε καὶ ἂν ὦσι κυβερνῆται τῆς χώρας, θὰ ὑποστηρίξωμεν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ πᾶσαν κυβέρνησιν ἐθνικὴν ἐφαρμόζουσαν πολιτικήν· ἐθνικὴν δὲ πολιτικὴν θεωροῦμεν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς Ἑλλάδος περὶ τὴν διεκδίκησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν δύναται βεβαίως ἄνευ τῆς εὐμενείας τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ τὴν εὐμένειαν ταύτην δύναταί τις νἀποκτήσῃ μόνον διὰ τολμηρᾶς καὶ ἐπιμόνου πρωτοβουλίας....» ('Εκ τῆς «Νέας Ἡμέρας» τῆς 5|17 'Οκτ. 1885).

βουλῇ (4 Νοεμ. 85) τὴν τοιαύτην ἀγγλικο-αυλικο-τρικουπικὴν ἐργασίαν **«πολιτικὴν τῆς ἐνέδρας»**.

§ 142.—'Αντὶ προπαρασκευῶν ψευδοπαρασκευαί.

'Εν τοῖς ζητήμασι τῆς 'Ανατολῆς πρέπει *νὰ εἶναί τις* ἕτοιμος, ἵνα ἐπωφελῆται τῶν παρουσιαζομένων εὐκαιριῶν καὶ οὐχὶ νὰ προσπαθῇ, ὅπως δημιουργῇ τοιαύτας.'Αλλά, διὰ νὰ ἐπωφεληθῇ ἡ 'Ελλάς, εἶχεν ἀνάγκην τῆς **ἐγκαίρου** *καὶ ἀναλόγου πρὸς τὰς οἰκονομικὰς τοῦ τόπου δυνάμεις στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς ὀργανώσεως*, τῆς ἱδρύσεως δὲ *πολεμικοῦ ταμείου*.[1] Πλὴν ἡμεῖς γνωρίζομεν (§ 67,70), ὅτι ἀπὸ τοῦ 1864 ἐδέσποσεν ἡ ἀντίθετος γνώμη, διότι πᾶσα στρατιωτικὴ καὶ μάλιστα ναυτικὴ παρασκευὴ ἐθεωρήθη (§ 108) *οὐ μόνον ἀνωφελής*, **ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής.** Βεβαίως δ' ἀπεδείχθη ἐπιβλαβής, ἀφοῦ ἡ σταθερὰ ἀπόφασις τοῦτε στέμματος καὶ τῶν ἑκάστοτε χλωροφορμιζομένων κυβερνήσεων ἦτο ἡ ἐγκατάλειψις πάσης ἐπιθετικῆς πολιτικῆς. Οὐχ ἧττον ὁ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐξαπατώμενος λαὸς νομίζων, ὅτι αἱ ἀναφυόμεναι ἐθνικαὶ περιπλοκαὶ εὕρισκον ἡμᾶς οὐχὶ σκοπίμως, ἀλλ' ἐξ ἀσυγγνώστου ἀμελείας *ἀπαρασκεύους*, ἐφιλοτιμήθη πάντοτε νἀναπληρώσῃ ἔστω καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τὸν ἀπολεσθέντα χρόνον διὰ τῆς νοημοσύνης, διὰ τοῦ ἁγνοῦ πατριωτισμοῦ καὶ διὰ πάσης ὑλικῆς θυσίας. 'Εντεῦθεν ἀντὶ λελογισμένων καὶ

[1] Τοιαύτη πρότασις τοῦ βουλευτοῦ Καλαβρύτων Α. Οἰκονόμου (Βουλευτικὴ Λογοδοσία αὐτοῦ σ. 25) δὲν ἐγένετο δεκτή, ἴσως διότι κατ'αὐτὴν ἔδει νὰ κατατεθῶσι καὶ τὰ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ βασιλέως κατατεθέντα πρὸς ἐ θ ν ι κ ο ὺ ς σ κ ο π ο ὺ ς ποσὰ ἀπὸ τοῦ 1864. (Συνεδ. Βουλῆς 24 Μαΐου 1886). Περὶ αὐτῶν ὅρα καὶ ἡμετέραν ἀγόρευσιν τῆς 19 Αὐγ. 1897 πρὸς ἀνάπτυξιν σχετικῆς ἐπερωτήσεως.

συμφώνων πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν *προπαρασκευῶν* γίνονται τὴν τελευταίαν στιγμὴν *ψευδοπαρασκευαὶ* ἐπὶ ἀνυπολογίστῳ ἠθικῇ καὶ ὑλικῇ ζημίᾳ τοῦ τόπου.

Τὰ πολεμικὰ ψευδῆ θούρια μετὰ στόμφου ἀπαγγελόμενα ὡς ἀπὸ θεατρικῆς σκηνῆς ἐκ τοῦ πρωθυπουργικοῦ ἐξώστου—ἦτο δὲ τότε κατὰ πρῶτον πρωθυπουργὸς ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης—ἐξῆψαν εἰς τὸ ὕπατον σημεῖον τὸν λαϊκὸν ἐνθουσιασμόν. Ἡ ἀναγκαστικὴ κυκλοφορία τῶν τραπεζικῶν γραμματίων διετάχθη, δάνειον συνωμολογήθη, εἰσφοραὶ ἐψηφίσθησαν καὶ πατριωτικὸν δάνειον ἠγγέλθη, 80,000 δὲ στρατιωτῶν εὑρίσκοντο κατὰ Φεβρ. τοῦ 86 ὑπὸ τὰς σημαίας. Ὁ τότε ὑπουρ. τῶν ναυτικῶν Γ. Μπούμπουλης φιλοτίμως ἐργασθεὶς ἰδίως ὡς πρὸς τὴν ὑποβρύχιον ἄμυναν καὶ ἐν γένει εἰς τὸν τορπιλλικὸν στόλον, ἤρξατο ἐμπνέων ἀνησυχίαν εἰς τὴν ὅμορον χώραν.

§ 143. — Ἡ ἐπέμβασις τῶν πέντε Δυνάμεων τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ στρατὸς συνεκεντρώθη εἰς τὴν μεθόριον γραμμήν. Ἡ Κρήτη, ὡς πάντοτε, δὲν ἔμεινεν ἀπαθὴς εἰς τὴν γενικὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ συγκίνησιν· πάντα δὲ τὰ διοικητικὰ συμβούλια τῆς νήσου ἐξέδωκαν ψηφίσματα κηρύττοντα τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν. Εἰ καὶ στόλοι τῶν Δυνάμεων ἔσπευσαν εἰς τὰ παράλια αὐτῆς, οἱ γενναῖοι Κρῆτες ἀνυπομόνως ἀνέμενον τὸ ἐξ Ἀθηνῶν σύνθημα τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος ἐκεῖνος ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ καὶ αἱ μεγάλαι θυσίαι καὶ αἱ προσφοραὶ αὐτοῦ εἰς χρῆμα καὶ αἷμα ἦτο γνωστὸν εἰς τὰ διπλωματικὰ καὶ αὐλικὰ παρασκήνια, ὅτι ἤθελον καταλήξει εἰς λυπηρὰν ἱλαρετραγῳδίαν, διότι ὁ μὲν βασιλεὺς οὐδόλως προὐτίθετο νὰ ὠθήσῃ τὰ πράγματα μέχρι πολέμου, ὁ δὲ πρωθυ-

πουργὸς Θ. Π. Δηλιγιάννης ὑπεκρίνετο ἐν γνώσει βεβαίως τοῦ στέμματος, ὅπερ ἐτήρησε μέχρι τέλους τὴν πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἐμπιστοσύνην του, τὸν πολεμικόν, «ἵνα πραΰνῃ τὸν ἐρεθισμόν», καίπερ ἀποφασισμένος νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς διπλωματικὰς διαταγάς, ὅπως ἀφοπλίσῃ τὸν τόπον (§ 139).

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐξηκολούθει πιέζουσα τὴν Ἑλλάδα μετὰ σκαιότητος καὶ βαρβαρότητος διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ρῶμπολδ. Προέτεινεν εἰς τὰς Δυνάμεις τὴν ἀπὸ κοινοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπέμβασιν καὶ τὴν ἐν ἀνάγκῃ δι' ἀποκλεισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν παραλίων ἐκβίασιν τῆς Ἑλλάδος *πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης*, ἀφοῦ πλέον οἱ Βούλγαροι εἶχον ἱκανοποιηθῇ! Ἀποδεκτῆς γενομένης τῆς ἀγγλικῆς προτάσεως, ἐπεδόθη διὰ τοῦ Ρῶμπολδ (12 Ἰαν. 86) τῇ ἑλλην. κυβερνήσει ἀνακοίνωσις, καθ' ἥν,[1] «λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς ἐλλείψεως δικαίας ἀφορμῆς πολέμου *ναυτικὴ προσβολὴ* τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας δὲν θέλει ἐπιτραπῇ». Εἰς ταῦτα ἐδόθη αὐθημερὸν ἡ προσήκουσα ἀπάντησις, ὅτι ἡ ἑλλην. κυβέρνησις «θὰ ἐθεώρει πάντα περιορισμὸν τῆς ἐλευθέρας χρησιμοποιήσεως τῶν ναυτικῶν αὐτῆς δυνάμεων ὡς ἀσυμβίβαστον μετὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ κράτους καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ στέμματος, ἅμα δὲ δεινῶς ἐπιζήμιον εἰς τὰ πολιτικὰ συμφέροντα αὐτοῦ».[2] Εἰς ταῦτα ἐπίσης αὐθημερὸν ὁ Ρῶμπολδ ἀπηύθηνε μεθ' ὕφους πρωτοφανῶς ἀγροίκου εἰς τὰ διπλωματικὰ χρονικά, ὅτι τὴν προηγουμένην διακοίνωσιν ἐθεώρησεν ὡς τελευταίαν *φιλικὴν* γνωστοποίησιν «σκοποῦσαν *νἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς* τῆς ἑλ-

---

[1] Λευκὴ Βίβλος περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ σ. 3. Τινὰ τῶν προγενεστέρων διπλωματικῶν ἐγγράφων σχετικὰ πρὸς τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα, κατατεθέντα εἰς τὴν βουλὴν ἐδημοσιεύθησαν προηγουμένως. —[2] Αὐτόθι σ. 4.

λην. κυβερνήσεως πρὸς τοὺς κινδύνους πολιτικῆς τόσον ἀπεχούσης τῶν σκέψεων τῶν Μ. Δυνάμεων...»,[1] τῇ αὐτῇ δὲ ἡμέρᾳ οἱ ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῶν ἓξ Δυνάμεων ἐδήλωσαν, ὅτι «οὐδεμία ναυτικὴ ἐπίδειξις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Πύλης δύναται νὰ γείνῃ ἀνεκτή».[2] Τῇ 21 Φεβρ. 86 ἡ ἑλλην. κυβέρνησις διὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ ἐπανέλαβεν εἰς τὰς Δυνάμεις, ὅ,τι καὶ ἰδιαιτέρως εἶχεν ἀπαντήσῃ τῷ Ρῶμπολδ ἐν σχέσει πρὸς τὴν περὶ ἀποκλεισμοῦ ἀπειλήν.

§ 144.—Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπληροφορήθησαν ἐν τέλει, ὅτι αἱ δηλιγιαννικαὶ ἀντιφωνήσεις δὲν ἦσαν σπουδαῖαι.

Αἱ πολεμικαὶ διαδηλώσεις ἀπὸ 13—19 Ἰαν. 86 ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐξηκολούθουν, ἰδίᾳ δ' ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν προσερχομένων ἐφέδρων, οἵτινες καταλήγοντες εἰς τὴν ὁδὸν Ζήνωνος ἐνεθαρρύνοντο ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ *διὰ πολεμικῶν ἐκδηλώσεων*. Παροιμιώδη δ' ἔμειναν τά: «Ὦ ἄνδρες Ἀρκάδες!» «Ἕλληνες ἐσμέν!» καὶ τὰ παρόμοια... Ὁ μὲν βασιλεὺς οὐδόλως ἀνέκοπτε τὴν κατωφέρειαν τῆς κυβερνητικῆς πορείας, ἡ δὲ κυβέρνησις ἐχάραττε δι' ἡμιμέτρων *ἄνευ πυξίδος* πορείαν ἀκατανόητον καὶ ἐξέθετε τὸ ἔθνος ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς χωρὶς νὰ ἔχῃ προδιαγεγραμμένον σχέδιον ἐνεργείας, ὡς ἀπεδείχθη καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ βουλῇ γενομένην συζήτησιν τῇ 18 Νοεμ. 85 ἐπὶ ζητήματος ἐμπιστοσύνης.[3]

---

[1] Αὐτόθι σ. 6.=[2] Αὐτόθι σ. 7. =[3] Διαρκουσῶν τῶν εἰρηνοπολεμικῶν ἐκείνων ἐνεργειῶν καὶ ἐν ἐποχῇ διακοπῆς τῶν βουλευτικῶν ἐργασιῶν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ «Χρόνῳ Ἀθηνῶν» τἄρθρα: «Ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία ἀπειλουμένη» (11 Ἰαν.), «Δὲν πταίει ἐάν» (20 Φεβρ.),

Καὶ ὅμως ἡ Πύλη ἦτο κατεπτοημένη ἐκ τοῦ ἐν Ἑλλάδι πολεμικοῦ ὀργασμοῦ, ἡ δὲ ἀνάρρησις τοῦ Γλάδστονος εἰς τὴν πρωθυπουργίαν (23 Ἰαν. 86)—καίπερ τούτου δηλώσαντος, ὅτι οἱ φιλελεύθεροι ἤθελον τηρήσῃ τὴν πολιτικὴν τῶν συντηρητικῶν—ἐνίσχυσε τὴν γνώμην τῶν περὶ τὸν σουλτάνον, ὅπως ἡ Τουρκία προβῇ εἰς συνεννόησίν τινα μετὰ τῆς Ἑλλάδος, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις ἐφοβεῖτο διάσπασιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας ἰδίως ὡς ἐκ τῆς στάσεως τῆς Ρωσίας ἐν σχέσει πρὸς τὸ βουλγαρικὸν ζήτημα. Πρὸς τοῦτο ἀπεφασίσθη ἡ εἰς Ἀθήνας ἀποστολὴ τοῦ Γαβδὰν-ἐφένδη, ἣν ἐματαίωσεν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γερμανίας Ράδοβιτζ, διαβεβαιώσας τὸν σουλτάνον, ὅτι—κατ' *ἀσφαλεστάτας ἐξ Ἀθηνῶν πληροφορίας* — «οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ τολμήσωσι νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς Τουρκίας». *Τίς* ἄρά γε ἔδωκε τὰς «ἀσφαλεστάτας» ταύτας πληροφορίας ;

§ 145.—Ἡ φωνὴ ἐκ Γαλλίας καὶ ἡ λαχανοφαγία ὡς ἀπειλὴ κατὰ τῶν ἡνωμένων στόλων.

Ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία ἐπωφεληθεῖσα τὴν εὐκαιρίαν ἐκείνην προσεπάθησε νὰ συντρίψῃ τὸ δηλιγιαννικὸν κόμμα. Σκοπίμως ὑπεκινήθη ἡ συνέχισις τῶν βουλευτικῶν ἐργασιῶν τῆς ἐκτάκτου συνόδου, διότι, ἅμα τεθέντος ζητήματος ἐμπιστο-

---

«Δὲν πταίει μόνος» (3 Μαρτ.), «Οὐχὶ εἰρηνοπόλεμον» (3 Μαρτ 1886), ἀναδημοσιευθέντα καὶ εἰς φυλλάδιον «Κατὰ τοῦ εἰρηνοπολέμου» (σ. 42—59), δι' ὧν ὑπεμιμνήσκομεν εἰς τὸν λαόν, ὅτι ἐνεπαίζετο, διότι ἕνεκα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἣν ἠκολούθει τὸ στέμμα καὶ ὁ πρωθυπουργὸς (Κεφ. ϛ') Θ. Π. Δηλιγιάννης, εἰς ἣν συνεφώνει καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως, πάντα ταῦτα ἤθελον ἀπολήξει εἰς ἀνάλογα ἀποτελέσματα πρὸς τὰ ἐν ἔτεσι 1869, 1878 καὶ 1881.

σύνης, τὸ τρικουπικὸν κόμμα καὶ φανερῶς ἀντετάχθη πλέον εἰς τὴν προφανῶς ὀλεθρίαν κυβερνητικὴν πορείαν.[1] Παρῆλθε δὲ καὶ ὁ Μάρτιος ἄνευ πολεμικῆς τινος δράσεως, διότι ὄπισθεν τῶν παρασκηνίων παρεσκευάσθη ὁ ἀποκλεισμός, ἵνα οὕτω τεθῇ εὐπροσώπως τέρμα εἰς τὴν λυπηρὰν ἐκείνην κωμῳδίαν θυσιαζομένου μὲν τοῦ Θ. Δηλιγιάννη εἰς τὴν γενικὴν κατάκρισιν, προφυλασσομένου δὲ τοῦ στέμματος.

Τότε ὁ Ἕλλην πρωθυπουργὸς *ἐμερίμνησεν*, ὅπως ἀκούσῃ «**φωνὴν** *ἐκ Γαλλίας*». Ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ἀνεκοίνου τῷ Δηλιγιάννῃ ἔγγραφον (22 Ἀπρ. 86) τοῦ πρωθυπουργοῦ Φρεϊσινέ, δι' οὗ ἡ Ἑλλὰς φιλίως παρεκινεῖτο νἀκούσῃ τὰς συμβουλὰς τῶν Δυνάμεων.[2] Ὁ Δηλιγιάννης *ἔσπευσε* νἀπαντήσῃ «εἰς τὴν γαλλικὴν *φωνήν*» (13 Ἀπρ. 86)[3] «ὅτι *ἡ βασιλικὴ κυβέρνησις* **ἀπεφάσισε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς συμβουλὰς** *τῆς κυβερνήσεως τῆς γαλλ. δημοκρατίας*». Ταῦτα τὴν ἐπιοῦσαν ἀνεκοίνωσε καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὰ πάντα εἶχον λήξει,[4] ἐὰν μὴ ὁ πρωθυπουργὸς εἰς ἐπιτροπὴν

---

[1] Ἐν τῇ συζητήσει τῆς 24 Μαρτ. 86 ὑπεστηρίζομεν, ὅτι ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Θ. Δηλιγιάννην κυβέρνησις ὑπεκρίνετο τὴν πολεμικήν, ἐν ᾧ ἐκ τῶν ἔργων της ἀπεδεικνύετο π ο λ ε μ ο ε ι ρ η ν ι κ ή, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Χ. Τρικούπην ἀντιπολίτευσις κ ρ α τ ο ῦ σ α τ ὴ ν σ η μ α ί α ν τ ο ῦ Β ή χ ο ν σ φ ι λ δ ἦτο εἰρηνοπολεμική, ἐν ᾧ ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἀναπόδραστος ἀ μ έ σ ο υ ἐ θ ν ι κ ο ῦ π ο λ έ μ ο υ («Κατὰ τοῦ Εἰρηνοπολέμου» σ. 60). =[2] Λευκὴ βίβλος σ. 10.—Οἱ περὶ τὸν Θ. Δηλιγιάννην τεχνηέντως διέδιδον «ὑπὸ ἐχεμυθίαν», ὅτι ἡ ἀληθὴς ἔννοια τοῦ γαλλικοῦ ἐγγράφου ἦτο, ὅτι ἐ ξ η σ φ α λ ί σ θ η ἡ βερολίνιος γραμμὴ «ἄ ν ε υ π ο λ έ μ ο υ», διὰ τοῦτο.... ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν τὴν πρότασιν περὶ ἀφοπλισμοῦ. = [3] Αὐτόθι σ. 12 = [4] Τότε καὶ ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ ἀγγλικοῦ «Χρόνου» Στίλμαν ἔγραφεν ἐνυπογράφως εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν «Ἐφημερίδα» (15 Ἀπρ.) συμβουλεύων τὴν Ἑλλάδα «ἐγκατάλειψιν π α ν τ ὸ ς ἐ π ι θ ε τ ι κ ο ῦ σ χ ε δ ί ο υ κ α τ ὰ τ ῆ ς Τ ο υ ρ κ ί α ς».

πατριωτικοῦ συλλόγου ἀπήντα, ὅτι αὐτὸς θὰ προὐτίμα «νὰ τῷ κοπῇ τὸ χέρι» παρὰ νὰ ὑπογράψῃ διαταγὴν περὶ ἀφοπλισμοῦ. Ταὐτοχρόνως ἡ «Πρωΐα» ὄργανον γνησίως πρωθυπουργικὸν ἐδημοσίευσε τὸ περιλάλητον ἔκτακτον παράρτημα περὶ τῆς ἔξωθεν ἀπευθυνθείσης *φωνῆς*, ἐξ οὗ ἀποσπῶμεν μόνον τὴν § 2αν: «....Ἡ *φωνὴ* αὕτη δὲν συνεβούλευεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸν ἀφοπλισμὸν τῆς χώρας ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ἕνεκα τῶν στρατιωτικῶν παρασκευῶν αὐτῆς γενόμεναι δαπάναι ἐπτώχυναν τὸν ἑλλην. λαὸν τοσοῦτον, ὥστε μέγα μέρος αὐτοῦ τρέφονται μὲ μόνα *τὰ λάχανα*. Εἰς *φωνὴν* τοιαύτην ἤθελεν ἀπαντήσει ἡ κυβέρνησις, ὅτι ἐδίδαξαν τοὺς Ἕλληνας οἱ πατέρες αὐτῶν νὰ ζῶσι καὶ *μὲ λάχανα* καὶ *μὲ ξηρὸν ἄρτον*, οἱ δὲ τοιαῦτα ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτῶν διδαχθέντες υἱοὶ δὲν βαρυθυμοῦσιν ἐπὶ ταῖς στερήσεσι, διότι μεθ' ὑπερηφανείας βεβαιοῦσι τὸν κόσμον, ὅτι τυγχάνουσιν ἄξιοι υἱοὶ τῶν πατέρων των ...» Ὁ πρωθυπουργὸς ἰδιοχείρως τόσα καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἔγραφε περὶ τῆς γαλλικῆς φωνῆς, ὥστε ὁ Ρῶμπολδ ταῦτα λαβὼν ὡς ἀφορμὴν[1] καὶ ἑρμηνεύσας ὅτι ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο κατὰ ὑποσχέσεις δῆθεν τῆς Γαλλίας περὶ ἐδαφικῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἑλλάδος —ὅπερ ἦτο ψευδέστατον, ἀλλ' ἐδημοσιεύετο πρὸς ἐξαπάτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ— ἐπέμενε νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις ὁ Μουί, ταὐτοχρόνως δ' ἀπηυθύνθη κοινὴ διακοίνωσις (14 Ἀπρ. 86),[2] δι' ἧς ἐζητεῖτο ἡ ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος ἔκδοσις διαταγῶν περὶ ἀφοπλισμοῦ.

Τὴν προτεραίαν τοῦ γαλλικοῦ μηνύματος ὁ στόλος ἐπὶ τὸ θεατρικώτερον εἶχε λάβει *ἐνσφραγίστους διαταγάς, ἀλλά*... μετὰ τὸ μήνυμα ἀνεκλήθη εἰς τὴν Φανερωμένην τῆς Σαλαμῖνος κατὰ....τὸ ὑπόδειγμα τῆς εἰκοσιτετραώρου εἰς Δομοκὸν ἐκστρατείας ἐν ἔτει 1878 !......

---

[1] Λευκὴ βίβλος σ. 14. =[2] Κυριακ. Β΄. σ. 631.

§ 146.—Οἱ στόλοι τῶν πέντε Δυνάμεων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ 'Αλφρέδου ἀποκλείουσι τὰ ἑλληνικὰ παράλια.

Ἡ δαπάνη τῆς ἐθνικῆς τιμῆς καὶ τοῦ ἱδρῶτος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παιζομένη κωμῳδίᾳ δὲν εἶχε τελειώσει! Ὡς ὁ Δ. Βούλγαρης λήγοντος τοῦ ἔτους 1868 ὑπεκρίνετο πρόσωπον φιλοπολέμου, οὕτω καὶ ὁ ἥρως τοῦ ἐν ἔτει 1886 κωμικοτραγικοῦ δράματος ὑπεκρίνετο τὸν ἀγωνιζόμενον, «ὅπως σώσῃ τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπειαν» πλανῶν τὸν λαόν, ὅτι ἀντάλλαγμα ὅλων τῶν θυσιῶν τούτων *προσφέρει* τὴν βερολίνιον γραμμήν. Διὰ τῆς ἀπὸ 17 'Απρ. ἀπαντήσεώς του[1] ὁ Δηλιγιάννης δὲν ἀπαντᾷ καταφατικῶς, ἀλλὰ περιφραστικῶς *ἀναφέρεται* εἰς τὰς γαλλικὰς συμβουλάς, *συνεπείᾳ τῶν ὁποίων* **θέλει προβῇ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐλάττωσιν τοῦ στρατοῦ.** Καὶ ὅμως ὁ πρωθυπουργὸς εἰς μεγάλην διαδήλωσιν ἀντιφωνῶν ἔλεγε *μετὰ 10 ἡμέρας* ἐκ τοῦ ἐξώστου τῆς οἰκίας του ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων καὶ τἀκόλουθα:[2] «'Αλλ' ἂν πρόκειται μόνον, φίλοι συμπολῖται, νὰ ὑποχρεωθῇ τὸ ὑπάρχον ὑπουργεῖον διὰ νὰ ὑπογράψῃ τὸν ἀφοπλισμὸν τοῦ κράτους, τὸ ζήτημα δὲν εἶναι πλέον ἐθνικόν, ἀλλ' εἶναι ζήτημα *μηχανορραφικόν*. 'Αλλ' ἐπὶ τούτου σᾶς δίδω τὴν *πάνδημον διαβεβαίωσιν*, ὅτι τὸ ὑπάρχον ὑπουργεῖον **δὲν θέλει** *τὸν ὑπογράψει*, οὐχὶ διότι τὰ μέλη αὐτοῦ φείδονται τῶν ἰδίων αὐτῶν προσώπων, ἀλλὰ διότι χρεωστοῦσι νἀμυνθῶσι καὶ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ κράτους.....»

Τὸν λαόν, τοὺς πρέσβεις ἢ τοὺς πάντας ταυτοχρόνως προσεπάθει νὰ ἐξαπατήσῃ ὁ ἐκλεκτὸς τῆς 7 'Απρ. 1885; Οἱ πέντε

---

[1] Λευκὴ βίβλος σ. 16.= [2] «Νέα Ἐφημερὶς» 28 'Απρ. 1886.

πρέσβεις ἀπαντῶσιν (24 'Απρ.)[1] «ὅτι, καίτοι λαμβάνουσιν ὑπὸ σημείωσιν τὰς εἰρηνικὰς διαβεβαιώσεις, αὗται δὲν φαίνονται ἀρκούντως ὡρισμέναι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοπουμένου». 'Ανταπαντᾷ αὐθημερὸν[2] ὁ Δηλιγιάννης, «ὅτι λυπεῖται, ὅτι αἱ ἐξηγήσεις ἐκεῖναι ἐθεωρήθησαν ἀνεπαρκεῖς». Ἄλλαις λέξεσιν «'Εμπρός. 'Ενεργήσατε τὸν ἀποκλεισμόν! Δέσατέ μου τὰς χεῖρας!»

Τῇ 26 'Απρ.[3] οἱ πέντε πρέσβεις ἀνεκοίνωσαν, ὅτι αἱ κυβερνήσεις των διέταξαν τοὺς ναυάρχους νἀποκλείσωσι τὰ ἑλλην. παράλια «κατὰ παντὸς πλοίου ὑπὸ Ἑλληνικὴν σημαίαν». Πράγματι δὲ οἱ μὲν 5πρέσβεις ἀνεχώρησαν ἐξ 'Αθηνῶν, ἀπὸ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οἱ στόλοι τῶν 5 Δυνάμεων ἤτοι ἐκτὸς τοῦ τῆς Γαλλίας ἀπέκλεισαν τὰ ἑλλην. παράλια. Τὸ γενικὸν πρόσταγμα τῶν στόλων εἶχεν ὁ Ἄγγλος ναύαρχος, πρίγκηψ τοῦ 'Εδιμβούργου, αὐτὸς ἐκεῖνος **ὁ 'Αλφρέδος,** ὃν οἱ εὔπιστοι Ἕλληνες ἐν τρελλῇ ἀφοσιώσει εἶχον σχεδὸν ὁμοφώνως ψηφίσει ὡς βασιλέα τῶν Ἑλλήνων!

§ 147.—Αἱ μεθοριακαὶ συμπλοκαὶ (Μάϊος 1886).

Ὁ ἀποκλεισμὸς ἔδωκε τὸ δικαίωμα εἰς τὸν Θ. Π. Δηλιγιάννην «νὰ παραδώσῃ τὰς κλεῖδας τοῦ ὑπουργείου εἰς τὸν βασιλέα», ὅστις πρὸ αὐτοῦ ἐφαίνετο δυσκολευόμενος νὰ δεχθῇ τὴν παραίτησίν του. Μετὰ τὸ διαβατικὸν καὶ ἄχρουν ὑπὸ τὸν ἐπίτιμον πρόεδρον τοῦ 'Αρείου Πάγου Δ. Βάλβην ὑπουργεῖον[4] συνεκροτήθη τὸ ὑπὸ τὸν Χ. Τρικούπην (9 Μαΐου). Δι-

[1] Αὐτόθι σ. 18.— [2] Αὐτόθι σ. 20. —[3] Αὐτόθι σ. 22.—[4] Ἐν τινι λευκῷ ψηφοδελτίῳ τῆς ψηφοφορίας πρὸς ἐκλογὴν προέδρου τῆς βουλῆς (8 Μαΐου), ἵνα ὑποδειχθῇ νέα κυβέρνησις, ἦτο γεγραμμένον: «... ὁ ἐπονείδιστος ἀποκλεισμὸς ὀφείλεται εἰς τὴν εἰρηνοπολεμικὴν πολιτικὴν τῶν κ. κ. Δηλιγιάννη, Τρικούπη καὶ τοῦ Βασιλέως..»

αρκοῦντος τοῦ ἀποκλεισμοῦ οἱ στρατοὶ ἵσταντο ἀντιμέτωποι, ὁ μὲν τουρκικὸς ὑπὸ τὸν Ἐγιοὺπ πασᾶν, ὁ δὲ ἑλληνικὸς ὑπὸ τοὺς Καραϊσκάκην, Ζυμβρακάκην καὶ Σαπουντζάκην. Ἐξ αὐτομάτου ἀναφλέξεως ἤρξατο τὸ πῦρ ἀπὸ τῆς 8ης Μαΐου ἐξηκολούθησε δὲ τὴν 10ην καὶ τὴν 11ην Μαΐου 1886 καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ μεθόριον γραμμήν.[1] Ἐκτὸς τοῦ ἀτυχήματος τῆς Κούτρας ὀφειλομένου εἰς τὴν μὴ ἔγκαιρον ἀποστολὴν ἐπικουριῶν τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἁπανταχοῦ ἐνίκησαν.[2] Αἱ ἀπώλειαι τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἀναλόγως ἐλάχισται, αἱ δὲ τῶν Τούρκων ἀσυγκρίτῳ λόγῳ μείζονες, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν Θεσσαλονίκῃ εὐθὺς μετὰ τὰς συμπλοκὰς ἐπὶ τούτῳ μεταβάντες αὐθεντικῶς ἐβεβαιώθημεν. Αὐστηρόταται διαταγαὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ βασιλέως συνετέλεσαν εἰς τὴν κατάπαυσιν τοῦ πυρός, γενομένης δὲ τῇ 12 Μαΐου τῆς ἀναστολῆς τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐξεδόθησαν πάραυτα τὰ περὶ τοῦ ἀφοπλισμοῦ Διατάγματα, μεθ' ὃ ἐλύθη καὶ ὁ ἀποκλεισμός. Διὰ παντὸς δὲ τρόπου ἐπεζητήθη νὰ σμικρυνθῇ ἡ καλὴ ἐντύπωσις περὶ τῶν δαφνῶν τοῦ ἑλλην. στρατοῦ, διετυμπανίσθησαν αἱ ἐλλείψεις αὐτοῦ, δὲν ἠμείφθησαν οἱ διαπρέψαντες καὶ ἐν τῷ μνημοσύνῳ ὑπὲρ τῆς μνήμης τῶν πεσόντων (18 Μαΐου) ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐθνικῆς δόξης *οὐδὲν* μέλος τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας εὐηρεστήθη νὰ παρευρεθῇ.[3]

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Μαΐου 86 οἱονεὶ ὡς ἐπίλογον τῶν τελεσθέντων ἐλέγομεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀντιπροσωπείαν.

---

[1] Περὶ τῶν συμπλοκῶν ἐγένετο ἐν τῇ βουλῇ συζήτησις τῇ 9. 10 καὶ 13 Μαΐου 1886.= [2] Κυριακίδου Β΄. σ. 635.— Κρέμου σ. 1238. —Γ. Καντιάνη «Στρατιωτικαὶ ἀναμνήσεις» σ. 199.— Λεύκωμα τῇ πρωτοβουλίᾳ Γ. Δροσίνη «ὑπὲρ πατρίδος 9 — 11 Μαΐου 1886. = [3] Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν κλήρωσιν ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ διαδόχου ἐδηλώσαμεν ἐν τῇ βουλῇ τὴν λύπην ἡμῶν κτλ. τῇ 20 Μαΐου 86.

καθ' ἣν ἡμέραν ὡρκίζετο ὁ ἐκ νέου ἐκλεγεὶς βουλευτὴς ἕνεκα *αὐτοπροβιβασμοῦ του* εἰς ὑποστράτηγον ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν[1] μεταξὺ ἄλλων καὶ τἀκόλουθα :

«...Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ τόπου τούτου ἀσπαζόμενοι κατὰ βάθος «τὴν πολιτικὴν τοῦ προτύπου βασιλείου ἐν τῇ 'Ανατολῇ», ψευδῶς ἐπιδεικνύουσιν, ὅτι ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς διὰ πάσης θυσίας ἑνώσεως τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς κοινῆς γνώμης, ὁσάκις ἀναφυῇ νέφος τι ἐν τῷ ὁρίζοντι τῆς 'Ανατολῆς, καλοῦσιν ἐπιστρατείας ἐκ τῶν προτέρων ὄντες ἀποφασισμένοι νὰ μὴ πολεμήσωσι καὶ οὕτω παράγεται τὸ τέρας τοῦ ε ἰ ρ η ν ο π ο λ έ μ ο υ. Δὲν δύνανται νὰ συνυπάρξωσιν αἱ δύο αὗται πολιτικαί, πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσωμεν ὅλοι καὶ καλῶς....» «.......'Ο 'Ελληνισμὸς εἶναι μέγα καὶ φοβερὸν στρατόπεδον, ἀ λ λ ὰ σ τ ε ρ ε ῖ τ α ι κ ε φ α λ ῆ ς, διότι δὲν ἔχει οὔτε πρωθυπουργόν, οὔτε ἀρχηγὸν ἀντιπολιτεύσεως ἀσπαζόμενον τὴν ἐθνικὴν πολιτικήν, δ ι ό τ ι σ τ ε ρ ε ῖ τ α ι β α σ ι λ έ ω ς......»

Τῇ 16 Μαΐου 1886 ὁ Θ. Δηλιγιάννης ὑφ' ἡμῶν προκαλούμενος νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀλλοπρόσαλλον πολιτικήν του ἔλεγεν:

«....'Ημεῖς ἐμείναμεν θεαταὶ ἀπαθεῖς καὶ ἀδιάφοροι συμβεβηκότος τὸ ὁποῖον τελευταῖον παρέστη ἀληθῶς δευτέραν φορὰν κατὰ τὸν κοινοβουλευτικὸν βίον τῆς 'Ελλάδος, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον εὔχομαι νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ ὑπὸ οἷον δήποτε τύπον καὶ ἂν συνετελέσθη ὑπο οἱωνδήποτε ἐπιχειρημάτων καὶ ἂν ἐδικαιολογήθη, ο ἱ ο ι δ ή π ο τ ε καὶ ἂν ἦσαν ο ἱ ὑ π ο β ο λ ε ῖ ς τοῦ ἀπαισίου δράματος ἢ οἱ ἐργάται καὶ ἐ κ τ ε λ ε σ τ α ὶ α ὐ τ ο ῦ».

§ 148.—Βασιλικαὶ ἑορταί, παρασημοφορίαι καὶ δωρεαί.

Οὕτω δ' ἔληξε καὶ ὁ μέγας οὗτος εἰρηνοπόλεμος, ἀφοῦ προηγουμένως ἐτέθησαν ἀσφαλῶς θεμέλια μακροῦ ὑπουργικοῦ βίου

---

[1] Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ὁρκίσεώς του τῷ ηὐχήθησαν: «Καὶ στρατάρχης εἰς νέαν ἐπιστρατείαν!...» 'Εφημ. βουλῆς σ. 31.

τῆς ὑπὸ τὸν Χ. Τρικούπην εὐαρέστου εἰς τὸ στέμμα κυβερνήσεως, ἥτις τὴν μὲν ἐνηλικότητα τοῦ διαδόχου (1 Δεκ. 86) ἑώρτασε διὰ τῆς ἀπονομῆς χαρίτων καὶ παρασήμων κατὰ χιλιάδας, τὴν δὲ εἰκοσιπενταετηρίδα τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α΄. πανηγυρικώτερον ἐπὶ πενθήμερον. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ τῶν ἑορτῶν ὁ μὲν σουλτάνος ἐπαρασημοφόρησε δι' ἀδαμαντοκολλήτου τοῦ Ἰμτιγιὰζ τὸν Γεώργιον, οὗτος δὲ διὰ τοῦ μεγαλοσταύρου τὸν Χαμίτ, ὅστις ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ του διὰ τὰς φιλικωτάτας σχέσεις μας ἀπέστειλε τῇ μὲν βασιλίσσῃ Ὄλγᾳ τὸ παράσημον Σεφακὰτ α΄. τάξεως ἀδαμαντοκόλλητον καὶ δύο ἀραβικοὺς ἵππους, τῷ δὲ τὸν διάδοχῳ κατὰ τοὺς μετὰ τῆς πριγκιπίσης Σοφίας ἀδελφῆς τοῦ Γουλιέλμου Γ΄. αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας γάμους του τὸ παράσημον Ὀσμανιὲ α΄. τάξεως ἀδαμαντοκόλλητον.

Τῇ 4 Ἰαν. 86 διὰ τοῦ συστήματος τῆς εὐρείας ἤτοι νομαρχιακῆς περιφερείας ἐξελέγησαν 150 ἀντιπρόσωποι, διότι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ψυχολογικῆς βίας τοῦ *ἀποκλεισμοῦ* ἐτροποποιήθη τὸ ἐκλογικὸν σύστημα. Ἡ μεγάλη πλειονοψηφία τῆς νέας βουλῆς τῇ εἰσηγήσει τῆς ἕνεκα τοῦ ἀποκλεισμοῦ σχηματισθείσης κυβερνήσεως ἐψήφισεν ἐκτὸς ἄλλων καὶ τοὺς ἀκολούθους νόμους :—α΄) τῆς 28 Μαΐου 87 περὶ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἀντιβασιλείας,[1] δι' οὗ σὺν τοῖς ἄλλοις : 1) ἐπετράπη, ὅπως τὰ τῆς κατατάξεως, τοῦ προβιβασμοῦ καὶ τῆς καταστάσεως τῶν βασιλοπαίδων ἐν τῷ στρατῷ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης κανονίζονται διὰ Β. Διατ.[2]· 2) ἐχορηγήθησαν «ἐτησίως» εἰς τὸν διάδοχον Δραχ.

---

[1] Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 176.=[2] Δυνάμει τοῦ νόμου τούτου οἱ τρεῖς βασιλόπαιδες Κωνσταντῖνος ὑποστράτηγος τοῦ πεζικοῦ, Γεώργιος ἀντιπλοίαρχος καὶ διοικητὴς τῆς ὑποβρυχίου ἀμύνης καὶ Νικόλαος λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἀ δ ρ α ν ῶ ς ἔ δ ρ α σ α ν ἐν τῷ ψευτοπολέμῳ τοῦ 1897.

200,000 καὶ *ἐδωρήθη* **προσωπικῶς** εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἡ Μανωλάς!—β′) τῆς 18 Ἀπριλ. 87 περὶ τελωνιακοῦ δασμολογίου, δι' οὗ ἐν ἄρθρ. 13 ἐνομοθετήθη *ἀτέλεια* διὰ τὰ πρὸς χρῆσιν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας προωριμένα εἴδη[1]·—γ′) τῆς 19 Μαρτ. 89 περὶ προικίσεως τῆς βασιλόπαιδος Ἀλεξάνδρας διὰ δραχ. 400.000[2]· δ′) τῆς 19 Μαρτ. 89 περὶ πληρωμῆς τῆς ἐκ δραχ. 1,125,000 βασιλικῆς χορηγίας εἰς δρ. νέας[3] ἤτοι περὶ αὐξήσεως αὐτῆς κατὰ δρ. 112,500 ἐτησίως[4]· —ε′) τῆς 19 Μαρτίου 1889 περὶ πιστώσεως δραχ-

---

[1] Ἀλλ' οἱ μὴ πληρωθέντες δασμοὶ διὰ τὰ πρὸ τοῦ νόμου τοῦ 1887 εἰσαχθέντα διὰ τί δὲν ἐζητήθησαν;=[2] Κατὰ τὴν προίκισιν τῆς πριγκιπίσσης Σοφίας ἐγνώσθη, ὅτι συνετάχθη προικοσύμφωνον ἐκ μέρους ἀντιπροσώπου τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ κατὰ τὴν προίκισιν τῆς ἀτυχοῦς καὶ λαοφιλοῦς Ἀλεξάνδρας, δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ποτε συνετάχθη προικοσύμφωνον. =[3] Ἡ τῆς ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ προικοδοσίας ἐκ λιρῶν στερλινῶν δωδεκακισχιλίων (§ 77) πληρώνεται εἰς χρυσόν. Οἱ βουλευταὶ ἔδειξαν μεγάλην αὐτοθυσίαν δεχθέντες τὴν εἰς νέας δραχ. πληρωμὴν τῆς ἑτέρας ἐπιχορηγήσεως, ἀφοῦ αὐτοὶ πληρώνονται εἰς παλαιὰς δραχ., καίτοι πρόκειται περὶ ποσοῦ ὁριζομένου ἐπίσης διὰ τοῦ συντάγματος. Κατὰ τὴν ἀγόρευσιν τοῦ Α. Οἰκονόμου (24 Μαΐου 86) καὶ ἡ ἐκ δραχ. 1,125,000 ἐπιχορήγησις ἐπληρώνετο εἰς χρυσόν (Ἐφ. βουλ. σ. 67). = [4] Ἀμφότεραι αἱ βασιλικαὶ χορηγίαι δὲν πληρώνουσι τέλος χαρτοσήμου, κατὰ τὴν ἀπάντησιν τοῦ πρωθυπουργοῦ Χ. Τρικούπη εἰς τὰς ἀπὸ 10 Ἰουν. 82 καὶ 7 Δεκεμ. 83 ἡμετέρας ἐπερωτήσεις, καίπερ τοῦ νόμου οὐδέποτε ἀναγράψαντος τοιαύτην ἀπαλλαγήν. Ἀτυχῶς καὶ αἱ ἐπισκευαὶ τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν παραρτημάτων βαρύνουσι τὸ δημόσιον ταμεῖον, καίπερ κατὰ νόμον ὄντος εἰς τοῦτο ὑποχρέου τοῦ ἀνακτορικοῦ ταμείου. Διὰ δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ ὕδατος ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ τῷ κήπῳ συνεπείᾳ γνωμοδοτήσεως τῶν Γ. Ῥάλλη, Π. Καλλιγᾶ, Α. Βαλῆ καὶ Ι. Εὐκλείδου ἠγέρθη ἐκ μέρους τοῦ δήμου Ἀθηναίων ἀγωγὴ ἐκκρεμὴς οὖσα.

μῶν 540,690,05 πρὸς ἀνέγερσιν μεγάρου τοῦ διαδόχου.[1]

§ 149.—Ἡ Κρήτη καταδιωκομένη ἐξ Ἀθηνῶν (1889 — 1891).

Μετὰ τὴν ἕνεκα ἀγγλικῆς ὑποκινήσεως[2] διὰ τοῦ φιρμανίου τῆς 26 Νοεμ. 89 κατάργησιν ὅλων σχεδὸν τῶν διὰ τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας—τῆς ἐπὶ τῆς βερολινίου συνθήκης βασιζομένης—χορηγηθέντων προνομίων, οἱ Κρῆτες ἔλαβον αὖθις ἀνὰ χεῖρας τὰ ὅπλα πρὸς διεκδίκησιν τῶν δικαίων των. Ὁ λαὸς ἠρνήθη τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων καί ἐν πολλαῖς ἐπαρχίαις κατέλυσε τὰς τουρκικὰς ἀρχάς. Οἱ ἐπαναστάται ἀπηύθυναν διαμαρτυρίαν πρὸς τοὺς προξένους καὶ ὑπόμνημα πρὸς τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν, ἥτις ὅμως μὴ θεωροῦσα πρόσφορον τὴν περίστασιν κατέβαλε διὰ τοῦ ἐν Χανίοις προξένου καὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὀθωμανοῦ πρέσβεως πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως,[3] ὅπερ καὶ ἐπετεύχθη, τῶν Κρητῶν περιορισθέντων εἰς ἔνοπλον διαμαρτυρίαν, εἰς ἣν μεγάλως διεκρίθη ὁ Ἰωσὴφ Λιάπης. Ἡ Πύλη κατ' ἀρχὰς ἐθορυβήθη πέμψασα εἰς Ἀθήνας μυστικῶς τὸν Γαβδὰν-ἐφένδην, ὅστις ἔσχε

---

[1] Ἡ οἰκοδομὴ ἀσχημίζουσα τὴν πόλιν ἕνεκα τῶν μεσαιωνικῶν ἐμβλημάτων της—καὶ ταῦτα παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν—μένει ἡμιτελής, καίτοι ἐδαπανήθη μέχρι τοῦδε ποσὸν πολὺ ἀνώτερον τοῦ προϋπολογισθέντος, ἄγνωστον δὲ πόσον, διότι ἡ κυβέρνησις εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐρωτήσεις τοῦ βουλευτοῦ Ν. Σχινᾶ (8 Μαρτ. 96) δὲν ἀπήντησε. =[2] Μελέτη Σ. Παπαδάκη εἰς «Ὁμόνοιαν» 28 Ἀπριλ. 95. = [3] Χρήματα πρὸ πολλοῦ κατατεθειμένα εἰς τὴν τράπεζαν ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος παρέλαβεν ἡ κυβέρνησις Τρικούπη, ἵνα μὴ χρησιμεύσωσιν εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἀγωνιζομένων (Σ. Παπαδάκη εἰς «Ὁμόνοιαν» 29 Ἀπρ. 1895).

συνεντεύξεις τινὰς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Τρικούπη· ἀλλ' αἱ διαπραγματεύσεις εἰς οὐδὲν κατέληξαν ἀποτέλεσμα, ὁ δ' Ἕλλην πρωθυπουργὸς βραδύτερον κατήγγειλεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς βουλῆς τὴν Πύλην, ὅτι *ἠπάτησεν αὐτόν* ! Ἡ ὑπὸ τὸν Θ. Δηλιγιάννην ἀντιπολίτευσις μεθ' ὁρμῆς ἐπιτεθεῖσα κατὰ τῶν κυβερνητικῶν ἐνεργειῶν πρὸς παράλυσιν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως[1] ἐπέτυχεν ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τῆς 14 'Οκτ. 90. Οὐχ ἧττον ἡ ὑπὸ τὸν βουλευτὴν Γόρτυνος σχηματισθεῖσα κυβέρνησις *ἀπηνῶς* κατεδίωξε τὸν ἀγῶνα τῶν Κρητῶν[2] καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ παράστασιν τοῦ «'Οδυσσέως 'Ανδρούτσου» προαγγελθεῖσαν πρὸς τιμὴν τοῦ Λιάπη παρεκώλυσε διὰ τῆς ἀστυνομίας·[3]

§ 150.—Καταπιέσεις τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν Ἄγγλων.

Ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει τῶν Ἄγγλων ἐν Αἰγύπτῳ οἱ Ἕλληνες ἤρξαντο καταδιωκόμενοι ποικιλοτρόπως ὑπὸ τῆς αἰγυπτιακῆς κυβερνήσεως *χάριν τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων*, διότι ἡ Μ. Βρεττανία εὐκόλως ἠδυνήθη νὰ μεταβάλῃ τὸν Κεδίβην εἰς ἁρμοστὴν τῆς 'Αγγλίας, ἀφοῦ τοῦτο δὲν εἶναι δι' αὐτὴν δύσκολον οὔτε διὰ τοὺς ἡγεμόνας *τῶν τυπικῶς ἀνεξαρτήτων κρατῶν. Παρὰ τὰς διατάξεις τῆς ἐν Καγλιτζιᾷ συνθήκης* ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Ἕλληνας πολίτας φόρος ἐπιτηδεύματος, ἡ ἑλληνικὴ ἰθαγένεια ὑπεβλήθη εἰς περιορισμούς, καὶ ἐξεδόθησαν

---

[1] Τὰ περὶ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1889 συνεζητήθησαν ἐν τῇ βουλῇ τῇ 31 'Οκτ. καὶ 4—5 Δεκεμβρ 1889. =[2] Κυανῆ Βίβλος τῆς 'Αγγλίας δημοσιευθεῖσα ἐν μεταφράσει περιληπτικῶς εἰς «Παλιγγενεσίαν» Μαρτ. 1890 καὶ Νοέμβρ. 91.= [3] Συζητήσεις ἐν τῇ βουλῇ τῇ 12, 15 καὶ 16 Φεβρ. 25 Νοεμρ 91.

ἀστυνομικοὶ κανονισμοὶ μεγάλως ζημιοῦντες τοὺς Ἕλληνας.[1] Ἡ φίλαγγλος πορεία τῆς ὑπὸ τὸν Χ. Τρικούπην κυβερνήσεως (1889—1890) συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ τεθῶσι βάσεις κακαὶ ἐφ' ὅλων τούτων τῶν ἀναφυέντων διπλωματικῶν ζητημάτων, τῶν λίαν ἐνδιαφερόντων τὰς ἄλλοτε ἀνθηρὰς ἐν Αἰγύπτῳ ἑλληνικὰς ἀποικίας· ἀτυχῶς καὶ ἡ διάδοχος ὑπὸ τὸν Θ. Δηλιγιάννην κυβέρνησις ἐν ἀρχῇ ἐφάνη ἐξακολουθήσασα τὴν αὐτὴν πορείαν. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ «Journal des Debats» (Νοεμ. 1891) οἱ γάλλοι ὀρθῶς ἔγραφον, ὅτι οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἕλληνες ὀφείλουσι «*νἀπευθύνωσιν εἰς Ἀθήνας ἀναφορὰν πρὸς τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν νὰ θυσιάζῃ ἄλλοτε ὀλιγώτερον* εἰς τὰ συμφέροντα *τῆς καθόλου πολιτικῆς* τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντα τῆς αἰγυπτιακῆς παροικίας **καὶ νὰ μετριάσῃ τὴν πρὸς τοὺς Ἄγγλους ἐνδοτικὴν διάθεσιν** *τῶν διπλωματικῶν καὶ δικαστικῶν ἀντιπροσώπων της*».

Γενομένης κατ' ἐπανάληψιν συζητήσεως ἐν τῇ βουλῇ,[2] ἐπῆλθε σχετικὴ βελτίωσις καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἔτι τῆς ὑπὸ τὸν Θ. Δηλιγιάννην κυβερνήσεως, πάντοτε ὅμως οἱ ἐν Αἰγύπτῳ Ἕλληνες ὑφίστανται μεγάλας ζημίας ἕνεκα τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς, διότι τὰ ἀμείλικτα «ἀγγλικὰ συμφέροντα» πολὺ ἤθελον ὠφεληθῇ, ἐὰν ὁριστικῶς ἐξεδιώκοντο οἱ Ἕλληνες.

§ 151. — Ἡ σεισάχθεια.

Τὴν 18 Φεβρ. 92 ἐπαύετο—σχηματισθείσης κυβερνήσεως

[1] Ν. Σκωτίδου· Μελέτη περὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀστυνομικῶν κανονισμῶν. Ἀθήνησι 1892. = [2] Ἕνεκα ἐπερωτήσεών μας (19 καὶ 25 Νοεμ. 9, 17 Δεκεμ. 91) ἐγένετο ὑφ' ἡμῶν μακρὰ ἀνάπτυξις τῶν θεμάτων τούτων τῇ 19 Δεκ. 91. Οἱ λόγοι οὗτοι καὶ ἐν χωριστῷ φυλλαδίῳ «Τὸ αἰγυπτιακὸν ζήτημα ἐν τῇ βουλῇ». ἐν Ἀθήναις 1895 ἐξεδόθησαν.

μετὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ Τρικούπη ἐκ τῆς ἥττονος μερίδος τῆς ἐν τῇ βουλῇ ἀντιπολιτεύσεως ὑπὸ τὸν Κ. Κωνσταντόπουλον —τὸ ὑπὸ τὸν Θ. Π. Δηλιγιάννην ὑπουργεῖον ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι τὸ στέμμα διεφώνησε πρὸς αὐτὸ ἐπὶ οἰκονομικῶν ζητημάτων. Ὁ λαὸς ὑπεδέχθη τὸ βασιλικὸν διάβημα ὡς ἀφετηρίαν νέας περιόδου πρὸς βασιλικὴν δρᾶσιν *ἐντὸς τῶν συνταγματικῶν ὁρίων*· ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ εὗρε καὶ πᾶσαν ὑποστήριξιν τὸ στέμμα.[1] Ὁ παυθεὶς ὅμως πρωθυπουργὸς παρεπονεῖτο, ὅτι ἐγένετο θῦμα χρηματιστῶν, οἵτινες μὴ εὑρίσκοντες τὰ συμφέροντά των δι' αὐτοῦ τῷ παρεσκεύασαν χρηματιστικὸν «ἀποκλεισμὸν» καὶ ἐν τέλει διωγμόν. Αἱ δ' ἐκλογαὶ τῆς 3 Μαΐου 92 ἀνεδείκνυον αὖθις νικητὴν τὸν Χ. Τρικούπην, ὅστις καὶ ἐσχημάτισε κυβέρνησιν (10 Ἰουν. 92). Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1893 ἐξηρτήθη ἐκ δανείου, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπεβαρύνθη ὁ τόπος διὰ πολλῶν νέων φόρων, τούτου δὲ μὴ συνομολογηθέντος, παρῃτήθη ἡ κυβέρνησις. Ἡ διάδοχος ὑπὸ τὸν Σ. Σωτηρόπουλον συμπράττοντος τοῦ Δ. Ράλλη (3 Μαΐου 93) ἐπειράθη συνομολόγησιν δανείου *κεφαλαιώσεως*, ὅπερ ὅμως ἀπέτυχε καταπολεμηθὲν ὑπὸ τοῦ Χ. Τρικούπη. Κληθεὶς δὲ οὗτος, αὖθις ἐσχημάτισε κυβέρνησιν (30 Ὀκτ. 93), ἥτις ὑπέβαλε τῇ βουλῇ, ἐκείνη δ' ἐψήφισε τὸν ν. 10 Δεκ. 93 περὶ περικοπῆς τοῦ τοκομεριδίου τῶν ἐθνικῶν δανείων—ὧν τινα εἶχον συνομολογηθῇ καὶ ὑπὸ ὅρους τοκογλυφικοὺς—κατὰ 70 τοῖς %. Οὕτως, ἐν ᾧ ὁ προϋπολογισμὸς τῶν ἐσόδων ἦτο διὰ τὸ ἔτος 1865 δραχ. 26,973,000, διὰ τὸ ἔτος 1882 δραχ. 68,621,000, ἀνῆλθεν εἰς δρ. 103,550,792 διὰ τὸ ἔτος 1893· οὐχ ἧττον τὰ δάνεια καὶ οἱ φόροι τεραστίως ηὔξησαν, οὐδὲν ἄλλο δὲ λόγου ἄξιον ἐγένετο ἕνεκα τῆς εἰρηνοπολεμικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τρεῖς

---

[1] Γ. Φίλ. Εὐθῦναι σ. 21.

δεκαετηρίδας ἐκτὸς ναυτικῶν τινων παρασκευῶν καὶ τῆς ἀποκτήσεως ὑλικοῦ πολέμου (1885—6), τὰ δὲ σπουδαιότερα τῶν δημοσίων ἔργων ἐναυάγησαν ἰδίως ὁ σιδηρόδρομος Ἀθηνῶν-Λαρίσσης ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀδυναμίας τῆς ὑπὸ τὸν Χ. Τρικούπην κυβερνήσεως εἰς τὴν ἀναλαβοῦσαν τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ «ἀγγλικὴν» ἑταιρίαν. Ἀλλ' ἡ μονομερὴς περικοπὴ τοῦ τοκομεριδίου ἐδημιούργησε λίαν ἀνώμαλον οἰκονομικὴν κατάστασιν ἀποκλεισμοῦ ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς Εὐρώπης καὶ τὴν μῆνιν τοῦ *κάϊζερ* τῶν γερμανῶν πιστωτῶν, ἣν ἐπέπρωτο βραδύτερον νὰ πληρώσῃ τόσον ἀκριβὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος...

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν συμπήξεως κόμματος «βασιλικοῦ» ὑπὸ τὸν Δ. Ράλλην—γνωστὰ δὲ εἶναι τὰ λαβόντα χώραν πρὸς τοῦτο ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ δανείου τῆς κεφαλαιώσεως—ἐπεζητήθη καὶ ἐπετεύχθη συμφιλίωσις τοῦ στέμματος μετὰ τοῦ παυθέντος πρωθυπουργοῦ, διότι διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ὑπὸ τὸν ἐξάδελφόν του Ν. Π. Δηλιγιάννην κυβερνήσεως (12 Ἰαν. 95)[1] ἐπιτηδείως παρεσκευάσθη ἡ ἐπάνοδος τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη, ὅστις καὶ διὰ τῶν ἐκλογικῶν του ἰδίως ἐν Θεσσαλίᾳ δημηγοριῶν ἐβοήθησε τὸ σχέδιον ὑποσχεθεὶς «τὴν περισυλλογὴν τοῦ κράτους καὶ τῆς χώρας», ἐὰν ἐπανήρχετο *διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας εἰς τὴν ἐξουσίαν*, ἐβεβαίου δὲ ὅτι ἤθελε

[1] Τὸ αὐλικὸν τοῦτο ὑπουργεῖον συγκροτηθὲν ὑπὸ προσώπων τῆς ἰδιαιτέρας ἐμπιστοσύνης τοῦ βασιλέως, ἐν οἷς καὶ δύο ὑπασπισταὶ αὐτοῦ, ἐν πολλοῖς συμβουλίοις προηδρεύετο ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἡγεμόνος. Τὰ ἔργα ὅμως τῶν πλείστων ἐκ τῶν μελῶν του δὲν ἦσαν περίφημα (§ 110 σημ.) καὶ πρότασις πρὸς ἐκλογὴν ἐξεταστικῆς τῶν πραγμάτων ἐπιτροπῆς εἰς τὴν βουλὴν ὑπεβλήθη (15 Ἰουλ. 95) διὰ παραβιάσεις νόμων καὶ τοῦ συντάγματος καθ' ἑνὸς τῶν ὑπουργῶν. (Παράρτ. Ἐφημ. Συζητ. Βουλῆς α΄. συν. ΙΔ΄ περιόδ. ἀρ. 259 σ. 343).

νὰ συνομολογήσῃ ἀμέσως τὸν μετὰ τῶν δανειστῶν συμβιβασμὸν κτλ. κτλ. Αἱ ἐκλογαὶ τῆς 14 Ἀπρ. 95 ἀνέδειξαν αὐτὸν τροπαιοῦχον καὶ ἀμέσως ἐσχηματίσθη ἡ ὑπὸ τὴν προεδρείαν του κυβέρνησις τὴν 31 Μαΐου 95.

§ 152.—Ἡ ἔκδοσις τοῦ Χαμμερστάϊν.

Ὁ βαρῶνος Γ. Χαμμερστάϊν εἷς τῶν ἡγετῶν τοῦ συντηρητικοῦ ἐν τῇ πρωσσικῇ βουλῇ κόμματος καὶ διευθυντὴς τῆς «Ἐφημερίδος τοῦ Σταυροῦ» φυγόδικος ἐκ τῆς πατρίδος του ἕνεκα ἀξιοποίνου πράξεως, δι' ἣν κατηγορεῖτο, κατέφυγεν εἰς Ἀθήνας κατὰ τὸν Σεπτέμ. 1895 ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἔβερτ. Εἷς ἀστυνομικὸς ὑπάλληλος τῆς Πρωσίας ἔχων καὶ ἔνταλμα κατὰ τοῦ φυγοδίκου, ἀνακαλύψας δὲ τὰ ἴχνη του ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας. Ὁ πρέσβυς τῆς Γερμανίας, καίπερ μὴ ὑπαρχούσης συνθήκης ἐκδόσεως ἐζήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ βαρώνου μὴ ἐπιτρεπομένην ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι νόμων. Οὐχ ἧττον ἡ ἑλλην. κυβέρνησις διὰ τῶν ὑπ. τῶν ἐξωτερικῶν Ἀλ. Σκουζὲ καὶ τῶν ἐσωτερικῶν Κ. Μαυρομιχάλη συμφωνοῦντος καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Θ. Δηλιγιάννη διέταξαν ἀστυνομικοὺς ὑπαλλήλους, οἵτινες συνώδευσαν τὸν βαρῶνον τῇ 15]27 Δεκεμ. 1895 μέχρι τοῦ ἰταλικοῦ ἀτμοπλοίου ἐν Πειραιεῖ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ Βρενδίσιον τῆς Ἰταλίας καὶ τότε μόνον ἀπεμακρύνθησαν οἱ ὑπάλληλοι τῆς Ἀθηναϊκῆς ἀστυνομίας, ὅταν ὁ Πρῶσος ἀστυνόμος τὸν παρέλαβεν ἐν τῷ ἀτμοπλοίῳ, ἵνα τὸν παραδώσῃ εἰς τὰς ἐν Βρενδισίῳ ἀρχάς, ἔνθα καὶ δυνάμει συνθήκης ἐκδόσεως παρεδόθη εἰς τὴν πρωσσικὴν δικαιοσύνην.[1]

[1] **Revue générale de droit international public.** Ἄρθρον ὑπὸ Μ. Κ..τζῆ. **Paris III.** 1896 no 3.

Τὴν στυγερὰν ταύτην πρᾶξιν δεόντως ἐστηλίτευσεν ἐν τῇ βουλῇ ἡ ἀντιπολίτευσις (14 καὶ 17 Φεβρ. 1896),[1] ἀλλ' οὐδεὶς ἐφαντάζετο τότε, ὅτι αὕτη ἦτο τὸ πρῶτον ἀποτρόπαιον διπλωματικὸν κατόρθωμα τῆς ὑπὸ τὸν Θ. Δηλιγιάννην κυβερνήσεως καὶ ὅτι ἡ τύχη ἐπεφύλαττε καὶ πολλὰς ἄλλας εὐκαιρίας εἰς τὸν Ἀλεξ. Σκουζὲν καὶ τὸν ἡγέτην του, ἵν' ἀποδείξωσι κατὰ τίνα τρόπον ἐνόουν νὰ ἐκπροσωπηθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κατὰ τὴν κρισιμωτέραν ἐθνικὴν περίοδον· τίς οἶδεν, ἐὰν μὴ προελαμβάνοντο τὰ μεγάλα ἐθνικὰ δυστυχήματα, ἐν ᾗ περιπτώσει ἔκτοτε ἡ πλειονοψηφία τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας αἰρομένη ὑψηλότερον τῶν κομματικῶν συμφερόντων ἀπεδοκίμαζε τὴν ἀσύστολον παραβίασιν τοῦ συντάγματος, τῶν νόμων καὶ τῆς φιλοξενίας. Ἴσως καὶ τοῦτο θὰ ἐγίγνετο, ἐὰν μὴ ὁ ἡγέτης τοῦ κυβερνητικοῦ κόμματος ἐν τῇ μέθῃ τῆς κομματικῆς του ἰσχύος ἀνελάμβανεν εἰς τὴν ῥάχιν του[2] τὰ παραπτώματα τῶν συναδέλφων του, *ἵνα μὴ γίνῃ ῥῆγμα κομματικὸν* καὶ συντμηθῇ ὁ περιπόθητος πρωθυπουργικός του βίος πρὸς διανομὴν τῶν γλυκυτάτων «ρουσφετίων».

§ 153. — Ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς βοηθοῦσα τὴν Τουρκίαν κατὰ τῶν Κρητῶν (1896).

Εἷς ἐκ τῶν πρωτευόντων λόγων τῆς γαλλορωσικῆς συνεννοήσεως εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ πόθος τῶν Γάλλων *ἵνα ἀπομακρυνθῇ* ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἡ ἀγγλικὴ *προστασία*. Τὸ ἐγχείρημα δὲν εἶναι εὔκολον, οἱ δὲ παρὰ τὸν Τάμεσιν προστάται τῶν

[1] Ἀνακεφαλαίωσις τῆς ἐν τῇ βουλῇ συζητήσεως ἐπὶ τοῦ ἐπεισοδίου Χαμμερστάϊν εἰς «Ἄστυ» 22 Φεβρ. 1896. =[2] Ἀγόρευσις Δηλιγιάννη εἰς Ἐφημ. βουλῆς σ. 243.

Αἰγυπτίων γνωρίζουσι πολλὰς μεθόδους, ὅπως παραλύωσι τοὺς γαλλικοὺς πόθους. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι, ἅμα ὡς ἐξεδηλώθησαν αἱ γαλλορωσικαὶ πιέσεις πρὸς ἐκκένωσιν τῆς Αἰγύπτου, ὠργανώθη τῇ ἀγγλικῇ πρωτοβουλίᾳ ἡ ἐν Ἀρμενίᾳ ἐπανάστασις, ἣν ἐπηκολούθησαν αἱ τουρκικαὶ θηριωδίαι. Τότε ἐφάνη μεταβαλλομένη ἡ πολιτικὴ τῶν δύο μονομάχων τῆς Μεσογείου. Δὲν ἐμυδροβόλει τὴν Τουρκίαν μόνος ὁ Γλάδστων βαπτίζων τὸν Ἀβδοὺλ—Χαμὶτ—Χὰν *μέγαν δολοφόνον·* καὶ αὐτὸς ὁ Σώλσβαρυ *συγκινούμενος* ἐπὶ τῷ χυνομένῳ αἵματι ἐλυπεῖτο, διότι αἱ σφαῖραι τῶν τηλεβόλων τῶν ἀγγλικῶν θωρηκτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς Ἀρμενίας καὶ διεσάλπιζε τὸ τέλος τῆς Τουρκίας ἀνακράζων ἀπὸ τοῦ ὕψους του ὅτι: «ἡ ἀδικία μεταβάλλει καὶ τὸν ἰσχυρότερον ἐπὶ τῆς γῆς εἰς ἐρείπια». Τοὐναντίον οἱ παρὰ τὸν Νεύαν διπλωμάται βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν παρὰ τὸν Σηκουάναν ἀνελάμβανον ὑπὸ τὴν θερμὴν αὐτῶν προστασίαν τοὺς ἐν τῷ Γιλζὶδ συνωμοτοῦντας τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν σφαγάς! Διὰ τὴν τσαρικὴν Ρωσίαν οὐδὲν τὸ παράδοξον. Προσήγγιζεν οὕτω πλησιέστερον εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀσθενοῦς· ἡ νέα ὅμως αὕτη πολιτικὴ τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας προεκάλεσε τὸν ἀποτροπιασμὸν πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

Ἐν ᾧ δὲ τὸ ἀρμενικὸν ζήτημα ἐλάμβανε διαστάσεις ἐπιφόβους, τὸ ἐν Βουλγαρίᾳ κομιτάτον ἐξέπεμπεν ἐπαναστατικὰ σώματα εἰς τὴν Μακεδονίαν,[1] καὶ οἱ Κύπριοι διὰ συλλαλητηρίων ἐξεδήλουν τὸν πόθον των περὶ ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος, δοθείσης ἀφορμῆς ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ συζητήσεων περὶ τῆς Κύπρου (8|20 Μαρτ. 1895).[2] Οὕτως

---

[1] Ἀπάντησις Θ. Δηλιγιάννη 1 Ἰουλ. 95.— Παρακέλευσις Κ. Παπαμιχαλοπούλου ἐν τῇ βουλῇ (18 Ἰουλ. 95).— [2] Α. Διομ.

ἡ Ἀνατολὴ ἤρξατο συνταρασσομένη καθ' ἣν ἐποχὴν καὶ οἱ Κρῆτες διατελοῦντες ἀπὸ τοῦ ἔτους 1889 ἐν ἀνωμάλῳ καταστάσει (§ 150) ἠναγκάσθησαν, ὅπως προνοήσωσι περὶ σχετικῆς θεραπείας. Συνέλευσις κληθεῖσα συνῆλθεν τὴν 3 καὶ 10 Σεπτ. 1895 εἰς Κλῆμα καὶ Κράπην, ἔνθα συνέταξε σχέδιον νέου πολιτεύματος, ὅπερ ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς προξένους τῶν ἓξ Δυνάμεων[1] καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν. Ἀλλὰ πάντες ἐκώφευσαν εἰς τὰς διαμαρτυρίας τῶν πασχόντων, μάτην δὲ τὰ δεινὰ αὐτῶν ἀνεκοινοῦντο καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν βουλήν.[2] Ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ ἐγκαταλείψει εὑρεθέντες ἠναγκάσθησαν ἐξ ἀπογνώσεως νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὅπλα *ὀγδόην ταύτην φορὰν* ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ὑποδουλώσεως ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν δύο σπουδαῖα γεγονότα εἶχον ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἀναπτερώσῃ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα: ἡ μετὰ παρασκευὴν ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι ἄκρα ἐπιτυχία τῆς ἐκτελέσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς ***Ἐθνικῆς Ἑταιρίας***, ἥτις ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι ἐργαζομένη εἶχεν ἐμπνεύσει πᾶσαν ἐμπιστοσύνην καὶ εἶχε διεγείρει τὸν γενικὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν ἐπιτυχῆ καὶ πατριωτικὴν ἐνέργειάν της.

Μὴ προτιθέμενοι νὰ συγγράψωμεν μήτε τὴν κρητικὴν ἱστορίαν μήτε τὰ τῆς δράσεως τῆς ἐθνικῆς ἑταιρίας, περὶ ἧς κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας πλεῖστα ὅσα ἐλέχθησαν καὶ πλείονα

Κυριακοῦ, Μελέτη «Ἡ ἕνωσις τῆς Κύπρου» εἰς «Ἐφημερ. Συζητήσεων» Ἀθηνῶν 26 Ἀπρ. 1895.— Τὸν ἀγῶνα τῆς ἑνώσεως ἰδιαιτέρως καὶ ἀκαταπονήτως καλλιεργεῖ καὶ ἡ «Ἕνωσις» ἐφημερὶς ἐκδιδομένη ἐν Λάρνακι. = [1] Ὑπόμνημα τῶν χριστιανῶν τῆς Κρήτης, φυλλάδιον ἐν Ἀθήναις 1895. = [2] Ἐπερώτησις Κ. Παπαμιχαλοπούλου (1 Φεβρ. 1896), ὅτε ὁ Σχουζὲς ἐξέφρασε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ στάσις τῶν Κρητῶν «ἐξετιμήθη παρὰ πάντων τῶν κεκλημένων νὰ κρίνωσι!».

ἐγράφησαν,[1] ἀρκούμεθα νὰ σημειώσωμεν ἁπλῶς *ὅτι ἐξ ὅσων ἐξηκριβώθησαν ἐν τῇ δημοσιότητι ἔκ τε τῶν προκηρύξεων τῆς ἀοράτου δυνάμεως* καὶ ἐκ τῶν ἀμειλίκτων πολεμίων αὐτῆς, ἡ ἄκρα ὀλιγωρία τοῦ στέμματος καὶ ἡ ἐγκληματικὴ πορεία τῶν κυβερνήσεων ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων φαίνονται τὰ αἴτια, ἅτινα ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς πρώτους ἑταίρους κατὰ τὸ πλεῖστον στρατιωτικοὺς τὴν ἰδέαν τῆς ἱδρύσεως σωματείου σκοπὸν ἔχοντος τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων ἀδελφῶν. Προετιμήθη δὲ ἡ μυστικὴ ἐνέργεια κυρίως μὲν πρὸς προφύλαξιν τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ Ἑλλήνων, ἴσως δὲ καὶ ἵνα μὴ παραλύωνται αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς ἐξ ἀντενεργειῶν κομματικῶν, ἐν τέλει δὲ καὶ χάριν τῆς γοητείας καὶ τῆς δυνάμεως, ἣν προσδίδει τὸ ἄγνωστον καὶ τὸ ἀόρατον.

§ 154. — Ἡ πολιορκία τοῦ Βάμου, αἱ σφαγαὶ τῶν Χανίων καὶ ἡ ἐκλογικὴ νίκη τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη.

Ἡ ἑλλην. κυβέρνησις ὑπακούουσα τὴν φορὰν ταύτην μᾶλλον εἰς τὰς ἐκ Πετρουπόλεως καὶ Παρισίων διαταγάς, αἵτινες ὅμως κατὰ βάθος οὐδόλως ἀντετάσσοντο πρὸς τὰς ἐκ Λονδίνου «συμβουλὰς» (§ 4. 116), εὑρέθη σύμμαχος τῶν ἐν Γιλδὶζ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεζήτησε τὴν κατάπνιξιν πάσης ἐν Κρήτῃ διαμαρτυρίας, ἀλλὰ δὲν κατίσχυσεν εἰς τὴν παρακώλυσιν τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐπαναστατικοῦ κρατῆρος. Τὰς πρώ-

[1] Εὐελπιστοῦμεν, ὅτι μετὰ τὴν λύσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ζητήματος οἱ διευθύνοντες τὴν ἐθνικὴν ἑταιρίαν θέλουσι δημοσιεύσει λογοδοσίαν τῶν ἐργασιῶν της ἐν γένει καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ζημιοῦνται οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες.

τας βοηθείας παρέσχεν ἡ «ἐθνικὴ ἑταιρία», ὡς αὐτὴ αὕτη ἐν προκηρύξει βραδύτερον ἐγνώρισεν. Ἀλλ' οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ μάλιστα οἱ κυβερνῆται πολὺ ὀλίγον παρηκολούθουν τὸ ἐν Κρήτῃ δρᾶμα, διότι ἐπέκειντο ἀναπληρωτικαὶ ἐκλογαὶ (12 Μαΐου 96) διὰ τὴν θέσιν τοῦ ἀποβιώσαντος βουλευτοῦ Ν. Καλλιφρονᾶ. Ἐν τούτῳ δὲ οἱ ἀρειμάνιοι Κρῆτες εἶχον πολιορκήσει τὸν τουρκικὸν στρατὸν εἰς Βάμον,[1] ἡ δὲ εἴδησις τῆς πολιορκίας αὐτοῦ εἶχε φθάσει τῇ 7 Μαΐου 96. Τοσοῦτον δ' ἐλαφρῶς ἐξετιμήθη αὕτη, ὥστε οἱ σύμβουλοι τοῦ στέμματος οὐ μόνον δὲν παρεκώλυσαν, ἀλλ' ἴσως καὶ παρεκίνησαν τὸν βασιλέα νἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς πρωτευούσης καὶ νὰ μεταβῇ (9 Μαΐου) εἰς τὸ ἐν Κερκύρᾳ «Mon repos» πρὸς ἀνάπαυσιν ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις κόπων του. Τὴν 12ην ὅμως Μαΐου 96 ἐγένοντο σφαγαὶ ἐκ μέρους τῶν Τούρκων κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐν Χανίοις.[2] Καὶ τὴν εἴδησιν ταύτην ἔμαθεν ἡ ἑλλην. κυβέρνησις πρὸ πάσης ἄλλης Δυνάμεως, ἀλλ' ἐτήρησεν αὖθις μυστικήν, μόνον δὲ μετὰ τὴν διαλογὴν τῆς ἐκλογῆς Ἀττικῆς καὶ τὴν βεβαίωσιν τῆς ἀποκτήσεως μιᾶς ἔτι ψήφου ὑπὸ τοῦ *κορδονικοῦ*[3] κόμματος, ἤτοι μόλις τὴν 14 Μαΐου 96 κατέστησε γνωστὴν τὴν σοβαρὰν ταύτην εἴδησιν, ἥτις τοὺς πάντας βαθέως συνεκίνησε, μηδὲ τῆς ἑλλην. κυβερνήσεως ἐξαιρουμένης, ἀλλὰ μόνον μέχρι....καπνίσματος τῶν ἑλλην. θωρηκτῶν ἐν Φαλήρῳ ἐπιδεικτικῶς ναυλοχούντων ἐκεῖ μέχρι τῆς λύσεως τῆς πολιορκίας τοῦ Βάμου ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἣν ἐν ἀκρατήτῳ χαρᾷ ἀνεκοίνου ὁ πρωθυπουργὸς ἑορτάζων ἐν Κη-

---

[1] Σπηλιωτοπούλου σ. 61. = [2] Αὐτόθι σ. 65. = [3] Κορδονικὸν ὠνομάσθη τὸ δηλιγιαννικὸν κόμμα ἐξ ἀγορεύσεως τοῦ Θ. Δηλιγιάννη κατὰ τὰς παραμονάς τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1885, ὅτε συνεβούλευε τοὺς Ἀθηναίους ἐκλογεῖς νὰ ψηφίσωσι κορδόνι, δηλαδὴ ὅλους τοὺς δηλιγιαννικοὺς ὑποψηφίους!

φισίᾳ (18 Μαΐου) τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀνθέων! Ἡ κυβέρνησις ἐδικαιολογήθη διὰ τὴν μὴ ἀποστολὴν τοῦ στόλου εἰς προστασίαν τῶν σφαζομένων ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι κατὰ τὰς παραστάσεις τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας ὁ ἑλλην. στόλος «*θὰ ἐξετοπίζετο* ὑπὸ τῶν σκαφῶν τῶν Δυνάμεων καὶ θὰ ὑφίστατο ταπείνωσιν».Ἀλλὰ ταῦτα διέψευσεν ὁ Βουρέ, ἀπεδόθησαν δὲ εἰς κακὴν μετάφρασιν τῆς ἐκφράσεως τοῦ πρέσβεως. Ἐκ τῆς γαλλικῆς ὅμως Κιτρίνης Βίβλου[1] μανθάνομεν ὅτι ὁ Βουρὲ ἔγραφε (14]26 Μαΐου 96) τἀκόλουθα: «Ἡ κυβέρνησις ἐννοεῖ τὴν εὐθύνην, ἣν ἤθελεν ἀναλάβει, ἐὰν ἔπεμπε πλοῖα εἰς Κρήτην πρὸς προστασίαν τῶν ὁμοεθνῶν· ἀλλὰ **φοβεῖται** *τὰς προσβολὰς τῆς* ***ἀντιπολιτεύσεως*** **καὶ τὴν ἀντιδημοτικότητα, εἰς ἣν ἐκτίθεται διὰ τῆς ἀδρανείας της.** Ἐντόνως ἀπέτρεψα πᾶσαν παρέμβασιν τοῦ ἑλλην. στόλου, τὴν αὐτὴν δ' ἐτήρησε γλῶσσαν καὶ ὁ συνάδελφός μου ἀντιπρόσωπος τῆς Ρωσίας».

§ 155.—Ἡ κρητικὴ πυρκαϊὰ δὲν ἐσβέσθη διὰ τοῦ σχεδίου νέου πολιτεύματος.

Βεβαίως δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν τὰς φάσεις τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως, ἃς δύναται ὁ ἀναγνώστης νἀναζητήσῃ εἰς ἀρτιφανῆ ἔργα[2] καὶ ἄλλα δημοσιεύματα·[3] ἄλλως δὲ διὰ τοῦ χρόνου θέλουσι κάλλιον διευκρινισθῇ τὰ γεγονότα. Ὀφείλομεν ὅμως νὰ προσθέσωμεν συνοπτικάς τινας παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς διπλωματικῆς ἐνεργείας.[4] Ἡ ἑλλην. κυβέρνησις διὰ τῶν ἔρ-

[1] Ἀριθ. 70 σ. 52. =[2] Ἀντ. Θ. Σπηλιωτοπούλου, Ἱστορία τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου. =[3] Ἡμετέραν περίληψιν εἰς Questions diplom. et colon. I p. 352. = [4] Λευκὴ Βίβλος δὲν ἐξεδόθη περὶ τοῦ

γων της ἀπέδειξεν ὅτι δὲν ἔπαυσε μὲν ἀγωνιζομένη πάσῃ δυνάμει *πρὸς ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως*, ἀλλ' ὁδηγουμένη ὑπὸ ἡγέτου φίλου τῶν ἡμιμέτρων ἐν πᾶσιν ἀμφιταλαντευομένου καὶ ἰδίᾳ προνοοῦντος περὶ τῆς παρατάσεως τοῦ πρωθυπουργικοῦ του βίου, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀνωτέρω γαλλικοῦ ἐγγράφου δείκνυται, ἐστερεῖτο τοῦ τε σθένους καὶ τῆς θελήσεως, ὅπως ἐφαρμόσῃ τὴν ἰδίαν αὑτῆς πολιτικήν· ἐν ᾧ δὲ μετὰ τῶν πρέσβεων ὁ Δηλιγιάννης ἀπεφάσιζε τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐπαναστάσεως, προέβαινε τῇ συναινέσει βεβαίως καὶ τοῦ στέμματος ἐμμέσως καὶ εἰς ἀνεπαρκῆ ἐπικουρίαν τῶν ἐπαναστατῶν, ἵνα μὴ σαλεύηται ἡ δόξα καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ κόμματος!

Ἡ κοινὴ γνώμη ἐξηγέρθη ὑπὲρ τῶν θυμάτων, ἅτινα ὁσημέραι ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ λιποταξίαι ἐν σώματι ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν ἐγένοντο (27 Ἰουλ. 96)· ἀλλ' ἡ ἑλλην. κυβέρνησις *δὲν ἔπαυσε συνεννοουμένη μετὰ τῆς τουρκικῆς* πρὸς ἐξεύρεσιν μέσων εἰς εἰρήνευσιν τῆς νήσου *διὰ πάσης θυσίας τοῦ κρητικοῦ λαοῦ*. Ἄνευ δ' ἐντολῆς ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν ἀπεδέξατο ὡς μέσον συμβιβασμοῦ τὴν ἀναβίωσιν τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας, ἥτις εἶχεν ἀποδειχθῆ τοσοῦτον εὔθραυστος, ὥστε δι' ἑνὸς φιρμανίου εἶχε συντριβῆ. Οἱ Κρῆτες ἀνέκαθεν εἶχον ζητήσει *νέον πολίτευμα* δι' ἐγγυήσεων περὶ *τῆς τηρήσεως αὐτοῦ*. Ἐπέκειτο δ' ἐκ μέρους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἡ κήρυξις τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος,

---

κρητικοῦ ζητήματος ἀπὸ τοῦ Μαΐου 96· ἀλλ' ἐκ τῶν ξένων διπλωματικῶν βίβλων τὰ πάντα διελευκάνθησαν. Ἀνάλυσιν πολυτιμοτάτην εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν εὐσυνείδητον ἐργασίαν τοῦ Γ. Στρεΐτ: α') εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» 20 Μαΐου 97, β') La question Crétoise au point de vue du droit international. Ἡ συνέχεια τῆς μελέτης ταύτης ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν παρισινὴν Revue générale de droit international public ἔτος Δ'. σ. 446.

ότε επιτροπή Κρητών συνεβουλεύθη τὸν βασιλέα, ὅστις τοὺς ἀπέτρεψεν εἰς τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δὲν παρεκώλυσε τὴν ἀποστολὴν ὅπλων καὶ πολεμοφοδίων.[1]

Ἡ ἐξέγερσις τῶν Ἀρμενίων καὶ αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγαὶ αὐτῶν, τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τῶν ἀρματωλικῶν σωμάτων ὑπὸ τὸν Μπρούφαν καὶ ἄλλους, ἅπερ ἐξαπέστειλεν εἰς Μακεδονίαν ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία» πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν χάριν τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος[2] ἐξηνάγκασαν τὴν Πύλην νὰ φανῇ ἐνδοτικωτέρα καὶ οὕτω κατηρτίσθη ἐσπευσμένως νέος ὀργανισμὸς διοικητικὸς *τῆς Κρήτης*,[3] ὃν οἱ ἐπαναστάται ἀπειλούμενοι ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τελείας ἐγκαταλείψεως ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθῶσι, προστεθέντος ἐν ἄρθρ. 14, ὅτι αἱ δυνάμεις θὰ βεβαιῶνται περὶ τῆς ἐκτελέσεως πασῶν τῶν διατάξεων.

Οἱ μὲν διπλωμάται ἔτριβον τὰς χεῖράς των ἐκ τῆς χαρᾶς ὅτι ἕνεκα τῆς ἱκανότητός των τὰ πάντα ἐτελείωσαν κατ' εὐχήν. Ἡ κυβέρνησις τῇ βοηθείᾳ τῆς ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις της ἐργαζομένης κεντρικῆς ἐπιτροπῆς καὶ διὰ χρημάτων ἐκ συνεισφορῶν ὠργάνωσε συλλαλητήριον «ὑπὲρ ἑαυτῆς» καὶ τῶν Δυνάμεων (24 Αὐγ. 96), ὅτε ὁ πρωθυπουργὸς ἐκ τοῦ ἀνδήρου τοῦ ὑπ. τῶν οἰκονομικῶν ἐξεφώνησεν ἓν ἐκ τῶν συνήθων του λογιδρίων αὐτοθαυμαζόμενος διὰ τὰ κατορθώματα ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν Δυνάμεων! Ἀλλ' οἱ γνωρίζοντες τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς Κρήτης, τὴν θηριωδίαν τῶν Τουρκοκρητικῶν καὶ τὴν κακὴν πίστην τῶν ἐν Γιλδὶζ προέβλεπον ὅτι ἡ πυρκαϊὰ δὲν ἐσβέσθη καὶ ὅτι παρεσκευάζετο ὑπ' αὐτῶν τῶν τούρκων νέα θύελλα ὁρμητικωτέρα καὶ ἀπειλητικωτέρα.

---

[1] Σπηλιωτοπούλου 103.=[2] Αὐτόθι σ. 105 =[3] Αὐτόθι σ. 133.

§ 156.—Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι (1896).

Τίς ὅμως ὑπῆρξεν ἡ πορεία τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῶν κρητικῶν περιπετειῶν ;

Τὰ διπλωματικὰ διαβήματα τῶν ἄγγλων ἀπὸ τοῦ ἀρμενικοῦ ζητήματος καὶ ἐντεῦθεν ἦσαν τοιαῦτα, ὥστ' εὐλόγως ἐπιστεύθη ὅτι τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου μετέβαλε πολιτικὴν καὶ ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἥτις ἦτο μέχρις ἐσχάτων ἡ σημαιοφόρος τοῦ δόγματος τῆς Τουρκίας εἶχε μεταβληθῇ εἰς νεκροθάπτην τοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον ἑτοιμοθανάτου. Ὁποίαν ἄλλην ἔννοιαν ἠδύνατό τις νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἐπικήδειον τῆς Τουρκίας λόγον, ὃν ὁ Σώλσβαρυ εἶχεν ἐκφωνήσει (9 Νοεμ. 95 ν.) εἰς τὸ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ νέου λόρδου δημάρχου συμπόσιον ;[1] Ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἐπλανήθημεν ἐκ τῶν ἀπατηλῶν ἐκδηλώσεων, ἐν ᾧ οὐδέποτε πρέπει νὰ λησμονῇ τις, ὅτι ἡ τέχνη τῶν διπλωματῶν συνίσταται εἰς τὸ νὰ ὁμιλῶσι *κρύπτοντες τοὺς στοχασμούς των*. Καὶ ἐὰν ὅμως εἰλικρινῶς ὡμίλει ὁ ἄγγλος πρωθυπουργός, καὶ ἐὰν ἔτι εἶχεν ἐπέλθει μεταβολή τις εἰς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέλλον τῆς Τουρκίας ἐπὶ παντὸς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰς χώρας, ἃς ἐποφθαλμιᾷ τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Λονδίνου, μία καὶ μόνη σκέψις διαρκῶς δεσπόζει : *ἡ ὠφέλεια τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων*. Αὕτη δὲ ὑπηγόρευε τὸν πόλεμον τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοῦ ρωσοφίλου Χαμίτ, οὗτινος τὴν ἐκθρόνισιν οἱ παρὰ τὸν Τάμεσιν διπλωμάται κατειργάζοντο ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ νὰ ἔχωσιν ὑποχείριον τὸν διάδοχόν του.

---

[1] Ἐν μεταφράσει εἰς «Ἄστυ» 5 Νοεμβρ. 1895.

Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἡ ἔρις ὑπῆρχεν ἐν Κρήτῃ, ἥτις, ὡς καὶ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντων γινώσκομεν (§ 18. 22. 36. 119. 134), εἶναι ἀείποτε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος· διότι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μίνωος καὶ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Ἀριστοτέλους *θαλασσοκρατεῖ*, ἰδίως δὲ κυριεύει μὲν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, πρὸς βορρᾶν δὲ εἶναι θαλάσσιον, οὕτως εἰπεῖν, πρόχωμα καὶ φρούριον κατὰ παντὸς στόλου ἐκ Δαρδανελλίων φρᾶσσον τὴν συγκοινωνίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ἡ δύναμις, ἥτις πρὸ ἑνὸς καὶ ἡμίσεως αἰῶνος ἥρπασεν ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας τὸ Γιβραλτὰρ—τὴν θύραν τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ—· ἐκείνη, ἥτις ἀφήρεσεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν τὴν Μελίτην ὡς δεύτερον σταθμὸν ἐν τῇ Μεσογείῳ· ἐκείνη, ἥτις κατέλαβε τὴν ἑλληνικωτάτην Κύπρον (§ 132)—· ἐκείνη, ἥτις ἔθηκεν ἀσφαλῶς τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, ἔχει ἀνάγκην ἀπαραίτητον τοῦ θαλασσίου ὀχυρώματος τῆς Σούδας, ἥτις εἶναι, ὡς γνωστόν, ναυτικὸς σταθμὸς α΄ τάξεως. Διὰ τοῦτο ἡ μελέτη τῶν Κυανῶν βίβλων ἀποδεικνύει ἀληθὲς τὸ συμπέρασμα τοῦ Βαρθόλδη καὶ τοῦ Καποδιστρίου (§ 18) καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ φιλέλληνος ναυάρχου Κόδριγκτων εἰπόντος ἔκτοτε ὅτι δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις, διότι ἡ Ἀγγλία ἐποφθαλμιᾷ τὴν νῆσον.[1] Ἡ Ἀγγλία δύναται νὰ συναινέσῃ εἰς οἱανδήποτε λύσιν καὶ ἰδίως εἰς ἡγεμονίαν μὴ καθιστῶσαν ἀδύνατον τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀγγλικὴν κατοχήν. Μόνον ἐλευθέραν καὶ ἑλληνικὴν δὲν τῇ ἐπιτρέπει νὰ γείνῃ, *ἐφ' ὅσον ἀπ' αὐτῆς ἤρτηται*, χωρὶς τοὐλάχιστον νὰ λάβῃ ὡς λείαν τὴν Σούδαν! Κατὰ ταῦτα ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις πρακτόρων της καὶ ἤδη, ὡς πάντοτε, εἰργάσθη συμφώνως πρὸς τοὺς πόθους της

[1] Μελετοπούλου σ. 69 σημ.

ἐρωτικῶς κρατοῦσα τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ὡραίου κρητικοῦ λιμένος. Ἐν δὲ τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ ὑπουργοὶ καὶ ὑφυπουργοὶ κατὰ τοὺς τελευταίους κρητικοὺς ἀγῶνας οὐδόλως ἐδυσκολεύθησαν νὰ πλαστογραφήσωσι τὸ ἀληθὲς φρόνημα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ παριστῶντες αὐτὸν ὡς ἀποκρούοντα τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν, ἧς χάριν ὁλόκληρον αἰῶνα ἀγωνίζεται τὸν μαρτυρικώτερον τῶν ἀγώνων ἐκδηλῶν διὰ ψηφισμάτων τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν ὡς μόνην θέλησίν του.[1]

Ἄλλοτε ἡ Ρωσία οὐδεμίαν εἶχεν ἀντίρρησιν εἰς τὰ ἀγγλικὰ σχέδια (§ 44)· ἀλλ' ἤδη ἕνεκα τῆς συμμαχίας της μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως πρὸς ἐκκένωσιν τῆς Αἰγύπτου δὲν ἐφαίνετο εὔκαιρος ἡ στιγμὴ πρὸς ἁρπαγὴν τῆς Κρήτης. Οὐχ ἧττον ὡς ἐν πάσῃ ἐπαναστάσει, οὕτω καὶ ἐν ἔτει 1896 ἀνεκαλύφθησαν ἀγγλικαὶ ὑποκινήσεις, ὅπως οἱ Κρῆτες ζητήσωσι *τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν*, ἣν πάντοτε μετ' ἀγανακτήσεως ἀπέκρουσαν οἱ γενναῖοι νησιῶται. Διὰ τοῦτο οἱ ἀγωνιζόμενοι εὑρέθησαν μεταξὺ δύο διπλωματικῶν πυρῶν, τοῦ ρωσικοῦ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ. Πᾶσαι ὅμως αἱ δυνάμεις, ὧν οἱ βασιλικοὶ οἶκοι συνδέονται συγγενικῶς μετὰ τοῦ Γεωργίου, ἐπολιτεύοντο διαρκοῦντος τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε *νὰ φαίνωνται* ὅτι δὲν καταδιώκουσι τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τοῦτο πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ θρόνου του ὡς συνάγεται καὶ ἐξ ἐγγράφου (24 Ἰουλ. 96)[2] τοῦ ἐν Πετροπόλει γάλλου πρεσβευτοῦ πρὸς τὸν Ἀνοτώ, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐγι-

---

[1] Ὅρα ἀρίστην συλλογὴν εἰς τὸ τελευταῖον (Ἀπρ. 97) δημοσίευμα τοῦ Γ. Στρέϊτ. **La volonté du peuple Crétois. Quelques documents relatifs à l' histoire de la Crète.** = [2] Γαλλ. Κιτρίνη βίβλος ἀρ. 250 σ. 154.

νοντο συνεννοήσεις, ὅπως πιεσθῇ ἡ ἑλλην. κυβέρνησις, ἵνα μὴ ἐπιτρέπῃ ἀποστολὴν ἐπικουριῶν εἰς Κρήτην. «Ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις, ἔγραφεν ὁ Μοντεμπέλο, εἶναι συμφωνοτάτη πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Ἀλλ' ἐπείσθη ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θὰ ἠδύνατο, *χωρὶς νὰ ἐκτεθῇ εἰς προσωπικὸν κίνδυνον*, νὰ ἐνεργήσῃ *ἐναντίον τῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ*, διότι ἡ ἠθικὴ ἐπίδρασις τῶν Δυνάμεων *δὲν ἐπαρκεῖ*, ὅπως ἀπαλλάξῃ ἐκ *τῆς εὐθύνης τόν τε βασιλέα καὶ τὴν κυβέρνησίν του*».

Ἕνεκα τῶν ἐν Κρήτῃ ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἀναβάλει τὸ σύνηθες ταξείδιόν του, ἐπὶ τῇ εἰδήσει δὲ τῆς ἀναχωρήσεώς του μετὰ *τὴν φαινομένην* λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἡ ρωσικὴ ἐφημερὶς «Νοβόστη» ἔγραφε περὶ τὸ τέλος Αὐγ. 96 ὅτι ἀποδίδει εἰς τὸ ταξείδιον ἐκεῖνο μεγίστην σπουδαιότητα, διότι «σπουδαιόταται σκέψεις θὰ γείνωσι *μεταξὺ τοῦ Τσάρου καὶ τοῦ βασιλέως Γεωργίου* περὶ τῆς στάσεως τῆς Ἑλλάδος εἰς *μέλλουσαν* ἀνακίνησιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος *καὶ γενικῶς* τοῦ ἐπὶ τάπητος εὑρισκομένου ἀνατολικοῦ ζητήματος συμφώνως (;) πρὸς τὰς μεγάλας βλέψεις τοῦ ἑλλην. ἔθνους». Ἐν τέλει ἡ «Νοβόστη» *ἐβεβαίου* «ὅτι[1] *πρόκειται περὶ παραιτήσεως* τοῦ Γεωργίου ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος **ἐλευθερώτερον θὰ ἠδύνατο νὰ δράσῃ**». Ἡ ἐκ τῆς λογοκρισίας μὴ παρακωλυθεῖσα *διαβεβαίωσις* τῆς ἡμιεπισήμου ρωσικῆς ἐφημερίδος γενομένη εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπιβληθείσης ἐθνικῆς δράσεως λίαν εὐγλώττως τεκμηριοῖ ὅτι διὰ τῆς μελετωμένης παραιτήσεως ἐγίγνετο ἡ σκέψις τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλλην. στέμματος ἐκ δεσμοῦ *προσωπικοῦ ἐν ᾗ περιπτώσει ἀπεφασίζετο* διὰ ρωσοελληνικῆς συνεννοήσεως πόλεμος ἀληθὴς καὶ **οὐχὶ εἰκονικός**.

[1] Περίληψιν τοῦ ἄρθρου τηλεγραφικῶς εἰς «Ἀκρόπολιν» 3 Σεπτ. 96.

§ 157.—Τὸ κρητικὸν ζήτημα ἐν τῇ βουλῇ (1896).

Ἡ ὑπὸ τὸν Θ. Δηλιγιάννην κυβέρνησις δὲν ἠθέλησε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν εἰς αὐτὴν γενομένων συστάσεων ὑπὸ μελῶν τῆς ἀντιπολιτεύσεως πρὸς ἔγκαιρον θεραπείαν τοῦ κακοῦ,[1] διότι, ἐὰν *ἀρχικῶς* ἀνεβίου ἡ σύμβασις τῆς Χαλέπας, θὰ προελαμβάνετο ἡ ἐκ Κρητης θύελλα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως ἡ βουλὴ ἦτο ἀποῦσα· ἅμα τῇ ἐπαναλήψει τῶν ἐργασιῶν ἐζητήθη ἡ κατάθεσις τῶν ἐγγράφων (11 Νοεμ. 96), τὰ ὁποῖα ἠρνήθη ἡ κυβέρνησις, ἐντεῦθεν δὲ προεκλήθη συζήτησις, καθ' ἣν ὁ Δ. Ράλλης παρετήρησεν ὅτι κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν πρωθυπουργικῶν δηλώσεων ἡ ἐφαρμοσθεῖσα ἐξωτερικὴ πολιτικὴ δὲν ἦτο τῆς κυβερνήσεως, *ἀλλὰ τοῦ βασιλέως*.[2] Τοῦτο ἀντέκρουσεν ὁ Δηλιγιάννης, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ἀπέδειξεν ὁ Ράλλης ἐξομοιώσας τὴν συνομολογηθεῖσαν ἐν Κρήτῃ εἰρήνην πρὸς τὴν τοῦ *Ἀνταλκίδα*, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς ὤφειλεν ἐν τῇ στιγμῇ τοῦ κινδύνου ἀντὶ νἀναπαύηται εἰς τὸ ἐν Κερκύρᾳ «Mon repos» νὰ μεταβῇ εἰς Βάμον.[3]

Κατὰ τὴν ἐκ Βιέννης διάβασιν τοῦ βασιλέως αἱ ἐφημερίδες μετ' ἐπιτάσεως ἐδημοσίευσαν τὴν προσχώρησιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν τριπλῆν συμμαχίαν, ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς ἐπε-

---

[1] Διὰ τοῦ βουλευτοῦ Π. Ραζέλου ὑπεβλήθη ἐπερώτησις ὑπογεγραμμένη καὶ ὑπὸ τριῶν ἄλλων βουλευτῶν (28 Φεβρ. 96), ἕνεκα τῆς ὁποίας ἐγένετο συζήτησις καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, ὅτε ὁ Σκουζὲς ἠρκέσθη, ὅπως συστήσῃ... ἐ γ κ ρ ά τ ε ι α ν γ λ ώ σ σ η ς ! = [2] Ἐφημ. βουλῆς σ. 14. = [3] Αὐτόθι σ. 15.

ρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ βουλευτοῦ Κ. Παπαμιχαλοπούλου (13 Νοεμβρ.) διέψευσε τὰ περὶ τούτου.[1]

Ἡ βουλὴ ἠναγκάσθη καὶ ἄνευ τῆς καταθέσεως τῶν ἐγγράφων νὰ προβῇ εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος (19—23 Νοεμ. 96). Μετὰ τὸν ἐπερωτήσαντα Δ. Καίρην καὶ μετὰ τὸν Α. Ρωμάνον κατακρίναντας τὴν κυβερνητικὴν πορείαν ὁ Γ. Θεοτόκης ὑπεστήριξεν οἰκονομίας 10,000,000 δραχ., ἵνα αὗται δαπανηθῶσιν εἰς στρατιωτικὰς παρασκευάς. Εἰς ταῦτα ἀπήντησε δι' ὀλιγίστων λέξεων ὁ ὑπ. τῶν ἐξωτ. εἰπὼν ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐξετέλεσε τὸ *καθῆκόν της* ὡς αὕτη ἐνόει τοῦτο. Καθ' ὁλοκλήρου ὅμως τῆς κυβερνήσεως ἐπετέθη δριμέως ὁ Δ. Ράλλης, καὶ ἐμυκτήρισεν αὐτὴν ὡς μὴ θελήσασαν δῆθεν νὰ διαταράξῃ τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην, καίτοι ἡ παράτασις αὐτῆς εἶναι ἡ καταδίκη τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι δι' αὐτῆς ἡ Εὐρώπη θὰ γείνῃ *Κοζακική*. «Ἡ Ἑλλάς, ἐξηκολούθησεν, εἰς χεῖρας τοῦ πρωθυπουργοῦ θὰ καταστῇ μετ' ὀλίγον **κυβερνεῖον ρωσικόν**». Μάτην δὲ ὁ ἑλληνισμὸς διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως, ἐζήτει τὸν βασιλέα του, ἀφ' οὗ ἐν μέσαις Ἀθήναις—προσέθηκε—«παρ' ἐπισήμου στόματος[2] ἐκφράζεται ἡ βλασφημία, ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἀνήκει εἰς τὴν Ρωσίαν....» «...Καλούμενος ὁ βασιλεὺς *ἐπανέρχεται νύκτωρ, ὅπως μὴ ἀκούσῃ φωνὴν «Ζήτω ἡ Κρήτη»*, δι' ἧς ἀκινδύνως ἡ Ἑλλὰς θὰ καθίστατο κύριος παράγων τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος».[3]

---

[1] Πρὸ τῆς ἐν τῇ βουλῇ διαψεύσεως ἡ «Πρωΐα» εἶχεν ἀναγράψει ὁμοίαν κατ' ἀπαίτησιν, ὡς διεδόθη, τοῦ βασιλέως καὶ ὡς ἐκ τοῦ δημοσιεύματος ἐγένετο καὶ ἡ ἐπερώτησις. Αἱ δονκισωτικαὶ αὗται διαψεύσεις ἐξήγειραν τοὺς μυκτηρισμοὺς τῶν Γερμανῶν.=[2] Τὸ πρόσωπον, περὶ οὗ ὁ ὑπαινιγμός, δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι τοιαῦτα φρονεῖ, διότι ταυτοχρόνως ἔχει καὶ ὑψηλὸν ἐπίτιμον ἀξίωμα ἐν τῷ ρωσικῷ στόλῳ.=[3] Ἐφημ. βουλῆς σ. 85.

· Ἀπαντᾷ διὰ μακρῶν δικαιολογούμενος ὁ πρωθυπουργός, ὅτι «...μικρὸν κράτος ἡ Ἑλλάς, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τὴν δύναμιν, ἵνα ἀντιμετωπίσῃ οὔτε συλλήϐδην οὔτε ἑκάστην ἰδίᾳ τῶν Μ. Δυνάμεων, ἤθελε χαρακτηρισθῇ, *ἐὰν ἤθελε ζητήσει τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ*, **ὡς γελοῖον...»**, ὅτι οἱ λέϐητες τῶν πολεμικῶν πλοίων ἦσαν εἰς κακὴν κατάστασιν[1] καὶ ὅτι δὲν τῷ ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν τύχην ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνισμοῦ.[2]

Εἰς τὸν πρωθυπουργὸν ἀπηντήσαμεν ἡμεῖς διὰ μακρῶν ἀναπτύξαντες τὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1864,ἀποδείξαντες τὰς καταδιωκτικὰς κατὰ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος κυϐερνητικὰς πράξεις καὶ ἐπιστήσαντες τὴν προσοχὴν τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας ἐπὶ τοῦ ζοφεροῦ μέλλοντος ἐλέγομεν «....ἐντὸς ἴσως *ὀλίγων μηνῶν* θέλει κριθῇ, ἂν θὰ ὑπάρξῃ **πλέον** ἑλληνικὸν βασίλειον *καὶ ποῖον*, καχεκτικὸν ἆρά γε πάντοτε καὶ ἀσχολούμενον εἰς διορισμο—παυσο—μεταθέσεις ἢ δυνάμενον νἀνταποκριθῇ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς πόθους...»[3] Καταγγέλλοντες δὲ τὰ τῆς σκοπίμου παραμελήσεως τοῦ τε στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου καὶ ὅτι οἱ λέϐητες τῶν πολεμικῶν πλοίων ἦσαν εἰς κακὴν κατάστασιν, διότι διὰ τῶν πρὸς ἐπισκευὰς αὐτῶν πιστώσεων ἐκοσμεῖτο ἡ βασιλικὴ θαλαμηγός,[4] ἀπεδεικνύομεν ἐκ τῆς ἱστορίας 33 ἐτῶν τὴν ἀνικανότητα τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη ἰδίως ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ζητήμασιν καὶ ὑπεδεικνύομεν εἰς τὴν κυϐερνητικὴν πτέρυγα τὴν ἀνάγκην νὰ καθαιρέσῃ αὐτὸν ἐκ τῆς πρωθυπουργίας, ἵνα μὴ εὑρεθῇ ὁ ἑλληνισμὸς καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς θυέλλης ἔχων ὡς πηδαλιοῦχον τοιοῦτον ἀδέξιον καὶ ἀνίκανον κυϐερνήτην

---

[1] Αὐτόθι σ. 86. = [2] Ἐφημ. βουλῆς σ. 88. = [3] Αὐτόθι σ. 100. = [4] Αὐτόθι σ. 103.

ἀτυχῶς συνδέσαντα ἐν τῷ παρελθόντι τὸ ὄνομά του μετὰ τῶν πλείστων ἐθνικῶν συμφορῶν· διότι ὁ λαὸς δύναται νὰ φανῇ ἐπιεικὴς ὡς πρὸς τὸ παρελθόν, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν πορείαν τοῦ μέλλοντος αὐστηρότατος.

«Ὁ Ἑλληνισμὸς—προσεθέσαμεν—ἐπιτακτικῶς καλεῖ ἡμᾶς εἰς τὸ καθῆκον, *εἰς προσοχήν*. Μόνον τυφλὸς καὶ κωφὸς δὲν βλέπει καλῶς, δὲν ἀκούει τὴν ἐρχομένην θύελλαν. ***Θὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, πολὺ εὐτυχεῖς***, ἐὰν ἐδίδετο εἰς τὸν ἑλληνισμὸν προθεσμία μείζων τῆς ἀνοίξεως, **καὶ ἐτῶν ἔτι,** εἰ δυνατόν· *ἀλλὰ δὲν εἴμεθα κύριοι νὰ ὁρίσωμεν ἡμεῖς τὴν προθεσμίαν·* **ἑτοιμασθῶμεν** νἀντιμετωπίσωμεν **τὸν ἀκατασχέτως ἐπερχόμενον καθ' ἡμῶν κίνδυνον....»**

Ὁ Κ. Καραπάνος συνιστῶν τὴν ἀνάγκην στρατιωτικῶν παρασκευῶν κατέληγεν εἰς ἀποδοκιμασίαν τῆς ὑπουργικῆς πολιτικῆς, «ἥτις *δύναται νὰ θέσῃ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ βαθμίδι τῶν παραγόντων τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος*».

Τῆς συζητήσεως συμμετέσχον πολλοί, πλείονες δ' ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων, ἐν οἷς ὁ Λ. Δεληγεώργης πολλὰ σαφηνίσας περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῶν δυνατῶν παρασκευῶν. Τὴν συζήτησιν ἔκλεισε σθεναρὰ τοῦ Α. Βαλέτα ἀγόρευσις. Ἐν τέλει ὑπεβλήθη ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως πρότασις «περὶ ταχείας καὶ συντόνου παρασκευῆς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας», ἀλλ' ἐψηφοφορήθη ἡ τοῦ Κ. Ἀγγελοπούλου περὶ *ἐπιδοκιμασίας τῆς κυβερνητικῆς* πορείας διὰ ψήφων 115 κατὰ 29 ἀρνηθέντων 6!

ΤΜΗΜΑ ΙΙΙ

Η ΥΠΟ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΞΕΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΔΙΩΝ ΜΕΡΙΜΝΑ ΑΝΕΠΤΥΞΑΝ ΕΝ ΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΕΙ ΤΗΝ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΚΗΝ ΤΥΡΑΝΝΙΑΝ, ΕΞ ΗΣ ΑΠΕΘΗΡΙΩΘΗ Η ΣΥΝΑΛΛΑΓΗ

(1864 — 1896)

«Ὁ τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἄρχων οὐ πέφυκε τὸ αὐτῷ συμφέρον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ».

Πλάτων.

---

§ 158.—Δηλητηριώδεις καρποὶ ἀνθελληνικῆς πολιτικῆς.

Τὰ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1896 συμβάντα εἶναι τὰ προανακρούσματα τοῦ ψευτοπολέμου, οὗτινος τἀποτελέσματα δέον νἀναζητηθῶσι μᾶλλον εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ 1864 ἐθνικὸν βίον. Τούτων ἕνεκα εἰς αὐτὸν ῥίπτοντες τὸ τελευταῖον βλέμμα μετὰ πολλῆς ὀδύνης ἀνευρίσκομεν ὅτι οἱ δηλητηριώδεις καρποὶ τῆς ἐφαρμοσθείσης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ὑπῆρξαν τὸ παρισινὸν πρωτόκολλον (§ 122), ἡ εἰκοσιτετράωρος εἰς Δομοκὸν γελοία ἐκστρατεία (§ 129), ἡ ἐκ νέου ὑποδούλωσις τῆς Ἐλασσόνος καὶ τῶν Ἰωαννίνων (§ 134), ὁ ἐξ Ἀθηνῶν παρασκευασθεὶς ἀποκλεισμὸς τῶν ἑλληνικῶν παραλίων ὡς ἀντιστάθμισμα τῆς Βουλγαρίας (§ 146), ἡ αὐθάδης κατάργησις τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τῶν Κρητῶν εἰς τὴν τύχην των (§ 149), καὶ ἐν τέλει *ἡ μετὰ τῶν Τούρκων συνεννόησις* πρὸς κατάπνιξιν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τῷ σκοπῷ προσφορᾶς εἰς τοὺς Κρῆτας τῆς διεθνοῦς συνταγῆς, ἥτις ὑπὸ

τὸν τύπον *νέου πολιτεύματος* περιεῖχε τὰ σπέρματα τῶν ἐμπρησμῶν καὶ τῶν δολοφονιῶν τῶν ἐν Κρήτῃ χριστιανῶν (§ 155)! Παραλείπομεν τὰ δευτερεύοντα ἐθνικὰ ζητήματα, ἅτινα ἢ ἐλύθησαν πρὸς ζημίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ διετηρήθησαν ἐκκρεμῆ πρὸς ἐξασθένησιν αὐτοῦ, οἷα τὰ περὶ ἰθαγενείας, περὶ φόρου ἐπιτηδεύματος, περὶ ἑλληνικῶν ταχυδρομείων ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἄλλα. Ὑπομιμνήσκομεν ὅμως ὅτι διὰ τῆς φιλοτούρκου πολιτικῆς τῶν ἐν Ἀθήναις ἀνακτοβουλίων ὁ Ἑλληνισμὸς ἁπανταχοῦ ἐξηυτελίσθη, οἱ δ' ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα οὐ μόνον ἐκ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἀτυχῶς εἴς τινα μέρη καὶ ἐκ τῶν προξενικῶν, διότι ἡ κεντρικὴ διοίκησις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κομματικοῦ σάρακος καὶ συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα αὐτῆς ἐστρατολόγει συνήθως ὑπαλληλίαν ἀνταξίαν αὐτῆς κακῶς μισθοδοτουμένην·[1] ὅπου δὲ ὑπῆρχον ὄργανα ὑψούμενα ὑπὲρ τὴν κομματικὴν σφαῖραν ἢ ἐξερχόμενα τῆς πεπατημένης ὁδοῦ ὑπεβλέποντο, ἐὰν μὴ καὶ κατεδιώκοντο. Κατὰ τὸν αὐτὸν ὅμως χρόνον οἱ Τοῦρκοι πρόξενοι ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου, ὡς ὁ Σεϊφουλλὰχ, εἶχον ὑπὸ τῶν ἑλλην. κυβερνήσεων ἐξαιρετικὰς περιποιήσεις *καὶ βοηθείας πρὸς παρασκευὴν πάσης κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατιωτικῆς μελέτης*

Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐπεβάλλοντο, ὥστε ὁ ἐν Λαρίσῃ Σεϊφουλλὰχ ἀπηγόρευε καὶ τὴν παράστασιν ἐθνικῶν δραμάτων[2] καθ' ὃν χρόνον τὸ προξενεῖον Ἐλασσόνος ἦτο ἐντελῶς ἐγκαταλελειμμένον καὶ ἔμεινε τοιοῦτο παρὰ τὰς συνεχεῖς διαμαρτυρίας[3] μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἐτέμ, ὅτε ἦτο περιττόν!

---

[1] Ἐν αἰτιολογικῇ ἐκθέσει ἡμετέρου νομοσχεδίου (6 Φεβρ. 97) ἐκτίθενται οἱ λόγοι τῆς χειροτερεύσεως τοῦ προξενικοῦ κλάδου. = [2] «Ἑστία» 26 Ἰαν. 95. = [3] Συνεδρ βουλῆς 31 Ἰαν. 1897.

Ἡ εἰς τουρκικοὺς λιμένας προσέγγισις τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἐπὶ πολεμικῶν πλοίων ἡ τόσον ζωογονοῦσα τοὺς Ἕλληνας καὶ μειοῦσα τὴν τουρκικὴν αὐθάδειαν αὐστηρῶς ἀπηγορεύθη, *ὅπως μὴ ἐνθουσιῶσιν οἱ ὑπόδουλοι*, διότι τοῦτο ἐθεωρήθη ἔγκλημα! Καὶ ἀληθῶς ἦτο ἔγκλημα, διότι ἐτάρασσε τὰ συμπόσια, τὰ δεῖπνα, τὰ χοροπηδήματα καὶ τὰ aprés—midi τῶν ἀρχόντων τῆς Ἑλλάδος. Οὕτως ἡ ἐπὶ Ὄθωνος Μεγάλη Ἰδέα ἐσμικρύνθη ἐπὶ Γεωργίου μέχρι τῆς Ἐλασσόνος, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Κρήτης. Ὅτε ἠκούσθησαν Ἕλληνες ἁρματωλοὶ ἐν Μακεδονίᾳ ὑπενθυμίσαντες τὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα τῆς Ἑλλάδος ἡ Αὐστρία συνεκινήθη, ὡσεὶ ἐχθροὶ εἰσέβαλον εἰς *αὐστριακὴν χώραν* προστατευομένην ὑπὸ τῆς τριπλῆς συμμαχίας!

§ 159.—Ἡ ἀπομόνωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐκ τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν.

Διὰ τοιαύτης πολιτικῆς ὁ Ἑλληνισμὸς ἔβαινε φθισιῶν εἰς τὸν θάνατον, ὃν τῷ παρεσκεύασαν «οἱ προστάται τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος»· οἱ δ' ἐν Ἀθήναις πληθυνθέντες ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ συνοικεσίου ρῶσοι πράκτορες,[1] οὐδόλως ἀντιλεγόντων τῶν αὐστριακῶν, παντὶ σθένει ἐπεζήτησαν τὴν ἀπομόνωσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ τῶν λοιπῶν τῆς Ἀνατολῆς λαῶν, ἰδίᾳ τῶν σλαυικῶν. Τὰ μίση ηὔξανον καὶ τὸ χάσμα ἐμεγεθύνετο· ὁσάκις δ' ἐπαρουσιάσθη εὐκαιρία πρὸς συνεννόησιν μετά τινος ἐκ τῶν ὁμοιοπαθῶν λαῶν, ἰσχυρῶς

---

[1] Κατὰ τοὺς ἀθηναϊκοὺς «Καιρούς» (11 Σεπτ. 97) ὁ Φιλοσοφώφ γραμματεὺς τῆς βασιλίσσης εἶναι καὶ ὑπάλληλος τοῦ ὑπ' τῶν ἐξωτ. τῆς Ρωσίας ἐν τῷ Ἀσιατικῷ τμήματι.

ἀπεκρούσθη αὕτη ἐν Ἀθήναις (§ 113) ἐπὶ προδήλῳ ζημίᾳ ἰδίως ἡμῶν. Καὶ τελευταῖον ἔτι ἐγνώσθη ὅτι οἱ πολιτικοὶ τῆς Σερβίας ἐπιζητοῦντες συμμαχίαν μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶχον προσπαθήσει νὰ ἐπιτύχωσι καὶ τὸ συνοικέσιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας. Ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος εἶχε δημοσιεύσει τὴν μνηστείαν ὡς τελεσθεῖσαν καὶ ἀνεμένετο ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ὁ μνηστήρ. Ἀλλ' ἡ βασίλισσα, ἥτις τυγχάνει, ὡς γνωστόν, καὶ ἐπίτιμος ναύαρχος τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ρωσικοῦ στόλου, ἀπέδειξε δὲ πάντοτε μεγάλην μὲν πρὸς τὰ ρωσικά, δευτερεύουσαν δὲ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα στοργὴν —ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ χρόνῳ οἱ ἐν Πετρουπόλει ἐσπευσμένως ἔπεμψαν τὸν μέγαν δοῦκα Γεώργιον Μιχαήλοβιτς, ὥστε, ὅτε ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας ὁ βασιλεὺς τῶν Σέρβων, εὗρε τὸν μὲν λαὸν ἐνθουσιωδῶς ὑποδεχόμενον αὐτόν, ἀλλὰ τὴν μνηστείαν μετὰ τοῦ ρώσου ἡγεμονίδου συντελεσθεῖσαν! Ἐγράφη καὶ ἐπιστεύθη ὅτι ἡ κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν ἐν ἄκρᾳ σπουδῇ καὶ ἐχεμυθίᾳ τέλεσις τῆς μνηστείας *ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κυβερνήσεως*, μαθούσης τὴν εἴδησιν ἐκ τῆς ἀπὸ 23 Μαρτ. 96 ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως[1] ἐσκόπει τὴν δημιουργίαν τετελεσμένου γεγονότος κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὗτινος ἡ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὑποδοχὴ ὑπῆρξε κατὰ τὰ ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ δημοσιευθέντα ψυχρὰ παρὰ τὰ φιλοσερβικὰ αἰσθήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ ἀνταπόδοσις ἐγένετο βραδύτερον διὰ τῶν ἐν Σκοπίοις συμβάντων[2] μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς Βελιγράδιον· ἡ δὲ συμπεριφορὰ τῆς ἐν Ἀθήναις αὐλῆς ἐκρίθη διὰ δρι-

---

[1] Ἐφ. Κυβερν. τεῦχ. 2ον ἀρ. 29. [2] Συνεδ βουλ. 23. 27 Νοεμ. 96.

μυτάτων ἐκφράσεων ὑπὸ Σέρβων δημοσιογράφων.[1] Ἐπίσης ἡ ἀπόκρουσις τῆς ἑλληνοσερβικῆς συμμαχίας μετὰ μεγίστης πικρίας ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ *Σίμιτς* ἐν συνεντεύξει μετὰ τοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ «Φιγαρῶ» Φ. Μπουγιών,[2] πρὸς ὃν ἐπίσης καὶ ὁ *Νοβάκοβιτς* ὀρθῶς εἶπε: «Τὰ βαλκανικὰ κράτη ὀφείλουσι νὰ μάθωσιν ὅτι εἶναι καταδεδικασμένα εἰς ἀνεπανόρθωτον ἀδυναμίαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποφασίζουσι νὰ ἑνωθῶσιν ὅπως ἀπαλλαχθῶσι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, ὅστις παραλύει τὴν ἀνάπτυξίν των».

Καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ τὰ αὐτὰ συνέβησαν, διότι, ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἀπετάθη εἰς Σόφιαν, ἦτο «λίαν ἀργά».[3]

§ 160.—Ἡ προίκισις τῆς βασιλόπαιδος Μαρίας.

Ταῦτα ἐψύχραναν τὸν λαόν· καί, ὅτε ὁ Θ. Δηλιγιάννης ὑπέβαλε (15 Νοεμ. 96) νομοσχέδιον ἐν τῇ βουλῇ περὶ πιστώσεως δρχ. 400,000 πρὸς προίκισιν τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας, ἡ ἀνακοίνωσις ἠκούσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετὰ δυσαρεστήσεως μὲν ἕνεκα λόγων ἐθνικῶν, μετ' ἐκπλήξεως δέ, διότι προετείνετο νὰ ἐπιβαρυνθῇ ἔτι μᾶλλον *τὸ ἐν πτωχεύσει δημόσιον ταμεῖον ἐν παραμοναῖς μάλιστα μεγάλων ἐθνικῶν περιπλοκῶν*. Τὸ νομοσχέδιον κατεκρίθη γενικῶς καὶ ἐπολεμήθη δι' ἀκαταμαχήτων ἐπιχειρημάτων ἐν τῇ βουλῇ (3, 4 καὶ 7 Δεκεμβ. 96), ἀλλ' ἐνθέρμως ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Θ. Δηλιγιάννη καὶ τοῦ κόμμα-

---

[1] «Εἰς τὴν διάρρηξιν τοῦ συνοικεσίου τοῦ βασιλέως μας μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας—εἶπεν ὁ Τσάγιας διευθυντὴς τῆς «Ὀτσίκ»—οἱ Σέρβοι διεῖδον τελείαν ἔλλειψιν καλῆς πίστεως καὶ καλῆς ἀνατροφῆς». =[2] Εἰς τὸ «Ἄστυ» 8 Σεπτ. 97. =[3] Κιτρίνη βίβλος 7 Ἀπριλ. 1897.

τός του· εὑρέθησαν ὅμως καὶ ἐν τῇ πτέρυγι τῆς ἀντιπολιτεύσεως οὐκ ὀλίγοι ὑποψήφιοι πρωθυπουργοὶ καὶ ὑπουργοὶ «χλωροφορμισμένοι ἐκ τῆς αὐλικῆς ἀτμοσφαίρας» βοηθήσαντες αὐτὸ διὰ τῆς εὐγλώττου σιγῆς των καί τινες διὰ τῆς δειλῆς ψήφου των. Ἀρχικῶς ὑποθέσαντες ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἐπήγαζεν ἐκ πρωθυπουργικῆς κολακείας ὑπεδείξαμεν ἐγκαίρως εἰς τὸ στέμμα τὸ καθῆκόν του, ὅπως ζητήσῃ νἀποσυρθῇ καὶ πρὸ τῆς ψηφοφορίας αὐτῆς,[1] κατὰ δὲ τὴν συζήτησίν της (3 Δεκεμ. 96) νὰ μὴ ψηφισθῇ ἢ ἄλλως νὰ μὴ κυρωθῇ ὑπ' αὐτοῦ·[2] οὐχ ἧττον καὶ *παρὰ τὸν κανονισμὸν* ἐψηφίσθη μόνον διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας,[3] διότι διὰ μυστικῆς θἀπερρίπτετο, καὶ ἐκυρώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως.[4] Ἡ ἐν τῇ βουλῇ ὅμως ἀντίστασις τοῦτο ἔσχε τὸ καλόν, ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ἐτόλμησε νὰ ὑποβάλῃ καὶ ἄλλας δύο προτάσεις περὶ μεγάλων ἐπιχορηγήσεων εἰς τοὺς πρίγκιπας Γεώργιον καὶ Νικόλαον, τῶν ὁποίων ἡ μὴ ὑποβολὴ ὑπὸ τοῦ Τρικούπη, ὡς οἱ περὶ αὐτὸν λέγουσιν, εἶχε προκαλέσει τὸ κατὰ τοῦ ὑπουργείου ἐκείνου συλλαλητήριον τῆς 8 Ἰαν. 95! Ἀπόδειξις ὅμως ὅτι τὸ τοιοῦτο συνοικέσιον ἀπέκρουεν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις εἶναι καὶ ὅτι δημοσιογράφος[5] πολεμήσας ζωηρότερον τῶν ἄλλων αὐτὸ κατεδιώχθη μέν, πανηγυρικῶς δὲ ἠθωώθη ὑπὸ τοῦ κακουργιοδικείου Λαμίας (11 Ὀκτωβρ. 1896).

---

[1] Δι' ἄρθρου ἐνυπογράφου εἰς «Ἐμπρὸς» 18 Νοεμβρ. 96. = [2] «Ἐφ. βουλ. σ. 386. Κατὰ τοῦ νομοσχεδίου ἠγόρευσαν ἐπίσης ὁ Δ. Ῥάλλης, Σ. Στάης, Γ. Πετροπουλάκης, Ἀλ. Δηλιγιάννης· ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ ὁ Θ. Δηλιγιάννης, Γ. Παγανέλης, Γρίβας, Σιβιτανίδης. = [3] Αὐτόθι σ. 401. = [4] Ἐφημ. Κυβερν. 1896 τεῦχ. α' σ. 431. = [5] Ὁ Ε. Κουσουλάκος διευθυντὴς τοῦ «Σκρίπ».

§ 161. — Ὁ στρατός.

Ἐὰν καὶ οἱ ἔχοντες συμμαχίας ὀφείλουσι νὰ ἐνισχύωσι τὰς στρατιωτικάς των δυνάμεις, οἱ ἐστερημένοι ὅμως συμμάχων ἔχουσιν ἀνάγκην μεγαλειτέραν λελογισμένης ἀναπτύξεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων· τὸ μέν, χάριν ἀμύνης τῆς χώρας, τὸ δέ, διότι κράτη ἄοπλα βεβαίως δὲν εἶναι περιζήτητοι σύμμαχοι. Οἱ ἀγνοοῦντες τοὺς διπλωματικοὺς λόγους, ὧν ἕνεκα εἶχε παραμεληθῆ ὁ στρατός, φαίνονται ἀσχάλλοντες ἐπὶ τῇ καταστάσει, εἰς ἣν εὑρέθησαν αἱ ἐθνικαὶ δυνάμεις ἐν γένει καθ' ἣν ἐποχὴν ἤρξατο κρούων ὁ κώδων τοῦ ἐθνικοῦ κινδύνου. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἱστορίας ἡμεῖς γινώσκομεν (§ 108) ὅτι ἀπὸ μακροῦ χρόνου σκοπίμως παρεσκευάζετο ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ τοῦ στρατοῦ διάλυσις, εἰς ἣν ἱκανῶς συνετέλεσεν ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων λόγων καὶ ὁ περὶ στρατιωτικῆς ἀστυνομίας νόμος, δι' οὗ ἐπετεύχθη μέν, εἶναι ἀληθές, ἡ βελτίωσις τῆς δημοσίας τάξεως, ἐπικινδύνως ὅμως ἐξησθένησαν τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ. Ταῦτα συνεφώνουν πληρέστατα καὶ πρὸς τὰς συμβουλὰς τῶν ξένων φίλων ἡμῶν ἀπὸ δεκαετηρίδων ἐπιμόνως ὑποστηριζόντων ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶχε μόνον ἀνάγκην *χωροφυλακῆς* (§ 67) οὐχὶ δὲ καὶ στρατοῦ. Στρατιωτικὰ γυμνάσια γενικὰ μεραρχιῶν καὶ ταξιαρχιῶν οὐδαμῶς ἢ σπανιώτατα καὶ πάντοτε ἀτελῶς ἐξετελέσθησαν, οὐδέποτε δ' ἐν Θεσσαλίᾳ, διότι αἱ ἀθηναϊκαὶ πλατεῖαι καὶ αἱ τοῦ χοροῦ αἴθουσαι ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν ἰθυνόντων τὰ τοῦ στρατοῦ τὰ καταλληλότερα πρὸς ἀσκήσεις πεδία. Οὐδὲ ἡ ἐφεδρεία ἐκλήθη ποτὲ πρὸς ἀσκήσεις καθ' ὃν χρόνον οἱ Βούλγαροι στρατιῶται οὐδὲ μίαν ἡμέραν ἀφῆκαν νὰ παρέλθῃ χωρὶς νὰ ἐπανέλθωσιν ἐκ τῶν γυμνασίων των ᾄδοντες τὰ ἐθνικά των ᾄσματα, ἐνιαυσίως δὲ συνέρχονται εἰς γενικὰ γυμνάσια προσελκύοντα τὴν προσο-

χὴν τοῦ στρατιωτικοῦ κόσμου τῆς Εὐρώπης. Ἀνεπάρκεια στελεχῶν παρ' ἡμῖν καὶ οἰκτρὰ παραμέλησις τῆς ἐπιμελητείας καὶ τοῦ ἱππικοῦ τόσῳ χρησίμου ἐν ταῖς θεσσαλικαῖς πεδιάσιν! Ἀνεπαρκὴς ἀριθμὸς τηλεβόλων καὶ σμικρότης ὁλκῆς τῶν ὑπαρχόντων! Τὸ δὲ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθυνόμενον ὑπὸ τῶν Χ. Τρικούπη (1886—90) καὶ Θ. Δηλιγιάννη (1890—92) ζηλευσάντων τὴν δόξαν τοῦ Γαμβέττα, ἀλλὰ πρὸς ἀντίθετον ἀποτέλεσμα—διότι, ὁ μὲν πρῶτος ἐμόρφωσε τρικουπικούς, ὁ δὲ δεύτερος ἐδημιούργησε δηλιγιαννικοὺς—εἰς τί συνετέλεσεν;

Εἰς τὰ γενικὰ παράπονα προσετέθησαν καὶ ἄλλαι δυσαρεστήσεις ἕνεκα διακρίσεων γενομένων μεταξὺ τῶν τεχνικῶν σωμάτων καὶ τοῦ πεζικοῦ εἴς τε τὴν ἐπιχορήγησιν καὶ εἰς τὴν διανομὴν τῶν γενικῶν θέσεων, ἰδίως ὅμως ἕνεκα τῆς διαιρέσεως εἰς εὐνοουμένους καὶ μή· διό, καὶ ὁσάκις ἐγένοντο προβιβασμοί, ἐγίνοντο πάντοτε καὶ ἀδικίαι. Τοῦτο ἐγένετο καὶ κατὰ τοὺς προβιβασμοὺς τῆς 22 Ὀκτ. 96, ὅτε, ὅπως προβιβασθῇ εἷς αὐλικός, παρηγκωνίσθησαν ἄλλοι.

Τὰ γενικὰ ταῦτα παράπονα καὶ ἡ ἐν γένει δυσθυμία τοῦ στρατοῦ κατέληξαν εἰς ἐκδήλωσιν ἀποδοκιμασίας διὰ τῆς ἐν σώματι παραιτήσεως τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πεζικοῦ, τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ κλάδου ἐκ τῆς στρατιωτικῆς λέσχης, ἧς ἱδρυτὴς καὶ πρόεδρος ἦν αὐτὸς ὁ διάδοχος. Τὸ διάβημα τοῦτο ἐκ συστάσεως γενόμενον εἰς ἐποχήν, καθ' ἣν μετὰ ζωηρότητος συνεζητεῖτο ἐν τῇ βουλῇ τὸ κρητικὸν ζήτημα, προεκάλεσε γενικὴν συγκίνησιν.

Καὶ ὅμως ὁ ἑλλην. στρατὸς διετήρησεν ἔμψυχον ὑλικὸν ἄριστον, ἀλλὰ τὸ τρωτὸν αὐτοῦ μέρος ἦτο *ἡ χαλάρωσις τῆς πειθαρχίας* ἕνεκα τῆς κομματικῆς συναλλαγῆς—ἣν ἐπηύξησεν ἡ συνταγματικὴ διάταξις περὶ βουλευτικῆς ὑποψηφιότητος

πάντων τῶν ἀξιωματικῶν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ—καὶ *ἡ ἔλλειψις ἀσκήσεων ἅμα δὲ καὶ πολεμικῆς πείρας*. Ὅσοι ὅμως ἕνεκα λιποταξιῶν εἰς ἐπαναστάσεις ὑποδούλων χωρῶν ἢ ἕνεκα ἄλλης εὐκαιρίας εἶχον βαπτισθῇ εἰς τὸ πῦρ ἀπεδεικνύοντο ἐμπειροπόλεμοι, γενναῖοι καὶ φιλοπόλεμοι· ἀλλὰ τὴν εὐθύνην τῶν ἀσκήσεων καὶ ἰδίως τῆς ἐλλείψεως εὐκαιριῶν εἰς συγκρούσεις καὶ πολέμους ζητητέαν ἀπὸ τῶν εἰρηνοπολεμικῶν, οὓς οὐδόλως ἦτο δυνατὸν νὰ μεταβάλῃ οὐδὲ ὁ προβιβασμὸς τοῦ διαδόχου εἰς ὑποστράτηγον, διότι οἱ στρατηγοὶ δὲν γίνονται διὰ τῆς ἐνδυμασίας μόνον οὐδ' ἕνεκα τοῦ βασιλικοῦ αἵματος. Ὀδυνηρὰ διὰ πάντα Ἕλληνα ὑπῆρξεν ἡ κρίσις τοῦ ἐγκριτωτέρου στρατιωτικοῦ περιοδικοῦ «Ἐτησία ἀναφορὰ περὶ τῶν προόδων καὶ τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῷ στρατιωτικῷ κόσμῳ» περὶ τῶν ἀδικαιολογήτων ἐλλείψεων ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ,[1] διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν ὁποίων οὐδεμίαν ἔδειξε προσπάθειαν οὔτε ὁ βασιλεὺς οὔτε ὁ ὑποστράτηγος διάδοχος, πολλῷ δὲ ἧττον οἱ περὶ τοῦ κόμματός των κατὰ κανόνα μεριμνήσαντες ὑπουργοὶ τῶν στρατιωτικῶν.

§ 162. — Ὁ στόλος.

Αἱ ἐν ἔτει 1886 ἐθνικαὶ περιστάσεις εἶχον δώσει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐνισχυθῇ ὁ στόλος ἰδίως διὰ τορπιλλῶν καὶ τορπιλλοβόλων, τὰ δὲ μετὰ Γάλλων τραπεζιτῶν δάνεια ναὐξήσωσιν αὐτὸν διὰ τριῶν θωρηκτῶν. Τὰ τοῦ στόλου ὅμως εἶχον παραμεληθῇ, ὅσον καὶ τὰ τῆς ἐμπορικῆς ἀτμήρους ναυτιλίας. Οὐδὲν ἀτυχῶς ἐγένετο περὶ ἱδρύσεως *μεγάλης* ἀτμοπλοϊκῆς ἑταιρίας, καίτοι ἦτο εὐκολώτατον νὰ ἐφαρμοσθῇ παρ' ἡμῖν

[1] Ἐν μεταφράσει εἰς «Ἑστίαν» 2, 3 Ἰαν. 97.—Κρίσεις περὶ τοῦ στρατοῦ καὶ εἰς Κρέμον Δ΄. σ. 1271.

τὸ ἄριστον σύστημα τῆς ρωσικῆς ἀτμοπλοϊκῆς ἑταιρείας.[1] Ἕνεκα τῆς ἐγκληματικῆς ἀδιαφορίας τῶν ἑλλην. κυβερνήσεων τὸν Εὔξεινον καὶ τὴν Μεσόγειον αὐλακίζουσιν ἀπὸ ἐτῶν ἀτμόπλοια οὐ μόνον ἄλλων ξένων ἑταιρειῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἑλλην. λιμένας ἐξυπηρετοῦσιν αἰγυπτιακά, τελευταῖον δ' ἔτι κατηρτίσθησαν καὶ ἑταιρεῖαι ἀτμοπλοϊκαὶ ρωμουνικαὶ καὶ βουλγαρικαὶ μεγάλας ἔχουσαι ἐπιχορηγήσεις.

Τὰ τοῦ ναυστάθμου κακῶς εἶχον, ἰδίως ἀφ' ὅτου ἀνετέθη ἡ διεύθυνσις τῆς ὑποβρυχίου ἀμύνης εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ὡς τὰ περὶ τούτου ἀνεπτύχθησαν ἐν τῇ βουλῇ. Ἐγράφη τελευταῖον[2] ὅτι ὁ Τρικούπης κατὰ τὴν κατάταξιν αὐτοῦ εἰς τὸ ναυτικὸν ἀπεδοκίμασε τοῦτο, διότι ἤθελε φέρει πολλὰ «inconvenients.» Τοῦτο δὲν θὰ εἶναι ἀκριβές, διότι αὐτὸς εἶναι ὁ προτείνας εἰς τὴν βουλὴν τὸν ν. τῆς 28 Μαΐου 87 (§ 148). Ἀναμφισβήτητον ὅμως εἶναι ὅτι λαὸς φύσει ναυτικὸς καὶ ἐννοῶν τοὺς βασιλόπαιδας *ὡς ὁδηγοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας* ἐνθουσιωδῶς ἐχαιρέτισε τὴν κατάταξίν του εἰς τὸ ναυτικὸν καὶ τὸν ἔλεγε: «*Ναυτόπουλο, ἐγγόνι τοῦ Κανάρη, παιδὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, δελφίνι, Σαλαμινομάχον, παιδὶ τῆς θαλάσσης, θαλασσινὸν πρίγκιπα* κτλ. κτλ.[3] Ἐὰν δὲ κρίνωμεν ἐκ τῆς κατὰ προτίμησιν ἐκλογῆς δικηγόρων, τραπεζιτῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ ἄλλων *μὴ ναυτικῶν* ὡς καταλληλοτέρων ὑπουργῶν τοῦ στόλου, ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ μὲν ἄρχων τῶν κατὰ θάλασσαν δυνάμεων ἐκ πεποιθήσεως ἠκολούθει τὴν συμβουλὴν τοῦ Πάλμερστων, ὅτι ἡ Ἑλλὰς

---

[1] Περὶ ταύτης βλέπε πλείονα εἰς τὰς ἡμετέρας ἀγορεύσεις 28 Φεβ. 91 (Ἐφ. βουλ. σ. 868), τῆς 15 Μαρτ. 96 (Ἐφ. βουλ σ. 1001) καὶ τῆς 7 Δεκ. 96 (Ἐφ. βουλ. σ. 481).=[2] Ὑπὸ Ν. Σπανδονῆ εἰς «Ἑσπερινὴν Ἀκρόπολιν» 11 Ἰουλ. 97.= [3] Αὐτόθι.

χάριν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης *ὀφείλει* **νὰ μὴ ἔχῃ στόλον** (§ 67. 70), οἱ δ' ἑκάστοτε πρωθυπουργοὶ ἐχρησιμοποίουν τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν πρὸς ἱκανοποίησιν ἑνὸς φίλου τοῦ κόμματος. Χαρακτηριστικώτατον τῆς ἀμελείας πάντων τῶν ἁρμοδίων εἶναι καὶ ὅτι κληροδότημα πρὸς κατασκευὴν ναυτικῆς σχολῆς καὶ ἐκπαίδευσιν ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ ἐκ δύο περίπου ἑκατομμυρίων δραχ. τοῦ ἐκ Πορταριᾶς τοῦ Βώλου Παντ. Βασσάνη *ἐδαπανήθη εἰς ἄλλας ἀνάγκας* τοῦ κράτους![1] Τί ἔπραξεν ὁ πρίγκηψ Γεώργιος πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν σπαταληθέντων τούτων χρημάτων;

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας καὶ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς κυβερνήσεως τῆς 31 Μαΐου 95 ἀνετέθη ἡ διεύθυνσις τοῦ ὑπουργείου τῶν ναυτικῶν εἰς τὸν Ν. Λεβίδην, ὅστις μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ διορισμοῦ του δὲν ἐφαντάζετό ποτε, ὅτι ἡ τύχη ἤθελε τὸν ἀναρπάσει ἐκ τοῦ μεγάρου τῆς Θέμιδος, ἵνα τὸν ρίψῃ διὰ κομματικοῦ ἀεροστάτου ἐντὸς τοῦ στόλου, οὔτε ὅτι ἤθελεν ἀναγκασθῇ νἀρχίσῃ ἐν προβεβηκυίᾳ ὁπωσοῦν ἡλικίᾳ σπουδὰς τῆς ναυτικῆς ἐπιστήμης ἐν ταῖς παραμοναῖς τῆς μεγάλης ἐθνικῆς κρίσεως! Ὁ νέος ὑπουργὸς ἀναντιρρήτως εἰργάσθη λίαν φιλοτίμως, ἀλλ' ἐπληρώθησαν ἀκριβὰ δίδακτρα διὰ τοῦ πολυτιμοτάτου χρόνου. Καὶ ὅμως ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὀθωμανικὸν ἦτο πρόδηλος διά τε τὸ ἔμψυχον ὑλικὸν αὐτοῦ καὶ ἕνεκα τῆς προνοίας τοῦ Χαμίτ, ὅστις ἕνεκα φόβου στάσεως καὶ ἕνεκα οἰκονομικῶν λόγων εἶχεν ἀφήσει νὰ σήπωνται ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ οἱ πλωτοὶ πύργοι τῆς Τουρκίας.[2]

---

[1] Παράρτημα Ἐφημ. βουλ. ἀρ. 305 σ. 479.—Ἡμετέραν ἀγόρευσιν ἐν τῇ βουλῇ τῆς 3 Δεκ. 96 (Ἐφημ. βουλ. σ. 371). = [2] Ἡμέτερον ἄρθρον «Ὁ ὀθωμανικὸς στόλος εἰς «Ἄστυ» 2 Ἰουλ. 1896.

§ 163.— Ἡ θαλαμηγὸς «Μπουμπουλίνα» («Ἀμφιτρίτη»).

Ὁ τρόπος, δι' οὗ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου διηυθύνετο τὸ ὑπουργεῖον τῶν ναυτικῶν, ἀπεκαλύφθη καὶ ἐν ἄλλοις μὲν ζητήμασιν, ἀλλὰ σαφέστερον εἰς τὸ περὶ μετασκευῆς τῆς «Μπουμπουλίνας» εἰς βασιλικὴν θαλαμηγόν. Ἐπὶ τῇ ἐπερωτήσει τῶν βουλευτῶν Ν. Σχινᾶ καὶ Ἀλκ. Δηλιγιάννη κατετέθησαν (6 Μαρτ. 96) τὰ σχετικὰ ἔγγραφα καὶ προεκλήθη συζήτησις (7 Μαρτ. 1896), ἐπανελήφθη δὲ αὕτη καὶ τὴν 9 Μαρτ. 96, ὅτε ἀπεφασίσθη καὶ ἡ ἐκλογὴ ἐξεταστικῆς τῶν πραγμάτων ἐπιτροπῆς,[1] ἥτις καὶ ἐγένετο τῇ 17 Μαρτ. 1896.

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη, εἰ καὶ πολὺς παρῆλθεν ἔκτοτε χρόνος, ἔλαβε τὴν συνήθη τύχην τῶν ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μέχρι λήξεως ἢ διαλύσεως τῆς βουλῆς *εἶναι μᾶλλον βέβαιον* ὅτι δὲν θὰ ὑποβάλῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐργασιῶν της·[2] ἀλλ' ἐκ τῶν συζητήσεων καὶ τῶν *ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ κατατεθεισῶν ἐπισήμων πληροφοριῶν* ἀπεδείχθη ὅτι, ἐνῷ ἀρχικῶς τὸ ὁρισθὲν πρὸς ἐπισκευὴν τῆς «Μπουμπουλίνας» εἰς ὁπλιταγωγὸν ποσὸν ἦτο δρ. 55,000 καὶ τὸ διὰ τὴν μετασκευὴν αὐτῆς εἰς θαλαμηγὸν τοῦ βασιλέως εἰς δρ. *50,000*, ἐδαπανήθη ἕως τὴν 7 Μαρτ. 96 τὸ ποσὸν Δραχ. **813,801,87**, καὶ ὅτι ἀπητοῦντο ἔτι πρὸς συμπλήρωσιν Δραχ. **106,198,13**[3]. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν εἰδότων εἶχεν ἕως τότε ὑπερβῇ καὶ τὸ

---

[1] Ἐπ. Πρακτ. βουλ. σ. 296 καὶ 300. = [2] Καίτοι ἐγένοντο (27 Νοεμ. 96) ὑπό τινων ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐναντίαι δηλώσεις. = [3] Ἐφ. βουλ. σ. 643.

ποσὸν **2,500,000—3,000,000 Δραχ.,**[1] διότι εἰς τοὺς ἐπισήμους πίνακας δὲν εἶχον ὑπολογισθῇ οὔτε τὰ ἐκ τοῦ ναυστάθμου ληφθέντα ὑλικὰ οὔτε οἱ μισθοὶ τοῦ προσωπικοῦ. Αἱ δαπάναι ἐξηκολούθουν.[2] Τοῦτο δὲ εἶναι ἄξιον ἰδιαιτέρου στιγματισμοῦ, ὅτι τὰ πλέον τοῦ ποσοῦ τῶν δρ. 105,000 ἐδαπανήθησαν **ἄνευ νομίμων πιστώσεων.** Ἡ «Μπουμπουλίνα» ὅμως—ὑπὸ τοῦ Ν. Λεβίδου μεταβαπτισθεῖσα «Ἀμφιτρίτη»—καὶ μετὰ τὴν δαπάνην ὅλων τῶν ἑκατομμυρίων δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ κάλλος τῆς ρωσικῆς θαλαμηγοῦ «Πολικοῦ Ἀστέρος», ὅστις ἐν πολλοῖς ἐλήφθη ὡς ὑπόδειγμα, καὶ διὰ τοῦτο μένει ἀκίνητος εἰς τὰ ὕδατα τῆς Σαλαμῖνος! Ἀλλὰ τὸ πάντων *φρικωδέστατον εἶναι* ὅτι *τὰ ἑκατομμύρια ἐδαπανῶντο ἐκ τῶν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ ἐνιαυσίως ἀναγραφομένων πιστώσεων* **πρὸς ἐπισκευὴν τῶν λεβήτων** *τῶν πολεμικῶν πλοίων*, οἵτινες ἔμενον ἐν ταῖς παραμοναῖς τῶν μεγίστων ἐθνικῶν κινδύνων ἄνευ ἐπισκευῶν χάριν τῆς θαλαμηγοῦ!!...

§ 164.—Ἡ ἐσωτερικὴ κακοδαιμονία.

Ἐν ᾧ ἐθνικῶς ἐκαρκινοβατοῦμεν ἐπικινδύνως, καὶ ἐσωτερικῶς ἐβαίνομεν πρὸς τὸν ὄλεθρον *ἕνεκα τῶν αὐτῶν λόγων*. Ἡ ἑρμαφρόδιτος *ἐξωτερικὴ πολιτικὴ* δὲν ἦτο μὲν εἰρηνική, ἀλλ' οὐδὲ πολεμική· ἦτο ὅμως **καταβόθρα** *φόρων καὶ δανείων* πρὸς παραπλάνησιν τῆς κοινῆς γνώμης, ὅτι παρασκευάζεται

---

[1] Ἀνάγνωθι καὶ δύο ἐνδιαφέροντα περὶ τῶν βασιλικῶν θαλαμηγῶν ἄρθρα «Ἀποστράτου ναυτικοῦ» εἰς «Ἑστίαν» 2 Φεβρ. καὶ 9 Μαρτ. 96.=[2] Καὶ ἐξακολουθοῦσιν ἔτι· ἐπίσης ἡ προσωπικὴ ὑπηρεσία πολλῶν ναυτῶν (Σεπτ. 1897).

στρατὸς καὶ στόλος, ἐν ᾧ πράγματι οὗτος ἐχρησίμευεν ὡς δικαιολογία εἰς προβιβασμοὺς τῶν εὐνοουμένων καὶ εἰς διατήρησιν πολυτελῶν θαλαμηγῶν. Ἑτέρα ὅμως καταβόθρα ἐπίσης ἀποτροπαία ὑπῆρξεν ἡ *συναλλαγή*. **Ἡ εἰρηνοπολεμικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ συναλλαγὴ** *κατεβαράθρωσαν τὸ πανελλήνιον ἐθνικῶς, πολιτικῶς, οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς*. Ἡ μὴ ἀρτία ἐκπλήρωσις τῶν πρὸς τοὺς δανειστὰς ὑποχρεώσεών μας (§ 150) ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τούτων καὶ συνεπλήρωσε τὰ ἐθνικὰ δυστυχήματα, ἅτινα εἶχε παρασκευάσῃ ἡ ἡμιμάθεια, ἡ κακοδιοίκησις καὶ *ἰδίως ἡ πλημμελὴς ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης*, ἣν πενομένην καὶ ρακένδυτον εἶχον μεταβάλῃ εἰς θεραπαινίδα τῶν κομμάτων *ἡ πρωθυπουργικὴ τυραννία καὶ ἡ βουλευτοκρατία*.

§ 165.—Ὁ συνταγματικὸς βασιλεὺς δὲν εἶναι δαπανηρὸν μηχάνημα πρὸς ὑπογραφήν, ἀλλὰ ρυθμιστὴς τῆς συνταγματικῆς μηχανῆς καὶ ἄρχων τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων.

Τοιαύτη ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ ἀπαισία καὶ ζοφερὰ εἰκὼν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ σύμπαντος μετὰ παρέλευσιν 33 ἐτῶν, ἀφ' ὅτου ὁ Γεώργιος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον καὶ μετὰ τὴν αὔξησιν τῶν ὁρίων διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς λωρίδος. Ἀλλὰ τίς εὐθύνεται διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς; Τίνες οἱ αἴτιοι τῆς ἑλληνικῆς κακοδαιμονίας;

Ὁ ἀναγνώστης δὲν ἐλησμόνησεν οὔτε τὰ διπλωματικὰ αἴτια τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος (§ 52—54) οὔτε τὰς περιπετείας πρὸς εὕρεσιν τοῦ διαδόχου του οὔτε ἐν τέλει τοὺς ἀπαισίους ὅρους (§§ 56—58, 86—91 καὶ 105), ὑφ' οὓς ἡ

'Αγγλία προσέφερε *βασιλέα μετὰ τῆς Ἑπτανήσου* καὶ οὓς οἱ τότε διευθύνοντες τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐδέχθησαν ἐπὶ τῇ ἀπατηλῇ προσδοκίᾳ τῆς μελλούσης ὑποστηρίξεως αὐτοῦ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας (§ 106).

Τῶν ὁρίων τῆς ἡμετέρας μελέτης ἐξέρχεται ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ ἐκτίμησις τῆς βασιλικῆς ἐνεργείας ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν εὐημερίαν ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Γεωργίου κατὰ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον. 'Ατυχῶς δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ὑπομνήσεως ὅτι τὰ ἐπαχθῆ βάρη — εἰς ἃ ἀγογγύστως ὑπεβλήθη ὁ λαὸς καλούμενος εἴτε εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἐθνικοῦ *δῆθεν* προγράμματος εἴτε εἰς κατασκευὴν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν καὶ ἄλλων δημοσίων ἔργων εἴτε εἰς ἀκεραίαν ἀπότισιν τῶν πρὸς τοὺς δανειστὰς ὑποχρεώσεων τοῦ κράτους — κατέληξαν εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν ἡμιτελῆ τὰ πλεῖστα τῶν δημοσίων ἔργων, νὰ κηλιδωθῇ ἡ οἰκονομικὴ πίστις διὰ μερικῆς σεισαχθείας καὶ ἐν τέλει νὰ ἐνταφιασθῇ ὁ Ἑλληνισμός! Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ παρέλθωμεν ἐν τελείᾳ σιγῇ τὴν ἐξέτασιν τῆς βασιλικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν ἐν γένει τῆς χώρας κατάστασιν καὶ δὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν κακὴν διεύθυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ κράτους ὑποθέσεων ἀρρήκτως συνδεομένην μετὰ τῆς ὀλεθρίας ἐξασθενήσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων· διότι, ὡς δὲν εἶναι δίκαιον νἀποδοθῶσι πάντα τὰ ἐπελθόντα δεινὰ εἰς τὸ στέμμα, πολλῷ μᾶλλον δὲν πρέπει νὰ ριφθῶσι ταῦτα ὁλόκληρα εἰς τὴν ράχιν τῶν παροδικῶν κυβερνήσεων.

«Ὁ κατὰ τὸν θεμελιώδη νόμον τοῦ κράτους —ἔγραφε τελευταῖον εἰς τὴν «Νέαν Ἡμέραν» «*σεπτὸς*» κατ' αὐτὴν ἀνταποκριτής[1]—ἀνώτατος *ἄρχων τῆς πολιτείας*, *τοῦ στρατοῦ* καὶ

---

[1] Εἰς «Ἄστυ» 23 'Ιουλ. 97, ὅπερ ἐνόμισεν ἐν ἀρχῇ ὅτι ὁ γράφων ἦτο ὁ πρίγκηψ τοῦ Σάξ - Μαϊνιγγεν.

τοῦ ναυτικοῦ δὲν ἐτέθη διὰ νὰ ὑπογράφῃ μόνον κατά τὰς ἰδιοτροπίας τῶν ἑκάστοτε ὑπουργῶν ἢ *τὰς εἰσηγήσεις τῶν φίλων αὐτῶν* χιλιάδας διαταγμάτων τὰ πάντα ἄρδην ἐπιτρεπόντων ἄνευ ἀνάγκης ἢ ὠφελείας τῆς ὑπηρεσίας. *Δὲν ἐτέθη διὰ νὰ ἐπισκέπτηται τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικὸν* **ὡς πᾶς ξένος** *ἐκ περιεργείας*. Εἶναι ὁ κύριος, ὁ οἰκοκύρης αὐτῶν, ὁ ἔχων θρησκευτικὸν καὶ παντοῖον ἄλλο καθῆκον *νὰ πονῇ, νὰ φροντίζῃ*, ***νὰ προνοῇ, νὰ προλαμβάνῃ, νὰ ἐπιβάλλῃ, νὰ διερευνᾷ καὶ νὰ διατάσσῃ ἀπὸ τὰ ἀνώτερα μέχρι τῶν εὐτελεστέρων***».

Ὀρθότατα ταῦτα εἴτε παρὰ τοῦ δουκὸς Σὰξ Μαΐνιγγεν λεγόμενα εἴτε παρ' οἱουδήποτε ἄλλου «σεπτοῦ» τῆς «Νέας Ἡμέρας», καίτοι ἀντίθετα πρὸς τὰ συμπεράσματα τῆς συντάξεώς της. Ἀσχέτως πρὸς τὸ ζήτημα τῆς συνταγματικῆς εὐθύνης, ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἦτο ἁπλῆ *μηχανὴ πρὸς ὑπογραφήν*, **τὸ δαπανηρότατον τοῦτο μηχάνημα**[1] ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῶν προτέρων ἐπιβλαβές· ἀλλὰ τὸ πολίτευμα (Σύν. 32) ἔταξεν αὐτὸν ὑπέρτατον ρυθμιστὴν ὁλοκλήρου τῆς συνταγματικῆς μηχανῆς, *προσωπικῶς δὲ* **ἄρχοντα** *τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων, κηρύττοντα*

---

[1] Αἱ τακτικαὶ τοῦ κράτους δαπάναι ἕνεκα τῆς συνταγματικῆς βασιλείας ἐκ τῆς χορηγίας καὶ τῆς προσωπικῆς προικοδοσίας τοῦ βασιλέως, τῆς χορηγήσεως ὑπὲρ τοῦ διαδόχου καὶ τῶν εἰσοδημάτων τῆς Μανωλάδος (§ 149) καὶ αἱ ἔκτακτοι ἕνεκα τῆς χρήσεως τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Κερκύρα ἀνακτόρων, τοῦ κήπου, τῶν σταύλων, τῶν θαλαμηγῶν, ἐπίσης αἱ ἕνεκα τῶν ἀτελειῶν καὶ ἄλλαι διαφεύγουσαι τὴν μνήμην ἡμῶν θὰ πλησιάζωσι, πιστεύομεν, τὰ τρία ἑκατομμύρια ἐτησίως· ἄλλοι ὅμως ἀναβιβάζουσιν αὐτὰ εἰς ἓξ ἑκατομ. δραχ. ὡς ὁ στρατηγὸς Π. Κορωναῖος ἐν ἐπιστολῇ του, δι' ἧς συνιστᾷ καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ποσοῦ τούτου (Εἰς «Ἐμπρὸς» 16 Σεπ. 97),

τὸν **πόλεμον,** συνομολογοῦντα συνθήκας *συμμαχίας*.

Τὸ ἀνεύθυνον τοῦ βασιλέως περιστέλλει αὐτὸν οὕτως, ὥστε καὶ βουλόμενον τὸν κωλύει πολιτικῶς νὰ πράξῃ τὸ κακόν, ἀλλ' ἔχει τελείαν ἐλευθερίαν, ὅπως κατ' οἰκείαν ἔμπνευσιν πράττῃ τὸ ἀγαθόν·[1] ἄλλαις λέξεσι τὸ σύνταγμα ἀπαγορεύει τῷ βασιλεῖ τὰς κακάς, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς καλὰς πράξεις.[2] Ἐντὸς τῶν συνταγματικῶν ὁρίων οὐ μόνον δικαιοῦται πολλά, ἀλλὰ καὶ **ὑπὲρ πάντα ἄλλον αὐτὸς** ὀφείλει νὰ ἐργασθῇ ἐν *καιρῷ εἰρήνης* εἰς ὀργάνωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων. Οἱ ὑπουργοὶ εἶναι ἐφήμεροι— ἐρχόμενοι καὶ παρερχόμενοι — ἐν ᾧ μόνος ὁ βασιλεὺς εἶναι *ἰσόβιος*. Αὐτὸς κρίνει πότε *ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος ἔχει ὁπωσοῦν παρασκευασθῇ* καὶ κηρύττων *τὸν πόλεμον* ὁδηγεῖ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἡγεῖται τοῦ στρατοῦ.

Αἱ συνταγματικαὶ αὗται ῥῆτραι διὰ πάντα ἡγεμόνα ἀναγράφουσι τὰ ὕψιστα τῶν βασιλικῶν καθηκόντων, πολλῷ μᾶλλον διὰ τὸν βασιλέα *τῶν Ἑλλήνων*, ὧν *οἱ πλεῖστοι* εὑρίσκονται ἐν τοῖς δεσμοῖς τῆς δουλείας. Καὶ ἡ ἱστορία δὲ μαρτυρεῖ ὅτι εἰς ὅσα κράτη οἱ ἡγεμόνες ἠθέλησαν νὰ ὀργανώσωσι καὶ ἀναπτύξωσι τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις ἐπέτυχον τοῦτο. Γνωρίζομεν ὁποῖοι ἦσαν καὶ ὁποῖοι ἐγένοντο τῇ ἡγεμονικῇ πρωτοβουλίᾳ οἱ ἐν Ρωμανίᾳ, Βουλγαρίᾳ καὶ Μαυροβουνίῳ στρατοί, μόνον καὶ μόνον ἵνα ἀναφέρωμεν παραδείγματά τινα

[1] Guizot, Cours d'histoire du gouvernement repesentati 1ère leçon.— Σαριπόλου Σύντ. Δ΄. § 195.—Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 151 σημ. α΄.—Καὶ ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης ἐν συνεντεύξει του μετὰ συντάκτου τῆς «Ἀκροπόλεως» (28 Μαΐου 97) θεωρεῖ τὸν βασιλέα συνταγματικῶς παντοδύναμον «νὰ ἐπιβάλληται εἰς τὴν κοινὴν γνώμην καὶ νὰ σύρῃ τὸ ἔθνος μεθ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν ἕξιν τῆς ἐργασίας.»— [2] Delolme Const. d'Ang. I ch. 4.

ἐκ τῶν προχειροτέρων. Γνωρίζομεν ὅτι ἐν Βρασιλίᾳ τῇ παντελῶς ἐστερημένῃ ναυτικοῦ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτῆς δὸν Πέτρος Β′ τὴν ἐπιοῦσαν ἀδόξου ἀγγλικῆς νίκης ἀναλόγου πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν *παρκερικὰ* (§ 43) ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς κατασκευῆς στόλου *οὐχὶ διὰ λόγων*. Ἐπὶ προϋπολογισμοῦ 200,000,000 φρ. εἶχεν ἐπιχορήγησιν 2,000,000 φρ.· ἐξ αὐτῶν δὲ προσέφερε 400,000 φρ. *ἐτησίως* καὶ *ἰσοβίως* ὑπὲρ τοῦ στόλου. Μετ' ὀλίγον χρόνον ἡ Βρασιλία ἀπέκτα στόλον ἀξιόμαχον· ὅτε δὲ βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ ἐταξείδευσεν εἰς Εὐρώπην, ἦλθε δι' ἐμπορικοῦ ἀτμοπλοίου, διότι οὐδέποτε εἶχε διανοηθῇ περὶ δαπάνης ἐθνικῶν χρημάτων εἰς κατασκευὴν θαλαμηγοῦ.[1] Ἐθνικὰ τοιαῦτα ἔργα μορφώσεως στρατοῦ καὶ στόλου ἦσαν πολὺ εὐχερέστερα ἐν τῇ φυσικῶς πλουσίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν πόθων, ὑφ' ὧν διηνεκῶς κατέχεται πᾶς Ἕλλην *ὁπουδήποτε τῆς γῆς καὶ ἂν εὑρίσκηται.*

§ 166.—Ἀνταλλάγματα μεταξὺ βασιλέως, πρωθυπουργοῦ, ὑπουργῶν, βουλευτῶν, δημάρχων, κομματαρχῶν καὶ ἐκλογέων.

Ἡ ἐξωτερικὴ ὅμως πολιτική, ἣν ἠσπάσθη τὸ στέμμα καὶ ἣν δὲν ἀπέκρουσαν οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ, *δὲν εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ καὶ στόλου*· ἀλλὰ ταύτην εἰς τὰ κοινοβουλευτικὰ κράτη ὀφείλει νὰ ρυθμίζῃ ἡ κυβέρνησις κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους ἀείποτε *ἐν συμπνοίᾳ* τοῦ ἀπὸ ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς ἐποπτεύοντος βασιλέως. Ἐὰν αἱ κυβερνήσεις διαφωνῶσι πρὸς τὴν βουλευτικὴν πλειονοψηφίαν,

---

[1] Βιογραφία τοῦ δὸν Πέτρου Β′ τῆς Βρασιλίας ἐν φυλλαδίῳ «Ἑστίας» καὶ εἰς «Εὔβοιαν» 25 Νοεμβρ. 1876.

παραιτοῦνται· ἀλλὰ καὶ ἐὰν τὸ στέμμα διαφωνῇ πρὸς αὐτήν, διαλύει τὴν βουλήν· ἐὰν δὲ πρὸς τὴν κυβέρνησίν του, αἴρει ἀπ' αὐτῆς τὴν ἐμπιστοσύνην του. Ὁ βασιλεὺς δὲν εἶναι καὶ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐντελῶς ξένος τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἀφοῦ καὶ τὸ βασιλικὸν τοῦτο καθῆκον εἶναι, ὡς ἐρρήθη, ἀναγεγραμμένον ἐν τῷ συντάγματι. Διαφέρει ὅμως ἡ ἀπὸ ὑψηλοτέρας σκοπιᾶς ἐποπτεία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς *συμφώνως πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα* τῆς ἀπ' εὐθείας διευθύνσεως ὑπὸ τοῦ στέμματος πολιτικῆς *ἐπιβαλλομένης ἔξωθεν*. Εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων βεβαιωμένον ὅτι ὁ ἡγεμὼν διαρκῶς μὲν ἐκράτει τὸ πηδάλιον τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὑποστηρίζων ὅμως καὶ ἐνισχύων κατὰ τὰς κρισίμους ἐθνικὰς περιστάσεις τὰς κυβερνήσεις ἐκείνας, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐφαρμόσωσιν *εἰρηνικὴν πολιτικὴν* καὶ ἐν ἀνάγκῃ *εἰρηνοπολεμικὴν διὰ πάσης θυσίας*. Εἰς αὐτὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον προσεχώρησαν ἄλλαι μὲν τῶν κυβερνήσεων ἐκ πεποιθήσεως ὡς προτιμωτέραν πασῶν, ἄλλαι δὲ ὡς συμφερωτέραν εἰς παράτασιν τοῦ κυβερνητικοῦ των βίου καὶ διὰ τοῦτο ἐπιβαλοῦσαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ δόγμα *τῆς δεδηλωμένης πλειονοψηφίας*,[1] ἐξ ἧς ἐγεννήθη

[1] Ὅρα εἰς «Ἑστίαν» (2—5 Δεκ. 94) 4 ἡμέτερα ἄρθρα: Φωνὴ πολίτου.—Συνταγματικὴ ἐπισκόπησις τοῦ παρελθόντος.—Βασιλικὴ δρᾶσις ἐντὸς τῶν συνταγματικῶν ὁρίων.—Κάτω ἡ πρωθυπουργικὴ ἀνεύθυνος τυραννία. Ἐπίσης ἡμετέραν μελέτην ἐν **Revue politique et palementaire** τῶν Παρισίων τόμ. III σ. 550.—Τὸ στέμμα δὲν ἠκολούθησε πάντοτε τὸ δόγμα τῆς δεδηλωμένης, πολλὰ δὲ ὑπουργεῖα [π. χ. τὸ τῆς 20 Δεκ. 67 ὑπὸ τὸν Α. Μωραϊτίνην ἄχρουν καὶ τὸ τῆς 20 Ἰαν. 68 ὑπὸ τὸν Δ. Βούλγαρην σχηματισθὲν ἐκ τῆς μειονοψηφίας τῆς βουλῆς (§ 118)] ἐγένοντο βασιλικῇ θελήσει, μετὰ τὰ στηλιτικὰ δὲ κατ' ἐξαίρεσιν ὡς τὸ τῆς 27 Ἀπρ 75 ὑπὸ τὸν Τρικούπην, τὸ τῆς 27 Ἀπρ. 86 ὑπὸ τὸν Δ. Βάλβην ἄχρουν, τὸ τῆς 18 Φεβρ. 92 ὑπὸ τὸν Κ. Κωνσταντόπουλον σχηματισθὲν ἐκ τῆς μειονοψηφίας

ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει ἡ **πρωθυπουργικὴ τυραννία** καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ **βουλευτοκρατία.** Ἐκ ταύτης ἀπεθηριώθη τὸ παράσιτον πάσης πολιτείας καὶ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἐμφανιζόμενον ἐν Ἑλλάδι μὲν δυσήχως κληθὲν *συναλλαγή*, ἐν ἅπασι δὲ τοῖς κοινοβουλευτικοῖς κράτεσι συνιστάμενον εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς ἐκλογικῆς ψήφου διὰ κυβερνητικῶν παροχῶν. Ἡ αὐτὴ ὅμως φαγέδαινα τῶν πολιτειακῶν ὀργανισμῶν ἀναφαίνεται καὶ εἰς πᾶν ἄλλο πολίτευμα, πανάκεια δὲ πρὸς ἐκρίζωσιν τοῦ κακοῦ δὲν ὑπάρχει· οὐχ ἧττον διὰ νομοθετικῶν μέτρων δύναται οὐσιωδῶς νὰ περιορισθῇ, ἀλλ' ἡ θεραπεία συμπληροῦται μόνον *διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς.*[1]

Πολλὰ ὅμως ἔχει τὰ ἄγκιστρα καὶ ἡ αὐλή, πλούσια δὲ τὰ δολώματά της ἀπὸ τῶν μειδιαμάτων καὶ τῶν παρασήμων μέχρι τοῦ διορισμοῦ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν πρωθυπουργῶν καὶ μέχρι τῆς διαλύσεως τῆς βουλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ συνταγματικὴ κυβέρνησις μὴ δὲν ἔχῃ μέσα ἀνταλλαγῶν τῆς βασιλικῆς εὐνοίας! π. χ. τὰ τῆς δωρήσεως καὶ τῆς προικίσεως εἰς τοὺς βασιλόπαιδας, τὰ τῆς κατασκευῆς πολυτελῶν θαλαμηγῶν, τὰ τοῦ προβιβασμοῦ καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν εὐνοουμένων τῆς αὐλῆς καὶ ἀπειρίαν ἄλλων; Διὰ τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀμοιβαίων παροχῶν—πρὸς ἃς συγκρινόμενα τὰ κοινῶς λεγόμενα *ρουσφέτια* εἶναι μηδὲν—εὐκόλως δύναται νὰ γείνῃ ἡ ἐκχώρησις βασιλικῶν δικαιωμάτων εἰς τὴν κυβέρνησιν καὶ κυβερνητικῶν εἰς τὴν βασιλείαν *οὐχὶ χάριν τῶν ἐθνικῶν συμφε-*

τῆς βουλῆς (§ 151), τὸ τῆς 12 Ἰαν. 95 αὐλικὸν ὑπὸ τὸν **Ν. Π.** Δηλιγιάννην. Τὴν διάκρισιν ὑπουργείων ἀχρόων, αὐλικῶν, ἐκ τῆς μειονοψηφίας καὶ ἐκ τῆς πλειονοψηφίας ὅρα εἰς ἡμετέραν ἀγόρευσιν τῆς 14 Ἰουλ. 1895 (Ἐφημ. Βουλ. σ. 1232). =[1] Γ. Φιλ. Εὔθυναι σ. 78.

ρόντων, ἀλλὰ χάριν τῆς ἑκατέρας αὐτῶν ὠφελείας πολιτικῆς ἢ ὑλικῆς ἢ καὶ ἀμφοτέρων.

Ὁ βασιλεὺς *ἐν γνώσει τοῦ ἔθνους* ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ νέον πρόγραμμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς· ἀλλὰ προσέκρουσεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, πρὸ τῶν ἀνυπερβλήτων προσκομμάτων τῶν ἐθνικῶν πόθων· οὐχ ἧττον *ἐπέμενε* καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ταύτην διάρκειαν προσπαθῶν νὰ μὴ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῆς ἀρχικῶς χαραχθείσης πορείας. Βεβαίως ὅμως ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν συμβούλων τοῦ στέμματος τοῦτο ἦτο ἀνέφικτον. Ἐντεῦθεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ οἱονεὶ σιωπηρῶς ἐπῆλθε συνεννόησίς τις, καθ' ἣν τὸ μὲν στέμμα ἐτήρησεν ἀκεραίαν τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων — διότι οἱ σύμβουλοί του κατὰ κανόνα ἦσαν οἱ συνταγματικῶς ὑπεύθυνοι ἢ ἁπλοῖ ἐκτελεσταὶ τῶν διαταγῶν ἐκείνου—εἰς δὲ τοὺς πρωθυπουργοὺς ἐξεχώρησεν ὅλα τὰ βασιλικά του δικαιώματα ὡς πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα. Διὰ τῆς τοιαύτης ἀπορροφήσεως ἐμορφώθη νέον, οὕτως εἰπεῖν, πολίτευμα ἄγραφον, **ἡ πρωθυπουργικὴ τυραννία,** καθ' ἣν οἱ ὑπουργοὶ ἐξεχώρουν τὰ δικαιώματά των εἰς τὸν πρωθυπουργὸν μεταβαλλόμενοι εἰς κωφαλάλους γενικοὺς γραμματεῖς ἀντὶ τῆς τιμῆς τοῦ ὑπουργικοῦ ἀξιώματος· οἱ βουλευταὶ ἀντήλλασσον εἰς τὴν κυβέρνησιν τὰ δικαιώματα τοῦ ἐλέγχειν τὰς πράξεις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ νομοθετεῖν λαμβάνοντες ὡς ἀντάλλαγμα τὴν διοίκησιν ἤτοι τοὺς διορισμούς, τοὺς προβιβασμοὺς καὶ τὰς μεταθέσεις, τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης, τὴν διανομὴν τῶν χαρίτων καὶ τῶν παρασήμων· οἱ κομματάρχαι καὶ οἱ δήμαρχοι μετεβάλλοντο εἰς μεταπράτας ψήφων, ὅπως ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ διανέμωσι τἀγαθὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ εἰς τοὺς φίλους καὶ ἐν τέλει οἱ ἐκλογεῖς παρεῖχον τὴν ψῆφον αὐτῶν ἀντὶ τῶν κυβερνητικῶν παροχῶν.

§ 167.—Τὸ αὐλικὸν χλωροφόρμισμα τῶν πολιτευτῶν.

Διὰ τοῦ τοιούτου συστήματος ἀνῆλθεν εἰς τὸ κομματικὸν ὕψος του ὁ Χ. Τρικούπης· δι' αὐτοῦ ἐθριάμβευσεν ὁ Θ. Δηλιγιάννης κατ' ἐπανάληψιν, διότι οἱ ὑποψήφιοι πρωθυπουργοὶ καὶ ὑπουργοὶ προσεγγίζοντες εἰς τὴν αὐλὴν ἐθαμβοῦντο ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν τῆς διανομῆς τοῦ προϋπολογισμοῦ, ὡς ἡ Μαργαρίτα ἀπὸ τῶν θελκτικῶν ὑποσχέσεων τοῦ Μεφιστοφελοῦς, ἢ ἀκριβέστερον χλωροφορμιζόμενοι ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς αὐλῆς οὐδόλως ἔβλεπον ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ὅσα καλῶς διέκρινον ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει. Ὁ Δ. Βούλγαρης τοῦ 1862 δὲν ἦτο ἀπαράλλακτος ἐν ἔτει 1868 καὶ 1875. Ὁ Κουμουνδοῦρος τῆς Ζαρνάτας ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐξυπηρετήσας τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς 30ετίας δὲν ἦτο ὁ αὐτὸς κατὰ τὸ 1881. Ὁ Χ. Τρικούπης τοῦ 1875 καὶ τοῦ 1880 ἐγένετο ἀγνώριστος τῷ 1887 καὶ τῷ 1892! Ἀλλ' ἐκφραστικωτέρα εἶναι ἡ ἐξέλιξις τοῦ Θ. Δηλιγιάννη, ὅστις, ἐνόσῳ μὲν ἔζη ὁ Τρικούπης ἠξιώθη καὶ παύσεως (18 Φεβρ. 92)· ἀλλ' ὅτε αὐτὸς ἕνεκα τοῦ θανάτου τῶν ἐπιφανῶν ἐπέπλευσεν ὡς ὁ καταλληλότερος πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς εἰρηνοπολεμικῆς πολιτικῆς παρεσκευάσθη ἡ ἐπάνοδός του διὰ τοῦ αὐλικοῦ ὑπουργείου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐξαδέλφου του Νικολ. Π. Δηλιγιάννη καὶ ἠξιώθη ἐκτάκτων τιμῶν. Τῇ 12 Δεκ. 95 **«ἰδίᾳ χειρὶ»** ὁ βασιλεὺς ἀνήρτησεν εἰς τὸ στῆθος τοῦ πρωθυπουργοῦ του τὸν Μεγαλόσταυρον **«διὰ τὰς διακεκριμένας πρὸς τὸ ἔθνος ὑπηρεσίας του!»**[1] Τὴν δὲ 1ην Ἰαν. 96 τῷ

---

[1] Τὸ Δ. ἐδημοσιεύθη τῇ 19 Δεκ. 95 (Ἐφ. Κυβερ. τεῦχ. Δ'. ἀρ. 307)· ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς ἔφερε τὸν Μεγαλόσταυρον ὑπερηφάνως καὶ

ἔπεμπεν ἐπιδεικτικῶς ὡς «μποναμᾶν» δύο βαρύτιμα ἀνθοδοχεῖα εἰς ἔνδειξιν τῆς πρὸς αὐτὸν ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης. Εἶχον λησμονηθῆ πλέον ὅσα κατ' αὐτοῦ ἐλέχθησαν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1892, διότι αὐτὸς ἐκρίνετο ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον καταλληλότερος πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἣν διὰ πολλῶν ἐθνικῶν δυστυχημάτων εἶχε διδαχθῆ.

Τοὺς πρωθυπουργοὺς καὶ ὑπουργοὺς ὑπέδειξε κατὰ κανόνα ἡ αὐλὴ ὑποστηρίξασα τοὺς μετὰ δοκιμασίαν ἀποδειχθέντας πειθηνίους εἰς τὰς αὐλικὰς ἐπιθυμίας, οἱ δὲ θεσιθῆραι τῶν καφενείων χάριν τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐστερέωσαν αὐτούς.

Χαρακτηριστικαὶ εἰς ἀπόδειξιν τούτων εἶναι καὶ αἱ παρὰ τοῦ βουλευτοῦ 'Επ. Μαυρομμάτου δοθεῖσαι εἰς τὴν βουλὴν πληροφορίαι (24 Φεβρ. 96), ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἐδέχθη αὐτὸν νὰ παρουσιασθῆ, «διότι οὐδέποτε ἀνέμενε παρ' αὐτοῦ νὰ ὁμιλήσῃ κατὰ τοῦ *βασιλικοῦ* ὑπουργείου»[1]. 'Αλλ' ἡ ἐξέγερσις τοῦ φωτισθέντος πλέον λαοῦ ἀπέκρουσε τὸν πρόεδρον τοῦ βασιλικοῦ ὑπουργείου ὡς διάδοχον τοῦ δηλιγιαννικοῦ κόμματος· ἄλλως δὲ οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τοιαῦτα σχέδια ἐγένοντο.

§ 168.—Συναλλαγὴ τοῦ στέμματος μετὰ τῶν κυβερνήσεων.

'Ενόσῳ τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων ἡγοῦντο ἄνδρες ἐκ *πεποιθήσεως* συμβαδίζοντες μετὰ τοῦ στέμματος εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν, ἐνόσῳ οἱ πολιτευταὶ προεφυλάσσοντο ὁπωσοῦν

ἄνευ Διατάγματος ἕως τότε! Κατὰ τὴν «Πρωΐαν» (13 Δεκ.) ὁ τρόπος τῆς ἀπονομῆς κατέστησεν αἰσθητοτέραν «τὴν βασιλικὴν εὐμένειαν». — [1] 'Εφημ. Βουλῆς σ. 397. 'Αρίστη ἐνθάρρυνσις πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου περὶ ὑπουργικῆς εὐθύνης ὑπὸ τοῦ βασιλέως!

ἐκ τοῦ αὐλικοῦ χλωροφορμίου ἢ οἱ χορηγοῦντες αὐτὸ δὲν εἶχον ἔτι ἀποκτήσει ἱκανὴν πεῖραν πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν, τὸ κακὸν ἐμετριάζετο ἔν τε τοῖς ἐξωτερικοῖς σπαραγμοῖς καὶ ἐν τῇ ἐσωτερικῇ κακοδιοικήσει· ὅτε δέ, ἐκείνων ἐκλιπόντων, ἄλλοι τοὺς διεδέχθησαν ἀρχομανεῖς ἢ ἐστερημένοι σθένους, παρέστημεν θεαταὶ τοῦ εἰδεχθοῦς θεάματος λαοῦ ρυμουλκοῦντος εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα ἱεροῦ καθήκοντος τὴν κυβέρνησίν του, ἥτις ὅμως οὐδὲν ἄλλο διενοεῖτο νὰ πράξῃ καὶ *οὐδὲν ἄλλο ἔπραττεν*, ἐξαιρουμένης τῆς παραπλανήσεως τῆς κοινῆς γνώμης, ὅτι ἐκτελεῖ τὴν θέλησιν αὐτῆς, ἐν ᾧ πράγματι ἐξυπηρέτει τὴν *ξενικὴν πολιτικὴν* συμμαχοῦσα ἐνίοτε καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου κατὰ τῶν ὑποδούλων, ὡς ἐν ἔτεσι 1889 καὶ 1896· ταῦτα δὲ πάντα πρὸς παράτασιν ἀθλίου ὑπουργικοῦ βίου!

Ἐπιθυμοῦμεν νὰ κυρώσωμεν τἀνωτέρω διὰ τῶν γνωμῶν καὶ ἄλλων, καίτοι ἡ εὐγλωττία τῶν λυπηρῶν ἀποτελεσμάτων ἠδύνατο νἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῆς τοιαύτης μερίμνης.

Ὀλίγας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χ. Τρικούπη ἡμέρας εἷς τῶν ἐνθερμοτέρων ὀπαδῶν αὐτοῦ προέβη εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀγράφου *πολιτικῆς του διαθήκης*, ὡς ἔλεγε, τὰ δὲ παρ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα[1] παρ' οὐδενὸς ἀνηρέθησαν. Κατ' αὐτήν, ἣν ἀκριβέστερον χαρακτηρίζομεν *ἐξομολόγησιν*, «εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον πλέον νὰ διοικηθῶμεν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ *ρουσφετίου*»· ἐθεωρεῖτο δὲ ὁ βασιλεὺς «ὁ μέγιστος τῶν ρουσφετολόγων» καὶ ὁ παραίτιος τῆς καταστροφῆς τῶν καλῶν νόμων, διότι περιποιούμενος τοὺς κομματικῶς ὑπερισχύοντας οὐδέποτε ἐποιήσατο χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἀρνησικυρίας, διὰ τοῦτο ὁ Τρικούπης αὐτὸς καταδικάζων τὸ παρελθόν του

---

[1] Εἰς «Ἀκρόπολιν» 3 καὶ 4 Ἀπρ. 1896.

εἶχεν ἀποφασίσει, ἐὰν ἐκαλεῖτο εἰς τὴν ἀρχήν, νὰ δεχθῇ σχηματισμὸν κυβερνήσεως μόνον *ὑπὸ ὅρον* τῆς δεσμεύσεως τοῦ βασιλέως ἐν τῷ μέλλοντι, ὅπως *μὴ ῥίπτωνται οἱ καλοὶ θεσμοὶ βορὰ εἰς τὸ κόμμα.*

Ὁ πρωθυπουργὸς ὅμως τῆς 18 Ἀπρ. 97 ἐξέθηκεν ἀναλυτικώτερον καὶ σαφέστερον τὴν γνώμην του. «*Εἶναι πλάνη* —ἔλεγεν ὁ Δ. Ράλλης πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς «Πατρίδος» τοῦ Βουκουρεστίου[1]—τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι ἡ βασιλεία δὲν ἐπενέβη εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος, ὡς τοῦτο μέχρι σήμερον ἐφηρμόσθη. *Ἂν ἔμενεν ἐντελῶς ἀδιάφορος ἡ βασιλεία*, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ συνταγματικῶς ἀνεύθυνον. Ὄχι μόνον δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος, **ἀλλὰ καὶ ἔδρασεν ἐπιζημίως,** *ὡς σφαλερῶς ἐπίσης καὶ εὐτελέστατα ἐπολιτεύθησαν καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτοῦ.—Συναλλαγὴ μεταξὺ λαοῦ καὶ πολιτευομένων δὲν ὑπῆρξε τοσαύτη*, **ὅση ὑπῆρξε μεταξὺ τοῦ στέμματος καὶ τῶν κυβερνήσεων αὐτοῦ.** Εὑρέθησαν κυβερνήσεις εὐτελεῖς ἀείποτε καὶ αἱ συμβουλαὶ αὐτῶν πρὸς τὸ στέμμα οὐδέποτε ὑπῆρξαν εἰλικρινεῖς καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὰ καθήκοντα, ἅτινα ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὰ τὸ πολίτευμα. Ἀλλὰ καὶ τὸ στέμμα οὐδέποτε ὑπελόγισε τὰς εὐθύνας, *ἃς ἀντισυνταγματικῶς ἀνελάμβανεν ἀπέναντι τοῦ τόπου.*—Καὶ ὑπάρχουσιν, ἠρώτησεν ὁ συντάκτης τῆς «Πατρίδος», ὡρισμέναι περιστάσεις, καθ' ἃς ἔδρασεν ὑπευθύνως ἡ ἀνεύθυνος αὕτη ἀρχή ;—Περιστάσεις ; *Καὶ ποῖος, παρακαλῶ, διευθύνει ἀπὸ δέκα ἐτῶν*[2] *τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ κράτους πολιτικήν, περὶ τῆς ὁποίας κυρίως*, ὡς μοὶ εἴπετε, ἔρχεσθε νὰ

---

[1] Ὅρα αὐτὴν καὶ εἰς «Ἄστυ» τῆς 10 Μαΐου 1896.=[2] Ὁ Δ. Ράλλης ὥρισε δεκαετίαν, ἵνα ἐξαιρέσῃ ἑαυτὸν διὰ τὴν προηγουμένην δεκαετίαν, καθ' ἣν συνειργάσθη μετὰ τοῦ Τρικούπη.

ζητήσησε τὴν γνώμην μου ; Πότε εὑρέθη πολιτικὸς νὰ ἐπιβάλῃ τὴν γνώμην του, τὴν θέλησίν του ἐπὶ τῶν σπουδαιοτάτων ζητημάτων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ὅσα παρουσιάσθησαν κατὰ καιροὺς εἰς τὸν τόπον ;»

§ 169.—Τίς ὁ ὑπεύθυνος ἐπὶ τῇ πολιτικῇ τῆς αὐλῆς ;

«*Ἀλλὰ δυστυχῶς*—ἐξηκολούθησεν ὁ Δ. Ράλλης—**ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ** τῶν τελευταίων ἐτῶν **εἶναι πολιτικὴ τῆς αὐλῆς.** Τοῦτο δὲν θὰ ἦτο βεβαίως κακόν, ἂν ἐδρέπομεν σήμερον τοὺς καρποὺς τῆς ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ δυστυχῶς συμβαίνει τοὐναντίον. *Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ εἰς τὰς χεῖρας τῆς αὐλῆς ἀπέτυχεν οἰκτρότατα* ! Τὸ ἔθνος ὀφείλει σήμερον νὰ ζητήσῃ τὸν ὑπεύθυνον τῶν ἀποτυχιῶν. Ἂν οἱ ὑπεύθυνοι ἦσαν αἱ κυβερνήσεις, αἱ διαχειρισάμεναι τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν, ὁ τόπος θὰ ἦτο ὑπεύθυνος τῶν σφαλμάτων, ἅτινα διέπραξαν οἱ πολιτικοί του οἱ ἐξελθόντες ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ. *Ἀλλὰ δυστυχῶς* **ὁ ὑπεύθυνος τῶν ἐξωτερικῶν ἀτυχημάτων** *εὑρίσκεται σήμερον μεταξὺ τῶν συνταγματικῶς* **ἀνευθύνων.** Τοῦτο εἶναι τὸ κακόν. Καὶ ἂν πρέπῃ νὰ καταλογίσωμεν εὐθύνας εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἡμῶν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πολιτικῇ, ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν τοῦτο οὐχὶ διότι διεχειρίσθησαν οὗτοι κακῶς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν, ἀλλὰ *διότι καὶ ἀφῆκαν νὰ τὴν διαχειρισθῇ ὑπευθύνως ἡ ἀνεύθυνος ἐξουσία.* Ἐν τούτῳ ἔγκειται ἡ εὐθύνη τῶν πολιτικῶν μας καὶ ἐν τούτῳ ὑπέχουσι λόγον ἐνώπιον τῆς ἰδίας συνειδήσεως καὶ τοῦ τόπου, ὅστις τοῖς ἐνεπιστεύθη τὴν ἀρχήν».

§ 170.—Οὐδεὶς ὑπεύθυνος !

Τερματίζοντες τὰς γενικὰς ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς περιόδου ἀπὸ

τοῦ 1862 μέχρι τοῦ 1896 παρατηρήσεις ἀκραδάντως πιστεύομεν ὅτι ἡ εἰρηνοπολεμικὴ πολιτικὴ **θανασίμως ἐτραυμάτισε τὸν Ἑλληνισμόν,** τὴν δὲ Ἑλλάδα βεβαίως δὲν κατέστησε «πρότυπον βασίλειον ἐν τῇ Ἀνατολῇ». Ὑπεύθυνοι πρωτίστως εἶναι οἱ πολιτευταὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες χάριν κομματικῆς ἐνισχύσεως ἐπέτρεψαν εἰς τὸ στέμμα ὑπὸ τὴν συνταγματικήν των ἀσπίδα *νὰ διευθύνῃ ἀνεξελέγκτως* τὴν ἐξωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος πολιτικήν, ἐν ᾧ *αὐτοὶ* ὤφειλον νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν ἐθνικὴν πολιτικήν. Ἐὰν τοῦτο ἐγίγνετο, καὶ ὁ βασιλεὺς ἤθελε τηρήσῃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ μένων ἐν τῇ ὑψηλῇ αὐτοῦ σκοπιᾷ ὡς *ὑπέρτατος καὶ εἰλικρινὴς ρυθμιστὴς τῆς συνταγματικῆς μηχανῆς*. Ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐφαρμοσθέντος συστήματος συνεκρούσθησαν καὶ συνεχῶς συγκρούονται οἱ τροχοὶ τῶν ἐξουσιῶν· διὰ τῆς ἀλληλοβοηθείας δ' αὐτῶν καὶ διὰ τῆς κομματικῆς ἀλληλεγγύης *ἐγένοντο ἀνεύθυνοι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐκ τοῦ συντάγματος ὑπεύθυνοι.*[1] *Οὐδὲν τερατωδέστερον πολίτευμα ἐκείνου, εἰς ὃ* **οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ὑπεύθυνος!**

Ἐὰν τοὐλάχιστον οἱ συνταγματικῶς ὑπεύθυνοι ἐγκαίρως ἀπεσύροντο ἐκ τῆς ἀρχῆς *φωτίζοντες τὸν λαόν*, ἐκ πολλῶν κινδύνων θὰ ἐσωζόμεθα· οὐχ ἧττον οὐδεὶς δυνήσεται νὰ

---

[1] Ἀφ' ὅτου ἐψηφίσθη ὁ ν. 22 Δεκ. 76 περὶ εὐθύνης τῶν ὑπουργῶν, οὐδὲν ἐκ τῶν ἀπείρων ὑπουργικῶν παραπτωμάτων κατεδιώχθη, διότι αἱ ἀντιπολιτεύσεις εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐρχόμεναι πρὸς ἐξαπάτησιν μόνον τῆς κοινῆς γνώμης ἀρκοῦνται εἰς σύστασιν ἐξεταστικῶν τῶν πραγμάτων ἐπιτροπῶν πρὸς τὸ θεαθῆναι. Οὕτως ἐξελέγησαν ἐξεταστικαὶ τῶν πραγμάτων ἐπιτροπαὶ δύο τῷ 1882, ἑτέρα τῷ 1885, ἑτέρα τῷ 1891, πᾶσαι ὅμως ἐματαιώθησαν διὰ τῆς διαλύσεως τῆς βουλῆς· τὴν αὐτὴν θὰ λάβῃ τύχην καὶ ἡ τελευταία διὰ τὴν μετασκευὴν τῆς «Μπουμπουλίνας» (§ 161)· ἐπίσης μία πρότασις κατά τινος ἐκ τῶν μελῶν τοῦ αὐλικοῦ ὑπουργείου (12 Ἰαν. 1895).

ὑποστηρίξῃ ὅτι τὸ στέμμα ἐστερεῖτο ἐκ τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου ἁρμοδιότητος καὶ ἰσχύος, ὅπως ἐγκαίρως παρακωλύσῃ, ἐὰν ἤθελε, τὰς ἐθνικὰς συμφορὰς διττῶς: **ἢ** συμφωνοῦν πρὸς τὸ λαϊκὸν ρεῦμα καὶ διὰ γενικῆς πυρκαϊᾶς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν δικαίων, **ἢ** ζωηρῶς ἀντιτασσόμενον εἰς τὰς αἰσθηματικὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκδηλώσεις, *καὶ ἐὰν ἔτι ὑφίστατο ἀνάγκη νὰ προβῇ μέχρι παραιτήσεως* ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του ἐκ τῶν δικαιωμάτων των ἐπὶ τοῦ ἑλλην. θρόνου, ὃν εἰς πυραμίδα ἀνύψωσαν τὰ ὀστᾶ μυριάδων μαρτύρων ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγωνισθέντων.

§ 171.—Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἄξιος κρείττονος τύχης, ἐὰν μὴ ἐμαστίζετο ὑπὸ τῆς ξενοκρατίας καὶ τῆς φιλαρχίας.

Ἀναντίρρητόν ἐστιν ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς εἶναι τὸ κραταιώτερον τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ στοιχείων καὶ ἡ Ἑλλὰς πλουσιωτάτη ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ *ὁ ἑλλην. λαὸς ἐκ ζύμης ἀρίστης καὶ ἄξιος κρείττονος τύχης*· διότι καὶ πάσχων ἐκ τῆς κομματικῆς νόσου, διὰ τῶν ἔργων ὅμως ἀπέδειξεν εἰς ὅλας τὰς ἐθνικὰς περιστάσεις καὶ εἰς ἅπαντα τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα ὀργασμὸν πρὸς τὴν πρόοδον καὶ αἰσθήματα πατριωτικά. *Ἀλλ' ἐστερήθη* οὐ μόνον **βασιλέως** ἐλευθέρου τῶν ὀλεθρίων ξενικῶν ἐπιδράσεων,[1] καὶ *αἰσθανομένου τοὺς ἐθνικοὺς παλμοὺς καὶ ἐγκληματωθέντος ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἐν τέλει ἀπὸ ὑψίστης σκοπιᾶς ἀμερολήπτου ρυθμιστοῦ τῶν συνταγματικῶν ἐξουσιῶν· ἀλλὰ* **καὶ κυβερνήσεων,** δυναμένων νὰ θέσωσι τὰ προσήκοντα *ὅρια τοῦ στέμματος ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἰδίως πο-*

[1] Γ. Φιλ. Σύντ. σ. 115 § 67.

λιτικὴν ἐντὸς τοῦ συντάγματος, διότι πολλαὶ μὲν ἐξ αὐτῶν ἕνεκα πλάνης, αἱ πλείονες δ' ἕνεκα φιλαρχίας ἔστιν ὅτε καὶ ἕνεκα ἀρχομανίας ἐξυπηρέτησαν τὴν *ἐθνοκτόνον ξενοκρατίαν*.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τριάκοντα δύο ἐτῶν μεγάλη κατεβλήθη προσπάθεια ὑπὸ τῶν αὐλικῶν, ὅπως παραστῇ ὁ ἑλλην. λαὸς ὡς ὁ ὑπαίτιος τῆς ἰδίας του κακοδαιμονίας· πολλοὶ δ' ἐπιπολαίως τὰ πράγματα ἐξετάζοντες καὶ μὴ ἀνατρέχοντες μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ κακοῦ δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ παραδεχθῶσι τοῦτο ἐξωθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν σκοπίμων ἐν εὐρωπαϊκαῖς ἐφημερίσι δημοσιευμάτων, διότι ἔκ τινων πρωτευουσῶν ἰσχυρῶν κρατῶν, τελευταῖον δ' ἰδίως ἐκ Βιέννης συστηματικὴ γίνεται ἐργασία, ὅπως ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ χριστιανικοὶ τῆς Ἀνατολῆς λαοὶ *εἶναι ἀνάξιοι ἐλευθέρου βίου καὶ ὅτι δι' αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παγιωθῇ τάξις*. Ἡ ἀμερόληπτος ὅμως τῶν πραγμάτων ἐξέτασις ἀποδεικνύει μὲν ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν εἶναι εὐάρεστος, οὐχὶ δὲ καὶ οἵα σκοπίμως παρίσταται ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ ὅτι *πᾶν κακόν, ὅπερ ἐγένετο, κυρίως ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι* **ξενοκρατίαν** συστηματικῶς ἀπὸ τοῦ 1864 ἐργασθεῖσαν, ἀφοῦ ἐξ ἀναμφισβητήτων καὶ ἐπισήμων πηγῶν (Κεφ.ϛ΄.) εἶναι βεβαιωμένον ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία τυπικῶς ἐφαίνετο ἑδρεύουσα ἐν Ἀθήναις, πράγματι δὲ εὑρίσκετο ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν ξένων κρατῶν καὶ ἰδίως ἐν Λονδίνῳ.

§ 172. — «Δημοβόρος βασιλεύς, ἐπεὶ οὐτιδανοῖσιν ἀνάσσεις».

Ὅμηρος.

Ἐν ᾗ ὅμως περιπτώσει ὑπάρχουσιν οἱ δυσπιστοῦντες περὶ τῆς τοιαύτης διαγνώσεως, ἀναγκαίως θέλουσιν οὗτοι παραδεχθῇ ὅτι ἡ ἐνάσκησις τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας χειρίστη ἐγέ-

νετο πειθόμενοι εἰς τὴν γνώμην αὐτοῦ τοῦ μέχρι ὑπερβολῆς βασιλόφρονος καὶ φιλογεωργίου συντάκτου τῆς «Νέας Ἡμέρας», ὅστις κρίνων κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1897 τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκλογὴν τῶν πρωθυπουργῶν καὶ τῶν ὑπουργῶν, εἰκονίζων δὲ τὸν πρωθυπουργὸν τῆς 12 Ἰαν. 1895, ὃν ἐξαιρετικῶς ὁ βασιλεὺς ἐξελέξατο ὡς τὸ πρόσωπον *τῆς ἰδιαιτέρας καὶ ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης του*, προσέθετο:[1] «*Ἡ ἀλήθεια* εἶναι ὅτι, ὑπὸ τὸ κρατοῦν πολίτευμα γράμματα, ἀξιοπρέπεια ἤθους, νοῦς ἐγένοντο περιττὰ ἐφόδια, δι' ὀλίγης δὲ λαλιστικῆς εὐχερείας *καὶ ῥᾳδιουργικῆς ἐπιτηδειότητος ἠδύνατό τις νὰ φθάσῃ ὅπου ἤθελεν*. Οὕτως ἐξηγεῖται *πῶς ἐξέλιπον κατὰ μικρὸν αἱ ἐπιφανεῖς προσωπικότητες*, **ἃς ἐκληροδότησεν ἡ πρώτη βασιλεία εἰς τὴν δευτέραν . . .** *Ὁ βασιλεὺς* ἐφιλοσόφησεν ἐπὶ τοῦ ἑλλην. χαρακτῆρος καὶ ἐσχημάτισεν ἐκ μακρᾶς πείρας τὴν πεποίθησιν ὅτι, *ὅσῳ* **οὐτιδανώτεροι** *ἦσαν οἱ προσεγγίζοντες αὐτόν, τόσῳ ὀλιγωτέρας διήγειρον ἀντιζηλίας . . .*»

Ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκλογὴ τῶν **οὐτιδανωτέρων** δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν 63ην παραίνεσιν τοῦ Ἰσοκράτους: «Εἰς ἀρχὴν κατασταθεὶς *μηδενὶ χρῶ πονηρῷ* πρὸς τὰς διοικήσεις· ὧν γὰρ ἂν ἐκεῖνος ἁμάρτῃ, σοὶ τὰς αἰτίας ἀναθήσουσιν». Οὐδὲ πρὸς τὴν περὶ βασιλέως γνώμην τοῦ Ξενοφῶντος:[1] «Βασιλεὺς αἱρεῖται, *οὐχ ἵνα ἑαυτοῦ καλῶς ἐπιμελῆται*, ἀλλ' ἵνα καὶ οἱ ἑλόμενοι δι' αὐτὸν εὖ πράττωσιν»· ὑπομιμνήσκει δὲ μᾶλλον ὅσα Ὅμηρος[2] διηγεῖται ὅτι εἶπεν ὁ ὠκὺς Ἀχιλλεὺς «εἰς τὸν φιλοκτεανώτατον πάντων» Ἀγαμέμνονα:

«Δημοβόρος βασιλεύς, ἐπεὶ οὐτιδανοῖσιν ἀνάσσεις».

Ἀνατύπωσις καὶ εἰς «Ἀκρόπολιν» 11 Ἰουνίου 97. =[1] Ἀπομνημονεύματα βιβλ. Γ' κεφ. 6. = [2] Ἰλιὰς Α' στ. 231

συμπληρωμένου τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου—*κατὰ τὴν γνώμην τῆς «Νέας Ἡμέρας»*—οὕτως: «.... ἐπεὶ οὐτιδανοῖσι *πολιτευταῖς* ἀνάσσεις», διότι ὁ δυστυχὴς λαὸς βεβαίως εἶναι τὸ θῦμα.

Ἀλλὰ τῆς πατρίδος φίλοι μετὰ τοιαύτης παρρησίας ὁμιλοῦντες λυσιτελέστερον ἦτο νὰ βεβαιώσωσι τὸν ἡγεμόνα, ὅτι ἡ συνταγματικὴ βασιλεία ἐν Ἑλλάδι εἶναι *ἀνεκτὴ* κυρίως μὲν ἕνεκα τῆς ἐλπίδος πρὸς ἐθνικὴν ἕνωσιν, εἶτα δὲ πρὸς ἠθικὴν διάπλασιν πολιτῶν καὶ πολιτευτῶν ἢ τοὐλάχιστον πρὸς ἐσωτερικὴν εὐημερίαν. Ὅταν ὅμως οὐδεὶς τῶν σκοπῶν τούτων ἐπιτυγχάνηται, σαλεύεται ἡ πεποίθησις τῶν ἀνεχομένων πολίτευμα μὴ αὐτοφυὲς ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Περικλέους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ρήγα Φεραίου. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀποβιβαζόμενος εἰς Πειραιᾶ εἶχε καθῆκον ἐπισταμένως νὰ μελετήσῃ τοὺς χρυσοῦς τοῦ Πλάτωνος λόγους: «*Ἐὰν μή*, ἦν δ' ἐγώ, ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ *οἱ βασιλεῖς* τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται *φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς* καὶ τοῦτο εἰς ταὐτὸν ξυμπέσῃ, δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία, τῶν δὲ νῦν πορευομένων χωρὶς ἐφ' ἑκάτερον αἱ πολλαὶ φύσεις ἐξ ἀνάγκης ἀποκλεισθῶσιν, *οὐκ ἔστι κακῶν παῦλα*, ὦ φίλε Γλαύκων, ταῖς πόλεσι, δοκῶ δ' οὐδὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, οὐδὲ αὕτη ἡ πολιτεία μή ποτε πρότερον φυῇ τε εἰς τὸ δυνατὸν καὶ φῶς ἡλίου ἴδῃ, ἣν νῦν λόγῳ διεληλύθαμεν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ

(1896—1897)

«Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι τῶν ἔξω τῆς πόλεως ἐχθρῶν κρατῆσαι πρὶν ἂν τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει κολάσητε ἐχθρούς . . .»

Δημοσθένης.

---

§ 173.—Ὁ εἰκονικὸς πόλεμος.

Τὴν οἰκτρὰν εἰκόνα τοῦ ἑλλην. ἔθνους μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1864 ἐφαρμογὴν τῆς ξενικῆς πολιτικῆς ἐνσαρκωθείσης εἰς εἰρηνοπολεμικὴν γνωρίζομεν ἐκ τοῦ κεφαλαίου Ζου· Τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάπτωσιν ἐπηκολούθησεν ἡ ἐθνικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ διὰ τῆς ξενολατρείας, τοῦ πιθηκισμοῦ καὶ τῆς βασιλικῆς ξενοκρατίας, ἀποδειχθέντος μίαν ἔτι φορὰν ἀληθοῦς τοῦ ἀξιώματος: ὅτι ἐκ τῆς κεφαλῆς ἄρχεται ἡ ἀπώλεια τῶν λαῶν καὶ ὅτι — κατὰ τὸν Ἐδγὰρ Κυνὲ—ἐκ τῶν ἄνωθεν ἡ διαφθορὰ καὶ ὁ θάνατος!

Καὶ ὅμως ὁ ἑλληνισμὸς διετήρει ἐν τοῖς λαϊκοῖς σπλάγχνοις αὐτοῦ στοιχεῖα ἐθνισμοῦ ἁγνὰ πιστεύοντα ὅτι διὰ τελευταίας γενναίας προσπαθείας θὰ ἠδύνατο νὰ προσελκυσθῇ τὸ στέμμα καὶ οἱ περὶ αὐτὸ εἰς τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν καὶ ὅτι τὸ ἅγιον βάπτισμα τοῦ πυρὸς ἤθελεν ἐξαγνίσει τὸ παρελθόν· διότι οὐδείς, οὐδείς ποτε ἐφαντάζετο ὅτι ἦτο δυνατὸν νἀποφασισθῇ καὶ νὰ γείνῃ μάλιστα *πόλεμος* **ψευδὴς** κατὰ *διπλωματικὸν σχεδίασμα* τῶν ἀποκρουσάντων αὐτόν! Ὅτε δὲ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν τελευταίων βασιλικῶν πυροτεχνημάτων

διεσαλπίζετο συνεχῶς καὶ ἐπιδεικτικῶς ἡ γενναία τοῦ βασιλέως ἀπόφασις *νάνάψῃ τὴν πυρκαϊὰν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διὰ τριακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων*, ἐὰν μὴ αἱ Δυνάμεις συνήνουν εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης —ὅτε ὁ λαὸς παρασυρθεὶς ἐκ τῶν βασιλικῶν θουρίων ἐπίστευσεν ὅτι ὁ βασιλεὺς μετὰ ὥριμον σκέψιν καὶ πολυετῆ πεῖραν ἐν τέλει ἀληθῶς *ἤλλαξεν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν* εἴτε λαβὼν σπουδαίαν παρὰ ξένης δυνάμεως ἐνθάρρυνσιν εἴτε ἀποφασίσας νὰ συνδέσῃ τὴν τύχην του μετὰ τῆς τοῦ ἔθνους· ὁ πόλεμος ἐπιστεύθη ὡς ἀναπόδραστος καὶ σπουδαῖος, ἐνθουσιωδῶς ἐγένετο παρὰ πάντων ἀσπαστός· οὐδέποτε δὲ λαϊκὴ θέλησις ἐξεδηλώθη σαφέστερον καὶ ὁρμητικώτερον, καίτοι ἐκ τῶν ὑστέρων πολλοὶ «ἐφύτρωσαν» Θιέρσοι. Αὐτοὶ ἔτι οἱ ψύχραιμοι καὶ οἱ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης διστάζοντες ὑπήκουσαν εἰς τὴν βασιλικὴν πρόσκλησιν, ὁ δ' ἐνθουσιασμὸς ἐσκότισεν ἐπὶ τοσοῦτον τὴν λογικήν, ὥστε ὀλίγιστοι ἀτυχῶς ἔλεγον ὅτι πόλεμος διὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Θ.Π.Δηλιγιάννη ἦτο ἀδύνατος."Οθεν, ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἐσπουδαιολόγει, ὤφειλε πρὸ πάσης ἐνεργείας νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν δυναμένην νἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἐθνικὴν λαίλαπα· ἀλλ' ὅσοι ἔδιδον προσοχὴν εἰς μόνην τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ βασιλέως, δὲν ὤφειλον νὰ ἐννοήσωσιν ἐγκαίρως ὅτι οὔτ' ἐκ χαρακτῆρος οὔτ' ἐκ τῶν προηγουμένων του ἦτο δυνατὸν αἰφνιδίως νὰ μεταμορφωθῇ ὁ Γεώργιος Α'. εἰς Κόδρον;

Ὁ πόλεμος ἐγένετο. Ἀντὶ ὅμως *ἀληθοῦς ἐγένετο κατὰ διπλωματικὴν συμπαιγνίαν* **εἰκονικός.**

Τοῦτο καλῶς γνωρίζει σύμπας ὁ ἑλλην. λαός, διότι ... τὸ ἔγραψε διὰ τοῦ αἵματός του, διότι τὸ ἐπλήρωσε διὰ τῆς τιμῆς του καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς ἀνεξαρτησίας του! Ἐὰν ὑπάρχωσι μυωπάζοντες, δὲν δυνάμεθα νὰ εὐχαριστήσωμεν αὐτοὺς δι' ἀναλυτικῆς καὶ συστηματικῆς ἀποδείξεως τῆς πασιδήλου

ταύτης ἀληθείας, διότι ἐν τῷ προγράμματι ἡμῶν δὲν συμπεριλαμβάνεται ἡ μελέτη τῶν ἀπὸ τοῦ Νοεμ. 1896 μέχρι σήμερον συμβάντων, ἅτινα ἡμεῖς θεωροῦμεν ἀποτελέσματα τοῦ ἐπὶ 35ετίαν ἐθνικοῦ βίου ὑπὸ τὴν *ἐθνοκτόνον ξενοκρατίαν* ἐν Ἀθήναις ἑδρεύουσαν καὶ παρασκευάσασαν τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐστήθη ἡ λαιμητόμος πρὸς καρατόμησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Δὲν ἐπιτρέπεται ὅμως νἀφήσωμεν τὴν γραφίδα πρὶν ἢ ἀνακαλέσωμεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου διὰ τηλεγραφικῆς, οὕτως εἰπεῖν, συντομίας τινὰ ἐκ τῶν γεγονότων προηγηθέντα τοῦ διπλωματικοῦ ἐκείνου ἀπαισίου ἐκτρώματος— τῶν προκαταρκτικῶν τῆς συνθήκης ὅρων—, ὅπερ ἐτέχθη ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ 1864 ἐφαρμογῆς τῆς ἀπαισίας ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

§ 174. — Πρώτη δόσις βασιλικοῦ πυροτεχνήματος.

Ἡ περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος συζήτησις ἐν τῇ βουλῇ εὑρίσκετο περὶ τὸ τέρμα, ὅτ' ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῆς κυβερνήσεως»[1] ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν τὸ ἀκόλουθον βασιλικὸν διάγγελμα·

«Ἀθήνησι τῇ 22 Νοεμβρίου 1896

Κύριε πρωθυπουργέ. Τὰ κατὰ τὸ ἔαρ τελεσθέντα γενικὰ γυμνάσια μονάδων στρατοῦ ἀπέδειξαν ἐπιβαλλομένην τὴν ἀνάγκην τελέσεως τοιούτων διὰ μεγαλειτέρων ὁμάδων.—Ἐπιθυμῶν δὲ ὅπως ἡ ἐκγύμνασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀποτελέσῃ το θεμέλιον τῆς ὀργανώσεως αὐτοῦ καὶ καταστήσῃ αὐτὸν ἄξιον τῆς ἀποστολῆς του κρίνω ἐπείγουσαν τὴν σύστασιν μονίμου στρατοπέδου, ἐνῷ ἀποχωριζόμενος ὁ στρατὸς ἐκ τῶν ἔργων τῆς συνήθους ἐν ταῖς πόλεσιν ὑπη-

---

[1] Τεῦχ. Α. ἀρ. 140 τῆς 23 Νοεμ. 96.— Εφ. βουλ. 25 Νοεμ. σ. 229.

ρεσίας θέλει ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἔργων καὶ μεγάλων γυμνασίων ἀφοσιούμενος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἐκπαίδευσιν. — Πρὸς τοῦτο θεωρῶ ἀπαραίτητον νὰ κληθῇ ἡ ἐφεδρεία ὑπὸ τὰς σημαίας πρὸς σχηματισμὸν δυνάμεως ἐκ 10—12,000 ἀνδρῶν, συμπληρωθῶσι δὲ καὶ πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι τῶν ἐφίππων σωμάτων.—Ἐπάναγκες ἐπίσης θεωρῶ νὰ συστηθῇ ἐπιτροπὴ ἐξ ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, ὅπως ἀποφανθῇ περὶ τοῦ διὰ τὸν στρατὸν καταλληλοτέρου ὅπλου, ἡ δὲ κυβέρνησις νὰ προβῇ εἰς τὴν προμήθειαν τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἀποδεκτοῦ γενησομένου συστήματος.—Διὰ τῶν μέτρων τούτων καὶ τῶν πρὸς ταῦτα σχετιζομένων συμπληρωτικῶν πέποιθα ὅτι θέλει ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ.—ΑΠΟ ΕΤΩΝ ἤδη, κύριε πρωθυπουργέ, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπασχολεῖται εἰς ποικίλας ὑπηρεσίας ἐξερχομένας τοῦ αὐστηροῦ κύκλου τῶν ἔργων αὐτοῦ, εἶναι δὲ καιρὸς νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μόνην σύμφωνον τῷ προορισμῷ του ἐπασχόλησιν, τὴν σύντονον ἐκγύμνασιν αὐτοῦ καὶ τὸν κατὰ τὸ μέτρον τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους τελειότερον καταρτισμόν του.—Τὴν πραγμάτωσιν διακαοῦς πόθου μου περὶ στρατιωτικῆς συντάξεως τῆς χώρας θέλει ἐγκαινίσει ἡ σύστασις τοῦ μονίμου τούτου στρατοπέδου, ἣν ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν κυβέρνησίν μου. Ὅλως ὑμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Τὸ διάγγελμα τοῦτο ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ «ὡς στάκτη 'στὰ μάτια τοῦ κόσμου».

«Ἡ κυβέρνησις—ἐλέγομεν ἐν τῇ βουλῇ (25 Νοεμβρ. 96)—παίζει ἐν οὐ παικτοῖς· ἡ δυσθυμία, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς τὸν λαόν, ἡ ὑποψία καὶ ἡ ἀνησυχία εἶναι ὅτι φοβεῖται μὴ τυχὸν κατὰ συμβουλὴν τῆς κυβερνήσεως ἐδημοσιεύθη μία ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως, τὸ μὲν ὅπως ζητηθῇ συνυπεύθυνος, τὸ δὲ ὅπως γείνῃ τὸ πρῶτον βῆμα νεωτέρου εἰρηνοπολέμου· εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι τόσον ἀκριβὰ ὁ τόπος ἐπλήρωσε τὸν εἰρηνοπόλεμον τοῦ 1885—86, ὥστε εἰς οὐδένα θὰ ἐπιτρέψῃ τὸ κωμικοτραγικὸν ἐκεῖνο δρᾶμα, ὅπερ ἀφῆκεν ὄπισθέν του ἀνεξάλειπτα τὰ ἴχνη οἰκονομικῶς, ἐθνικῶς, πολιτικῶς....».

Τὰ μόνα ορατὰ σημεῖα τῆς ὀψίμου ταύτης βασιλικῆς προ-

νοίας ὑπῆρξαν: 1) *τὸ σχέδιον* περὶ ἱδρύσεως στρατοπέδου *ἐν* **Θήβαις** ἐναντίον τῆς γνωμοδοτήσεως ὅλων τῶν ἐπιτροπῶν.[1] Εὐτυχῶς τὰ ταχέως ἐπελθόντα συμβάντα δὲν ἐπέτρεψαν τὴν φυλάκισιν δεκακισχιλίων στρατιωτῶν ἐν τοῖς θηβαϊκοῖς πεδίοις· 2) ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν δύο θωρηκτῶν *χάριν ἐπισκευῶν* εἰς γαλλικὸν ναυπηγεῖον καὶ ἡ *στέρησις αὐτῶν ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἀνάγκης πρὸς ἄμεσον ἀποτελεσματικὴν δρᾶσιν.*

§ 175—Δευτέρα δόσις πρὸς ἐξάτμισιν.

Οἱ φοιτηταὶ τοῦ πανεπιστημίου ἐρεθισθέντες ἕνεκα τῆς ἀναμίξεως ὑψηλῶν προσώπων εἰς τὰ ἰδιαίτερά των ζητήματα εὑρίσκοντο ἐν πολιορκίᾳ ἀπειλούσῃ εὐρυτέρας ταραχάς, ὅτε *συνθηκολογήσαντες* ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ πρακτέου πρὸς ἱκανοποίησίν των· ἀλλ' αἱ ἐκ Κρήτης εἰδήσεις εὐτυχῶς διέλυσαν τὸ ἐσωτερικὸν ἐκεῖνο νέφος καὶ ὅλων ἡ προσοχὴ αἰφνιδίως ἐστράφη εἰς τὰς ἐν Χανίοις σφαγὰς καὶ πυρπολήσεις. Οἱ ἐν Γιλδὶζ διενοήθησαν νὰ ἐξουδετερώσωσι τὰς πιέσεις τῶν πρέσβεων εἰς ἐκτέλεσιν γενικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Τουρκίᾳ διὰ τῆς ματαιώσεως τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου κρητικοῦ πολιτεύματος. Ἀπεσταλμένοι τοῦ σουλτάνου, ὡς γνωστόν, ὠργάνωσαν τὸ δολοφονικὸν ἐκεῖνο σχέδιον, ὅπερ βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῶν ἀγγλικῶν κυανῶν βίβλων.[2] Ὑπάρχουσιν ὅμως οἱ φρονοῦντες ὅτι ἡ ἀγγλικὴ προπαγάνδα εἴτ' ἐπιζητοῦσα νέας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀνωμαλίας, ἵνα μένῃ ἥσυχος ἐν Αἰγύπτῳ, εἴτ' ἐπιθυμοῦσα νὰ δημιουργήσῃ ἔδαφος ἐν Κρήτῃ πρὸς ἀγγλικὴν κατοχὴν δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς σουλτανικῆς ἐπιθέσεως.

---

[1] Ἐφημ. βουλ. 11. 12 Δεκ. 96. — [2] Ἀνάλυσις αὐτῶν ὑπὸ Γ. Στρέϊτ εἰς «Ἀκρόπολιν» 20 Μαΐου 97.

Ἡ κυβέρνησις ἀπησχολημένη ὑπὸ τῆς ρουσφετοδοσίας καὶ ναρκωμένη ἐκ τῆς βουλευτικῆς πλειονοψηφίας καὶ τῆς βασιλικῆς ἐμπιστοσύνης τότε μόνον ἐξηγέρθη ἐκ τοῦ ληθάργου· ὁ λαὸς ζωηρῶς συνεκινήθη, ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις τὸ κοινὸν ἑρμηνεύουσα αἴσθημα ἐζήτει τὴν συνδρομὴν ὑπὲρ τῶν ἐν Κρήτῃ σφαζομένων. Ὁ Δ. Ράλλης ἐπὶ τὸ ζωηρότερον ἠπείλει (24 Ἰαν. 97) ὅτι, ἐὰν ἡ κυβέρνησις ἠξηκολούθει τὴν αὐτὴν πορείαν, «ἤθελε τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς, ὅπως ὑψώσῃ *τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως*...» Περὶ τὸ τέλος τῆς συζητήσεως ὁ πρωθυπουργός—ὅστις πρὸ 24 ὡρῶν ἔλεγεν εἰς τὴν βουλὴν ὅτι ἡ ἑλλην. κυβέρνησις ὤφειλε μ' ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας νὰ ἀναμείνῃ *τὰς ἐνεργείας* τῶν Δυνάμεων—ἐδήλωσεν ὅτι «δύο πλοῖα τοῦ στόλου διετάχθησαν *πρὸ μεσημβρίας* νὰ πλεύσωσιν εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα». Ἐὰν πρὸ μεσημβρίας ἢ *μετ' αὐτὴν* ἐδόθη ἡ διαταγή, δὲν ἐξηκριβώθη· τὴν ἐπιοῦσαν ὅμως ἀνεχώρει ἡ «Ὕδρα» ὑπὸ τὸν μοίραρχον Ραΐνεκ καὶ ἡ «Μυκάλη» οὐχὶ βεβαίως μετὰ πλήρους ἐξαρτύσεως.

Μετὰ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ πρώτου ἐνθουσιασμοῦ ἐγενήθη δυσπιστία περὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ τοῦ διαβήματος τούτου τὸ μὲν ἕνεκα τῆς ἐκλογῆς τοῦ μοιράρχου κριθέντος ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀκαταλληλοτάτου, τὸ δ' ἕνεκα τῆς μὴ ἀποστολῆς ἀποβατικοῦ σώματος, ἐπίσης ἐκ τῆς μὴ συνοδείας τοῦ μοναδικοῦ μας θωρηκτοῦ ὑπὸ τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου. Ὁ χαιρετισμὸς τῆς ὀθωμανικῆς σημαίας ἐναντίον τῆς πομπώδους ἀπαγορεύσεως τοῦ ὑπ. τῶν ναυτικῶν ἐνίσχυσε τὰς ὑπονοίας ὅτι ταῦτα ἦσαν *ἡ δευτέρα δόσις πρὸς ἐξάτμισιν τῶν ἀκολουθούντων αἰσθηματικὴν πολιτικήν*. Καὶ ἀτυχῶς τοιαύτη ἀπεδείχθη.

§ 176 —Οἱ Ἄγγλοι ὑπὲρ τῶν Τούρκων. — «Τὸ δελφῖνι τῆς θαλάσσης» ἀναχωροῦν ἐκ Πειραιῶς.

Αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθουν, τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ βοηθοῦντος τὸν τουρκικὸν ὄχλον, ὅστις παρεμπόδιζε καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῶν γυναικοπαίδων· ἐδέησε δὲ νἀποσταλῇ μετὰ τὸν «Ἀλφειὸν» καὶ ὁ «Ναύαρχος Μιαούλης», ὅστις κατεδίωξε τὸ τουρκικὸν «Φουάτ», ὅπερ μετέφερε τουρκικὸν στρατόν, ἀλλ' ὁ κυβερνήτης *τοῦ ἀγγλικοῦ* «Τράφαλγαρ» ἐγνώρισεν εἰς τὸν κυβερνήτην Κ. Ζῶτον, ὅτι, ἐὰν τοῦτο ἐπανελαμβάνετο, «ἤθελε προβῇ εἰς πρᾶξιν δυσάρεστον». Ὅτε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπερωτήθη περὶ τῆς ἀπειλῆς ταύτης, δὲν ἐδυσκολεύθη νἀρνηθῇ τὸ γεγονός !

Ἡ ἀποστολὴ τῶν πλοίων καὶ ἡ σύμπνοια συμπάσης τῆς βουλῆς ἐγαλβάνισε τὸν λαόν, ὅστις ἐπὶ ταῖς εἰδήσεσιν ἐκ Κρήτης περὶ τῶν τουρκικῶν θηριωδιῶν συνήρχετο πανταχοῦ εἰς συλλαλητήρια,[1] ἅτινα ἔπεμπον εἰς τὴν βουλὴν[2] ψηφίσματα ἐπιδοκιμάζοντα τὰ μέτρα τῆς κυβερνήσεως καὶ τὴν στάσιν τῆς βουλῆς. Ἀποκρουσθείσης ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς βουλῆς τῆς περὶ μυστικῆς συνεδριάσεως προτάσεως (27 Ἰαν.), ἤρξατο ἕνεκα ἡμετέρας ἐπερωτήσεως συζήτησις «περὶ δυσπιστίας εἰς τὴν κυβέρνησιν» (28 Ἰαν.)· ἐξηκολούθει δὲ αὕτη καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, ὅτ' ἐγνώσθη ὅτι ὁ πρίγκηψ Γεώργιος ἑτοιμάζεται πρὸς ἀναχώρησιν μετὰ τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου ἔχων διαταγὰς νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν ἄλλων ἐμπρηστῶν καὶ σφαγέων εἰς Κρήτην. Αἱ βροντώδεις ζητωκραυγαί : «*Ζήτω*

---

[1] Τοιαῦτα ἐγένοντο ἐν Αἰγίῳ, Σύρῳ, Τριπόλει, Καλάμαις, Καλαβρύτοις, Αἰτωλικῷ καὶ Καρδίτσῃ.=[2] Πρακτ. βουλ. 25. 27 Ἰαν. 97.

τὸ δελφῖνι τῆς θαλάσσης!» «Ζήτω ὁ νέος Κανάρης» ἔπληττον τὸν γλαυκὸν τοῦ Πειραιῶς οὐρανὸν μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου. Τὴν ἑσπέραν ἐκείνην πᾶς Ἕλλην ὠνειρεύετο τὸν βασιλόπαιδα δίδοντα τὸ σύνθημα τοῦ ναυτικοῦ ἀγῶνος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Καθ' ὃν χρόνον οἱ ἕλληνες ὑπουργοὶ ἐξ ἐπισήμων πληροφοριῶν ἐβεβαίουν εἰς τὴν βουλὴν τὰς φρικαλεότητας τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὁ Κούρζων ἐψεύδετο ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ δηλῶν ὅτι ἡ στάσις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπῆρξεν *ἐξαίρετος* καὶ ὅτι *ἐπιτιθέμενοι ἦσαν μᾶλλον οἱ χριστιανοί!!!* Ὁ ἄγγλος ὑφυπουργὸς ἀπεδείχθη μαθητὴς ἄξιος τοῦ πρωθυπουργοῦ Πάλμερστων, ὅστις εἶχεν ἀρνηθῆ ἐν ἔτει 1850 (§ 43) καὶ αὐτὸν τὸν ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἀποκλεισμὸν τοῦ Πειραιῶς!

§ 177.—Βραδύτητες σκόπιμοι καὶ ὀλέθριαι. Τὰ συλλαλητήρια.

Τὰ κηρύγματα τῆς «Ἐθνικῆς ἑταιρείας» καὶ τὰ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα συγκροτηθέντα συλλαλητήρια πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν σφαζομένων Κρητῶν[1] ἐξηκολούθουν· ἀλλὰ τὰ ἕως τότε ληφθέντα ὑπὲρ τῆς Κρήτης μέτρα ἦσαν βραδέα καὶ ἀνεπαρκῆ, μόνον δὲ πρὸς τὸ θεαθῆναι καὶ πρὸς ἐξάτμισιν τοῦ αὐξάνοντος ἐνθουσιασμοῦ, *σαφῶς ὅμως διεκρίνετο ἡ μεγάλη πρὸς τὸν*

---

[1] Τοιαῦτα συνεκροτήθησαν ἐν Βώλῳ (26 Ἰαν.), δι' οὗ οἱ συνελθόντες ἀπεδέχοντο «πᾶσαν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς τιμῆς καὶ ἐθνικῶν δικαίων θυσίαν» καὶ προετίμων «μίαν ἔνδοξον ἧτταν ἀπὸ μαρασμοφόρον ἐθνικὴν ἀπραξίαν»· ἐπίσης ἐκ διαφόρων δικηγορικῶν συλλόγων καὶ προσέτι ἐν Ἀστακῷ, Τριπόλει, Μεγαλοπόλει, Βερβίτσᾳ, Ἀγυιᾷ, Χαλκίδι, Λαρίσῃ, Ληξουρίῳ, Ναυπλίῳ, Πάτραις, Καλάμαις, Ναυπάκτῳ, Ἄνδρῳ, Πλατάνῳ καὶ ἀλλαχοῦ (Πρ. βουλ. 30—31 Ἰαν.).

Δηλιγιάννην δυσπιστία ἐν μέρει μόνον μετριασθεῖσα μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, διότι ὁ λαὸς ἤρξατο ἐλπίζων ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο ἀποκλίνων ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς καὶ ἐπιδεικνύων ἀπόφασιν νὰ κρατήσῃ αὐτοπροσώπως τὸ πηδάλιον τοῦ ἀγῶνος. Ὁ πολυτιμότατος ὅμως χρόνος κατηναλώθη εἰς τὰ συνήθη πυροτεχνήματα. Ἐὰν δὲ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐν ἀρτιότητι μετ' ἀποβατικῶν σωμάτων ἔφθανεν εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα «ἐγκαίρως» καὶ πρὶν ἡ δοθῇ καιρὸς εἰς τὰς ἓξ Δυνάμεις νὰ συνασπισθῶσι προέβαινεν εἰς τὴν δημιουργίαν *σπουδαίου τετελεσμένου γεγονότος* κατά τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, *οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία* ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα ἄλλην θὰ ἐλάμβανε τροπήν. Ἡ τόλμη γεννᾷ ἥρωας κατὰ τὸν Ραγκαβῆν. Ἄνευ τόλμης δὲν γίνεται πρόοδος κατὰ τὸν Hugo. Αἱ μεγαλείτεραι κατακτήσεις εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τὸ γέρας τῆς τόλμης· πολλῷ μᾶλλον ἤδη ὑπῆρχεν ἀνάγκη τόλμης, διότι προέκειτο περὶ ἀνακτήσεως ἐθνικῆς χώρας κατοικουμένης ὑπὸ ἐμπείρων πολεμιστῶν, οἷοι οἱ Κρῆτες, ἡ δὲ κρητικὴ ἱστορία ἱκανῶς εἶχε διδάξει ἡμᾶς ὅτι «διὰ τῆς ταχείας κινήσεως πρὸς κατοχὴν» ἡ ἐπιτυχία ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλισθῇ. Ἀλλ' οὔτε ἡ κυβέρνησις προεδρευομένη ὑπὸ τὸν Θ. Δηλιγιάννην οὔτε τὸ στέμμα ἐνόουν ἐξ ἀρχῆς, ὡς ἐβεβαιώθη καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, νὰ τολμήσωσι μηδὲ νὰ προβῶσιν εἰς σπουδαίαν καὶ ἀποτελεσματικὴν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνέργειαν. Μὴ καὶ τὸν Μάϊον τοῦ 1896 τὰ αὐτὰ δὲν ἔπραξαν;

§ 178.—Ἡ ἀποστολὴ τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Τ. Βάσσον, «ὅπως καταλάβῃ τὴν Κρήτην ἀποδιώκων τοὺς τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων..»

Ἀπὸ τῆς 25 Ἰαν. οἱ Κρῆτες διὰ ψηφισμάτων εἶχον κη-

ρύξει τὴν ἕνωσιν προσκαλέσαντες τὸν βασιλέα νὰ παραλάβῃ τὴν νῆσον ὡς μέρος ἀναπόσπαστον τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπήντα εἰς τὴν πρόσκλησιν.

Ἦλθεν ὅμως ἡ στιγμή, καθ' ἣν ὑπῆρχεν ἀνάγκη ἀναπόδραστος ὡς ἐκ τῆς ὁπωσδήποτε δημιουργηθείσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ὅπως ὁ βασιλεὺς ὁριστικῶς ἀκολουθήσῃ τὸ ἐθνικὸν ρεῦμα, διότι ἐφαίνετο πεισθεὶς πλέον ἐκ τῶν πραγμάτων ὅτι ἡ ὀπισθοχώρησις εἰς τὰ συνήθη εἰρηνοπολεμικὰ τεχνάσματα τῶν κακῶν συμβούλων του εἶχε κλεισθῇ· ὤφειλε πλέον νἀντιμετωπίσῃ σπουδαίως τὰς περιστάσεις. Κατὰ τὴν πεποίθησιν πολλῶν[1] ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐνεθάρρυνε τὸν βασιλέα εἰς τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ εἰς τὴν Κρήτην. Τὴν 1ην Φεβρ. ἀνεχώρει ἐκ Πειραιῶς ὑπὸ τὰς ἐνθουσιώδεις ζητωκραυγὰς σῶμα «τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης» ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ βασιλέως Τ. Βάσσου συνταγ. τοῦ πεζικοῦ κατὰ διαταγὴν τοῦ ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν (1 Φεβρ.) δημοσιευθεῖσαν καὶ εἰς τὴν «Ἐφημ. τῆς κυβερνήσεως»:[2]

«Τὰ ἐν Κρήτῃ διαπραχθέντα μέχρι τοῦδε ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχῆ νῆσον ἀληθῆ ἀναρχίαν, καθ' ἣν αἱ οἰκογένειαι τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἔμειναν ἐκτεθειμένα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ εἰς τὴν διαρπαγὴν τοῦ ὄχλου.— Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πλέον νἀνεχθῇ τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς ἣν περιήχθησαν οἱ ἐπὶ τῆς νήσου ὁμόφυλοι πληθυσμοί, μεθ' ὧν συνδέεται διὰ τῆς θρησκείας καὶ διὰ δεσμῶν ἱερῶν.—

---

[1] Τοῦτο ρητῶς ἐβεβαίωσαν ἡ «Ἐφημερὶς τῆς Φρακφούρτης» (ἐν μεταφράσει εἰς «Ἀκρόπολιν» 2 Μαΐου 97) καὶ ὁ παρισινὸς «Χρόνος» (εἰς «Ἀκρόπολιν» 24 Σεπτ. 97 ἐν μεταφράσει)· ἐπίσης ἡ βερολίνιος («Ἡμερησία ἐπιθεώρησις» ἐν μεταφράσει ἐν «Ἄστυ» 3 Ὀκτ. 97)— Τότε ἐκυκλοφόρησεν ἡ εἴδησις καὶ περὶ ἀποστολῆς τηλεγραφήματος τοῦ πρίγκιπος τῆς Οὐαλλίας πρὸς τον Γεώργιον «Faites vite». — [2] Τεῦχος Α'· ἀριθ. 20 τῆς 3 Φεβρ. 97.

Διά τοῦτο ἀπεφάσισε νἀποστείλῃ στρατόν, ὅπως καταλάβῃ τὴν νῆσον, ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν αὐτῇ· τοῦ στρατοῦ δὲ τούτου τὴν διοίκησιν ἐνεπιστεύθη εἰς ὑμᾶς.— Ἀποβιβαζόμενος μετὰ τοῦ ὑφ' ὑμᾶς στρατοῦ εἰς Κρήτην καὶ ἐν καταλλήλῳ μέρει θέλετε ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'. καταλάβει τὴν νῆσον ταύτην ΑΠΟΔΙΩΚΩΝ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ ΕΚ ΤΩΝ ΦΡΟΥΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΕΧΩΝ ΑΥΤΑ· πᾶσαν ἐνέργειαν ὑμῶν θέλετε στηρίζει εἰς τοὺς κειμένους ἑλληνικοὺς νόμους ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως καὶ ὑπ' εὐθύνην τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.— Ἅμα τῇ ἀποβιβάσει ὑμῶν θέλετε ἐκδώσει τὴν σχετικὴν προκήρυξιν περὶ τῆς κατοχῆς».

Ὁ Τ. Βάσσος ἀποβιβαζόμενος εἰς τὴν Κρήτην ἐδημοσίευσε προκήρυξιν περιέχουσαν καὶ τὴν ἀκόλουθον περικοπήν:

«Ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ΚΑΙ ΥΨΗΛΟΣ ΜΟΥ ΚΥΡΙΟΣ (!) ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην διὰ τῆς στρατιωτικῆς καταλήψεως τῆς νήσου.— Ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'. καταλαμβάνω τὴν νῆσον Κρήτην»

Τὸ σπουδαῖον τοῦτο διάβημα ἐπιδεικτικῶς ἀποδοθὲν εἰς βασιλικὴν πρωτοβουλίαν ὀρθῶς κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἡρμηνεύθη ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὰς μεταγενεστέρας βασιλικὰς δηλώσεις ὡς ἀπόφασις ἀμετάκλητος τοῦ βασιλέως νἀποσπασθῇ τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν ταυτίζων τὴν τύχην του πρὸς τὴν τοῦ ἑλλην. λαοῦ ἐφ' οἱαδήποτε θυσίᾳ.

§ 179.—«Γνωρίζω καλῶς τὴν δύναμίν μου... Κρατῶ τὴν εἰρήνην εἰς τὰς χεῖρας μου... Ἔχω σταθερὰν καὶ ἀμετάκλητον ἀπόφασιν... νὰ τραπῶ πρὸς τὰ σύνορα καὶ θὰ προχωρήσω εἰς τὴν Μακεδονίαν ἄγων 300,000 ἑλλήνων..»

(Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Α'. πρὸς πρέσβυν).

Τὴν γνώμην ταύτην ἐνίσχυσαν αἱ ἐκ τοῦ στρατιωτικοῦ

γραφείου τῶν ἀνακτόρων—ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἱδρυθέντος καὶ ἐργαζομένου τότε πυρετωδῶς—ἐξερχόμεναι καὶ ἐπιτηδείως διασπειρόμεναι κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις διαδόσεις, ὧν τινες ὑπὸ τύπον τακτικῶν βασιλικῶν δηλώσεων ἢ ὁμιλιῶν τοῦ βασιλέως μετὰ πρέσβεων ἀνεκοινοῦντο ἡμιεπισήμως εἰς τὰς ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας, αἵτινες ὁμοιομόρφως τὰς ἐδημοσίευον χωρὶς νὰ γείνη διάψευσίς τις περὶ αὐτῶν εἴτε ἐκ τῆς αὐλῆς εἴτε ἐν τῇ βουλῇ ὑπὸ τῶν συμβούλων του.

Αἱ ἐφημερίδες τῆς 7 Φεβρ. 1897 ἐδημοσίευσαν τὰς ἀκολούθους βαρυσημάντους δηλώσεις τοῦ βασιλέως :

«*Πρεσβευτής τις* ἀποχαιρετῶν τὴν Α. Μ. *τὸν βασιλέα* ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει του παρέστησε, φαίνεται, τὸ παράτολμον τοῦ ἐγχειρήματος τῆς Κρήτης.—Ἡ Α. Μεγαλειότης εἶπε τὰ ἑξῆς ἀξιομνημόνευτα, ὡς λέγεται.— Ἐπὶ τριάκοντα πέντε ἔτη βασιλεύων ἐν Ἑλλάδι ἀπέδειξα εἰς πάντας ὅτι δὲν παρασύρομαι ἐκ στιγμιαίων συγκινήσεων οὔτε ὑπείκω εἰς τὰς ἑκάστοτε ἐξεγέρσεις τοῦ δημοσίου φρονήματος καὶ τούτου ἕνεκα ἐγενόμην πολλάκις ἀντιδημοτικός. Ἐπὶ τριάκοντα πέντε ἔτη ἐπίστευσα καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ τὸ ποτήριον ὑπερεξεχείλισε. Σήμερον *ἡ θέλησις τοῦ ἔθνους* ἐξεδηλώθη διὰ τρόπου ἀπεριφράστου. Τὰ παθήματα τῆς Κρήτης καὶ ἡ ἀποτυχία τῶν μέτρων τῆς Εὐρώπης εἶναι προφανῆ. Ἐὰν καὶ πάλιν ἡ Εὐρώπη προτάσσουσα τὸ ἴδιον συμφέρον, *τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν*, δειχθῇ ἐγωϊστικὴ καὶ ἄδικος *πιέζουσα τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἑλλάδος ἐν Κρήτῃ*, **ἐγὼ δὲν θὰ ὑπομείνω ὡς μέχρι τοῦδε τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς. — Γνωρίζω καλῶς τὴν δύναμίν μου** *καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Εὐρώπης.* **Σήμερον κρατῶ τὴν εἰρήνην εἰς τὰς χεῖράς μου** *καὶ τῆς δυνάμεώς μου ταύτης* **ἔχω σταθερὰν καὶ ἀμετάκλητον ἀπόφασιν** *νὰ*

κάμω χρῆσιν. Ἐὰν μὲ ἀποκλείσητε ἐν Κρήτῃ, **θὰ τραπῶ πρὸς τὰ σύνορα καὶ θὰ προχωρήσω εἰς τὴν Μακεδονίαν ἄγων τριακοσίας χιλιάδας Ἑλλήνων.** *Τότε θὰ ἴδωμεν, τί θὰ γείνῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία καὶ ἡ σύμπραξις πρὸς καταπίεσιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης».*

§ **180.—«Ἀπεφάσισα νὰ προσαρτήσω ἐγὼ τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἑλλάδα... ἡ δὲ ἀπόφασίς μου εἶναι ἀμετάκλητος καὶ δὲν ἐννοῶ οὔτε κατὰ κεραίαν νὰ ὑποχωρήσω.**

(Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Α' πρὸς διπλωμάτην).

Αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες τῆς 9 Φεβρ. διεσάλπιζον εἰς τὸ πανελλήνιον: «Παρὰ φίλου δυναμένου ἀσφαλῶς νὰ γνωρίζῃ ἐμάθομεν ὅτι.....» ἢ «πληροφορούμεθα ἐκ θετικῆς πηγῆς ὅτι ἡ Α. Μ. ὁ βασιλεὺς ὁμιλῶν χθὲς πρός τινα τῶν ἐνταῦθα διπλωματῶν εἶπεν αὐτῷ τὰ ἑξῆς»:

«Ἐπὶ τόσα ἔτη τώρα ἐπεσκεπτόμην τακτικὰ τὰς Εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς καὶ προσεπάθουν πάσῃ δυνάμει νὰ κατορθώσω τι παρ' αὐταῖς τὸ ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὰς δικαίας βλέψεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπὶ τόσα ἔτη ἀνέμενον ὑπομονητικῶς τὰς ἀποφάσεις τῆς Εὐρώπης ἔστω καὶ μὲ θυσίαν τῆς δημοτικότητός μου, *διότι δὲν ἤθελον νὰ ταράξω τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην καὶ διότι ἤλπιζον ὅτι τὸ ἀναμενόμενον ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο εὐνοϊκὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα.*— Ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 12 Μαΐου παρῆλθον ὀκτὼ καὶ πλέον μῆνες, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ὁποίων ἡ δῆθεν ἀποτελεσματικὴ τῶν Μ. Δυνάμεων ἐπέμβασις κατέληξεν εἰς οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφαρμογῆς συστήματος χωροφυλακῆς, ὅπερ εἶναι Μω-

σαϊκὸν ἐθνικοτήτων, ἀποτελοῦν τερατούργημα μεταρρυθμίσεως καὶ τὸ ὁποῖον οὐδὲν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ, ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ Μωαμεθανοὶ μὴ ἀνεχθέντες τοῦτο ἤρξαντο πρῶτοι τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ κατέληξαν εἰς τὴν ἐξέγερσιν ὁλοκλήρου τῆς νήσου.— Ἀλλ' ἡ ὑπομονὴ ἔχει ὅρια καὶ ἡ ἐμὴ ὑπομονὴ ἐξηντλήθη. *Οὐδὲν πλέον ζητῶ παρὰ τῆς Εὐρώπης οὐδὲ ἀνεξαρτησίαν τῆς Κρήτης οὐδὲ ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἑπομένως* **ἀπεφάσισα νὰ προσαρτήσω ἐγὼ τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἑλλάδα,** τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν ἐθνικαὶ παραδόσεις, γλῶσσα, θρησκεία καὶ αἰσθήματα ἀρρήκτως συνδέουσι πρὸς τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον. **Ἡ δὲ ἀπόφασίς μου αὕτη εἶναι ἀμετάκλητος καὶ δὲν ἐννοῶ οὔτε κατὰ κεραίαν νὰ ὑποχωρήσω.**

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔχει διαταγὴν ἀμετάτρεπτον *νὰ καταλάβῃ καὶ διοικήσῃ τὴν νῆσον ἐπ' ὀνόματί μου.*

Ἐὰν ἡ Ἀγγλία κατέλαβεν ἄνευ ἐλαχίστου δικαιώματος τὴν Κύπρον, ἐὰν ἡ Γερμανία κατέλαβε τὸ Σλέσβιχ-Ὀλστάϊν, ἐὰν ἡ Αὐστρία κατέλαβε τὴν Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην, ἐνῷ οὐδ' ὁ παραμικρὸς μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχε δεσμός, πόσον μᾶλλον δικαιοῦται ἡ Ἑλλὰς νὰ σπεύσῃ καὶ καταλάβῃ τὴν Κρήτην, ἥτις ἀνήκει ὁλοψύχως αὐτῇ. Τὴν Κρήτην, δι' ἣν τόσα ἐθυσίασε καὶ θυσιάζει πρὸς προστασίαν τῶν χιλιάδων κατοίκων αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι φεύγοντες τὴν βάνδαλον ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων προσέρχονται εἰς τὸ ἐλεύθερον ἔδαφος τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.— Τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν δικαίως διαρκῶς ἐπαναστατοῦσαν εἶνε ὑπόχρεως ἡ Ἑλλὰς νὰ περιθάλπῃ καὶ νὰ ἐξαντλῇ τοιουτοτρόπως ὅλους τοὺς χρηματικοὺς αὐτῆς πόρους, ἥτις ἐξάντλησις εἶνε ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς σημερινῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς θέσεως.— *Πιθανῶς* ἡ τοιαύτη **άμε-**

τάτρεπτος ἀπόφασίς μου *νὰ δυσαρεστήσῃ τὰς μεγάλας Δυνάμεις καὶ ἴσως προβῶσιν αὗται εἰς καταθλιπτικὰ ἐναντίον μέτρα.* Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶμαι βέβαιος ὅτι *θὰ ἔχω ὑπὲρ ἐμοῦ ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν γένος καὶ τοῦτο μοὶ εἶναι* **ὁ μόνος ἀπαιτούμενος μοχλός.** *Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην·* σήμερον δὲ ἀκριβῶς ἔδωκα αὐστηροτάτας διαταγὰς πρὸς τοῦτο εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς καταλήψεως. Μετ' οὐ πολὺ δὲ θέλει διοργανωθῇ καὶ ἡ ἐπ' ὀνόματί μου *διοίκησις τῆς νήσου.* Ταῦτα πάντα, κύριε, *δύνασθε νὰνακοινώσητε εἰς τοὺς συναδέλφους ὑμῶν».*

§ 181.—Μισέλληνες καὶ φιλέλληνες.

Οἱ κανονοβολισμοὶ τῶν ἡνωμένων στολων κατὰ τῶν σφαζομένων ἐν τῷ Ἀκρωτηρίῳ Κρητῶν καὶ ὑπὸ ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ κατὰ τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων ἐν Ἱεραπέτρᾳ, ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν κρητικῶν παραλίων, ἡ καταβύθισις ἱστιοφόρου ὑπὸ αὐστριακοῦ πολεμικοῦ πλοίου, αἱ μισελληνικαὶ καὶ ψευδεῖς τοῦ Κούρζων ἐν τῇ ἀγγλικῇ βουλῇ δηλώσεις, ὁ ἄγριος μισελληνισμὸς τοῦ Βίσμαρκ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γερμανῶν,[1] ὄπισθεν τῶν ὁποίων ἐκρύπτετο ὁ Τσάρος καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ὁ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην συνε-

[1] Οὗτος φαίνεται ἔχων πρὸ ἐτῶν πολλοὺς λόγους οἰκογενειακοὺς προσωπικῆς ἐχθρότητος καὶ ἄλλους ἕνεκα δανογερμανικῶν ζητημάτων (Ἀνταπόκρισις ἐκ Βερολίνου εἰς «Σκρὶπ» 24 Ἰουλ. 97.—Ἐξ Ἀθηνῶν ἀνταπόκρισις εἰς τὴν «Ἡμερησίαν Ἐπιθεώρησιν» τοῦ Βερολίνου ἐν μεταφράσει εἰς «Ἐμπρὸς» 25 Σεπτ. 97)· πάντες δὲ οὗτοι σὺν τῇ ὀργῇ τῶν γερμανῶν πιστωτῶν ἐπὶ τῇ περικοπῇ τοῦ τοκομεριδίου συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον εἰς τὸ νὰναλάβῃ ἡ γερμανικὴ κυβέρνησις τὴν πρωτοβουλίαν πάσης κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ προτάσεως προασπίζουσα καὶ τὸν Τσάρον, ὅστις ἕνεκα τῆς ὀρθοδοξίας ἐκρύπτετο ὑπὸ τὸν Κάϊζερ.

χῶς ἀτενίζων ἦσαν γεγονότα, ἅτινα καιρίως ἐτραυμάτιζον τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν· ἀλλ' ἡ ἔνθερμος συνηγορία τοῦ Γλάδστονος διὰ τῆς ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Οὐεστμίνστερ καὶ ἄλλων δημοσιευμάτων,[1] αἱ ζωηραὶ ἀγορεύσεις τῶν Ἄρκουρτ, Δίλλων καὶ τῶν ἄλλων ἐν Ἀγγλίᾳ φιλελλήνων, ὧν ἑκατοντὰς καὶ τηλεγράφημα ἀπηύθυνε πρὸς τὸν βασιλέα[2], τὰ φλογερὰ κατὰ τῶν τούρκων ἄρθρα τοῦ Κλεμανσῶ, τοῦ Ροσφώρ, καὶ ἄλλων ἐν Γαλλίᾳ, ὁ ἀκραιφνὴς φιλελληνισμὸς καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν[3] ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ Γαριβάλδη, τοῦ Κυπριάνη, τοῦ Καβαλότη καὶ τόσων ἄλλων, αἱ παντοῖαι ἐκδηλώσεις ἐρχόμεναι ἐκ τῶν ἁπανταχοῦ ἑλληνικῶν καὶ φιλελληνικῶν κέντρων τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐξ αὐτῆς ἔτι τῆς γερουσίας τῶν Ἡνωμένων πολιτειῶν[4] ηὔξανον τὸν ἐνθουσιασμόν, οὐκ ὀλίγοι δὲ γενναῖοι πολεμισταὶ ἰδίως Ἰταλοὶ ἀφικνοῦντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα συμπολεμήσωσιν εἰς ἀγῶνα τῶν μικρῶν κατὰ τῶν μεγάλων, τοῦ δικαίου κατὰ τῆς ἀδικίας. Ἐν τέλει μετὰ τὸν Α. Κυπριάνην προηγγέλλετο καὶ ἡ ἄφιξις τοῦ στρατηγοῦ Γαριβάλδη μετὰ πολυπληθοῦς σώματος.

§ 182.—Ἀνθοδέσμη καὶ ἄλλων πολεμικῶν θουρίων τοῦ βασιλέως.

Ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο συνεσώρευσε τὸν πολεμικὸν ἠλεκτρισμὸν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀτμοσφαίρᾳ ἐκτὸς τῆς ἐπιμονῆς τοῦ βασιλέως εἰς τὰς πολεμικὰς ἐκδηλώσεις του, ὡσεὶ ἐπεθύμει νὰ μὴ

---

[1] Τὴν 27 Ἰαν. ὁ Γλάδστων ἐδημοσίευεν, ὅτι «ἡ Ἑλλὰς δὲν πρέπει νὰ ζητήσῃ συμβουλάς, ἀλλὰ νὰ προστατεύσῃ μόνη ὁμοφύλους κινδυνεύοντας».— [2] Σπηλιωτοπούλου σ. 288.— [3] Πρακτ. βουλῆς 7 Φεβρ. 4 Μαρτ. 1897.— [4] Πρακτ. βουλ. 2 Ἀπρ. 97.

μείνῃ καὶ εἰς ὁ διστάζων ὅτι **ἀμετακλήτως ἀπεφάσισεν** ὅπως ὁδηγήσῃ τὸν ἑλλην. λαὸν εἰς τὰ πεδία τοῦ ἀγῶνος προτιμῶν νὰ φονευθῇ ἢ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἀθήνας ἡττημένος.

Μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰς ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐφημερίσι δηλώσεις του διετυμπάνιζε δι' ὅλων τῶν δυνατῶν τῆς δημοσιότητος μέσων τὴν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασίν του πρὸς διεκδίκησιν τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ πάσης θυσίας. Ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ἀνθοδέσμης τῶν πολεμικῶν τούτων ἐγερτηρίων τοῦ Γεωργίου παρατίθεμεν ἐνταῦθα.

«Ἡ Εὐρώπη ὀφείλει νὰ ἐννοήσῃ—εἶπεν εἰς τὸν ἀνταποκριτὴν τοῦ *ἀγγλικοῦ* «**Ἡμερησίου Χρονογράφου**»—ὅτι ἡ Ἑλλὰς *δὲν δύναται καὶ* **δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ** εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστώς... Ἐὰν τὰ ξένα πλοῖα ἀποκλείσωσι τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, *διαταγαὶ θὰ δοθῶσι νὰ καταληφθῇ τουρκικὸν ἔδαφος εἰς Ἤπειρον*».

«Ἡ κυβέρνησίς μου—εἶπεν ὁ Γεώργιος πρὸς τὸν ἀνταποκριτὴν τῆς *παρισινῆς* «**Ἡμέρας**»—ἐνεργεῖ συμφώνως πρὸς τὴν λαϊκὴν θέλησιν. *Δὲν θὰ ὑποχωρήσωμεν καθόλου.* **Θὰ πολεμήσωμεν μὲ τὴν Τουρκίαν**».

«Μᾶς μέμφονται—ἔλεγεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν Φ. Μπουγιὼν ἀνταποκριτὴν τῆς *παρισινῆς* «**Ἐφημερίδος**»[1]—ὅτι θέλομεν νὰ διαταράξωμεν τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην. Ἀλλὰ δὲν ὑπέστημεν ἀρκετά; Ἠμποροῦμεν νὰ μένωμεν ἀπαθεῖς ἀπέναντι τῶν σφαγῶν τῶν συμπατριωτῶν μας; Πρέπει νὰ στεκώμεθα νὰ μᾶς σφάζουν ὅπως τοὺς Ἀρμενίους, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ ἔχουν ὑπὲρ ἑαυτῶν ὅλας τὰς συμπαθείας τῆς Εὐρώπης καὶ ὅλας τὰς διακοινώσεις καὶ ὅμως σφάζονται;... *Δισταγμοὶ δὲν ἐπιτρέπονται πλέον*. Δὲν θέλομεν νἀκούσωμεν ἐκ νέου

---

[1] Ὁλόκληρον τὴν συνέντευξιν εἰς «Ἄστυ» 22 Φεβρ. 1897.

κραυγὰς ἀδελφῶν μας, τοὺς ὁποίους ἡ Εὐρώπη ἀφίνει νὰ σφάζωνται... *Ἡ ἀξιοπρέπειά μας* ὡς λαοῦ δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν. *Λοιπὸν σᾶς λέγω ὅτι πρέπει νὰ ληφθῇ* καὶ **θὰ ληφθῇ**».

«Ἐγὼ *ἔχω λάβει*—ἔλεγεν εἰς τὸν ἀνταποκριτὴν μιᾶς τῶν μᾶλλον διαδεδομένων ἐφημερίδων τῆς Εὐρώπης[1]—*πλέον τὴν* **ἀμετάτρεπτον ἀπόφασίν μου,** *ἀπὸ τῆς ὁποίας οὐδὲ κατὰ κεραίαν θὰ παρεκκλίνω ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν ἐπιφυλάσσηται εἰς τὴν ἀναξιοπαθοῦσαν χώραν μου*».

Εἰς τὰ πολεμικὰ ταῦτα θούρια παραλείπομεν οὐκ ὀλίγα ἄλλα ἀναμφισβήτητα, ἐπίσης δὲ καὶ ἐκεῖνα, ἅτινα ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ διεψεύσθησαν.

§ 183.—Ἡ Εὐρώπη—κατὰ τὸν βασιλέα—ἀνησύχει, διότι ἡ Ἑλλὰς ἀπεδείχθη στοιχεῖον δυνάμεως καὶ ζωῆς.

Ἡ «**Ἐφημερὶς** *τῆς* **Φραγκφούρτης**» ἐδημοσίευσε *τηλεγράφημα* **τοῦ Γεωργίου** *πρὸς τὸν πατέρα του* ἔχων ὡς ἀκολούθως: «Θὰ ἐπιδιώξω τὸν σκοπόν μου *διὰ παντὸς μέσου καὶ δὲν θὰ ἡσυχάσω πρὶν ἢ ἐπιτύχω* **τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης** *μετὰ τῆς Ἑλλάδος*».

Εἰς βουλευτὴν ἕλληνα, οὗτινος καὶ τὸ ὄνομα ἐγνώσθη κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ Κρήτης, εἶπε[2] μεταξὺ ἄλλων καὶ τἀκόλουθα ἄξια μεγίστης μελέτης πρὸς ἐκτίμησιν τῶν συμβάντων. «Δὲν ἀνησυχεῖ τόσον ἡ Εὐρώπη διὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅσον *διότι ἀπεδείχθη ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι* ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ **στοιχεῖον**

---

[1] Ἐν μεταφράσει εἰς «Ἄστυ» 3 Ἀπριλ. 97. = [2] Ὅρα «Ἄστυ» 28 Φεβρ. 1897.

δυνάμεως καὶ ζωῆς. Ὁ μικρὸς στόλος μας, χάρις εἰς τὴν ἀπιστεύτως ταχεῖαν κινητοποίησίν του καὶ τὴν μοναδικὴν πεῖραν καὶ ἀνδρείαν τῶν πληρωμάτων του ἀπέβη *τὸ κάρφος τῶν ὀφθαλμῶν των*. Διὰ τοῦτο συνέστησα εἰς τὴν κυβέρνησίν μου τὴν ἐκ τῶν κρητικῶν ὑδάτων ἀνάκλησίν του. Τίς οἶδεν!... Δὲν ἦτο ἀπίθανον νὰ ζητήσωσι παρ' αὐτοῦ καμμίαν ἀφορμὴν διὰ νὰ τὸν ἀνατινάξωσιν εἰς τὸν ἀέρα...»

Ὁ βασιλεὺς κάλλιον παντὸς ἄλλου ἐγίνωσκε τοῦτο (§ 67. 70. 86. 90. 94. 100. 105), διότι ὅ,τι κατὰ θάλασσαν παρεσκευάσθη ἐγένετο ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς τοῦ λαοῦ καὶ *κατὰ λᾶθος καὶ παρακοὴν* πρὸς «τὰς φιλικὰς» τῶν Δυνάμεων καὶ ἰδίως τῆς Ἀγγλίας συμβουλάς.

§ 184.—Τίς ὁ κηρύξας τὸν πόλεμον;

Δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ σχολιάσωμεν τὰς βασιλικὰς ταύτας δηλώσεις. Ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρξάν τινες βασιζόμενοι εἴτε ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος εἴτε ἐπὶ τοῦ προγράμματος τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Γεωργίου, οἵτινες ἐθεώρησαν τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας ὡς ἐπανάληψιν τεχνασμάτων πρὸς καταπραΰνσιν τῆς ἐξηρεθισμένης κοινῆς γνώμης. Ἴσως ὑπῆρξαν ἄλλοι ἐξηγήσαντες τὴν στάσιν ταύτην τοῦ βασιλέως ὡς ὑποκίνησιν ξενικήν· ἀλλ' ἡμεῖς μὴ ἀποκρούοντες ὅτι ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς ἐνθάρρυνσίν τινα παρὰ ξένης οἱασδήποτε Δυνάμεως—τὸ βεβαιότερον τῆς Ἀγγλίας—ἥτις πιθανῶς εἶχεν ὀπισθοβουλίαν διὰ τὴν δημιουργίαν ἀνωμάλου καταστάσεως πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τοῦ αἰγυπτιακοῦ ζητήματος ἢ ὅπως διευκολυνθῇ ἡ ὑπ' αὐτῆς κατοχὴ τῆς Κρήτης παραδεχόμεθα, ὅτι μετὰ ξενικῆς ἐνθαρρύνσεως ἢ ἄνευ αὐτῆς ὁ Γεώργιος ἐφαίνετο σπουδαίως ἀποφασίσας νὰ ἐξαρθῇ εἰς τὸ ὕψος τοῦ *βα-*

σιλέως τῶν **Ἑλλήνων.** Τοιαύτην δὲ βεβαίως ἔννοιαν ἀπέδωκεν ὁ πολὺς λαὸς καὶ οἱ φιλέλληνες καὶ διὰ τοῦτο συλλαλητήρια ἐπὶ συλλαλητηρίων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ γινόμενα ἐπεδοκίμαζον τὴν βασιλικὴν ταύτην πορείαν,[1] *καθόσον εἰς τὰς δηλώσεις τοῦ Θ. Δηλιγιάννη γνωστοῦ ἐκ τοῦ παρελθόντος πολιτικοῦ του βίου*, ὡς πράττοντος τὰ ἐναντία τῶν ὅσων ἐπηγγέλλετο, **οὐδεὶς εἶχε δώσῃ σημασίαν,** ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς *πρώτην ταύτην φορὰν* ἐξεδήλου ἐπισήμως καὶ *πανηγυρικῶς* τὴν *ἀμετάτρεπτον* καὶ *ἀμετάκλητον* ἀπόφασίν του *νὰ μὴ ἀκούσῃ πλέον τὴν φωνὴν τῶν Δυνάμεων ὡς μέχρι τοῦδε*—εἰλικρινεστάτη μέν, σοβαρωτάτη δ' ἐξομολόγησις πρὸς ἐξήγησιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν ἀπὸ τοῦ 1864 μέχρι τοῦδε συμβάντων—*ἀλλὰ τὴν φωνὴν τοῦ ἔθνους*. Πρώτην φορὰν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ του ὕψους εἶπεν, ὅτι ἀπεφάσισε *νὰ προσαρτήσῃ* **αὐτὸς** *τὴν Κρήτην εἰς τὴν Ἑλλάδα*, διότι, ἐὰν ἀποκλεισθῇ ἡ Κρήτη, θὰ τραπῇ ὁ βασιλεὺς πρὸς τὰ σύνορα καὶ θὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Μακεδονίαν ἄγων 300,000 ἑλλήνων. Τίς ἠδύνατό ποτε νὰ φαντασθῇ ὅτι ὁ βασιλεὺς *κηρύξας ἤδη τὸν πόλεμον* κατὰ τῆς Τουρκίας διὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην ἐντεταλμένου «*νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ἀποδιώκων τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων*» (§ 178), τοιαῦτα δὲ καὶ τηλικαῦτα σαλπίζων πρὸς τοὺς ἕλληνας καὶ φιλέλληνας δὲν ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν ; Ἀλλὰ καὶ τίς παραδεχόμενος, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν ἑλλήνων ἐσπουδαιολόγει τοιαῦτα λέγων, ἠδύνατο νὰ μὴ συγκινηθῇ καὶ νὰ μὴ σπεύσῃ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν βασιλέα καὶ τὴν κυβέρνησιν, εἰς ἣν αὐτὸς εἶχεν ἐμπιστοσύνην ;

---

[1] Ἐν Καρδίτσῃ, Γυθείῳ, Σπάρτῃ, Σύρῳ (Πρακτ. βουλ. 3 Φεβρ.), ἐν Κέᾳ, Καλάμαις, Ἄστρει (4 Φεβρ.), Κεφαλληνίᾳ, Βονίτσῃ καὶ Σκοπέλῳ (8 Φεβρ.), Καρδίτσῃ, Ζακύνθῳ, Σπάρτῃ, Ξηροχωρίῳ, Βώλῳ κλπ. (3 Μαρτ.).

Ἰδοὺ τίς ἐκήρυξε τὸν πόλεμον! Πάντα τὰ λοιπὰ εἶναι δικαιολογίαι γελοῖαι. Οἱ ἐν τῇ βουλῇ προασπίζοντες τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰλικρινῶς διηρμήνευον, «ὡς καὶ ἄλλοτε ἔπραξαν χωρὶς νὰ προκληθῇ πόλεμος», τὸ ἐθνικὸν φρόνημα· ὁ λαὸς ἔσπευσε νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο λοιπὸν ἔπταισεν; Ἂν τὸ καθῆκον αὐτοῦ ἐκτελῶν κατακρίνεται, ὁπόσα θὰ ἤκουεν ἐν ἀπαθείᾳ μένων!

§ 185.—Ἀπεριόριστος ἐμπιστοσύνη τοῦ βασιλέως εἰς τὸν ρυμουλκούμενον Θ. Π. Δηλιγιάννην.

Ὁ λαὸς δὲν ἔδωκε σημασίαν εἰς τὸ ρυμούλκημα τῆς κυβερνήσεως, διότι ἐκ τῶν προτέρων γνωστὸν ἦτο ὅτι ταύτης ἡγεῖτο ὁ κατ' ἐξοχὴν θιασώτης τῆς πολιτικῆς τῆς ρυμουλκήσεως. Πρὸς αὐτὴν ἠρνήθη ἐμπιστοσύνην καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις κατὰ τὰς ψηφοφορίας τῆς 11 καὶ 17 Φεβρ. 97, ἴσως καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν τῆς κυβερνητικῆς πτέρυγος μετὰ δυσθυμίας ἐψηφοφόρουν ὑπὲρ τοῦ ἀρχηγοῦ των· ἀλλ' *ὁ βασιλεὺς ἐπέμενεν ἐπιδεικνύων τὴν πρὸς τὴν κυβέρνησιν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην* του καὶ ὅτε ἀκόμη εἴκοσι βουλευταὶ τῆς κυβερνητικῆς πτέρυγος ἐδήλωσαν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσιν *οἱανδήποτε* κυβέρνησιν τῆς ἐκλογῆς του (14 Φεβρ.) καὶ ὅτε 36 βουλευταὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν ἐποχῇ βουλευτικῆς ἀπραξίας προέβησαν (15 Φεβρ.) εἰς τὸ καθ' ἡμᾶς οὐχὶ ἀξιέπαινον[1] διάβημα τῆς δι' *ἀναφορᾶς*[2] πρὸς

---

[1] Διαφωνήσαντες ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦτον τῆς δηλώσεως ἀπεχωρήσαμεν ἐκ τῆς συσκέψεως τῶν ἀντιπολιτευομένων βουλευτῶν καὶ τὴν ἀναφορὰν δὲν ὑπεγράψαμεν. = [2] Σπηλιωτοπούλου σ. 280.

τὸν βασιλέα δηλώσεως ὅτι αἴρουσι τὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἕως τότε χορηγηθεῖσαν ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων βοήθειαν. Ἐὰν ὁ βασιλεὺς προέβαινεν εἰς σχηματισμὸν κυβερνήσεως οἱασδήποτε ἄλλης κατὰ τὰ μέσα Φεβρουαρίου 1897, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἤθελεν αὕτη τύχει καὶ τῆς ἐνθέρμου βουλευτικῆς ἐμπιστοσύνης· ἀλλὰ τὸ στέμμα εἰς μόνον τὸν Θ. Δηλιγιάννην εἶχεν ἐμπιστοσύνην ἀπεριόριστον, διότι ἴσως *μόνος αὐτὸς* ἐξ ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ ἐπιτυχῶς τὸ μεγαλουργὸν σχέδιον τοῦ στρατιωτικοῦ γραφείου τῶν ἀνακτόρων **«πρὸς ἐντοπισμὸν τῆς πυρκαϊᾶς»**.

Ὁ βασιλεὺς λοιπὸν εἶχεν ἀναλάβει σύμπασαν τὴν πρωτοβουλίαν καὶ μόνος αὐτὸς εἶναι ὁ δοὺς τὸ σύνθημα περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ πολέμου, ὅστις ἐφαίνετο ἐπικείμενος καὶ πᾶς πολίτης εὐλόγως ἐπίστευεν ἢ ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶχε διπλωματικὴν ὑποστήριξιν ἢ ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει νἀνάψῃ τὸν δαυλὸν φυλετικοῦ πολέμου. Βεβαίως εἰς τὴν βασιλικὴν ἀπόφασιν ἐπέδρασεν ἡ θέλησις τοῦ ἔθνους καὶ οὐκ ὀλίγον τὰ κηρύγματα τῆς «ἐθνικῆς ἑταιρείας»· ἀλλ' ἐὰν ὁ βασιλεὺς δὲν ἠσπάζετο τὸ πρόγραμμα τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς, ἠδύνατο διὰ διαγγέλματος ἐγκαίρως νὰ θέσῃ ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τὸ ζήτημα μεταξὺ τῆς ὑπακοῆς εἰς τὰ κελεύσματα τῶν Δυνάμεων ἢ τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς δυναστείας του.

§ 186.—Ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς.

Ὁ βασιλεὺς ὅμως διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθει νὰ μεταδώσῃ τὴν πεποίθησιν ὅτι παρεσκευάζετο σπουδαίως νἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Καὶ εἰς ἐπιτροπὴν πολυπληθεστάτου συλλαλητηρίου εἶπε (9 Φεβρ.): «Χαί-

ρων διὰ τὰ ἐκδηλούμενα αἰσθήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ **θὰ ἐμμείνω** *εἰς τὴν διαχαραχθεῖσαν ὁδὸν* ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, **ὑπὲρ οὗ εἶναι ἐκπεφρασμένη ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη».** *Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀνακτορικοῦ ἐξώστου* πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς αὐθημερὸν τἀκόλουθα: «Ἐκπληροῦτε ὄντως *ἀληθινὴν* ἐντολὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, *ἣν σαφῶς γνωρίζω* καὶ σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν πρός με αἰσθημάτων σας. Ὁ ὕψιστος ἂς σκέπῃ τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα καὶ ἂς κρατύνῃ τὰς **κοινὰς προσπαθείας διὰ τὸ ἔθνος».** Ἀπέχομεν νὰ ὑπομνήσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὰς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς βουλῆς δηλιγιαννικὰς δηλώσεις, δι' ὧν ἐδηλοῦτο ὅτι καὶ ἡ κυβέρνησις εἰργάζετο συμφώνως μὲ τὸ βασιλικὸν πρόγραμμα· ὁ λαὸς μόνον πρὸς ἓν σημεῖον εἶχε στρέψει τὰ βλέμματά του: **πρὸς τὸ στρατιωτικὸν γραφεῖον τῶν ἀνακτόρων!** Οἱονεὶ ἀπαντῶν εἰς τὴν βασιλικὴν πρόσκλησιν προσήρχετο περιχαρὴς ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ βασιλέως του, ἵνα δηλώσῃ τὴν προθυμίαν του καὶ ὅτι ἦτο ἕτοιμος εἰς πᾶσαν θυσίαν χρήματος καὶ αἵματος καθ' ἣν στιγμὴν θὰ ἐδίδετο τὸ σύνθημα *τῶν ἔργων*, ἀλλὰ σύνθημα σπουδαῖον· ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἔφεδροι καὶ φιλέλληνες ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων μερῶν προσήρχοντο ὑπὸ τὴν κυανόλευκον σημαίαν μας.

Δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν μήτε τὰ ἐν Κρήτῃ συμβάντα, μήτε κἂν τὰς λεπτομερείας τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, τοῦτο μέν, διότι δὲν διηυκρινήθησαν ἔτι πολλὰ τῶν γεγονότων καὶ ἐξ ἐπισήμων ἐκθέσεων, τοῦτο δὲ διότι δὲν ἐδημοσιεύθη ἔτι ἡ Λευκὴ βίβλος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.[1] Θέλομεν

[1] Ἡ δημοσιευθεῖσα ἄρχεται ἀπὸ 15|27 Ἀπρ. 1897 καὶ λήγει τῇ 6|18 Σεπτ. 1897.

περιορισθῇ εἰς ἐλάχιστα, ἀλλ' ἐπαρκῆ καθ' ἡμᾶς εἰς συμπλήρωσιν ἀποδείξεως τῆς γνώμης, ἣν ὑποστηρίζομεν.

§ 187.—Τὸ σχέδιον τῆς κρητικῆς ἡγεμονίας ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον καὶ οἱ ὄψιμοι Θίερσοι.

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ βλέποντες ὅτι τὰ συμβαίνοντα ἐν Ἑλλάδι τὴν φορὰν ταύτην ὡς ἐκ τῶν βασιλικῶν δηλώσεων *διέφερον τῶν τοῦ παρελθόντος* καὶ ὅτι ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἐπέλθῃ ὠφέλειά τις ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους διενοήθησαν νὰ ἐξουδετερώσωσι τὰς ἐκ τῆς κρητικῆς κατοχῆς καλὰς ἐντυπώσεις διὰ τοῦ σατανικοῦ σχεδίου τῆς ἡγεμονίας τῆς Κρήτης *ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον*· διεθρυλήθη μάλιστα καὶ σχέδιον περὶ ἱδρύσεως δευτέρου *βασιλείου τοῦ Ἀρχιπελάγους* πάντοτε ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον ὡς ἄλλοτε ὑπὸ τὸν Ἀλφρέδον (§ 52). Ἀλλὰ τὸ περὶ κρητικῆς ἡγεμονίας σχέδιον ἤρξατο ἐνθέρμως καλλιεργούμενον ὑπὸ τῶν αὐλικῶν· ἀπὸ τῆς πρώτης ὅμως στιγμῆς ἰσχυρῶς ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἥτις *ὁρμεμφύτως* ἀντελήφθη ἐκ τοῦ αἰσθήματος τῆς αὐτοσυντηρήσεως τὸν κίνδυνον τῆς κατατμήσεως, ὃν διέτρεχεν ὁ Ἑλληνισμός. Δὲν γνωρίζομεν πῶς ὁ λαὸς θὰ ἐσκέπτετο, ἐὰν ἐφαντάζετο ὅτι ἡ ἀντίστασίς του ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ πόλεμον *εἰκονικόν*· ἀλλ' ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν βασιλικῶν δηλώσεων *περὶ ἐθνικοῦ* ἢ *τοὐλάχιστον περὶ ἀληθοῦς* πολέμου ἐδικαιοῦτο νὰ θεωρῇ βεβαίαν τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης ἢ τὸ πολὺ ἐνδεχομένην ἧτταν *ἔντιμον*. Ἡ πρότασις ἦτο ὁμολογουμένως λίαν ἐπικίνδυνος, διότι, ἐν ᾧ ἠδύνατο νὰ κολακεύσῃ τοὺς Κρῆτας καὶ νὰ μὴ εὕρῃ ἀντίθετον τὸ στέμμα ἕνεκα τῆς ἐλπίδος τῆς καλῆς ἀποκαταστάσεως ἑνὸς τῶν πριγκίπων, ἐν τῷ μέλλοντι δὲ διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου καὶ τῶν ἄλλων, εὐκόλως ἠδύ-

νατο νὰ παραπλανήσῃ τοὺς ἁπλοϊκοὺς ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη ἦτο *ἡ μόνη* ἄγουσα εἰς τὴν ταχυτέραν ἕνωσιν![1]

Δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι *οἱ ἐκ τῶν ὑστέρων* καὶ ἀπειροπληθεῖς ὄψιμοι Θίερσοι κατακρίνουσιν ὡς ἄφρονας τοὺς ἀποκρούσαντας τὴν πρότασιν περὶ ἡγεμονίας—τὸ μὲν διότι ἀγνοοῦσι τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης καὶ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἐπιθυμίας τῶν ξένων Δυνάμεων, ἰδίως τῆς 'Αγγλίας καὶ τῆς Ρωσίας, τῆς μὲν ἐπιζητούσης πάσῃ θυσίᾳ νὰ καταλάβῃ αὐτήν, τῆς δὲ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1824 μηχανευομένης τὴν διαμέλισιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ δι' ἡγεμονιῶν (§ 10) καὶ τὴν ἐξόντωσιν αὐτοῦ διὰ τῶν συνεχῶν κρητικῶν ἐξεγέρσεων, αἵτινες ταὐτοχρόνως ἐξασθενοῦσι τήν τε Τουρκίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα—τὸ δὲ διότι προσποιοῦνται ἄγνοιαν ὅτι τὸν ἡγεμόνα τῆς Κρήτης οἱονδήποτε ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἤθελον ἔχει ὑποχείριον οἱ ξένοι, ἀφοῦ καὶ αὐτοὺς τοὺς βασιλεῖς ἀνεξαρτήτων κρατῶν μεταβάλλουσιν εἰς ἁρμοστάς. Δὲν μᾶς βεβαιοῦσιν ὅμως καὶ ὅ,τι αὐτοὶ *ἐγνώριζον ἔκτοτε,* ὅτι ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως ἡ κυβέρνησις καὶ τὸ στέμμα ἤθελον ἐκτελέσῃ *ψευτοπόλεμον*· διότι βεβαίως, ἐάν τις τῶν φιλοπολέμων προετίμα ἀντὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Κρήτης τὸν *κατὰ συμπαιγνίαν πόλεμον* ἐν τῇ ξηρᾷ, *ἀδρανοῦντος τοῦ στόλου*, οὗτος ἔδει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς μωρός.

'Αλλὰ μὴ ἡ κυβέρνησις καὶ ὁ βασιλεὺς ὑπέβαλον τὴν περὶ τῆς κρητικῆς ἡγεμονίας πρότασιν ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἀπερρίφθη αὕτη; Τοὐναντίον διετείνοντο δι' ἡμιεπισήμων δημοσιογραφικῶν ἀνακοινώσεων ὅτι τὸ τελευταῖον σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως δι' αὐτοὺς ἦτο ἡ ἀποδοχὴ ἑλληνικῆς

---

[1] Τὴν ἡμετέραν γνώμην ἐξεθέσαμεν ἐν συνεντεύξει μετὰ τοῦ συντάκτου τοῦ «Ἐμπρὸς» (13 Μαρτ.).

διοικήσεως ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ αὐστριακὸν σύστημα. Τοῦτο ὅμως καὶ οἱ μᾶλλον φιλοπόλεμοι εἶχον δεχθῇ.

§ 188.—Ὁ Θ. Π. Δηλιγιάννης—κατὰ τὰς δηλώσεις τοῦ παραιτηθέντος ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν—διὰ ψευδεπιδείξεων «συνέγραφεν αἱματηρὰν τραγῳδίαν».

Τῇ 19 Φεβρ. παρητήθη ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Ν. Σμόλενιτς· ἐκ τῶν συνεντεύξεων δὲ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις δημοσιογράφων ἐμάθομεν ὅτι ὁ λόγος τῆς παραιτήσεώς του ἦτο ὅτι δὲν ἐπεθύμει πλέον νὰ μείνῃ ὡς ὑπουργὸς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Θ. Δηλιγιάννη, *ὅστις διὰ τῶν πολεμικῶν ψευδεπιδείξεων συνέγραφεν αἱματηρὰν τραγῳδίαν*. Τοιαῦτα περίπου καὶ βραδύτερον ἐπανέλαβεν ὁ παραιτηθεὶς ὑπουργὸς ἐνυπογράφως.[1] Τὸ πλῆγμα ἦτο καίριον, ἀλλ' ἡ κυβέρνησις μετὰ τοῦ στέμματος ἔσπευσαν νὰ ἐξαλείψωσι τὰς ἐξ αὐτοῦ κακὰς ἐντυπώσεις· πάραυτα δ' ἐθρυλήθη ἡ ἀντικατάστασίς του διά τινος τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ βασιλέως, ἀνεζητήθη δ' ἐκτὸς τῆς βουλῆς ὁ Ν. Μεταξᾶς μέλος τοῦ αὐλικοῦ ὑπουργείου (§151 σ. 306) ὡς ἐκ τῶν ἐμπίστων τοῦ ἄνακτος, καίπερ ἐν τῇ κυβερνητικῇ πτέρυγι ὑπαρχόντων πολλῶν ὑποψηφίων διὰ τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦτο, διότι ἐπεζητεῖτο ἡ συγκέντρωσις ὅλων τῶν τηλεγραφικῶν συρμάτων τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως, ταὐτοχρόνως δ' ἐκλήθησαν τέσσαρες ἔτι ἡλικίαι ἐφέδρων καὶ πολλαὶ πολεμικαὶ ἐπιδείξεις ἐγένοντο πρὸς παραπλάνησιν βεβαίως τῆς κοινῆς γνώμης, ὡς ἐκ

[1] «Σκρίπ» 9 καὶ 10 Αὐγούστ. 1897.

τῶν ὑστέρων ἀναντιλέκτως ἐπιβεβαιοῦται. Ἀναμφισβήτητον καθίσταται ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ στέμμα ἀπηλπίσθη νὰ περιβάλλῃ τὴν διὰ τῆς ἡγεμονίας λύσιν διὰ χροιᾶς ἐθνικῆς, ὁ δὲ πόλεμος εἶχε καταστῆ ἀναπόδραστος ὡς ἐκ τῶν βασιλικῶν δηλώσεων, τὸ στρατιωτικὸν γραφεῖον τῶν ἀνακτόρων ὁριστικῶς ἐπελήφθη τῆς ἐκπονήσεως *σχεδίου πολέμου* **τοιούτου,** *ὥστε ἡ Ἀνατολὴ δὲν θὰ ἐκινδύνευε νἀνάψῃ ἐκ τῆς ἀπειληθείσης ὑπὸ τοῦ βασιλέως πυρκαϊᾶς καὶ οὕτως ἡ εὐρωπαϊκὴ εἰρήνη ἀσφαλῶς δὲν θὰ διεταράσσετο*, διότι ταῦτα διέταξαν κυρίως οἱ τρεῖς αὐτοκράτορες.

189.—«Προτιμοτέρα εἶναι μία ἧττα, ἥτις θὰ ἔσωζε τὴν τιμήν μας, ἢ παραίτησις ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων μας, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἠτίμαζεν»

(Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος τῇ 9 Μαρτίου 1897).

Τὸ πολεμικὸν μένος τοῦ βασιλέως μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς βασιλόπαιδας *κατὰ τὸ στάδιον τῶν λόγων*, αἱ δὲ φιλοπόλεμοι ἐκδηλώσεις ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τὰς τοῦ πατρός των. Ἀλλ' ὁ πρίγκηψ Γεώργιος λίαν ἐνωρὶς καὶ ἰδίως ἀφ' ὅτου ἐψιθυρίζετο ὅτι τὰ τῆς Κρήτης ἔδει νὰ τελειώσωσι διὰ τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ εἰς ἡγεμόνα ἀποσυρθεὶς εἰς Μῆλον ἀνεπαύετο ἔχων φιλειρηνικωτάτας διαθέσεις, ἠνέχθη δὲ νὰ βλέπῃ τὸν μοίραρχον Ραΐνεκ ἐκτελοῦντα τὰς διαταγὰς τῶν ξένων ναυάρχων καὶ *μέχρι τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς σημαίας διὰ λευκῆς* ἐπὶ τῶν λέμβων τῶν ἐξερχομένων εἰς τὰς κρητικὰς παραλίας! Ἐδέησε δὲ νὰ καταγγελθῶσι τοιαῦτα ὑπὸ βουλευτῶν ἐκ Κρήτης ἐπανελθόντων[1], ἵνα ἀνακληθῇ ὁ Ραΐνεκ

---

[1] Συνέντευξις Κ. Παπαμιχαλοπούλου εἰς «Ἐμπρὸς» 17 Φεβρ. 97.

ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Κ. Σαχτούρη ἐπίσης ἀπολαύοντος τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ βασιλέως ἐμπιστοσύνης.

Ὁ πρίγκηψ Νικόλαος εἶχε μεταβῆ ἤδη εἰς Λάρισαν ὡς λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἐνθουσιάσας τὰ πλήθη διὰ τῆς ἐκεῖ ἐμφανίσεώς του.

Ὁ διάδοχος δ' ἐν συνεντεύξει του οὐδέποτε διαψευσθείσῃ μετὰ τοῦ συντάκτου τῆς «Ἐφημερίδος» τῶν Παρισίων ἔλεγε τῇ 8 Μαρτ. 97[1] «...διὰ τοῦτο θὰ φθάσωμεν μέχρι τῶν ἐσχάτων... Ἡ παραμικροτέρα ἀπερισκεψία ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων ἐὰν συμβῇ, *δὲν ὑπάρχει ἀνθρωπίνη δύναμις, ἱκανὴ νὰ ἐμποδίσῃ* **τὸν πόλεμον** *καὶ τὴν ἐπανάστασιν* νὰ ἐκραγῶσιν *ἐν Μακεδονίᾳ*..... Ἀλλ' ὁποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα θἀναγκασθῶμεν νὰ ὑπερνικήσωμεν, *θ' ἀναλάβωμεν τὴν ἐκστρατείαν* μὲ τὴν ἰδέαν αὐτήν, ὅτι *προτιμοτέρα εἶναι μία ἧττα, ἥτις θὰ ἔσωζε τὴν τιμήν μας,*[1] ἢ παραίτησις ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων μας, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἠτίμαζεν».

§ 190.—«Δὲν ἔχω οὔτε ἐντροπὴν οὔτε ἐνδοιασμὸν νὰ σᾶς 'πῶ, ὅτι ὅταν μετέβην εἰς τὴν Θεσσαλίαν δὲν ἐπίστευα, ὅτι θὰ ἐπολεμούσαμεν πράγματι».

Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν πρὸς τὸν γάλλον δημοσιογράφον ἐκδηλωθεισῶν ἰδεῶν του ἀνεχώρει διὰ Λάρισσαν τὴν νύκτα τῆς 15 Μαρτ. 97, ἀλλ' *ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ* διαλαθὼν τὴν

Τὸν Π. Ραζέλον ἀποπειραθέντα νὰ ὁμιλήσῃ ἐν τῇ βουλῇ αὐθημερὸν πρὸς τοῦτο ἠμπόδισεν ὁ πρωθυπουργὸς ἐπὶ τῇ δηλώσει ὅτι ὁ Ράϊνεκ ἤθελεν ἀνακληθῇ. Πῶς ὁ Ῥάϊνεκ προσηνέχθη εἰς τὸν Παπαμαλέκον ὅρα εἰς τὴν ὑπουργικὴν τότε «Νέαν Ἐφημερίδα» 19 Φεβ 97.=[1] Ἐν μεταφράσει εἰς «Ἄστυ» 9 Μαρτ. 1897.

προσοχὴν τοῦ ἀναμένοντος ἐνθουσιώδους πλήθους. Ἡ ἄφιξις αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπιτελείου του εἰς Λάρισαν μετὰ τῶν ἀποσκευῶν των, μετὰ τῆς συζύγου του καὶ τῆς ἀδελφῆς του τοὺς μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ Τούρκους καθησύχασεν, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας φιλοπολέμους — τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πάντες οἱ ἐκεῖ τότε εὑρισκόμενοι — ἐχρησίμευσεν ὡς ἀρίστη ψυχρολουσία. Πάντες δ' ἐπίστευσαν μάλιστα μετὰ τὰς χλιαρὰς καὶ ἀνεπαρκεῖς ἐνεργείας τοῦ ἀρχηγείου ὅτι δὲν προέκειτο περὶ παρασκευῶν *πολέμου ἀληθοῦς*. Τοῦτο ἐβεβαίωσεν καὶ ὁ διάδοχος τελευταῖον (9 Σεπτ. 97) ἐν συνεντεύξει του μετὰ δημοσιογράφου[1] διαβεβαιώσας τἀκόλουθα : «...Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας *ἤμην τῆς ἰδέας ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ κάμωμεν πόλεμον.* **Οὔτε ἐπιστεύαμεν** *ὅτι θὰ ἐγίνετο πόλεμος. Δὲν ἔχω δὲ οὔτε ἐντροπὴν* οὔτε ἐνδοιασμὸν νὰ σᾶς 'πῶ, ὅτι, *ὅταν μετέβην εἰς τὴν Θεσσαλίαν, δὲν ἐπίστευα ὅτι θὰ ἐπολεμούσαμεν πράγματι*».

Ἀλλὰ ταῦτα δὲν εἶναι *ὅλως ἀντίθετα* εἰς τὰ πρὸς τὸν Φ. Μπουγιὼν ἀρειμανίως λεχθέντα; Δὲν θέλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι σκοπίμως ἄλλα τότε καὶ ἄλλα μετὰ τὴν ἀπὸ Μελούνας εἰς Ἁγίαν Μαρίναν φυγὴν ἐλέχθησαν τελευταῖον· ἀναγκαζόμεθα ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ ἐκ τῶν πολεμικῶν ἀτυχημάτων θλίψεις τοῦ τέως ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Φθιώτιδι στρατοῦ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ μὴ ἐνθυμῆται πλέον ὅσα ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς εἰς Λάρισαν ἀναχωρήσεώς του *ἀδιστάκτως* διεβεβαίωσε καὶ οὐδέποτε διέψευσε.

[1] Μετὰ τοῦ Γ. Φραγκούδη εἰς «Ἀκρόπολιν» 13 Σεπτ. 97. Καὶ ἡ συνέντευξις αὕτη οὐ μόνον δὲν διεψεύσθη, ἀλλὰ καὶ ἐσχολιάσθη κατ' ἐπανάληψιν ἐν τῇ ἰδίᾳ «Ἀκροπόλει» μετὰ πολλῶν ἐπευφημιῶν· ἄλλως δ' ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ ἐγένετο μνεία μόνον τῶν μὴ διαψευσθεισῶν συνεντεύξεων.

§ 191.—Ἡ διπλωματικὴ σκευωρία τοῦ ἐντοπισμοῦ τῆς πυρκαϊᾶς διὰ πολέμου εἰκονικοῦ.

Ὁ διπλωματικὸς λέβης ἐτέθη εἰς πλήρη ἐνέργειαν πρὸς ἐξόντωσιν τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀπὸ 18 Φεβρ. 97 διακοινώσεως τῶν ἓξ Δυνάμεων[1] δι' ἧς ἐδηλοῦτο τὸ ἀδύνατον τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης, εἰς ἣν ὑπέσχοντο *αὐτονομίαν* καὶ ἀπήτουν τὴν ἀνάκλησιν τοῦ τε στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ ἐκ Κρήτης, ἡ ἑλλην. κυβέρνησις ἀπήντησε (24 Φεβρ.)[2] δεχθεῖσα τὴν ἀνάκλησιν τῶν πλείστων ἑλλην. πλοίων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ στρατοῦ, ὃν ἐθεώρει ὡς δυνάμενον νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἀγημάτων πρὸς εἰρήνευσιν τῆς νήσου μέχρις ὅτου ὁ κρητικὸς λαὸς ἀποφανθῇ διὰ δημοψηφίσματος.

Αἱ Δυνάμεις ὅμως ἔμειναν ἀνένδοτοι καὶ τὸν μὲν ἀποκλεισμὸν τῶν κρητικῶν παραλίων κατέστησαν στενώτερον, τῇ προτάσει δὲ τῆς Γερμανίας ἠπείλουν νὰποκλείσωσι καὶ τοὺς σημαντικωτέρους λιμένας τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀπεκρούσθη ὡς πεπαλαιωμένον (§ 146) καὶ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ἐν Ἑλλάδι ὡν ὕποπτον. Διὰ τοῦτο οἱ τὰ πάντα μηχανευόμενοι διπλωμάται ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐξέλθωσι τῆς δυσχερείας, εἰς ἣν εἶχον περιέλθει ὡς ἐκ τῆς τερατώδους ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι πορείας των, ταὐτοχρόνως δὲ νὰπαλλάξωσι καὶ τὴν ἐν Ἑλλάδι δυναστείαν ἐκ τῶν κινδύνων, ὑφ' ὧν ἐφαίνετο ἀπειλουμένη, ἐσχεδίασαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις συμπρακτόρων των «πόλεμον εἰκονικόν». Ὁ Ἀνοτὼ ἔγραφε πρὸς τοὺς πρέσβεις τῇ 2|14 Φεβρ. 97 : «Ἐὰν δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ ἐμποδίσωμεν τὸ κακόν, **νὰ ἐντοπίσωμεν τότε αὐτό**». Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν Βερολίνῳ πρέσβυς τῆς Γαλ-

---

[1] Σπηλιωτοπούλου σ. 284.=[2] Αὐτόθι σ. 296.

λίας ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀνοτὼ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅτι *εἶναι ἀδύνατον*, **μοὶ εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ,** νὰ ἀφήσῃ ἡ Εὐρώπη τὴν χώραν ταύτην διὰ τοῦ διδομένου συνθήματος νὰ ἀνάψῃ *τὴν πυρκαϊὰν ἐν Μακεδονίᾳ, ἴσως ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει* **καὶ νὰ προκαλέσῃ εὐρωπαϊκὸν πόλεμον».** Τὰ αὐτὰ ἀποδεικνύονται καὶ ἐξ ἐγγράφου τοῦ Ἀνοτὼ (3]15 Ἀπλ.) πρὸς τὸν ἐν Πετρουπόλει πρέσβυν.

Ὁ ὑπουργ. τῶν ἐξωτ. τῆς Τουρκίας εἶχε προτείνει, ὅπως ἡ Τουρκία *καταλάβῃ μέρος τῆς Θεσσαλίας, διὰ νὰ πραγματευθῇ ἐν ἀνέσει μετὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐκκένωσιν τῆς Κρήτης.*[1] Οἱ δὲ Γερμανοὶ πιστωταὶ μένεα πνέοντες κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐξώθουν τὴν κυβέρνησίν των, ἵνα *διὰ τῆς μεθόδου τοῦ πολέμου* ἐπιτύχωσι τοῦ περιποθήτου διεθνοῦς ἐλέγχου.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐναγωνίως ἀναμενομένην ἐπάνοδον τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας[2] ἐκοινοποιεῖτο (24 Μαρτ.) εἰς τὴν ἑλλην. κυβέρνησιν ἡ τῇ προτάσει τοῦ Μουράβιεφ διατυπωθεῖσα ταυτόσημος διακοίνωσις,[3] δι' ἧς εἰδοποιοῦντο ἥ τε ὀθωμανικὴ καὶ ἡ ἑλλην. κυβέρνησις ὅτι ἐν περιπτώσει πολέμου πᾶσα εὐθύνη θὰ βαρύνῃ ἐκεῖνον, ὅστις *ἤθελε δώσῃ τὴν ἀφορμὴν* καὶ ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἂν ἤθελεν εἶναι ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος *δὲν ἤθελον ἐπιτρέψῃ*, ὅπως ὁ ἐπιτεθεὶς καρπωθῇ τὸ ἐλάχιστον ὄφελος.

---

[1] Ἐν τῇ Κιτρίνῃ βίβλῳ ἔγγραφον 8]20 Φεβρ. 97 τοῦ Καμπὼν πρὸς τὸν Ἀνοτώ.= [2] Ὁ βασιλεὺς εἶπεν εἰς τὸν Ἄγγλον βουλευτὴν Μπάρτλετ «ὅτι ἡ Ρωσία ἤθελε νὰ ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα συντετριμμένην καὶ ἐξηυτελισμένην» (ἐν μεταφράσει εἰς τὴν «Ἑστίαν» 13 Σεπτ. 97). =[3] Σπηλιωτοπούλου σ. 326.

§ 192.—Ἡ ὀργάνωσις τῆς ὀπισθοχωρήσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἀδρανείας τοῦ στόλου.

Αἱ ψευδοπαρασκευαὶ ἐξηκολούθουν μέχρι σημείου, ὥστε νὰ πιστεύωσιν οἱ Ἕλληνες ὅτι ἡ Ἑλλὰς παρεσκευάζετο εἰς πόλεμον· ἀλλ' οὔτε ἡ ἀγορὰ τῶν ἵππων καὶ τῶν ὅπλων ἐγίγνετο οὔτε ὁ βασιλεὺς ἐπεθεώρησε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον καὶ οὔτε κατέθηκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὰς ὑπὸ ὁμογενῶν φιλελλήνων γενομένας δωρεὰς πρὸς μεγάλους ἐθνικοὺς σκοπούς[1] οὔτε διὰ διαγγέλματος ἐζητήθησαν ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς συνεισφοραὶ οὔτε ὁ βασιλεὺς ἔδωκε τὸ πρὸς τοῦτο παράδειγμα οὔτε ὠργανώθη ἀστυνομία καὶ χωροφυλακὴ διὰ τὴν ἐκστρατείαν καὶ τὴν προφύλαξιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ τόπου ἐκ τῶν κατασκόπων οὔτε διετάχθη ἡ ἔρρυθμος λειτουργία στρατοδικείων ἐν Λαρίσῃ καὶ Ἄρτῃ οὔτε ἡ ἐνίσχυσις τῶν στελεχῶν διὰ τοῦ προβιβασμοῦ ὑπαξιωματικῶν καὶ ἀνθυπασπιστῶν οὔτε ἐλήφθη πρόνοιά τις πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπιμελητείας διὰ τῆς ἐπικουρίας τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ δικαστικῶν καὶ διοικητικῶν ὑπαλλήλων οὔτε ἐλήφθη πρόνοια τις διὰ τὴν δευτέραν ἀμυντικὴν γραμμήν οὐδὲ ἦτο τοῦτο δυνατόν, ἀφοῦ αἱ δύο καλλίτεραι τῆς ἐφεδρείας ἡλικίαι ἤτοι αἱ τελευταῖαι ἐπίσης καὶ ἡλικίαι τινὲς τῆς ἐθνοφρουρᾶς δὲν ἐκλήθησαν. Ἀλλὰ τὸ πάντων χείριστον εἶναι ὅτι οἱ σωματάρχαι μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν δὲν εἶχον διορισθῇ ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ γραφείου τῶν ἀνακτόρων· ἐξελέγησαν δ' ἐν τέλει, ἀλλὰ *κατὰ τὸ πλεῖστον* ἐκ προσώπων τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ βασιλέως ἐμπιστοσύνης, ὅπως περιστοιχίσωσι τοὺς βασιλόπαιδας καὶ τοὺς ὑπασπιστάς του. Κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν καὶ

---

[1] Ἡμετέρα ἀγόρευσις 19 Αὐγ. 1897.

τὴν τοποθέτησιν αὐτῶν πᾶν ἄλλο ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν οὐδόλως· ὅμως αἱ ἐν πολέμῳ ἀνάγκαι, διότι ἐν τοῖς ὑπολογισμοῖς τῶν διοριζόντων ἐκρίνετο, ὅτι τινὲς τῶν ἐπιμελῶς προτιμωμένων ἐθεωροῦντο κατάλληλοι πρὸς *ἐντοπισμὸν τῆς πυρκαϊᾶς* διὰ τῆς μεθόδου πολέμου εἰκονικοῦ. Ἄλλαις λέξεσιν *ὠργανίζετο ἐπιδεξίως ἡ ὀπισθοχώρησις τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἀδράνεια τοῦ στόλου*! Ἀρκεῖ εἰς ἀπόδειξιν τούτων νἀναφέρωμεν ὅτι ὁ μὲν ναύαρχος Μιλτ. Κανάρης ἐθεωρήθη ἐντελῶς ἄχρηστος διὰ τὸν ἀγῶνα, ὁ δὲ συνταγματάρχης Κωνστ. Σμολένσκης ἐθεωρήθη ἱκανὸς μόνον διὰ τὴν διοίκησιν συντάγματος τοῦ πυροβολικοῦ, οὐχὶ δὲ ἄξιος τοῦ ἀξιώματος τοῦ ταξιάρχου, εἰς ὃ βραδύτερον τῇ ἀπαιτήσει τοῦ μεράρχου του τὸν ἀνεβίβασαν, μέχρις ὅτου «ὁ ἑλληνικος λαὸς» τὸν προεβίβασεν εἰς ὑποστράτηγον. Ταῦτα δὲ ἀναγκαίως ὑπομιμνήσκουσιν ἡμῖν τὸ τοῦ Δημοσθένους: «Ὥσπερ γὰρ οἱ πλάττοντες τοὺς πηλίνους εἰς τὴν ἀγορὰν χειροτονεῖτε τοὺς ταξιάρχους καὶ τοὺς φυλάρχους, *οὐκ ἐπὶ τὸν πόλεμον*».

§ 193.—Ἡ ἐμπόλεμος κατάστασις ἄνευ κηρύξεως πολέμου.

Τὴν νύκτα τῆς 27ης πρὸς τὴν 28ην Μαρτ. ἐπαναστατικὰ σώματα τῆς «ἐθνικῆς ἑταιρείας» εἰσέβαλον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος πρὸς τὴν Κρανιάν. Σῶμα δ' εὐάριθμον ἐπαναστατικὸν ἀπεβιβάζετο (31 Μαρτ. 97) πλησίον τῆς Καβάλλας ὑπὸ τὸν Δημαρᾶν καὶ ἄλλους πρὸς διακοπὴν τῆς σιδηροδρομικῆς συγκοινωνίας. Ἀμφότερα τὰ ἐπαναστατικὰ ταῦτα κινήματα οἰκτρότατα ἀπέτυχον. Καὶ οἱ 150 δὲ παρὰ τὴν Καβάλλαν, ὧν ἡ ἄφιξις εἶχε προαγγελθῇ ὑπὸ ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, ἐφονεύθησαν, ἐκτὸς ὀλιγίστων διαφυγόντων καὶ ἄλλων αἰχμαλωτισθέντων, ἐν οἷς

καὶ ὁ πρῳρεὺς τοῦ ἀτμοπλοίου Ε. Καραβαγγέλης. Δὲν ἐξηκριβώθη ἔτι, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἡ κυβέρνησις ἦτο ἐν γνώσει καὶ μέτοχος τούτων καὶ ἰδίως τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἀπόβασιν, ἀλλ' ἡ Τουρκία ἀποφασίσασα πρὸ πολλοῦ νὰ εἰσβάλῃ εἰς Θεσσαλίαν εὗρε τὴν πρόφασιν τῆς εἰσβολῆς τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων· ἤρξατο δὲ ἄνευ κηρύξεως πολέμου τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 4 'Απριλ. ἐκ τῆς θέσεως τῆς 'Αναλήψεως τοῦ Νεζεροῦ. Τὸ πῦρ διεδόθη τὴν ἐπιοῦσαν καθ' ὅλην τὴν μεθόριον θεσσαλικὴν γραμμὴν *ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν ἔτει 1886*, *ὡσεὶ προέκειτο νὰ γείνῃ β' ἔκδοσις* **ἐξατμίσεως** *διὰ μεθοριακῶν συγκρούσεων ἐν εὐρυτέρᾳ κλίμακι.* 'Αλλὰ τὴν πρωΐαν τῆς 6 'Απριλ. ἐξετάθη τὸ πῦρ μέχρι τῶν πυροβολείων τῆς Πρεβέζης· αὐθημερὸν δὲ διεκόπησαν καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Ὁ πρωθυπουργὸς Θ. Π. Δηλιγιάννης, «ὅστις ἐν τῇ βουλῇ πρὸ μικροῦ εἶχε προειδοποιήσει τὴν Τουρκίαν» ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὁ ἑλλην. στρατὸς θὰ συνεπλήρου τὰς ἐλλείψεις του, *ἵνα ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκόν του*, ὁριστικῶς ἐνδυθεὶς τὴν πανοπλίαν τοῦ Ἄρεως ἐνεφανίσθη (6 'Απρ.) ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπήγγειλε λόγους θερμουργοὺς καὶ συγκινητικούς. Ἡ Ἑλλάς, ἔλεγε, «*Παρεσκευάζετο πρὸς πόλεμον*, ἀλλὰ παρεσκευάζετο *διὰ νὰ προβῇ εἰς τὸν πόλεμον*, ὅταν ἐξηντλεῖτο πᾶσα ἐλπὶς περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ της διὰ τῶν μέσων τῆν εἰρήνης. 'Αλλ' ἀφοῦ τὸν πόλεμον ἐπικηρύσσει καθ' ἡμῶν τὸ ὅμορον κράτος, καθῆκον ἔχομεν νὰ τὸν δεχθῶμεν *καὶ τὸν ἐδέχθημεν*».

Οὕτως *ἄνευ κοινοποιήσεως τελεσιγράφου* καὶ ἄνευ κηρύξεως πολέμου ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ τὸ ἄρθρ. 32 τοῦ συντάγματος *ἤρξατο ἡ ἐμπόλεμος κατάστασις*.

§ 194.—Τὸν ἑλληνικὸν στόλον ἐκράτησεν ἐν ἀδρανείᾳ τὸ στρατιωτικὸν γραφεῖον τῶν ἀνακτόρων, κατὰ τὰς καταγγελίας τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν.

Ἐνταῦθα λήγει τὸ ἡμέτερον ἔργον, διότι δὲν ἀνελάβομεν τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου ὑπὸ οἱανδήποτε ἔποψιν, στρατιωτικὴν ἢ διπλωματικήν· ἄλλως δὲ ἄλλοι ἐπεχείρησαν τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἔργα ἐκείνων παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην.[1] Ἀνάγκη ὅμως εἶναι ἐξαιρετικῶς νὰ προσθέσωμεν ὀλιγίστας λέξεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀδράνειαν τοῦ στόλου, περὶ οὗ καὶ εἰδικῶς πλεῖστα ὅσα καὶ λίαν

[1] Α Θ. Σπηλιωτοπούλου, ἱστορία ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.—Ἠλ. Ι. Οἰκονομοπούλου, ἱστορ. τοῦ πολέμου μετὰ εἰκόνων.—Ἀλλ' ἐκτὸς τούτων καὶ ἐντυπώσεις πολλῶν ξένων ἐδημοσιεύθησαν μεταφρασθεῖσαι ἑλληνιστὶ π. χ. α') τοῦ Ἄγγλου λοχαγοῦ Ρὸζ στρατιωτικοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ πρακτορείου Ρέουτερ (καὶ ἐν μεταφράσει εἰς «Ἄστυ» 5—20 Σεπτ. 97)· β') Κλάϊβ Μπίγχαμ στρατιωτικοῦ ἀκολούθου τῆς ἐν Πετρουπόλει ἀγγλικῆς πρεσβείας καὶ ἀνταποκριτοῦ τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου (καὶ ἐν μεταφράσει εἰς «Ἑσπερινὴν Ἀκρόπολιν» 7—23 Σεπτ. 97)· γ') εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς «Καιροὺς» ἀπὸ 28 Αὐγ. ἕως 13 Σεπτ. 97 ὑπὸ τὸν τύπον ἐπιστολῶν ἐκ Λονδίνου περιεχουσῶν λίαν ἐνδιαφερούσας καὶ σπουδαίας πληροφορίας· δ') τοῦ Ἄγγλου βουλευτοῦ Ἄσμετ Μπάρτλετ (καὶ ἐν μεταφράσει εἰς «Ἄστυ» ἀπὸ Σεπτ.) 97. ε') Ἀνωνύμως Γάλλος στρατηγὸς καὶ ἐν μεταφράσει εἰς «Ἄστυ» ἀπὸ 1 Ὀκτ. 97.—Καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ σύνεγγυς παρακολουθήσαντες τὰ τοῦ πολέμου κατέχομεν ὕλην ἱκανήν, ὅπως καὶ ὁλόκληρον μελέτην δημοσιεύσωμεν περὶ λεπτομερειῶν μὴ γνωσθεισῶν ἔτι.—Τίς δὲ οἶδε καὶ πόσα ἄλλα ἔργα ὑπὸ τύπον ἐντυπώσεων, ἀναμνήσεων, κρίσεων καὶ ἐπικρίσεων δημοσιευθήσονται!

εὐλόγως ἐγράφησαν,[1] ἐξ ὧν ὅμως ἡμεῖς ἀρκούμεθα νἀναφέρωμεν ἐν περιλήψει ὅσα αὐτὸς οὗτος ὁ τέως ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν Ν. Λεβίδης ἐδημοσίευσεν.[2]

Ὁ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου διευθύνας τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν προσεπικυροῖ ὅσα ἀπὸ τῆς 19 Φεβρ. 97 ἐγνώρισεν ὁ παραιτηθεὶς ὑπ. τῶν στρατιωτικῶν : «Οἱ ὑπουργοί—λέγει ὁ Λεβίδης — ἐπεθύμουν χάριν τῶν Δυνάμεων νὰ διεξαγάγωμεν *πόλεμον ἐντὸς ὡρισμένων ὁρίων*. Ἤθελον νὰ διεξαγάγωμεν πόλεμον *χωρὶς νὰ διεξαγάγωμεν τοιοῦτον* **(faire la guerre sans faire la guerre)**». Ὁ συνάδελφος τοῦ Θ. Π. Δηλιγιάννη καὶ σύμβουλος τοῦ στέμματος κατήγγειλεν ἀπροκαλύπτως ἐνώπιον τοῦ Πανελληνίου τὸ στρατιωτικὸν γραφεῖον τῶν ἀνακτόρων ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι τὸ κατὰ θάλασσαν σχέδιον τοῦ ὑπουργείου τῶν ναυτικῶν πρὸς δρᾶσιν τοῦ ἑλλην. στόλου ἐναυάγησε, διότι *αἱ διαταγαί*, ἃς *ἀπηύθυνε* πρός τε τὴν δυτικὴν μοίραν ὑπὸ τὸν Δ. Κριεζῆν *ὑπασπιστὴν τοῦ βασιλέως* καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ὑπὸ τὸν Κ. Σαχτούρην τυπικῶς, πράγματι δὲ ὑπὸ τὸν *πρίγκιπα Γεώργιον*, *δὲν ἐξετελοῦντο* **ἕνεκα ἐναντίων διαταγῶν**, αἵτινες ἐξεπέμποντο ἀπὸ τῶν κρατούντων τὰ σύρματα ἐν τῷ ἀνακτορικῷ γραφείῳ. Δὲν ἤρκει ὅτι οἱ ἡνωμένοι στόλοι τῶν ἓξ με-

---

[1] α΄) Ὑπὸ Ν. Σπανδωνῆ εἰς «Ἑσπερινὴν Ἀκρόπολιν» ἀπὸ 12 Ἰουν. ἕως 12 Ἰουλ. 97· β΄) Ἀνωνύμως ναυτικὸν ἡμερολόγιον καὶ λεπτομέρειαι τῆς ἀδρανείας τοῦ στόλου μας εἰς «Σκρὶπ» ἀπὸ 21—23 Αὐγ. 97· γ΄) Ἀνωνύμως εἰς «Ἑστίαν» τὰ συμβάντα τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἀπὸ 28 Σεπτ. ἕως 7 Ὀκτ. 97· δ΄) Β. Ἀδαμᾶ, Ἡμερολόγιον εἰς «Ἄστυ» ἀπὸ 2 Ὀκτ. 97.=[2] α΄) εἰς «Ἀκρόπολιν» 18 Ἀπρ. καὶ 3 Μαΐου 97. β΄) εἰς τὴν «Ἐφημερίδα» τῆς Φραγκφούρτης ὑπὸ τύπον συνεντεύξεως (ἐν μεταφράσει εἰς «Ἀκρόπολιν» τῆς 25 Μαΐου 97). Εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς βουλῆς 18 Αὐγ. 1897.

γάλων Δυνάμεων εἶχον ἀποκλείσει καὶ ἐβομβάρδιζον μάλιστα τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένους Κρῆτας· δὲν ἤρκει ὅτι τὰ ἐν Κρήτῃ ἀγήματα τῶν ξένων στόλων συμμαχήσαντα μετὰ τῶν σφαγέων καὶ τῶν ἐμπρηστῶν ἐπολιόρκουν καὶ δεινῶς ἐπίεζον τὸν ἑλλην. στρατόν, ὃν μετὰ τὴν ἔνδοξον ἐν Λειβαδίοις μάχην ἐκράτησαν ἐν ἀδρανείᾳ· δὲν ἤρκουν αἱ ἀπειροπληθεῖς καὶ ἐμπειροπόλεμοι καὶ καλῶς συντεταγμέναι στρατιαὶ τῶν Τούρκων αἱ λυσσωδῶς ἐφορμῶσαι πρὸς τὸ ἑλλην. ἔδαφος, σπουδαίως δὲ ὑποβοηθούμεναι καὶ σχεδὸν ἀπροκαλύπτως ὑπὸ τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐθεωρήθη ἀπαραίτητος πρὸς *εντοπισμὸν τῆς πυρκαϊᾶς* καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἀνακτορικοῦ γραφείου βοήθεια, ἵνα δεθῇ ἡ δεξιὰ χεὶρ καὶ ὁ δεξιὸς ποῦς τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος.

Τελευταῖον ὅμως ἀνεκαλύφθη—ὅτε πλέον στόλαρχος *κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς εἰρήνης* διωρίσθη ὁ ναύαρχος Μιλ. Κανάρης—ἐκτὸς ἄλλων καὶ ὅτι τὰ ἐμπυρεῖα τῶν τορπιλλῶν Οὐάϊτχεδ ἦσαν *καθ' ὅλον τὸν λήξαντα πόλεμον* κενὰ ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ πυροκροτικοῦ τοῦ βροντώδους δηλαδὴ ὑδραργύρου τοῦ περιλαμβανομένου ἔν τε τῷ σωληνίσκῳ τοῦ ἐμπυρείου καὶ ἐν τῷ καψυλίῳ, ἄλλαις λέξεσιν *αἱ τορπίλλαι ἦσαν ἄχρηστοι*[1] *δι'* ὃ καὶ ὁ τορπιλλικὸς στόλος μας ἦτο εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀκίνδυνος! Ἀλλὰ τί ἔπραττε λοιπὸν *ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου* Ὑψηλότατος Γεώργιος ἐπὶ τόσα ἔτη; Εἰς τί ἠσχολεῖτο ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου ἐκ Πειραιῶς ἀπόπλου του; *Μὴ ἐγνώριζεν ἀσφαλῶς* ὅτι ὁ ἑλλην. στόλος οὐδένα διέτρεχε κίνδυνον οὔτε ἀπὸ τὸ ταχύτατον ὀθωμανικὸν τορπιλλοβόλον «Ἄσδὲρ» οὔτε ἀπὸ τὸ ἀντιναρκοβόλον «Πελάγης Δεργζὰ»[2] καὶ διὰ τοῦτο ἔμεινεν

---

[1] Τακτικὴ ἔκθεσις εἰς «Ἑστίαν» 5 Ὀκτ. 1897.=[2] Εἰς ἀθηναϊκοὺς «Καιροὺς» 9 Σεπτ. 1897.

ἀμέριμνος; Μόνον τακτικὴ ἀνάκρισις θὰ ἠδύνατο νἀποκαλύψῃ σαφῶς ταῦτα· ἀλλ' *ἐν τῇ ἑλληνικῇ πολιτείᾳ* **τῶν ἀνευθύνων** καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλόπαιδες καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πάλης, καὶ μέχρι σήμερον ἔτι, ἀνευθύνως ἡγοῦντο τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου.

Τὸ σχέδιόν μου—μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ν. Λεβίδης — ἦτο νὰ βομβαρδισθῇ ἡ Πρέβεζα καὶ τὸ Καρὰ-Μπουρνοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ καταστραφῇ ἡ παρὰ τὸ Δεδεαγὰτς σιδηροδρομικὴ γέφυρα πρὸς διακοπὴν τῆς συγκοινωνίας τοῦ ἐχθροῦ μετὰ τοῦ ἐν Ἐλασσόνι στρατοῦ, νὰ καταληφθῶσιν αἱ νῆσοι Σάμος, Μιτυλήνη καὶ Χίος, αἵτινες τότε ἦσαν καὶ σχεδὸν ἐντελῶς ἀφρούρητοι.[1] Ἀλλὰ ταῦτα πάντα παρεμποδίσθησαν, διότι «*ὁ βασιλεὺς* καὶ *ὁ Δηλιγιάννης* ἐπεθύμουν νὰ πτοήσωσι τὰς Δυνάμεις *δι' ἐπιδείξεως ἐν τοῖς συνόροις*, **ἀλλ' οὐχὶ καὶ νἀποδυθῶσιν εἰς σοβαρὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα...** Δὲν ἠθέλησαν ἐπίσης τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης...*Ἐφοβήθησαν μὴ ὑποκινήσωσι ζήτημα ἀνατολικόν*. Ἐζήτησα τότε νὰ ἐπιτρέψωσι τοὐλάχιστον τὴν κατάληψιν τῆς Σάμου ἢ ἄλλης οἱασδήποτε μεγαλονήσου πρὸς ἐπίδειξιν δυνάμεων, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἠδύνατο νἀνησυχήσῃ καὶ ἴσως νὰ σταματήσῃ τὸν ἐχθρόν. *Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἠθέλησαν*. Καὶ τότε ὁ κόσμος εἶδε τὸ ἑξῆς λίαν λυπηρὸν πρᾶγμα: — Ἓν ἔθνος, κυρίως εἰπεῖν ναυτικόν, μὴ ἀγωνιζόμενον ἢ κατὰ ξηρὰν καθ' ἑνὸς κολοσσοῦ *ἀναμφηρίστως ἰσχυροτέρου*.—Πολλὰ εἰσέτι ἠδυνάμην νὰ προσθέσω, δι' ὧν σαφέστερον θἀπεδεικνύετο ὅτι *ὅ τε βασιλεὺς καὶ*

[1] Εἰς πάντα τὰ μέρη ταῦτα Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ ἀνέμενον ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν τὸν ἑλληνικὸν στόλον· ὁ τῆς Θεσσαλονίκης δὲ διοικητὴς ἐπαύθη, διότι πρὸς ἐξασφάλισιν εἶχε πέμψει τὸ χαρέμιον του εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Δηλιγιάννης **ἀπηρέσκοντο εἰς τὸν πόλεμον»**. Ταῦτα καταγγέλλει αὐτὸς οὗτος ὁ ὑπουργ. τῶν ναυτικῶν ὁ τότε τοῦ *στέμματος σύμβουλος*·[1] ὡς τοιοῦτος δὲ κάλλιον παντὸς ἄλλου γινώσκων τὴν ἀλήθειαν τῶν διαπραχθέντων προστίθησι καὶ ὅ,τι παρὰ τοῦ σημαιοφόρου Κόκορη τηλεγραφικῶς ἐπληροφοφορήθη : «ὅτι *ψεύδεται* ὁ μοίραρχος, *προδίδει* δὲ τὰς διαταγάς του....»[2]

Ταῦτα δ' ἐγίγνοντο καθ' ὃν χρόνον ὁ ἑλλην. στρατὸς ἡρωϊκῶς μαχόμενος ἠμύνετο κρατερῶς ἀναμένων *τὴν ἐπέκτασιν τῆς πυρκαϊᾶς* καὶ σπουδαίους ἀντιπερισπασμοὺς ἐπαναστατικοὺς καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν, ὡς ὁ βασιλεὺς διὰ τῶν ἐπαγγελιῶν του εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τὸν λαόν. Τίς ἐξ ἐκείνων ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι οἱ ἐξ Ἀθηνῶν ἐβοήθουν τὴν ὡπλισμένην τοῦ ἐχθροῦ χεῖρα, ἵνα δολοφονήσῃ τοὺς γενναίους προμάχους τῆς πατρίδος;

§ 195.—Ἡ κατὰ ξηρὰν ἐκστρατεία τῶν ἀλλεπαλλήλων ὀπισθοχωρήσεων.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ὑπάρχωσι δύσπιστοι ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νἀμφισβητῶσιν ἔτι ὅτι ἐπέτυχε τῇ ἀληθείᾳ θαυμασίως τὸ κατὰ θάλασσαν ἐκπονηθὲν σχέδιον περὶ ἀδρανείας τοῦ στόλου· ἀλλ' οὐδεμία ὑπολείπεται ἀμφιβολία ὅτι καὶ ὁ ἐπιτελάρχης τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ ἀρχηγείου καὶ τακτικὸς αὐλάρχης

[1] Εἰς τὸν συντάκτην τῆς παρισινῆς «Πατρίδος» (ἐν μεταφράσει εἰς «Σκρὶπ» τῆς 29 Μαΐου 97).—[2] Ὁ Ν. Λεβίδης εἰς «Ἀκρόπολιν» 18 Ἀπριλ. 97. —Οὐδεμία αὐθεντικὴ ἢ ἐνυπόγραφος διάψευσις ἐγένετο ἐκτὸς τῶν ἄρθρων τῆς «Ἐφημερίδος» κατ' αὐλικὰς ἐμπνεύσεις (9 11. 12 Μαΐου 97) μὴ ἀναιρεσάντων τὰς ῥητὰς καταγγελίας.

τοῦ διαδόχου Κ. Σαπουντζάκης ἄριστα ἐξετέλεσε τὴν *ἐκστρατείαν τῶν ἀλλεπαλλήλων ὀπισθοχωρήσεων*. Πολλαὶ καὶ ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ λεπτομέρειαι τῶν διαταγῶν περὶ *παθητικῆς ἀμύνης* καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν καὶ περὶ συνεχῶν ὀπισθοχωρήσεων ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπέτυχε μὲν ἡ ἐκτέλεσις τῆς διαταγῆς πρὸς γενικὴν ὀπισθοχώρησιν κατὰ τὴν 7 'Απρ., ἐπετεύχθη ὅμως ἡ προέλασις τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ μέχρι Ματίου τοῦ Τουρνάβου τὴν 8 'Απρ. Θὰ ἀναμιμνησκώμεθα πάντοτε τὸ θέαμα, ὅπερ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἐβλέπομεν ἐν Λαρίσῃ, ἤτοι τὸν ἀρχηγὸν μετὰ τοῦ ἐπιτελάρχου του, συνήθως μετὰ μεσημβρίαν τὴν ὥραν τοῦ περιπάτου **ἐντὸς ἁμάξης** (coupé) διευθυνομένους μέχρι Δένδρων ἢ Τουρνάβου κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ὡσεὶ διηυθύνοντο εἰς τὸν συνήθη περίπατον τῆς ἀπ' 'Αθηνῶν εἰς Φάληρον ἀγούσης!

Καὶ ὅμως ὁ γενναῖος ἑλλην. στρατὸς ἐξ ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν σωμάτων, ἰδίᾳ δὲ τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ εὐζωνικόν, καρτερικῶς ὑφιστάμενος καὶ ἀγογγύστως ἐκτὸς εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων, παντοίας στερήσεις—τροφίμων καὶ ὕδατος ἔτι, πολλάκις καὶ πυρομαχικῶν ἐπαρκῶν—ἄνευ μουσικῆς μὲν *ἵνα μὴ ἐνθουσιᾷ*, μετὰ σημαίας δέ, ἀλλ' ἐν ἀποστάσει μεγάλῃ ἀπὸ τῆς πάλης **καὶ ἐπιμελῶς τετυλιγμένης** ἐντὸς κηρωτοῦ (μουσαμᾶ) — κατ' ἀνωτέρας φαίνεται διαταγὰς — ἀπέκρουε τὰς λυσσώδεις τοῦ ἐχθροῦ συνεχῶς διὰ νέων ἐπικουριῶν ἀνανεουμένων[1] ἐπιθέσεις δι' ἐπευφημιῶν, ἀλλαλαγμῶν καὶ ἐνίοτε

[1] 'Απὸ τῆς πρωίας τῆς 10 'Απρ. 97 ἐτηλεγραφήσαμεν (εἰς «'Εμπρὸς» 11 'Απρ.) καὶ εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν περὶ τῆς ὑπερβολικῆς καταπονήσεως τοῦ στρατοῦ, τῆς ἀνάγκης ἐπικουριῶν καὶ ἀντιπερισπασμῶν σπουδαίων κατὰ θάλασσαν καὶ γενικεύσεως τοῦ ἀγῶνος. 'Αλλ' οἱ πολεμοειρηνικοὶ τῶν 'Αθηνῶν μόνον τὴν 6ην καὶ τὴν

δι' ἐθνικῶν ᾀσμάτων! Τραυματιζόμενοι οἱ ἀγωνισταὶ δὲν εἶχον τὴν δέουσαν περιποίησιν ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν,[1] θνήσκοντες δ' ἐστεροῦντο *ἀπὸ τῆς μιᾶς μέχρι τῆς ἄλλης τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου ἄκρας* **καὶ ἑνὸς κἂν ἱερέως**, ἵνα τοῖς ἀναγνώσῃ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν «*ἐν τρισάγιον*», ὡς ἔλεγον οἱ εὐσεβεῖς στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ ἀπέναντί των φάλαγγες χότζηδων καὶ σοφτάδων ὡπλισμένων ὡς ἀστακοὶ καὶ τὸ κοράνιον ἀνὰ χεῖρας κρατούντων παρώρμων τοὺς πιστοὺς τοῦ Ἀλλὰχ εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν ἀγῶνα.[2]

Διὰ τοιούτων στρατιωτῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ ἀξιωματικῶν οἰκτρῶς συκοφαντηθέντων ὑπὸ τῶν ὀργανωτῶν τοῦ ἐντοπισμοῦ τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τῶν ὀπισθοχωρήσεων ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς περιῆλθεν εἰς τοιαύτην δυσχέρειαν, ὥστε τὴν μεγάλην Παρασκευὴν (11 Ἀπρ.) *εὑρέθη* εἰς τὴν ἀνάγκην **νἀποφασίσῃ ὀπισθοχώρησιν.** Τοῦτο εἴχομεν πληροφορηθῇ ἐν Θεσσαλίᾳ εὑρισκόμενοι· ἀλλ' ὁσάκις τὸ διηγούμεθα προεκαλοῦμεν μειδιάματα. Ἰδοὺ ὅμως ὅτι ἡ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν δημο-

---

9ην Ἀπρ. εἶχον καλέσει τὰς δύο τελευταίας ἡλικίας τῶν ἐφέδρων καὶ οὐδένα ἐκ τῶν ἀπαλλαγέντων· καὶ εἰς τοὺς κληθέντας ὅμως ἔδωκαν τόσον μακρὰν προθεσμίαν, ὥστε, ὅτε προσήρχοντο, οἱ Τοῦρκοι κατεῖχον τὴν Θεσσαλίαν. = [1] Ἀλλ' ἐν πᾶσι τοῖς νοσοκομείοις ἕνεκα τῆς σπουδαίας βοηθείας τῆς ἑνώσεως τῶν ἑλληνίδων εὕρισκον πᾶσαν περιποίησιν. = [2] Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν γενναῖον ἱεροδιάκονον ἐκ Ζαγορᾶς τὸν Μέμον ἀγωνισθέντα μετά τε τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπηγόρευσε νὰ διακονῇ, ὅτε ὡς πρόσφυξ ἐζήτει νὰ ἐξοικονομήσῃ τὸν ἄρτον τῆς οἰκογενείας του, διότι τὸν ἐθεώρει παραβάτην τῶν ἱερῶν κανόνων! Ἀγνοοῦμεν, ἐὰν οἱ Ρῶσοι θεολόγοι, οὓς ὁ τροπολίτης Ἀθηνῶν πολὺ ὑπολήπτεται, τὰ αὐτὰ φρονῶσι.

σιευθεῖσα Λευκὴ Βίβλος[1] τὸ βεβαιοῖ αὐθεντικῶς. «...Ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑφυπουργὸς — γράφει ὁ Μάνος μετ' ἐκπλήξεως εἰς τὸν Σκουλούδην — ἐπέδειξεν εἰς συνάδελφον τηλεγράφημα *τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Αὐστροουγγαρίας* ἀνακοινοῦντος πληροφορίαν *ἐξ ἀσφαλεστάτης πηγῆς* ληφθεῖσαν, καθ' ἣν ἡ θέσις τοῦ Ἐτὲμ-Πασᾶ εἶχε καταστῆ τοσοῦτον δυσχερής, ὥστε **οὗτος εἶχεν ἀποφασίση νὰ ὑποχωρήση εἰς Ἐλασσόνα,** ἕνεκα δὲ τούτου ἀπεστέλλετο εἰς τὸ στρατόπεδον ὁ Ὀσμὰν Πασσᾶς».[2] Ἐν ᾧ ὅμως ταῦτα ἀπεφασίζοντο ἐν τῷ τουρκικῷ στρατοπέδῳ, τί ἐγίγνετο ἐν τῷ ἀρχηγείῳ Λαρίσης;

Τὴν νύκτα τῆς 11 πρὸς τὴν 12 Ἀπρ. ἀρχηγὸς καὶ ἐπιτελεῖον ἔλαβον ἐσπευσμένως τὴν πρὸς τὰ Φάρσαλα ἄγουσαν παραδώσαντες ἐν διαστήματι ὀλίγων ὡρῶν τὴν Θεσσαλίαν σύμπασαν μεθ' ὅλων τῶν γυναικοπαίδων, καὶ ὅλον τὸ ὑλικὸν τοῦ πολέμου μετὰ τῶν ἓξ «παρθένων» τοπομαχικῶν τηλεβόλων τῆς Λαρίσης[3] εἰς τοὺς Τούρκους.

Ἀφιχθέντες εἰς Φάρσαλα καὶ πρὸς καθησύχασιν τοῦ ἐν

---

[1] Ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει ὑπ' ἀριθ. 7 ἔγγραφον τοῦ ἐν Βιέννῃ ἐπιτετραμμένου τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν ὑπουργ. τῶν ἐξωτερ. ἀπὸ 19 Ἀπρ.=[2] Κατὰ τὰς πληροφορίας τῆς «Ἑστίας» (6 Ὀκτ. 97) ταῦτα εἶχε τηλεγραφήσει καὶ ὁ αὐστριακὸς ἀκόλουθος τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας ὁ τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἀκολουθήσας, ὡς ἀποφασισθέντα ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἐτέμ. =[3] Κατὰ τὰ ἐπίσημα τηλεγραφήματα τοῦ Ἐτέμ, ἐν Θεσσαλίᾳ ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ὅλῳ ὑλικὰ πολέμου: 17 τηλεβόλα, 3169 ὅπλα Γκρά, 34,318 ὀβίδες τηλεβόλων, 95 τηλεβολοστάται, 96 ἅμαξαι, 12,334 κιβώτια πυριτιδοβολῶν ὅπλων Γκρὰ καὶ ἄλλα πολεμεφόδια (Ἐκ τουρκικῶν ἐφημερίδων εἰς «Ἐφημερίδα» Ἀθηνῶν 15 Μαΐου 1897).

βρασμῷ ἀγανακτήσεως διατελοῦντος στρατοῦ οἱ περὶ τὸ ἐπιτελεῖον διέδιδον ὅτι δὲν προέκειτο περὶ ὀπισθοχωρήσεως, *ἀλλὰ περὶ σχηματισμοῦ οὐδετέρας ζώνης* καὶ ὅτι πρὸς τοῦτο εἶχεν ὑποχωρήσει καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἰς ἀπόστασιν 50 χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν συνόρων[1]. Ὅ,τι δὲν εἶναι γνωστὸν τοῖς πολλοῖς εἶναι ὅτι τὴν *αὐτὴν ἡμέραν* εἶχον ἐπίσης ἐγκαταλειφθῆ *ὁριστικῶς* καὶ ὁ Βελεστῖνος ἤτοι καὶ ὁ Βῶλος, ἔνθα ὑπῆρχεν ὑλικὸν πολέμου ἀξίας πολλῶν ἑκατομμυρίων δράχ., ὅθεν καὶ ἡ μετὰ Φαρσάλων διὰ θαλάσσης συγκοινωνία. Μόνον δὲ δι' ἀλλεπαλλήλων τηλεγραφημάτων τῶν βουλευτῶν Βώλου[2] κατε-

---

[1] Τοῦτο δημοσιεύει ὁ Γ. Βῶκος εἰς «Ἀκρόπολιν» 13 Μαΐου 1897. ἠκούσαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς παρ' αὐτοῦ καὶ ἄλλων ἐκ Φαρσάλων ἐλθόντων ἀξιωματικῶν ἐν Βώλῳ τῇ 13 Ἀπρ. 97. Ἡ διάδοσις συνεδυάζετο πρὸς τὸ διπλωματικὸν σχέδιον περὶ οὐδετέρας ζώνης πρὸ τοῦ πολέμου ματαιωθέν. [2] Ἰδοὺ δύο ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου ἀποσταλέντων ἐκ Βώλου τηλεγραφημάτων: 1) τῇ 12 Ἀπρ. 97 πρὸς τὸν πρωθυπουργόν: «Βῶλος ἔχει ἐγκαταλειφθῇ, διότι μανθάνομεν ὅτι στρατὸς συγκεντροῦται εἰς Φάρσαλα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ λάβῃ μέτρα ἀμύνης εἰς Βελεστῖνον οὔτε πρὸς ἀποστολὴν τροφίμων εἰς Φάρσαλα, οὔτε πρὸς προστασίαν τῶν ἀπειλουμένων γυναικοπαίδων τῆς πεδιάδος ὑπὸ σφαγῶν, οὔτε πρὸς προσωρινὴν τοὐλάχιστον προστασίαν τῶν γυναικοπαίδων Βελεστίνου καὶ Βώλου, ὅστις ἔχει ἐγκαταλειφθῇ ἐντελῶς εἰς τὸ ἔλεος τῶν Τούρκων, οὐδὲ σκιὰ δὲ προστασίας φαίνεται ὑπὸ τῆς πολιτείας. Τὰ ραγδαίως ἐπελθόντα γεγονότα δὲν ἔδωκαν τὸν καιρὸν πρὸς ὀργάνωσιν ἐπαρκοῦς πολιτοφυλακῆς δυναμένης νὰ ἀσφαλίσῃ τὸν Βῶλον δι' αὐτοτελοῦς ἐνεργείας, ἀφοῦ μέχρι πρὸ ὀλίγων ὡρῶν ὑπῆρχεν ἐλπὶς ὅτι ὁ στρατὸς θὰ ἐπροστάτευε τὸν Βῶλον τοὐλάχιστον ἕως αὔριον. Σήμερον ὑπεδείξαμεν ἀνάγκην ἀποστολῆς πλοίων, ἀφοῦ μάλιστα καὶ γυναικόπαιδα Λαρίσης, Τουρνάβου καὶ ἄλλων μερῶν συσσωρεύονται ἐδῶ. Ἐπίσης ὑπεδείξαμεν ἀνάγκην ἀπο-

νοήθη ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν Βελεστίνῳ ἀμύνης ἔνθα ἐστάλη τμῆμα

στολῆς στόλου. Μὴ λησμονεῖτε ὅτι ἔχομεν ἐδῶ καὶ πολλοὺς τραυματίας, διότι καὶ σήμερον ἦλθον οἱ ἐκ Λαρίσης. Ἐνεργήσατε ὅ,τι νομίζετε συντελεστικὸν μετὰ πάσης δυνατῆς ταχύτητος πρὸς ἀποφυγὴν ἄλλων δυστυχημάτων, ἴσως καὶ σφαγῶν γυναικοπαίδων. Ὑπενθυμίζομεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ἀποθῆκαι πολεμεφοδίων. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ, ΤΟΠΑΛΗΣ, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ».— 2) Τῇ 13 Ἀπρ. 1897 «ΔΙΑΔΟΧΟΝ ὡς ἀρχηγὸν τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ. ΦΑΡΣΑΛΑ. Χωρὶς νὰ ἐπέμβωμεν εἰς στρατηγικὰ σχέδια ἀρχηγείου, ὅπως ἀποφανθῶμεν, ἐὰν δεδικαιολογημένως ἢ μὴ δὲν ἐδόθη διὰ τῆς προστασίας τοῦ στρατοῦ, οὐδὲ βραχεῖα προθεσμία πρὸς διάσωσιν τῶν γυναικοπαίδων τῆς πεδιάδος Λαρίσσης, ἐνομίζομεν ὅτι Βελεστῖνος ἤθελε προστατευθῇ ἐπί τινα χρόνον καὶ ἐὰν ἀκόμη τοῦτο δὲν ἐχρησίμευε διὰ τὴν πρὸ τῶν Φαρσάλων ἄμυναν, τοὐλάχιστον διὰ τὴν προστασίαν τῶν ἀπειλουμένων γυναικοπαίδων καὶ τοῦ ἀόπλου πληθυσμοῦ πρὸς ἀποστολὴν πολεμεφοδίων εἰς Φάρσαλα καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὑπολοίπων εἰς Στυλίδα ἢ ἀλλαχοῦ, τέλος πρὸς τροφοδοσίαν τοῦ ἐν Φαρσάλοις στρατοῦ μέχρι τακτοποιήσεως ἐπιμελητείας δι' ἄλλων μερῶν, ἐὰν τοῦτο ἦτο δυνατόν. Ἀντὶ πάντων τούτων ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλίας εὑρέθη ἄνευ οὐδεμιᾶς προειδοποιήσεως αἰφνιδίως ἐγκαταλελειμμένος καὶ εἰς τὸ ἔλεος τῶν Τούρκων, μὴ ὑπαρχούσης ἐνταῦθα οὐδὲ σκιᾶς στρατιωτικῆς ἐξουσίας πρὸς ὀργάνωσιν προχείρου τοὐλάχιστον ἀμύνης ὑπὸ πολιτῶν, ἐὰν μὴ δι' ἄλλο τι τοὐλάχιστον διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τὴν προειδοποίησιν τῶν κατοίκων ἐν περιπτώσει προελάσεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ πρὸς τὰ μέρη ταῦτα. ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΟΜΕΘΑ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ καταστάσει· λαμβάνοντες δὲ ὑπὸ σημείωσιν τὰ τελεσθέντα ΚΑΘΙΣΤΩΜΕΝ ΥΠΕΥΘΥΝΟΝ ἐν καιρῷ τῷ δέοντι πάντα ὑπαίτιον τῶν ἀναμενομένων κινδύνων. Οἱ βουλευταὶ Βώλου ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ, ΤΟΠΑΛΗΣ, ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ».— Ἀπαράλλακτον ἀνεκοινώθη αὐθωρεὶ καὶ εἰς τὸν πρωθυπουργὸν ὡς διεβιβάσθη τῷ διαδόχῳ.

στρατοῦ μόλις τὴν πρωΐαν τῆς 15 'Απρ., κατόπιν δὲ συνεπληρώθη διὰ τῆς ἀποστολῆς τῆς ταξιαρχίας τοῦ Κ. Σμολένσκη. Αἱ νῖκαι αὐτοῦ καὶ ἡ ἄφιξις τοῦ στόλου συνετέλεσαν εἰς τὴν διάσωσιν ὅλου σχεδὸν τοῦ ἐν Βώλῳ ὑλικοῦ καὶ εἰς τὴν ἥρεμον ὁπωσοῦν ἀναχώρησιν ἐκ τοῦ Πηλίου πολλῶν γυναικῶν καὶ παίδων, εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῆς ἀνασυντάξεως τοῦ ἐν Φαρσάλοις στρατοῦ καὶ εἰς τὴν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου τροφοδοσίαν αὐτοῦ· αἱ δὲ βραδύτερον γενόμεναι διαπραγματεύσεις τοῦ ναυάρχου Σταματέλου μετὰ τῶν Τούρκων τῇ μεσολαβήσει τῶν προξένων συνετέλεσαν εἰς τὴν διάσωσιν τῆς πόλεως τοῦ Βώλου καὶ τῶν χωρίων τοῦ Πηλίου ἐν γένει.

Καὶ ὅμως ἡ ἐκ Ρεβενίου τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἐκ Λαρίσης φυγῆς τοῦ ἀρχηγείου τακτικῶς ὀπισθοχωρήσασα (12 'Απρ.) νικηφόρος ταξιαρχία τοῦ Σμολένσκη εἶχεν ὅλον τὸν καιρόν, *ἐὰν διετάσσετο*, ἀντὶ νὰ καταπονηθῇ ὁδεύουσα διὰ Κουτσοχέρου κατ' εὐθεῖαν εἰς Φάρσαλα νὰ ἔλθῃ καὶ ἐὰν ἔτι ὑποτεθῇ ὅτι ἦτο ἀνέφικτος *ἡ προσωρινὴ ἄμυνα* εἰς Λάρισαν, διὰ τοῦ σιδηροδρόμου αὐτῆς εἰς Βελεστῖνον, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι μόλις τὴν μεσημβρίαν τῆς Κυριακῆς *εὑρόντες τὴν Θεσσαλίαν* ὅλως ἀφρούρητον προσήγγισαν εἰς τὴν Λάρισσαν διὰ μικρῶν σωμάτων. Ἢ, ἐὰν τοῦτο παρεῖχε δυσχερείας, ὅπερ δὲν πιστεύομεν, ἠδύνατο τοὐλάχιστον ἡ ταξιαρχία τοῦ Δημοπούλου κανονικῶς ὀπισθοχωρήσασα, *ἐὰν διετάσσετο*, νὰ συγκεντρωθῇ ἐξ ἀρχῆς εἰς Βελεστῖνον. Ὁ ἐπιτελάρχης ὅμως τοῦ ἀρχηγείου Σαπουντζάκης[1] καὶ ὁ ἀρχηγὸς διετέλουν μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 14 'Απρ. ἐν τοιαύτῃ ἀγνοίᾳ τῶν μέσων τῆς κινήσεως τοῦ σι-

---

[1] Πλείονα περὶ τῶν εἰς τοὺς ξένους ἐντυπώσεων διὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς ἐπιτελάρχου εἰς «Ἐφημερίδα τῆς Φραγκφούρτης» (ἐν μεταφράσει εἰς «Ἑσπερινὴν Ἀκρόπολιν» 21. 22 Μαΐου 1897).

δηροδρόμου, ὥστε μόνον τότε διαταχθέντες ἐξ Ἀθηνῶν ἕνεκα τῶν ἐκ Βώλου τηλεγραφημάτων καὶ μετὰ τὸ εἰς τὸν Διάδοχον ἐκεῖθεν ἀπευθυνθὲν τηλεγράφημα διὰ τὴν ἄμυναν τοῦ Βελεστίνου ἀπήτουν *τὴν ἐν μιᾷ νυκτὶ* μεταφορὰν *ὁλοκλήρου ταξιαρχίας* μετὰ τῶν ἀποσκευῶν σιδηροδρομικῶς ἀπὸ *Φαρσάλων εἰς Βελεστῖνον*, ὡς αὐθεντικῶς γινώσκομεν, *ὅπερ ἦτο φύσει ἀδύνατον !*

Διὰ τοιαύτης φυγῆς ἀφῆκαν ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ἐνεπιστεύθη τὸ στρατιωτικὸν γραφεῖον τῶν ἀνακτόρων τὴν τιμὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὰς θεσσαλικὰς πόλεις εἰς τὴν διάκρισιν τῶν φυλακισμένων πολὺ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Τούρκων ! Τοσαύτη δ' ἐπεκράτησε σπουδὴ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἀρχηγείου, ὥστε οὐδ' αἱ ἀρχαὶ εἰδοποιήθησαν πρὸς διάσωσιν τοὐλάχιστον τῶν ἀρχείων ἢ μέρους αὐτῶν, οὔτε αὐτοὶ οἱ ταμίαι πρὸς διάσωσιν τοῦ ἐν τοῖς ταμείοις χρήματος καὶ τῶν προχειροτέρων βιβλίων ! Ἀποσκευὰς ὅμως τοῦ διαδόχου εἴδομεν ἀθίκτους ἐν ἀσφαλείᾳ κομισθείσας διὰ τῆς πρωϊνῆς ἁμαξοστοιχίας τοῦ Σαββάτου (12 Ἀπρ.) εἰς Βῶλον !

Τὰ ἐν Ἠπείρῳ οὐδὲ νὰ σκιαγραφήσωμεν ἐπιχειροῦμεν, διὰ τὸ τερατῶδες αὐτῶν· καὶ ἰδίως τὰ φορῶντα εἰς τὰ περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Πρεβέζης καὶ τῶν Ἰωαννίνων.

§ 196.—Ἤρκει ἡ θέλησις τοῦ ἑτέρου ἐκ τῶν δύο ἵνα μὴ ἐνταφιασθῇ ὁ ἑλληνισμός.

Ὁ Δ. Ράλλης εὑρεθεὶς ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνεχώρησε μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Λαρίσης· ἀφίκετο δ' ἐσπευσμένως εἰς Ἀθήνας τῇ 14 Ἀπριλ. Τὴν ἐπιοῦσαν διηρπάζοντο ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεῖ τὰ ὁπλοπωλεῖα καὶ ἐγίγνετο ἔνοπλος διαδήλωσις κατὰ τῶν ὑπαιτίων. Τὴν 18 Ἀπριλ. κατηρτίζετο κυβέρνησις

δῆθεν ἐθνικῆς ἀμύνης ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Δ. Ῥάλλη διατυμπανίσαντος, ὅτι ἄνευ τῆς ἀνακλήσεως τῶν βασιλοπαίδων ἦτο ἀνέφικτος ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἀγῶνος, τῇ συμπράξει δὲ τῶν τριῶν ἡγετῶν τοῦ τρικουπικοῦ κόμματος καὶ ὑποψηφίων πρωθυπουργῶν (Γ. Θεοτόκη, Σ. Σκουλούδη καὶ Α. Σιμοπούλου).

Ἡ ὑπὸ τὸν Θ. Π. Δηλιγιάννην κυβέρνησις ἀπεχώρησε πονηρῶς καὶ ἀθορύβως, ἀφοῦ τοιαύτην λαμπρὰν εὐκαιρίαν τῇ παρεῖχεν ἡ φιλαρχία τῶν διαδόχων της, πρὸς οὓς *εὐγνωμόνως* παρέδωκε τὴν ἐξουσίαν. Ὁ ἐκ Γόρτυνος δὲ πολιτευτὴς ἀπολογούμενος διὰ τὰς πράξεις του εἰς τὸ ἐν Βιέννῃ νέον τηλεγραφικὸν πρακτορεῖον «Ἀθηνῶν» εἶπεν ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν παραίτησίν του[1] «ὅτι αὐτὸς **οὐδέποτε ἦτο ὑπὲρ τοῦ πολέμου,** ὅτι ἡ ἀντιπολίτευσις παρέσυρε τὴν βασιλείαν εἰς πόλεμον, αὐτὸς δὲ **διὰ νὰ μὴ τὴν ἀφήσῃ ἕρμαιον τῆς λαϊκῆς ἐπιθέσεως ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὴν ἰδέαν του πολιτικήν!**»

Ἡμεῖς εἰς ἀπάντησιν τούτων ἀντὶ παντὸς ἄλλου σχολίου παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ 1863 μέχρι σήμερον βίον τοῦ ἐκ Γόρτυνος πολιτευτοῦ, ὅστις ἔμενεν ἐν ἀδρανείᾳ, *ὁσάκις ἡ ἀπραξία του συνέτριβε τὴν πατρίδα*, ἐνήργει δὲ μόνον, *ὁσάκις ὡς νεκροθάπτης ἤνοιγε λάκκον βαθύν, ἵνα ἐνταφιάσῃ ζῶσαν τὴν Ἑλλάδα*, διότι ὑπῆρξε μέγας ἐν κομματικοῖς ζητήμασι, σμικρότατος δ' ἐν τοῖς ἐθνικοῖς. Ὡς πρὸς δὲ τὰ τελευταῖά του πολεμικὰ ἆθλα αὐθεντικῶς γινώσκει σύμπαν τὸ Πανελλήνιον ἔκ τε τῶν δηλώσεων δύο συνυπουργῶν

---

[1] Εἰς «Ἑσπερινὴν Ἀκρόπολιν» 17 Ἀπριλ. 97.—Εἰς «Πρωΐαν» 18 Ἀπρ. 97, ἥτις διαψεύδει ἓν μέρος τῆς ἀνταποκρίσεως, διὰ τῆς σιγῆς δ' ἐπιβεβαιοῖ τἀνωτέρω. Καὶ ἐν φύλλοις τοῦ Σεπτ. 1897 τὰ αὐτὰ περίπου ἀναπτύσσει.

του—τοῦ Ν. Σμόλεντς (§ 188) καὶ Ν. Λεβίδου (§ 192), ὅτι διὰ ψευδεπιδείξεων συνέγραφεν *αἱματηρὰν τραγῳδίαν* καὶ ἐκ τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων (§ 191) ὅτι ἠσχολήθη μετὰ τοῦ βασιλέως *εἰς τὸν ἐντοπισμὸν τῆς πυρκαϊᾶς*, ὅστις πράγματι ἐπέτυχε θαυμασίως. *Καὶ ὅμως* **ἤρκει ἡ θέλησις τοῦ ἑτέρου ἐκτῶν δύο** *ἢ τοῦ πρωθυπουργοῦ ἢ τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ ἐνταφιασθῇ ὁλόκληρον τὸ ἔθνος !...*

§ 197.—Ἰσχὺς τῶν βασιλικῶν θρόνων εἶναι ἡ ἀληθὴς ἀγάπη τῶν λαῶν καὶ οὐχὶ τὰ ξένα τηλεβόλα.

Ἓξ πλοῖα ἀνὰ ἓν ἐξ ἑκάστης τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἐντὸς ὀλίγου κατέπλευσαν εἰς Νέον Φάληρον, ὅπως προστατεύσωσι τὸν ἀπειλούμενον θρόνον τοῦ Γεωργίου Α΄. Τοιαύτη προστασία δὲν ἐγένετο οὔτε ὑπὲρ τοῦ Ὄθωνος ἐν ἔτει 1862 οὔτε ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Βάτεμβεργ ἐν Βουλγαρίᾳ πρό τινων ἐτῶν· διότι ἡ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν ἀγάπη καὶ ἡ ὑποστήριξις τῶν δυναστῶν τῆς γῆς εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογος τῆς ἀγάπης αὐτῶν πρὸς τὰ κράτη, τῶν ὁποίων προΐστανται καὶ κατ' εὐθεῖαν ἀνάλογος πρὸς τὴν προθυμίαν αὐτῶν, ὅπως *εὐπειθῶς ἐκτελῶσι* τὰς ὑπὸ τύπον «φιλικῶν συμβουλῶν» διδομένας διαταγάς. Καὶ εὐνόητος μὲν ἡ στοργὴ τῶν ἐστεμμένων ἀρχόντων τῶν πέντε Δυνάμεων, ἀλλὰ τὰ δημοκρατικὰ τῆς Γαλλίας τηλεβόλα πρὸς τί, πρὸς τί στιλβουσιν ἐν Φαλήρῳ; Ἐὰν ἔζη ὁ Δημοσθένης βεβαίως ἤθελεν εἴπει, ὡς ἔλεγε τοῖς Ἀθηναίοις περὶ τῆς Ροδίων ἐλευθερίας, καὶ εἰς τοὺς Γάλλους τἀκόλουθα : «Ὥστ' ἔγωγ' οὐκ ἂν ὀκνήσαιμι εἰπεῖν μᾶλλον ἡγεῖσθαι συμφέρειν δημοκρατουμένους τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας πολεμεῖν ὑμῖν ἢ ὀλιγαρχουμένους φίλους εἶναι».

Τελευταῖον ἐγνώσθη ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ διαπραγματεύσεις διεξήχθησαν περὶ συνεισφορῶν ἐν Κοπεγχάγῃ *πρὸς ἀποστολὴν δανικῶν σωματοφυλάκων* διὰ τὴν προφύλαξιν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας,[1] ὅπερ ὅμως ἀπέκρουσεν αὐτὸς οὗτος ὁ βασιλεύς, διότι βεβαίως τοιαύτη πρόνοια δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὸ βασιλικόν του ἔμβλημα (§ 76) : «ἰσχύς μου εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ μου» ! Ἀλλὰ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον νομίζομεν ὅτι ἔδει τῇ ἀπαιτήσει τοῦ ἰδίου βασιλέως νἀπομακρυνθῶσι καὶ οἱ ἐν Φαλήρῳ ξένοι φύλακες, διότι βασιλικοὶ θρόνοι στηριζόμενοι ἐπὶ ξένων τηλεβόλων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς λαϊκῆς ἀγάπης ἀντὶ νὰ στερεῶνται, συντρίβονται ταχύτερον ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει.

§ 198.—Τὸ ὑπουργεῖον τῆς αὐλικῆς ἀμύνης καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἀφοπλισμοῦ.

Ἡ νέα κυβέρνησις σχηματισθεῖσα διὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ἐτὲμ καὶ ἕνεκα τῆς διαρπαγῆς τῶν ὅπλων ἐλάχιστον ἢ οὐδὲν ἀντάξιον τῶν περιστάσεων ἐνήργησεν· ἐξηκολούθησεν ἐν πᾶσι τὴν πορείαν τῆς παραιτηθείσης. «Πρώτιστον καὶ κεφαλαιῶδες μέλημα καὶ καθῆκον προέθετο ἡ νέα κυβέρνησις—ἔλεγε τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ὁρκίσεώς του ὁ πρωθυπουργὸς εἰς τὴν βουλὴν—*τὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ σύνταξιν τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ, ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύνασθε μήτε πόλεμον εὐτυχῆ νὰ ἐπιχειρήσητε μήτε* **εἰς ἔντιμον εἰρήνην** *νἀποβλέψητε.* Καὶ δύναμαι νὰ βεβαιώσω ὑμᾶς καὶ τὸ ἔθνος καὶ ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ, ὅτι ὁ στρατὸς ἡμῶν ἦτο ἄξιος καλλιτέρας τύχης.» Καλῶς

---

[1] Ἀλληλογραφία καὶ λεπτομέρειαι τῆς μελετηθείσης ταύτης δανικῆς ἐκστρατείας εἰς «Ἑστίαν» 15 Σεπτ. 1897.

μὲν ὑπεμίμνησκε τὸ ἀξίωμα : Si vis pacem para bellum· ἐσπεύσαμεν ὅμως ἡμεῖς νὰ τὸν ὑπομνήσωμεν ὅσα καὶ κατὰ τὴν ἐκ Λαρίσης ἐπάνοδόν μας (15 Ἀπριλ.) ἀνεπτύξαμεν ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ τῆς ἀντιπολιτεύσεως συσκέψει, ὅτι ἡ ὑπουργικὴ μεταβολὴ θὰ ἦτο οὐ μόνον ἄσκοπος, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής, ἐὰν μὴ προέκειτο περὶ *πραγματικῆς ἐθνικῆς ἀμύνης*, *ἥτις ὅμως ἦτο ἀδύνατος*, **ἐὰν μὴ προηγουμένως ἀνεκαλοῦντο οἱ τρεῖς βασιλόπαιδες.**

Ἡ κυβέρνησις τῆς 18 Ἀπρ. φρικωδῶς ἀπέτυχε, διότι καὶ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον ἤθελε νὰ ἐκτελέσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ στέμμα ἐπιζημίως ἤδη ἀδρανοῦν ἐν τῇ κρισιμωτάτῃ στιγμῇ ἐζήτει νὰ προασπίσῃ καὶ τοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ φυγάδας νὰ προστατεύσῃ, ἐν τέλει δὲ καὶ περὶ τοῦ συμφέροντος τοῦ κόμματος νὰ προνοήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν! Ὅθεν οἱ Τοῦρκοι προήλασαν ἐλευθέρως· ὁ στόλος ἐξηκολούθει ἀπρακτῶν ἐν Σκιάθῳ, καίτοι μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Κ. Σαχτούρη εἶχε διορισθῇ ὁ ὑποναύαρχος Σταματέλος. Ἐν Βελεστίνῳ τὰ ἑλλην. ὅπλα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ γενναίου Κ. Σμολένσκη ἐδοξάσθησαν καὶ οὕτως ἐβεβαιώθη μὲν ὅτι σκοπίμως ἐσυκοφαντεῖτο ὁ ἑλλην. στρατός,[1] ἐπηλήθευσε δὲ μίαν ἔτι φορὰν ἡ γνώμη τοῦ Ἐπαμεινώνδα, ὅστις ὅταν εἶδε στρατόπεδον μέγα ἄνευ καλοῦ στρατηγοῦ : «Ἡλίκον, ἔφη, θηρίον *κεφαλὴν οὐκ ἔχει*»! Ἀληθῶς τὴν ἰδίαν ἡμέραν τοῦ ἐν Βελεστίνῳ θριάμβου τῶν ἑλλην. ὅπλων ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Φαρσάλοις στρατοῦ μετὰ τοῦ ἐπιτελάρχου του, οἵτινες δὲν ἠσχολήθησαν εἰς ἔργα ὀχυρω-

---

Δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν αὐθεντικώτατα ὅτι λοχαγὸς τοῦ τουρκικοῦ ἐπιτελείου ἔλεγε περὶ τὰ τέλη Ἀπριλ. 97 ἐν Βόλῳ ὅτι, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι εἶχον στρατιώτας καὶ ὑπαξιωματικοὺς γενναίους, ὅσον οἱ Ἕλληνες, ἤθελον ἐπιτύχῃ θριάμβους οἵους πρὸ τεσσάρων αἰώνων.

ματικὰ οὐδὲ ἀπὸ τῆς ἐκεῖ ἀφίξεώς των, ἔλαβον ἐγκαίρως τὴν πρὸς τὸν Δομοκὸν ἄγουσαν (23 Ἀπρ.) καὶ ὄπισθεν ἠκολούθησε κατ' ἀνάγκην στρατὸς ἐκ τῆς αὐτῆς ζύμης τοῦ ἐν Βελεστίνῳ καὶ ἐν Κρήτῃ ἡρωϊκῶς ἀγωνισθέντος νικηφόρου στρατοῦ· τὸ ὑπουργικὸν ὅμως συμβούλιον ἔσπευσε νὰ συγχαρῇ τηλεγραφικῶς τὸν διάδοχον[1] διὰ τὴν ἀπὸ Φαρσάλων, φαίνεται μέχρι Δομοκοῦ ἐκδρομήν, ὅτε πλέον καὶ ἐβεβαιώθη ὁπόσον πιστῶς ἐξεπληρώθη τὸ ὑπουργικὸν πρόγραμμα!

Ὀλίγας μετὰ τὴν ἐν Γριμπόβῳ ἀτυχῆ μάχην ἡμέρας ἐγράφομεν ἄρθρον[2] ὑπὸ τὸν τίτλον «**Εἰρήνην** *ταχέως ἢ πόλεμον* **φυλετικόν**», διότι ἐνομίζομεν ὅτι, βεβαιωθείσης τῆς ἀποτυχίας πολέμου κράτους πρὸς κράτος ἐναπελείπετο μόνον ἀγὼν φυλῆς πρὸς φυλήν· διὸ ὁ βασιλεὺς ἀπὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς Θεσσαλίας ὤφειλε διὰ διαγγέλματός του νὰ κηρύξῃ ὅτι *ἡ πατρὶς εἶναι* **ἐν ἐσχάτῳ κινδύνῳ,** μεταβαίνων δὲ αὐτοπροσώπως εἰς τὸ στρατόπεδον νὰ διευκολύνῃ τὴν απομάκρυνσιν τοῦ διαδόχου πρὸς ἀναθάρρησιν τοῦ στρατοῦ. **Ἢ ἀντιστρόφως** νἀποσυρθῇ μετὰ τῶν τέκνων του εἰς τὴν δροσερὰν Δεκέλειαν ὑπογράφων τὰ χρήζοντα ὑπογραφῆς διατάγματα καὶ νἀφήσῃ τὴν κυβέρνησιν ἐν τελείᾳ ἐλευθερίᾳ,

---

[1] Ἰδοὺ καὶ τὸ τηλεγράφημα: «Α. Υ. διάδοχον, Φάρσαλα. Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον συγχαίρει τῇ Αὐτοῦ Ὑψηλότητι τῷ Διαδόχῳ καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν στρατῷ ἐπὶ τῇ ἀνδρικῇ στάσει των κατὰ τὴν μάχην, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ τόσον αἰσίως λήξασα ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ βασιλέως πατρός του. Συγκεκινημένοι οἱ ὑπουργοὶ ἐκφράζουσι τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἔθνους πρός τε τὴν Αὐτοῦ Ὑψηλότητα τὸν Διάδοχον ὡς καὶ πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ὑψηλότητα τὸν πρίγκιπα Νικόλαον, τῶν ὁποίων ἡ εἰς τὴν παράταξιν τοῦ στρατοῦ παρουσία ἐνίσχυσε τὸν γενναῖον ἡμῶν στρατὸν εἰς τὴν προάσπισιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ τιμῆς ὡς καὶ τῆς τιμῆς τῆς χώρας» =[2] Εἰς τὸ «Ἐμπρὸς» 5 Μαΐου 1897.

ὅπως ἀγωνισθῇ *πρὸς διάσωσιν τοὐλάχιστον τῆς τιμῆς τοῦ ἔθνους*. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἡμέραν συνεκροτεῖτο ἡ ἐν Δομοκῷ μάχη, καθ' ἣν *μετὰ νίκην τοῦ ἑλλην. στρατοῦ*, τῶν φιλελλήνων καὶ τῆς γαριβαλδινῆς φάλαγγος — ἐν συμπράξει μετὰ τοῦ κατὰ τὸ 1878 γενναίου ἐν Ματαράγκᾳ *λιποτάκτου ἐπιλοχίου*, τότε δὲ ταγματάρχου καὶ βουλευτοῦ Καρδίτσης Δ. Τερτίπη—ἐδόθη ἡ διαταγὴ τῆς πρὸς τὴν Ἁγίαν Μαρίναν καὶ πρὸς τὸν Μῶλον φυγῆς!

Τὴν φορὰν ταύτην δὲν ἐστάλησαν συγχαρητήρια τῶν ὑπουργῶν. Τῇ 8 Μαΐου ὑπεγράφετο ἡ ἀνακωχή, ἥτις ὅμως παρετάθη σκοπίμως ἐπ' ἄπειρον. Καὶ αἱ μὲν Θερμοπύλαι ὠχυρώθησαν κατὰ τὸ δυνατόν, οὐδὲν ὅμως ἀντάξιον πρὸς τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον ἐξετελέσθη, τοὐναντίον δὲ πολλὰ ἐγένοντο πρὸς παράλυσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων συντελέσαντα εἰς τὴν καταπόνησιν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν τοῦ τόπου πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος. Πρὸ δὲ τῆς ὑπογραφῆς καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν προκαταρτικῶν τῆς εἰρήνης ὅρων ἀπεστάλησαν ἡλικίαι τινὲς τῆς ἐφεδρείας εἰς ἀπεριόριστον ἄδειαν! Ὅθεν ἀκριβῶς ἐκλήθη «*κυβέρνησις τῆς αὐλικῆς ἀμύνης καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἀφοπλισμοῦ*».[1]

§ 199. — Δολιότης ἢ ἀνικανότης ἢ καὶ ἀμφότερα;

Ἀτυχῶς ἡ εὐγλωττία τῶν πραγμάτων εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἀπαλλάσσει ἡμᾶς εἰς ἀπόδειξιν πασιδήλων. Χάριν ὅμως συμπληρώσεως τῶν πληροφοριῶν ὑπομιμνήσκομεν ὅτι αἱ κρίσεις ὅλων τῶν ξένων, οἵτινες ὡς δημοσιογράφοι ἢ καὶ ὡς ἀγωνισταὶ

---

[1] Ἡμετέρα ἀγόρευσις 19 Αὐγ. 1897.

ἀντελήφθησαν τὰ συμβάντα, ἀτυχῶς συμπίπτουσιν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα. Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐτηλεγράφουν ξένοι δημοσιογράφοι ἀπὸ τῆς 9 Ἀπριλ. προαγγέλλοντες τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Λαρίσσης καὶ τὴν ὀπισθοχώρησιν τοῦ στρατοῦ *εἰς Φάρσαλα.*—Ἀλλὰ πρὸς τί ἡ ἐπίπονος καὶ πολυδάπανος ὀχύρωσις τῆς Λαρίσης; πρὸς τί ἡ ἐν αὐτῇ συγκέντρωσις τοσούτου ὑλικοῦ πολέμου;—Ὁ αὐτόπτης στρατιωτικὸς ἀνταποκριτὴς τῆς «*Σημαίας*» τοῦ Λονδίνου ἐβεβαίωσεν ὅτι τὰ νικῶντα ἑλληνικὰ στρατεύματα διετάσσοντο *νὰ μὴ προελαύνωσι*, τοῦτο δὲ ἀπέδιδεν **εἰς λόγους πολιτικοὺς** *καὶ οὐχὶ εἰς στρατιωτικούς*· καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀνταποκριτὴς τῶν «*Ἡμερησίων Νέων*» ἐτηλεγράφει ὅτι ἡ Βίγλα δὲν κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, *ὅπερ ἦτο δυνατόν*, ἕνεκα τῶν περὶ παθητικῆς ἀμύνης διαταγῶν.[1]

Ἐν τῷ «*Ἀδιαλλάκτῳ*»[2] τοῦ Ροσφὼρ ὁ Ροζὲ ἐξηγεῖ τὰς λεπτομερείας τῶν συμβάντων ἐν ἄρθρῳ ὑπὸ τὸν τίτλον, «*Ἡ προδοθεῖσα Ἑλλάς*». Ὁ στρατηγὸς *Μενότης Γαριβάλδης* ἔγραψε πρὸς τὸν ἀδελφόν του Ριτσιώτην νὰ ἐπιστρέψῃ τάχιστα εἰς Ἰταλίαν, «ἵνα μὴ συμμετέχῃ *διπλωματικῆς κωμῳδίας τόσον τραγικῆς*»·[3] ἀξιωματικὸς δὲ Γαριβαλδινὸς ἐκ τῶν ἀγωνισθέντων ἐκάλεσεν ἐν Κερκύρᾳ μετὰ κατανύξεως τὸν ἑλλ. λαὸν popolo tradito.[4] Ὁ γενναῖος ἰταλὸς **Α. Κυπριά-**

---

[1] Ὅρα ἀμφότερα τὰ τηλεγραφήματα ἐν μεταφράσει εἰς «Ἑστίαν» τῆς 20 Ἀπρ. 97.—Ὅτε ὅμως ἡμεῖς τοιαῦτα βραδύτερον ἐγράφομεν ἐνυπογράφως εἰς τὴν «**Justice**» τῶν Παρισίων (16|28 Μαΐου) ἐν ἄρθρῳ ὑπὸ τὸν τίτλον «**Vaincus, mais trahis**» ἀνατυπωθέντι εἰς τὰ «Ἡμερήσια Νέα», ἡ αὐτὴ ἀγγλικὴ ἐφημερὶς ἔγραφεν (ἐν μεταφράσει εἰς «Ἀκρόπολιν» 25 Μαΐου 97) κατὰ τῶν ἐν Ἀθήναις Κλεώνων! =[2] «**Intransigeant**» 3 Μαΐου 1897 =[3] «Καιροὶ» Ἀθηνῶν 9 Σεπτ. 1897.=[4] Αὐτόθι.—Ὅρα καὶ **P. Mollin, Impressions d'un Philhel-**

νης πρώην βουλευτὴς ὁ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συναγωνισθεὶς ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐπαναστατῶν εἰς Κρανιὰν μέχρι τῆς ἐν Δομοκῷ μάχης, ἔνθα καὶ συνετρίβη ὁ ποῦς αὐτοῦ, διότι ἐπολέμησε παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ φονευθέντος συμπατριώτου του βουλευτοῦ Φράττη[1] ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «Ἀδιαλλάκτῳ»[2] ἄρθρον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἔγραφεν ὅσα καὶ εἰς τὸν συντάκτην τοῦ «Ἐμπρὸς» εἶπεν (26 Ἰουλ.), ὅτε χωλαίνων ἀνεχώρει ἐξ Ἀθηνῶν: «Πέντε ἡμέρας **πρὸ** *τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς Λαρίσης* εἶχον γράψει πρὸς συμπατριώτην σας... *ὅτι θὰ ἐγκατελείπετο ἡ Λάρισα* καὶ ἐὰν ἦσαν νικηφόρα τὰ ὅπλα σας εἰς τὰ σύνορα. —**Ἦτο ἀποφασισμένη ἡ εἴσοδος** *τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Θεσσαλίαν* καὶ οἱαδήποτε θυσία τῶν στρατευμάτων σας δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης. **Ἦτο πόλεμος ἐκ συμπαιγνίας** *ὁ πόλεμος οὗτος καὶ ἐπαίζετο αἱματηρὰ κωμῳδία*.....Ἦτο **πόλεμος νευροσπάστων** *διὰ τὰς μεγάλας Δυνάμεις* ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος».

Ἔκθεσις ἐπίσημος τοῦ τουρκικοῦ στραταρχείου «ὁμολογεῖ[3] μετὰ πολλῶν ἐπαίνων τὴν ἀνδρίαν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Ἐν πορίσματι δὲ λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες *δὲν ἐφαίνοντο ἔχοντες πρόθεσιν νὰ πολεμήσωσι σπουδαίως* (de ne pas combattre sérieusement) καὶ ἀποκαλεῖ τὸν πόλεμον τοῦτον **ψευτοπόλεμον, πρόσχημα πολέμου** (simu-

---

lène en 1897, ὅστις γράφει (ἐν σελίδι 35) «**Que le peuple Helléne persevère malgré tout dans la grande idée ; M. Georges en somme n'est qu'un commercant».**= [1] Εἰς τὴν αὐτὴν μάχην ἠγωνίσθη καὶ ὁ Μασσαλιώτης βουλευτὴς **A. Boyer** ὁ βραδύτερον καὶ ἀπὸ τοῦ βουλευτικοῦ ἐν Παρισίοις βήματος ὑψώσας τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ φωνήν του. = [2] Ἐν μεταφράσει εἰς «Ἑστίαν» 5 Ἰουλ. 17 =[3] Ἐν μεταφράσει εἰς «Ἀκρόπολιν» 7 Ἰουνίου 1897.

lacre de guerre)». «Καὶ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τούτου, προσθέτει, ὅτι αἱ ἀνώτεραι στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ *εἶχον διαταγὴν* **νὰ ἐγκαταλίπωσι** βαθμιαίως τὸ ἔδαφος *χωρὶς* **πολὺ** *νὰ διακινδυνεύσωσι τὴν ζωὴν τῶν στρατιωτῶν»*.

Καὶ ὁ γενναῖος ὑποστράτηγος Κ. Σμολένσκης εἰς τὸν συντάκτην τῆς «Ἐφημερίδος» τῆς Νέας Ὑόρκης[1] εἶπεν ὅτι ἡ ὑποχώρησις *ἦτο ἀσύγγνωστος*· ὅτι *δὲν ἐγένετο ἕνεκα τῆς ἀποθαρρύνσεως τοῦ στρατοῦ*· ὅτι ἡ διαταγὴ τῆς ὀπισθοχωρήσεως ἐδόθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου καὶ ἐν τέλει προσέθηκε τἀκόλουθα: «Εἴμεθα βαρέως τεθλιμμένοι ἀναμφιβόλως, ἀλλ' ὅτε, κατὰ τὴν πρὸς τὰ Φάρσαλα πορείαν μας ἐνοήσαμεν ὅτι **ὁ ἀνδρεῖος ἡμῶν στρατὸς ἐπροδόθη**, ἠλπίσαμεν ὅτι τὸ θάρρος μας θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ ἐπανορθώσωμεν τὸ διαπραχθὲν ἔγκλημα, εἴμεθα δὲ νῦν ἐνταῦθα, ὅπως πράξωμεν τοῦτο..... Ἔχω ἀνάγκην ἐπικουριῶν, φρονῶ δὲ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ σύμφωνος ἐνέργεια τοῦ ἐπιτελείου καὶ τοῦ Διαδόχου. *Ἀλλ' οἱ κύριοι οὗτοι δὲν σπεύδουσιν....»*.

Δὲν θεωροῦμεν εὐπρεπὲς νὰ σχολιάσωμεν ὁπωσδήποτε τὰς γνώμας ἀνδρῶν τοιοῦτο λαβόντων σπουδαῖον μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα συμφώνους ἐν πολλοῖς ἄλλως καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐπὶ τῶν συμβάντων κρίσιν, ἣν ἐδηλώσαμεν ἤδη ἐν ἀρχῇ (§ 2) καὶ κατ' ἐπανάληψιν· νομίζομεν ὅμως ὅτι τὸ ἐκπονηθὲν σχέδιον προέβλεπε τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων πιθανῶς μόνον *μέχρι Λαρίσης*. Ὁ Ἐτὲμ καταλαβὼν τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν ταύτην πόλιν εἶπεν ἐνώπιον πολλῶν. «La guerre est finie».[2] Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὑπέστη τοῦτο ἀλλοίωσιν, διότι τὰ *σαθρὰ εὑρίσκονται* — κατὰ τὴν σοφὴν τοῦ

---

[1] Ἐν μεταφράσει εἰς «Ἀκρόπολιν» τῆς 13 Μαΐου 97 = [2] Εἰς ἀθηναϊκοὺς «Καιρούς» 8 Σεπτ. 1897.

Δημοσθένους ρῆσιν—*ἐν πολέμῳ*, οἱ καρποὶ δὲ τῆς σκοπίμου *ἐπὶ ὁλόκληρον γενεὰν* παραμελήσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων ἦτο φυσικώτατον νὰ δοκιμασθῶσι κατὰ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ εἰσβολὴν τοῦ Ἐτέμ, ὅστις διὰ τοῦτο ἀνενοχλήτως καὶ ἐν διαστήματι ὀλίγων ἡμερῶν προὐχώρησε μέχρι τῆς Δερβὲν—Φούρκας! Καί, ἐὰν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ μετριώτεραι ἐκ τῶν προτέρων ἐδόθησαν ὑποσχέσεις, ἡ εὐκολία τοῦ στρατιωτικοῦ τῶν Τούρκων περιπάτου ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ καὶ βεβαιότητι ὅτι κατὰ θάλασαν οὐδεμία ἤθελε γείνῃ ἐνόχλησις, ἤνοιξεν εἰς τοὺς παρὰ τὸν Βόσπορον τὴν ὄρεξιν· ἐπίσης καὶ τὴν τῶν ἐν Βερολίνῳ, Πετρουπόλει, Βιέννῃ καὶ Λονδίνῳ· δὲν προσθέτομεν τοὺς ἐν Παρισίοις καὶ Ρώμῃ, διότι οἱ μὲν εἶναι σκιαὶ τῶν Ρώσων, οἱ δὲ ἀκολουθοῦσι τοὺς Ἄγγλους, συμμετέσχον δὲ εἰς τὴν διάπραξιν τοῦ κακοῦ *κατ'ἀνάγκην* καὶ—κατὰ τὴν ταπεινοτάτην ἡμῶν γνώμην—ἐπὶ ζημίᾳ αὐτῶν τῶν ἰδίων πρὸς θρίαμβον τῆς γερμανικῆς πολιτικῆς. Γνωστὸν τὸ λόγιον: l'appétit vient en mangeant. Οὕτω κατεβροχθίσθη ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπὸ τῆς ἀδηφαγίας μεγάλων καὶ πολλῶν θηρίων ἐν καταπληκτικῇ συμπνοίᾳ!

§ 200.—Τὸ διεθνὲς τερατούργημα τῆς νέας «Ἱερᾶς Συμμαχίας» κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος!

Τὸ πρῶτον τῆς ὑπὸ τὸν Ράλλην κυβερνήσεως ἔργον ὑπῆρξεν ἡ ἀνάκλησις τοῦ ἐν Κρήτῃ στρατοῦ καὶ ἡ πρὸς τὰς Δυνάμεις παράκλησις ἵνα διὰ *τῆς μεσολαβήσεώς των* συντελέσωσιν εἰς τὴν εἰρήνευσιν. Ἡ αἰσιοδοξία τῶν νέων ὑπουργῶν ἰδίως τοῦ προέδρου αὐτῶν ἐρειδομένων μόνον ἐπὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν συγγενῶν τοῦ βασιλέως περὶ ταχείας ὑπογραφῆς *ἐντίμου* εἰρήνης ὑπῆρξε κωμικοτραγική. Ἀφοῦ μετὰ κόπου ὑπεγράφη

ἀνακωχὴ τὴν 8 Μαΐου, ὁ πρωθυπουργὸς σχεδὸν καθ' ἑκάστην ἐν ταῖς ἑσπεριναῖς μετὰ δημοσιογράφων «causeries» ὑπέσχετο ὅτι *ἐντὸς τῆς ἑβδομάδος* ἤθελεν *ἄνευ ἄλλης ἀναβολῆς* ὑπογραφῆ ἡ εἰρήνη μεθ' ὅρων οὐχὶ βεβαίως ἐπαχθῶν·[1] ἀλλ' ἡ ἑβδομὰς ἐγίγνετο μὴν καὶ μῆνες. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἑλλὰς στρατιωτικῶς ἐξησθένει· οἱ ἐκ Θεσσαλίας ἐν διαστήματι ὀλίγων ὡρῶν φυγόντες γυμνοὶ καὶ πεινῶντες ἀπέθνησκον ἐν τοῖς ἀγροῖς τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Ἀγράφων πρὸς δόξαν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ὁ δὲ τόπος ἐν γένει κατεπονεῖτο καὶ συνετρίβετο, ἵνα καταπίῃ εὐκολώτερον τὸ παρασκευαζόμενον διπλωματικὸν δηλητήριον.

Ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῶν πρὸς εἰρήνευσιν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων εὕρηται ἐν τῇ τελευταῖον δημοσιευθείσῃ Λευκῇ Βίβλῳ,[2] ἀνάλυσις δὲ αὐτῆς ἐγένετο διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ράλλη ἀγορεύσεως (18 Σεπτ.). Ἡμεῖς δὲν ἔχομεν χῶρον, ὑποθέτομεν δὲ ὅτι οὐδὲ καὶ ὁ ἀναγνώστης ἔχει διάθεσιν εἰς ἀνάμνησιν ὅλων τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀνιαροῦ τούτου ἔργου τῶν διπλωματῶν, διότι ἓν εἶναι ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον· ὅτι ἡ δεξιότης τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ στέμματος τῇ βοηθείᾳ τῶν βασιλικῶν συγγενειῶν ἠδυνήθησαν μετὰ πολυμήνους ἀγωνίας νὰ φέρωσιν εἰς φῶς τὸ διεθνὲς τερατούργημα, ὅπερ ὑπὸ τὸν τίτλον *τῶν προκαταρκτικῶν ὅρων τῆς εἰρήνης* ἐδημοσιεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 6|18 Σεπτ. 97[3] φέρον τὰς ὑπογραφὰς τῶν τε πρέσβεων τῶν ἓξ Δυνάμεων —αἵτινες ἐμεσολάβησαν δῆθεν *ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος* εἰς τὰς

---

[1] Πρώτην φορὰν ἐδήλωσε περὶ τοῦ ἐπαχθοῦς τῶν ὅρων εἰς τὴν Βουλὴν 18 Αὐγ. 97 = [2] **Documents diplomatiques Conflit Gréco turc Avril—Septembre 1897.** = [3] Ἐδημοσιεύθη ἐπισήμως ἐν χωριστῷ τεύχει μετὰ τῶν παραρτημάτων αὐτῆς.—Παρατηρήσεις τινὲς ἐπ' αὐτῆς ἀνωνύμως καὶ ἐν φυλλαδίῳ «Σταυρωθήτω» ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὴν προκαρκτικήν.

διαπραγματεύσεις—καὶ τοῦ ὑπουρ. τῶν ἐξωτ. τῆς Τουρκίας, ἥτις ἀπεδέξατο αὐτούς.

Τὸ ἔργον τῶν ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ἐκπροσωπησάντων **τὸν διεθνῆ Ἄρειον Πάγον** εἶναι τοσοῦτον βάρβαρον καὶ ἀπάνθρωπον, τοσοῦτον δόλιον καὶ παράλογον προδήλως παραβιάζον, τὸ μὲν τοὺς πλέον ἀναμφισβητήτους κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου, τὸ δὲ καὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὥστε οἱαδήποτε ἑρμηνεία αὐτοῦ εἶναι περιττή, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄσκοπος· οὐχ ἧττον ἐν ὀλίγαις γραμμαῖς ἀρκεῖ νὰ καταδείξωμεν καὶ παντὶ τυφλῷ ἔτι ὅτι ἡ Ἑλλὰς διὰ τῆς κυβερνήσεώς της ἐζήτησε τὴν **μεσολάβησιν** (médiation) αὐτῶν, ἐκεῖναι ὅμως ἐξετέλεσαν αὐθαιρέτως καὶ κακοβούλως *διαιτησίαν* (arbitrage). Ἡ Ἑλλὰς ἔθηκεν ὡς θέμα μεσολαβήσεως **μόνον τὸ τῆς εἰρηνεύσεως·** ἐκεῖναι δὲ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ ἐν Βερολίνῳ Κάϊζερ ὑποστηριζομένου ὑπὸ συμμάχων *καὶ ἀντιπάλων* ἐπελήφθησαν τοῦ κανονισμοῦ *ληψοδοσιῶν τῶν γερμανῶν πιστωτῶν τῆς Ἑλλάδος* **ὑπερβᾶσαι τὰ ὅρια τῆς ἐντολῆς.** Αἱ συνθῆκαι: α') τῆς 7 Μαΐου 1832 μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων (ἄρθρ. 4)· β') τῆς 1]13 Ἰουλ. 63 μεταξὺ Δανίας καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων (ἄρθρ. 3 καὶ 7) καὶ γ') τῆς 17]29 Μαρτ. 64 (ἄρθρ. 1) μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων—ἥτις ἐβασίζετο καὶ εἰς τὴν ἀπὸ 2]14 Νοεμβ. 63 μεταξὺ Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας—ἀναγνωρίζουσι τὴν Ἑλλάδα ὡς *κράτος* **ἀνεξάρτητον καὶ συνταγματικόν.** Καὶ ὅμως χωρὶς ποσῶς νὰ ἐρωτηθῇ, χωρὶς κἂν νὰ κληθῇ εἰς ἀπολογίαν προηγουμένως ἡ ὑπόδικος Ἑλλὰς ἐπιβάλλουσι τοὺς ὅρους αὐτῶν **ὡς ἀμετάκλητον ἀπόφασιν,** καίτοι δι' αὐτῶν:—α') Ρίπτουσιν εἰς τὴν ἐκ νέου δουλείαν θεσσαλικὰ χωρία καὶ **ἀνοίγουσι τὰς πύλας τῆς Θεσσαλίας** εἰς τὴν γείτονα χώ-

ραν δι' οροθετικῆς γραμμῆς, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς θὰ εἶναι μόνον *κατὰ παράκλησιν κάτοχος τῆς Θεσσαλίας*, διότι ἡ Τουρκία ἐν πάσῃ στιγμῇ θὰ δύνηται ἀκωλύτως νὰ εἰσβάλῃ καὶ νὰ καταλαμβάνῃ αὐτήν. Ἐπιτρέπονται μεταβολαὶ ὑπὸ τῆς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, ἀλλὰ *μόνον ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας* ! β') Καταδικάζουσι τὴν Ἑλλάδα *εἰς ἀποζημίωσιν πολεμικὴν* **τεσσάρων ἑκατομμυρίων λιρῶν**, καίτοι ἄριστα γινώσκουσιν ὅτι ὁ πόλεμος ἐγένετο *κατὰ συμπαιγνίαν καὶ καθ' ὑπόδειξιν αὐτῶν* ἢ τῶν πλειόνων ἐξ αὐτῶν· ὅτι τῇ βοηθείᾳ τῶν ἐν Ἀθήναις *πρακτόρων των* ἐκρατήθησαν ἐν ἀδρανείᾳ αἱ ἐθνικαὶ δυνάμεις καὶ ἰδίως αἱ κατὰ θάλασσαν· ὅτι ἐν τέλει τὸ ὁρισθὲν ποσὸν εἶναι ὑπέρτερον τῶν οἰκονομικῶν τοῦ τόπου δυνάμεων. γ') **Παραδίδουσιν ὁλόκληρον τὴν Θεσσαλίαν** *ἐκ νέου εἰς τὸν Τοῦρκον κατακτητὴν* καὶ ἀφῆκαν εἰς *τὴν εὐσπλαγχνίαν τῶν Γερμανῶν πιστωτῶν* τὸν ὁρισμὸν τοῦ ποσοστοῦ καὶ πάσας τοῦ συμβιβασμοῦ τὰς λεπτομερείας, ἐξ ὧν καὶ ἐκ τῆς πληρωμῆς τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως ἐξαρτῶσι τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Θεσσαλίας, καίτοι καλῶς γινώσκουσι τὴν δυσχέρειαν, εἰς ἣν εὑρίσκεται ἡ Ἑλλὰς πρὸς εὕρεσιν τοῦ ἐπιδικασθέντος εἰς τὸν ἐχθρὸν ποσοῦ ! δ') Προνοοῦσι *μητρικῶς* περὶ ἀποζημιώσεως τῶν ὑπὸ τοῦ ἑλλην. στρατοῦ δῆθεν ζημιωθέντων Τούρκων, ἐνῷ εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐθραύσθησαν μὲν ὕαλοι τινὲς τῶν οἰκιῶν τῆς Αἰκατερίνης ὑπὸ τοῦ ἑλλην. στόλου, ἀλλὰ σύμπασα **ἡ Θεσσαλία ἠρημώθη** ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ διὰ πυρπολήσεων, δι' ἁρπαγῶν, καταπιέσεων καὶ ἄλλων *παρὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα* πράξεων.[1] ε') Ἐπιβάλλουσι

---

[1] —Ἡμέτερον ἄρθρον (εἰς «Ἑστίαν» 6 Ἰουν. 97) «Αἱ ζημίαι τῶν θεσσαλῶν κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου».

διαπραγματεύσεις ἐπὶ τῶν capitulations, περὶ ἐκδόσεως τῶν ἐγκληματιῶν καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν ἐνδιαφερόντων τὴν Τουρκίαν ἐκκρεμῶν ζητημάτων.

Τοιοῦτο περίπου εἶναι τὸ πρῶτον μέρος *τοῦ διεθνοῦς τερατουργήματος τῆς νέας Ἱερᾶς Συμμαχίας περὶ τὴν δύσιν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος* ! «Ἐπὶ τῇ μετριότητι δὲ τῶν ὅρων τούτων» καὶ τῶν κατωτέρω χειροτέρων ἔτι συνεχάρη τελευταῖον ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν τὸν σουλτάνον, τὴν ἐπιοῦσαν δὲ τῆς ὑπογραφῆς ἐπαρασημοφόρει διὰ τοῦ παρασήμου τῆς Λουΐζης τὴν λαοφιλῆ, ἀλλ' ἀτυχῆ ἀδελφήν του Σοφίαν, ἣν προηγουμένως ἐτιμώρησε, διότι ἀληθῶς ἠγάπησε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῆς.

§ 201.—Ἡ κατάργησις καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ κράτους πρὸς . . . ἐκτέλεσιν τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Μουράβιεφ.

Δὲν ἀρκοῦσιν ὅμως πάντα ταῦτα· ἡ γενναιότης τῶν ἰσχυρῶν τῆς Εὐρώπης—ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐν Ἀθήναις προσχεδιασθέντος εἰκονικοῦ πολέμου ὑπὸ τὴν ψευδῆ μὲν πρόφασιν τῆς *εὐρωπαϊκῆς* ὁμοφωνίας, πράγματι δὲ χάριν ἰδίων ποταπῶν συμφερόντων (§ 4) *καθ' ὑπέρβασιν τῆς χορηγηθείσης ἐντολῆς, κατὰ παράβασιν δὲ παντὸς γραπτοῦ καὶ ἀγράφου νόμου ὑπὸ τὸν τύπον* **τοῦ διεθνοῦς αὐστηροτάτου ἐλέγχου**—προέβη **μέχρι καταργήσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου**· διότι ἐν ᾗ περιπτώσει *ὁριστικῶς* ἰσχύσει τοιαύτη συνθήκη, τὰ πλεῖστα καὶ σπουδαιότερα τῶν βουλευτικῶν καὶ βασιλικῶν καθηκόντων τοῦ λοιποῦ ἀνατίθενται εἰς τοὺς ἓξ ἀντιπροσώπους τῶν ξένων Δυνάμεων, οἱ δὲ βουλευταὶ καὶ ὁ βασιλεὺς ἤθελον ὑποβιβασθῇ εἰς νευρόσπαστα πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν ὑπογραφῶν ἐκείνων !

Εἶναι πασίγνωστον ὅτι συνθήκη ἀναιροῦσα ἢ μειοῦσα τὰ συμφυῆ εἰς πᾶσαν ἀνεξάρτητον πολιτείαν δικαιώματα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συνομολογηθῇ ὑπὸ κυβερνήσεως οὐδὲ νὰ ψηφισθῇ ὑπὸ βουλῆς συνταγματικοῦ κράτους, διότι μόνη ἡ ἐθνοσυνέλευσις θὰ ἠδύνατο νἀποφανθῇ περὶ τούτου·[1] πάντως ὅμως κατὰ τὸ σύνταγμα, καὶ ἐὰν μὴ ἔτι ῥητὴ γείνῃ ἐπιφύλαξις, τεκμαίρεται ὅτι ἡ κύρωσις ζητηθήσεται κατὰ τοὺς θεμελιώδεις νόμους τῆς πολιτείας τῶν συμβαλλομένων κρατῶν, *ὧν ἡ ἄγνοια δὲν ἐπιτρέπεται*. Καὶ ὅμως οἱ δίκαιοι τῆς Εὐρώπης *οἱ καὶ ὡς συμβαλλόμενοι ἐκ τῶν συνθηκῶν γινώσκοντες* ἢ ὀφείλοντες νὰ μὴ ἀγνοῶσι τἄρθρα 32 καὶ 33 τοῦ συντάγματος ἡμῶν *αὐτοκρατορικῶς* διατάσσουσι—μηδὲ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς γαλλικῆς *Δημοκρατίας* ἐξαιρουμένου—ὅτι ἡ ἀπόφασίς των *εἶναι ἐκτελεστὴ καὶ ἀμετάκλητος* **ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς !**

Ἰδοὺ κατὰ τίνα τρόπον ἐξετελέσθη ἡ περιλάλητος *ἐγκύκλιος τοῦ Μουράβιεφ* καὶ ἡ ἕνεκα τούτου ἀπὸ 24 Μαρτ. 1897 διακοίνωσις (§ 191) τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς !

Ἀλλὰ τότε διὰ τί ζητοῦσι τὴν ψῆφον τῆς βουλῆς, ἥτις οὐδεμίαν ἔχει ἁρμοδιότητα ; Μὴ νομίζωσιν ὅτι δι' αὐτῆς ἤθελον δυνηθῇ νὰ διευκολύνωσι τὴν βασιλικὴν ὑπογραφὴν ἐν τῇ κυρώσει τοῦ νόμου ; Ὁ βασιλεὺς ὅμως ἐν Κοπεγχάγῃ ἔτι εὑρισκόμενος ἔγραφεν εἰς τὴν συνέλευσιν (§ 76) ὅτι καθῆκόν του ἀναγνωρίζει ἀνὰ ζήσῃ καὶ *νἀποθάνῃ ὡς ἀγαθὸς Ἕλλην* **ὑπὲρ τῆς εὐημερείας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος »**, ἐνώπιον δὲ τῶν πληρεξουσίων *ὡρκίσθη* (Σύντ. 43) **νὰ φυλάττῃ τὸ σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους, νὰ διατηρήσῃ καὶ νὰ ὑπερασπίζηται τὴν ἐθνικὴν**

---

[1] Ἡμέτερον ἄρθρον εἰς «Ἑστίαν» 21 Ἰουλ. 1897

ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀκεραιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους».

§202.— «Ἔστι δίκης ὀφθαλμός, ὃς τὰ πανθ' ὁρᾷ».

Οὐ μόνον δὲ ὁ βασιλεὺς ἀλλὰ καὶ οἱ βουλευταὶ κωλύονται ὑπό τε τοῦ ὅρκου των (Σύντ. ἄρθρ. 64) καὶ ὑπὸ ρητῶν διατάξεων τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου (ἀριθ. 21. 22. 23. 36 καὶ 57), ὅπως ψηφίσωσιν ὑπὲρ τοιαύτης συνθήκης, διότι ἀσχέτως πρὸς τὸ σατανικὸν περιεχόμενον αὐτῆς *οὐδεμίαν ὑπὸ τῶν ἐκλογέων των ἔλαβον πρὸς τοῦτο ἐντολὴν* **καὶ οὐδεμίαν ἔχουσιν ἁρμοδιότητα.**[1] Ἐννοοῦμεν ὅτι *ἐπιμελῶς παρεσκευάσθη* καὶ ἐπετεύχθη μάλιστα τὸ ἀνέφικτον πάσης πολεμικῆς ἀντιστάσεως· ἀλλ' ἀφοῦ οἱ δίκαιοι τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης μετέβαλον τὴν τέως ἀνεξάρτητον — τοὐλάχιστον τυπικῶς—ἑλλην. πολιτείαν **εἰς ἐμπορικὸν οἶκον** ἀπὸ Πηνειοῦ μέχρι Ταινάρου, πρὸς ὃν πέμπουσιν ἐξ ξένους διαχειριστάς, *ὧν πρώτιστον ἔργον ἔσεται* **ἡ διάλυσις τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου,**[2]—ἀφοῦ ὁριστικῶς ἀπεφάσισαν νὰ ἐνταφιάσωσι τὸν Ἑλληνισμόν, ὅπως θωπευθῇ ὁ παρὰ τὸ Γιλδὶζ προστατευόμενός των ἐπὶ ταῖς τελεσθείσαις σφαγαῖς

---

[1] Ἡμετέρα ἀγόρευσις 20 Σεπττ 97. = [2] Διὰ τοῦτο τὴν δήλωσιν τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς 21 Σεπτ. 1897 «περὶ μελλούσης ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου» (ἀγόρευσις Α. Θ. Ζαίμη 23 Σεπτ. 1897) ἐξηγοῦμεν ἢ ὡς ὑπὲρ τὸ δέον ἐπιπόλαιον ἢ ὡς σκόπιμον πρὸς παραπλάνησιν αὖθις τῆς κοινῆς γνώμης ὡς τοῦτο ἔπραξε καὶ ἡ Κυβέρνησις τοῦ πρωτοκόλλου ἐν ἔτει 1869. (§ 123 καὶ συνέντευξις ἡμῶν μετὰ τοῦ συντάκτου τοῦ «Νεολόγου» τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν Ἀθήναις 22 Σεπτ. 1897).

ἐν Ἀρμενίᾳ, Κρήτῃ καὶ Θεσσαλίᾳ καὶ ὅπως γείνῃ ὁρμητικώτερος ὁ κατερχόμενος ρωσογερμανικὸς χείμαρρος, δύνανται νἀποπερατώσωσι τὸ θεάρεστον ἔργον των ἐκτελοῦντες τὴν ἀμετάκλητον ἀπόφασιν αὐτῶν ἁπλῶς **διὰ τῆς κτηνώδους βίας.**[1]

Ἐπὶ τριάκοντα καὶ τέσσαρα περίπου ἔτη παρεσκευάσθη διὰ *δημοβόρου ξενοκρατίας, βασιλείας καὶ φιλαρχίας* τὸ ἔδαφος, ὅπως ὑπὸ ξένων στηθῇ ἡ λαιμητόμος κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἂς ἔχωσι τοὐλάχιστον τὴν γενναιότητα νὰ μὴ ζητήσωσι μήτε ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους, μήτε ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων τὰ ἔργα τοῦ δημίου· ἄλλως δὲ καὶ ἡ ὑπογραφὴ αὐτῶν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ψυχολογικῆς βίας οὐδὲν ἔχει κῦρος. Ἡ ἀμετάκλητος ἀπόφασίς των ἐπιβληθήτω *ἄνευ ψηφίσεως νόμου* ὑπὸ τῆς βουλῆς· διότι ὁ βασιλεὺς ἔχει εἰς χεῖράς του ὅπλον ἰσχυρότατον τὸ τῆς διαμαρτυρίας ἕνεκα τῆς παραβιάσεως δικαιωμάτων κε-

---

[1] Ἡμετέρα συνέντευξις μετὰ τοῦ συντάκτου τοῦ «Ἄστεως» 12 Σεπτ. 97.—[2] Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὁ βασιλεὺς ἀπειλεῖ παραίτησιν, ἣν μέχρι τοῦδε οὐδέποτε σπουδαίως διενοήθη νὰ ὑποβάλῃ· οὕτω: 1) διὰ τοῦ ἀπὸ 6 Ὀκτ· 1864 διαγγέλματός του εἰς τὴν συνέλευσιν (Γ. Φιλ. Συντ σ. 104)· 2) Μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ Θ. Δηλιγιάνη, ἐὰν αἱ ἐκλογαὶ τῆς 3 Μαΐου 1892 ἀπέβαινον ὑπὲρ τοῦ παυθέντος, αἵτινες δὲ πράγματι παρεσκευάσθησαν ὑπ' αὐτοῦ ὑπὲρ ἐκείνου κατὰ τὰς ἐκλογὰς 14 Ἀπρ. 1895· 3) Κατὰ τὸν Σεπτ. 1896 ἵνα ἐλευθερώτερον δράσῃ ἐθνικῶς ὁ διάδοχος (§ 156)· 4) κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1897 μετὰ τὴν ἐκ Λαρίσης φυγὴν τοῦ διαδόχου ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ὡς ἐβεβαίωσεν ὁ «Αἰὼν» τοῦ Μιλάνου (ἐν μεταφράσει καὶ εἰς Ἀθηναϊκὴν «Ἀναγέννησιν» 10 Μαΐου 1897)· ε') Τῇ 21 Ἰουλίου 1897 εἰς τὸν ὑπουργ τῶν ἐξωτ. Σχουλούδην εἶπε: «Δὲν θὰ δεχθῶ οὐδέποτε νὰ γείνω Κεδίβης τῆς Ἑλλάδος καὶ χάριν τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τοῦ λαοῦ μου καὶ τοῦ ἀτόμου μου

κτημένων ἐκ τῶν συνθηκῶν μὴ εἰσακουόμενος δέ, τὸ τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς δυναστείας του ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου,[2] ἣν ὀφείλει νὰ προτιμήσῃ τῆς ἐπιορκίας· ἀλλ',ἐὰν μηδὲν τούτων ἰσχύσῃ, πᾶς Ἕλλην κατὰ τὴν ἐθνικὴν ταύτην δολοφονίαν ἂς ἀνακράξῃ στεντορείᾳ τῇ φωνῇ πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς, ὅπως ἀκουσθῇ ὑπὸ τῶν ὁμοιοπαθῶν τῆς Ἀνατολῆς κρατιδίων καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν τῆς Εὐρώπης κρατῶν— ὅπως ἐννοηθῇ ὑπὸ τῶν ἁπανταχοῦ τῆς γῆς καταδυναστευομένων λαῶν, ὅτι «ναὶ μὲν ὁ Ἄγγλος πρωθυπουργὸς Σώλσβαρυ τελευταῖον ἐπὶ τῇ εὐχαριστήσει αὐτοῦ διὰ τὸν ἐντοπισμὸν τοῦ πολέμου εἶπεν[1] ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀνάγκην *ζουρλομανδύου*—καὶ τοῦτο διότι ἐζήτησε νὰ προστατεύσῃ τὰ κρεουργούμενα τέκνα αὐτῆς— ἀλλ'αὐτὸς οὗτος ἔλεγε πρὸ διετίας ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν σφαζομένων Ἀρμενίων ἀγανακτήσει του ὅτι «*ἡ ἀδικία μεταβάλλει καὶ τὸν ἰσχυρότερον ἐπὶ γῆς εἰς ἐρείπια*». Ναί! Τοῦτο, εἶναι ἀκριβές· πρὸ αὐτοῦ ὅμως Ἕλλην ἐγνωμάτευσεν καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν ἐκύρωσεν ὅτι: **«ἔστι δίκης ὀφθαλμός, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ»**.

θὰ καταθέσω ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ στέμμα». (εἰς «Ἄστυ» 22 Ἰουλ. 97). Τὴν τελευταίαν ταύτην ἡμιεπίσημον διακοίνωσιν ὁμοιομόρφως ἐπαναληφθεῖσαν ἐν ταῖς ἀθηναϊκαῖς ἐφημερίσι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀτέχνως διέψευσεν ὁ πρωθυπουργὸς Ράλλης, ὅτε παρετηρήθη ὅτι ἐκ τοῦ δοκιμαστικοῦ τούτου ἀεροστάτου οὐδεμία ἐπῆλθε συγκίνησις. Δὲν τολμῶμεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἀπεφάσισε παρὰ τὰς ἐπαγγελίας, τὰς δηλώσεις, τὴν βασιλικὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ ἰδίως τὸν δοθέντα ὅρκον νὰ δεχθῇ τὸν ὑποβιβασμόν του ἀπὸ βασιλέως ἀνεξαρτήτου κράτους εἰς ΚΕΔΙΒΗΝ.=[1] Ἐν τῇ συνελεύσει τοῦ συντηρητικοῦ συνδέσμου (ἐν μεταφράσει εἰς «Σκρὶπ» 7 Μαΐου 1897).

«Ὥσπερ τοίνυν τοῖς εὐεργέταις μεγίστας τιμὰς ἀπονέμετε, οὕτω δίκαιον καὶ τοὺς τὴν πατρίδα καταισχύνοντας καὶ προδιδόντας ταῖς ἐσχάταις τιμωρίαις κολάζειν».

ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ
(κατὰ Λεωκράτους)

Ἐὰν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καλῶς ἐγίγνωσκε τὰς μέχρι τοῦ ἔτους 1896 ἐθνικὰς περιπετείας, οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἐγκαίρως θὰ προεφυλάσσετο ἀπὸ τῆς τελευταίας καταστροφῆς· διότι ἡ μελέτη τοῦ παρελθόντος ἀείποτε συντελεῖ εἰς κρίσιν ἀσφαλῆ καὶ ὀρθὴν περί τε τῆς ἐνεστώσης θέσεως καὶ περὶ τῆς μελλούσης τύχης παντὸς ἔθνους.

I

Ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους ἀνεγνωρίσθη ἕνεκα «τοῦ *ἀπαισίου*» μὲν διὰ τὴν τότε ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, «*λυπηροῦ*» δὲ διὰ τὴν ρωσικὴν *συμβάντος* τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἀναποδράστου τῶν πραγμάτων φορᾶς παρὰ τὴν θέλησιν τῶν δύο κραταιοτάτων ἐκείνων Δυνάμεων. Ἡ ἱστορία τῶν τελευταίων ἑξήκοντα πέντε ἐτῶν μαρτυρεῖ ὅτι αἱ ἐν τῇ Μεσογείῳ μονομαχοῦσαι Δυνάμεις οὐδέποτε ἠθέλησαν τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Καὶ οἱ μὲν παρὰ τὸν Νεύαν ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης τοῦ μεγάλου Πέτρου ἐνόουν ἀείποτε νὰ χρησιμοποιῶσιν αὐτὸ εἰς ἀντιπερισπασμοὺς

πρὸς ὄφελος τῶν ρωσικῶν σχεδίων, ἰδίως ὅμως εἰς ἀμοιβαίαν ἐξάντλησιν τῆς τε Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος διὰ συνεχῶν καὶ ἀκάρπων ἐρίδων· οἱ δὲ παρὰ τὸν Τάμεσιν ἄγρυπνοι τῶν ἀγγλικῶν συμφερόντων φρουροὶ σκόπιμον πάντοτε ἐθεώρουν, ὅπως μὴ ἀναπτυχθῇ ἐθνικῶς τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον, διότι διὰ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν ὑπὸ βαρὺν στεναζόντων ζυγὸν καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν διεσπαρμένων Ἑλλήνων κράτος γεωγραφικῶς προνομιοῦχον *ἠδύνατο νὰ δεσπόσῃ ἐν αὐτῇ ναυτικῶς καὶ ἐμπορικῶς*. Λαὸς δὲ συνδεόμενος δι' ἱερῶν ἀναμνήσεων μετὰ τῶν διαλυσάντων τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν καὶ μετὰ τῶν διὰ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος φωτισάντων τὴν ὑφήλιον ἠδύνατο νἀποκτήσῃ διὰ σώφρονος διοικήσεως καὶ δι' ἐθνικῆς πολιτικῆς τὴν ἡγεμονίαν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Τοῦτο ὅμως θὰ περιώριζε μὲν ἐν μέρει τὴν ὑπὸ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν κατανάλωσιν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων, ἀλλ' ἰδίως παρέβλαπτε τὴν ναυτικὴν τῆς Ἀλβιόνος αἴγλην ἐν ταῖς θαλάσσαις τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς τούτοις ὑπῆρχε καὶ ἔρως ἀκράτητος πρὸς τὸν ὡραῖον τῆς ἐν Κρήτῃ Σούδας λιμένα τῶν κατεχόντων τὴν Αἴγυπτον, ἣν ἐν τῇ Μεσογείῳ φρουροῦσι τὰ ἁρπαγέντα ὀχυρώματα τῆς Κύπρου, τῆς Μελίτης καὶ τοῦ Γιβραλτάρ· οὐδὲ συνέφερεν ὅμως ἡ ἐξαφάνισις τοῦ ἐν καχεξίᾳ ζῶντος κρατιδίου, διότι, ἐὰν μή ποτε ὁ ρωσογερμανικὸς χείμαρρος συνεκρατεῖτο διὰ τῶν Τούρκων, τῶν Βουλγάρων ἢ ἄλλων λαῶν, θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τοὺς ἀγγλικοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπολογισμούς.

Αἱ δύο ἀντίπαλοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ Δυνάμεις ἐκ δια-

φόρων ἀφορμῶν ὁρμώμεναι εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα κατέληγον σχεδὸν πάντοτε. Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν πᾶσαι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον τῇ τε Ἑλλάδι καὶ τοῖς λοιποῖς κρατιδίοις τῆς Ἀνατολῆς **τυπικὴν** *μόνον ἀνεγνώρισαν ἀνεξαρτησίαν*· περιστοιχοῦσαι δὲ αὐτά, ἐφ' ὅσον ἡ γεωγραφικὴ θέσις ἐπιτρέπει εἰς ἑκάστην αὐτῶν, νομίζουσιν ὅτι δικαιοῦνται νὰ ἐπιβάλλωσιν αὐτοῖς τὰς συμπαθείας, τὰς ἀντιπαθείας καὶ τὰ μίση των. Καὶ ἐὰν μὲν αὗται ἦσαν πρὸς ἀλλήλας σύμφωνοι, τὰ μικρὰ κράτη θὰ ἠδύναντο νὰ ρυθμίσωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν πολιτικὴν οὕτως, ὥστε νὰ προφυλάσσωνται ἐκ τῶν καταδιωγμῶν· ἀλλ' ἐκεῖναι ἔχουσι συμφέροντα τοσοῦτον ποικίλα καὶ ἀμοιβαίως συγκρουόμενα, ὥστε εἶναι λίαν δυσχερὲς καὶ σχεδὸν ἀδύνατον νὰ διατηρῶσι τὴν αὐτὴν πάντοτε πολιτικὴν πορείαν. Ἐντεῦθεν οἱ σύμμαχοι τῆς προτεραίας γίνονται ἀντίπαλοι τὴν ἐπιοῦσαν. Τούτων ἕνεκα ἀνεπτύχθη ἡ **ξενοκρατία**, τὸν δὲ τουρκικὸν ζυγὸν διεδέχθη ὁ ξενικὸς ἐνασκούμενος ἀφανῶς διὰ τῶν πρέσβεων.

Ἐκτὸς ὀάσεών τινων ὀφειλομένων εἰς ἁγνὸν φιλελληνισμὸν τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, εἴποτε αὕτη διετέλει ἐλευθέρα ρωσικῆς ἐπιδράσεως, ἐν πᾶσι τοῖς ἐθνικοῖς ζητήμασιν ὑποβόσκει συμφέρον ταύτης ἢ ἐκείνης τῶν Δυνάμεων ἐξυπηρετούμενον ὑπὸ τύπον **φιλανθρωπίας** *εὐεργεσίας, προστασίας, μεσολαβήσεως ἢ διαιτησίας*!

II

Πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου ἐτοποθετήθησαν πάντοτε ἐκτὸς τῶν πρέσβεων καὶ πράκτορες ἄλλοι ἐπιτήδειοι, ὁσάκις δὲν

ἦτο εὔκολος ἄμεσος προσέλκυσις τῶν ἰθυνόντων τὰ τῆς πολιτείας. Ὁ ἀγνὸς πατριώτης Ι. Καποδίστριας ἐχρησίμευσεν ὡς ρῶσος ἀνθύπατος· μόνος ὅμως ὁ Ὄθων πάντοτε ἐδείχθη ἀπειθὴς εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐν Λονδίνῳ ἀνακτοβουλίου· τούτου δ' ἕνεκα καὶ ἐξεδιώχθη. Τοσοῦτον οἱ ἐν Ἀθήναις ἦσαν κατεπτοημένοι ἐκ τοῦ ἀπηνοῦς τῶν ἄγγλων πολέμου, ὥστε δὲν ἐδίστασαν νἀποδεχθῶσι τὸν ὑπ' αὐτῶν μετὰ κόπου εὑρεθέντα διάδοχον αὐτοῦ, εἰς ὃν ὑπὸ τύπον βασιλέως ἀνεξαρτήτου ἀνέθεντο καθήκοντα *ἁρμοστοῦ*.

Ὅτι δὲ οἱ ριζοσπάσται τῆς Ἑπτανήσου Μομφερᾶτος καὶ Ζερβὸς εἶχον δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1864 εἰπόντες ὅτι *ἡ ἀγγλικὴ προστασία ἐπεξετάθη ἀπὸ τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος*, πασιδήλως ἀπέδειξαν τὰ ἐπελθόντα γεγονότα. Τριάκοντα καὶ πέντε παρῆλθον ἔκτοτε ἔτη καὶ πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ἐθνικὰ ζητήματα ἔσχον ἀποτέλεσμα ὀλέθριον· ὁλόκληρος δὲ γενεὰ ἀνετράφη πολιτειακῶς καὶ ἐθνικῶς κατὰ τὰ συμφέροντα τῶν ξένων. Ἐν ᾧ δὲ διὰ τῶν διπλωματικῶν σκευωριῶν ἐπιμελῶς παρεσκευάζετο ἡ ἐξασθένησις τοῦ ἔθνους, ἀσφαλῶς ἐδημιουργεῖτο καὶ ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ κακοδαιμονία τῇ βοηθείᾳ τοῦ τε ὑλισμοῦ καὶ τοῦ ἐκ τῆς δύσεως πηθικισμοῦ ἀντιστρόφως πρὸς τὸ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἑνώσεως ὑπαγορευόμενον συμφέρον. Αἱ καθεστηκυῖαι ἀρχαὶ ἀντὶ νὰ μιμῶνται τοὺς Ἄγγλους ἢ τοὺς Μαυροβουνίους καὶ ἰδίως τοὺς Οὔγγρους —οἵτινες καίπερ τὴν καταγωγὴν ἀγρίαν ἔχοντες διὰ τῆς ἐνισχύσεως ὅμως παντὸς ἐθνικοῦ οὐ μόνον διετήρησαν τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν ἀκμαιότατον, ἀλλὰ καὶ θαυμασίως

προήχθησαν ἐν τῷ πολιτισμῷ ἐν μιᾷ χιλιετηρίδι—κατέγειναν εἰς ἀποσκοράκισιν παντὸς ἑλληνικοῦ, εἰσήγαγον τὴν ξενολατρείαν καὶ κατέστησαν τοὺς πολίτας ἐλευθέρου ἀνεξαρτήτου κράτους *δούλους τῆς ξενοκρατίας*, ἧς χάριν ἀνεπτύχθη *ἡ πρωθυπουργικὴ τυραννία*, ἀπεθηριώθη ἡ συναλλαγὴ καὶ εἰσήχθη ἡ διαφθορὰ εἰς τὸν λαόν. Ἡ ἀλληλοβοήθεια τῶν ἐξουσιῶν ἐξησφάλισε τὴν ἀτιμωρησίαν καὶ ἡ συνταγματικὴ πολιτεία, ἧς θεμέλιον εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ἀρχόντων τῶν κατὰ Πλάτωνα δούλων τοῦ νόμου, μετεβλήθη **εἰς πολιτείαν ἀνευθύνων**, ἐν ᾗ καταδιώκονται μὲν οἱ ἄσημοι ἐγκληματίαι, καὶ οὗτοι συνήθως μόνον, ἐὰν μὴ ἀπολαύωσι κομματικῆς προστασίας, ἀλλ' οἱ **μεγάλοι ἔνοχοι** *μένουσιν ἀτιμώρητοι* προστατευόμενοι καὶ ἐνισχυόμενοι μάλιστα ὑπὸ τῶν ἐχόντων συμφέρον ἐν τοιαύτῃ ὀδυνηρᾷ καταστάσει. Ἐν ἔθνει ὅμως, ἐν ᾧ οὐδεὶς οὐδέποτε δίδει εὐθύνας, ἐν τούτῳ τιμωροῦνται οἱ ἀγαθοὶ καὶ βραβεύονται οἱ κακοὶ κατὰ τὸν μέγαν πολιτικὸν φιλόσοφον Πυθαγόραν λέγοντα : «Οἱ μὴ κολάζοντες τοὺς κακοὺς βούλονται ἀδικεῖσθαι τοὺς ἀγαθούς». Ἐν ὅλῃ δὲ τῇ εἰδεχθείᾳ ἀπεκάλυψε τὴν ὀδυνηρὰν ταύτην κατάστασιν ὁ τὰ σαθρὰ κατὰ Δημοσθένην εὑρίσκων πόλεμος—μάλιστα δὲ **πόλεμος εἰκονικός, ψευδής, δολοφονικός.** Δίκαιον εἶχεν ὁ Ἐδγὰρ Κινὲ γνωματεύων ὅτι ἐθνικότης ταπεινουμένη ὁμοιάζει ποταμῷ στειρεύσαντι καὶ ἀποξηρανθέντι, ὅστις ἀποκαλύπτει τοὺς ἐν τῇ ἰλύϊ αὐτοῦ βαθύτατα κρυπτομένους κροκοδείλους, ὧν τινας ἔσχομεν καὶ ἡμεῖς ἐν Ἑλλάδι τὴν ἀτυχίαν νὰ ἴδωμεν τελευταῖον δακρύοντας.

III

Οἱ ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ κρίνοντες τὴν τελευταίαν ἐθνικὴν συμφορὰν—παρασυρόμενοι τὸ μὲν ὑπὸ τῶν ἐπισκοτιζόντων τὴν ἀλήθειαν ἐνόχων τῶν ἐπιζητούντων νὰ διεκφύγωσιν ἐκ τῆς δικαίας λαϊκῆς ἀγανακτήσεως, τὸ δὲ ὑπὸ τῶν κακοβούλων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ξένων ἐχθρῶν καὶ τῶν πρακτόρων αὐτῶν, οἵτινες αὐτοὶ οὗτοι τυφλώσαντες ἡμᾶς οὐχ ἧττον μᾶς ὀνειδίζουσιν ὡς μὴ βλέποντας—πιστεύουσιν ὅτι τὸ κακὸν ἔγκειται ἐν τῷ λαῷ καὶ μόνῳ καὶ πτοούμενοι ἔκ τε τῶν συνεχῶν ἐθνικῶν δυστυχημάτων καὶ ἐκ τῆς ὁσημέραι ἐπιτάσεως τῆς ἐσωτερικῆς κακοδαιμονίας περιῆλθον εἰς ἀπόγνωσιν, ἥτις ἐπειγόντως καὶ σπουδαίως πρέπει νὰ προσελκύσῃ τὴν προσοχὴν παντὸς τὸν τόπον πονοῦντος. «Ἀπαιτεῖται ἰσχυρὰ συναίσθησις καὶ νοῦς ἐλεύθερος πάσης προλήψεως, ὅπως διακρίνῃ τις τὸ δίκαιον τοῦ ἀδίκου ἀσχέτως ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας», ὡς ὀρθῶς ἔλεγεν οὐχὶ πρὸ πολλλοῦ ὁ ἀκραιφνὴς πατριώτης Ἰωάννης Γεννάδιος ἐν ἀγορεύσει του ἐνώπιον τοῦ ἐν Λονδίνῳ «ἑλληνικοῦ κομιτάτου». Κατὰ τὸν αὐτόν, νομίζομεν, ἐσκέπτοντο τρόπον καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν Ἀθηναῖοι, οἵτινες τὸν μὲν Δημοσθένην ἡγέτην *τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς* μετασχόντα τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης ἓξ ἔτη μετ' αὐτὴν ἐστεφάνωσαν, καίπερ ἡττημένον, τὸν δὲ ἀκραιφνέστατον, παροιμιωδῶς τίμιον καὶ ἄριστον στρατηγὸν Φωκίωνα ὡς προϊστάμενον *τῆς Μακεδονικῆς* ἤ,—ὅπως σήμερον λέγομεν—ξενικῆς *πολιτικῆς* οὐ μόνον κατεδίκασαν εἰς θάνατον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ αὐτοῦ

ἐν τῇ πατρῴᾳ γῇ ἀπηξίωσαν. Καὶ ὅμως ἐν τῇ μάχῃ ἐκείνῃ χίλιοι ἐφονεύθησαν καὶ δισχίλιοι ᾐχμαλωτίσθησαν, κατὰ κράτος ἡττηθέντων τῶν Ἀθηναίων. Ὅθεν καὶ ἐκ τούτου δῆλον ὅτι οὐχὶ ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, ἀλλ' ἐκ τῆς ὀρθότητος τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ δέον νὰ κρίνωνται αἱ πράξεις ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων.

IV

Ἡ εἰρηνόφιλος τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1862 πολιτικὴ διατυπωθεῖα μὲν ἐν τῷ βασιλικῷ προγράμματι διὰ τοῦ «*προτύπου βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ*», διαπλασθεῖσα δ' ἐν τῇ ἐκτελέσει εἰς *εἰρηνοπολεμικὴν* εἶχεν ἀπομαράνει τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Καὶ ὅμως οἱ ἁπανταχοῦ Ἕλληνες ἀπεδείχθησαν κατὰ τὴν ἀναβίωσιν τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ὅτι διετήρησαν φρόνημα ἁγνὸν καὶ γενναῖον, καίτοι πᾶς ἐθνικὸς σκοπὸς ἐκ συστήματος κατεδιώκετο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων. Τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα ἀκμαῖον ἀφυπνισθὲν ἐξέπληξε τοὺς καλῶς γινώσκοντας ὅτι πᾶν, ὅ,τι ἐθνικὸν διεσώθη, ὠφείλετο εἰς τὸ ἄσβεστον πῦρ τοῦ πατριωτισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἰς τὸν πρὸς τὴν πρόοδον ὀργασμόν του. Ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα προσῆλθε χαίρων καὶ ἀγαλλόμενος. Τίς δὲν ᾐσθάνετο τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων ἐλλείψεις; Ἀλλ' εὐλόγως ἠλπίζετο ὅτι αἱ πλεῖσται αὐτῶν ἤθελον συμπληρωθῇ διὰ τῆς συνήθους τῷ Ἕλληνι κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ κινδύνου πατροπαραδότου δραστηριότητος, *ὑπὸ τὸν ρητὸν ὅμως ὅρον*, ὅτι ὁ βασι-

λεὺς ἤθελεν εἰλικρινῶς ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν, ὡς τοῦτο σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς διὰ τῆς διασαλπισθείσης ἀμετατρέπτου καὶ ἀμετακλήτου ἀποφάσεώς του ἐδήλωσεν. Ἀντὶ τούτου δὲ ὁ Ἑλληνισμὸς εἶδε τοὺς τρεῖς βασιλόπαιδας ἀποσταλέντας ὡς ἀντιπροσώπους του εἰς τὸν ἀγῶνα ἐν γνώσει τῆς ἀπειρίας των περιστοιχουμένους ὑπὸ προσώπων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἀπέλαυον μόνον τῆς βασιλικῆς ἐμπιστοσύνης, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἦσαν ἱκανώτατοι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν *τοῦ στρατιωτικοῦ γραφείου τῶν ἀνακτόρων* καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐπιμελοῦς ταύτης ὀργανώσεως ὁ μὲν στόλος, εἰς ὃν εὐλόγως ἐστηρίζοντο αἱ σπουδαιότεραι ἐθνικαὶ ἐλπίδες, ἤθελε μείνει ἐν ἀδρανείᾳ, ὁ δὲ κατὰ ξηρὰν στρατὸς διὰ τῆς παρατεταμένης παθητικῆς ἀμύνης καὶ τῶν συνεχῶν ὀπισθοχωρήσεων ἤθελε συντελέσει εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων *μέχρι Λαρίσης*, ἵνα τεθῇ τέρμα εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα κατὰ τὰς ἀξιώσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς **χωρὶς νὰ ἐπεκταθῇ ἡ πυρκαϊὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ χωρὶς νὰ διαταραχθῇ ἡ εὐρωπαϊκὴ εἰρήνη!**

V

Ἰδοὺ πρὸς τίνα σκοπὸν *ἐν τῷ κατὰ συμπαιγνίαν πολέμῳ* Ἕλληνες στρατιῶται ἐδολοφονήθησαν ἢ ἠκρωτηριάσθησαν· ἡ δ᾽ ἐπελθοῦσα κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνακτορικοῦ γραφείου ἐκπονηθέντος σχεδίου ἐπιπλοκὴ σύμπασαν τὴν Θεσσαλίαν παρέδωκεν εἰς τὰς σφαγάς, τὰς

πυρπολήσεις καὶ τὰς δῃώσεις τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἀπεκρούσθη μὲν γενναίως ἔν τε τῇ μεθορίῳ γραμμῇ, ἐν Βελεστίνῳ καὶ ἐν Δομοκῷ, ἀλλ' ἕνεκα ἐλλείψεως ἀρχηγοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ καὶ κυβερνήσεως ἐθνικῆς ἀμύνης ἐν Ἀθήναις ἠδυνήθη νὰ προελάσῃ μέχρι τῶν κορυφῶν τῆς Ὄθρυος ἀπειλήσας ἐκεῖθεν καὶ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου! Τότε ὅμως συνεκινήθησαν αἱ Δυνάμεις καὶ τοὺς στόλους αὐτῶν ἔθεσαν εἰς κίνησιν, οὐχὶ βεβαίως ὅπως διασώσωσι τὸν Παρθενῶνα, ἀλλὰ τὴν δυναστείαν τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Πρὸς τί ὅμως ἡ τόση στοργή; — Οὐ μὴν ἀλλὰ και αὐτὴ ἡ νέα ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀνταξία ἐν πολλοῖς τῆς προηγηθείσης ἠσχολήθη κυρίως μὲν εἰς προάσπισιν τοῦ στέμματος καὶ τῶν βασιλικῶν βλαστῶν, ἥκιστα δὲ εἰς τὴν τῆς ἐθνικῆς τιμῆς.—Ἀλλὰ πρὸς τί αἱ τόσαι προσπάθειαι αὐτῶν, ὅπως προστατεύσωσι τὸν βασιλέα τῶν *Ἑλλήνων* καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ἐξ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων; Πρὸς τί ἡ διὰ ξένων τηλεβόλων βοήθεια ὑπὲρ τοῦ ἐν τοῖς βασιλικοῖς ἐμβλήμασιν ἀναγράψαντος ὅτι «ἰσχύς του εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ του»;

VI

Τὸ διεθνὲς τερατούργημα τῶν προκαταρκτικῶν τῆς εἰρήνης ὅρων συνεπλήρωσε τὴν ἐθνικὴν καταστροφήν· ἐν ᾧ δὲν ἀπομακρύνονται οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῆς Θεσσαλίας, πολιτικῶς ὑποδουλοῦται σύμπασα ἡ ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν ἐλευθερωθεῖσα Ἑλλάς, καταργεῖται τὸ σύνταγμα, ἀναιρεῖται ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ κράτους καὶ ἐνταφιάζεται ὁ Ἑλληνισμός!

Καὶ ἤδη τί ποιητέον;... Οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ σώσων; Γνωρίζομεν ὅτι παρῆλθεν ἡ ἐποχή, καθ' ἣν ἡγοῦντο τῶν λαῶν βασιλεῖς ὡς ὁ Κόδρος καὶ ὁ Ξάνθος· δὲν ἔχομεν τὴν ἀξίωσιν νὰ εὑρεθῇ νῦν Θησεύς, ὅπως παλαίσῃ μετὰ τοῦ Μινωταύρου πρὸς ἀπαλλαγὴν φόρου ἀδίκου οὔτε Ἰσοκράτης ἀποθνήσκων διὰ τὴν ἧτταν τῶν Ἑλλήνων οὔτε βασίλισσα προτιμῶσα ὡς ἡ Κλεοπάτρα νὰ δηχθῇ ὑπὸ ἐχίδνης καὶ νἀποθάνῃ, ὅπως μὴ κοσμήσῃ τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ — τοῦ τότε Κάϊζερ· δὲν προσδοκῶμεν νὰ μεταβληθῇ ἐν διαστήματι ὡρῶν ὁ Γεώργιος Α΄ εἰς Μέγαν Ἀλέξανδρον, ἀλλ' οὔτε εἰς Βίκτορα Ἐμμανουήλ, ἀλλ' οὔτε εἰς Γουλιέλμον Β΄ οὔτε εἰς Ἀλέξανδρον Βάττεμβεργ· δὲν ἀξιοῦμεν κἂν νἀντιταχθῇ κατὰ τῆς Ἀγγλίας ὡς ὁ Ὄθων εἰς τὰ παρκερικὰ οὐδὲ νὰ ἐκδιωχθῇ ὡς ἐκεῖνος χάριν τῆς Μεγάλης Ἰδέας· δὲν ζητοῦμεν οὐδὲ νὰ πίῃ τὸ κώνειον ὡς ὁ Σωκράτης διὰ νὰ σώσῃ τὸ σύνταγμα καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κράτους ὡς ἐκεῖνος τοὺς νόμους τῆς πολιτείας. Ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο νὰ τηρήσῃ—ἐὰν μὴ τὰς εἰς τὴν ἐθνοσυνέλευσιν δοθείσας ἐπαγγελίας του, «ὅτι θὰ ζήσῃ καὶ θἀποθάνῃ ὡς *ἀγαθὸς Ἕλλην ὑπὲρ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς πατρίδος*»—τοὐλάχιστον ἐκεῖνα, ἅτινα θεὶς τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου ὡρκίσθη τῇ 16 Νοεμβρίου 1864 ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας ἤτοι: «**νὰ φυλάξῃ τὸ σύνταγμα** »**καὶ τοὺς νόμους τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ νὰ** »**διατηρήσῃ καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν ἐθνικὴν** »ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΝ **καὶ τὴν ἀκεραιότητα** ΤΟΥ ΕΛ- »ΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ».

Ἡ θέλησίς του ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς διὰ χειμάρρων αἱμάτων ἐλευθερωθείσης ταύτης γωνίας· διότι ἔχει τοὺς ἰσχυροὺς τίτλους τῶν συνθηκῶν, δι' ὧν ἀνηγορεύθη *βασιλεὺς* **τῶν Ἑλλήνων, κράτους δὲ συνταγματικοῦ καὶ ἀνεξαρτήτου.** Οὕτω δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἐτὲμ ἐκ τῆς Θεσσαλίας· τῆς Θεσσαλίας, ἥτις δὲν κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ παρεδόθη ἕνεκα διπλωματικῆς συμπαιγνίας. Ἡ ἀντίστασίς του ἐπὶ *σπουδαίᾳ* ἀπειλῇ **πραγματικῆς παραιτήσεως** *αὐτοῦ τε καὶ τῆς δυναστείας του ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου* δύναται ἕνεκα τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς ἐν *προσωπικοῖς* κινδύνοις αὐτοῦ — οὐχὶ δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους — νὰ σώσῃ καὶ χάριν τοῦ ἰδίου συμφέροντός τινα ἐκ τῶν ἐθνικῶν ναυαγίων, διότι ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει στοιχεῖα ζωτικότητος ἱκανά, ὅστις τηρῶν τοὐλάχιστον τὴν ἀνεξαρτησίαν του θέλει ἐπουλώσει τὰς βαθείας ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς πληγὰς αὐτοῦ καὶ θέλει διατηρήσῃ τὸν κατὰ τὰς οἰκονομικὰς τοῦ τόπου δυνάμεις *στρατὸν καὶ στόλον*, **ὧν ἐπίκειται ἡ τεχνικὴ** *ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἐὰν μὴ καὶ ἄμεσος*, **διάλυσις ὑπὸ τῶν ξένων κηδεμόνων.** Τότε δὲ τίνων δυνάμεων θέλει μείνει *ἄρχων* κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν;

Ἀγνοοῦμεν ἔτι ὁποία εἶναι ἡ ὁριστικὴ τοῦ στέμματος ἀπόφασις· εὐελπιστοῦμεν ὅμως ὅτι ἐν τῷ μεγίστῳ τοῦ ἔθνους κινδύνῳ δὲν θέλει λησμονηθῇ *τοὐλάχιστον* **ὁ δοθεὶς ὅρκος·** οὐδὲ θέλει, πιστεύομεν, δεχθῇ ὁ *βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων* νὰ γείνῃ **Κεδίβης φελλάχων.**

VII

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐκ φύσεως καὶ ἐκ παραδόσεων δημοκρατικὸς ὑπὸ δημοκρατικήν, οὕτως εἰπεῖν, διοίκησιν βιώσας διὰ τῶν κοινοτικῶν θεσμῶν καὶ κατὰ τὴν μακρὰν διάρκειαν τοῦ σκότους τῆς δουλείας *δημοκρατικῶς ἐκυβερνήθη* καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ ἀγῶνος τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Ἐὰν ἀντὶ τοῦ Ι. Καποδιστρίου, ὅστις *ἀπὸ ὑπουργοῦ τοῦ Τσάρου* ἐκλήθη εἰς τὴν προεδρείαν *τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας*, ἐγίγνετο ἐκλογὴ καταλληλοτέρα· ἐὰν μὴ ὁ ὑπὸ τὸν μανδύαν τοῦ προέδρου πολιτείας ἀνεξαρτήτου ἦτο *ρῶσος ἀνθύπατος*, ἀρχικῶς ἤθελον τεθῆ, νομίζομεν, θεμέλια ἀσφαλῆ τοῦ ἐθνικοῦ οἰκοδομήματος, ἵνα μὴ σαλεύηται τοῦτο συνεχῶς ὑπὸ τῶν σφοδρῶν τῆς ἐθνοκτόνου ξενικῆς ἐπιδράσεως ἀνέμων.

Ἡ πρώτη κακὴ ἐκλογὴ ἐπέβαλε τὴν ἀνάγκην τῆς βασιλείας, ἥτις ὅμως καὶ πρὸ τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου καὶ μετ' αὐτὸν οἰκτρῶς ἀπέτυχεν ἕνεκα λόγων προσωπικῶν τοῦ Ὄθωνος, ἰδίως ὅμως *διότι οὗτος ἀγνῶς ἐξυπηρέτει τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν* ἀπειθῶν εἰς τὴν ἀγγλικὴν διπλωματίαν *τὴν διὰ τοῦτο ἀμειλίκτως καταδιώξασαν τὴν Ἑλλάδα*. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο κυρίως, ὡς εἴρηται, ἐξεδιώχθη ὑπ' αὐτῆς ἐπωφεληθείσης τὴν ἕνεκα τῶν ἀντισυνταγματικῶν πράξεών του δικαίαν τῶν πολιτῶν ἀγανάκτησιν.

Αἱ χάριν δὲ τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος ἀναληφθεῖσαι ὑπὸ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ὑποχρεώσεις τῇ βοηθείᾳ καὶ δηλητηρίου ἐν χρυσῷ κυπέλλῳ—τῆς προσαρτή-

σεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπ' ἀνταλλάγματι τῆς διαιωνίσεως τῆς δουλείας τῶν ὑπὸ ζυγὸν στεναζόντων — παρέδωκαν τὴν Ἑλλάδα αἰχμάλωτον εἰς τὴν ἀγγλικὴν διπλωματίαν· οὕτως ἡ δυναστεία τοῦ Γεωργίου Α΄ *πιστῶς ἐξυπηρετοῦσα τὴν νέαν τῆς Ἑλλάδος ἐξωτερικὴν πολιτικὴν* κατὰ τὰ συμφέροντα τοῖς ξένοις, ἐνθέρμως μὲν ἐπροστατεύθη ὑπὸ τῶν διωκτῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ'οὗτος ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐνεταφιάσθη.

Ἰδοὺ διὰ τί κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην **ἡ ξενοκρατία καὶ ἡ βασιλεία** *καταβιβρώσκουσι τὸν ἑλληνικὸν λαόν*· ἰδοὺ τίνων λόγων ἕνεκα χαρακτηρίζομεν αὐτὰς **δημοβόρους,** λαοφάγους· ἄλλως δὲ τοιαῦται ὑπῆρξαν καὶ αἱ ἐν Εὐρώπῃ βασιλεῖαι διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκτὸς λίαν εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων.

Ἡ ἐλπὶς ὅτι διὰ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας ἐξυπηρετεῖται **ἡ ἐθνικὴ ἕνωσις**—*ὅτι ἠθικῶς διαπλάττονται πολιτευταὶ καὶ πολῖται—ὅτι τέλος πάντων ἐξασφαλίζεται ἡ ἐσωτερικὴ εὐημερία* τὸν δημοκρατικὸν τῆς Ἑλλάδος λαὸν ἠνάγκασε νὰ ὑπομείνῃ εἰς τὸ πολίτευμα τοῦτο· ἀλλ' ὁ βασιλικὸς βίος δεκαετηρίδων ἓξ καὶ ἡμισείας περίπου ἀπέδειξε χιμαιρικὴν τὴν ἐλπίδα ταύτην. Δὲν ξενιζόμεθα ἐκ τῶν λογικῶν πως φαινομένων δισταγμῶν τῶν ἀποδειλιώντων εἰς μεταβολὴν πολιτεύματος *ἕνεκα τοῦ ἀγνώστου τοῦ μέλλοντος*. Ἐὰν καὶ ἡ λαϊκὴ πλειονοψηφία ἔχῃ τοιούτους δισταγμούς, ἐννοηθήτω ὅμως παρὰ παντὸς ὅτι ἡ **συνταγματικὴ βασιλεία εἶναι ἀδύνατον πλέον ὑπὸ τὰς αὐτὰς λαοφθόρους συνθήκας νὰ λειτουργήσῃ.**

VIII

Ὅπως δήποτ' ἂν ᾖ, τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας οἱ τροχοὶ ἐθραύσθησαν· ἀπαιτεῖται ἀνακαίνισις τῆς συνταγματικῆς μηχανῆς, διότι δι' αὐτῆς εἶναι ἀσφαλὴς **ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννησις**. «Ἐὰν μὴ ὅμως καθαρισθῶσιν αἱ εὐθῦναι —παρετήρει εὐγλώττως πρὸς ἡμᾶς πρὸ ὀλίγου χρόνου ὁ Κλεμανσὼ — ἂν ἕκαστος νομίζῃ ὅτι δύναται νὰ ριψοκινδυνεύσῃ παραφρόνως τὰς τύχας τῆς πατρίδος καὶ μετὰ τὰς χειρίστας συμφορὰς νὰ μὴ ὑποστῇ καμμίαν ποινήν, τὸ ἔργον τῆς ἀποσυνθέσεως καὶ παραλύσεως ἐνθαρρυνόμενον οὕτω θὰ διασπάσῃ ἐπὶ τέλους τὰς ζωτικὰς δυνάμεις τοῦ τόσον σκληρῶς ἤδη πληγέντος Ἑλληνισμοῦ».

Τὸ πρῶτον ὅμως στάδιον τῶν εὐθυνῶν τῶν **ἐν πολιτείᾳ ἀνευθύνων** εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀληθείας καὶ εἰς ταύτην ἠσχολήθημεν· ἀφοῦ δὲ ὁ ἰσχύων θεμελιώδης νόμος ἐξ ἀρχικῶν τε ἐλαττωμάτων καὶ ἕνεκα διαστροφῆς περὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ ἀπεδείχθη ἀνεπαρκὴς νὰ προλάβῃ τὸν οἰκονομικὸν καὶ τὸν ἐθνικὸν ὄλεθρον, ἀνεπαρκέστερος δὲ εἰς τὴν τιμωρίαν παντὸς ὁπωσδήποτε ἐνόχου, ἐὰν μὲν ἐξακολουθήσῃ ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν κατωφέρειαν τῆς πολιτείας ὀλίσθησις ἐν πάσῃ ἀτιμωρησίᾳ, ἡ καταβαράθρωσις τοῦ τε κράτους καὶ τοῦ ἔθνους εἶναι ἀναπόφευκτος· ἴσως μάλιστα μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῆς γερμανορωσικῆς πολιτικῆς οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν ἐλπίζουσι τὴν ἀφομοίωσίν μας πρὸς τοὺς Βοσνίους καὶ τοὺς Ἐρζεγοβινίους· ἴσως ἐλπίζουσι νὰ ἴδωσι τὸν αὐστριακὸν ἀετὸν ἐμβάλοντα τοὺς ὄνυχας αὐτοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας *ὑπὸ τύπον φι-*

λανθρωπίας πρὸς καλὴν διοίκησιν, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἀπὸ τοῦ 1864 κηδεμόνες ἡμῶν Ἄγγλοι ἴσως, ἴσως θὰ ὀχυρώνωσι τὴν Σούδαν των!

Εὐτυχῶς ἡ δύναμις τοῦ καταπροδοθέντος Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἀνεξάντλητος· αὐτὸς ὁ πανταχόθεν προσβληθεὶς ὑπὸ τῶν βαρβάρων προγόνων τῶν νῦν ἔτι οὐ μόνον βαρβάρως, ἀλλὰ καὶ μετὰ μεγάλης ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τοῦ χριστιανισμοῦ ὑποκρισίας πολιτευομένων, οἵτινες ὡς γῦπες ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ· αὐτὸς πρὸς καιρὸν μὲν ἐφάνη καταποντιζόμενος· ἀλλ' ὅμως καὶ πάλιν ἐπέπλευσε τότε μάλιστα, ὅτε ὑπὸ τὸν βαρὺν πόδα τοῦ ἀγαπητοῦ τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης Τούρκου ἐλογίζετο ὡς νεκρός! Πρὸς τοῦτο **ἡ ἐθνικὴ καιροσκόπος πολιτικὴ** πρέπει νὰ εἶναι ὁ πολικὸς ἀστὴρ τῶν ἐν Ἀθήναις ἰθυντόρων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Τοιαῦται ὅμως ἐλπίδες ἀποβαίνουσι μάταιαι, ἐὰν μὴ πρὸ παντὸς τιμωρηθῶσιν οἱ ἔνοχοι τῶν ἐθνικῶν ἐγκλημάτων. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πάλιν ἀνέφικτον, ἐὰν μὴ κληθῇ ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία **ἐν συντακτικῇ συνελεύσει**, τὸ μὲν ὅπως ζητήσῃ **εὐθύνας** *τῶν ἀντεθνικῶς πεπραγμένων καὶ ἀμειλίκτως τιμωρήσῃ τοὺς αἰτίους τοῦ ὀλέθρου ἡμῶν*, τὸ δὲ ὅπως *ρυθμίσῃ ἐν γένει μὲν τὰ τῆς πολιτείας*, ἰδίᾳ δὲ τὰ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς «ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς αὐτῆς» πρὸς ἐπανόρθωσιν καὶ τοῦ ἐν ἔτει 1864 διαπραχθέντος σφάλματος. Ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται.

Εὐθῦναι καὶ ἀνακάθαρσις διὰ συντακτικῆς συνελεύσεως ἐγγυῶνται ἢ τοὐλάχιστον παρέχουσι βεβαίας ἐλπίδας **περὶ τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως**· εἰ δὲ μή, ὁ κυρίαρχος λαὸς *ἐν τῷ δικαιώματι τῆς ἐπαναστάσεως* θέλει αὐτὸς ἀπ' εὐθείας ζητήσῃ ταῦτα.

Ἂς μὴ ἀπατῶνται οἱ ἔνοχοι. Τὸ ποτήριον τῶν πρὸς τὸ ἔθνος ἀδικιῶν καὶ ἀνομιῶν ὑπερεξεχείλισεν. Ἡμεῖς τὸν ἄφευκτον τῆς πατρίδος ὄλεθρον ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν καθῆκον εἴχομεν νὰ κρούσωμεν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Τοῦτο προσεπαθήσαμεν νὰ πράξωμεν διὰ τῆς ἀσθενοῦς ἡμῶν φωνῆς· εὐελπιστοῦμεν δὲ ὅτι ὁ λαὸς *φωτιζόμενος ὑπὸ τοῦ **τύπου** καὶ τῶν συλλόγων* θέλει μεριμνήσῃ περὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, οὐδέποτε ὅμως ἐπιλανθανόμενος τῆς, ὡς εἴρηται, πολυτίμου δημοσθενείου συμβουλῆς:— «*Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι τῶν ἔξω τῆς πόλεως ἐχθρῶν κρατῆσαι* **πρὶν ἂν τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ πόλει κολάσητε ἐχθρούς**».

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ ξενοκρατίας ἐν ἀνεξαρτήτῳ ἐπικρατείᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ ἐθνικὴ πολιτικὴ τῶν Ἑλλήνων διαλύει τὴν ἱερὰν συμμαχίαν.

(1821—1827)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ Καποδιστρίου Ρωσικὴ ἀνθυπατεία.

(1828—1832)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἡ ὑπὸ τῶν ξένων ὀργάνωσις τῶν ἐμφυλέων πολέμων.

(1831—1832)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Βαυαροκρατία ἐσωτερικῶς. Μεγάλη Ἰδέα ἐξωτερικῶς.

(1833—1862)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἡ ἀγγλικὴ προσφορὰ βασιλέως μετὰ τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ ἀπαισίοις ὅροις.

(1862—1864)

Σελὶς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Συμφοραὶ τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῆς βασιλείας Γεωργίου Α'.

(1864 — 1896)

ΤΜΗΜΑ Ι

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῆς εἰρηνοφίλου πολιτικῆς.

ΤΜΗΜΑ ΙΙ

Ἡ εἰρηνοπολεμικὴ πολιτικὴ τριάκοντα δύο ἐτῶν.

Σελὶς

Σελὶς

ΤΜΗΜΑ III

Ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐφαρμογὴ τῆς ξενικῆς πολιτικῆς καὶ ἡ περὶ τῶν ἰδίων μέριμνα ἀνέπτυξαν ἐν τῇ διοικήσει τὴν πρωθυπουργικὴν τυραννίαν, ἐξ ἧς ἀπεθηριώθη ἡ συναλλαγή.

(1864—1896)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ἡ ἐθνικὴ δολοφονία

(1896—1897)

Σελὶς.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

— Εἰς τὸ τέλος τῆς σελίδος **399ης** προστεθήτωσαν τἀκόλουθα: «Εἰς τὴν Λευκὴν βίβλον ἐδημοσιεύθη ἔγγραφον ὑπ' ἀριθ. 46 τῆς 8]20 Μαΐου 1897 τοῦ ἐν Παρισίοις πρέσβεως *Ν. Δεληγιάννη πρὸς τὸν Σ. Σκουλούδην*, ἐν τῷ ὁποίῳ κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀνοτῶ ἀνακοινοῦται ὅτι ὁ *μετριασμὸς* (!) τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης ζητεῖται ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, «πρωτί»στως καὶ κυρίως **χάριν τῆς ἡμετέρας δυναστείας** *καὶ* »**προσωπικῶς** *χάριν τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως*, ὅστις »ἀπολαύει *τῆς γενικῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐκτιμήσεως καὶ τῆς βα»θείας συμπαθείας* **ὅλων τῶν κυβερνήσεων** καὶ ὅστις, »ὡς εἶπε, εἶναι τὸ **ἡμέτερον παλλάδιον** (!!!) κατὰ τὰς »κρισίμους στιγμάς,ἃς διερχόμεθα,ὅπερ οἱ Ἕλληνες ὀφείλουσι »νὰ ἐννοήσωσιν· Ὁ κ. Ἀνοτῶ *ἐπέμεινε* νὰ σᾶς τηλεγραφήσω »*κατὰ λέξιν* τὴν φράσιν του». Ταῦτα λίαν εὐγλώττως προσεπικυροῦσι τά τε ἐν § 197 καὶ τὰ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ (V. VI) παρ' ἡμῶν ὑποστηριζόμενα.

— Ἐν σελίδι **412ᾳ** προστεθήτω ὡς **ὑποσημείωσις** μετὰ τὰς λέξεις «ἀμετάκλητος ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς.» ἡ ἀκόλουθος: «1 Ὀρθῶς λοιπὸν ἔγραφε πρότινος ὁ «*Ἡμερήσιος Τηλέγραφος*» τοῦ Λονδίνου : «Ἡ Ἑλλὰς εἶναι καὶ πάντοτε θὰ εἶναι **ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Τουρκίας,** ἀλλ' ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων **οὔτε εἶναι οὔτε δύναται νὰ εἶναι».** Ὅρα ἐπὶ τούτου καὶ ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον »Ἡ σκληρὰ προφητεία» τοῦ Τ. Φιλήμονος εἰς «Νεολόγον Κωνσταντινουπόλεως» 14 Ὀκτωβρίου 1897 δημοσιευθὲν *μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ ἐπιλόγου.*

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Ἕνεκα τῆς περὶ τὴν ἐκτύπωσιν σπουδῆς παρεισέφρησαν παροράματά τινα, ὧν ἡ διόρθωσις δὲν εἶναι ἐφικτή, ἵνα μὴ ἀναβληθῇ ἡ ἀποπεράτωσις τοῦ βιβλίου.

Κατ' ἐξαίρεσιν δὲ **διορθωτέα.**

σελὶς	στίχος		γραπτέον
1	13	νίκαι	νῖκαι
2	14	γεννηθήτω	γενηθήτω
5	9	κυλῦον	κυλῖον
7	2	συμφερότερον	συμφερώτερον
8	17	μεταμφιέσις τοῦ πολέμου	μεταμφίεσις τοῦ δικαιώματος τῆς ἰσχύος
18	15	παχυλοτάτης	παχυλωτάτης
19	25	στῖχον	στίχον
22	6	πρὸς	πρὸ
26	2	βδελυροτέρων	βδελυρωτέρων
143	22	συντάκτης τῆς «Ἐλλάδος»	συντάκτης τῆς «Ἐλπίδος»
174	13	10 Ὀκτωβρίου 1882	10ης Ὀκρωβρίου 1862
208	6	κατακυροῦσα αὐτὸν	κατακυροῦσα αὐτὸ
234	8	τῶν ἀπὸ τῶν 1864	τῶν ἀπὸ τοῦ 1864
240	3	Βουλγαοης	Βούλγαρης

